

EĞİTİM VE AHLAK ŞÛRASI

"Mehmet Akif İnan Hatırasına"

www.egitimbirsen.org.tr

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

"Mehmet Akif İnan Hatırasına"

Editörler

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN

Dr. Muhammet Enes KALA

Arş. Gör. Bahattin CİZRELİ

Arş. Gör. Mustafa Kemal SAĞLAM

Temmuz 2015 / ANKARA

Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 59

Eğitim-Bir-Sen Adına Sahibi
Ali YALÇIN / Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
Şükrü KOLUKISA / Genel Başkan Yardımcısı

Yayın Kurulu
Latif Selvi
Ramazan Çakırcı
Mithat Sevin
Şükrü Kolukısa
Hasan Yalçın Yayla
Atilla Olçum

Tashih
Hıdır Yıldırım

tasarım / selim aytekin

baskı / hermes ofset

baskı adeti / 3000

baskı tarihi / temmuz 2015

ISBN: 978-975-6153-61-1

Eğitim-Bir-Sen Genel Merkezi
Oğuzlar Mahallesi Av. Özdemir Özok Sokak No: 5 Balgat/ANKARA
Tel: (0312) 231 23 06 - Faks: (0312) 230 65 28
www.egitimbirsen.org.tr
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr

Tertip Heyeti

Ahmet Gündoğdu
Ahmet Özer
D. Mehmet Doğan
Ferhat Koç
Halit Ortaköy
Hıdır Yıldırım
Hicabi Kırlangıç (Prof. Dr.)
İbrahim Ulvi Yavuz
Musa Kazım Arıcan (Prof. Dr.)
Mustafa Orçan (Prof. Dr.)
Teyfik Yağcı

İlmi Heyet

Prof. Dr. Bahaddin Acat
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Mahmut Özer
Prof. Dr. Mehmet Okutan
Prof. Dr. Mehmet Şişman
Prof. Dr. Mustafa Acar
Prof. Dr. Niyazi Can
Prof. Dr. Ramazan Kaplan
Prof. Dr. Selahattin Turan
Prof. Dr. Şükrü Karatepe
Prof. Dr. Vedat Bilgin
Doç. Dr. Erdinç Yazıcı

Akademik Sekreterya

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan
Prof. Dr. Mustafa Orçan
Bahaddin Cizreli
Dr. Muhammet Enes Kala
Mustafa Kemal Sağlam
Teyfik Yağcı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ... 7

ÖNSÖZ ... 11

Açılış ve Protokol Konuşmaları ... 21

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan'ın Konuşması ... 23
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'ın Konuşması ... 27
D. Mehmet Doğan'ın Konuşması ... 30
Ahmet Gündoğdu'nun Konuşması ... 33
Nazif Yılmaz'ın Konuşması ... 46
Prof. Dr. Mehmet Şişman'ın Konuşması ... 50
Halil Etyemez'in Konuşması ... 54
Hüseyin Tanrıverdi'nin Konuşması ... 59

Açılış Oturumu ... 63
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Arif Ersoy* ... 65

Prof. Dr. Yüksel Özden'in Konuşması ... 71
Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı'nın Konuşması ... 82

I. Oturum: 'Eğitim ve Ahlak' ... 95
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Emrullah İşler* ... 96

Ahlak ve Eğitim: Şahsiyetin Oluşturulması - *Prof. Dr. Celal Türer* ... 97
Prof. Dr. Celal Türer'in Bildirisinin Müzakeresi
Prof. Dr. Hasan Ünder ... 113
'Eğitimden Ahlaka' *Prof. Dr. Durmuş Günay* ... 134
Prof. Dr. Durmuş Günay'ın Müzakeresi
Prof. Dr. Selahattin Turan ... 149

II. Oturum: Eğitim Tarihimizde Ahlak ... 159
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Recep Kaymakcan* ... 160

Cumhuriyet Dönemi Ahlak Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme ve Öneriler
Dr. Safiye Kesgin ... 164
Dr. Safiye Kesgin'in Bildirisinin Müzakeresi
Doç. Dr. Hilmi Uçan ... 204
1839-1923 Yılları Arasında Osmanlı'da Ahlak Terbiyesi
Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya ... 235
Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya'nın Müzakeresi
Doç. Dr. İrfan Görkaş - 'Adalet' İlkesinden 'Vezaif' İlkesine:
Osmanlı Döneminde Ahlak Eğitimi ... 271

III. Oturum: Eğitim Müfredatlarında Ahlak 313
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Şükrü Karatepe* 314

Batıda Eğitim Müfredatında Ahlak Eğitimi
Zafer Çelik, Dilruba Toklucu 316
Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik'in Bildirisinin Müzakeresi
Batı Eğitim Müfredatında Ahlak - *Doç. Dr. Şamil Öçal* 333
İslam Ahlakının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yemenici 348
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yemenici'nin Bildirisinin Müzakeresi
Doç. Dr. Gürbüz Deniz 369

IV. Oturum: Aile ve Toplumda Ahlak Eğitimi 385
Oturum Başkanı: *Dr. Necmettin Türinay* 386

Ailede Ahlak Eğitimi - *Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın* 388
Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın'ın Metninin Müzakeresi
Rahime Şen 412
Kültürümüzde Ahlak Eğitimi -*Prof. Dr. Kadir Canatan* 422
Prof. Dr. Kadir Canatan'ın Bildirisinin Müzarekesi
Prof. Dr. Ali Rıza Abay 442

V. Oturum: Ahlak Eğitiminde Rol Model 455
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Mustafa Solak* 456

Ahlak Eğitiminde Rol Model Referansları
Prof. Dr. M. Bahaddin Acat 457
Prof. Dr. Bahaddin Acat'ın Müzakeresi - *Prof. Dr. Niyazi Can* 479
Yusuf Kaplan'ın Konuşması 502
Yusuf Kaplan'ın Bildirisinin Müzakeresi - *Dr. Yaşar Uğurlu* 508

VI. Oturum: Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar 521
Oturum Başkanı: *Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç* 523

Eğitimcinin Ahlak Eğitimi - *Prof. Dr. Burhanettin Dönmez* 524
Prof. Dr. Burhanettin Dönmez'in Müzakeresi
Prof. Dr. Ramazan Kaplan 540
MEB Müfredatında Ahlak Eğitimi ve Yeni Öneriler
Alpaslan Durmuş 555
Alpaslan Durmuş'un Bildirisinin Müzakeresi
Doç. Dr. Zülfü Demirtaş 566
Şûranın Genel Müzakeresi - *Prof. Dr. Arif Ersoy* 580
Sonuç Bildirgesi - Eğitim ve Ahlak 591

TAKDİM

Ahlak, direkt yaratıcıyla ve yaratılışla irtibatlı bir kavramdır. 'Hâlık', 'mahlûk' ve 'ahlak' aynı kökten türemiş kelimelerdir. Etimolojik akrabalıktan hareketle ahlak, yüce yaratıcının yarattığı insan üzerindeki markasıdır, etiketidir denilebilir.

Ahlak, yüce yaratıcıyla irtibatlı bir yaşam sürmesi için gerekli kodların yaratılış sırasında insana yüklenmesidir. Yaratılış kodları tüm insanlara özü itibariyle hiç bir ayrım yapılmadan yüklenir. Bütün insanlar potansiyel olarak temel ahlak kaidelerine göre şekillenmiş reflekslere sahip halde dünyaya gelirler. Daha sonra bu temel hasletler, diğer çevresel kazanımların etkisiyle pozitif veya negatif eğilimler göstererek geliştirilir ya da köreltilir. Hz. Peygamberimizin "Her çocuğu annesi fıtrat üzere dünyaya getirir. Onun bu hali konuşma çağına kadar devam eder, sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi, Mecusi yapar. Başta anne-baba olmak üzere, çevre, toplum, kültür çocuğun eğilimlerine yön vererek davranış (ahlaki) olarak şekillenmesinde önemli rol oynar.

Hz. Peygamberimizin "Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." hadisinden de, insanda varoluşu itibariyle bir temel ahlak birikimine sahip olduğunu, Hz. Peygamberimizin öğretici ve örnek hüviyetiyle bu potansiyeli doğru yönde geliştirerek kemale erdirmek "insan-ı kâmil" mertebesine eriştirmek üzere gönderildiğini anlayabiliyoruz. Şeytanın amacı ise, insanda potansiyel olarak bulunan kötüye meyil halinden hareketle vesvese yoluyla "kâmil insan" olmasının önüne geçerek onu eşref-i mahlûkat yönünden alıkoyarak, esfele sâfilin yönüne doğru sürüklemektir. Burada insanın cüz-i iradesi belirleyici rol oynamakta, dünya hayatının imtihan olmasının sırrı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Cüz-i iradesini sahip olduğu temel birikimin gösterdiği izlek çerçevesinde bir yaşam inşa etme yönünde gösteren insan, imtihanı kazananlardan olma imkânına kavuşmakta, diğerleri kaybedenler zümresine dâhil olmaktadır.

Ahlak, insan ömrü boyunca dinamik bir yapı arz eden dolayısıyla her dem değişime ve gelişime açık bir alandır. İnsanın içinden geçeceği iyi-kötü ahlaki aşamalar, geçireceği evrimler eğitim sistemiyle çok ilintilidir. Çünkü eğitim sistemi insana bilgi ve eylem yönüyle odaklanan bir yapıdır.

Eğitim, insanları yetenekleri doğrultusunda onları yönlendiren, onların fıtri kabiliyetlerini geliştiren, bilgi bakımından donanımlı ahlaki olarak uyumlu, onurlu bir hayat sürmelerini sağlayan süreçler toplamıdır. Bu manada, ahlakın en büyük tamamlayıcısı, onun doğru yönde gelişmesinin planlı yolu ve sistematik yöntemi eğitimdir. Ahlaktan aza-

de bir eğitim ve öğretim hizmeti planlamak insani "bilgi" yönüyle ele almak "eylem" yönüyle ihmal etmektir.

Modernleşme süreci, insanı yoğun bir hayatın cenderesi içerisinde onu ait olduğu birçok bağdan kopararak, bütün aidiyetlerinin köklerini tahrip ederek yeni bir insan profili inşa etmeye kalkışmıştır. Mutluluğun vicdanla ve maneviyatla bağının kopartılarak safi maddiyata endekslenmesi, bireylerin ahlaki endişelerden ve manevi yönlendiricilerden uzaklaşmasına, birçok ahlaki ilkenin erozyona uğramasına sebep olmuştur. Buna göre şekillenen ve maddi alanı alabildiğine geliştiren, manevi alanı ise olabildiğince daraltan ve körelten modern insan, maddi gücün imkânlarıyla hedonizme yönelmiş, menfaate odaklanmış siyasi ve ticari gerekçelerle dünyayı bir kan gölüne çevirmekte beis görmemiştir. Karaya vurmuş bir balinaya hümanizm ikram eden modern insan dünyanın bazı bölgelerinde yıllardır kan dökmekte veya dökülmesine seyirci kalabilmektedir.

Türkiye'de batılılaşma süreciyle birlikte yaklaşık iki yüz yıldır yaşanan çeşitli sancılar, ruhçu ve maddeci yaklaşımların mücadelesi şeklinde cereyan etmiştir. Bireysel zafiyetlerimizin toplumsal sorunlarımızın, ahlaki hastalıklarımızın, fıtri melekelerimizden uzaklaşmaya yüz tutması, bilimsel olarak ilerleme, bilgi ve teknoloji olarak gelişmenin gerçekleştiğini rahatlıkla iddia edebilirken aynı iddiaya ahlaki olarak sahip olamamak bir sorgulamayı da gerekli kılmaktadır. Bugün elimizdeki bakiye gerçekleştirilen eğitim süreçlerinin hayata yansıması, toplu bir faturasıdır.

Türkiye'nin 21. yüzyılda modern çağın hastalıklarından kurtulabilmesi için yerli değerlerle yoğrulmuş, güncel imkânlarla şekillenmiş, bin yıllık tarihsel süreçle uyumlu, manevi tatmini ilkesel olarak benimseyen bir ahlakla donanmış, gerçek manada 'milli' bir eğitimi hayata geçirme zarureti vardır.

Bu amaca bir katrede olsa katkı sunmak amacıyla Türkiye Yazarlar Birliği ile birlikte gerçekleştirdiğimiz "Eğitim ve Ahlak Şûrası"nın son derece verimli bildirilerini ihtiva eden bu eserin ülkemiz eğitim sistemi için yol gösterici olmasını, gerçek manada 'milli' bir eğitim sisteminin inşasına vesile olmasını diliyor, gerek Şûra'nın icrasında, gerekse bu eserin tertibinde emeği geçen bütün arkadaşlarımı tebrik ediyorum.

Ali YALÇIN

Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen
Genel Başkanı

ÖNSÖZ

Türkiye Yazarlar Birliği, geleneksel hale gelen Ahlak Şûraları dizisi ile ülkenin gelişmişliğinde ahlakın da büyük bir gerekliliğe işaret ettiğini, yerel ve küresel ölçekte ahlakın merkeze alınmadığı her türlü kalkınmanın istenen sonuçlara varamayacağını vurgulamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede büyük fikir adamı Nurettin Topçu'ya ithaf edilen Birinci Ahlak Şûrası İstanbul Ticaret Odasının işbirliği ile 16-17 Ocak 2010 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. İkinci Ahlak Şûrası, 22-24 Kasım tarihlerinde Konya Büyükşehir Belediyesi işbirliği ve ev sahipliğinde Konya'da yapılmıştır. Büyük ârif-şair Mevlana Celaleddin Rumi'ye ithaf edilen ikinci şûrada seçkin ilim adamlarının katılımıyla "siyaset ve ahlak" ilişkisi etraflıca tartışılmaya çalışılmıştır. Elinizdeki bu çalışma ise 21-23 Kasım 2014 tarihlerinde tertip edilen ve ahlak ile eğitim ilişkisini derinlemesine tahlil etmeye çalışan III. Ahlak Şûrası'nın bildiri ve müzakere metinlerini içermektedir. III. Ahlak Şûrası, Türkiye Yazarlar Birliği ve Eğitimciler Birliği Sendikası'nın ortaklığı ve ev sahipliğinde Ankara'da "Mehmet Akif İnan" hatırasına gerçekleştirilmiştir.

Şûrada sunulan bildiri ve müzakerelerde ahlak eğitimi, eğitimi veren kişi ve kurumların ahlakiliğinin ve ahlak eğitimi çerçevesinde eğitim politikalarının sorgulanması, ahlak ve eğitim felsefelerinin birbirileriyle ilişkileri gibi konular tartışmaya açılmıştır. Bu bölümde okuyucuyu bilgilendirmek adına şûrada sunulan bildiri ve müzakerelerin oldukça sınırlı ve kısa tanıtımlarının yapılması amaçlanmıştır.

Açılış oturumunun ilk konuşmacısı Prof. Dr. Yüksel Özden, teknik gelişmelerin eğitimde yarattığı değişikliklere dikkat çekmekte, bilginin üretilmesi ve depolanmasında yaşanan değişimlerin eğitim sistemini tümüyle etkilediğini, Türkiye'nin Batılılaşma politikasının insanlara özgüvenini kaybettirdiğini ancak bunun aşılmaya başlandığını ifade ederek önemle bir takım hususları zikretmektedir. Açılış oturumunun ikinci konuşmacısı Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı ise Batı dünyasındaki eğitim anlayışına dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Etik, ahlak ve moral kavramlarını karşılaştıran Prof. Dr. Kavakçı ülkemiz toplumunun ahlak anlayışının Kur'an merkezli olması gerektiğini ifade ettikten sonra, Amerika'daki din eğitimi örneği ekseninde ise Katolik ve Protestanların özel eğitim kurumlarını çeşitli yönleriyle okuyuculara aktarmaktadır.

Prof. Dr. Emrullah İşler'in yönettiği şûra programının ilk oturumunda Prof. Dr. Celal Türer, "Ahlak ve Eğitim: Şahsiyetin Oluşturulması" başlıklı tebliğinde ahlakın kaynakları üzerine derinlemesine felsefi bir tartışma yürütmekte, ahlakın kültür ve toplumsallıkla ilişkisini irdeleyerek ahlaki eylemin varlık alanına ve tezahürüne dair düşünsel etkisini işlemeye çalışmaktadır. Tebliğde ayrıca, ahlakın şahsiyet oluşturma sürecindeki rolü ve ahlaklılığın bir yetkinleşme süreci olduğu da tartışmaya açılmaktadır. Prof. Dr. Celal Türer'in bildirisinin müzakeresini gerçekleştiren Prof. Dr. Hasan Ünder, müzakeresinde Batı felsefesi ile Doğu dinlerindeki ahlak anlayışlarından örnekler sunmakta,

10 emire atıfla genel bir ahlak çerçevesi çizmeye çalışmaktadır. Prof. Dr. Türer'in konuşmasında üç ahlak görüşü olarak öne çıkardığı erdem ahlakı, faydacılık ve ödev ahlakını kendi perspektifinden yeniden ifade tarzlarını dikkatlere sunmaktadır. Ayrıca müzakerede eğitimin devlet eliyle otoriter bir sürece dönüşebilme ihtimaline dikkat çekilmektedir. Aynı oturumda yer alan Prof. Dr. Durmuş Günay tarafından sunulan "Eğitimden Ahlaka" başlıklı tebliğde kavramların etimolojik kökenleri ve tarihsel sürekliliğine işaret edilmekte, ahlakın farklı filozoflarca nasıl içeriklendirildiği aktarılmaya çalışılmaktadır. Özellikle YÖK üzerinden verdiği örneklerle ahlaki tavrın ne olduğu sorusunu cevaplamaya çalışan Prof. Dr. Durmuş Günay'ın tebliği Prof. Dr. Selahattin Turan tarafından müzakare edilmiştir. Müzakeresine 23 Nisan 1951'de Ankara'da yapılan bir kongredeki sorunları anlatarak konuşmasına başlayan Prof. Dr. Turan, aslında tartışılan ve kaygı duyulan şeylerin pek değişmediğini önemle vurgulamaktadır. Tarihsel atıflarla ahlakiliğin irdelendiği müzakerede ahlakın temelinin ödev olması gerektiği hususu da tartışmaya açılmaktadır.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan'ın yönetiminde "Eğitim Tarihimizde Ahlak" temalı ikinci oturumun Dr. Safiye Kesgin tarafından sunulan "Cumhuriyet Dönemi Ahlak Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme ve Öneriler" başlıklı tebliğde örneklerle cumhuriyetin kurucu ideolojisinin eğitim ve topluma bakışı işlenip milliyetçiliğin ve Batıcılığın belirleyici temel unsurlar olduğu vurgulanmakta ve her dönemin ders kitaplarında bir ahlak eğitimi kaygısı olduğu belirtilmektedir. Dr. Kesgin, tebliğinde ayrıca ahlak eğitiminin okullarda planlı ve daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için ahlak/karakter eğitimi programlarının belli ölçütler çerçevesinde fakat aynı zamanda uygulamada esnekliğe izin veren bir yaklaşımla hazırlanması gerekliliğini öneri olarak sunmaktadır. Dr. Safiye Kesgin'in bildirisinin müzakeresini gerçekleştiren

Doç. Dr. Hilmi Uçan müzakeresinde Türk eğitim tarihinde temel etkileri açıkladıktan sonra ahlak eğitiminin kaynağına dair derinlikli bir tartışma yürütmektedir. Dinin ahlakın temel kaynağı olması gerektiğinin öne çıkarıldığı müzakerede, ayrıca seküler ahlak anlayışının etkileri eleştiriye açılmaktadır. Aynı oturumun Yard. Doç. Dr. Umut Kaya tarafından "1839-1923 Yılları Arasında Osmanlı'da Ahlak Terbiyesi" başlığı ile sunulan tebliğde, Tanzimat itibari ile Osmanlı'daki eğitim reformları ele alınmakta, Osmanlı aydınındaki Fransız etkisinin izleri gösterilmeye çalışılmaktadır. Tebliğde söz konusu dönemde çocuk eğitiminde ahlakın temel gündem olduğu, din eğitimi ile ahlak eğitiminin bir görüldüğü, ahlak eğitiminin aslında kötülüklerden arınmanın bir yolu olarak değerlendirildiğine işaret edilmektedir. Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya'nın müzakeresini gerçekleştiren Doç. Dr. İrfan Görkaş, müzakeresinde Osmanlı ahlak eğitimine bütünsel bir bakış geliştirmeye çalışarak, Osmanlı medrese sistemini, bu sistemde ahlak eğitiminin temel ilkesi olarak adalet kavramını, ilerleme ve gelişme fikrinin eğitim anlayışına olan etkilerini ve dönemin eğitim kurumlarındaki müfredatlarını ahlak eğitimi temelinde ele almaya çalışmaktadır.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe'nin yönettiği üçüncü oturumun teması ise "Eğitim Müfredatlarında Ahlak"tır. Bu oturum içerisinde yer alan "Batıda Eğitim Müfredatında Ahlak Eğitimi" başlıklı bildiriyi sunan Yard. Doç. Dr. Zafer Çelik meseleyi istatistiklerin yardımıyla değerlendirmeye çalıştığı bildirisinde ahlak eğitimi sorununun sadece Türkiye'nin değil, tüm dünyanın sorunu olduğunu, mesele etrafında sorumluluk sahibi her kesimin çözümler aradığını ifade etmektedir. Dr. Çelik, aranan çözümlerden de bahsettiği tebliğinde Batı'da dini temelli ahlak eğitiminin tüm boyutlarıyla öğretilmesinin dersi alan öğrencilerinin velilerin tercihine bırakıldığını ancak değerler eğitimi olarak düşünülebilen derslerin eğitiminin ise müfredata farklı derslerle yedi-

rildiğine, bu derslerin öğrenciyi iyi bir insan ve iyi bir vatandaş yapmaya yönelik olduğundan bahsetmektedir. Tebliği müzakere eden Doç. Dr. Şamil Öçal müzakeresinde özellikle Batı'daki ahlak eğitiminin pedagojik açılardan elverişli görünmesine rağmen genel açıdan değerlendirildiğinde insanın ahlaki özünü ortaya çıkarmaktan uzak olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunun temel nedeninin ise ahlakla ilgili kamu okullarında verilen derslerin genellikle laik bir temele dayanmakta olduğunu iddia etmekte ve iddiasını temellendirmeye çalışmaktadır. Aynı oturum içerisinde ahlak eğitiminin Batı'ya dönük yüzü değerlendirmeye açıldığı gibi İslam ahlakının eğitim müfredatına aktarılma sorunu da tartışılmıştır. Bu minvalde "İslam Ahlakının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu" başlıklı tebliğinde Yard. Doç. Dr. Ahmet Yemenici, sorunun aslında çok boyutlu olduğunu, meselenin alana ve öğrenen bireye nasıl bakıldığına bağlı olarak temelde ahlakilik ilkesi çerçevesinde tartışılması gerektiğini öne çıkarmaktadır. Özellikle İslam ahlakının yüzyılların birikimine sahip kaynaklarıyla oldukça zengin bir literatür imkanına işaretle bu zenginliğin değerlendirilmesi gerektiğini tartışmaya açmaktadır Ancak bu zenginliğin uygun şekilde öğrenme ve öğretme süreçleri, öğrenme ortamları ve program değerlendirme aşamalarıyla bütünleştirilmesi gerektiğini de öne çıkardığı hususa eklemektedir. Ardından tebliğin müzakeresini gerçekleştiren Doç. Dr. Gürbüz Deniz, özellikle metafizik arka planı olmayan bir ahlak eğitiminin kanunlarla kuşatılan bir hapishane gibi olduğunu vurgulamakta, bu bağlamda ahlak eğitiminde metafizik ve fizik uyumunun aranması gerektiğini ifade etmektedir. Hulkun insan tabiatı, ahlakın ise bu tabiata uygun hayatı yaşamak olduğunun zikredildiği müzakerede, insanın kuvve halindeki yeteneklerin fiili hale getirilmesinde hem o kişinin hem de o kişiden sorumlu olan kişilerin sorumluluğunda olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ahlak eğitimi için onun hem fiili kaynağı olan insanın hem de ona teorik kaynak oluşturacak olan Kur'an ve Sünnetin iyi bilin-

mesi gerektiği öne çıkarılmakta ve iki boyutun önemi zikredilmektedir.

Dr. Necmettin Türinay'ın yönettiği "Aile ve Toplumda Ahlak Eğitimi" temalı dördüncü oturumun ilk tebliğsi, Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın'a ait "Ailede Ahlak Eğitimi"dir. Tebliğinde Prof. Dr. Aydın, ahlakın ne olduğundan başlayarak, ahlak eğitimin neliğini tartışmaya açmaktadır. Tartışmasında ahlak eğitiminin amacı ve önemine değinmekte, bu eğitimde ailenin rolünün nasıl olması gerektiği konusunda düşüncelerini serdetmektedir. Tebliğinde ayrıca Batı dünyası ile bizdeki ailelerde çocuk eğitimi yaklaşımlarının mukayesesine de yer vermekte ve ailede çocuk eğitimine ilişkin ilkeleri dikkatlere sunmaktadır. Özellikle çocuğun ilk dönemlerinin oldukça önemli olduğunu öne çıkaran Prof. Dr. Aydın, eğitimin sadece çocuğu değil aileyi de yakından ilgilendiren temel bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. Tebliğin müzakeresini yapan Rahime Şen ise teorik yönü ağır basan tebliği, çalıştığı kurumda yapılan çalışmalardan bilgiler vererek pratikte nasıl uygulanabileceğine ilişkin düşüncelerini paylaşmaktadır. Aynı oturumda yer alan Doç. Dr. Kadir Canatan'a ait "Kültürümüzde Ahlak Eğitimi" başlıklı tebliğde, müellif, meselenin iyi anlaşılması ve sağlıklı çözümler üretebilmenin, sorunun bileşenlerinin iyi tahlil edilmesiyle mümkün olacağını ifade etmekte, bu bağlamda, kültür, ahlak ve eğitim kavramları üzerinde ayrı ayrı durulmasının önemi üzerinde durmaktadır. Tebliğde ortaya atılan dört bağlantılı önerme çerçevesinde ve ahlakın içselleştirilmesi ekseninde geleneksel ve modern toplumların, meselede tutumları ve arayışları mukayeseli olarak değerlendirilmeye alınmakta ve modern bir atmosferden kaçınılamadığı bir zeminde meseleye yeniden topyekun yaklaşılmasının zaruriyeti tartışmaya açılmaktadır. Tebliğin müzakeresini gerçekleştiren Prof. Dr. Ali Rıza Abay ise müzakeresinde hem bildiriye

bir iki noktada şerh düşmekte hem de katkılar sunmaktadır. Farklı toplumsal yapıların çözümlenmesinin yapılmış olduğu müzakere metninde, eğitimin tüm toplumsal yapıların kodlarının taşındığı sisteme işaret ettiği öne çıkarılarak eğitimin ilgili yapının taşınmasında bir araç olarak mı tasavvur edildiği, yoksa toplumsal ve tarihsel ihtiyaçları merkezine almak koşuluyla mı işlediği tartışması gözler önüne serilmektedir. Eğitimin sadece formel bir yapıda okulda değil, yaşamın tüm alanlarına taşınmasının önemi de müzakerede tartışılan bir diğer husustur.

Prof. Dr. Mustafa Solak'ın başkanlık ettiği "Ahlak Eğitiminde Rol Model" temalı beşinci oturumunda yer alan Prof. Dr. Bahaddin Acat'ın "Ahlak Eğitiminde Rol Model Referansları" adlı tebliğinde, Prof. Dr. Acat, ahlakın vicdanda hapsolmayarak hareketlerde tecelli etmesi gerektiğinden hareketle ahlakın sadece öğretilen değil ama yaşama geçirilen yönünün önemini tartışmaktadır. Bilinen, benimsenen ve yaşanan bir hal alabilmesi için ahlak eğitiminde rol modelinin önemi tebliğde tartışamaya açılmaktadır. Söz konusu tebliğin müzakeresini gerçekleştiren Prof. Dr. Niyazi Can, tebliğe çeşitli açılardan destek vermektedir. Bu minvalde Prof. Dr. Can, Türk eğitiminin amaçlarının yeniden eğitim ve ahlak ilişkisi ekseninde sorgulanması gerekliliğine ve Türk toplumuna mal olmuş kişilerin rol modeli olarak insanımıza kavratmanın önemine değinmektedir. Müzakerede yaşamın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ancak hayatta her bir boyutun bütüncüllük ekseninde birleştirilmesi gerektiği de "külliye" yapısından hareketle aktarılmaya çalışılmaktadır. Aynı oturumda yer alan Dr. Yusuf Kaplan'ın tebliğinde ise ahlak-medya-rol model-eğitim ilişkisine dair izler sürülmektedir. Bildiride eğitimin, ahlakın ve medyanın varoluşsal düzlemde olduğu ve sorunlarıyla varoluşsal sorunlara neden olduğu tartışılmaktadır. Kaplan'ın bildirisinin müzakeresinde Dr. Yaşar

Uğurlu, Hz. Ali'nin sözüne mülhem her neslin, bu neslin yaşayacağı zaman dilimi göz önünde bulundurularak ve kendi yetenekleri merkeze alınarak yetiştirilmesi gerektiğine dair söylem ekseninde bazı önemli noktalara işaret etmektedir. Özellikle müzakerede milli medya politikasının olmamasının getirdiği tahriplere değinilmekte, toplumdaki farklı kuşakların ilgi ve yeteneklerini tanımanın bu politikayı yönlendirmedeki etkisi gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. İnsanların medya medeniyeti ile ahlak medeniyeti arasındaki kıskaçtan emin bir şekilde ahlaka döndürülmesi ve medya politikasının ahlakın merkeze alınarak yeniden inşa edilmesi gereği, sorunlar ve olası çözüm önerileri çerçevesinde tartışılmaktadır.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'ın oturum başkanlığını ifa ettiği "Ahlak Eğitiminde Yeni Arayışlar" temalı altıncı oturumda yer alan ilk tebliği Prof. Dr. Burhaneddin Dönmez'e ait "Eğitimcinin Ahlak Eğitimi"dir. Bildiride Prof. Dr. Dönmez, öğretmenin rol modelliğinin uzanımlarını tartışmaya açmaktadır. Öğrenciyi öğretmensiz düşünmenin, Fatih Sultan Mehmet'i Akşemseddin'siz, Yunus Emre'yi Taptuk Emre'siz, Mevlana'yı Şems'siz düşünmeye denk geldiğini ancak bu tahayyülün pek mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Tebliğ bu tespitten hareketle yetiştirilmesi hayal edilen öğrencilerin yetişmesinin ancak onları yetiştirecek öğretmenleri yetiştirerek olabileceğine ilişkin tartışmaya hasredilmektedir. Bu çabanın verilmesinin ise öğretmenliğin saygınlığı ile beraber yürüyecek bir çaba olacağı vurgulanmaktadır. Bildiride öğretmenlik mesleğinin değerlerindeki aşınmayı azaltmak ve öğretmenliği daha saygın bir meslek haline getirmek için uygulamaya dönük bazı öneriler de zikredilmektedir. İlgili tebliğin müzakeresini üstlenen Prof. Dr. Ramazan Kaplan ise müzakeresinde tebliği bazı noktalardan eleştirmekte ve bazı noktalarda ona katkılar sunmaktadır. Öğrencinin merkeze daha da yaklaştığı, öğret-

menin öğrencilerin farklılığını kabul etmeye daha yakın durduğu bir düzlemin kazanım olduğunun ifade edilmeye çalışıldığı müzakerede, eğitimin tecrübeyle ve birikimle birlikte taşınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca müzakerede formasyon meselesi ve öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesi de konu ekseninde tartışmaya açılmaktadır. Aynı oturumda yer alan Alpaslan Durmuş'a ait "MEB Müfredatında Ahlak Eğitimi ve Yeni Öneriler" başlıklı tebliğ metninde, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Millî Eğitiminin genel amacını belirlediği ikinci maddesinden hareketle amacın hangi programla ve nasıl gerçekleştirileceğine dair sorgulamaya açılmakta ve tartışılmaktadır. İlgili tartışma ABD'deki karakter eğitimine ilişkin örnek olay üzerinden ifade edilmektedir. Tebliğde tartışmalarla varılmak istenen nokta ise büyük resmin ortaya konmadan ayrıntılarda kaybolunacağı, Millî eğitim sisteminin daha iyi yapılandırılmış, üst bir amacı ve bu amaca hizmet eden bir kurgusu olan bir değerler eğitimi programına ihtiyacının öne çıkarılması olmaktadır. Tebliğin müzakere metninde Doç. Dr. Zülfü Demirtaş, tebliğe katkı sadedinde, devletin vatandaşlarına iyi bir vatandaşlık eğitimi verip vermemesinin tartışmalı bir konu olduğundan hareketle devletler "iyi vatandaş" mı yoksa "iyi insan" mı yetiştirmelidir? sorusu etrafında müzakeresini kurgulamaktadır. İyi insan ve iyi vatandaş beklentisinin örtüşmesinin olası olduğu ve bu olasılığın eğitim sisteminde aranması gerektiği müzakerede hatırlatılmaktadır.

Editörler

AÇILIŞ ve PROTOKOL KONUŞMALARI

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan'ın Konuşması

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Felsefe Bölüm Başkanı)

Her eylem yeniden diriltir beni
Nehirler düşlerim göl kenarında
Doğ ey güneş erit taştan adamı
Ve kurut taşları diken elleri

Diyor, merhum eğitimci, şair, mütefekkir ve dava adamı Mehmet Akif İnan.

Sayın Bakanım, YÖK Yürütme Kurulu Üyelerim, Rektörlerim, Milletvekillerim, Genel Başkanlarım, Kıymetli Hocalarım, Hanımefendiler, Beyefendiler, 'Eğitim ve Ahlak' Temalı III. Ahlak Şûramıza hoş geldiniz, şeref verdiniz.

TYB ilk olarak 2010 yılında I. Ahlak Şûrası'nı İstanbul'da Ticaret Odası'yla büyük filozof Nurettin Topçu; II. Ahlak Şûrası'nı Konya Büyük Şehir Belediyesiyle 'Siyaset ve Ahlak' temasıyla Hz. Mevlana ve III. Ahlak Şûrasını da 'Eğitim ve Ahlak' olarak Ülkemizin en büyük sendikası olan Eğitim Bir-Sen ile M. Akif İnan'ın aziz hatırasına düzenlemiştir.

Şûra konumuz hassas bir konudur. Her çağda insanları meşgul etmiş bir sorundur. Bizler de bu çağın insanları olarak tarihimize, kültürümüze, değerlerimize ve inancımıza kısacası medeniyetimize karşı sorumluluğumuzu yerine yetirmek istiyoruz.

Bu nedenle, açılış oturumuna ilave olarak 6 oturumla ve çeşitli illerden ve üniversitelerden gelen 34 değerli ilim ve irfan insanının katkı verdiği Eğitim ve Ahlak Şûrası ile amacımız bir konuyu masaya yatırarak, konunun uzmanlarıyla etraflıca tartışmaktır. Hiçbir kişi ya da kurumu yıpratmak ve yargılamak niyetinde değiliz. Amacımız samimi, içten, rasyonel, objektif, tutarlı ve kuşatıcı tarzda, bir sorunu 'ortak akıl' ile irdelemek ve yol haritası çıkarmaktır. Yeni vizyonlar ve bakış açıları geliştirmektir.

Eğitim, en temel problemlerimizden biridir. Zira insan yetiştirmek meselesi en temel konumuzdur. Acaba mevcut şartlarda, eğitim enstrümanlarıyla ideal insan, çağın ve geleceğin insanını yetiştirebiliyor muyuz? Acaba eğitim kurumlarımızda, politikalarımızda, zihniyetlerimizde, müfredatlarımızda vs. bir restorasyona ihtiyaç var mıdır? Yeni Türkiye'nin acaba ne kadar öncelikli konusudur eğitim ve ahlak?

Bugün hepimizin hemfikir olduğu husus, "iş tutma" sorunumuzun olduğudur. Nitelikli/zeki insanlarla sürdürülebilir bir iş yürütemiyoruz. Sorun ahlak problemi. Tek başına eğitim veya tek başına ahlak yetmiyor. Eğitimli ama aynı zamanda ahlaklı yeni nesiller yetiştirmek. Akif'in ifadesiyle hem marifetli hem faziletli insan birlikteliği arıyoruz. Zira biliyoruz ki bilgi ahlakla mücehhez olmaz ise insanlığı ve tüm evreni yok edebilir.

Maalesef eğitim sistemimiz; uzun yıllardan beri toplumsal mühendislik işi olarak kendi tarih, kültür ve medeniyet temellerimizden kopartılmıştır. Batı eksenli seküler, mantıkçı-pozitivist bir felsefe üzerine inşa edilmiştir. Pedagojik akıldan çok ideolojik bir akılla müfredatlar oluşturulmuştur. Bu ideolojik kalıplar içinde ruhsuz nesiller yetiştirilmek istenmiştir.

Bu bağlamda, orta veya yüksek eğitim sistemimizde bireyler, Batı eksenli zihniyetin ya da 'ben idraki'nin zaman ve tarih anlayışı çerçevesinde yetiştirilmektedir. Bizzat kendi eğitim kurum-

larımızla kendi medeniyetimizi ve nesillerimizi değerlerimizden yoksun yetiştiriyoruz. Orta öğretimden, yüksek öğretime topyekün bu şartlanmışlık içindeyiz.

Bu nedenle eğitimi, 'toplumun geleceğini tek boyutlu bir bakış açısı ve sadece bilgi temelli olarak kurulacağını iddia eden' felsefe, jakoben bir zihniyettir.

Bu bilimsel tek-boyutluluk ve modernist epistemoloji, zaman içerisinde, karşı karşıya kaldığı tutarsızlıklar ve ahlaki denetim problemleri nedeniyle sorgulanmayı ve eleştirilmeyi çoktan hak etmiştir. Aynı zamanda çözümü de.

Eğitim dediğimiz mefhum beden, ahlak ruhtur. Ruhsuz beden cesetten ibarettir. Bir süre sonra kokuşur. Aynı şekilde ahlaktan yoksun eğitim de ruhsuz beden gibidir. Canlılığını kaybeder, cesete dönüşür, bozulur ve etrafa hastalık yaymaya başlar.

Ahlaktan yoksun eğitimde, şiddet, zulüm, nifak ve yozlaşma ortaya çıkar.

Ruhu olmayan her iş cansızdır, ölüdür, bereketsizdir. Bu nedenle Yeni Türkiye'nin eğitim eelsefesinde ruh yani ahlak temel olmalıdır. Çocuklarımızı ruhla ama erdemli ve onurlu şahsiyetle büyütmeliyiz. Gençlerimize ruh vermeliyiz. Öğretmenlerimiz ruhla öğretmelidir. İdarecilerimiz, yöneticilerimiz ruhla hareket etmelidir. Üstad Sezai Karakoç'un ifadesiyle "ruh pintiliği"nden kurtulmalıyız.

Eğitimle yeniden dirilmeliyiz. Eğitimde ihtiyacımız yeni bir ruhtur. Eğitim, ruh diriliğidir, dinçliğidir, birliğidir. Eğitim ruhlara dokunabilmektir. Yazının, kitabın, öğretmenin, idarecinin, yöneticinin ruha dokunmasıdır, dokunabilmesidir. Ruhdaş olabilmektir. Bu da ortak kaygılar, endişeler, amaçlar ve değerler taşıyabilmektir. Yani ortak ahlaklılıktır.

Bu bağlamda Akif diyor ki;

Budur hilkatte cârî en büyük kanunu Hallâk'ın:

O yüzden başlar izmihlâli milletlerde ahlakın.

Fakat ahlakın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;

Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklâl.

Oyuncak sanmayın! Ahlak-i millî rûh-i millîdir;

Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.

Son olarak, bu şûra ülkemizin köklü iki güzide sivil toplum kuruluşunun işbirliği ile gerçekleşmiştir: Türkiye Yazarlar Birliği ve Türkiye Eğitimciler Birliği Sendikası. Her iki kurumun değerli genel Başkanları Muhterem D. Mehmet Doğan, Ahmet Gündoğdu ve Hicabi Kırlangıç beyefendilere böylesi önemli ve hayati bir konuyu ele alma iradesi ortaya koydukları ve STK'larımızın işbirliği ile çalışabileceklerine örneklik teşkil ettikleri için kendilerini yürekten kutluyoruz. Şûranın gerçekleşmesi için katkı veren her iki kurumumuzun yönetim kurulu üyelerini ve farklı pozisyonlardaki mümtaz isimlerini saygıyla anmak istiyoruz. Ayrıca bu şûranın gerçekleşmesi için tebliğci, müzakereci, oturum başkanı ve değerlendirmeci olarak destek veren değerli ilim ve irfan insanlarımıza en kalbi şükranlarımızı sunuyoruz.

Bu işin mutfağında olan, yaklaşık 6 aydır gece gündüz özveriyle koşturan Şûra Akademik Koordinasyonu'ndaki değerli dostlarım Doç. Dr. Mustafa Orçan, Teyfik Yağcı, Arş. Gör. M. Enes Kala, Arş. Gör. Bahattin Cizreli ve Arş. Gör. Mustafa Kemal Sağlam her türlü övgü ve takdirin üstündedirler. Bendeniz onlar adına buradaydım, onların sesini sizlere duyurmaya çalıştım. Saygılarımızla.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'ın Konuşması

(Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı)

Sayın Bakan Yardımcısı,

Sayın Milletvekilleri,

Sayın Memur-Sen ve Eğitim-Bir-Sen Genel Başkanı…

Çok kıymetli Bilim Adamları,

Değerli konuklar…

Üçüncü Ahlak Şûrasını teşriflerinizden dolayı şükranlarımı sunarak başlıyorum.

Türkiye Yazarlar Birliği olarak ahlakın gündemde tutulması için kendimizce bir çaba içerisindeyiz. Ahlak, her zamanın konusu. Tarihî metinlerin sayfalarında gezinti yaptığınızda da ahlaki yozlaşmaya ne kadar da sık vurgu yapıldığını görmek, bugünün insanına şaşırtıcı gelebilir. Ama şu bir gerçektir ki insan ve toplum, ahlakî aşınmalarla her zaman yüz yüze gelebilir. Dolayısıyla ahlakın hep gündemde tutulması, aşınmayı önlemek için hatırlatıcıların devrede olması gerekmektedir. Biz de bu meselede diken üstünde olanlardanız. Düşünenlerin, sorumluluk hissedenlerin başka türlü davranması da beklenmez elbette.

Türkiye Yazarlar Birliği olarak şimdiye dek "ahlak şûrası" adı altında iki çalışma gerçekleştirdik. Bu çalışmalarla hem sivil toplum kuruluşlarıyla üniversiteleri buluşturduk, hem de toplumla üniversitelerin alışverişine vesile olmaya çalıştık. Üniversitede faaliyet icra eden hocalarımız da bize gönüllerini açarak fikirlerini bu düzlemlerde de ortaya koyarak alicenaplık gösterdiler. Öte yandan biz bu şûra fikrini kuvveden fiile geçirmede büyük gücü bulunan kurum ve kuruluşlarımızdan destek ve himaye görmeseydik başarılı olamazdık. Bunu belirtmekte yarar var. Dolayısıyla bu kurum ve kuruluşlar da bu meselenin sancısını çekiyor olmalıydılar ki bizim fikrimize genişlik ve kuşatıcılık kazandırdılar.

Birinci Ahlak Şûrası, büyük fikir adamı Nurettin Topçu'ya ithaf edildi ve İstanbul Ticaret Odasının himayesiyle gerçekleştirildi. Hayatın her alanında ahlakı gündeme getiren bu çalışma İstanbul'da 16-17 Ocak 2010'da gerçekleştirildi.

İkinci Ahlak Şûrası, 22-24 Kasım tarihlerinde Konya'da gerçekleştirildi. Söz konusu şûranın hamisi ve ev sahibi Konya Büyükşehir Belediyesiydi. Büyük ârif-şair Mevlana Celaleddin Rumi'ye ithaf edilen ikinci şûrada seçkin ilim adamlarının katılımıyla "siyaset ahlakı" ele alındı.

Bugün Üçüncü Ahlak Şûrasını, büyük şair ve eğitimci Mehmet Akif İnan Ağabeyimizin aziz hatırasına ithafen ve kurucusu olduğu Eğitim-Bir-Sen'in himaye ve ev sahipliğinde "Eğitim ve Ahlak" başlığıyla gerçekleştiriyoruz. Bu vesileyle Akif İnan üstadımızı rahmet ve özlemle yad ediyorum. Rabbim, yaptığı güzel hizmetlerin mükâfatını kat kat versin ve aziz ruhuna rahmetiyle muamele buyursun. Onun izinden giden eğitim neferlerini de tevfikiyle desteklesin. Bu vesileyle, bu şûranın gerçekleşmesi için elini elimizle birleştiren, bizi cesaretlendiren, bu çalışmanın gerçekleşmesi için gereken bütün maddi ve manevi kaynaklarını

seferber eden Memur-Sen Konfedarasyonu'nun ve Eğitim-Bir-Sen'in çok kıymetli başkanı Sayın Ahmet Gündoğdu Beyefendiye Türkiye Yazarlar Birliği adına şükranlarımı sunuyorum. Katkı ve himayeleri olmasaydı böyle görkemli bir Şûra toplanmayacaktı.

Bu çalışmanın şekillenip bu aşamaya gelmesinde iki değerli ilim adamı dostumuzun emekleri takdire şayan olup her türlü övgü sözlerinin üzerindedir. Bu nitelikli çalışmanın mimarları TYB yönetim kurulu üyesi de olan YBÜ öğretim üyesi Doç. Dr. Musa Kâzım Arıcan ile yine YBÜ öğretim üyesi Doç. Dr. Mustafa Orçan Hocalarımıza minnettarız. Bu kıymetli dostlarımıza büyük katkı sağlayan genç ilim adamlarımız Muhammed Enes Kala, Bahaddin Cizreli ve Mustafa Kemal Sağlam'a samimane teşekkür ederim.

Bir teşekkür borcumuz da Eğitim Bir-Sen ve TYB'den bu çalışmanın olgunlaştırılmasına büyük emek veren dostlarımızadır. İbrahim Ulvi Yavuz, Ahmet Özer, Teyfik Yağcı, Ferhat Koç, Dilara Coşkun ve Mustafa Ekici. Kendilerine minnettarız.

Sondan önce de İlmî Heyette yer alan kıymetli hocalarımıza şükranlarımı arz ediyorum.

Ahlak Şûrası fikrinden vazgeçmeyen şeref Başkanımızı da unutmadım tabii. Kendisi şu anda hastanede. Kendisine acil şifalar diliyorum. Kendisinin selamlarını iletiyorum. Bir buçuk sayfalık bir selam bu. İzninizle okumak istiyorum.

Vesselam.

D. Mehmet Doğan'ın Konuşması

(Türkiye Yazarlar Birliği Onursal Başkanı)

Bilgi insanları "bilge" yapar mı? Elbette bilgisiz bilge olmaz, fakat hakikat bilginin ötesindedir, öyle olmasa idi, bilgelikte bilgisayarların eline su dökemezdik!

Bilgelik "irfan"ı, "hikmet sahibi olmayı" gerektirir.

Eskiden ârif derdik, hakîm derdik. Ârif irfan sahibi, hakîm hikmet sahibi...

Ârifi, irfanı, hikmeti... sözlüklerimizden attık. Bunların kavram alanları boşlukta kaldı. Yerine konulan kelimeler bu kavramları karşılamaya yetmedi. Bu mesele öncelikle "eğitim" alanında dikkati çekmeliydi. Zengin maarif kelimesinin yerine terbiye karşılığı uydurulan "eğitim" konuldu. Şu anda eğitim, alanının bütün kelimelerine karşılık olarak kullanılıyor:Maarif, terbiye, talim, tedris, tedrisat, tahsil...

Her bir kelimenin mânası, medlulü farklı, ama birbiriyle ilişkili idi. Bugün bilhassa talim ve terbiye kelimeleri sadece Bakanlığın bir kurumunun adında yer alıyor. Mânaları artık pek bilinmeyen bu kelimelerden terbiye işte bugünkü toplantımızın konusu.

Öğrenerek zekâmızı geliştirirken, hareketlerimizin mutlaka bir ahlakî değeri olması gerektiğini unutmamalıyız. Bu yüzden öğretim sistemi öğretme yanında etkili bir terbiye cihazı da olmalıdır. Bilgili nesiller yetiştirmek, aynı zamanda ahlaklı, yüksek karakterli nesiller yetiştirmek anlamına gelmelidir.

İnsanın ahlakî hareketi, mevcut yapı içinde isyan gibi görünse bile, sonsuzluğun iradesine bağlılıktan başka bir şey değildir.

"Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım."

Büyük Âkif böyle söylüyor…

Bugünün manzarası şu: Hayatla çabucak barıştık; konfora, rahata, lükse, iktidara alıştık. İçimizdeki sonsuz ahlakiliğin asıl düşmanı bunlardır. Bugün ahlaklı olmayı güçleştiren, ahlaksız olmayı kolaylaştıran çevre şartlarının baskısı altında yaşıyoruz. İrademizi sonsuzluğun iradesi ile birleştirmek ve öylece doğru olanı, ahlakî olanı istemek ve yapmak…

Burada Nureddin Topçu'nun *"Öğrenmek zekânın, yapmak ahlakın işidir…"* sözünü hatırlayalım. O büyük ahlakçı şöyle diyor:

"Ahlak insanın her an yaşadığı bir gerçekliktir. Hareketlerimizin ilmi demek olan ahlak bilgisi lisenin bütün sınıflarında, her sınıfın seviyesi ölçüsünde olarak tenkit ve münakaşalı bir şekilde okutulabilir. Her Rönesans hareketinde olduğu gibi, lise öğretiminde de fizikten ahlaka doğru cesaretle yükselelim."

Tek kanatlı, sadece öğretime dayanan Millî Eğitim, işin terbiye kısmını, ahlak yönünü ihmal etti. 20. yüzyılın Türkiyesi, öğretimi pozitivizm-pragmatizm çerçevesinde düzenledi ve ahlakı dinle ilişkili sayarak dışladı. Hatta diyebiliriz ki, ahlakîlik değil, gayri ahlakîlik, immoralizm öne çıkarıldı.

Bugün Türkiye'nin yaşadığı problemler, her alanda ahlakî kaygının fiillerimizden dışlanmasıyla ilgili. En başta şahsî çıkarını toplumun, milletin önüne geçiren yaygın bir anlayışla karşı kar-

şıyayız. Eğitim sistemimiz de öğrencilere "geleceğini kurtarmak" adına herkesin kendi gemisini kurtarması gerektiğini telkin ediyor.

Türkiye'yi bugün hiç bir iç ve dış düşman ahlaksızlık kadar tehdit etmiyor!

Geniş mânada ahlakı, milletin binlerce yıl içinde süzüp getirdiği ahlakı "negatif bir değerdir, pozitif ilimde yeri yoktur" diye dışlarsanız, sırf kanunlarla, polis zoruyla insan ve toplum ilişkilerini temin etmeye çalışırsanız, sonuç bu olur.

Ahlakilik, insanda bir aşkınlık meydana getirir. Gayri ahlakilik ise, insanlık kaybıyla eşdeğerdir. Toplu yaşamak, ahlakı zorunlu kılar. Hukuk sosyal zaruretlerden doğar, ahlak ferdî vicdanlarda oluşur. Hukuk sosyal realiteyi düzenler, ahlak ideali araştırır. Hukuk cezalandırır, ahlak vicdani sorumluluk yükler. Hukukun müeyyidesi maddidir, ahlakın manevî. Hukuk kanunlara dayanır, teşkilatı vardır, ahlakın yoktur. Ahlak hukuktan kapsayıcıdır.

Ahlak meselesinin kaynağında sorumluluk var. Ahlak sistemleri, mesuliyeti umumiyetle fena hareketlerden kendimizi korumaya yarayan bir kuvvet olarak görüyorlar, oysa sorumluluk harekete geçirici kuvvettir.

Günümüzde Milli Eğitim devasa bir bilgilendirme-öğretme cihazı olarak görülüyor. Bilgi, yüksek öğretime geçme veya geleceğe yönelik sonuçlara varma konusunda tek ölçü gibi algılanıyor. Elbette, sistemli bilgi, örgün öğretim kurumları eliyle verilir. Yetişen nesillerin, yani geleceğimizin yozlaşmalardan korunması için atılması gereken adımlar var. Maarifimizin çocuklarımızı fizikten ahlaka yükseltecek şekilde ıslahının zamanı geldi de geçiyor...

Hepinizi saygıyla muhabbetle tekrar selamlıyorum.

Ahmet Gündoğdu'nun Konuşması

(Memur-Sen Genel Başkanı)

Sayın Bakanım,

Saygıdeğer bilim insanları,

Türkiye Yazarlar Birliği'nin değerli Başkanı ve üyeleri,

Bakanlıklarımızın ve kamu kurumlarının değerli bürokratları,

Kıymetli misafirler,

Memur-Sen'e bağlı sendikalarımızın değerli yöneticileri ve üyeleri,

Değerli basın mensupları!

Eğitim ve Ahlak başlıklı 3. Ahlak Şûrası'nı katılımlarınızla onurlandırdığınız ve katkılarınızla zenginleştireceğiniz için şahsım ve teşkilatım adına teşekkürlerimi arz ediyorum. Şûramıza hoş geldiniz sefalar getirdiniz.

Ahlakı, medeniyeti ve insanlığı merkeze alan, fikir, söylem ve eylemleriyle materyalizme ve materyalizmi küreselleştiren Batı

uygarlığına karşı tavır ve duruş sergileyen Kurucu Genel Başkanımız Mehmet Akif İnan hatırasına atfettiğimiz Şûrada, her biri çok değerli bilim insanları üç gün boyunca birikimlerini ve tecrübelerini bize aktaracaklar. Ahlaki yozlaşmanın önüne geçilmesi ve iyilik hareketlerinin ivme kazanması hedefiyle, mevcuda dair tespitlerini ve çözüme yönelik tekliflerini sunacaklar. Dünyada ve Türkiye'de toplumsal düzeyde ahlaki yozlaşma riskinin arttığı bir süreçte, eğitim-ahlak ilişkisini merkeze alan 3. Ahlak Şûrası'nın, erdemli, ahlaklı, iyi insan ve ahlaklı toplum arayışlarına önemli katkı yapacağına inanıyorum.

Sayın Bakanım ve Kıymetli katılımcılar!

İnsan, bizim medeniyetimizin ve inancımızın ifadesiyle, "eşrefi mahlûkat" yani yaratılmışların en şereflisidir. Yaradılış sürecinde bahşedilen "eşrefi mahlûkat" sıfatının yaşayışta da korunması ve ortaya çıkması ancak "güzel ahlakla" mümkün.

Bu noktada, öncelikle "ahlak" kavramını tanımlamalıyız. Ahlaka ilişkin sayısız ve birbirinden farklı tanım arasından bir tercih de bulunalım ve Ahlakı; "insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünüdür." şeklinde tanımlayalım. Tanımdan da anlaşılacağı üzere ahlak binasının iyi / güzel ahlak ya da kötü / çirkin ahlak olmak üzere iki kapısı var. Şüphesiz bizim hedefimiz, iyi / güzel ahlak kapısından girmek ve güzel ahlakla inşa olmaktır.

Güzel ahlak, iyi insana; iyi insan, huzurlu topluma; huzurlu toplumsa barış ve adaletin hakim olduğu dünyaya ulaşmanın olmazsa olmazıdır. Peki "iyi insan" inşası için gereken güzel ahlakı nereden ve nasıl edineceğiz. Hangi kaynağı referans alacağız, kimi ya da kimleri örnek alacağız? Bunu başaran bireyler ve toplumlar, nasıl bir yol izlediler? Bizim inancımız, medeniyetimiz,

"imanlı insan ya da mümin, güzel ahlaklı insandır, iyi insandır" hükmüne caridir. Esasen bütün semavi dinlerin özü "iyi insanı, güzel ahlaka sahip insanı inşa etmektir." Bu nedenle güzel ahlaka sahip olmayı ya da ol(a)mamayı, imani ve insani açıdan önemli bir sorun olarak kabul etmek gerekir. Güzel ahlak tercihinin kişiyi aşan olumlu etkileri, kötü ahlak tercihinin kişiyle sınırlı kalmayan olumsuz yansımaları mutlaka olacaktır. Evimizde, sokağımızda, mahallemizde, ilçemizde, ilimizde, ülkemizde ve dünyada, bizi mutlu eden ne varsa güzel ahlakın ya da mutsuz eden her ne varsa çirkin ahlakın birer yansımasıdır. Bu anlamda, güzel ahlakı kazanmak ve kazandırmak noktasında tavrı, mücadelesi, eylemi ve çabası olmayanların dünyanın mevcut düzenine ve farklı yerlerindeki zulümlere pasif iştirakçi olarak katkı sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Daha genel ifadeyle "dünyanın çivisi çıkmış" siteminde bulunmaya hakkınız olması adına, yerinden çıkan o çiviyi tekrar yerine çakmak için gereken çekicin güzel ahlak olduğunu idrak etmeniz ve çekici elinize alıp o çivinin yerine çakılmasına katkı sunmanız gerekir.

Saygıdeğer Bakanım ve Kıymetli konuklar!

Konumuz eğitim ve ahlak olunca, insan ve evrensel değerler, Müslüman ve İslami değerler arasındaki ilişkiyi de incelemek gerekiyor. Bu noktada önce "insanlık" kavramına özel bir parantez açalım. İnsanlıktan kastımız, insan neslinin bütününü ifade eden nicel bir kapsam değil, insanın yaradılışından bugüne kadar ki birikimiyle üretilen nitel değerler. Bu yönüyle insan, kendi idrakiyle ve birikimiyle şekillendirdiği, kurala dönüştürdüğü ve uyması halinde "insanlık" övgüsüne mazhar olacağı evrensel insani değerlere sahiptir. Eşitlik taleplerimiz, adalet beklentimiz, barışa dair isteklerimiz, mazlumları koruma, zulümleri bitirme irademiz, insan onuruna ve saygın iş anlayışına dair hassasiyetlerimiz esasen evrensel insani değerlere dayanıyor.

İnsan idrakinin bu noktada besleneceği ve destek alacağı, bir referansa ihtiyaç vardır. O referans, elbette din ve dinin kurallarıdır. Bu anlamda, "güzel ahlak" noktasında ilk verilerimizi, kurallarımızı, ilkelerimizi semavi dinler üzerinden edindiğimiz tartışmasızdır. Yaratıcı, "güzel ahlakın" nasıl kazanılacağını ve neleri içerdiğini "vahiy" yoluyla bildirmiştir. Vahyin son muhatabı, son peygamber olarak "güzel ahlak" ve "insan" arasındaki ilişkide mükemmeli yakalayan peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)'dir. Günümüzde Müslümanlar ve İslami değerler arasında ilişkiyi de bu zaviyeden incelemek gerekiyor. Müslüman sıfatına sahip olanların İslami değerlerle ilişkisi, olması gerekeni, ideali yansıtıyor mu? Müslüman sıfatına sahip olmak ya da bu sıfatın hakkını vermek adına İslami değerleri yaşayan, yaşatan bir bilinç söz konusu mu? Duygusal bir bakışla hemen "evet" demek kolaycılığına kaçmayacağım. Dünya üzerinde adaletsizliğin, tırnak içerisinde söylüyorum "ahlaksızlığın, hak tanımazlığın, madde seviciliğin, zulmün, insan onuruna karşı olumsuz tavırların" zirve yaptığı bir dönemde Müslümanların İslami değerlerle ilişkisinin olması gereken düzeyde olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değil. Peygamberinin şahsiyeti, mümtaz kişiliği, adaleti, merhameti ve ahlakı üzerinden kendisine paye biçmekle yetinip bütün bu hasletleri kendisinde inşa etmeyi erteleyen bir kitle var. Evet, şüphesiz Peygamberimiz (SAV) "güzel ahlak" noktasında abide ve zirveydi. Peki biz ne konumdayız? Eğer bugün dünya, insan ve ahlak arasındaki mesafenin her geçen gün daha da açıldığı bir körleşme, vahşileşme, cedelleşme girdabında ise bunun sorumlusu öncelikle, İslami değerleri yaşamak konusunda isteksiz davranan, yetersiz kalan Müslümanlardır. Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen Peygamberin ümmeti, güzel ahlaka ulaşmak ve güzel ahlakı hakim kılmak adına örnek olmalı, öncü olmalıdır. Bunu yapmadığımız için, dünya üzerinde zulüm var. Bunu hakkıyla yapmadığımız için açlıktan ölen insanlar, çocuklar, kadınlar var. Bunu yapmadığımız için, daha çok kazanma hırsı, ne yazık ki paylaşma erdemine galip geliyor.

Yaradanın, hem yaşamamızı hem de yaşatmamızı istediği değerler var. Kendimiz açısından ihmal etmememiz, başkalarına yönelik olarak da ihlal etmememiz gereken değerler var. Doğumla başlayan ve ölüme kadar geçen süre yani hayat, "insan kalma sınavı" ve "kamil insan olma fırsatı" olarak bize ihsan edilmiş. Peki, hayatın içini neyle dolduracağız, eylemlerimize, düşüncelerimize, kararlarımıza hangi ilkeler ve değerler yön verecek? Şükür ki, bu husus bize bırakılmamış. İnsan, "iyinin ne olduğunu belirleme yetkisiyle" donatılmamış "iyiyi bulma ve iyi olma sorumluluğuyla" yaratılmıştır. "Doğru söyleyiniz", "Verdiğiniz söze bağlı kalınız", "Emaneti ehline veriniz", "Adil olunuz", "Sabırlı olunuz", "Merhamet ediniz", "Şükrediniz" emirleri dahil güzel ahlaka, iyiye, doğruya, güzele dair istikametimizi belirleyen temel düstur olarak "Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker". Yani iyiyi yapmak, iyiye çağırmak, kötülükten uzak durmak ve uzak tutmak noktasında yapacaklarımız bize bildirilmiş. Evet, insan iyiye, güzele ve doğruya çağrılmış ve çağrı öznesi olmakla sorumlu kılınmıştır. Bunun için iyiyi söyleyen olmak yetmez, iyiliği söylenen, iyiliğine, güzelliğine şahitlik edilen olmak gerekir. Üstelik sadece sevenleri ve sevdikleri tarafından değil kendisini sevmeyenler hatta kendisine düşmanlık edenler tarafından. Bu noktada, mutlak, daimi ve değişmez bir rol modelimiz var: Peygamberimiz. Kendisini yok etmek için fırsat kollayan Ebu Cehil'in dahi "Muhammed'ül Emin" diyerek ihtiram gösterdiği Peygamberimiz. İnsanlık tarihi Peygamberimizin tek bir çirkin sözüne veya davranışına şahitlik etmemiştir. İlimden uzaklaştığını, adaletten saptığını, merhametten vazgeçtiğini, sözünden caydığını, emanet ile ehliyet arasındaki mutlak ilişkiyi görmezden geldiğini, tevazuyu terk edip kibre tevessül ettiğini hiç kimsenin iddia etmediği, edemediği bir rol model ve istikamet önderi olarak Resûl-i Ekrem, güzel ahlaka dair arayışımızda sözleriyle, eylemleriyle, işaretleriyle, bütün insanlığın kıyamete kadar yararlanacağı bir yol haritası sunuyor.

Sayın Bakanım!

Kıymetli bilim insanları!

Saygıdeğer konuklar!

Bu noktada bugün ne konumdayız? Çocuklarımıza, gençlerimize hatta yetişkinlerimize ahlak eğitimi, ahlaklı olma eğilimi konusunda gerektiği kadar fırsat ve imkan sunabiliyor muyuz? Eğitim-ahlak ilişkisi ya da güzel ahlak ve eğitim içeriği ilişkisi bağlamında ne durumdayız? Öncelikle hangi derece ve türde olursa olsun eğitim-ahlak ilişkisinde en önemli unsurun, müfredatın, eğitim araçlarının, eğitim ortamının ahlaki duyarlılık içermesi olduğunu hatırlatalım. Buradan kastımız sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi değil. Okul öncesinden üniversiteye, ilk öğretimden doktora öğrenimine kadar eğitimin bütün süreçlerinde, güzel ahlakın temel hedef olarak hem soyut ilkelere hem de somut unsurlara etki etmesidir. Bu anlamda, bütün derslerin müfredatının içeriği, sadece ahlak kurallarını öğretmekle, ahlak konusunda bilgi vermekle sınırlı tutulmamalıdır. *Bilgiye dayalı ahlakçılık yerine eyleme dayalı ahlaklılık esas alınmalıdır.*

Eğitim sistemimiz, iyi insan olmayı ya da güzel ahlaklı olmayı ödüllendirmiyor, bunlara ulaşmayı özendirmiyor. Eğitim sistemimiz, felsefemiz, organizasyonumuz; çocukları, gençleri "öğrenci" sıfatına hapsediyor ve onların "insan" sıfatını örtüyor. "Adam olmak" için eğitiyoruz çocuklarımızı, "insan olmak" gibi bir hedef koymuyoruz. Adam olmaktan kasıt da ahlaklı olmak değil. İyi bir meslek sahibi olmak, iyi bir makam ve mevkinin adayı ya da sahibi olmak. Çocuklarımızı / gençlerimizi insani hasletleri, irfani kimlikleri üzerinden değerlendirmeyi ya ikinci plana koyuyoruz ya da hiç yapmıyoruz. Doktor olmayı başarmış genci/çocuğu ve onun ebeveynini takdir ederken, bu noktaya ulaşamamış olanları "daha az başarılı" ya da "başarısız" olarak nitelendiriyoruz. Okullardaki sınavlardan, merkezi sınavlara kadar bütün sınav süreçlerini bilgiye ve zekaya dayalı olarak

gerçekleştiriyoruz. Kısaca, eleğimizi kurup eliyoruz. Öğrettiklerimizi, öğrenip öğrenmediklerini denetleyip başarı skalaları, not cetvelleri ve sınav puanları üzerinden sıralama yapıyoruz. Ya insan olmaları, ya ahlaklı olmaları, güzel ahlaka sahip olmaları konusunda ne yapıyoruz? Hiçbir şey yapmıyoruz! Çünkü bizim için eğitim, öğretmek ve öğrenmek ilişkisine dayanıyor. Gelin yeni bir şey yapalım. Doktor olmak, öğretmen olmak ya da olmamak noktasındaki eleme sistemini bir kenara koyup "insan olmak", "iyi insan olmak" merkezli bir eğitim sistemini çocuklarımıza, gençlerimize belki de daha doğrusu insanlığa hediye edelim. Bu anlamda, Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK, eğer gerçekten bir eğitim reformu yapmak istiyorsa, "iyi insan olmayı", "iyi meslek sahibi olmanın" önüne koyan eğitim felsefesine dayalı bir sistemi kurmaya çabalamalıdır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olması üzerinden yürütülen tartışmaların devam ettiği bir süreçte Kur'an-ı Kerim ve Siyer derslerinin ders programları içerisine alınmasını son derece önemli ve değerli bir adım olarak görüyoruz. Ancak, güzel ahlakı bezenmiş birey ve ahlaklı bir toplum için bu derslerle sınırlı bir ahlak eğitimini yeterli ve doğru bir yaklaşım olarak görmüyoruz. Ahlakilik ve güzel ahlak terkibi; tüm müfredatın, bütün derslerin içeriğine ve ruhuna derç edilmelidir. Karakter ve şahsiyet eğitiminde sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri değil tüm eğitim kadroları sorumluluk almalı, bütün derslerde buna ilişkin ders içeriği oluşturulmalıdır. Ahlak eğitimi ve güzel ahlaka sahip insan, bir branş öğretmenin dersi olarak değil bütün eğitimcilerin, eğitim hayatındaki bütün paydaşların ortak derdi kabul edilmeli; eğitim sistemi, felsefesi ve organizasyonu ile eğitim kurumları bu hedef üzerinden şekillendirilmelidir. Siyaset, medya ve ekonomi dünyası başta olmak üzere 77 milyonun tamamında bu duyarlılık olmalı ve bu alan ortak sorumluluk olarak kabul edilmelidir.

Bu kurgunun en önemli öznesi hiç şüphesiz öğretmenlerimizdir. Öğretmenlerimiz, çocuklarımız ve gençlerimiz için "iyi insanın", "güzel ahlakın" canlı fotoğrafı olmak durumundadır. Sadece öğreten değil, değerleri yaşayan ve yaşatan bir kimlik olarak öğrencilerinin karşısına çıkmalıdır. Öğrencisi, insan olmanın değerini öncelikle öğretmenlerimiz üzerinden yaşamalıdır. Adil olmayı, işinin hakkını vermeyi, iş ahlakını, hakça paylaşmayı, birlikte yaşamayı ve huzuru birlikte oluşturmayı, sınıfta ve okulda öğretmenimizden görmelidir. Böylesi bir öğretmen profili için öncelikle öğretmenimizin toplumdaki saygınlığının ve itibarının, bu hedef doğrultusunda oluşması ve korunması gerekiyor. Öğretmenlerimizin mali ve sosyal hakları, özlük hakları ve çalışma şartları bu itibar ve saygıyı oluşturacak biçimde düzenlenmeli ve geliştirilmelidir. Toplumda itibar görmeyen öğretmene, öğrencileri tarafından ihtimam gösterilmesini beklemek ve öğrencilerinin o öğretmenin ahlaki sıfatları üzerinden kendisini inşa etmeye çalışmasını istemek, en az ölü gözünden yaş beklemek kadar beyhudedir.

Konu eğitim, öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK gibi bir düzleme geldiğinde ilk aklıma gelen kitle gençlerimiz. Ahlak üzerinden suçladığımız, itiraz ettiğimiz, ayıpladığımız hatta daha da ileri gidip "bunlar adam olacak da biz göreceğiz!" diyerek üst perdeden yok saydığımız gençler. Öncelikle, sokakta, okulda, evde, markette, statlarda, salonlarda gördüğümüz gençler, bizim gençlerimiz ve bizim eserimiz. Onlara yaptığımız her eleştiri, her tenkit esasen kendi eksiklerimizin, kendi yanlışlarımızın itirafıdır. Aynı durum çocuklarımız için de geçerli. O zaman gençleri, ahlak üzerinden eleştirmek kolaycılığı yerine ahlaka dayalı olarak eğitmek sorumluluğunu üstlenmeliyiz. Bu noktada, bugünün dünyası bize büyük imkan ve fırsatlar sunuyor. İletişim, etkileşim ve yönetişim zeminlerinde gençlerle buluşma fırsatlarını mutlaka kullanmalıyız.

Sayın Bakanım,

Kıymetli bilim insanları,

Saygıdeğer konuklar!

Birey ve topluma yönelik ahlak eğitimi kadar önemli bir konuda ahlaklı fikir, ahlaklı düşünce, ahlaklı siyaset, ahlakı önceleyen devlet profilinin hakim olmasıdır. Bunların yanına belki de öncelikle ahlaklı aydını dahil etmek gerekiyor. İdeolojilerin ahlakiliği noktasında kafa yormak gerekiyor. Materyalist, nihilist, panteist vb. fikirlerin ahlaki düzene etkilerini konuşmamız gerekir. Sistemin ve ilkelerinin ahlakiliğini tartışmak, yine sistemi şekillendiren anayasadan başlayarak yönetmeliklere kadar mevzuatın ahlakiliğini, güzel ahlakla uyumunu konuşmak gerekiyor. Siyasal sistem, hukuk düzeni ve bunlara bağlı mevzuat insan fıtratına aykırı araçlar, kurallar, tehdit ve fırsatlar barındırıyorsa sisteme ve düzene direnmek zor. Sistem ve mevzuat sizi yalan söylemeye, yanlış beyanda bulunmaya, gerçek durumu saklamaya zorluyorsa, güzel ahlak bir tarafa ahlakilik için gereken vasata ulaşılması bile zordur. Bu anlamda, ülkemizin geçmişi yasaklar, sınırlamalar, baskı ve dayatmalar üzerinden bireyin, derneklerin, partilerin, sivil toplum örgütlerinin gerçeği örttüğü, yalan söylemek en azından gerçeği saklamak zorunda kaldığı süreçler barındırır. Özgürlüğün olmadığı, gerçeği ifade etmenin, olduğun gibi davranmanın bedel ödemeyi gerektirdiği bir siyasal düzen, ahlaklı birey ve güzel ahlakı hedef almış bir toplumsal bilinç için gereken asgari gereklilikleri karşılayamaz.

Bu anlamda 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbe ve muhtıraları ile 28 Şubat süreci, bireyin ve toplumun güzel ahlakla arasındaki mesafeyi daha da açan uygulama ve mevzuatlarla büyük bir sosyal maliyet üretmiştir. Muktedirin zulmüne uğramamak için kendini saklayan, inancını ifade etmekten ve açıkça yaşamaktan kaçınmak zorunda bırakılan bireylerden ve toplumdan "doğruyu

söyleme", "şeffaf olma" ve "olduğu gibi görünme" tavrı beklemek ne kadar mümkündür? Diğer taraftan bu türden ara rejim dönemleri bir yana, demokrasi ve hukukun hakim olduğu dönemlerde de yasa koyucu iradenin mevzuat düzenlemelerinde sadece "uygulanabilirliği" değil beraberinde "uyulabilirliği" de dikkate alması, ahlaklı olmaya dair fiili eğitim açısından son derece önemlidir. Mevzuat, toplumsal ahlakı yozlaştırma riski oluşturmayacak hükümler, ödevler ve sorumluluklar içermelidir. Buna en somut örneklerden biri ülkemizde emlak vergisi mevzuatıdır. Türkiye'de ev satın alanların büyük bir çoğunluğu satın alma bedelini düşük gösteriyor. Niye? Konut alımlarında vergi yüksek olduğu için. Vergi oranını belirleyen yasama erki de, vergiyi tahsil eden yürütme erki de bu durumu biliyor. Ancak, hükmü değiştirmek, oranları düşürmek yerine kuralı yürürlükte tutuyor ve devleti kandırmayı başarmış veya kandırmayı başarı sayan vatandaş profili oluşturuyor. O zaman yapılması gereken bellidir. İnsan ve ahlak arasındaki ilişkide yozlaşma riskini ortadan kaldıracak düzenleme ve değişiklikleri ivedilikle hayata geçirmek gerekir. Sistem ve mevzuat, kayırmacı ve ayrımcı olmamalı, tüm vatandaşların hizmetlere eşit ve adil bir şekilde kolayca ulaşabilirliğini düzenlemelidir. Nimet ve külfet noktasında, adil ve herkesçe kabul edilebilir bir zemin oluşturmalıdır.

Sayın Başbakanım,

Kıymetli misafirler!

Sistem ve mevzuatın ahlakiliği kadar, yönetimin ve yönetenlerin ahlakiliği de çok önemli. Kamu yönetiminde adalet ve ahlaka ilişkin sorunlar, bileşik kaplar teorisine benzer biçimde bütün kurumları etkilemektedir. Nitekim medeniyet tarihimizin farklı dönemlerinde öne çıkan düşünürler bu kapsamda kaleme aldıkları eserlerde yöneticilerin görevlerini, onların özel ahlak ve inançlarından ayrı düşünmemiş görevleri ile ahlaki tutumları arasında ayrılmaz bir ilişkinin varlığını vurgulamışlardır. Yö-

netim tarihimizde önemli etkileri olan; Nizam'ül Mülk'ün Siyasetnamesi, Koçibey'in Risalesi, Farabi'nin Erdemli Şehir'i, Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig'i, Evliya Çelebi'nin Bozuklukların Düzeltilmesinde Tutulacak Yollar gibi eserlerde iyi bir yönetimin nasıl sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Bütün bu eserlerde temel ilke ve saptama; ahlaklı ve adaletli insanın, iyi ve adaletli yöneticilerin yetişmesinde ve adaletli devlet anlayışının ortaya çıkmasında ilk adım olduğudur. Kısaca, devletlerin ve dünyanın adil olması ve adil bir siyasal sistemin ve küresel zeminin oluşmasını istiyorsak önce adil ve ahlaklı insanı inşa etmeliyiz. İnsanları güzel ahlakla buluşturmadan küresel adalet ve küresel barışın hakim olduğu bir dünya ne yazık ki mümkün değil. Yönetimin yozlaşması, yöneticilerin ahlakilikten uzaklaşması kamu yönetiminin yapı ve işleyişini sadece bozup dağıtmamakta yaşam hakkı dahil; insana dair, insan onuruna dair, insan haklarına dair ihmaller ve ihlaller zincirini de beraberinde getirmektedir. Bugün, dünya üzerinde kamu yönetimlerine yönelik eleştirilerin temelinde akraba, eş, dost kayırmacılığı (nepotizim) hemşericilik ve siyasi kayırmacılık (patronaj), hizmet kayırmacılığı, rant kollama ve vurgunculuk, israf, verimsizlik ve sorumluluktan kaçma, değişime karşı gönülsüzlük gibi yozlaşma biçimlerinin hüküm sürmesi yatmaktadır. Ekonomiye ve çalışma hayatına yönelik kuralsızlıklar, denetim eksiklikleri de ahlaki açıdan ele alınması gereken konuların başında geliyor. Örneğin aldıkları ücret, sosyal güvenlikleri ve çalışma koşulları noktasında taşeron işçi olarak çalıştırılan işçilerin durumuna dair ahlak temelli bir değerlendirme mutlaka yapılmalıdır. Kâr hırsıyla, daha fazla para kazanma tamahkarlığıyla insanların en temel hakkı olan yaşam hakkını riske atan işverenlerin, iş ahlakının mutlaka sorgulanması ve özellikle iş kazalarına yönelik tedbirlerin alınmasının zorunluluk haline geldiği son dönemde yaşadığımız acılarla gün gibi ortaya çıkmıştır. Depremlerde, maden faciaları ve iş kazalarında verdiğimiz can kayıpları sermaye azgınlığına, giri-

şimcilerin ahlaki alana dair duyarsızlığına yönelik çarpıcı veriler içeriyor. Bu arada, çalışma ahlakı da son derece önemlidir. İşini gerektiği şekilde yapmayan, üreteceği toplumsal faydayı ya da toplumsal riski düşünmeyen bir çalışan tavrının oluşmamasına da gayret edilmelidir.

Sayın Bakanım,

Kıymetli bilim insanları ve Saygıdeğer konuklar!

Değerli dostlar, güç ahlakı, küresel güçlerin ahlakı noktasında konuyu ele aldığımızda da çok vahim bir tablo ile karşılaşırız. Uluslararası kuruluşların hukukunun, adalet ve ahlak zemininde oluşturulmadığını rahatlıkla görebiliyoruz. BM, IMF ve Dünya Bankası'na baktığımızda yapısı ve karar alma süreçlerindeki adaletsizliği ve gayri ahlakiliği görebiliyoruz. Merhamet yerine menfaat, adalet yerine ticaret ikame ediliyorsa; insana ait, insani değerlere ait, ahlakı esas alan bir dünyadan bahsetmek mümkün değil. Bugün dünyayı fotoğrafladığımızda karşımıza çıkan tablo, güçlünün haklıyı ezmesi ekseninde dizayn edilmiş bir manzarayı işaret ediyor. Bu fotoğraftan rahatsız olmayanlar da var. İsrail'in Filistin ve Gazze'deki zulmüne, Orta Afrika'da Müslümanların katline seyirci kalanlar var. Batı ülkelerinde obezite temel sağlık sorunu iken Afrika'da açlık temel insani sorun. Dünyanın en zengin 100 kişisinin mal varlığı 7 milyar insanın mal varlığından daha fazla. Ortadoğu üretilmiş kamplaşmalar üzeriden kan gölüne çevrilirken, iç savaş, terör örgütlerinin çatışma alanı haline getirilirken, dünyanın Batısı ve Kuzeyi daha zengin olmanın hesaplarını yapıyor. Gücün ahlaksızlığının ulaştığı boyutu Suriye'de, Somali'de, Arakan'da, Filistin'de, Doğu Türkistan'da ve dünyanın daha bir çok bölgesinde görüyoruz. Gücü ahlakla dizginlemeyince ya da ahlaklılar güç sahibi olmayınca, insan ahlaksız ve adaletsiz bir küresel düzenin avı haline geliyor. İnsan ile ahlak, devlet ile ahlak ve uluslar arası diplomasi ile ahlak arasındaki ilişkinin gerektiği şekilde kurulamamasının bedelini

esasen bütün insanlık ödüyor. Çünkü, insani değerler katlediliyor. Evimizden başlayıp bütün dünyada huzur, barış, adil paylaşım ve ortak yaşama kültürünü hakim kılmak istiyorsak, birlikte başarmamız gereken güzel ahlakı hakim kılmaktır. Güzel ahlakı hakim kılarken de izlememiz gereken strateji nettir ve bu "Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiş" Ulu Peygamberin hayat ve insanla buluşturduğu değerleri hakim kılmaktan geçmektedir. Bu bağlamda, ahlak satıcısı ve ahlak denetleyicisi olmak yerine ahlakın alıcısı, uygulayıcısı ve yaşatıcısı olmayı tercih ettiğimizde güzel ahlakla buluşmak ve dünyayı güzel ahlakla buluşturmak daha kolay olacak. Bütün bunları gerçekleştirdiğimizde, insani ve İslami değerler ışığında eğitim ve ahlak arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamayı da, kendimizi, insanımızı, insanlığı "güzel ahlak" üzerinden yeniden inşa etmeyi de başarmış olacağız. İşte o zaman, "insan olma" mücadelemizi "kamil insan" olarak tamamlama imkanı yakalayacağız.

Sözlerime son verirken; 3. Ahlak Şûra'mızın, insanlığın "güzel ahlak" ile temas etme arzusunun artmasına, barışın, huzurun, kardeşliğin, hakça bölüşmenin ve eşitlik temelli bir küresel zeminin oluşmasına katkı sunması temennisiyle saygılarımı sunuyorum. İyiye, doğruya, güzele çağrı noktasında ALLAH yar ve yardımcımız olsun.

Nazif Yılmaz'ın Konuşması

(Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü)

Sayın Bakan Yardımcım kıymetli YÖK kurulu üyelerimiz, rektörlerimiz, genel müdürlerimiz, milletvekillerimiz, kıymetli misafirler, katılımcılar;

Seçilen tema itibariyle bugün gerçekten çok ihtiyacımız olan insanı Esfel-i Sâfilîn'den Ahsen-i Takvîm'e nasıl taşınmasına gerektiğine dair bir müşavere ortamını oluşturulması itibariyle Eğitim ve Ahlak Şûrası'nı bakanlığımız ve genel müdürlüğümüz adına ben çok anlamlı buluyorum. Sayın bakanımız bugün az önce değerli başkanımızın da arz ettiği gibi bütçe görüşmeleri sebebiyle kendilerini temsilen bizi görevlendirdiler. Ben bakanımızın selamını ulaştırmaktan bahtiyarlık duyarım.

Değerli katılımcılar, ahlak teması insanın var oluş ile beraber başlayan bir konudur. Sevgili Peygamberimiz (SAV) kendisini insanlığa gönderilen bir muallim olarak ifade ederken ahlakın güzelliğine tamamlamak için gönderildim derken bir başka ifadesinde eğitimci olarak gönderildim, buyuruyor. Aslında bu iki hadisi bir araya getirdiğimizde eğitimin ana gayesinin ahlak eği-

timi olduğunu düşünebiliriz. Kainattaki varlık ağacının en güzel meyvesi olan insanoğlu, insanoğlunun da en güzel yani bir bakıma örnek alınabilecek Üsve-i Hasene olarak ifade edilen Ahsen-i Takvim'in zirvesinde olan sevgili Peygamberimiz (SAV) ahlakını gerçekleştirme noktasında bir eğitim sürecinden bahsediyoruz. Fakat ne yazık ki; bugün karakter eğitiminin ötelendiğini, bunun yerine kariyer merkezli bir anlayışın öne çıktığını görüyoruz. Aslında ahlak eğitimini sadece okullarda görmemek lazım. Bugün okularda sadece eğitimin gerçekleştirildiği bir mekan olarak görebiliriz. Ben sözlerimi fazla uzatmayacağım ama size bir benzetmede bulunmak istiyorum. Düşünün ki; şu bulunduğumuz salon bir havuz olsa, bu havuza dört musluktan su aksa, bu musluğun üçünü temiz birisi kirli olsa bu durumda havuzdaki suyun durumunu sizin takdirinize sunuyorum. Şimdi tam tersini düşünebiliriz, yani bu gün sadece okullarda bir ahlaktan söz etmek yeterli olmayacaktır. Belki bir medya ahlakını gündeme almak lazım. Belki bir sosyal ahlakı gündeme almak lazım. Belki bir aile ahlakını çepeçevre gündeme almak gerekiyor ama ben şunu da ifade etmek istiyorum: Ahlak kelimesi bana göre çok öne çıkarılması gereken bir kelime. Biz bir zamanlar bugün belki hala bu kavramları tartışıyor olabiliriz tartışmalıyız; değerler kavramını belki ön plana çıkarıyoruz ama benim kanaatim ahlak kavramının bizim kendi medeniyetimizin kültürünü yansıtması açısından daha uygun olduğunu düşünüyorum.

Değerli katılımcılar biz Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü olarak ahlak eğitimini birinci derecede öncelediğimizi ve bu açıdan bazı adımlar attığımızı da size söylemek istiyorum. Mesela biz İmam-Hatip liselerinde İslam Ahlakı dersini bu sene müfredata koyduk. Kitabını hazırladık ve şu anda okullarımızda okutuluyor. İmam hatip liselerinde son sınıflarda İslam Kültür ve Medeniyeti dersini de koyduk. Yine bu dersler arasına İslam Bilim ve Düşünce Tarihi ki bunları ben çok önem-

siyorum ve yine Hadis Metinleri gibi dersler koyduk. Dolayısıyla ahlakın bir bakıma hayat yansıması olan gerek İslam Ahlakı gerek Hadis Metinleri gerekse İslam Kültür ve Medeniyeti yine bir ahlak anlayışının da içerisinde etkin olduğu İslam Bilim ve Düşünce tarihi gibi bu derslerle aslında bir kapı aralamak istiyoruz. Ama biraz daha sanat alanına da vurgu yapmak istersem, ahlakla sanat ilişkisinde sanatın aslında bir insanlığa farklı bir boyutunu da ortaya koyan ebru, tezhip, dini musiki ve hüsn-i hat gibi. Dini musiki belki özel bir alan olarak alabiliriz. Bu dersliklerinde şu anda imam hatiplerde okutulduğunu ve ders kitabı olduğunu sizinle paylaşmak isterim.

Benim arzum şudur; ben buradaki şûramızda çıkan kararlarda şunun çıkmasını arzu ederim. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerimizin - biz arzu ediyoruz ki- aynı minvalde devam etsin ve devam eder ümidindeyiz. Bu anlamda zaten Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararı var o kararla alakalı süreç devam ediyor, gerekli çalışmalarımızı bizim bakanlığımız ve Adalet Bakanlığı yürütüyor. Ama bunun yanında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin aslında bir ahlak eğitimi açısından yeterli olmadığını, bunun yanında ana okulu çağında gerekse ilkokul, ortaokul ve lise çağında bir ahlak eğitimi olması gerektiğini, ama az öncede ifade edildiği gibi ders gibi algılanmayarak hayata yansıyan şekilde algılanması gerektiğini düşünüyorum. Yine aynı kanaatimi aslında üniversiteler açısından da söyleyebilirim. Üniversitelerimiz bilgiyi öncelediği kadar ahlakı da aynı ölçüde önceliyor mu? Bu tartışmalı konudur, belki buruda tartışılacaktır. Ama burada şunu ifade edebiliriz ki öğretmene, eğitimci gözüyle baktığımız da bir öğretmenin ne söylediği değil ne yaptığı önemlidir. Bir öğretmenin sınıf içindeki örnek davranışı etkilidir. Ahlakı içselleştirme açısından bu eğitim çocuklarımıza daha iyi nasıl yerleştirilebilir? Mesela biz kendi genel müdürlüğümüz olarak din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerimizle sene başında yapmış

olduğumuz mesleki çalışmalarda birçok temayı gündeme aldık. O temalardan bir tanesi gençlerin psikolojisi ve bunun üzerinden bir gençlik dili oluşturması. İkinci bir tema ise öğretilen bilgilerin içselleştirilmesi, duyguya düşünceye ve davranışa yansımasıdır. Bunun için çabalarımız devam ediyor, ama ben inanıyorum ki buralarda ve benzeri çalışmalarda yürütülen çabalar bizim uygulamalarımızla teori ve pratik birleştiği zaman daha ümitli nesilleri yetiştirebileceğiz. Hayata daha güzel bakabilen ve geleceğe dönük olarak ümitvar nesiller.

Ben hayatımda hep şuna inanmışımdır; iman ile ümitsizlik malumunuz bir alanda olmaz. Mekke'de en zor dönemlerde 'siz merak etmeyin en güvenli bir şekilde yolculuklar yapacak kadınlar ve İslam yayılacak' diyen, Uhut ve Hendek'te ise özellikle Hendek kazımı esnasında Sahabe-i Kiram'ın zor günlerinde 'siz hendeği kazacaksınız düşmanı aşacaksınız Bizans'ı, Yemeni ve İran'ı fetih edeceksiniz' müjdesini veren Peygamberimiz (SAV) aslında bize bu anlamda ümitvar olmayı ifade ediyor. Sonuç olarak şunu söyleyebilirim, geçmişte tekke ve tasavvuf terbiyesi vardı. Bugün söylemek gerekirse toplumumuzun manevi anlamda eğitimi noktasında, manevi terbiyesi noktasında sadece camilerimizde eğitim tesislerinde verilen bilginin yeterli olmadığını, 'numune-i imtisal' dediğimiz ahlak-ı resulü hayata taşıyan örnek insanların toplumun arasında tüm nesillere örnek olacak şekilde bulunması ve bu anlamda çabaların olması gerektiğini düşünüyorum. Ben bu organizasyonunun yapılmasında emek veren ve öncülük yapan her iki müesseseye teşekkür ediyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Mehmet Şişman'ın Konuşması

(YÖK Yürütme Kurulu Üyesi)

Çok değerli hazirun, hanımefendiler, beyefendiler;

Öncelikle sizlere en kalbi sevgi ve muhabbetlerimi sunuyorum. Bu toplantıyı düzenleyen Eğitim-Bir-Sen ve Türkiye Yazarlar Birliği'ne, yönetici ve mensuplarına huzurunuzda teşekkür ederim.

Sayın Mehmet Akif İnan hocamızı bu toplantı vesilesiyle bir kez daha rahmetle anıyoruz. Kendisi ile 1990'ların başında Eskişehir'de tanıştığımızda, Eğitim-Bir-Sen'in Eskişehir'de şubesinin kurulmasını benden talep etmişlerdi. Ben de o zaman çiçeği burnunda bir doçent idim. Bunu daha sonra kurmak ümidiyle erteleyelim demiştim. Daha sonra öğretmen arkadaşlarımız vesile oldular. Eğitim-Bir-Sen Eskişehir Şubesi kuruldu.

Değerli Katılımcılar,

Eğitim ve ahlak ilişkisi öteden beri tartışılan önemli bir konu. Esasen ahlak ve eğitim felsefede de ilk çağ filozoflarından beri hep tartışılagelen bir konu. Felsefenin üç temel alanından biriside ahlak felsefesidir. Son zamanlarda dünyada olduğu gibi

Türkiye'de de ahlaki değerlerle ilgili konular sıklıkla gündeme gelmekte. Bununla ilgili bir takım projeler yapılmakta. Değerler eğitimi adı altında ortak bir gündem oluşmakta. Aslında sadece bizde değil gelişmiş model toplumlarda kültürel, sosyal, ahlaki değerler moral alanına tekabül eden konular eğitimle ilgili tartışılan başka konular arasında yer almaktadır. ABD'de daha çok karakter eğitimi, Avustralya'da daha çok değerler eğitimi, kıta Avrupa'sında daha çok moral eğitim, ahlaki eğitim başlıkları altında tartışılan bu konu, Türkiye'de de yakın zamanda değerler eğitim olarak gündeme gelmeye başladı.

18. Milli Eğitim Şûrası'nın gündem maddelerinden birisi de değerler eğitimi konusuydu. Ancak, belli dersler aracılığıyla ahlaki ilkelerin ve değerlerin öğretilmesi önemli. Ancak, ahlak ve değerler toplumun her alanında yaşanan bir olgu. Biz genel olarak toplumda bir takım sorunlar ortaya çıktığında belli dersler koyarak müfredata bu sorunların üstesinden gelmeyi düşünmüşüzdür. Bir zamanlar trafik sorunları yoğundu, trafik dersleri koyduk. Sonra sağlık sorunları arttı, sağlık dersleri koyduk. Sonra çevre sorunları arttı, çevre bilgisi dersleri koyduk. Dolayısıyla yani yaşadığımız her sorunu müfredatta bir ders olarak koymak suretiyle bunların üstesinden gelmemizin mümkün olmadığını düşünüyorum. Son yıllarda toplumsal sorumluluk gündemde. Sosyal sorumluluk projeleri ders olarak müfredatta yer alıyor. Üniversiteler müfredetlarına da koyduk. Ancak sosyal sorumluluk bilinci okul öncesi eğitimden itibaren çocuklarımıza kazandırmamız gereken bir bilinçtir. Üniversitede sosyal sorumluluk derslerini ve projelerini önemsiyorum elbette. Ama bunlar tek başına sosyal sorumluluk bilinci yüksek bir toplum oluşturmak için yeterli olmadığı kanaatindeyim. Dolayısıyla, biz öncelikle toplumda yaşadığımız ahlaki sorunların bütününü eğitimden, eğitimciler tarafından, öğretmenler tarafından, okul tarafından çözümlenmesini beklemek durumunda değiliz.

Zira bu sorunların üretiminden sadece öğretmenler sorumlu değildir. Dolayısıyla, bu noktada eğitimcilere altından kalkamayacakları büyük bir sorumluluk yüklemiş oluyoruz, diye düşünüyorum. Topyekün olarak toplumda herkes hem öğrenen hem öğreten konumundadır. Yani herkes, herkes için bir rol modeli olmak durumundadır. Dolayısıyla, hayat boyu öğrenmek dedikleri şey bu olsa gerek, diye düşünüyorum. Yani hepimiz birbirimiz için rol modeli ve birbirimize öğreten olmak durumundayız. Milli Eğitim Bakanlığı'mız son yıllarda müfredatlarda bir takım iyileştirmeler yapmaya çalışıyor. Biz de YÖK olarak daha dün Eğitim Fakülteleri'nde öğretmen yetiştirme programlarının Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki bu sistemdeki yeni yapılanmaya göre gözden geçirilmesi ve öğretmen yetiştirme sistemimizde bu doğrultuda yeniden ele alınması gerektiği konusunda bir toplantı yaptık.

Tabi bu noktada hemen şunu ifade etmek istiyorum: Etik ya da ahlak ilgili sorunlar dünyanın evrensel sorun alanları içerisinde yer alıyor. Buna ilişkin bir takım düzenlemeler yapıyoruz. Etik kurulları oluşturuyoruz. Etik komisyonları oluşturuyoruz. Etik ilkeler belirliyoruz ama sorunlar da sürekli yenilenmeye ve artmaya devam ediyor. İşte üniversitelerde akademi etiği, öğretim etiği, etik liderlik, etik yönetim gibi yani ahlaka tekabül eden konular çeşitli yazılarda, makalelerde araştırmalarda ele alınıp inceleniyor. Ancak, dediğim gibi bu konulara ilişkin sorunlarımız da giderek artıyor. Rasyonel ilkelerle çözmenin mümkün olamayacağını düşünüyorum. Zira yaşadığımız ahlaki sorunlar modernleşme sürecinin aynı zamanda bir nedeni olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla, modernleşme ideolojisinin üretmiş olduğu bu sorunları yine modern araçlarla çözmekte pek mümkün görünmüyor.

Son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sürdürülebilirlik kavramı öne çıkmakta. Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir

toplum, sürdürülebilir eğitim vs… Bu kavramın içini de analiz ettiğimizde karşımıza şu çıkıyor: İnsanı, toplumu, üretmeyi, paylaşmayı, tüketmeyi, doğayla ilişkiyi, her şeyi yeni baştan düşünmek gerek. İnsan nedir? Toplum nedir? Üretim nedir? Tüketim nedir? Bütün bu kavramları yeniden düşünmek gerekliliği üzerinde duruyor yazarlar, düşünürler. Zira insan modern zamanlarda hep üretim ve tüketim kavramlarını öne çıktığı için, eğitim bir üretim aracı olarak görüldü. Eğitimin ekonomik işlevi, fonksiyonu ön plana çıktı. Oysa geleneksel anlamda eğitim moral bir faaliyet, öğretmen moral bir otorite, okul moral bir topluluktur. Her ne kadar modern zamanlarda ikinci planda kalmış ise de son yıllarda yine bu işlevi bütün modern toplumlarda tekrar gündeme gelmeye başlıyor. Dolayısıyla bu toplantıyı bu anlamda öğretimin asli işlevinin tekrar gündeme getirmesi anlamında önemsiyorum ve toplantının sonunda ortaya çıkacak görüşlerin eğitim sistemimizin inşasında yol gösterici olmasını ümit ediyorum.

Katılımcılardan burada sunulacak olan tebliğleri ve müzakereleri sabırla dinlemelerini talebinde bulunuyor ve onlara teşekkür ediyorum. Şûra'nın başarılı geçmesini diliyorum.

Halil Etyemez'in Konuşması

(Çalışma ve Sosyal Güvenlik (ÇSGB) Bakan Yandımcısı)

Saygıdeğer milletvekillerim, Memur Sen'in çok değerli Genel Başkanı, Türkiye Yazarlar Birliği'nin çok değerli Genel Başkanı, YÖK Kurul üyelerimiz, değerli misafirler;

Sizleri muhabbetle selamlıyorum. Öncelikle şunu ifade edeyim Sayın Başkanımız konuşmasında öğretmenlerimizin maaşlarıyla ilgili bir talepte bulundu. Ben de toplu sözleşme masasında bu konuyu gündeme getirmek üzere masaya bırakıyorum. Bugün eğitim ve ahlakla ilgili görüşlerimi paylaşmak istiyorum.

Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı, Memur-Sen Genel Başkanı, Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler;

Eğitim ve Ahlak Şûrası'nın ele aldığı iki önemli mesele var. Bunlardan biri ahlak diğeri eğitim. Daha da özgün adı ile maariftir. Konuşmamda öncelikle eğitim konusunu ele aldıktan sonra, ardından ahlak konusuna eğileceğim.

Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler,

Modem eğitim ve okul, toplumu şekillendirme, bireylerin yaşamını dönüştürme, yeni bir ahlak düzeninin inşası hususunda başarısız olmuştur. Modem okul, insan zihnini, akılını, gönlü-

nü ve nefsini terbiye etme yerine, egemen sınıfların amaçlarına hizmet eden bir araç durumuna dönüştürülmüştür. Türkiye olarak yeryüzünün en zengin eğitim birikimine sahip olmamıza rağmen, son iki yüz yıldır kendi medeniyet kodlarımıza dayalı, özgün eğitim ve okul modelleri maalesef geliştiremedik. Eğitimde bir istikamet ve gaye problemi olduğu Türkiye'nin önde gelen entelektüelleri tarafından da dile getirilmektedir. Bunların yanı sıra, günümüzde eğitim ve okul; insan yaşamını bir bütün olarak kavrayamamakta, İnsan gönlüne ve zihnine birlikte hitap edememekte, öğrencileri sıraya dizmekte ve elemektedir. Kısacası eğitimci aklımız, maarif mefkûremiz bulanık gözükmektedir. Bu şûra vesilesi ile şu sorulara cevap bulmalı, şu meselelere çözümler üretmeliyiz:

- Eğitimin amacı ne olmalıdır?

- Ne tür bir insan yetiştirmek istiyoruz?

- Maarife ilişkin özgün bir model geliştirebilir miyiz?

- Maarif davamız, maarif mefkûremiz ne olmalıdır?

Bu sorular ışığında, okulun ve eğitimimizin yeniden düşünülmesi ve aynı zamanda da "iyi ödev insanı yetiştirme" ülküsü etrafında yeniden analiz edilmesi gerekmektedir. Şûra'nın ele aldığı ikinci önemli başlık ise ahlaktır. Ahlakın duygu ve akıl ile inşa edildiğine dair farklı görüşler var. Sokrates ve Kant ahlak oluşumunda aklı ön plana çıkarırken, Rousseau ve Pascal duyguyu ön plana çıkarırlar. Sosyologlar ise ahlakı daha çok toplum düzeni ile beraber incelemişlerdir. Ahlak araştırmaları, medeniyetlerle birlikte yapılır. Çünkü her medeniyet bir ahlaki öğretiye dayanır. Ahlak; hoşgörü, nezaket, edep ve namus gibi kavramlarla birlikte düşünülmelidir. Bu açıdan edep ruh değerlerini vücuda üstün tutmak anlamına gelirken; namus, kendi-

mizde ve başkalarında tanıdığımız değerlere saygı göstermektir. Ahlak ve erdem, ideali ararken bu yolda menfaati gözetmez.

Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler,

Yaratılmışların en şereflisi elbette ki insandır. Din açısından, daha da spesifik olarak İslam dini açısından baktığımız zaman, Efendimiz (SAV): "Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim" buyruğu ile medeniyet tasavvurumuzun temel felsefesini çok net olarak ifade etmiştir. Eğitim, öğretim, öğretmenlik daha da doğrusu muallimlik, peygamber mesleğinin mesuliyetini buradan almaktadır. Medeniyetlerin inşası ahlaka bağlıdır. Ahlaksız medeniyet olmaz. Bizim medeniyetimiz, yüce dinimiz olan İslam Ahlakı ile bezenmiştir. Ahlak ise maarif ile oluşturulur, muallim ile hayat bulur, talebe ile yaşatılır ve gelecek nesillere aktarılır. Bu açıdan eğitim dünyamıza ve ahlaki meselelerimize kafa yormuş önemli bir mütefekkirimiz olan Nurettin Topçu, 'Millet ruhunu yapan maariftir.' diyor. Maarifin düşmesi milleti yere serer. Maarif hangi yönde yürürse, millet ruhu da onun arkasından gider. Şu halde millet, maarif demektir. Yine Topçuya göre;

- İlköğretimde kalp eğitimi
- Ortaöğretimde akıl eğitimi
- Yükseköğretimde ise ihtisas eğitimi esas olmalıdır.

Buradan hareketle eğitimi iki boyutta değerlendirebiliriz: Birincisi ve daha öncelikli olanı insani değerler; yani erdem ve ahlaki donanımlar. İkincisi ise bilgi, beceri ve teknik donanımlardır. Bakanlığımın görev alanı olması hasebiyle çalışma hayatını, eğitim ve ahlakın ele alındığı bir şûrada değerlendirecek olursam; çalışma hayatı, eğitim ve ahlak değerlerinin birlikte yaşatılması gereken bir alandır. Bir yandan rızık kaza-

nacağımız geçerli bir mesleğin eğitimini alırken, bu dönemin devamında bu mesleği ahlaklı bir şekilde yürütmek vardır. Bu bakımdan; geçen haftalarda hep birlikte yad ettiğimiz ve bu toprakların öz değerlerinden olan Ahilik geleneğimizde çırak, ustasını baba gibi görür, usta da çırağını evladı gibi severdi.

Ahilik geleneğimizde iş ahlakı vardır. Kârın maksimizasyonu değil; helal rızık, namuslu kazanç, işçinin hakkını alınteri kurumadan veriniz diyen Efendimizin o kutlu mesajı vardır. Çalışma hayatımızın güncel problemlerinin ardında da aslında insan yetiştirme modellerimizden uzaklaşmamız ve bu eksiklikten doğan ahlaki sorunlar yatmaktadır. Soma ve Ermenek'teki maden kazaları, ahilik ahlakını, iş sağlığı ve güvenliğinin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu, hatta belki de bu sorunun çözümünü, yine kendi kültür ve medeniyet kodlarımız içinde aramamız gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştur. İstihdam ettiğimiz her bir işçimiz, her bir çalışanımız, her bir memurumuz; Ahilik geleneğimizde, ustanın yanına girmiş çırak gibidir, bizim evlatlarımızdır, bizim ailemizin parçalarıdır. Onların güvenliğini, bizim kendi evladımızın güvenliği gibi görmedikçe, Ahiliği anlamış ve o kutlu mesajı almış olamayız. Her yerde, her platformda vurguladığım gibi, bizim medeniyetimiz, bu toprakların medeniyeti insanı yaşatmaya yönelik, insanı merkeze alan, yaşatma idealini hep en üstte hep en önde tutmuş olan kutlu ve kadim bir medeniyettir. Bu salonda bulunan her bir eğitimcimiz; Topçu'ya göre; Yarınki Türkiye'nin kurucuları olarak, yaşama zevkini bir kenara bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek birer maarif neferidirler.

Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler,

Türkiye son yıllarda önemli gelişmeler kaydeden bir ülke konumundadır. Nüfusumuzun yüzde 65'i, 35 yaşının altında olup diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda genç bir nesle sahibiz. 2040'lı yıllardan sonra nüfuzumuzun yaşlanacağı göz önünde bulun-

durulursa, gelecek 25 yılı çok iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Gelecek 25 yıl içinde bu nesli kendi medeniyet kodlarımızdan hareketle iyi eğitir ve iyi ödev insanları olarak geleceğe hazırlarsak, yarınlarımızın bugünden daha iyi olacağı yönündeki iyimserliğimizi koruyabiliriz. Entelektüel düşünce düzeyi, bilimin problem çözüm teknikleri ve yüksek ahlak seviyesinin birleşmesi ile ortaya çıkacak hayat tarzı, insanlığın bütün dertlerine deva olacaktır. Türkiye bütün dünyada bunu başarmaya aday tek ülkedir. Türkiye, bunu başararak ya insanlığın kurtuluş ümidi olacak ya da modern görüntüye bürünmüş bir ilkel hayat sürerek bütün insanlıkla birlikte belirsiz bir geleceğe doğru yürüyecektir.

Bu süreçte temel olarak her bir çocuğumuzu, ülkemizin ve milletimizin geleceği açısından bir potansiyel olarak görüp; hiç birinin sınavlarda elenmediği, sıraya dizilmediği ve onları stratejik bir varlık olarak göreceğimiz bir yapıyı kurmamız gerekiyor. Kısaca kendine ve ülkesine güvenen, medeniyeti yeniden inşa etme yolunda farklı bir nesil yetiştirmek zorundayız. Hükümet olarak göreve geldiğimiz günden bu yana en çok önemi eğitime önem verdiğimiz gibi, bu alandan yaptığımız her çalışma ve icraat kendi medeniyetimizin kodlarıyla oluşturulan talim ve terbiyeye doğru atılmış önemli adımlardır. Bu bağlamda, Şûra boyunca şu sorunun etraflıca ve derinlikli bir biçimde ele alınması ve tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Medeniyet, insan, maarif ve mektep telakkimiz, talim ve terbiyenin neresindedir? Sonuç olarak modem eğitimin ve okulun açmazlarına dikkat çekerek ahlakın, eğitimin ve kendi medeniyet kodlarımızın bugünkü Şûra'da etraflıca ele alınacak olmasını takdirle karşılıyorum, Şûra'nın ülkemize, milletimize, maarif dünyamıza faydalı olacağına canı gönülden inanıyorum. Sözlerime merhum Mehmet Akif İnan'ı rahmetle ve minnetle anarak son verirken, hepiniz en kalbi duygularımla selamlıyorum...

Hüseyin Tanrıverdi'nin Konuşması

(24. Dönem Manisa Milletvekili)

Hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum. Bu mümtaz insanla, M. Akif İnan'la yıllar önce tanışmış olmaktan, onun tedrisatından geçmiş olmaktan dolayı gerçekten mesudum. O, benim için örnek bir insandı. O sadece insani kişiliği, insani özellikleri ile değil, aynı zaman da birden çok vasfı ile de ön plana çıkan idealist bir insandı. O, İslam aleminin dertleriyle dertlenmiş "Mescidi-i Aksa" ve "Kudüs Şairi" idi. Fikir ve düşünce yazılarını kaleme alırken, medeniyetimizin değerlerinden beslenerek, toplumsal hayatımızın yeniden inşası ve hayat bulması için çaba göstermiştir. Akif İnan, şiir kitapları ile, fikir eserleri ile, yazılan ile ve kurucusu olduğu bir sivil toplum kuruluşu ile kozasını ördü.

Gerçek bir muallim olarak çok sayıda talebe yetiştirdi. Yazılarını okuyan, konuşmalarını dinleyen binlerce insan ondan feyz aldı. Eylem adamı olan Mehmet Akif İnan Hocam, bir aydın olarak kendini toplum hizmetine adamanın, toplumunun maddi ve manevi değerler bakımından gelişip güçlenmesini ve nihayet bir "medeniyet toplumu" olmasını hayat gayesi edin-

menin örnek kişiliklerindendi. Yalnızca kalemiyle değil, parasıyla, zamanıyla, bütün gücü ve enerjisiyle sürekli hareketlilik ruhu içinde yaşamıştır. Daima "veren el" olmayı gözetmiştir. Bu ruhla yaşayan Akif İnan Hocam, sindirilmiş ve hak arama fikrinden uzaklaştırılmış tepkisiz bir toplumdan, 'ben varım hakkımı çiğnetmem' diyebilen bir topluma geçiş için öncelikle sendikal örgütlenmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Akif İnan Hocam, sendikal mücadeleyi kültür ve medeniyetimizin yeniden inşası ve gelecek tasavvurunun bir parçası olarak görmüştür. M. Akif İnan'ın ortaya koyduğu eserlerinin tamamında gözlemlenen ortak payda; bizi biz yapan medeniyetin, zamanın dilini okuyan çağdaş bir üslup içerisinde "yeni bir dünya tasavvuru" olarak ortaya çıkarılması uğraşından başka bir şey değildir. Akif İnan'ın hayatının özeti ahlaklı bireylerden oluşan ancak "kökü mazide olan ati" duruşunun izdüşümü olmuştur.

Onun ortaya koyduğu idealist, ilkeli, tutarlı ve sorumlu bilinç bizlere ışık tutmuştur. Bugün bizim hedeflediğimiz yeni Türkiye şüphesiz onun ileri ve aydın görüşlerinin bir yansımasıdır. Onun; biz daha genç bir fidanken, bize verdiği su ile bugünlere geldik. Onun idealist öğretisi bizi diri ve dinç tuttu. Bizler, 'Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini' buyuran son Peygamber (sav)'in ümmetiyiz. O'nun yaşadığı güzel ahlak, İslâm'ın kendisidir. Yani İlâhi ölçü ve kurallar içinde insanlığın en yüksek noktasına ulaşmak üzere uygulayacağı bir yaşama tarzıdır. İslâm ahlakı, yeni ve eskimeyecek bir insanlık boyutudur. Kur'an-ı Kerim, Peygamber (SAV)'in ahlak dünyasını dokuyan kutlu kitap olduğuna ve Resulullah (SAV)'in hayatı İslâm'ın bizzat kendisi olduğuna, Kur'an ve İslam bir bütün olduğuna göre İslâm ile ahlak bir bütündür. İslâm, bu bütünlük içinde kendine has bir ahlak sistemi getirmiş ve bunu uygulamıştır.

Değerli Arkadaşlarım,

İslam'ın adının, Kur'an'ın sözünün geçtiğinde etrafına bir öcü gibi bakıldığı günlerden, başörtüsü meselesinin gündeme gelmediği, Kur'an'ın ve Siyer-i Nebi'nin ders olarak okutulduğu günlere geldik. Ancak buna rağmen itiraf etmeliyim ki; son 12 yıl içerisinde siyasi restorasyonda yarı yolu geçtik ama özellikle sosyal restorasyon alanında önemli sorunlarla karşı karşıyayız. Sosyal restorasyonun çekirdeğinde gençlik ve eğitim sorunları bulunuyor. Şüphesiz bu sorunların en can alıcı ve yakıcı olanı da; idrak ve idealden yoksun, ahlaki ilkelere sahip olmayan, elinde akıllı cep telefonları, aklında twitter ve facebook olan bir neslin geliyor olmasıdır. Sosyal restorasyon deyince yanlış anlaşılmasın, eski Türkiye'nin sosyal mühendisliği akla gelmesin. Biz, sosyal restorasyondan milletin isteklerine göre yönetimi, milletin daha çok söz sahibi olmasını anlıyoruz. Eski Türkiye'nin tek tip insan yetiştirme politikalarını reddediyoruz. Siyasete ve gençlerimize güveniyor, onlardan korkmuyoruz tam tersine gençlik ve eğitim sorunlarının da yalnızca siyasetle çözülebileceğini düşünüyoruz. Ama bugün hala hem eski Türkiye'den devralınan sorunlar var hem de yeni sorunlar ortaya çıkmış durumda. Artık büyük şehirler Türkiye'sinde yaşıyoruz, bunun getirdiği fırsatlardan yararlanıyoruz, ama daha önceden karşılaşmadığımız sorunlarla da yüz yüzeyiz. Mesela artan okullaşma ile birlikte gençlerimizin yeni yurt ihtiyacı da devasa boyutlara geldi. Mesela gençlerimizi alkol ve madde bağımlığının pençesine düşmemesi için eskisinden daha çok çaba göstermeye mecburuz. Üstelik bu sorunları çözerken her şeyi devletten beklemekten vazgeçmemiz gerekiyor.

Artık millet de sivil toplum örgütleri aracılığıyla elini taşın altına sokmak zorundadır. Millet olarak, topyekün yarınlarımıza sahip çıkmalı; Saruhan Bey'in, Yunus'un hedefi ve özlemi olan bir toplum için çaba göstermeliyiz. Maddi mut-

luluk ve doygunluk ancak bir süre gider. Sonrasında bugün Avrupa'nın yaşadığı sosyal krizler ve tıkanıklıklar gelir. Onun için 'kökü mazide gözü atide' olan bir gençlik için tarihi ve kültürel değerlerimizi gelecek nesillere aktarmalıyız. Sözlerimi burada tamamlarken, Hocam Mehmet Akif İnan'a Allah'tan Rahmet diliyor, tekrar bu salondaki herkese saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

AÇILIŞ OTURUMU

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Arif Ersoy

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakcı ve Prof. Dr. Yüksel Özden hocalarımız yerlerini aldılar. Muhterem Yazarlar Birliği ve Sendikamızın Genel Başkanları, muhterem bilim adamları, eğitimcilerimiz, hanımefendiler, beyefendiler, hürmetle selamlıyorum.

Öncelikle bizi böyle bir günde böyle bir dava için bir araya getiren Allah'a hamd ediyoruz. Yeryüzünün imar ve ıslahında önderlik yapan bütün Peygamberlere, Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammet Mustafa'ya (SAV) selam olsun. Kendilerine Peygamberleri örnek alarak yeryüzünü imar ve ıslahı için çalışmış olan bütün büyük önderlere, mutasavvıflara, halk önderlerinin vefat edenlerine Allah'tan (cc) rahmet diliyoruz.

Sizin gibi bu gayrete devam eden insanları temsilen yer yeryüzünün imar ve ıslahı için gayret sarf edenlere de sağlıklı ve verimli ömürler diliyoruz. Bu arada 1930'larda Anadolu inkılabını başlatan büyük alimlerimizi rahmetle yad ediyoruz. Bediüzzaman hazretleri, Süleyman Efendi Hazretleri gibi önder isimlere. Sonra onları 1940'larda takip eden büyük önderlerimizi mutasavvıfları yine rahmetle yad ediyoruz. Onların eğitiminden geçen daha sonrada Türkiye'nin değişimine önderlik yapan önderlerimizi,

özellikle önce ahlak ve maneviyat diye yola çıkan muhterem Erbakan Hocamızı rahmetle yad ediyoruz. Ve bu toplantının anısına yapıldığı muhterem Büyüğümüz Mehmet Akif'i rahmetle yad ediyoruz. Ben bugün gibi hatırlıyorum, bu sendikanın kuruluşu istişaresinde bulunurken şu konu üzerinde durmuştuk: Nasıl bir sendika kuracağız ? Sendika bildiğiniz gibi batıda geliştirilmiş bir kurumdur. Biz de dedik ki sendika bizde hak ve adalet için yardımlaşma ve dayanışma için topluma önderlik yapan, üyelerine önderlik yapan ve toplumun salahı için, ıslahı için çalışan bir kuruluş olmalıdır. Bu gün gelinen noktada burada bunu görüyoruz. Onun için o arkadaşlarımızı dinlerken o günle bugünü mukayese ettim ve merhum Mehmet Akif'e defalarca rahmet diledim. Bir hareketin öncüsü olmak Kuran'ın deyimiyle 'sâbikûn' olmak çok önemlidir. Çünkü öncü olanların yaptıkları iyi işleri devam ettirenler her zaman onların sevabının artmasına sebep olurlar. Bu gün biz Türkiye'de Anadolu inkılabı yaşıyoruz. Biraz önce söylediğim gibi bu inkılap 1930'da başlatıldı. Bu aslında yeni bir medeniyetin ilk hamleleriydi. İnsanlık tarihinde kırılma noktaları vardır. Bu kırılma noktalarının bir çok nedenleri var. Nedenlerden birisi teknolojik gelişme ile çevrenin değişmesi. Yeni yöntemlerin, yeni araçların icadıyla eski medeniyet yaşlanır ve sorun çözemez hale gelir. O sorun üreten medeniyetin önderlerinin peşinde gidenler zamanla inkisar-ı hayale uğrarlar. Onlardan kurtuluş beklerler ama netice hüsranla biter. O zaman mazlumlar şunu söylerler 'Allah'ın yardımı ne zaman gelir?' Biz tarihin bu noktalarına kırılma noktaları diyoruz. İnsanlık tarihinde böyle dönemlerde mutlaka peygamberler gelmiştir. Gelen peygamber o insanları eğiterek hak ve adalet bilincini anlatarak toplumu değiştirmiştir ve değişen toplum sorunlarını çözer hale gelmiştir. Ama biliyoruz ki bugün Batı medeniyetleri sorun üretiyor. İbn-i Haldun'un deyimiyle medeniyetler doğar, gelişir, yaşlanır ölümleri yaklaşınca da sorun üretirler. Kuvvet merkezli medeniyet ölümünden önce vahşileşir. Onun için kapitalizmin

batı medeniyetinin çöküşünün en önemli alametleri geçen yüz yılın başında yaşanan birinci ve ikinci dünya savaşlarıdır.

Şimdi bu medeniyet ölüm döşeğindedir. Ama ne olacak insanlar böyle çaresiz mi kalacak? Hayır! Mutlaka Allah'ın yardımı yetişecektir. Allah mazlumların ahını asla cevapsız bırakmaz, kesin bu. Ve yeni medeniyeti kim kuracak? Peygamberler gelmeyeceğine göre ilim adamları bir araya gelecekler, yeni çözümler üretecekler, eğitimle insanın zihniyetini değiştirecekler, zihni inkılabını yapacaklar. İşte o zihni inkılap yapıldıktan sonra yeni bir medeniyet başlayacaktır. Medeniyetlerin evrimi de aynı gece gündüz gibidir. Kah gündüz medeniyeti ortaya çıkar kah kuvvet medeniyeti gece medeniyeti dediğimiz medeniyet öne çıkar.

İnsanlar yerleşik düzene ilk defa Mezopotamya da geçmişlerdir. Hak medeniyetin önderi Hz. Nuh'dur. İnsanları tevhit ve adalet çizgisine davet etmiştir. Orada site devletleri kurulmuştur. Daha sonra medeniyet olarak (yoksa zihniyet olarak değil) başka bir medeniyet doğmuştur. İnsanlar o medeniyetin kodlarını değiştirmeye başladıkları zaman haksızlardan medet umdukları zaman Allah onların başına zalimleri musallat eder. Onun için Babil merkezi yönetimi ortaya çıkmıştır. Firavun medeniyeti ortaya çıkmıştır. Kuvvet merkezli medeniyetler zirveye doğru çıkarken hak merkezli medeniyetin alameti belirler ortaya çıkar. İşte Hz. İbrahim hak ve adalet merkezli yeni bir medeniyetin öncüsü olmuştur. Hz. Musa, Hz. İbrahim'in getirdiği mesajı esir düşen bir kavmi esaretten kurtararak İbrani medeniyetini kurmuştur. İbrani medeniyeti de Hz. Nuh'un kurduğu medeniyet de aslında İslam medeniyetidir. Daha sonra eski Yunan uygarlığı İbrani medeniyetini tahrif ederek ondan sonra Roma medeniyeti ortaya çıkmıştır. Onlar da kuvvet merkezli medeniyetlerdir. Daha sonra Roma'nın belirli bir zirvede olduğu zaman Allah resulü dünyaya gelmiştir, hicretle yeni bir medeniyet kurmuştur. Bu barış medeniyetidir İslam medeniyetidir. Bu medeniyet bin yıl dünyanın

önemli bir bölgesinde barış sağlamıştır. Çin Seddi'nden Atlas Okyanusu'na kadar serbest bir pazar oluşmuştur. Entegre bir medeniyet oluşmuştur. Orada mal, insan emeği teknoloji bilgi, bilim adamları serbestçe hareket etmişlerdir. Bu medeniyet insanlık tarihinin geliştirdiği en büyük medeniyetlerden biridir. Bu medeniyet de tabi zamanla medeniyet olarak -tabi zihniyet olarak değil- olarak yaşlanmıştır ve bu medeniyetin çöküş alameti veya en büyük belirtisi 1683 Viyana Bozgunu'dur. Ondan sonra 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra bizim toplumumuz ve İslam dünyası geriye gitmeye başlamıştır. Karlofça Antlaşması'ndan 1974 yılına kadar her zaman kaybeden toplum biz olmuşuzdur. Ama hamdolsun 1960'dan itibaren önderlerimiz şunu söylemişlerdir. Biz başkasını taklit ederek bir yere varamayız. Bu inkılabın ilk kıvılcımı sayılabilir. Ne yapalım, öyleyse kendi sorunlarımızı kendimiz çözelim. İşte onun için zihni bir değişime ihtiyaç vardır. O da eğitimle olur. Biz sömürgeciliği ikiye ayırıyoruz. Bir doğrudan sömürge. Hamdolsun ülkemiz doğrudan sömürgeleşmedi. İşgale uğradık ama ülkemizden müstevlileri püskürttük veya kendi Anadolu'yu kurtardık. İkinci bir sömürgecilik de zihni sömürgeciliktir.

Birinci sömürgeciliğe karşı malınızı mülkünüz alındığı için siz birleşirsiniz, teşkilatlaşırsınız ve sömürgeci gücü uzluklaştırabilirsiniz. Ama zihnen sömürgeleşmişseniz o zaman o an sömürüldüğünüzün de farkına varmazsınız. Hatta sömürgecileri kurtarıcı olarak kabul edersiniz. İşte en büyük sömürgecilik zihni sömürgeciliktir. Zihni sömürgecilikten kurtulmanın yolu eğitimdir. Onun içindir ki; bu şûrayı ben yeni bir medeniyetin Türkiye'nin kodları üzerinden yeniden örnek bir ülke olma hamlesinin en önemli aşamalarından birisini kabul ediyorum. Bugün aramızda bu hareketimizin önderlerinden var. Sağımda solumda oturanlar gibi sizlerin arasında var. Biz 1970'lerde bu çalışmayı yaparken bu güne geleceğimizi tahmin etmiyorduk. Bir hesaplarımız vardı

ama o zaman bir hata işledik. Biz sandık ki biz yapacağız, hayır. Biz çalışacağız. Değiştiren, getiren ve götüren Allah'dır. O değişimler neticesinde bugüne geldik. Yalnız bilesiniz ki bugün kritik bir dönemdeyiz. Cenab-ı Hak insanları zaman zaman imtihan eder. İmtihan süreklidir. Bu gün geldiğimiz noktada daha ileriye gitmemiz için verilen nimetin şükrünü eda etmeliyiz. Onun için bu günün anısına bir ayeti sizinle paylaşmak isterim. Rad Suresi'nin 9. Ayeti unutmadıysam. Okuyunuz Ezzena ile başlıyor ayet. Ezzena demek deklare etmek demektir Ezan oradan geliyor. Bu İsrail oğullarına indirilmiş ama herkese hitaptır. Yani öncü olma noktasında gelen bütün topluluklara bütün derneklere hitaptır. Cenab-ı Hak buyuruyor ki eğer şükrederseniz size verilen nimetin hakkın verirsiniz. Şükretmek demek Elhamdülillah demek değil o hamd etmektir. Şükür etmek demek; verilen nimetin hakkını verirseniz ben mutlaka artırırım elbette muhakkak artırırım diyor. Devamında eğer küfrederseniz, yani nankörlük yaparsanız onunda sonu yani o zaman bizim size vereceğimiz azap muhakkak şiddetlidir. Öğleyse bu gün Anadolu İnkılabı'na halkın önderliğinde büyüklerimizin önderliğinde yaptığımız Anadolu İnkılabı'nın belirli bir noktasına geldik.

Bu noktada biz Allah şükür etmeliyiz. Geldiğimiz bu mevkilerin şükrünü eda etmeliyiz. Biz menfi eleştirerek vakit geçiremeyiz. La demek yetmiyor. Mutlaka illallah dememiz lazım. Onun için yeni çözümler bulmalıyız yeni bir eğitim sistemi getirmeliyiz. Peygamberler eğitimle yeni sistemi kurmuşlardır. Zihnen değişmeden hak ve adalet merkezli medeniyet kurulamaz. Onun için inanıyorum ki; bu Şûra çok önemli bir şûradır. Daha önceki şûraları yapan arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz. Bundan sonra da bunların devam ettirileceğine inanıyorum. Bu gün burada bizimle beraber iki muhterem hocamız bulunuyor. Şöyle bir plan yapmayı düşünüyoruz. Hocalarımıza 30 dakika söz verelim.

Sonra yarım saatte soru sorabilirsiniz. Aramızda hocalarımız katkı yapabilirler öneride de bulunabilirler. Onun için hocalarımıza söz vermeden önce tekrar Allah hamd ediyorum. Bu hizmetleri yapanlara başarılar diliyorum. Ve bu hizmetlerin devamın diliyoruz. Çünkü bizim ülkemiz bunu muhtaçtır. Yeni medeniyetin değişim merkezi Türkiye'dir.

Prof. Dr. Yüksel Özden'in Konuşması

(24. Dönem Muğla Milletvekili)

Kıymetli hazirun, Yazarlar Birliği'nin değerli temsilcileri, Eğitim-Bir-Sen sendikamızın değerli temsilcileri, eğitimci arkadaşlarımız, dostlarımız, uzaktan yakından teşrif eden kıymetli dostlarımız,

Tüm hazirunu selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum. Gerçekten hamd ile başlayan salavat ile devam eden ve yad ile tamamlanan bir toplantının içinde olduğum için ben ayrıca hamd ediyorum. Masayı paylaştığım hocalarım ve aynı zamanda bu salondaki güzide topluluk ve bir Cuma günü yapılan toplantının içinde olduğum için bir arayışın içinde olan ekiplerden birisi olarak hamd ediyorum ve Peygamberimize onun ashabına salavat gönderiyorum. Hocam "Anadolu İnkılabının 1930'dan başlayan fertleriyle ve daha sonrası 1970'lere getirdi, öncesine gitmeyecek mi?" derken ta İbrahim Medeniyeti'nden başlayarak tekrar özetledi geldi. Şimdi konumuz benim başlığım itibariyle baktığımızda 21. Yüzyılda eğitimi yeniden inşa etme. Tam da hocamızın, başkanımızın bıraktığı yer veya görevi sorumluluğu masaya koyduğu yer.

Bu gün iki başlık altında konuşmak istiyorum. Birisi çeşitli başlıklarla duyurmaya çalışacağım, biraz öncesine de giderek olayı yeniden bir medeniyetin ihyası veya inşası yani bir medeniyet iddiası ile yaklaşmadığımızda yaptığımız her şeyin geçici ve bazen de ilerde tekrar sorunlara yol açacak şeyler olduğunu bilmemiz gerekiyor. Yani, eğitimi konuştuğumuzda aslında en başta konuşmamız gereken şey bir medeniyet iddiası. Eğer medeniyet iddiamız yoksa buna hazır değilsek bunun temellerini konuşmaya hazır değilsek eğitim adına yapacağımız şeylerin temeli olmayacaktır, geleceği olmayacaktır. Gene ikinci başlık olarak paylaşmak istediğim şey de daha teknik olan kısım, daha kolay olan kısım, daha tanımlanabilir ve kapsamı, alanı ifade edebilir olan kısım. O da geçen yüzyıldan başlayan ama onun sonlarında iyice hızlanan, bugün geldiğimiz şekliyle de baş döndürücü bir hızla devam eden bir değişimin sonucu. Ben birkaç yıl önce okuduğumda yani 2007'de okumuştum, dünyanın düzleşmesinden bahseden bir kitap, dün akşam tekrar okudum. 2000'lerde yazılmışsa 15 senelik bir tarihi var kitabın. Şimdi o kadar eskimiş ki, bir yerde yazar anlatıyor, falan stüdyoya gittim bir çekim yaptım, oradaki kim fotoğraf çekecek dedi baktım ortada hiç fotoğraf makinesi yok, cebinden bir fotoğraf makinesi çıkarttı ve fotoğrafı çekti diyor. Yani 2000 yılların başında büyük değişim olarak anlatılan bir şey ne kadar kanıksanmış bir olay ve ne kadar da yaygınlaştı. Bize yönelen tarafı ne? Bunu konuşabileceğimiz epey boyutları var. Benim itibar ettiğim bilgisayarla ve internetle esasen matbaanın icadına benzer bir değişimle karşı karşıyayız. Matbaanın icadına dönelim, daha önce elle yazılan nüshalar matbaa ile çoğaltılmaya ve kütüphanelerde saklanmaya başlandı. Ama matbaanın icadı ile paylaşım biraz daha kolaylaştı. Kitapları çoğaltmak daha mümkün hale geldi. Aynı kitaptan bir nüsha yazdıktan sonra 2. nüsha için o kadar çok uğraşırken bu sefer tek seferde yüzlerce ve binlerce nüsha çıkartmak mümkün oldu. Aynı zamanda da kütüphaneler kuruldu. Yani matba-

anın icadı ile bilginin üretilmesi depolanması yani kaydedilmesi şekli değişti. Şimdi baktığımızda da orada büyük bir değişimle karşı karşıyayız. Bilginin üretilmesi de değişti. Bilginin kaydedilmesi şekli değişti. Bilginin depolanmasının şekli değişti. Bilgiye erişimin şekli değişti. Eğitim anlayışı olarak baktığımızda bunun çok farkında değiliz.

Biz en başında bugün bilginin kaydedilmesi bilginin depolanmasını ve bilgiye erişimin değiştiği gerçeğini gözden geçirmeliyiz. Ama tam bunu söylediğimiz yerde kesinlikle bunun karşılığı Fatih Projesi değil. Fatih Projesi şudur demiyorum, ama bunun karşılığı kesinlikle ve kesinlikle Fatih Projesi değildir. Belki de tam tersine dünkü gazetelerde kısım kısım yer aldı. Microsoft'da çalışan üst düzey programları geliştiren insanlar kendi çocuklarını bilgisayardan uzak tutuyorlarmış, çocuklarını böyle tebeşir tozu yutacakları, ayaklarının çamura, toza değeceği ortamlarda yetiştirme gayreti içindelermiş. Hatta eşim söylüyordu, bir dersi kaldırmışlar yerine dikiş dersi koymuşlar. El becerilerinin gelişmesi için. Bilgisayar internet deyince hemen kolaycı bir şey var. O zaman herkese bilgisayar verelim, herkesi bir tablet verelim, değil bu olay. Bunun altını çizmek istiyorum. Ama anlayışımızın ben bu kısmı kolaycılık görüyorum. Yani realize edersek, farkında olursak bunun üzerinde kafa yorarsak bu kısım işin daha kolay kısmı. Eğitimin değişen bilgiyi kaydetme depolama ve bilgiye erişim araçlarını göz önünde bulundurmak, sınıftaki çocuğa konuşurken hangi seviyede olursa olsun bunu hesaba katmak ve eğitimim işlevini, öğretmenin rolünü, okulun işlevini bu çerçevede tanımlamak zorundayız. İlkokuldan üniversiteye kadar iki çocuk yetiştirdim. Hangi kademede olursa olsun, hangi öğretmen hangi ödevi verirse versin, ne kadar zorlanırsa zorlansınlar çocuklar karşında çok aciz kalır ve eski rolleri ile çok zorlanır durumdalar. Dün üniversitede okuyan kızım hocasının 'sizin için büyük çaba sarf ettim bu slaytları buldum' dediğini söyledi

vekızım da bu slaytları aldığı yerin aynısını bulmuş bana gösterdi. Aynı şeyi ilkokuldayken, ortaokuldayken çocuklarımızla çok karşılaştığımız konuştuğumuz oldu. Bazen o kadar zorlaşıyor ki, 8. sınıfa verdiğimiz dersler o kadar ağır ki, biri Boğaziçi'nde birisi Bilkent'te iki üniversiteli abi, abla hep beraber bir araya geliyorlar 8. sınıfın çocuğunun ödevini çözmeye çalışıyorlar.

Öğretmenin rolünü değiştirirken, öğretmene verdiğimiz eğitimi değiştirmedik. Hocalarım burada, yani 1980'de öğretmen eğitiminde kullandığımız ders materyalleri ile bugün ki çok farklı mı? Daha sonrakine baktığımızda içerikleri şöyle böyle alabora ettik, hatta yaptığımız değişimde de öğretmen eğitiminde her dersin içindeki felsefeyi kaldırdık, tüm araç ve gereçleri koyduk ama bunları koyamadık. Burası çok kolay gibi görünse ama esasen hiçbir şey yapamadığımız alanlardan birisi. O kadar kolay değil, başkanımız çok güzel ifade etti, olay zihniyet değişikliği. Atom parçaladıktan sonra hepimiz madenin parçalanamayan en küçük parçası atomdur diye öğrenmedik mi? Oysa parçalanması çok olmuştu ama zihni parçalayamamıştık, zihni değiştirememiştik. Şimdi bu kısmın kolay olmasına rağmen çok realize olduğumuzu söyleyemem. Gelelim asıl diğer kısımda 1870'lere kadar geldiniz, ondan sonra da 1960'a geçtiniz. Biz Tanzimatla birlikte şöyle bir şeyin içinde olduk: Aslında Rüştiyelerin açılması bile bunlara örnektir. Yani ortaokulu 1838-39 hemen Tanzimat'ın arkasından diye hatırlıyorum açılması; zaten bizim çocuklarımızı gençlerimizi Batı medeniyetine entegre etmek üzere açıldı rüştiyeler. Yeni bizzat rüştiyenin açılması bizi Batı medeniyetine entegre etmek üzere medreselerden başka bir okul kulvarının açılarak bu amaç üzerine kuruldu. 1839 dersek 2014, 175 sene, o kadar bir süredir bizi Batı medeniyetine entegre etmek amacıyla kurulmuş, oluşturulmuş eğitim sistemi içindeyiz. Çok güzel söylediniz yani devrimlerin yerleşmesi eğitimle olmuştur. İnkılap yapanların ele aldığı, ilk sarıldığı, ilk tuttukları konu eğitim ku-

rumları olmuştur. Aynı zamanda 1920'lerde Türkiye'nin eğitim sisteminin hedeflenen amaca ulaşması için nelerin değiştirildiğini biliyoruz. Şimdi sıkıntı burada. Bize bazen hadi şunu yapınız, o zaman ne yapacaksınız? diyorlar. Öyle kolay zannediyorlar. Yani gideceksiniz 2-3 hafta neyse hiç önemli değil, hazırlayacaksınız, getireceksiniz bir model ve diyeceksiniz ki bunu yapalım. Biz esasen salondaki arkadaşımızla bu naif durumun içine düştük aslında kendimiz.

Dedik ki, biz çocuklarımızda görmek istediğimiz karakterleri belirleyelim, yani hoş görüden fedakarlığa neyse bunları belirleyelim. Bunları çocuklarımıza nasıl kazandıracağımızın yollarını biliyoruz nasılsa, hedefi belirledikten sonra ondan sonra müfredatın nasıl olması gerektiğini nelerin kullanılmasını da biliyoruz zaten, kaç ay uğraştık? 1 yıl uğraştık. Ben gülüyorum; o zaman en sonunda geldiğimiz nokta, ve dedim ki tam bir Amerikan mastırı, doktorası alan Türkiye'de bu yüzden yetişen adam da ancak bunu yapabilirdi. Biz de bunu yaptık. Ama sonunda gördüm 1 yıl ve Türkiye'de eğitim medeniyet, kültür, çalışan, konuşan, sağ, sol hayatta olmayan bir çok insanın eserlerini okuyarak, hayatta olanlarla görüşerek geldiğimiz noktaydı, benim en başta söylediğim nokta. Ortada bir medeniyet iddiamız yoksa eğitimdeki atacağımız en küçük bir adımı bir medeniyet iddiası ile atmıyorsak hiçbir faydası yok. İki şeyi özellikle birleştiriyorum. Teknolojik değişim, eğitimin anlamı dahil hepsini değiştirdiğini biliyoruz. Bir tarafta onu yapmamız gerekirken diğer taraftan bizi Batı medeniyetine entegre etmek üzere kurulmuş bir sistemin ürünleri olan insanlar olarak değiştirmek zorundayız. İşin zor kısmı burada.

Son 10 yıla baktığımızda daha önce aşılamaz zannedilen sorunlar aşıldı. Daha önce yapılamaz zannedilen bir çok şey yapıldı: yoldu, köprüydü, hastaneydi. Bir çoğu yapıldı, hatta siyasi, hukuki çözüm yoluna girildi. En azından konuşuluyor, tartışılıyor.

Bunlar çözülünce bu ülkedeki insanların ülkesine, kendisine olan inancı güçlendi. Özgüven geri geldi ve bu sefer beklenti oluştu. Ta önceki medeniyetlerde Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar slogan olan şeyler bu gün tekrar özlem olarak herkesin içinde yeniden doğmaya başladı. Olduğumuz durum aslında geçmiş yıllardaki başarının bir sonucu. Türkiye Yazarlar Birliği ile biz 1997-98'de ve daha sonrasında çalışmalar yaptık. O zaman Türkiye'de eğitim konusunu rejim meselesi haline getirmeden konuşamıyorduk. Mesleki eğitim mi dediniz, dakika bir, rejim meselesine gelir. Konuşabileceğin hiçbir şey yok. Üniversiteye girişi mi konuşuyorsunuz, dakika bir, rejim meselesi. Hangi konuyu ele alırsak alalım geçişlere, sınavlara bakalım, hepsinin bir rejim meselesi halinde olduğu bir dönemden geçerek buralara geldik ve bugün çok şükür rejim meselesi olmadan eğitimi konuşabiliyoruz. Ve bir dönemin kapısı aralandı. Bugün de gerçekten en başta ifade etmem gereken şeyi bir kez daha burada yeri gelmişken söyleyeyim. Herkesin anlık, kısa dönemli projeler ve kazanımlar peşinde koştuğu bir dönemde ben bu toplantıyı düzenleyenleri de, bu toplantı için burada olan insanları da kutluyorum. Çünkü böylesine uzun dönemli ama bizatihi varlığımızı devam ettirebilmemiz için bu konuyu konuşabileceğimiz platformlar oluşmadı. Yani çok daha anlık kısa dönemli projeler için çok yatırımlar yapıldı, çok zaman harcandı, çok emek kondu ortaya ama böylesi bir konunun biraz da zorluğundan kaynaklanıyor. Şimdi bakarsanız benim hocam, onların hocası kaç dönem giderseniz geriye gidin, hepsi böyle bir şeyin üzerine konuşmuş. Ve bu değişim iliklerimize kadar hissettiğimiz bir durum. Şu an çok iyi biliyoruz ki, biz eğer bir medeniyet hareketi başlatamazsak batı toplumuna sorunlarını çözmüş, müreffeh hale gelmiş bir topluluk hediye edeceğiz. Ama dönüp de bu konuda ne yapalım dediğimizde şöyle bir şey düşünüyoruz. Bir süre ben Balıkesir'de hocalık yaptım, dekanlık yaptım, üniversiteye hoca kadrosu için YÖK'den kadro geldiğinde bunu işte senatoda paylaşıyorduk.

Yönetim kurulunda paylaşıyorduk, fen eğitimine şu kadar, diğerine şu kadar. Şimdi orada şöyle bir şey gördüm. 170 kredi ders verilmesi lazım ancak bize 30 krediyi karşılayabilecek hoca tahsis ediliyor. Öğrencilerin stajlarını eklediğinizde ancak 30 kredi yapıyor. Dedim benim geriye kalan 100 kredi daha dersim var, bunu nereden alacağım? işte oradan buradan toplayacaksınız dediler. Peki dedim siz aynı şeyi yapıyor musunuz? tıp ile fen-edebiyata, iktisadi idari bilimlerde yapmıyorsunuz! Sonrasında sağ olsun o zamanki rektörümüzle birlikte durumu değiştirdik.

Tarihçi kendisine zerre kadar dokundurmuyor, dilci kendisine zerre kadar dokundurmuyor. Oysa İlköğretim Genel Müdürlüğüm döneminde Türkçe kitaplarının biraz felsefesini yoklayalım dedik. Neyi, niçin öğretiyoruz yani? Dil aşkını, sevdasını kazandırmak için nerelere, nasıl dokunacağız diye baktığımızda kaç tane hocamıza müracaat ettik. "Ben o kısma bakmıyorum, ben şu kısmı ile ilgiliyim, ben bu kısmı ile ilgiliyim." Sonra çok acıdır, Hollanda'dan birisini getirdik, evet Türkçe eğitiminin felsefesi için Hollanda'ya gitmiş bir Türk, oradaki bir kürsüde çalışan hocamızı getirdik, onunla konuştuk. Tarih bilinci kazandıracağız, söylemesi kolay, hadi eğitimcilerle oturun tarih bilinci kazandırın. Geçenlerde bizim milletvekillerimizden birisi aradı, ben dedi şöyle derneğin başkanıyım, ata sporları ile ilgili bir dernek. Ata sporlarımızla ilgili müfredata biz dedi bir şeyler öneriyoruz. Bir türlü yapamadık, senden yardım istiyoruz dediler. Talim Terbiye Kurulu başkanımızı aradım, dedim. O gün ben de geldim, Talim Terbiye Kurulu Başkanına gittik. Baya bir çalışmalarını yapmışlar, hatta kitaplara konulacak olan pehlivan tefrikaları da var, hikaye de hazırlamışlar ama işin garibi neydi biliyor musunuz? Hazırladıkları metin, yabancı bir dilden çevrilme metindi. Çok acı! Güreşle ilgili ortaokula koymayı önerdiği metin bir yabancı yazardan çeviriydi. İşte hal- i pürmealimiz burada. Dedim ki ben de"bunu müfredata koymak zor, onun için ne yapalım edelim,

bulalım birisini müfredata yerleştirelim" diye düşünüyordunuz, "işin o kısmı zor değil, kolay" dedim. Yeter ki biz oraya konulacak olan metni biz hazırlayabilelim. Bu duyarlılıkla sayın hocam o kadar geri tembel bir durumdayız. Genel müdürlük görevimin ortalarında bir yerde bir hanımefendi panik halinde odama geldi: "böyle bir şey olamaz, Sayın Genel Müdür bunu yapamazsınız., bu kabul edilemez, AB'ne de derim." dedi. Hala feveran ediyor, üçüncü, dördüncü feveranından sonra anlat dedim, konuşa -konuşa söyleyeceği şeyin ne olduğunu duyduğumda şok oldum. Dedi ki: "ilkokul kitaplarında kınalı kuzu hikayesi var. Bunu derhal çıkartmanız lazım." Hayırdır dedim. "Siz burada ölümü kutsuyorsunuz, öldürmeyi kutsuyorsunuz, kan akıtmayı teşvik ediyorsunuz" dedi. Malum kınalı kuzuyu biliyorsunuz, annesi evladını Çanakkale'ye gönderirken, kurbanlıkları çağırdıkları gibi oğlunun başına kına çalıyor, hikayesinin olduğu bir metin var kitapta. Biz de senin anlattığın anıya "şehitlik" diyorlar dedim. Yani bu bahsettiğiniz şey, kan, vahşet, ölme, öldürme dediğiniz şey, şehitliktir dedim. Eğer bu ülkeden, zihninden, dimağından, kitaplarından şehitlik kavramını çıkartırsanız geriye hiçbir şey kalmaz dedim ve onun için biz bu tür hikayeleri daha bir çok kitaba koymamız gerekir, şimdi anlıyorum. Bunu da asla çıkartamayız dedim. O srada müfredatın yenilenmesini, fonlamasını AB yapıyor. Diyor ki, "AB duyarsa ne olur"; dedim duyarsa duysun, ne olacaksa olsun. Şimdi söylemek istediğim şey burada, kitaplarımızda benim dönemimde, ben 2007'de genel müdürdüm, bizim müzik dersimizde kullanılan bestelerin, güftelerin hiç birisi belli değildi. Geçenlerde sordum, şimdi var hocam dediler. Şimdi medeniyet dediğimiz şey bu. Bir medeniyet dersi koyalım da, hayır öyle bir şey yok. Çocuklarımıza biz çocuklarımızın duyuşlarını bir medeniyet iddiası üzerine kurmayı düşünüyoruz.

Çocuklarımızın duyuşlarının bir medeniyet derdiyle yoğrulmasını istiyoruz. Çocuklarımızın olaylara, insanlara, durumlara

tepkisinin kaç yüzyıla tevasül eden o birikimden süzülen deneyim ile şekillenmesini istiyoruz. Bu nerede olacak? Derslerde ve derslerle olacak.

Ben 1986'da okudum üniversiteyi, seksen ihtilalinin arkasından bazı görüşleri müfredata nasıl yerleşmesi gerektiğini biz burada çalışıyorduk. Bunu çok iyi biliyorum onun için matematik dersinin ortasında, Atatürk ve matematik var onun için resim dersinin bir yerlerinde Atatürk ve resim var. Ama bunu böyle kör göze parmak sokarcasına ve beyine şırınga edercesine yaptıkları için kendilerine teşekkür ediyorum.

Çok şey var. Anne olarak, baba olarak eğitimci olarak, bir aydın olarak ders kitaplarımızı satır-satır incelememiz gerekir. Geçenlerde ben Talim Terbiye Kurulu Başkanı'na epey bir not verdim. Satır-satır bakıldığında bırakın böylesine bir medeniyet iddiasını da kendi medeniyetimizi karalayan hala hakir gören şeyler, çocukların gözünde öylesine gülünç komik gibi gösteren satır arası ifadeler var. Bu her birimizin teker-teker çalışması gereken bir durum.

Üniversitelerde fen fakültesi örneği verirken kastım oydu. Yani bunu bir eğitim bilinciyle vererek' hadi siz bu işi yapın' olacakla bir şey değil. 1870 yılında hazırlanan bazı bilgilerin kırıntılarını ele geçirdik. O derdi, bugün sizin 1969'da başladığınız Anadolu inkılabı bugünkü halinin başlangıcı olarak söylediniz. Ama o zamanki şekli ile de bir grup insan 'bizden adam olmaz', 'bizde bu değerler olduğu müddetçe, bu inançlar olduğu müddetçe, başınızda hatta fesiniz olduğu müddetçe, şunu yaptığınız, bunu yaptığınız, müddetçe' diye söylerken bir grup insan ta o zaman demiş ki 'hayır, biz kendi kodlarımız üzerine kendi değerlerimizi üzerine çağdaşlaşabiliriz' demiş.

1870'lerde kurulan Dar'ül Mütahassıs'ın bugünkü karşılığı da yüksek lisans doktora düzeyinde. Bu konuda yapılan çalışmalar

ortada ve baktığımızda çok güzel çalışmalar çıkmış. Hepimiz biliyoruz, o görüş Sait Halim Paşa'ların ve onunla temsil edilen o görüş göze girememiş iktidara girememiş. Ama sevindiğimiz ve üzüldüğüm taraf şu: O zaman kendi değerlerimiz, kendi eksenimiz üzerinde, kendi çizgimiz üzerinde modernleşebiliriz konusundaki entelektüel çalışmanın ne kadar derine ulaştığı ve yapılabildiği bugün yapmamız gereken şeylerdir.

Bugün şöyle bir kolaycılığa gidiyoruz. Biz 21. yüzyılın eğitim sistemini inşa edelim derken en kolay tarafı şûrada: Yine hassas bir konu ama söyleyeceğim. Biz imam hatiplerde okuduk o zaman imam hatipleri açalım bu işi bitirelim. Çözmeyecek. "Buradan şöyle bir sonucun çıkmayacağına zihinsel kavrayış olarak eminim:" "Hoca imam hatiplerin açılmasına karşı" böyle bir şey demiyorum, ama imam hatipleri de içine alan onların da dahil olduğu bir şekilde bizim eğitim sistemimizdeki anlayışımızı, zihniyetimizi yenilememiz gerekir. Şu da başka bir kolaylık 1998 yılında, başkanım bilir, Köy Enstitüleri'nin devam ettiği bir sendika var küçük marjinal bir sendika, Kızılay'da bir dernek binaları da var. Küçük bir dergileri de var. Onlardan birinden çağırdılar. Emekçiyiz diyorlar ve o sırada bu katsayı engeli ile meslek liselerinin önlerinin tamamen kapatıldığı dönem, 28 Şubat kararlarının hemen arkasından, beni de çağırdılar. Mustafa Gazalcı da var. Konuştu, konuştu dedim ki: Yani sizin karşı çıktığınız şey aslında yaptığınız şey, meslek liselerinin önünü kapatıyorsunuz. Meslek liselerine kim gidiyor? Anadolu'daki garibanın çocuğu gidiyor. Diyorlar ki üniversiteye gidemezlerse elinde bir mesleği olsun. Garanti ile ilerlemek için bunu seçiyorlar. Ben anlattım anlattım, tabi diyecekleri hiçbir şey yok. Sonradan biri dedi ki: "Hoca bu imam-hatiplerin aleyhine." Ben evet dedim. "İmam-hatiplere karşı ise ozaman bizim lehimize" dedi. Şimdi ne kadar yanlış değil mi? Aynı yanlışı bugün yapmayalım, aynı yanlışa bu gün gitmeyelim. Bakın o yanlışlığı hepimiz iliklerimize kadar yaşadık. Yani daha önce yapamadığımız bir şeyi bu gün inadına

yapabiliyor olmak bir marifet değil. Veya birilerinin damarına basmak değil, itiraz üzerine değil. Bizim bu gün kendi medeniyet kodlarımız üzerine bir şeyler inşa etmemiz gerekiyor.

Bitirişte iki şeyi söylemek istiyorum: Birincisi içinde bulunduğunuz teknolojik değişimler ve onun adı da internet. Bilginin kaydını bilgiye erişimi tamamen yeniden kuran, değiştiren internet eğitiminin tanımını dahil. Öğretmenin rolü, okulun işlevi, hepsini gözden geçirmemiz gerekiyor. Diğeri de medeniyet iddiamızdır. Medeniyet iddiası üzerine atılmayan adımlar sonuç getirmeyecektir. Dar'ül Müteahsıs'ine benzer şekilde tekrar tarihçisinden matematikçisinden Türkçecisine her bir alandan insanların, uzmanların alınıp bir yüksek lisans, doktora düzeyinde bir eğitim ile bunun başlatılabileceğini ve ancak bundan sonra bir takım formüller üzerine konuşabileceğimizi düşünüyorum. Sabrınız için teşekkür ederim.

Hocamıza çok teşekkür ediyorum kendileri eğitimle medeniyet tasavvuru arasındaki ilişkileri net bir şekilde ortaya koydular, çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Prof. Dr. Arif Ersoy - Oturum Başkanı

Şimdi sözü bizim hareketimizde çok önemli bir yeri olan hocamıza vermeden önce kendisinin ismi gibi bir dönem Hz. Yusuf gibi yaşadığını belirtmeliyim. Kuyuya atılmadılar ama Erzurum'dan yola çıktılar sonra kader onları Teksas'a götürdü. Orada hizmette bulundular. Orada çalıştılar. Şimdi oradaki hizmetlerine devam ediyorlar. Ama İstanbul'dalar. Oradaki hizmeti takip ediyorlar. Kendilerine başarılar diliyorum. Bundan sonraki hizmetlerinde sağlık ve afiyet diliyorum. Kendileriyle çok ortak anılarımız var. Burada dile getirmeye gerek yok. Onlar bizim hazinemizde. "İslam ve Batı Dünyası'nda Eğitim ve Ahlak" konusunda tebliğlerini sunacaklardır. Buyurun Hocam:

Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı'nın Konuşması

(ABD Texas Bölge İslam Merkezi Başkanı)

Sayın hocam, kadim dost, elli seneye varan dostluk, muhterem hazirun, büyüklerim daha çok Ankara bürokrasisi ben İstanbul'dan geldiğim için böyle konuşabilirim. Hepinizi hürmetle saygıyla, selamlıyorum.

Tabi Mehmet Akif ağabeyimizle benim çok yakın temasım olmadı. Fakat kendisini daima uzaktan takip etmiş biri olarak söyleyebilirim ki, o benim ağabeyim sayılır. Mekanı cennet olsun. Kur'an-ı Kerim'de zikredilen salih kullar, şuheda şehitler Kur'an-ı Kerim'de zikredilir. İlk önce peygamberler, ondan sonrada sıddıkin, şüheda gelir ve ayrıca şeytandan korunmuş manasına gelen özel insanlar manasına gelen zümrelere inşallah dahil olsun Mehmet Akif ağabeyimiz.

Burada benim gibi bastonlu kimseyi pek görmedim. Makul, yalnız bu baston her halde 'ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden'i ifade eden bir işarettir. Bu bir. İkincisi "el-asa, limen asa…/ "Asa isyan edene karşıdır. Öğlenden evvel burada güç ahlakı, ahlakın gücü, çalışma ahlakı çok şey konuşuldu. Tabi emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker'den bahsedildi. Bir başkası da İbrahim Kirazoğlu hocamız merhum Sami efendinin müridi, damadı Kayseri-

li İbrahim Kirazoğlu hocamız vardı. Medine'de vefat etti. O derdi ki, mimar, aynı zaman da inşaat mühendisi, cami planları filan yapardı. Efendim derdi, 'Sinan vardı, Süleyman yok. Şimdi asa var, Musa aranıyor.' Onsuz olmaz. Bir başka asa ile ilgili durum: Asa daima abanın içinde olacak. Ucu görünecek demektir. Bunları ifade ettikten sonra konuma girmeye çalışayım.

Önce bu İslam ve Batı dünyasında eğitim ve ahlak çok geniş. Müsaade ederseniz ben sadece Batı dünyası üzerinde biraz fazla durayım. Ama batı deyince tabi batı Avrupa'yı kast ediyorum. Fransa'yı kast ediyorum. Garp medeniyeti dendiği zaman kimse Romanya'yı, Bulgaristan'ı kimse etmez. O zaman neyi kast ederiz. Daha çok Fransa, İngiltere, Almanya'yı kast ederiz. Yani belki de İspanya dahil miydi, değil miydi bilemiyorum. Garp medeniyetleri seviyesine çıkalım denildiği zaman kim neyi kast etti? Garp dediğim, Batı dediğim geniş bir kavram. Ben onun için Avrupa'dan çok Batı'nın Batısı ABD'den bahsedeyim. Yani oradaki focus (odak) daha çok faydalı olur. Çeyrek asrı geçen bir zaman ABD'de bulunduğumuz için ve biraz da meraklı olarak her yere burnumuzu soktuk, baktık, ettik, ne oluyor, ne bitiyor diye. Sanki oradaki şey faydalı olur diye düşünüyorum.

Şimdi evvela ahlak üzerinde dururken, ahlak kelimesi Hulk kelimesinden gelir. Hulk kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçer. Ahlak kelimesi cemi olarak geçmez zannediyorum Kur'an-ı Kerim'de 've innekel ala Hulki aziym' geçiyor. Ama batılılar buna 'Ethos', 'etik', 'moral' kelimeleriyle ifade ediyorlar. Davranış tarzı gibi. Etik, moral bunu kast ediyoruz. Şimdi konum itibariyle benim bahsetmek istediğim biraz İslam'a da bağlarsak daha evvel burada birkaç defa zikredildi. Resulüekrem'in ahlakı Kur'an-ı ahlakıydı.

Yani ahlak, modern kelimeler, kelime olarak kitaba dayanıyor. Dine dayanıyor, sünnete dayanıyor. Hukuk tahsili yaparken hocalarımız Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'ndan, Ferit Hakkı Saymen,

Ali Fuat Başgil, Hüseyin Nail Kubalı filan onlar yani hukuk, müeyyidesi bulunanlardır, kaidelerdir, ahlak müeyyidesi yok ama ayıplama vs. filan diye ayırırlardı böyle birbirinden. Ben müsaadenizle pek o yola gitmek istemiyorum din, din-i mübin, bizim dinimiz. Hukukun da temeli, edebiyatımızın temeli, tarihimizin temeli, kültürümüzün temeli. Kelimeler öyle, terminolojiler öyle yani soyutlamak mümkün değil ve ahlakımızın da temeli. Ahlak dendiği zaman imanlı olmak gerekir. İslam'la ilgili söyledikten sonra aynı şey Batı medeniyetleri içinde diyeceğim. Özelikle ABD'deki Protestan Hıristiyanlığı için doğrudur. Malumunuz, ABD 300 yıl kadar geriye doğru gider. 300 yıldır tarihi.

Avrupa'da Protestanlara yapılan baskı sebebiyle batıdaki kimseler, Protestan kimseler, Protestanlar, 'biz bize yapılan baskıdan kurtulmak istiyoruz' diye ABD'ye gidiyorlar. ABD'nin tabii ki yerlisi var, Kızılderililer yani yerlileri ile savaş oluyor, ihtilaf oluyor. ABD tarihi enteresan bir tarih ama bu beyazlar Avrupa'dan oraya giderek din maksadıyla serbest olmak istedikleri için oraya gidiyorlar. Yani Avrupa'dan baskı ile gidiyorlar. Onlar Protestan'dır. ABD' nin bütün Cumhurbaşkanları Protestan'dı, Protestan'dı ama bir kişi hariç. Kennedy. Kennedy Katolik'ti ama çok sevilen bir gençti. Yoksa Katolikler sonra gitmişti ABD'ye. ABD'de Katolikler var ama çok küçük bir gruptur. Beyaz, batıdan gelmiş, Protestan grupları içine alan Metodistler var, Üniteryanlar var Luterenler var. Bilinmez. Üniteryan demek 'tek Allah'a inanır. Onlara göre Hz. İsa Allah'ın oğlu değil. Hürmet ederler, kiliseleri var.

1950'lerde Müslümanlara orada ilk yer veren kilisedir. Adı kilise fakat içinde bir salon, içinde heykel yok, bir şey yok. Üniteryanlar. Yani ABD Protestanlığı son derece değişik ve ABD'ye Batıdan gidenler 300 sene içinde bugünkü ABD kurulduğu için din hürriyeti esastır. Din hürriyeti, hürriyet Anayasa'nın temel, temel, temel, en temel şartlarından biridir. Yani kimse onu değiş-

tiremez ve bu konuda değişiklik yapamaz. ABD Anayasası'nda laiklik kelimesi yoktur. Laictiy, laicus kelimesi İngilizcede de yoktur. Almanca'da da yoktur. İngiliz hukukunda, ABD hukukunda laiklik kelimesi hukuki terim olarak yoktur. ABD Anayasası zaten çok basit maddelerden ibarettir, içinde laiklik geçmemektedir. Devlet ve kilisenin ayrımı diye bir tabir vardır. Onun için devlet ABD'de mabetlere, camilere, kiliselere hiç karışmaz. Yardım da yapmaz. Dini okullara da hiç karışmaz. Vergi yardımı yapmaz. Dini okullara da hiç karışmaz. Hiç müdahale etmez. Sadece vergide muaf statüsü verilir. Bu anayasada geçen kiliselerin içine başka mabetler de giriyor, bizim camiler gibi. Camiler de bu ifadeye giriyor. Yani din hürriyeti son derece önemli. Laiklik veya devletin baskısı, müdahalesi öyle bir şey bahis mevzu değil ABD sistemine göre.

Şimdi İslam'da ahlakımız Kur'an-ı Kerime, sünnete, dine dayanıyor. Aynı ahlak sistemi Hıristiyanlıkta yahut Batıda tabi daha çok Yahudi-Hıristiyanlıkta var. Hıristiyan ve Yahudi birlikteliği var. Hıristiyanların bir çoğu hepsi değil Tevrat'ı da kaynak kabul eder. Dinlerinin kaynağı. Çünkü İncil'de ahkam yoktur. Fakat Tevrat'ta ahkam vardır. Tevrat, Yahudi teolojisi, İslam teolojisine benzer. Onların da fetvaları var. Onların da içtihat gibi bizim Müslümanların içtihatına benzer şeyleri var. Onların da gramer tahlilleri var. Çünkü İbranice'dir. Hahamlar çok sert bir şekilde eğitim görürler, ciddi eğitim. Bunların fakülteleri var, kolejleri var, üniversiteleri var. Orada eğitim görürler. Müslümanlara benzer ama Hıristiyanların böyle bir şeyleri olmadığı için tamamlama babından Tevrat'tan yardım alırlar. Tevrat, onlar için de kaynak olduğu için 10 emir çok kullanılan bir şeydir. Tevrat'ın 5 ana kitabı vardır. Bir tekvildir. Şimdi orada 10 emir çeşitli İngilizce ve Türkçe metinlerinden bakınca entrensandır. Birincisi, tek Allah'a inanış Tevrat'ta bu. Bunların toplantılarına iştigal ettiğimde daima hahamlar ve Müslümanlar beraber olabildikleri

nokta tek Allah. Şimdi orada ibadet eden biri baba- oğul- ruhül kudüs diye başladı mı ilk itirazı onlar yapar. Benim bir şey söylemem gerekir, bizim toplantıya gelmemizi istiyorsanız böyle dua yapamazsınız derler ve o yüzden tahsis edildi, ederler. Yani toplantıların devamını istiyorlar. Tahsis ederler kendilerine daha büyük dua sırf Hıristiyanlara mahsus yani kendine hastırlar.

Benim ismimi (Tanrı), İlah ismimi boşuna ağzına almayacaksın. Annene babana hürmet edeceksin. Komşunun hakkını gözeteceksin. Kölesine, cariyesine, hanımlara göz dikmeyeceksin, çalmayacaksın, öldürmeyeceksin. Hani bizim Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde dağınık halde daha çok emir var. 10 tane değil çok emir var. Bir kitapta görmüştüm 1000 tane emir 1000 tane nehiy var. Yasak manasına geliyor. Böylece Hıristiyanlarda Tevrat'ın bu şeyini almak suretiyle ahlakın içine sokmuşlar ama Hıristiyanların en çok sahip çıktıkları bir husus daha var. O da sevgi, sevmek. Komşunu sev kaidesi. Bu gerçekten iyi Hıristiyan yani efendi vs. olmayan bir Hıristiyan'da bile bu şeyi görmek mümkün. Yani komşu olduğunuz zaman sevgiyle size yaklaşır, sevgiyle size cevap verir. Davet eder, gidersiniz. Bizim bazen bulunduğumuz merkezde, İslam merkezine böyle Ortadoğu'dan bir terörizm hadisesi olduğu zaman telefon ederler nefret telefonu mesajı bırakırlar. Ben kendilerini geri ararım. Bazen yaşlı bir adam falan, kızgın bir adam. "Burada ne arıyorsunuz, siz buralara uygun değilsiniz, Burası ABD" filan böyle konuşuyorlar. Beyefendi görüşe bilirmiyiz, gelebilirmisiniz felan derim. Adama derim ki; "Senin bu yaptığın Hıristiyanlığa uygun değil benim bildiğim. Evvela haberin var mı biz Müslümanlar Hz. İsa'yı çok severiz? Sahi mi diye çok şaşırırlar. Babamızı severiz, annemizi severiz, herkesi çok severiz ama Hz. İsa'yi tamamen çok çok severiz. Böyle deyince ya öyle mi falan derler. Ayrıca İncil'de geçen 'komşunu seveceksin' ayetini hatırlatırım. Bazen özür diledikleri oluyor. Şimdi bunu da söyledikten sonra onların ahlakı da kendi kitaplarında var.

Eğitim, biraz evvel hafif ima ettim veyahut işaret ettim. Devlet kiliseye karışmaz. Dini eğitim işlerine hiç karışmaz. Vergiden muaf statüsü verir fakat karışmaz, yardım da etmez. Demiştim. Kim yapar dini işleri? Eğitim işini yani dini okulları kiliseler yapar, mescidler yapar, camiler yapar, dini kuruluşlar yapar. Eğitim Pazar günleri Pazar Okulu diye bir şey var Müslümanlar olarak biz de kaptık bunu. Pazar İslam Okulu, Pazar Kur'an-ı Kerim okulu. Çünkü Pazar tatil günüdür. Herkesin vakti var çocuklarını getirebiliyor. Ebebynler bir tarafta oturur. Çocuklar ayrı bir tarafta sınıflandırılmak suretiyle din eğitimini her türlü eğitimi serbestçe, müdahale etmeden kiliseler yapar.

Eğer kiliselerin yerleri müsait değilse çevredeki bir okula, okul saati dışında müracaat ederler. Orası yer tashih etmek zorundadır. Cüzzi bir parayla temizlik gibi yani kira sayılmaz eşit bir şekilde yani Hıristiyarlara veriyorsan Müslümanlara da vereceksin, Yahudilere, Hindulara da hepsine vermek zorundadır. Eşit muamele kaidesine göre din eğitimi, ahlak eğitimi, her türlü eğitim kiliseler ve kiliselere bağlı okullar tarafından verilir. Devlet müdahalesi olmaz. Son toparlayıcı cümlelerim. Dallas, Teksas ABD'nin en Güneyi, büyük bir şehir. Milli Eğitim Müdürlük Dairesi'ne, çevresine müstakil okul bölgesi denir. Onun başında baş denetleyici gibi birisi var. Şimdi o kuruluşun yani yüzbinlerce talebesi var. Çok büyük. 80-90-100 ayrı dinin mensubu var okullarda. Dünyanın her yerinden gelmişler. Beraber okuyorlar çocuklar. Milli Eğitim Müdürü diyelim oranın başkanı, bir müşavir kadrosu var. Din adamlarından müteşekkil. Yani bu Milli Eğitim Müdürüne yardımcı din adamları. Ben de bunlardan Müslümanları temsil ediyorum. Devlet okullarında din okutulmuyor. Tarihi perspektif içinde okutulur. Hz. İsa, Hazreti Muhammed, Kur'an-ı Kerim gibi dinin akayit gibi kısımları bu işlere fazla girmez. Litaretürde var, edebiyatta var, tarih kitaplarında var ama yanlış bir şey varsa hemen müracaat edersiniz. Onu bü-

tün öğretmenlere bildirirler onu tashih ederler. Şimdi o dinin iki yönü var. Bir akide yönü, bir de eylem yönü yani amel yönü. Amele müdahale yönü yok. Talebeler istedikleri gibi davranabilirler. Onun için Dallas'ın çevresindeki liselerde Cuma namazı kılınır. Aksi takdirde talebeye izin verip camiye gelmesi lazım, vakit kaybı oluyor. Müdür bize yazar biz müdüre deriz ki şu çocuk salahiyetlidir. O namazı kıldırsın. Orada bir yer tahsis edin ama talebeler kendi kendilerine tahsis ettikleri zaman kimse karışamaz. Öylede bir durum var. Tekrar hepimize müteşekkirim. Beni dinleme lütfünde bulunduğunuz için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Arif Ersoy:

Burada yıllarca İslam'ı temsil etmiş, tebliğ ettiği için örnek insan olarak birçok öğrenci yetiştirdiği için kendisini tebrik ediyorum. Allah ecrini arttırsın. Bu hizmetini bundan sonra hem Türkiye'de hem de orada devam ettirmesi için Allah'tan sağlık diliyoruz.

Soru-Cevap Faslı

Buyurun Sayın Rektörüm,

Prof. Dr. Mustafa Acar
(Aksaray Üniversitesi Rektörü)

Aksaray Niğde'ye bağlı olmaktan 25 sene önce kurtuldu. Karaman ve Bayburt, Kırıkkale ile birlikte il olmuştu. Bilgilerinize arz ederim. Master ve doktorayı ABD'de yaptım. Yusuf Ziya hocamın gözlemlerine bir katkıda bulunacağım, bir de soru soracağım. ABD'de de gerçekten dinin, devlet işlerinin yani kiliseyle devletin birbirinden ayrılması kıta Avrupasından anladığımız laiklik tecrübesinden çok farklıdır. Cumhuriyet tarihi boyunca yakın zamana kadar Türkiye'nin uyguladığı sistem ne yazık ki Fransa'dan mülhem, Jakoben tepeden inmeci ve dini de bütün kötülüklerin

kaynağı olarak gören tuaf bir laik anlayışıydı. Türkiye'nin sosyolojik dokusu hiç uymazdı. Ondan dolayı çok çektik. Özellikle dindar, mutedil Müslümanlar yakın zamana kadar bunun çok bedelini ödedi. Oysa Anglo-sakson dünyada İngiltere ve ABD'de biraz daha farklı bir laiklik ya da sekülarizm anlayışı var. Burada dinlere düşman gözüyle bakılmıyor ve insanları daha çok cematler, kiliseler ürezinden sivil toplum kuruluşlar eliyle ibadetlerini, inançları diledikleri gibi yaşayabilmelerine imkan tanıyan bir sistem var. Bendeniz de orada bulunduğum yıllarda Müslüman Öğrenciler Derneği Başkanlığı yapmıştım. Yeni bir mescid yani merkez yaptırmak icab etmişti. İnşaat sırasında takdir edersiniz Cuma namazını kılacak yerimiz yoktu. Üniversite yetkililerinden ricada bulunduk bize en büyük salonlarından bir tanesini Cuma namazı kılmak üzere tahsis ederlerdi. Böylelikle biz de namazımızı kılardık. Bu işler olurken Türkiye'de insanlar bırakın üniversitenin kampüsünde namaz kılmayı, eğer namaz kıldığına dair bir işaret edilirse fişlenir ve hayatta bir daha kadro alamazdı, hemen adı kara listeye alınırdı. Böyle enteresan bir durumdan geçtik. Yani biz Müslüman olarak kendi ülkemizde bulamadığımız din özgürlüğünü ABD'de bulduk. Hazin bir çelişki.

Kıymetli hocam. Ahlak ve din eğitim daha çok buyurduğunuz gibi ABD'de devlet okulları dışında cemaatlerin kurmuş oldukları okullarda sivil toplum hareketi olarak yapılıyor. Kiliselerin Pazar günü özel kursları var bu iş için. Acaba Türkiye'de daha çok devlet okulları üzerinden giden, gitmekte olan hali hazırda tartışılmakta olan din eğitimi, din kültürü ahlak bilgisi eğitimini devlet okullarında mı verelim? Aleviliği nasıl entegre edelim? Bu işin içerisine sadece sunnilerin öne çıkarıldığı bir sistem var, biraz kafa karışık Türkiye'de. Biraz tartışmalar var. Din eğitimini, ahlak eğitimini okulların içerisinde mi götürmeli yoksa bunu daha çok camiler üzerinden, kuran kursları üzerinden, vakıflar, dernekler, STK'lar üzerinden mi götürmeli? Bunun için nedersiniz?

Cevap: Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı:

Kısa konuşmam lazım. Bir iki yerde ifade ettim. Bizim Türk kültürü, Türk tarihi, İslam ile o kadar içiçe ki eğer dini biz bir kenara itersek ne edebiyatı anlayabiliriz, İstiklal Marşı, ne de İstiklal kelimesini anlayabiliriz. Eğer bunu bir yerde okutmazsak ezan, 'bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli' dediğimizde bu şahadet nedir? Ezan nedir? Nereden bilecek bu çocuklar? Yani bizim Türk-İslam kültürü Türk milletinin ruhuna işlemiştir. Dinimize, şiirimize, tarihimize, günlük hayatımıza onun için din eğitimin Türkiye'de bütün o kullarda kafi derecede ciddi bir şekilde eğitilmesi, mecburi olması taraftarıyım. Dinin bir bilgi tarafı var onu vereceğiz çünkü kimsenin matematik okuyacağım ama ben dört işlemi öğrenmek istemiyorum diye bir hürriyet yok. Öyle bir hürriyet yapamayız. Rakamlarla meşgul olmayacağım ama mühendis olmak istiyorum. Öyle bir durum yok. Ama amele zorlamak yok. Yani illa namaz kılacaksın, illa şunu yapacaksın, illa bunu yapacaksın yok. Alevilik çok politik bir konudur. Ben acizane kelimeyi tevhide inanıyorum kalp ile tastik lisan ile ikrar. Ali Allah'ın velisi öyle diyorlar yani ezanlarında da var. Bütün müminler Allah'ın velisidir Kur'an-ı Kerim'e göre. Onun için veli olabilir. Buna dahilsen İslam'ı öğreneceksin arkadaş. Camiye de geleceksin kusura bakma. Ama bunun dışındaysan yani bunlara inanmıyorsan o başka. Çünkü o kadar farklı şekilleri var ki! "Caferiler mesela, İran'da Müslüman kabul edilmeyenler İsmaliyeliler var." Ne derece Müslüman, ne derece değil. ABD'de de var. Yani Ahmediler var, Kadiyaniler var, yani bizim ölçümüz Lailaheillah Muhamenden Resullulah yani cami, buyurun. Onu dışındaki kulüptür. Orada serbest istediğini yap. Ama mabet kelimesini ben mescit, cami kelimesi etrafından değerlendiririm. Külup olacak şeyler için kullanılmasına ben taraf değilim. Mescidin bir şerefi var. Kur'an-ı Kerim de geçiyor. Bir çok ayet var. Mescit, caminin bir şerefi var, tarihi var.

Bir Dinleyici Sorusu:

Sorumu Yüksel Bey'e sormak istiyorum. Bir medeniyet tasavvurundan söz ediyoruz. Bunun eğitimle olması gerekiyor. Ancak bu konuda epeyce tecrübesi olan bir hocamız bana çok ilginç gelen bir noktaya değindi. Ama o noktadan politikacı olması hasebiyle hemen uzaklaştı. Ben o konuyu biraz açmasını istiyorum. Sorunların etrafından dolanarak sorunları çözemeyiz. Gerçekci olmak lazım. Bu medeniyet tasavvurumuzu sadece imam hatipler ve ilahiyatlar üzerinden geçekleştirebilecek miyiz? Dürüst olmak zorundayız. Tabi Yüksel Bey kendisi de imam hatip mezunu bizler burada bulunan insanlar aşağı yukarı hayata aynı benzer pencereden bakan insanlarız. Ancak gerçekci olmak, özeleştiri yapmak zorundayız. Bu tasavvurumuzda eğitimin rolü açısından baktığımız da imam hatipleri kutsayarak, ilahiyatları kutsayarak sorun çözmemiz mümkün olabilecek mi acaba?

Cevap: Prof. Dr. Yüksel Özden

Teşekkür ederim. Bir politikacı gibi konuşmamaya çalışmıştım ama demek ki öyle algılanmadı. 21. yüzyılın eğitimini kurmak zorundayız. Biz İmam-Hatiplerde 70-80'lerde okumuştuk. Şimdi bunları açalım diye bu iş olmaz, demiştim. Demek ki tam anlaşılmadı. Kesinlikle kabul etmiyorum. İmam hatip açmanın tam tersine o okullardaki ve tamamındaki medeniyet iddiasını heryere koyduğumuzda gelişimin hızlanabileceğini düşünüyorum.

Soru: Halit Ortaköy

Memur-Sen Genel Koordinatörüyüm. 2002'den 2014'e pek çok alanda epeyce reform yapıldı. Sağlıkta, ulaşımda, iletişimde, hatta sosyal güvenlikte. Niye eğitim alanında bir reform ülke çapında yada daha üst seviyede bir değişiklik bir hamle yapılamadı? Sizce bunun sebebi neydi?

Cevap: Prof. Dr. Yüksel Özden

Şimdi gerçekten bugün eğitimin görece olarak diğer alandaki gelişmenin gerisinde kaldığı, o alanlarda sağlık, SGK, ulaşımda yapılan reformlara yetişemediği vs. bugün bu bir tespit değil. Herkesin gördüğü bir şey. En sonunda en sert söylemem gereken şeyi en başında söyleleyim. Eğitime ilişkin başlangıçta düşünülen şeyler 20-30 yıldır hep derslik, işte bilgisayar olduğu için o kapsamda kaldı. O 2006-2007'ye kadar devam etti. Ama işin özündeki yadsınamayacak gerçek şudur: Ekonomik hamleye verilen önemin, yatırım değerinin, emeğin sadece yüzde 10'u eğitime yapılsaydı bu iş çoktan olurdu. Hep ekonomi iyileşsin diğerleri gelir zannedilirdi ama gelmeyeceği anlaşıldı. Yatırım yapılmadığı için. Bu kadar açık, bu kadar bariz açık var. Onda biri yapılmış olsaydı şuanda Fatih projesine yatırılan paranın sadakası verilse böyle bir şeye yani nedir bu 'arkadaş sen medeniyetten bahsediyorsun, sanat içinde, musikisi içinde, dili içinde bunu nasıl yapacağız? Kur bir enstitü veya mevcut enstitülerden birine bu fonksiyonu yükle buna çalışın 2-3 sene sonra onun sadakası öyle bir şeye yeterdi. Maalesef yapılmadı.

Prof. Dr. Arif Ersoy:

Bunu itiraf eden bir milletvekilimiz önemli bir şey söyledi. Umarım ki milletvekilimiz bundan sonra böyle bir konu üzerinde daha fazla dikkatimizi çeker. Zaten kendi konusu. Eğitimde ilerleme olmadan medeniyet kurulmaz. Eğitim temeldir.

Soru: Muzaffer Baydar

Muhterem Yusuf Ziya hocamızın ABD izlenimlerini ne kadar çok dinlesek yerinde olur. Sorum Yüksel hocamıza kendisi masanın bir tarafında değil iki tarafında bulunmuştur. Hem akademisyen, hem bürokrat hemde siyasetçi olarak. Aktardığı konular

ilgimizi çekti. İmam-hatipler konusunda kaliteyi tutturmak lazım. Açılmasın diyen yok. Ancak kalite sorunu hakikaten önemli bir sorun. Ne acıdır ki heyecanla açılan sayıları binleri, iki binleri geçen imam hatiplerde bugün yeterince eğitici kadro bulma konusunda zorluklarımız var. Bu bir gerçek olarak önümüzde duruyor. Benim esas temel değinmek istediğim problem şu; tablet projesinin içerisinde var mıydınız bilemiyorum. O bilgiyi depolama teknolojisinin değiştiğine dair vurgu yaptığınız için salondakilerin büyük bir kısmı gayet iyi biliyor. Tablete lüzum kalmadan emin olun aile toplantılarına dahi torunlar geliyor. Bir mesaj ileteceksiniz herkesin cebinde en gelişmiş telefonu zaten var. İnanır mısınız kuşaklar arasındaki iletişim de kopmuş durumda. Yani tabletle milli eğitimin sorunlarını çözüleceği yok. Bu hastalık olarak toplumu kemiriyor. Faydalarına inanırız o ayrı bir konu. İşte bunda siyasetçilerin hakikaten fazla zarara girmeden, israfa girmeden bu projeyi gözden geçirilmesi lazım.

Söz aldığım şu ortamda vurgulamak istiğim şudur; siz ders kitaplarını satır satır incelediğinizi ve nelerle karşılaştığınızı söylediniz. Mutfakta işi bilen, onu hazırlayan insanlar lazım. Müfredetlar hakikaten acıklı durumda. Şu 12 yıllık tek başına iktidar döneminde kesinlikle müfredatlara eğilmemiştir. İşin hakkı verilmemiştir. Manası verilmemiştir ve bugün ki eğitim tablosu ortadadır. Ben konuda dikkat çektiğiniz için teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Arif Ersoy: Muzaaffer beyin bu katkılarından dolayı teşekkür ediyorum. Bize verilen süre bitmiştir. Her iki hocamıza teşekkür ediyorum. Organizatörlere teşekkür ediyoruz ve devamını başarılar diliyoruz. Hayırlı olsun…

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

I. OTURUM

EĞİTİM ve AHLAK

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Emrullah İşler

(24. Dönem Ankara Milletvekili)

Değerli arkadaşlar öncelikle hepinize hayırlı akşamlar diliyorum. Öğleden önceki oturumun başkanlığını yapacaktık ama Ankara dışında olduğumdan ancak gelebildim. Bu oturumu yapma görevi bana verildi. Öncelikle Eğitim ve Ahlak Şûrası'nın hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Allah'dan niyaz ediyorum.

İki başlık var: eğitim ve ahlak. Doğrusu bu konularda uzmanlaşmış değerli hocalarımı sizlerle birlikte dinleyecek olmaktan ve sunacakları bildirinin müzakeresinin yapılacağından dolayı ben de istifade etmek istiyorum. Öncelikle ilk konuşmacımız Prof. Dr. Celal Türel hocamızı davet ediyorum. Müzakereci olarak da Prof. Dr. Hasan Ünder hocamızı davet ediyorum. Celal hocam sunumunu yaptıktan sonra müzakeresini de yapacağız. Tartışmadan sonra bir 15 dakika ara vereceğiz. Ardından Durmuş hocamı dinleyeceğiz. Celal hocam "Ahlaktan ve Eğitim: Şahsiyetin Oluşturulması" başlığı altında bize sunum yapacak. Kendisini konuşmasını yapmaya davet ediyorum.

Prof. Dr. Celal Türer

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ahlak, kuşkusuz insani varoluşun tüm alanlarını ilgilendirdiği için pek çok açıdan incelemeye değer bir konu olmaya devam etmektedir. Bu konu varoluşa dair pek çok boyutu içerse de her daim varlık minvali olan insan tarafından belirlenmekte, yani insan olmaklığa dair bakış açısı tarafından anlaşılmakta ya da şekillenmektedir. Böyle olunca ahlakın ne olduğu, bilgiyle ve varlıkla ilişkisinin yorumlanışı ve neden mesele haline gelmesi gerektiği, geçerli felsefi kuramın ve bu kuramın içinde yer aldığı yüzyılın dinamikleri içindeki insan tarafından anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu felsefe ya da teorilerin, varlığa, bilgiye ve değere atfettiği anlamdan kaynağını almadan ahlaka dair söz söylemenin pek mümkün olmadığı görülür. Zira ahlaken genelde, kâinatı ve içerimini, özellikle kendimizi nasıl algılayacağımız ve elbette varoluşu nasıl deneyimleyeceğimiz sorununa yöneliktir. Bu yüzden varoluş tarzımız ve bir bütün olarak varoluşa nasıl yöneleceğimiz her daim ahlak sorununa gönderme yapacaktır. Başka bir ifadeyle ahlak bütüncül bir bakışı temsil ettiği için daima bir medeniyet meselesine gönderme yapar. Bu mesele "iyi yaşamanın" neye matuf olduğunu tezahür ettirerek, dünya, zaman, doğa ve mekân tasavvurumuzu ele verir. Bu çerçeve içinde anlaşıldığında ahlak, varlık, bilgi ve değer ekseninde başarılmış "iyi" bir hayat projesi olarak ifade edebilir. Bu proje muhtemelen "nasıl yaşamalıyım?" sorusunu, kurallara, yani normlara ya da zorlayıcı bir takım ilkelere bağlı olmaya önceleyen bir hayata tekabül eder.

Açıktır ki "Nasıl yaşamalıyım?" sorusu, ferdin varoluşa dair sorgulamalarından sonra ortaya çıkan bir aşamaya işaret ederken ve çoğu zaman kendiliğinden halledilmeye çalışılan etkinlik olurken, eylemler alanı ve diğer fertlerin katıldığı hayat ise kurallara ve bir takım zorlayıcı ilkelere bağlı olarak oluşturulana delalet eder. Batı düşüncesinde etimolojileri ile kullanımlarında böyle bir ayrım dayatılmamış olmasına rağmen, "etik" kavramı teleolojik / gayeci ve kavramsal bir çerçeveye; "moral" terimi ise "ne yapmak zorundayım?" sorusuna cevap aranan "kurallara daha yakın" bir hayata işaret etmiştir. Batı düşüncesinde etik'in teleolojik karakterini Aristoteles, moralin norm yükleme karakterini ise Kant temsil etmiştir. Bu noktada hangi filozoftan başlayacağımız ya da ahlakı anlamada etik olanın mı yoksa norm alanının mı öncelikli olduğu her daim bir sorun olarak önümüze çıkmıştır. Bu husus düşünürün hareket noktasına ya da savunulan ahlak/lar/ın tezahür eden karakterine göre çözümlenmeye çalışılmış; bazen "iyi yaşam" ilke edinilmiş bazen de "dışarıdan veya aşkın (trancendant) alandan gelen emirler" hareket noktası kabul edilmiştir.

Ahlakı anlamada kişinin öncelikle ahlaklar çokluğu ile karşılaştığı, bu durumun onu ahlaki rölativizme götürebileceği gibi tam tersine kuşatıcı ve bağlayıcı bir ahlaka, yani evrenselciliğe de götürebileceği anlaşılabilir bir durumdur. Bu durumda kişi, ahlak derken hem kişiler arası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli ve çeşitli değer yargıları sistemini hem de tüm insanları kapsayacak şekilde aktif olarak hayata nüfuz eden canlı bir yapıyı anlayabilir. Birinci anlamda ahlak, bir kültür çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş ve tanımlanmış değerler manzumesine; söz konusu kültür içerisindeki bireylerin bu değerleri nasıl yaşatılacakları ve söz konusu amaçlara nasıl ulaşılacaklarını ortaya koyan kurallar öbeğine gönderme yapar. Böyle bir ahlakta söz konusu insan topluluğunun belli bir tarihsel dönemde belli türden inanç, emir,

yasak, norm ve değerleri ön plandadır. İkinci anlamda ahlak, belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamına ya da farklı dillerde kendisini sürekli bilince dayatan varoluşsal bir tezahüre gönderme yapar. Bu tezahür niyetlerden başlayan, ahlaki eylemleri doğrudan ilişkilendiren ve ortaya çıkan ahlaki sonuçları kuşatan bir sürekliliğe işaret eder. Bu süreklilikte ahlak, insanın içsel dünyasında bir şekilde, eylemlerinde başka bir şekilde ve ortaya çıkan sonuçlarda daha farklı bir biçimde tezahür ederek, sürekli biçimlenen ama hiçbir zaman bu biçimlerden sadece birine ya da ötekine indirgenemeyen bir oluşumu temsil eder. O, hiçbir şekle indirgenemediği için daima şekillerin ötesinde kalan ve böylece teknolojik düşünme konusu haline gelmeyen ontolojik bir tezahürü, varoluşsal bir olayı seslendirir.[1] Bu varoluşsal olayda ya da tezahürde niyet, eylem ve sonuçların hiç biri kendi başına ahlakı temsil edemez; bu yüzden ahlak her daim bunların hepsini içine alan ve hatta onların toplamlarından daha fazla olan bir hadiseye işaret eder. Ahlakı zikredilen ikinci çerçevede anlamanın kuşatıcı ve bağlayıcı bir ahlak anlayışı için daha sağlam bir dayanak noktası olduğunu düşünüyoruz.

Bir tezahür olarak ahlak, iyi yaşamaya dair kaygılarımızı yansıtan bir gösteren olarak kabul edilebilir. Elbette bu gösterenin neye işaret ettiğine baktığımızda çift taraflı bir sorun ile karşılaşırız. Bu sorun öncelikle yaşananı, yani varoluşta tezahür edeni nasıl anlayacağımız sonra da onu nasıl tasvir edeceğimiz konusuna evrilir. Felsefenin diliyle karşılaştığımız sorun, bir yanıyla ontolojik, diğer yanıyla epistemolojik hususiyete sahiptir. Bu çerçevede ahlak öncelikle bir yaşama meselesi olarak, yaşantılanana da kazanılan bir hale gönderme yapacak ama deneyimlenene ya da oluşan hale dair tasvirlerimiz çoğu kez eksik kalacaktır. Zira bir tezahür olarak ahlakı ya da ahlaklı olmayı tasvir edebilmek,

[1] Burhanettin Tatar, "Ahlakın Kaynağı" *İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, D.İ.B. Yayınları, 2008, İstanbul, s. 206.

onu belirlemek, bir manada varoluşta ortaya çıkan karakterini ele geçirmek anlamına gelmez mi? Bu takdirde ahlak, tezahür edene dair her daim farkındalığımızı gerektiren bir hadise olmaktan çıkmaz mı? Eğer çıkarsa ahlak sahiciliğini yitirmiş olmaz mı? Varoluşsal bir tezahür olarak ahlak, içeriden yaşanan, kurallara ya da normlara dönüşmeyen; her neyse o olarak kalan değil midir? Eğer böyle ise, ahlakı nasıl anlayacağız ya da insan oluşun manasını belirleyen bir gerçeklik oluşunu nasıl ve hangi ölçütlerle tespit edeceğiz? Dahası ahlak bir kültüre, en azından tespit edebileceğimiz ya da somutlaştırabileceğimiz bir hadiseye dönüşüyorsa tikel olandan tümeli nasıl çıkarımlayabileceğiz? Tüm bunlar ahlak alanında karşılaştığımız sorunları dillendirmektedir.

Kuşkusuz insan hayatının tüm veçhelerinde düalitelerin kaynakları pek çok ve daima derinlerdedir. Bu husus ahlak alanında daha yoğun biçimde hissedilir ve görülür. Ahlaki hayat içerisindeki düaliteler açıktır ki, diğer alanlardakilerden daha fazla düşüncenin konusu olmaya layıktırlar. Zira bu noktada düşünmemiz istenilen gelişi güzel bir mesele değil; fakat *nasıl yaşamamız ya da nasıl iyi yaşayacağımız* hususudur. Bu husus, elbette tezahür edende ikinci bir aşama olarak görülebilecek, kurallara ve ilkelere dayalı bir ahlak sorununu da içine alır. Nasıl yaşayacağımızı her daim sorunsuz bir şekilde çözebilecek miyiz? Eğer çözebilirsek kurallarına uyduğumuz bir ahlak, hayatın karmaşık durumları için yeterli olabilecek mi? Yoksa ilkeye saygının yanı sıra, görünürde mevcut kuralın tamamen üstesinden gelemeyen zor bir durumla karşılaştığımızda, bize yardım edebilecek ahlaki takdir ve muhakeme yetilerimizi mi geliştirmeliyiz? Bu ikilem bizi, ahlakın davranışların mı yoksa ahlaki düşünüşün mü hüküm sürdüğü bir alan oluşu soruna götürür.

Antik Yunan düşüncesi ahlakın, her ne kadar özünde his, düşünce ve eylemleri içerse de eylemlere "ahlaki" vasfını veren,

salt ahlaki sorgulama olduğunu ileri sürerek düşünce alanını ön plana çıkarmıştır.[2] Buna göre ahlaki sorgulama, neyi yapmanın zorunlu ve doğru olduğunu ortaya koyan hükümlere gönderme yapar. Bu hükümler, dönemin metafizik yapısı çerçevesinde gerçeğin tasviri bir yargısı olmayıp; salt değer yargılarına işaret etmiştir.[3] Nitekim bu çerçevede Aristoteles iyi hayatı, amacı kendi kendisi olan, iyi pratikten başka hiçbir amacı olmayan etkinlik olarak tanımlamıştır. O, *praksis* içinde insanların erekledığı "iyi" ile "Platonik "iyi" arasında bir ayrım yaparak; iyi konusunda göreliliğin söz konusu olduğunu ve bu sebepten göreliliğin iyinin belli herhangi bir iyide içerilmesini engellediğini savunmuştur.[4] Filozof, daha baştan bilim (science) ile *logistikon*'a dayanan ihtiyatlı refleksiyonu birbirinden titizce ayırararak, ihtiyatlı refleksiyonun mümkünlüğe (contengence) daldığını ve *phronesis'in* onun bir tezahürü -diğer bir tezahürü de *techne*- olduğunu iddia etmiştir. Aristoteles için ahlaki bilgi salt eyleme bilgisi değil; karar verdiği eylemde elde ettiği kazanımlara göre bir angaje olma bilgisine gönderme yapar.[5]*Phronesis*'in amacı bu kazançların kontenjanlığını sınırlandırarak daha sabit ve daha emin bilgiye çevirmektir. Eylem ya da davranışta her durum biricik, anlam da her defasında yenilenir olduğu için ahlaki eylemi değerlendirmekhiç te kolay değildir. Oysa teknik bir eylemin tekrarlanabilir bir yapıda oluşu onu kontrol edilebilir bir düzenebağlar. *Phronesis*, mümkün özgürlüğün temeli olan insani belirsizliğin çekirdeği olduğu için olumsallığı terk etmez. Bu yüzden *phronesis*, ahlaki bir durumun ne düşünülmüş bir etüdü ne de ilgisiz bir temaşası/theoria değildir; aksine o eylemin kendi süreci boyunca sonuna kadar tartışılanı, anlaşılmak

---

[2] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yay., 2009, s. 10.
[3] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 125; Alasdair Macintyre*, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, İstanbul, Paradigma Yay., 2001, s. 85.
[4] Paul Ricoeur, *Başkası Olarak Kendisi*, çev. Hakkı Hünler, Doğu-Batı Yayınları, 2010, s. 241.
[5] Alasdair Macintyre*, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001, s. 77.

ve değerlendirilmek durumunda olan hükme işaret eder. Bu çerçevede düşünüldüğünde o, betimlenemez zira süreci boyunca geliştiği eylemin kendisinden ayrılmaz. O değerlendirilemez, çünkü düşünme ve karar sürecinin rasyonel eylemi (logos) üzerinde yapılanır, kendisini oluşturur. Aristoteles'in ahlakı pratik bilgelik üzerinden temelendirmesi; erdemlere özenle yer vermesi ve nihayetinde onun *physis* ile *nomos* arasındaki duraklarını açıklaması, esasen ahlaka reel hayat içinde yer bulma ya da yer açma çabasını temsil eder. O, ahlakı ideal olarak göstermemiş; aksine toplumun her tabakasındaki insanların uygulamakta zorlanmayacağı bir sistem olarak açıklamaya çalışmıştır.

Ahlakı basitçe bilebilme ve yapabilme peşinde olarak tasvir eden Aristoteles, ne yapmamız gerektiğini anlamaya çalışmayı ve bu çabadan yola çıkarak yapmamız ya da olmamız gereken şeyi nasıl gerçekleştireceğimizi veyahut ta bizi ondan ayıran yolu aşağı yukarı belirleyebileceğimizi ileri sürmüştür. İnsanın kendisini bilmenin ve uygulamanın yeterli olacağı mutlak iyi ya da "kendinde iyi"nin olmadığını ileri süren filozof, iyiliğin, ruhtaki iyilik olduğunu beyan ederek, edinilmiş iyilik yapma çabamız ya da yeteneğimizi resmeden erdemleri, kitaplardan çok hayattan örnekler vasıtasıyla öğrenilen kategorisine yerleştirmiş, erdemlere dayalı bir etik oluşturmuştur.

Aristoteles'in ahlaki eylem ve kuralları dayandıkları temeller ve yöneldikleri değerler açısından araştırması, Ortaçağ ve modern dönemde değişen toplumsal ve politik koşullara, yaşanan önemli dönüşüm ve problemlere bağlı olarak önemli ölçüde değişime uğramış, zaman içinde bazen gelişerek, bazen de eski değerlere özlem duyulmasına yol açacak şekilde günümüze kadar gelmiştir. Hatırlanacağı gibi Antik Yunan'da etik sorgulama, insanlara inançları, davranış biçimleri ve hayat tarzlarının ciddi bir sorgulamaya, rasyonel bir eleştiriye ihtiyaç duyduğunu göstermeyi hedef edinmiştir. Bu hedef, insani yaşamın nihai amacının mut-

luluk olduğuyla sonuçlanan; ahlaki kurallardan önce etik, ayni ahlaki bilinç sahibi olması gerektiğini hissettiren bir yolu temsil etmiştir. Oysa modern dönemde "ahlak" problemi, bireysel mutluluk, kendini gerçekleştirme ya da en yüksek sayıda insanın mutluluğu gibi bir amaç koyan meseleye evrilmiştir.

Modern dönemde hem çıkış hem de varış noktasıyla belirli bir "insan doğası" varsayarak, gerçekleşmiş bir eylemin değerinin sonuçlarında aranması gerektiğini iddia eden teleolojik/gayeci etik ya da klâsik örneği ile yararcı etik olmuştur. Bentham ve Mill'in temsilcisi olduğu yararcı etikte en büyük haz, yaşamı sürdürme hedefinde görülmüş ve insan bu sayede söz konusu hedefe ulaşmanın yollarını arayan olarak resmedilmiştir. Buna göre de insan eylemleri genelin mutluluğunu arttırdığı veya azalttığı ölçüde doğru ya da yanlış olduğu kabul edilmiştir. Başka bir ifadeyle "iyi" veya "kötü" bireylerin kişisel hayatlarına indirgenmiş ve bu kavramlar doğrudan doğruya insan psikolojisinin işleyişinden çıkarsanmaya çalışılmıştır. Sonuçta yararcı etikte hedeflenen "mutluluk", Greklerde olduğu gibi dingin bir yaşam tarzına ya da idealine değil; insanın psikolojik yapısı ile alakalı hallerin toplamına işaret etmiştir.Özetle yararcı etikte birey kişisel çıkarı için ahlaklı olmaya zorlanmış; doğal veya sivil ceza tehdidiyle de ahlaklı olması temin edilmiştir.[6]

Modern dönemde etik araştırma teleolojik etiğin eksiklikleri ya da ortaya çıkardığı sorunların çözümü için başka bir yola girmiştir. Eylemin sonuçları yerine eylemin temelindeki niyet, ilke ve gerçekleştirdiği ödevin önemli olduğunu ileri süren deontolojik etik, insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olarak yerine getirmek durumunda olduğu birtakım ödevleri bulunduğu düşüncesini savunarak, ahlakın temeline "ödev"i yerleştirmiştir.[7] *En iyi ifa-*

---

[6] Ahmet Cevizci, "Etik", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. A. Cevizci, Cilt 5, Ebabil Yayınları, 2007, s. 850-851; Ahmet Cevizci, *Felsefe*, Sentez Yayınları, 2007, s. 276-277.
[7] Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s. 89-90.

desini Kant felsefesinde bulan ödev etiği, insanı sosyal bir varlık olarak değil, insanlar arası ilişkilerinden soyutlanmış rasyonel bir varlık şeklinde ele almıştır.[8] Kant bu noktada kendinden önceki çeşitli etik anlayışları değerlendirerek kendisine kadar etikte temel problemin "en yüksek iyi" olarak görüldüğünü ve çözüm denemelerinin de mutlulukçu bir çizgide ilerlediğini savunmuştur. Ona göre sonuççu öğretilerin tümünde "en yüksek iyi" "mutluluk" olarak görülmüş; "mutluluk" ise bedensel haz, sürekli hoşnutluk durumu, dinginlik, bireysel yarar ve toplumsal yarar olarak tanımlanmıştır. Oysa Kant'a göre ahlaklı olmak, mutlulukla ilgili bir şey değildir; çünkü böyle olsaydı insan, doğal yanını doyurarak, tıpkı hayvan gibi güdüleri, duygulanım ve eğilimleri doğrultusunda hareket ederek mutluluğa erişebilen bir varlık olurdu. Başka bir ifadeyle aklı ve istemesi olan bir varlığın asıl amacı kendi varlığının korunması, refahı, tek kelimeyle mutluluğu olsaydı, doğa bu amacın gerçekleştiricisi olarak bu yaratığın aklını görmekle, isabetsiz de olsa bir gerçekleştirici bulmuş olurdu. Bu yüzden etiğin temelini üzerinde hiçbir uzlaşım olmayan "mutluluk"a bağlamak yanlıştır; çünkü herkesin üzerinde uzlaşacağı bir "en yüksek iyi" yoktur. Dolayısıyla etiğin temelinin mutluluk dışında başka bir yerde aranması gerekmektedir.[9]

Kant, etik alanında gördüğü ve hiçbirinin sağlam ve genel geçer bir temele dayanmadığını saptadığı öğretiler çokluğu karşısında, bilgide olduğu gibi etiğin temelinde de herkes için aynı olan, herkes için geçerliliği bulunan *apriori* bir temelin bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Kant, insanın yapıp ettikleri için genel geçer ve kesin bir kural ortaya koyma çabası işine girildiğinde, insanı ikili bir varlık olarak görmek durumunda kalınaca-

---

[8] Ahmet Cevizci, *Felsefe*, s. 277.
[9] Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s. 121.

ğının da bilincindedir. Nitekim o bu ayrımın, bir yandan insanın özgürlüğünü ispat etmeye, diğer yandan doğa kanunlarına bir sınır koymaya yönelik olduğunu bilir. Bu yüzden Kant'ın düşünce sitemi, varlık dünyasını 'görünüş / fenomen' ve 'kendi başına varlık / numen' alanı; bilgiyi *apriori* ve *aposteriori* unsurlar; ahlak alanını da zorunluluk ve özgürlük alanı olarak ayırır. Kant, etiği temellendirirken insanı doğal bir varlık olarak ele almak yerine, onu sadece akıl sahibi bir varlık olarak ele almanın gerektiğini ileri sürer. Çünkü insan doğal bir varlık olarak ele alındığında, o her şeyden önce, çok çeşitli ihtiyaç, güdü ve duygulanımlarıyla doğa ve nedensellik yasalarına bağlı olup, kendi dışındaki nedenler tarafından belirlenen heteronom bir varlık olacak ve bu haliyle, ahlaklılık için gerekli olan özgürlükten yoksun bulunacaktır. Ona göre doğal duygulanım, güdü ya da eğilimlere göre hareket edildiğinde, bu durum ahlaklılığı değil, fakat yalnızca yasalılığı ifade eder. İnsanî eğilim, güdü, duygulanım ve alışkanlıklarla yapıldıkları için hiçbir ahlaklılık taşımayan bu eylemler, sadece meşru eylemlerdir ve bu yüzden Kant, insana özgü ahlaki hayat tarzının temelini insanın doğal yanında değil; söz konusu doğal yanından bağımsız bir yaşam biçimi gerçekleştirmesini sağlayan akılda arar.[10] Çünkü doğadaki nedensellik tek nedensellik olarak alınırsa irade özgürlüğü ortadan kalkıp, insana ahlaki ödevler yüklenememesi durumu oluşacaktır.[11]

İnsanı bir yönüyle deneyim dünyasına, diğer yönüyle de sadece akılla kavranabilen numenal dünyaya bağlayan Kant, insanın bir ahlak yasasına uyma isteminde bulunabilmesi için onun özgür olduğunun kabul edilmesi gerektiğini; fenomenden numen

---

[10] Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s. 39-42.

[11] Ahmet Cevizci, "Etik", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. A. Cevizci, Cilt 5, Ebabil Yayınları, 2007, s. 804-805.

âleme yükselişin ancak özgürlük ile mümkün olabileceğini savunur. Bunun anlamı insanın, doğal yanı ve arzularının mahiyeti ne olursa olsun akıl sahibi varlık olduğu sürece ahlak yasasının veya kategorik buyruğunun kaynağı, hatta yasanın yaratıcısı, gerçek bir yasa koyucusu olduğudur. Kant numene giden yolun, artık fenomenler dünyası içinde değil, özgürlük sayesinde akılla bilinir bir metafizik dünyada açılacağını varsayar. Bu çerçevede o, bir ahlak metafiziği oluşturmak için bilim olarak metafiziği yıkarken, pratik akla dayanan yeni bir metafizik kurar. Zira insanın özgürlük probleminin ve etik alanın temellendirilmesi ancak bu sayede gerçekleşir.[12] Bu yönüyle Kant'ın ödev etiği, bir ahlaki değer teorisinden ziyade bir ahlaki yükümlülük teorisi olarak görünür.

Ödev etiği insanın ahlaki durumunu bütünüyle kendi kontrolüne bırakmak, ahlaklılığı onun ahlaki karakterinin bir ifadesi olarak görmek ister. Bu, esasen ahlak alanının Tanrı'ya dayanmaksızın temellendirilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle ödev etiğinde birey, tüm dış, yabancı güç ve otoritelerden bağımsız, ahlak alanının mutlak hâkimi kılınır. "Eylemin maksimi, sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun" şekline dönüşür.[13] Bu noktada yararcı etikler, formu bırakıp sadece içerik ile uğraşırken; Kant içeriği dışlayıp sadece formla uğraşmıştır. Diğer bir ifadeyle, yararcı etikler tümeli bütünüyle dışlayıp salt tikeli vurguladığı için, Kant ise tikeli tamamen unutup yalnızca tümeli öne çıkardığı için, tek yanlı ve indirgemeci olurlar. Ödev etiği özellikle Kantçı felsefeyi takip edenler tarafından eleştirilmiştir. Söz gelimi Hegel, çelişmezlik ilkesine dayanan bilimin olmayacağından hareketle, koşulsuz emir tes-

[12] Ayşegül Çıvgın Bolat-Ümit Öztürk, "Etiğin Tarihi", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. A. Cevizci, Cilt 5, Ebabil Yayınları, 2007, s. 806.
[13] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 2010, s. 732-738.

tinin mantıksal boşluğunu göstermeye çalışmıştır.[14] Aynı şekilde Paulhan, Kantçı ödev anlayışının hemen hemen her içerikle doldurulabilecek kadar biçimsel olduğunu; bu nosyonun amaçlar, erekler, istekler ve ihtiyaçlara ilişkin nosyonlardan kopartıldığını, eylemin hangi amaçlara hizmet edeceğinedeğil; ancak eylemi yaparken onun evrensel bir şekilde yapılmasının tutarlı bir şekilde istenip istenmeyeceğine yönelik olduğunu savunur.[15] MacIntyre, Kant'ın öğretisindeki bağımsız bir moral duruş noktası bulma girişiminin bir yanılsamayı telkin ettiğini, böylesi bir biçimselliğin hep pratikte araçsal iyilere sahip olanların sözlerinin maskelendiği bir yapıya dönüştüğünü söyler.[16]

Batı düşüncesinde mevcut normatif etikler (erdem, sonuççu ve ödev) ahlaka bir temel arayarak onu tek bir unsurla açıklama çabası içine girmiş; ahlaki seçimi basitçe "iyi" ve "kötü" arasındaki mekanik bir seçime indirgeyerek, ahlaki düşünmeyi basitçe kar zarar hesabına dönüştürmüş ve nihayetinde ahlakı ontolojik ayrımlara, yani karakter-davranış, duygu-akıl ve pratik-teorik düalitelere mahkûm etmişlerdir. Diğer taraftan her üç teori de ahlakın kaynağını günlük deneyimlerimizin ötesinde özel bir alanda aramaya ve böylece daha fazla meşrulaştırma ve rasyonelleştirmeye girişmişlerdir. Oysa ahlakı temellendirmede günlük deneyimlerimizin ötesinde başka bir alana ihtiyacımız yoktur. Ahlakı anlamada günlük deneyimleri başlangıç noktası kılmak, diğer ahlak teorilerinin görmezden geldiği üç temel noktayı kavratabilir. Bu üç temel nokta şudur: 1) Ahlaki deneyimin karmaşık yapısı, 2) Ahlaki deneyimin iyi ve kötü arasındaki basit bir seçim olmaktan daha ziyade birbirine indirgenemez olan iyiler

---

[14] Geniş bilgi için bkz. H. Z. Ülken, *Ahlak*, İstanbul, 2001, (Formalist Ahlak Teorilerinin Yetmezliği, s. 73-82)

[15] Paulhan, ödevi ortaklaşa ruhun bencil bene yüklemek istediği, her şeyi bireşimleştiren ve hükmü altına alan ve dışardan gelen bir etki olarak niteler. Bkz. Fr. Paulhan, *Ahlakın Ahlaksızlığı*, Çev. : M. Naci Ecer, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969. s. 43-78.

[16] Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev: H. Hünler-S. ZelyutHünler, İstanbul, 2001, s. 226.

arasındaki gerilimli bir çatışma oluşu, 3) Bu çatışmada bize ne yapmamızı kesin olarak söyleyebilecek tek bir sebebe dayalı teorinin olmayışı.

Ahlakı anlamada *deneyimi* merkeze almak, doğrudan, kolayca bulabileceğimiz, dikkat ve eğilimimizi kazanan bir alanın mevcudiyetini kabul etmek anlamına gelmektedir. Ahlak kuşkusuz, köklü bir şekilde deneyimseldir; teolojik, metafizik ya da matematiksel değildir. Başka bir ifadeyle o, bütün konuların en insani olanı, her şeyi bir şekilde ilgilendiren ve sadece eyleyerek farkına vardığımız bir tezahürdür. Bu yüzden ahlakın kaynağı varoluşun ‘’doğası”ndan başka bir yerde aranmamalıdır. O, deneyimde ortaya konulan ve davranışta tezahür eden bir olgu olduğu için, ahlakî ufkumuz her daim bizimle birlikte hareket eder. Varoluşun en önemli hadiseleri ahlakla ilgili olduğu için, ahlaki amaçların ve vazifelerin her zaman gözden geçirilmesi gerekir. Zira hayat bizden ahlakî bir perspektif içinde hareket etmeyi talep eder. Bu talebin yerine getirilmesi, bir yandan insanın kendisini incelemesi, diğer yandan da varoluşun incelenmesiyle gerçekleşebilir. Böyle bir araştırma bizi, soyut ve değişmeyen mutlak ahlakî ilkeler manzumesi olduğunu savunan görüş ile ahlakî değerlerin olgulardan, tecrübeden çıkarılabileceğini ve onların sübjektif olduklarını savunan görüşün arasında sıkışmış bir şekilde bırakmamalıdır. Zira bu araştırmaahlaka bir temel, standart arama ve ahlakın sabit bir amacını belirleme çabası değildir. Bu çaba ahlaki deneyimin doğasını, onun sosyal ve fiziksel çevrede nasıl gerçekleştiğini anlama ve olumsal bir dünyada deneyimin bize sunduğu imkânları daha iyi bir yaşamı inşa etme yolunda zekice kullanma ve dönüştürme işidir. Bu noktada ahlakın açık uçluluğu ve ahlaki durumların kesin olmayışı sebebiyle bu alana dair değerlendirmelerimiz her daim devam edecektir. Zira insanlar ahlaki alanda karar ve kanıta varmak için daima ölçüt aramaktadırlar. Bu sebeple ahlaka dair her türlü değerlendirme,

araştırmanın ya da soruşturmanın en geniş görünümünü temsil edecektir. Kuşatıcı ve tatmin edici bir ahlak anlayışı için, moral vokabülerin ima ve hedeflerinin her daim dikkatli bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Bu açıdan yapılabilecek en temel eleştiri ya da değerlendirme, ahlakı yaşadığı serüven içinde çözümleyebilmekten geçmektedir. Ahlakın kendi içinde devam eden değerlendirmesine ilaveten mevcut ahlak anlayışlarını eleştirmek, varlığın ve dolayısıyla deneyimlerimizin niteliklerinin açımlanması anlamına geleceği için, sonu gelmez bir sürece işaret edecektir.[17] Bu süreçte ahlak eğer; 1) ahlaki deneyim için fenomenolojik bir duyarlılık kazandırıyorsa, 2) bireyin kendini gerçekleştirme, yani şahsiyet oluşturmasına zemin oluşturuyorsa ve 3) çoğulcu bir ahlaka doğru bir yönelim sağlıyorsa tezahürünü gerçekleştiriyor demektir. Eğer bu unsurlar deneyimde uygun bir şekilde bir araya getirilir ve en güzel şekilde icra edilirse ahlaki tezahür gerçekleşmiş olur. Elbette bu tezahürün o âna dek icra edilenden daha güzelinin icra edilebileceği her daim hatırda tutulmalıdır.

Ahlakın bireysel tezahürü ya da ahlaki yetkinleşme mükemmele doğru yönelse de, eksik ve kusurlarımız nedeniyle hep eksik kalır. Bu husus bireysel bir hadise olarak tezahür edene başka bir boyut ilave eder: Bu boyut, *eğitim*dir. Antik Yunanda Aristoteles'ten itibaren ahlaki noksanlık *kendine hâkim olamama* anlayışına bağlanmış; insan tabiatının ahlaki makulleri elde etmeye yatkın olmayışı, makulleri elde etse bile hazlar nedeniyle kişinin kendisine hâkim olamayışı sebebiyle ahlak hususunda kişiye ahlaki olanı hazır olarak sunacak ve ahlaklı eylemde bulunması için yaptırımda bulunacak bir otoritenin varlığı gerekli görülmüştür.[18] Böyle bir gerekliliği bireyin iyiliği için gören filozoflar, eğitimi *halk için ahlak* olarak kabul etmişlerdir.

---

[17] Celal Türer, "Ahlaktan Eğitime:*Yine Ahlak*", *Felsefe Dünyası*, Sayı 60, 2014, s. 17.
[18] Hümeyra Özturan, *Akıl ve Ahlak: Aristoteles ve Farabi'de Ahlakın Kaynağı,* Klasik, 2013, s. 186.

Böyle bir ahlak, sosyal hayattan gelen bir form veya politik bir unsur tarafından oluşturulan ahlaki bir dogma ile aynı değildir. Bu husus bize ahlakın pedagojik bir hadise olmayacağını, onun her daimeşsiz ve belirlenemez olarak kalacağını söyler. Ahlak, ontik olan ile ontolojik alanların kesişim alanı olandan çıktığı içinsahicidir, oysa tekrarlandığı andan itibaren asıl ahlak alanından çıkar ve sahte (simulacre) ahlak alanına girer. Bizce eğitim ile ahlak arasındaki temel fark tam da bu noktada oluşur. Ahlak, eşsizliği ve biricikliğini her daim korurken, eğitim, "hakikat noktasından" çıktığı kanaatine vardıklarımızı eğitilene aktarmak olarak –yönlendirici- ahlak alanında yer alır. Bu husus, eğitimin her daim ahlakın içinde ve ahlaki bir olay oluşunu haykırır. Bu sebepten eğitim, teorik bilimin basit bir uygulaması değil; ahlaki duyarlılıkla sürdürülen derinlikli bir ahlak faaliyetidir. Bu faaliyet eğitimin amacının bizatihi kendisi olmadığı, bir başka ifadeyle bireyi eğitmek için eğitmediğimizi; aksine bizi daha fazla insan yapacak bir hayatı oluşturmak için eğitimizi hatırlatır. ''Başka hiçbir yerde olmayan bir toplumun hayali gerçekliğin en önemli eleştirisi '' olduğu için ahlak ya da daha insani olmak her daim eğitime yol göstermelidir. Bu çerçevede günümüzde her sorunun kaynağında "eğitimsizlik" yattığını söyleyenlere, esasen eksik olanın ahlak ya da "nasıl yaşayacağımız" hususunda yetersizliklerimiz olduğunu hatırlatmak gerekir. Zira eğitimin amacı kelimenin tam manasıyla eğip-bükmek değil; kişileri bilgisel, duyuş ve davranış açsından geliştirecek, şahsiyetlerini oluşturmaya yardım edecek, yaratıcılıklarına yön verecek, bilgi ve değer üretilmesine olanak sağlayacakbir hayat inşa etmesine yönelik olmalıdır. Eğer ahlak eğitiminin asıl amacı olursa, deneyimlerimizdeki daimilik ve bütünlük derinleşir; hayatımızdaki tüm veçheler (sosyal hayat, eğitim hayatı, ferdi hayat vb.) ahenkli bir yapı arz eder.

Ahlak ve eğitimin özü biliş[19] olduğu için,her iki alan hayata anlam vermek ve bu anlamı derinleştirerek yaşamak hususunda birlikte hareket etmek durumundadırlar. Bu birlikteliğin aynı düzlemde kemal bulması, ontolojik bir bütün haline gelmesi ancak şahsiyet zemininde mümkündür. Hatırlanmalıdır ki yaşadığımız hayatta varlık, bilgi ve değerin inşa edilebileceği, tezahür edeceği yegâne zemin şahsiyettir. Şahsiyet olmaksızın varoluşun, bilginin ve değerlerin gerçekleşmesi mümkün olmaz. Bu sebepledir ki her daim hayatta tüm sorunların temelinde insan sorunu; insan sorunu ise "ahlaki bir kişiliği nasıl oluşturacağımız" ya da "her durumda kendisini ne ise ortaya koyan şahıs/lar/ı nasıl yetiştireceğimiz" meselesi olarak karşımızda durur.

[19] Ahlak ve eğitimin özü olarak biliş, elbette rölatif sosyo-kültürel geleneklere değil, aşkın prensiplere yönelik olmalıdır.

Kaynakça

Ahmet Cevizci, “Etik”, *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. A. Cevizci, Cilt 5, Ebabil Yayınları, 2007.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 2010.

Ahmet Cevizci, *Felsefe*, Sentez Yayınları, 2007.

Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev: H. Hünler-S. ZelyutHünler, İstanbul, 2001.

AlasdairMacintyre, *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yay., 2009.

Ayşegül Çıvgın Bolat-Ümit Öztürk, “Etiğin Tarihi”, *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. A. Cevizci, Cilt 5, Ebabil Yayınları, 2007.

Burhanettin Tatar, “Ahlakın Kaynağı” *İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, D.İ. B. Yayınları, İstanbul, 2008.

Celal Türer, “Ahlaktan Eğitime: *Yine Ahlak*”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 60, 2014.

Fr. Paulhan, *Ahlakın Ahlaksızlığı*, çev: M. Naci Ecer, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

Hilmi Ziya Ülken, *Ahlak*, İstanbul, 2001.

Hümeyra Özturan, *Akıl ve Ahlak: Aristoteles ve Farabi'de Ahlakın Kaynağı,* Klasik, 2013.

Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999.

Paul Ricoeur, *Başkası Olarak Kendisi*, çev. Hakkı Hünler, Doğu-Batı Yayınları, 2010.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Celal hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten çok derin bir şekilde Ahlak konusunu anlattı. Şimdi müzakereyi yapmak üzere sözü Prof Dr. Hasan Ünder hocama bırakıyorum.

Prof. Dr. Celal Türer'in Bildirisinin Müzakeresi

Prof. Dr. Hasan Ünder

(Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi)

Değerli dinleyenler hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Benim buradaki görevim, Sayın Prof. Dr. Celal Türer hocanın bildirisini müzakere etmek. Sayın Türer bildirisini bana gönderdiği zaman okumaya başladım. Baktım, Martin Heidegger'le başlamış. "Eyvah! Ben bu metni nasıl anlayacağım, nasıl yorumlayacağım?" dedim. Biraz daha ilerledim. John Dewey görünmeye başladı. Bu sefer 'eyvah-eyvah' dedim. Neden derseniz, bu filozofların görüşleri, ifadeleri anlaşılmazlıklarıyla ünlü. Heidegger için bir şey söylemeye gerek yok. Dewey için bir şeyler söyleyeyim. Dewey, Türkiye'de çok meşhur tabi. Bizim Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı) için 1924'de geldi, ünlü raporunu (Report and Recommendation upon Turkish Education; Türkçesi: Türkiye Maarifi Hakkında Rapor) yazdı. O zaman ki Talim ve Terbiye Heyeti reisi Mehmet Emin Erişirgil, azalardan Avni Başman ve İhsan Sungu, vekil Mustafa Necati onun görüşlerinden çok etkilendiler. Başman, Democracy and Education adlı eserini Başman 1928'de Türkçeye çevirdi (Demokrasi ve Terbiye). Erişirgil kitaba "Mukaddime" yazdı. Dewey'i tanıyanlar anlatıyorlar. Üniversitede Dewey'nin derslerine çok öğrenci gelirmiş. Dewey, derslerde yavaş ve dü-

şünceli bir ritimle konuşurmuş. Öğrenciler bu dersleri iyi dinlemezlermiş. Proje metodunun mucidi William Kilpatrick, "Onun konferanslarına çoğu zaman zeki öğrenciler bile nüfuz edemez" diyor ve onun düşüncelerini en iyi kendisinin yorumlayabileceğini söylüyor. Psikolojide davranışçı ekolün kurucusu John Watson, Dewey'nin ününün cazibesine kapılmış. Felsefede yüksek lisans yapmak istemiş onun yanında. Hayal kırıklığına uğramış. Otobiyografisinde "Onun ne hakkında konuştuğunu hiçbir zaman bilemedim. Maalesef hala bilmiyorum" diyor. Yazılarının anlaşılması gerçekten zor. Amerikalı tarihçi Richard Hofstadter, onun yazıları için şöyle diyor: "O, korkunç belirsizlikte ve esneklikte bir nesir yazdı. Onun stili uzaktaki orduların top atışlarını andırır: İnsan uzakta, erişilemeyecek bir yerde kötü bir şeylerin olduğu sonucuna varır, fakat onun tam olarak ne olduğunu belirleyemez." Hofstadter, "onun bir eğitim sözcüsü olarak büyük etkisi, kısmen onun tam olarak ne dediğinin anlaşılmaz oluşundan kaynaklanmış olabilir" de diyor. Şimdi Sayın Türer de bu iki düşünürün görüşlerini onaylayarak aktarıyor. Dolayısıyla benim işim biraz zor.

Ben konuşmamı tabi Sayın Türer'in bildirisine göre şekillendireceğim. Önemli gördüğüm bazı noktalara dikkat çekeceğim. Eskiden *"huzur dersleri"* yapılıyormuş. Derslerde padişahın huzurunda bir mukarrir (anlatan) ve birçok da muhatap oluyor. Mukarrir anlatıyor, muhataplar da onun yorumlarına karşı çıkıyorlar, eleştiriyorlar. Hocayı zor durumda bırakacak sorular soruyorlar. Padişah, aynı konudaki çeşitli görüşlerin çarpışması sayesinde, meseleyi derinliğine ve genişliğine kavrama imkanına sahip oluyor. Benim amacım zor durumda bırakmak olmayacak, Sayın Türer arkadaşım. Fakat Sayın Türer'in metninde eksik gördüğüm, katılmadığım noktalara işaret edeceğim. Çünkü buradaki görevim, Sayın Türer'in metnini daha genişliğine ve derinliğine anlamaları için size, dinleyenlere yardımcı olmak.

Bildiride benim dikkatimi çeken şeylerden biri ahlaksal alanı nasıl bildiğimizle ilgili. Bu alanın nasıl bilindiği ile ilgilenen felsefe dalına, moral ya da ahlaksal epistemoloji deniyor. Heidegger, *Dasein* olarak adlandırdığı insan varlığının yorumlarının gerçeği hem anlamasını sağladığını hem de engellediğini söylüyor. Mevcut ahlak teorileri Sayın Türer, burada ona geleneği de ekledi, takaddüm edendir. Hakikaten dünyayı gerçekte çıplak gözlerle, inançlardan veya teorilerden bağımsız bir biçimde gözlemleyemiyoruz. Her zaman için zihnimizi bütün bilgilerden önyargılardan arındırıp gerçekliğe doğru bakamıyoruz. Gerçeklikte aramızda her zaman için ön yargılarımız var, daha önceki inançlarımız var, bunlardan (yani, Dasein'ın önceki yorumlarından) kurtulmak da mümkün değil. Zihnimiz boş değil. Her zaman içinde bir şeyler oluyor. Gadamer'in dediği gibi, önyargılar anlamak için gereklidir. Bunlar olmadan baksak bile bir şey göremeyiz. Gerçekliğe inançlarını yansıtıyorsun. Geçmişten gelen ahlak teoriler de, bakışımızı etkiliyor. Etkilememesi de imkansız.

Bu ahlak teorileri gerçekliğin ifşası olarak anlaşılamaz mı? Felsefe dediğimiz düşünüş biçimi ortaya çıkalı en azından 2500 yıl oldu. Yani, daha önce de insanlar yaşadı. Bugün bildiğimiz, ahlak alanında eski Yunan'da, Çin'de Japon'da Hindistan'da ve tek tanrılı dinlerde bazı noktalar üzerinde ortak bir payda var. Düşünen insanlar bazı ahlaksal değerler ve normlar konusunda uzlaşmaya varmışlar. Bu uzlaşımı çeşitli biçimlerde yorumlayabiliriz. Sayın Türer, bildirisinde, physis (doğa)-nomos (yasa) ayrımı yapıyor. Doğa, insan yaratısı değil, ondan bağımsız bir gerçeklik. Yasa ise, insanların yaptığı bir şey, Meclis'te milletvekillerinin parmak kaldırarak koyduğu gibi. Yani, yapay, keyfi bir şey. Belirli ahlak ilkeleri üzerinde varılan bu uzlaşma fizikte ya da ethosphere olanın, yani fiziksel gerçeklik gibi insandan bağımsız olan ahlaksal gerçekliğin keşfi mi, yoksa insanlar kendi aralarında ne yapalım diye oturup tartışıp sonunda ortak bir görüşe varıp

uzlaştılar mı? Bu konuda verilecek karar, her zaman için felsefi, daha özel olarak da metafizik bir konu. Elimizde bulunan olgu şu: Dünyadaki insanlar bazı ahlaksal değerler ve normlar üzerinde anlaşmışlar. Ben ahlaksal realizmi benimsiyorum. Bu uzlaşım konusunda benim kendi kişisel kanaatim, bu uzlaşımın, aynı gerçekliğin çeşitli kültürlerde benzer biçimlerde deneyimlenmesinden kaynaklandığı yolunda. Bir gerçeklik fark edilmiş, physis bilinmiş, yani ahlaksal olarak üzerinde anlaşılan değerler ve normlar salt uzlaşım (nomos) değil, uzlaşıma zorlayan bir dış gerçeklik var. Bunu, varlığın, ahlaksal gerçekliğin, insanlara seslendiği şeklinde yorumluyorum.

Dediğim gibi, ahlaklılık hiç keşfedilmemiş bir alan değildir. İnsanlık tarihinde Karl Jaspers'in adlandırmasıyla M.Ö. 7. yüzyıl ile 4. yüzyıl arasını kapsayan Eksen Çağ diye bir dönem var. Eski Irmak Vadisi uygarlıklarının (Mezopotamya'da Fırat ve Dicle çevrelerinde, Mısır'da Nil çevresinde, Hindistan'da İndus ve Ganj ırmakları çevrelerinde, Çin'de Sarı Irmak çevresinde) yakınlarında veya içinde bugün dünyadaki insanların yaşamına yön veren başlıca düşünsel dinsel gelenekler, bu Eksen Çağ'da ortaya çıkıyor. Bunlar ana gelenek: (1) daha sonra Hıristiyanlığa ve İslamiyete köken olan Yahudi tek tanrıcılığı, (2) Yunanlıların başlattığı rasyonel bilim anlayışı ve felsefe geleneği, (3) Hinduizmin bugünkü şekline yakın bir şekil ve Budizm ve Caynacılık (ya da Jainizm), ve (4) Çin'de Konfüçyüsçülük ve Taoculuk. Bu geleneklerden Yahudi Tektanrıcılığının 10 Emir'ini (Evamir-i Aşere'yi) biliyorsunuz. Bunların bir kısmı Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler hakkında, yani dinsel. "Karşımda başka ilahların olmayacak", "Allah'ın Rabbin adını boş yere ağzına alma" gibi. Fakat bir kısmı ahlaksaldır, insan-insan ilişkileri ile ilgilidir: "Öldürmeyeceksin" (daha doğrusu "katletmeyeceksin"; çünkü savaşta olduğu gibi öldürmenin katletme olmadığı durumlar var), "yalan söylemeyeceksin", "zina etmeyeceksin", "annene babana hürmet edecek-

sin", "komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin" gibi. Ahlak dediğimiz zaman benim anladığım bu, insan-insan ilişkilerine dair olanlar, gelenek veya din değil. Ahlak konusunda Buda'nın söylediği de aşağı yukarı aynı, Konfüçyüs'ün de söyledikleri aynı, Sokrates'in söyledikleri aynı. Ahlak, sadece belirli bir din ile sınırlı değil. Bu noktalar üzerinde aşağı yukarı bir konsensus var. Yani ahlak hiç keşfedilmemiş gibi bir şey değil. İnsanların dini inançları ve pratikleri (Tanrı'nın varlığı veya yokluğu, varsa nitelikleri, tanrı ile kul arasındaki ilişkiler konusunda ve tanrı ile ilişkilerin prosedürleri konusundaki düşünceleri ve yaptıkları) farklı farklı olsa da ahlaksal inançları konusunda belirli bir ortak payda var. Bu ortak payda da, benim kanaatimce adını andığımız kişilerin ahlaksal gerçeklikle temaslarının sonucu.

Ahlak teorilerini Sayın Türer eleştirdi. Fakat bu ahlak teorileri bize ahlaklılık hakkında bazı doğru sezgiler de sağlar. Ahlaksal gerçeklikle bir şey varsa bunu bilme yollarının çeşitli olması da normal. Bu gerçeklikle ilgili çeşitli görüşlerin olması da normal. Mesela ahlak yasaları pratik akılla bilinebilir mi? Kant, evet diyor. Vicdanla ya da ahlaksal duyu ile bilinebilir mi? Sezgiciler, evet diyor. Bazen ahlaksal bakımdan yanlış bir şey yaptığımız zaman vicdanımız bizi rahatsız ediyor. Doğru bir şey yaptığımız zaman da seviniyoruz, gurur duyuyoruz. Bu duygularımız ahlaksal bakımdan neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda bir gösterge olarak kabul edilebilir. Vahiy ya da başkalarının tanıklığı yoluyla bilinebilir mi? Dindarlar, evet diyor. Mesela tek tanrılı dinlerde peygamberler şöyle şöyle bir yaşantı yaşadım ve gerçekten buna inanıyorum gördüm, der. Bazı insanlar ona inanabilir. Yani başkalarının tanıklığına güvenerek de ahlaksal bilgi sahibi olabilir.

Yani görülmeyen bir gerçeklik ile ilgili bilgimizin doğruluğundan hiçbir zaman emin olamayız zaten. Bizler emin olsak bile başkaları emin olmaz. Bunu deneyle, gözlemle test etmek mümkün değil. "Denizin dibinde batık bir gemi var" gibi bir iddianın

doğru mu yanlış mı olduğunu anlamak için gidip denizin dibine bakarız. Orada bir gemi görürsek iddia doğrudur, göremezsek yanlıştır deriz. Ama ahlaksal alanla ilgili iddiaları böyle test şansımız yok. Yani bu konuda ihtilafların olması gayet normaldir.

Bildiride benim dikkatimi çeken ikinci nokta şu: Sayın Türer bildirisinde devamlı soruşturmalıyız, diyor. Tabi muhakkak soruşturmalı, daima tetikte olmalı, bize aktarılan değerler konusunda eleştirel bir bakış açısı geliştirmeliyiz. Ahlaksal ilerleme dediğimiz şey de böyle mümkündür. Geçmişteki etik kuramları köleliği normal gösteriyorlardı. Kadın erkek eşitsizliğini normal gösteriyorlardı. Fakat bütün bunları aştık. Daha iyiye doğruya gittik mi? Bana gittik gibi görünüyor. Devamlı bir ilerlemeden söz edilebilir. Yani geçmişin bize devrettikleriyle yetinmemek gerektiğini düşünüyorum. Fakat soruşturmanın da sonu gelmez. Örneğin, soruşturmanın gerekliliğini de soruşturabiliriz. Böyle gider bu. Yaşam soruşturmanın bitmesini beklemez. Biraz önce belirttiğimiz gibi, ahlak alanında bazı hakikatler keşfedilmiştir. Onlara dayanmalıyız.

Çocuklara ahlak kurallarını aşılama yapmama konusunda Sayın Türer'ya yüzde yüz katılıyorum. Çünkü okullarda yapılan öğretim bir doğruyu gerekçesiz biçimde empoze veya dikte etmek şeklinde olmamalı. Onlara bir şey doğru dediğimiz zaman, bunlar bilimsel doğrular olabilir ahlaksal doğrular olabilir, gerekçeleriyle anlatmaktır. Eğer anlayacak yaşta ve tecrübede değilseler, yaşları uygun hale gelince açıklamaktır. Sayın Türer de sanırım bunu demek istedi kastetti. Sayın Türer'e katılıyorum.

Üzerinde durmak istediğim üçüncü nokta mevcut ahlak teorilerinin ahlak alanındaki bilgimize katkıları. Üç ahlak görüşünden bahsetti Sayın Türer: Erdem ahlakı, faydacılık ve Kantçı ahlak. Bunlar mevcut ahlaksal yaşantıların teorize edilmiş biçimlerinden bazıları. Erdem ahlakı, karaktere önem veriyor. Faydacılık,

bir eylem bizatihi ne doğru ne de yanlıştır, onu doğru ya da yanlış yapan, onun sonuçlarıdır, diyor. Üçüncü olarak da Kant'ın ahlakı, eylemi ahlaksal yapan ne sonuçları ne de eylemin kendisinden çıktığı karakterdir fakat pratik aklın tespit ettiği ödevden dolayı yapılmasıdır, diyor. Bu listede bir eksiklik var gibi geldi bana. Bunlara, tek-tanrılı dinlerin ahlak anlayışını, etik literatüründe İlahi Buyruk Kuramı denilen ahlak anlayışını da ekleyebiliriz. Bu kurama göre, doğru olan eylemler Tanrı'nın buyurduğu, yanlış olan eylemler de onun yasakladığı eylemlerdir. Yine benzer bir biçimde doğal hukuk öğretisi de bir ahlak teorisi olarak kabul edilir. Yani bunu bilme yolu da vahiy olarak ifade ediliyor.

Bu ahlak görüşleri elbette tek yanlı. Ahlaksal yaşantılarımızın eksiksiz bir muhasebesini veremiyorlar. Faydacılık şunu söylüyor. Çok sayıda insanın için en çok mutluluk önemlidir. Eylemde bulunurken öyle davran diyor. Bu, mutluluğu da esas olarak haz olarak alıyor. Haz da tensel zevkler, tensel hazlar şeklinde anlaşılıyor. Bentham zevkler arasında nitel hiçbir ayrım yapılamaz, diyor. Benthamcı versiyon, tensel hazlarla tinsel ya da manevi hazlar arasında bir ayrım yapmıyor. Domuz felsefesi de denmiş. Daha sonra John Stuart Mill, onu düzeltmeye çalışıyor. O, üst düzey hazlar ile tensel hazların farklı olduğunu ileri sürüyor. Faydacılık, hakikaten tüccar ahlakı gibi bir şey. Şu eylemi yapsam sonucu ne olur, ne kadar fayda getirir hesabı merkezde. Tabi eylemin getireceği hazzın ya da faydanın hesaplanması mümkün mü? Değil.

Kant'cı ahlaka gelince, o da eylemin sonuçları karşısında kör. Yani bir eylemde bulunurken sonuçları hiç hesaba katılmıyor. Hatta şöyle bir şey var gök kubbe yıkılacak olsa bile adil olanı, yani ahlaksal bakımdan doğru olanı yapmaktan geri durma diyor. Fakat yıkılacak olan önemsiz, ufak tefek bir şey değil, gök kubbe. Altında bir sürü insan kalacak. Bu sefer soruyorsunuz: Adalet, iyi güzel; fakat ölecek o kadar insanın adalet terazisinde hiç mi bir

ağırlığı yok? Ahlak kurallarının bu kutsiyeti nereden geliyor? Bu kadar kural fetişizmi, kural fanatizmi anormal diyorsun. Kant; senin arkadaşını öldürmeyi kafasına koymuş bir katil adayı, sana arkadaşının nerede olduğunu sorsa, o zaman bile doğruyu söyleyeceksin, diyor. Ama öldürecek dediğinde, sonuçları bilemezsin diyor. Bu da ahlaksal sezgilerimize aykırı yönler içeriyor.

Son olarak dinsel ahlak. Tarihsel olarak din ile ahlak dinle ilişkilendirilmiştir. Buna göre, doğru eylem Tanrı'nın iradesine uygun olan, yanlış eylem de Tanrı'nın iradesine uygun olmayan eylemdir. Ahlak kurallarını Tanrı gibi her şeyi bilen, her şey gücü yeten ve iyi bir varlığa dayandıran, ahlakın insanların gelip geçici uzlaşımları olmadığını savunan bu görüşün de birçok sorunu vardır. Birincisi, Tanrı'nın var olup olmadığı tartışmalıdır. İkincisi, Tanrı'nın iradesinin ne olduğu nasıl bilinecektir? Çeşitli peygamberler, dolayısıyla çeşitli dinler, Tanrı'nın iradesinin ne olduğu konusunda birbirleri ile çelişen şeyler söyler. Hangisinin doğru olduğu nasıl bilinecek? Üçüncüsü, Tanrı'nın buyurduklarının iyi olduğunu nereden bileceğiz? Elimizde, onların iyi olup olmadığı konusunda karar vermemize imkan verecek bir ölçüt var mıdır? Varsayalım ki Tanrı'nın buyurdukları iyi, yasakladıkları kötü. Tanrı buyurduklarını iyi olduğu için mi buyurmuştur, yoksa onlar Tanrı tarafından buyrulduğu için mi iyidir? Birincisi ise, iyilik kötülük standartları Tanrı'dan bağımsızdır, Tanrı iyinin ve kötünün yaratıcısı değildir. İkincisi ise, ahlak kuralları keyfidir. Tanrı hırsızlık yapın deseydi, hırsızlık yapmak doğru olurdu. Son olarak, dinlerin ahlakla ilgili olmayan birçok hükmü vardır. İyi Tanrı'nın buyurduğu şeklinde tanımlanınca, ahlaksal olmayan eylemler de –örneğin, Tanrı ile inanan kişi arasındaki ilişkilere, yani ibadete dair hükümler- ahlaksal hale gelir ve ahlaksal olanın alanı son derece genişler.

Bu da kural mutlakçılığı da ahlaksal sezgilerinize uygun değil. Aristoteles'in görüşleri bir miktar daha makul. Şimdi pratikte

Sayın Türer üzerinde sık sık durdu. Çok karmaşıktır bu durum. Bakıyoruz Kant'çı açıdan yaklaştığımız zaman gök kubbenin yıkılmasına seyirci kalacağız. Ötekinde tam bir tüccar gibi davranacağız, amaç için her araç meşrudur diyeceğiz. Dinsel ahlak, Ama bu şunu da görmemizi engellememeli. Sonuççu ahlak da, kuralcı ahlak da, kişinin artık karakterinin işlenmiş olmasını öngören erdem ahlakı da aynı ölçüde değerlidir. Bize ahlaksal gerçekliğin ahlaksal tecrübenin çeşitli boyutlarını gösteren anlayışlardır. Bunları önemsemek lazım diyorum.

Üzerinde duracağım dördüncü nokta, çocukları eğitmenin etik olup olmadığı konusu. Sayın Türer, "Eğitmek ahlaki bir olay mıdır?" dedi. Sanırım, olmadığını düşünüyor. Konu önemli olduğu için bu konuda da birkaç şey söylemeyi gerekli görüyorum.

Bizim eğitim felsefesi derslerimiz var. Bu derslerde bu konuyu tartışırız. Gerçekten Sayın Türer'in ima ettiği gibi, bir insanın yaşamına, yaşam tercihlerine, iyi kötü anlayışlarına müdahale etmek, onun özerkliğine (otonomisine), kendisiyle ilgili kararları kendisinin vermesine müdahale etmek, onu kendi iyi kötü anlayışlarımıza göre yönlendirmek oluyor. (Müdahale edenlerin neyin iyi neyin kötü olduğunu kendilerinin bilip bilmedikleri ayrı bir konu. Bakın biz burada tartışıyoruz. İçinden çıkamadığımız bir sürü konu var.) Fakat eğitim de kaçınılmaz bir biçimde eğiticinin eğitilen üstüne yaptığı bir etki, bir yönlendirmedir. Bununla birlikte, bu yönlendirmeyi yapmak zorundayız. Ayrıca, çocuğun da yetişkinlerin bu yönlendirmesine ihtiyacı var. Yönlendirme, deyim yerindeyse, çocuğa bir tür yardım oluyor. Neden?

Çocukken bir biçimde vahşi hayvanlarla birlikte yaşamaya başlamış, onlar arasında büyümüş bazı çocuklar bulunuyor. Çocukların hayvanlar arasına nasıl karıştığı genellikle bilinmiyor. Belki hayvanlar kaçırmıştır, belki de anne-babaları terk etmiştir. Belki

zihinsel olarak sağlıklıdır, belki de değildir. Bunlar bilinmiyor. Yetişkin insanların sevgisinden, ilgisinden, dilinden, rehberliğinden yoksun bir biçimde çocukluk evresini hayvanlarla geçirdikten sonra bulunanlarda dil öğrenme, edep ve sorumluluk duygusu, vicdan gelişmiyor. Toplum içinde insanlarla yaşamayı beceremiyorlar, toplumun tam bir üyesi olamıyorlar. Biyolojik olarak "insan" olsalar da, kültürel anlamda bir "kişi" olamıyorlar.

Biyolojik olarak insan olan bu çocukların veya gençlerin durumu bize eğitimle ilgili birkaç şeyi gösteriyor. Birincisi, eğer insan yavruları, yetişkinler tarafından formal ya da informal yollarla insan kültürü ile kültürlenmezse, kişi olamıyorlar. Genlerindeki insan olma potansiyeli edimselleşemiyor. Demek ki, bir biçimde kültürlenmeleri gerekiyor. İkincisi, insan yavruları içinde yetiştikleri, ortama göre şekil alıyorlar. Genleri ya da ilahi bir güç, uygun çevre koşulları olmaksızın, onları insan haline getirmiyor. Kurtlarla birlikte yaşarlarsa kurtlar gibi, ceylanlarla birlikte yaşarlarsa ceylanlar gibi, maymunlarla birlikte yaşarlarsa maymunlar gibi davranıyorlar. Onlar gibi sosyalleşiyorlar. Bu iki gözlemden, yetişkinlerin çocukları eğitmesinin etik olup olmadığı konusunda bazı sonuçlar çıkarabiliriz. Birinci sonuç şu: Eğer yavruların kişi-insan olmaları, örneğin, kurt-insan, maymun-insan olmalarından daha iyidir diyorsak, ki ben öyle diyorum, onları kültürlememiz gerekiyor. Bir anlamda yetişkinlerin görevi bu. İkinci sonuç da şu: Bütün canlılar gibi insan da, bir boşlukta değil, muhakkak bir çevre ya da ortam içinde doğar, gelişir büyür. Belirttiğimiz gibi, onu şekillendiren de bu çevredir. Dolayısıyla çocuk muhakkak bir çevre ile etkileşim içinde büyür. Bu etkileşim sonucunda şöyle ya da böyle bir insan olur. Etkileyenler veya etkilenenler bu etkileşimin bilincinde olabilir olmayabilir.

Rousseau, *Emile* adlı eserinde, bizim üç tane öğretmenimiz var diyor. Birincisi, doğa ya da bedensel gelişme; ikincisi şeyler; üçüncüsü insanlar. Birincisini bir kenara bırakabiliriz. Fiziki

çevrenin içine sosyal çevreyi de katarsak çocuk bunların hepsinden etkileniyor. Yani, okul ve aile yanında gazeteler, sosyal medya, filmler, edebiyat, reklam panoları, şehrin mimarisi, heykeller, sokak adları, iklim, teknolojik aygıtlar, televizyon, cep telefonu, bilgisayar, internet... Özellikle şimdi bilgisayar ve internet en önde gelen etkileyici faktörler. Bir iletişim düşünür var: Marshall McLuhan. “Medyum mesajdır” diyor. “Medyum”un çoğulu şu bildiğimiz “medya”. McLuhan, bununla mesajı ileten ortamın ya da iletişim aracının kendisinin, iletilmesine aracı olduğu mesajdan daha önemli bir mesaj olduğunu söylüyor. Daha sonra, bu ifadeyi, yanlışlıkla “Medyum masajdır” diye yazan sekretere, bırak kalsın diyor. Şunu demek istiyor: Bir iletişim aracı olarak yazı bizim duyu organlarımızın aktivitesini değişik biçimde etkiliyor, radyo değişik biçimde, televizyon değişik biçimde. Şimdi, gençlerin duyularını ve düşünüş biçimlerini, değerlerini en başta şekillendiren etki, elektronik iletişim araçlarından ve sayısız içeriklerinden geliyor.

Çocukların otonomisine saygılı olalım, onları kendimize göre şekillendirmeyelim görüşünün altında şöyle bir varsayım var: Eğer biz çocukları yönlendirmezsek, çocuklar, başkalarının onlar için belirlediği yoldan değil, kendi yollarından giderler, böylece kendileri olurlar. Fakat çocuk, ruhbilimcilerin ifadesiyle bir uyarıcı bombardımanı altında yaşıyor. Çocuğu bu ilişkiler ağının dışına çıkaramıyoruz ki. Biz çocukları etkilemekten imtina ettiğimiz zaman, çocuk kendi başına, etkilenmemiş olarak kalmıyor ki! Bilinçli veya bilinçsiz aktörlerin, faillerin etkilerine maruz kalıyor, bu etkiler altında şekil alıyor. Çocuğu etkilememek, etkilemeyi, kontrolü başkalarına bırakmak oluyor.

Sonra, “Çocuk kendi kararlarını ‘kendisi’ verebilir mi?” sorusunu da sormalıyız. Bu, irade özgürlüğü sorunu ile de ilgili. İrade özgürlüğü, felsefenin önemli konularından biridir. Bir insanın yaptıklarından sorumlu olup olmaması ile de yakından ilgili. So-

run şu: Bizler gerçekten irade özgürlüğüne sahip miyiz? Başka biçimde söylersek, bizi etkileyen nedenlerden bağımsız olarak, kendi seçimlerimizi "kendimiz" yapabilir miyiz? Yoksa bizim üzerimize etkide bulunan veya bizim maruz kaldığımız genetik veya okul, aile gibi çevresel etkiler bize belli seçimleri ve eylemleri yaptırtıyor mu? Bu sorulara yanıt verirken bilimin varsayımlarına ve çocuk yetiştirme pratiğine dayanabiliriz. Bilimin varsayımları açısından baktığımızda, birincisi, çocuğun kendi (ya da İngilizce sözcükle self) diye bir şey yok. O, genetik ve çevresel faktörlerin (nature-nurture) karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşuyor. Seçimleri yapan, oluşturulmuş bir self. Self'in mayasında, içinde ve yapısında da çevre var. Bilimsel anlayış, insanı bir neden-etki dünyasında çevre ile etkileşim içinde yaşayan, determinizm ilkesine tabi bir varlık olarak görür. Psikoloji, sosyoloji, antropoloji, tarih insanların hangi nedenlerden dolayı nasıl davrandıklarını araştırır. Açıklamalarına özgür iradeyi dahil etmezler. Bilimsel bakış açısına göre, şöyle ya da böyle bir insan olmamız, maruz kaldığımız etkilerin bir sonucu.

Çocuk yetiştirme pratiğimiz de determinizm ilkesini varsaydığımızın kanıtıdır. Sürekli olarak çocuk psikologlarına başvuruyoruz. Çocuğun bütün hal ve hareketlerini kontrol ediyoruz. Ne okuyor, ne izliyor bakıyoruz. Çocuğu iyi bir çevrede yetiştirmek için semt, hatta şehir değiştiriyoruz. Daha olumlu etki yağacağı umuduyla okul ve öğretmen seçiyoruz. Bir sürü para harcayarak özel okullara gönderiyoruz. Kısacası, çocuğun maruz kalacağı etkileri ayarlıyoruz. Bunları niye yapıyoruz? Bizim varsayımımız şu: Çocuğun şöyle ya da böyle olması, onun maruz kaldığı çevresel etkilerin sonucudur. Biz de determinizme inanıyoruz. Çocuk, sonunda bizim istediğimiz gibi olmayabilir. Bu, bizim determinizme inancımızı yıkmıyor. O zaman "Nerede yanlış yaptık?" diyoruz. Başka deyişle, çevresel etkileri doğru ayarlayamadığımızı, doğru ayarlasaydık sonucun böyle olmayacağını söylüyoruz.

Çocuğa etki etmekte, haklı mıyız? Evet haklıyız. Çünkü, çocuk yetişkinlerin etkisine maruz kalmazsa, kişi de olmuyor dedik. Ayrıca çocuk etkiler altında şekilleniyor, onu etkilenmeyeceği bir yere koyamıyoruz dedik. Dolayısıyla soru "Etki etmeli miyiz?" değil, "Kim etkilemeli?" ve "Nasıl etki etmeliyiz?" olmalıdır.

Kim ve nasıl etkilemeli? Zorunlu eğitimin başladığı 19. yüzyıldan önce devlet vatandaşlarının eğitimi ile ilgilenmiyordu. İsteyen çocuğunu okula gönderiyor, istemeyen göndermiyordu. Çocuk okul dışındaki çevresinde, en çok da aile çevresinde sosyalleşip gidiyordu. Temel eğitimin zorunlu hale gelmesiyle, çocukların eğitimi devletin bir işi haline geldi. Zorunlu eğitim demek, devletin eğitimi kontrol etmesi demek. Devlet, soyut bir varlık. Pratikte devleti yönetenler kontrol ediyor eğitimi. Bu durum liberalleri endişelendirmiştir. Çünkü devleti yönetenler kendi kafalarına göre insan yetiştirmek isterler. Demokratik olmayan yönetimlerde bu daha çok böyledir. Demokratik yönetimlerde ise, çoğunluğun kafasına göre yetiştirilecektir.

Zorunlu eğitimin ilk mucitleri ve savunucuları, Sayın Türer'nın bildirisinde belirttiği gibi, Platon ve Aristoteles'tir. Platon, *Devlet* adlı eserinde, filozoflara yönettirdiği ideal devletinde herkesi zorunlu eğitime tabi tutar. Devletin eğitimde tek söz sahibi olması demek, devleti yöneten kadronun, çocuklara istediği eğitimi verebilmesi demektir. Bu kadro, monarşilerde bir kral, teokrasilerde din adamları, aristokrasilerde bir seçkinler grubu, demokrasilerde çoğunluk demektir. Onlar bireyler ve toplum için bu görüşlerden birini ya da başka bir anlayışı çocuklara empoze edecekler, kendi değerlerini, dünya görüşlerini çocuklara aşılayacaklar, daha da ileri giderek beyinlerini yıkayacaklar, demektir. Nitekim gerek Platon gerekse Aristoteles, politik toplumu bir aile devleti de bütün çocukların babası olarak görür. Devlet onları istediği gibi eğitir. Eğitimin anayasaya uygun yurttaşlar yetiştirmek üzere düzenlenmesi gerektiğini savunurlar. Böyle kerameti kendin-

den menkul yönetici kadronun eğitimde tek söz sahibi olması bugün kabul edilemez.

Eğitim, insanların davranışlarının, duygularının, zevklerinin iyi yönde etkilenmesi demek. O zaman bizim iyi konusunda, neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda açık bir fikre sahip olmamız lazım. Bu konuda açık bir fikre sahip olmadığımız zaman ne eğitim programı yapabiliriz, ne öğretim programı yapabiliriz ne de ahlak eğitimi yapabiliriz. Hiçbir şey yapılamaz. Fakat işin kötü tarafı, iyi konusundaki fikirler ise, Sayın Türer'in bildirisinde belirttiği ve biraz önce de söylediğimiz gibi farklı, hatta çelişiktir. Aristoteles'e göre farklı, faydacılara göre farklı, Kant'a göre farklı, dinsel ahlakı savunanlara göre farklı, laisizmi savunanlara göre farklı, dinsel dünya görüşünü savunanlara göre farklı. Bunların her biri kendi iyi ve doğru anlayışlarından emin olabilir. Filozoflar, düşünürler, peygamberler, biz neyin iyi neyin kötü olduğunu biliyoruz diyorlar. Platon sıradan insanlar yaşadıkları mağarada gerçeklerin gölgelerini görüyor, mağaradan çıkan filozof ise nesnelerin aslını görüyor, diyor. Bu nedenle de, ona göre, devlet yönteminde ve eğitimde kararı, gerçek bilginin sahipleri olarak filozoflar vermeli. Peygamberler, Tanrı ile temas kurduklarını, Tanrı'nın kendilerine insanlara iletmeleri için mesaj vahiy ettiğini ileri sürüyorlar. Aristoteles, iyi yaşam, entelektüel çalışmalarla geçen bir yaşamdır diyor. Faydacılar, iyi yaşamın acısız, haz içinde bir yaşam olduğunu savunuyorlar.

Çoğulcu toplumların bir tek iyi anlayışı üzerinde uzlaşmaları imkansız değilse bile çok zordur. Çünkü iyinin, doğru yaşamın ne olduğuna dair iddiaların hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu gözlemlerle tespit etme imkanı yok. Bu konu her zaman tartışmaya açık. Dolayısıyla, devleti yönetenlerin kendi iyi anlayışlarını genel geçer, nesnel ve evrensel bir anlayış olarak yeni nesillere empoze etmesi, her zaman eleştiriye, memnuniyetsizliğe yol açacaktır ve bugün bireyselliğe önem veren, değerlerin

çoğulluğunu kabul eden toplumlarda kabul edilebilir bir uygulama olmaz.

Peki nasıl olmalıdır? Nasıl olması gerektiği konusunda liberallerin görüşü bazı ipuçları sağlayabilir. Liberaller, bilindiği gibi, devleti bireysel özgürlükler için bir tehdit fakat gerekli görürler. Çare olarak da onun yetkilerini minimuma indirmeyi önerirler. Devletin yurttaşların eğitimindeki rolü, liberalleri kaygılandırmıştır. Örneğin, John Stuart Mill *Liberty* (Özgürlük Üzerine) adlı eserinde, eğitimi devletin vermesi halinde, iktidarı ellerinde tutan monarşilerde monarkların, teokrasilerde din adamlarının, aristokrasilerde aristokratların veya demokrasilerde nüfusun çoğunluğunun hoşuna giden insanları yetiştireceğini ve bireyleri tek tipleştireceğini ileri sürer. Çare olarak da, devletin eğitimi zorunlu kılmasını fakat her ailenin çocuğunu istediği okulda okutmasını, devletin denetleme yapmasını savunur. Eğitimi devlet verecekse, ahlak ve din gibi tartışmalı konuları öğretmemesini, eğitimi sadece bilimsel olguların öğretimi ile sınırlandırmasını savunuyor.

Türkiye'de eğitimin aktardığı kültür ve değerler manzumesi, iki kategoriye ayrılabilir. Bilindiği gibi, Türkiye'de 18. Yüzyıl'ın başlarından itibaren girmiş olduğu batılılaşma süreci dolayısıyla bir kültür ya da uygarlık çatallaşması, hatta çatışması yaşıyor. Çatışan geleneksel İslami dünya görüşü ile modern Aydınlanmacı dünya görüşü. Ayrılık ve çatışma her alanda. Kılık kıyafetten mutfağa, beşeri ilişkilere kadar yayılan bir ayrılık bu. Bir yanda, eski terimlerle söylersek, mektepler diğer yanda medreselerin devamı olan imam-hatipler. Bu ikincilere çeşitli cemaatlerin veya tarikatların yurtları ve diğer yaygın eğitim kurumları eklenebilir.

Türkiye'de, Cumhuriyet'in başından itibaren, devlet eğitimde tek söz sahibi. İktidarlar eğitimi kendi istedikleri şekilde yapılandırabiliyorlar. Eğitim, Louis Althusser'in deyimi ile, devletin

ideolojik bir aygıtı olarak işlev görmüştür. Cumhuriyet'in başlarından itibaren eğitime hakim olan çizgi, modern aydınlanmacı kültür ve değerler olmuştur. İslami çizgi ise marjinal kalmıştır. Fakat eğitimi ideolojik çerçevede dizayn etme pratiği kuşkusuz sadece askeri etkilere has bir uygulama değil. 2002'den itibaren, İslami referanslı AKP iktidarı, son birkaç yıldır, eğitime kendi ideolojik damgasını artan oranda nüfuz ettirmiş ve eğitimi kendi İslami referansları çerçevesinde yapılandırmıştır ve yapılandırmaya da devam etmektedir.

Batıcı modernist çizginin uygulamalarından İslami çizginin duyduğu rahatsızlığın benzerini, şimdi modernistler duymaktadır. Bu kaygıları azaltmak için, Mill'in yukarıdaki bahsettiğimiz görüşlerinden ilham alarak, şu önerileri yapabiliriz.

1. Devlet ya da TBMM'deki çoğunluk eğitimde tek karar verici olmamalı; aileler, uzmanlar, ileri yaşlardaki öğrencilerin kendileri ya da temsilcileri de kararlarda pay sahibi olmalıdır. Çünkü çocuk sadece devletin değil, aynı zamanda anne babalarınındır. Belirli yaşlara gelen çocuklar da kendileri hakkındaki kararlarda söz sahibi olmalıdırlar.

2. Ahlak ile din birbirinden ayrılmalı. Yukarıda belirttiğimiz gibi, dinler farklı olmakla birlikte ahlak normları üzerinde ise önemli bir konsensüs sağlanmıştır. Okullardaki ahlak eğitiminin ahlakla sınırlandırılması, ahlak ile dinin ayrı ayrı öğretilmesi tartışmaların önünü alacaktır.

3. Son olarak, okul içi ve okul dışı çevrenin de ahlaklılığı pekiştirecek, ödüllendirecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Çünkü eğitim sadece okullarda olan biten bir şey değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, çocuğun maruz kaldığı her etki onun düşünce, duygu, davranış ve alışkanlıklarının şekillenmesinde etkili olur. Ödül almak için insanın iyi olması ahlaksal bakımdan takdir

edilecek bir durum değildir, fakat iyilerin ödüllendirilmediği, kötülerin ödüllendirildiği, gayri meşru yollarda servet yapanların rahat, meşru yollardan servet yapanların fakr ü zaruret içinde yaşadığı bir ortamda insanları ahlaklı olmaya motive etmek imkansız değilse bile çok zordur. Kötüleri ödüllendiren bir sistem ahlak eğitiminde asla ve kat'a başarılı olamazDinlediğiniz için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Evet Hasan hocamıza da bu güzel değerlendirmeleri için çok teşekkür ediyoruz. Tabi konu çok derin bir konu hakikaten zaten hocanın vermiş olduğu örnekte de salonun verdiği tepkinin anlaşıldığı gibi hocalar konuştukça da işin derinine iyice daldık. Salondan soru sormak isteyenleri varsa bakliyoruz.

Soru-Cevap Faslı

Prof. Dr. Mustafa Acar:

Ahlak meselesi ahlaklılık meselesi, insanın ahlakiliği, ahlak ve değerler eğitimi, moralite, bunların karmaşık olduğu ve deşeledikçe derinlerde kaybolma riski olduğu malum. Ona şüphe yok. Ama son derece pratik hayatımızda böyle can alıcı hergün karşımıza çıkan sorunlar var. Bu sorunları çözebilmemiz için o karmaşık üst alemden bence yeryüzüne doğru orta aleme mümkünse hatta daha basit aleme gelmeliyiz. Çünkü çocuklarımız var. Bizden eğitim, öğretim ahlakileşme, iyi, doğru ,yanlış, kötü, güzel, çirkin, konusunda rehberlik etmemize ihtiyaç duyan çocuklar. Eğer çok dolaşık bir düzlemde 'ya mesela çok derin ondan sonra zaten özgür olup olmadığımız da bilmiyoruz. Eğitimin kendisi içinde ahlak var zaten. Sen bir çocuğa eğitim vermeye kalkarsan ahlaki bir şey yapıyorsun filan gibi' muğlak bir düzlemde bırakacak olursak bence doğru bir şey yapmış olmayız.

İnsanların eğitime ihtiyaçları var, insanlığın eğitime ihtiyacı var eğer öyle olmamış olsaydı yani ahlak insanı insanlaştıran bir eğitim sürecinin temel dinamiğidir bence. Peygamberlerin de kitapların da gönderilme amacı budur zaten. İnsanları eşref-i mahlûkat yapmak, insan-ı kâmile doğru giden yola sokmak, öteki canlılardan farkını ortaya koymak ve insanı daha iyi bir mertebeye çıkarmak. O anlamda ben yani çok muğlak düzlemde gezinmeye gerek yok diyorum. Tabiki entellüekteller üst perdeden konuşabilirler ama biz orta ve daha düşük seviyelere razıyız.

Çocuklarımızın eğitimi ve ahlak eğitiminin verilmesi az önceki oturumda sorduğum soruyu siz değerli hocalarıma da soracağım. Bence bugün asıl yüzleşmemiz gereken şu eğitim-ahlak olsun mu olmasın mı değil. Eğitim de ahlak da bir şekilde yüz yüze olduğumuz sorunlar. Bunlar olacak, ancak bunları okul üzerinden devlet eliyle mi yapalım? Yoksa bunları sivil toplum üzerinde mi yapalım? Bence pratik ve can alıcı soru bu! Yani vakıflar, dernekler sivil toplum kuruşları, hayır faaliyetleri organizasyonlar, kiliseler, camiler, cemaatte mi olsun bu iş yoksa devlet okullarında ahlak eğitimi mi verilsin? Hasan hocam konuşmasının sonunda bahsetti. Eğer bu işi devlet üzerinden yapacak olursak iktidarı elinde bulunduranların dünya görüşüne, yaşam felsefesine uygun bir ahlak eğitimi çıkar oradan. Bu bugün belki kendimize yakın olan insanlar iktidarda olduğu için çok mutlu oluruz bundan hiç gocunmayız yada şikayetçi olmayabiliriz ama başka insanlar bizim yaşam felsefemizi paylaşmayan insan iktidarda olduğu zaman da can alıcı durumlar çıkar ki yakın geçmişte mütedeyyin kesimin dünya görüşünü temel parametrelerini paylaşmayan iktidar güçleri varken bunun sonuçlarını hep gördük. Dolayısıyla çok pratik bir soru değerler eğitimi moralite, ahlak eğitimi daha çok resmi devlet okulları üzerinden mi gitmeli sivil toplum üzerinden mi gitmeli diyorum. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Bir de yazılı soru geldi, onu da sorayım hocam ondan sonra cevap versin: Peygamber efendimiz (sav) diyor ki: Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim. Kuran-ı Kerimde de Kalem suresi Peygamberimize hitaben 'Şüphesiz sen mükemmel bir ahlak üzeresin' diyor.

Şimdi hadiste ve ayette geçen ahlak kavramından neyi anlamalıyız? Sizin anlattıklarınızdaki hangi kısmının karşılığına denk geliyor? Sanırım hocamın da sorusu bir yerde doğrudan ilintili. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Celal Türer:

İçinde bulunduğumuz ahlak küre bize iyi ne olacağını öğretir. Eminim ki burdaki pek çok kimse iyi hakkında ortalama bir görüşe sahiptir. Ama tekrar ifade ediyorum, bir felsefeciden ahlak konuşmasını bekliyorsanız büyük harflerle ahlakı alırım ben. Yoksa bizim ahlakımız dediğiniz zaman islam ahlakı dediğiniz zaman elbette. Fakat islâm ahlakı demek ahlakın tümü demek değildir. Bizim ahlak küremizde tezahür edenin kendisi demektir. O yüzden de eğer efendimizin ve Kuran-ı Kerim'deki şu yüce ahlakı kast ediyorsanız elbette. Hocamızın konuşmasında dini ahlaklar ya da ilahi buyruk teorileri eğer geleneksel yapısı içinde alınırsa bu da ahlaki değil. Çünkü neyi kastettiğini her daim anlamamız lazım. Yoksa bu anlaşıldı dediğiniz zaman acaba ahlaklı mı davranıyoruz? Kastettiğim bu.

Hocama da şöyle bir ifade edeyim, hocam elbette anlaşılır. Orta ölçekte kaldığımız sürece ama ahlaka seviye atlatacak, büyük ölçekte düşünmektir. Bugün bırakıp büyük ölçeği, küçük ölçekte düşündüğümüz özür dileyerek belden aşağısına indirgediğimiz bir ahlaktan bahsediyoruz. Yani dersi adam gibi anlatmanın

ahlak olduğunu, insanlarla konuşurken telefonu kapatmaanın ahlak olduğunu, küçük ahlaka indirmişiz. Şimdi bu ahlakı nasıl orta ölçekte rehabilite edebilelim. Zaten problem orta ölçekteki ahlakın o derinliğini fark edememizden kaynaklanıyor. O yüzden de derim ki biraz yüksek ölçekte düşünelim ahlaki duyarlılığımızı. Son olarakta hocam sizi biliyoruz, tanıyoruz liberal fikirleriniz var. Ahlaki kaygılarımız orta ölçekte kaldığı müddetçe uzlaşım içinde kaldığı müddetçe de mevcut olana razı olmanın ahlaklı olduğunu düşünüyorum. Yani bu gün orta ölçek, söz gelimi devlet elinden diyorsa, ne yapalım yani ben kalkıp hayır özeller olsun, benim de gönlüm istiyor. Ama orta ölçek makuliyet sınırları içerisinde. Elbette büyük ölçekte herkes ahlakı kendisi öğretsin, cemaati öğretsin vesaire. Ama etosferin parçalanmış olduğu bir kere iki yüzyıldır ahlak küremiz zayıflamış. Bırakınız ahlak küremizi hukuk bile zayıflamış. O yüzden yani bizim orta ölçeği oluşturacak bir hususiyet oluşturmamız lazım. Yoksa elbette ben de biliyorum özgürlüğün ya da bir şekilde ahlaklılığın sadece seçimlere bırakmak olduğunu.

Prof. Dr. Hasan Ünder:

Şimdi okullarda hangi ahlak eğitimi yapılmalı mı dediniz? Şimdi din ve ahlakı biraz birbirinden ayırmak lazım. Yani insanlar yeteri kadar dindar olamayabilir ama ahlak konusunda ahlaklı olmak için dindar olmak da o kadar şart değil. Şimdi din tabi ahlakı içeriyor ama kurban kesmek ahlak sorunu değil. İnsanlar arasındaki ilişkilerle ilgili. Dini inançları ne olursa olsun insan belirli ahlak kuralları konusunda hükmü hükümete bıraktığımız zaman devlete bıraktığımız zaman problem olur mu? Benim kanaatim bazı noktalarda, yani ahlak eğitiminin içerisine neyi alacağımıza bağlı olarak tabi muhalefet eden de olur destekleyen de olur. Şu konuda çocukların dürüst ve doğru sözlü olması konusunda, cinayet işlememesi konusunda, muhtaç insanlara yardım edilmesi konusunda, yaşlılar ve çocukların istismar edilmemesi

konusunda. Kimsenin bunlar bir ahlak ilkesi gerçekten bir itirazla karşılaşacağını zannetmiyorum. Ama başka şeylere geldiği zaman bunun sınırlarını genişletmeye başladığımız zaman itiraz sesleri yükselebilir.

Bunların okullarda yapılmasında herhangi bir şey yok. Geri kalan kısmını aileler anneler babalar zaten onlar daha çok şekillendiriyor çocuğun bakış açısını. Onlara bırakılabilir okulun ortak paydaları ötesine geçmemesi lazım. Çünkü herkesin çocuğu okutuluyor, her türden kültürden her yanlıştan insanın çocuğu okuyor. Orada verilen eğitimin tartışmaya yol açmayacak üzerinde konsensüs sağlanmış noktalar üzerinde olması gerekiyor.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Değerli arkadaşlar ilk oturumumuzdaki hocalarımızı gerçi tanıyorsunuz yine de söyleyeyim. Prof. Dr. Celal Türer hocamız Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Öğretim üyesiydi. Prof. Dr. Hasan Ünder ise Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ndeki hocalarımızdan. Şimdi diğer konuya geçiyoruz. "Eğitim'den Ahlaka" başlığı adı altında konuşmacımız Prof. Dr. Durmuş Günay hocamız kendisi YÖK'te malumuz üzere. Müzakereci hocamız da Prof. Dr. Selahattin Turan hocamız da Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nden. Hocam buyrun.

'Eğitimden Ahlaka' Prof. Dr. Durmuş Günay

(Yök Yürütme Kurulu Üyesi)

Sayın Başkan değerli katılımcılar hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. İyi bir öğleden sonra veya akşam diliyorum.

Ben profesyonel felsefeci değilim. Ben mühendisim onun için bu son derece soyut ve sosyal konularda biraz sonra göreceğiniz gibi şekillerle anlatmaya çalışacağım. Pozitivist değilim ama açıklık ve seçikliğe önem veriyorum. O açıdan anladığım şeyleri hakkında şekil çizmeye çalıştım. Onu yadırgamayacağınızı ümit ederim. Sosyal alandaki arkadaşlar yadırgayabilir. Bu da olur mu filan derler. Şimdi son derece kavramsal ve basit olarak neyi niçin kullandığımızı konuşarak gideceğim. Benim konuşmam hakikaten basit olacak. İçindekiler, 'Ahlak Felsefesi Kavramı', 'Etik Değer ve Ahlak', 'Eğitim ve Ahlak.' Benim başlık neydi, 'Eğitimden Ahlaka' Bu ne demek diye biraz düşündüm ve birkaç kişiye de sordum. Herhalde 'Ahlak Eğitimi' diye anladım. Burada başlık böyle, 'Eğitimden Ahlaka' diyor. Herhalde 'Ahlak Eğitimidir.' Bir de 'Ahlaktan Eğitime' diyor onu da çok anlamış değilim ama ben Ahlak eğitimi konusunda bir şeyler söylemeye çalışacağım. Öyle anladım hakikaten.

Ahlak felsefesiyle ilgili kavramları nasıl kullandığımızı belirtmek için etiğe ahlak felsefesine diyor: Ahlaka batı dillerinde moral… Bazen ahlak bilim, töre bilim dendiğini görüyoruz. Etik bilim, Yunancadan geliyor. Ethos'tan. Töre alışkanlık, fikir birliği gibi anlamları da varmış. Felsefenin üç ana dalında şimdi göstereceğim onu varlık, bilgi, değerden biri olan değer felsefesini yani aksiyolojinin bir alt dalı etik. Etik, ahlak felsefesi, ahlak değil yani. Yunanca'dan ethos kökünden geliyormuş moral, ahlak batı dillerindeki. Bizim kullandığımız ahlakta 'hulk'tan, ahlak 'hulk'un çoğulu. Fakat burada ilginç bir şey var; Ethos felsefe, Antik Yunanlılar daha teorik düşünen insanlar. Latinler daha pratik. Hukukta, mimaride, mühendislikte öndeler ama daha soyut düşünme kabiliyeti Yunanlılara özgü bir şey sanki. Etik'in kökü olan Ethos'ta Yunanca fakat moral Latince. Yani Etik'in görüşe çıktığı şey Ahlak oluyor. 'Hulk'ta ilginç bir şey var, sözcüklerden anlama gitmek bizim klasik kültürümüzde de var. Bunu Heidegger de çok yapar. İşte pozitivizmin bilim üzerine iki derste bir teorik sözcüğünü alır 80-90 sayfa o sözcüğün üzerinde ilerler ve çok ilginç ayrıntılar yakalar.

Hulk sözcüğündeki seciye tabiat yani insanın doğası, huy insanın kendi yapısıyla bağlantılı oluyor. Dolayısıyla bizim kültürümüzdeki ahlak sözcüğü insanın doğasıyla, nefsiyle de bağlantı kuruyor. Onlar daha dışsal bir anlam yüklüyor yani. Dolayısıyla bir ayrımda dikkat etmek lazım.

Sokrates'in etik ya da ahlak felsefesinin kurucusu olduğu söyleniyor. M.Ö 5. Yüzyılda yaşadı. Diyor ki, 'insan bilgiye göre eyler ve hiç kimse bilerek kötülük yapmaz ve dolayısıyla bilgi iyi bilgi demektir ancak insan bilgiyle mutluğa erer, iyiye ulaşabilir.' Platon'da mutluluğu bilgi ve bilgelikte bulur. Onun da bölünmüş çizgi anolijisi var. İşte idealar dünyasının yansıması bu dünya. Algılarımızla anladığımız dünya, duyu organlarımızla algıladığımız dünya, idealar dünyasının bir yansıması. Gerçek dünya ide-

alar alemindedir. Onlar değişmez, sabit ve ezeli varlıklardır. Ne kadar bu dünyandan bizim bilgimiz idealar alemindeki nesneler hakkındaysa, mesela, matematiğin nesneleri idealar dünyasındadır. Dolayısıyla iyi ve güzel de idealar dünyasındaki varlıkların taklidiyle bağlantı olarak iyilik yada güzellik oluşuyor. Bir de Aristoteles göre ahlakın altın kuralı şu: 'Başkalarına bize davranmalarını istediğimiz gibi davranmalıyız' diyor. Aristoteles'in altın kuralı. Felsefe biraz önce söylemiştim, metafizik veya ontoloji, aksiyoloji. Aksiyoloji iki bileşenden oluşuyor, etik ve estetik. Bunu bir daire içinde tüm felsefeyi anlatsın diye böyle bir şekilde çizeceğimizi söylemiştim. Varlık nedir diyor? Bilgi nedir diyor? Değer nedir diyor? Aksiyoloji de nedir? Değerin içine estetik ve etik katılıyor. Bilme eğilimin yeri doğru bilgiye ulaşmaktır. Ahlakın amacı iyiliktir. Estetiğin amacı da güzelliktir. Doğruluk yani bilginin amacı doğruluk. Ahlakın amacı iyilik ve estetiğin amacı güzelliktir. Bunlar mükemmelliktir. Bir bilgi doğruysa mükemmel oluyor, bir sanat eseri güzelse mükemmel oluyor ve bir şey iyiyse mükemmel oluyor. Mükemmelliğe ulaşmak.

Heidegger 'varlık ve değerin birbirinden ayrılmaması' gerektiğini ileri sürüyor. Modern düşüncenin okutulduğu okullarda değer sorununu ıskartaya çıkarılarak sadece varlık sorunun ele alındığına dikkat çekiyor. Dahası modernizmde de özellikle üniversitelerin kökeninin Aristoteles'in dikkat çektiği 'yaşam ile düşünce arasındaki somut bağdan yani hayattan ortaya çıktığı göz ardı edilir. Öyle ki onun temelleri sanki teoriymiş gibi bir hava estirilir' diyor. Sokrates'in, 'kafa ile kalbin yada düşünceyle yönünün radikal bir biçimde ayrılamayacağını, huzurlu bir toplumun yaşam için ikisinin birlikte olması gerektiğini' işaret etmesi ayrı gerçeğe işaret ediyor. İşte var olanı kimileri düşünmede var olan, dilde var olan veyahut dış dünyada var olan olarak algılıyor. Bu etik ve ahlakı anlamak için hatta birçok medeniyet ve kültürü anlamak için bilim ve teknolojiyi anlamak için bu ayrımın far-

kında olmak lazım. Yani düşüncede var olan, işte, 'şuna mikrofon diyorum, dış dünyada var olan.' Mikrofon diye 7 harfli sözcük var. Ben bunu görünce ne diyorum, 'salatalık demiyorum, işte başka bir şey demiyorum.' Demek ki zihnimde mikrofon diye bir kavram var. Şimdi varlıkları böyle anladığımız da birçok şey, kurum ve kuruluşlar yerine oturuyor. Ne demek bu şimdi? Bunları bilmezsek bunları anlayamayız. Kurum müessese. Kamil Koç otobüsleri bir müessesedir. Onun kuruluşları ve tesisleri var. Dilde var olan bir şey kurum ama tesisler dış dünyada var olan bir şey. Etikte dilde var olan bir şey. Ahlakta onun görünüşe çıkmış, eyleme dönüşmüş şekli oluyor. Mesela; hırsızlık kötüdür diye bilen adamda etik var. Hırsızlık yapıyorsa ahlak yok. Biraz basit oluyor ama böyle yani. 'Komşusu açken tok yatan bizden değildir' etik bilgisi var yani ama 'komşusu öldü' ve bunu ruhu duymuyorsa ahlak yok demek. Etik değer ve ahlak arasında nasıl bir ilişki var. Değer dediğimiz şey çok önemli bir şey. Davranışlarımıza kılavuzluk eden ön yargılarımız. Bu aksiyonlar gibi bir şey. Yani 'üniversitede hoca olmak önemlidir' diyor. 'Profesör olmak önemlidir' diyor. Ömrünü bu uğurda harcıyor. İşte, 'milletvekili olmak önemli bir şeydir' diyor, bunun uğrunda vatan sevgisi filan diyoruz. Böyle değerler var. Değerler yok olduğu zaman ruhumuzun iskeleti çöküyor. Diğer hiçbir şeyin anlamı yok. Vatan da mühim değildir, ahlak da mühim değildir, şu da değildir. Bir önemi yok dediğimiz zaman.

Yani değerler iflas ettiğinde insan iflas ediyor. Daha doğrusu hastalık başlıyor. Şimdi değer, etik ve ahlak arasında nasıl bir ilişki var ben anladığımı buraya yazdım. Şimdi etik değer kattığınız zaman ahlaka dönüşüyor. Yani şöyle bir şey mesela sanat eseri nasıl olur? Malzemesi ne şiirin: sözcük. Resmin ne: boya. Heykelin ne: mermer veya ahşap. Bunları sanatçı sanat yeteneğine öyle bir şey katıyor ki buna felsefede tinsellik veya maneviyat deniliyor. O bir kutu mürekkep diyelim, bir sanat eserine dönüşüyor.

Tezhibe dönüşüyor veya ebruya dönüşüyor. Bir heykele dönüşüyor, sözcükler şiire dönüşüyor. Yani sanatçı değer katarak oraya bir manevi olanı dahil ederek etik bilgisine oradan. Burada da ahlak oluşuyor. Yani *ahlak eşittir formül yazıyorum etik artı değer*. "Ya bu kadarda olur mu" falan diyeceğiniz tahmin etmiyor değilim ama anlaşılabilir diye biraz kaba saba söylemek gerekiyor. Anlaşılmaz olmasından daha iyidir diye biraz hatalı olarak bir şeyler yapıyoruz.

İnsan bilgiye göre hareket ediyor. *Etik ahlak bilgisi dedik. Etiğe değer katılarak etik manevilik kazanır. Sanatta da sanatın malzemesine de manevi olarak katılarak şiir, resim musiki, heykel sanatçısı ortaya çıkıyor. Benzer durum ahlakta da söz konusu. Etik manevilik kazanarak ahlak ortaya çıkıyor gördük.*

Yanlış veya doğru teorisi dedik, ahlak değer etik ilkelerden bahsetmemiz gerekiyor. Etik değil de ahlaki davranışlar da söz etmemiz gerekiyor dilde. Yani doktorun ahlakı tıbbın etiği vardır. Bilim adamının ahlakı bilim etiğinden söz ediyor. Etik görünüşe çıktığında dış dünyada var olan olduğunda ahlak oluyor. İşte bu en önemli şey, ilgi alanına ait olması etiğin ve dilde var olması. Yalan söylemenin etiğe aykırı olduğu bilgisi var ancak yalan söylüyorsa ahlak yok oluyor. Şimdi Pisagor buradan bir metafor yapıyor bunun adı Pisagor kasesi, bileşik kaplar biliyorsunuzdur. Bileşik kaplar hatırlarsanız şimdi a şekli var b şekli biraz oraya kırmızı bir şey doldurmuş olursa artık herhalde onlar şarap veya başka bir şey de olabilir. Doluyor. Tam o kıvrımın yukarısına geldiğinde bileşik kaplar oluşuyor ve c şeklinde akmaya başlıyor. Ve sonra da ne yaparsanız yapın boşalıyor sonuna kadar. İşte etik değerleri ihlal ettiğimiz bu hırs kasesi. Bunu barlarda yapıyorlarmış. Eğlence olsun diye. Bunu Pisagor yapmış. Bunu etik sınırlar aşılınca bu kasedeki suların boşaldığı gibi varlığın özü boşalıyor. Yani şöyle oluyor. Etik değerler ortadan çekildiğinde varlığın özü boşalıyor. Değer çıkıyor sanat eserinden değer çıkarsa resim

ne oluyor boyaya indirgeniyor. Değer çıkarsa kırarsak bir mermeri taş yığını dönüyor mu? O gibi işte.

Akademik alanda diyelim ki araştırmada eğer intihal, etik ihlaller söz konusuysa o bütünüyle akademik değerden uzaklaşıyor. Doğru dürüst bir eğitim yapmıyorsa yanlış şeyler yapıyorsa o da boşalıyor. Topluma servis ediyoruz, eğitim diyoruz. Yüksek öğretimin amacı işte araştırma yapıyoruz. Eğer burada etik ilkelere uygun olarak yapılmazsa bu işte bunların hiçbir değeri olmuyor, içi boşalıyor. Yani eğer aynı Pisagor kasesi veya hırs kasesinde olduğu gibi etik ortadan kalktığında varlık boşalıyor. İyi kötü ahlaki olarak yapılması da lazım gelen iyi , kötü ahlaki bakımdan iyinin karşısında yer alan ve yapılmaması gereken kötü, özgürlük bireyin iyi veya kötü değerli ve değersiz olan karşısında bir seçim yapabilmesidir. Şimdi bir insan zorla bağış veriyorsa, işte şu PKK'nın yaptığı zorla insanlardan bağış topluyor. E bu şimdi bağış değil ki. Dolayısıyla özgür olarak yapılan, bir özgürlük ortamında olan eylemlerin etik olmasından veya olmamasından söz ediyoruz burada. Dolayısıyla özgürlüğün, ahlakın konuşabilmesi için özgürlük ortamında mevcut olması lazım.

Erdem ve ahlakın övdüğü yapılması beklenen; iyilik, dürüstlük, doğruluk, alçak gönüllülük, yiğitlik, adalet, cesaret gibi ahlaki nitelik taşıyan değerler. Platon buna ölçülülük cesaret, bilgelik ve adalet olarak temel erdemleri sayıyor.

Erdem ki aşırı uçlar arasında ortayı bulmak istiyor Aristo. Sorumluluk kişinin kendi davranışı veya eylemlerinin sonuçlarına katlanmayı göze alması demek. Vicdan ahlakı ile kötüyü birbirinden ayıran yeti ahlak vergisi bir şey, kara kutu falan deniyor. Bir hırsız bile yaptığı işin kötü olduğunu hissediyor, duyuyor aslında. Vicdanlar kararmamışsa içinden konuşur o. Fakat onu çeşitli yollarla rasyonelize edip meşrulaştırıyor. Onun için kendi içinde bir çatışma yaşıyor. Metafizik anlayışının yeteneği

doğuştan var olduğunu ileri sürüyor, seküler anlayış ise insanın içinde bulunduğu toplumsal veya kültürel koşullarında ortaya çıkan görgü ve bilgilerin kültürün sonucunda oluştuğunu ileri sürüyor. Şimdi burada bayağı bir şekil çizdim; burada vicdan var, ortada akıl var, felsefe biliyorsunuz akla vurgu yapıyor. Ahlak sorunu: filozofların da, bütün dinlerin de varoluş temelinde amacı ahlaksal ama akıl yoluyla da dine mensup olmayanlar da ahlakı önemsemiştir. Felsefenin ana dalı ideoloji. Bazı felsefeciler de Tanrı ile bağlantısını koparırsa diyor bunu Kant da söylüyor. Öyle bir şey olmaz diyor. O bakımdan felsefeciler asıl itibariyle akıl süzgecinden geçiriyor. Yani felsefe zaten başka yollarla halledemediğimiz sorunları, hikmeti antik Yunanlılar aklın süzgecinden geçirerek felsefe yapmışlar. Esas olan felsefede akıl. Akla dayalı bir şeyi çıkarılmaya çalışıyor, ahlak ilkeleri akılda programı çözmeye çalışıyor filozoflar.

Din insanın başka yeteneklerini başka özelliklerini de işin içine katıyor. Bir vicdan var özgür irade ile ilgili vicdan özgür iradeyi seçiyor, hangisini seçerse ona eğiliyor ve sonunda sorumlu oluyor. Din akıldan bağımsız değil, akılla ilgili kurduk gördüğünüz gibi. Tüm terminoloji değişiyor. İyi yerine sevap geliyor, kötü yerine günah geliyor, başka kavramlar var; haram, helal, farz, vacip, mustehap ne ise bir sürü başka kavramlar geliyor. İnsanın başka özelliklerini de dinler hesaba katıyor. Böyle bir mekanizma içerisinde, özgürlük, iyi, kötü, akıl, vicdan, eylem, sorumluluk, din vs. Tabi dinin esası Tanrı inancı ama esas olan İslam'da ahiret inancıdır. Bu kalktığı zaman aslında felsefeden fazla farkı kalmaz. Eğer öteki dünyada hesap vereceği şuuru yoksa her şey bu dünyada sınırlıysa, felsefi olandan çok farkı da kalmaz dini olanın. Dolayısıyla iki temel şey var; Allah inancı ve ahiret inancı çok önemli. İslam psikolojisinde, terminolojisinde ve aynı zamanda ahlakın temellendirilmesi açısından. Biliyorsunuz bir de bu dünyada kirâmen kâtibîn meleklerimiz var; her şeyi kayda

geçiyor. Öbür dünyada hesap gününde şifreler de çözülecek hesap da görülecek, bu inançta böyle. İnsan, içsel ve dışsal olarak ahlakın toplumsal bir boyutu var, sosyolojik boyutu var. Bir de hiç kimsenin görmediği insanın tek başına yaptığı eylemlerimiz var. İşte orada da melekler, yani kameralar devreye giriyor ve kayda geçiyor, öteki dünyada bu şifreler çözüleceği inancı ile insan İslam dininde içsel ve dış ahlak kurallarının denetimi altında yaşıyor. Dolayısıyla çok daha katmanlı bir denetim altında insan. Etik 3 alana ayrılıyor: uygulamalı etik işte tıptaki, mühendislik, hukuktaki gibi. Dini etik; temelleri din üzerine dayanıyor. Erdemler etiği; insanın nasıl birisi olması gerektiğini söylemeye çalışıyor ve buna da Antik Yunan'da Platon ve Aristo öncülük ediyorlar.

Bazı çekirdek değerler yazdım buraya; güvenilirlik, sorumluluk, adalet, yurttaşlık, merhamet, saygı vs. Bunun altında da alt değerler var; güvenilir olmanın altında dürüst olmak, aldatmayacaksın, çalmayacaksın. İkna edici olacak aynı zamanda sadakat, aile, arkadaş, organizasyon, şirketine bağlılık, sorumlu olmak, en iyisini yapmak, yapabileceğinin en iyisini yapmak, disiplinli olmak, seçimlerden sorumlu olmak, herkesle harekete geçmeden önce yaptığı seçimlerin sonuçlarını düşünmek, saygı göstermek, her şeye karşı olumlu tavır sergilemek. Bu olumlu tavır çok önemli. Burada Heidegger'in bir sözünü anlatayım, diyor ki: "Varlık" diyor, "kendisine negatif bakanların birisini açmaz." Benzer şey, Yunus'un da var; ben bundan çok hoşlanıyorum, Yunus bir söz söylemiş, hiçbir söze benzemez "münafıklar elinden örtmüş mana yüzünü." Şimdi "varlık kendisine negatif bakanların birisini açmaz" diyor ya Heidegger; Ben Heidegger'i çok anlaşılmaz bulmuyorum. Okudukça açılan bir adam. Şimdi bunu şöyle bir şey, ben şahsen bireysel tecrübemi yaşıyorum, bir insanla ilişkim bozulduğu zaman onun bütün sözleri, davranışları bana batmaya başlıyor. Kafam bozuluyor, adama ne biçim adam

ne biçim insan diyorsun. İlişkimiz düzelince onun tekrar anlamı dönüşüyor, pozitif bakmak gerekiyor, onun için firuzan ne demek, gerçeği deforme edin demek değil, varlığı, bilgisinin geçiş ortamı, firüzan ortamı oluyor, iyilik bu işte. Bu bakımdan, burada saygı göstermek, düşünceli olmak ve herkese saygıyla yaklaşmak, pozitif bakmak çok önemli.

Bizim Ortodoks Tıp ne diyor: kocakarı ilacı dediler, senelerce bel çekme. Benim de bir bel rahatsızlığım olmuştu, traksiyon aleti dediler, yatırdılar, bi alttan ayaktan bağladılar, bir yukarıdan, çekiyorlar. Şimdiye kadar onları kocakarı ilacı dediler, bütün tarihi tecrübesini attılar. Ya bu ne diyor diye gidip bakmadılar. İnsanlık aptal değil, insanın tecrübesine değer vermemiz gerekiyor. Orta Çağ gerizekalıların çağı falan değil aslında felsefenin de çağı. Onun için Modern Çağ bunları şey yaptı. Kendisini meşrulaştırmak için kendinden öncekiler, özellikle de Orta Çağ'ı tahrif eden bir dil geliştirdi. Sonradan vazgeçtiler ondan, "Ya işte bizler yanılmışız" falan diye. Çalışmalar çıktı ortaya, şimdi adalet her durumda kurallara göre davranmak; kazansan da kaybetsen de. Olması gerekenleri paylaşmak, açık fikirli olmak, empati kurmak, duyguların objektif olarak olaylara dahil edilmesi için karşı tarafı dikkatli dinlemek gerekiyor. Mesela burada çok sorun oluyor; insanlar ha bire kendi söylediklerini karşıdakini anlama konusunda hep sorun yaşanıyor. Hele üniversitesi hocaları, daha çok zaafları vardır; çünkü, bilen kendisiyle, bilmeyen öğrenciler arasında bir ilişki ile hayat algılanıyor. Onun için eleştiriden hoşlanmazlar, 30 yıl hocalık yapmış, fildişi kulede oturmuş, kimseyle tartışmaz ve doğruları vardır. YÖK'ten bu o kadar çok gözüküyor ki. Geliyor hoca, bizim apaçık bildiğimiz şeyin 180 derece tersini söylüyor, "Ya Rabbi, bu nasıl söylüyor" diyorsun. Bunlar artık çok net gözüküyor. Dolayısıyla kendi dediği biricik doğrudur, ömür boyu onu anlatır artık, çünkü tartışmıyor. Siyasiler fazla hata yapmıyor çünkü, ha bire itişiyor, uğraşıyor tarladan ge-

çerken birisi Başbakan'a laf atıyor, milletvekiline bir şey söylüyor. Hoca o kadar hayatla iç içe yaşamıyor bizim şu andaki akademi ortamında. O bakımdan onun dedikleri doğrudur, başkası ne diyormuş o kadar önemsemezler. Bir de varlığın kısmi bir parçası, "Ben makine mühendisiyim", biyoloji canlılar…

Bir keresinde bir seminer var dediler bana, gerilme analizi ile ilgili. Temel kavramlardan bahsedeceğim; okyanusun en çok alan 11.500 vs. Bu şu demek, bin 100 kilo gram kuvvet geliyor bir taşın her santimetrekaresine. Bin 100 kilo gram, taş ezilir. Dedim ki güneş enerjisi ile uğraşan arkadaşa; "Ya deniz diplerinde balık yaşar mı" dedim. Yaşamaz dedi. "Neden" dedim. "Oksijen yok" dedi. Başka bir arkadaşa sordum;"orada besin yok" dedi. Bende dedim ki; "balık orada ezilir, 1 santimetre karesine 1 tonun üzerinde yük gelen balık ezilir" Dolayısıyla ben de gerilmeden dolayı oraya giderdim. Herkes varlığı parçalayarak baktığı zaman, hakikat zaten varlığa genelde felsefe varlığa bir bütün olarak bakıyor. Parçaya bakarken bile, o varlığın bir parçasını o bütün içinde oluyor. Aksi halde Mevlana'nın o file dokunan körleri gibi oluyor, işte sadece fizikle uğraşan harekete bakıyor, biyoloji ile uğraşan canlı varlıklara, işte jeoloji ile uğraşanlar yer kabuğu ile uğraşıyor. Doğayı, evreni, alemi o kendi baktığı parçanın bütününe teşmil etmek gibidir, sakatlıkla malum olmak kaçınılmaz oluyor. Empati, sempati, antipati. Bunlar da önemli kavramlar tabi. Fakat modern düşünce veya Descartes'ten sonraki özne ve nesne arasındaki ilişkilerden bundan 3000 sene önceki insan bir varlığı nasıl bakıyorsa, ondan nasıl bir bilgi ediniyorsa, biz de güya aynı şeyi öğreneceğiz. Dolayısıyla işte Alman kültür bilimleri felsefesinde bu şey kültürden, toplumdan bağımsız olamayacağını, biz kültürün merceğinden baktığımız gibi yeni felsefeler geliştirdi. Adalet, merhametli olmak, başkalarının refahını da düşünmek, affedici olmak, minnettar olmak, sevecen olmak gibi bu liste uzatılabilir. Yurttaşlık, toplum yararına işler yapmak, ülkemize,

milletimize karşı olan borcumuzu ödemek ve bilincinde olmak. Onların varlığı sayesinde hepimiz burada onurlu ve özgür yaşıyoruz. Otoriteye saygılı olmak, çevreyi temiz tutmak gibi kurallardan bahsetmiş. Bir de adalet tuzağı diye bir şey var; bu da çok yapılan bir şey. "Sadece bir sefer yapsak ne olacak? Yani bir sefer kuralı ihlal etsek yani kimse bilmez bizim yaptığımızı." Yapıldığı sürece nasıl yapıldığı önemli değildir, herkes yapıyor ben niye yapmayayım, kimse zarar görmeyecek bu işten, bir zararı yok şu yaptığım eylemin. Bunu yapmazsam acı çekmeye devam edeceğim, nasıl olsa hapse girmiyorum yapabilirim. Böyle etik olmayan davranışları meşrulaştırmanın yolları.

Suç ve etik dışı davranışlar ardından iz bırakarak ilerliyor. Gelecekte bütün suçlar ne kadar uğraşırsa uğraşsın mutlaka bir iz bırakır arkada. Ve o odada kalamıyor yakayı ele veriyor. Bazı şeyler her zaman yanlış mı yalan söylemek her zaman yanlış mıdır? Eğer değilse hangi zamanlarda izin verilebilir? Doğru nedir? İyi nedir? Kime ve neye göre doğru? Herkese göre farklı olabilir. Her toplumun kendine göre özgü değer yargıları vardır. Bir toplumdaki doğru diğerinde yanlış olabilir. Aynı şekilde bir toplumun belirli bir döneminde doğru olan başka bir dönemde yanlış olabilir. Dolayısıyla evrensel doğrular ahlak yasaları olabilir mi? Varsa nelerdir gibi sorular var. Sokrates ve ahlak üzerine düşünen filozoflarla ilgili birkaç şey söyleyeceğim. Sokrates'in ne dediği gerçekten, hiçbir kitabı yok, Platon aktarıyor bize. Sokrates bir kitap yazmamış. Bütün ününü Platon'a borçlu. Ahlaki eylemin kaynağı bilgi olduğundan ahlaki kararlar duygulara göre verilmez, bunun için herkes için aynı olan objektif değerler vardır. İnsan eylemlerini bu değerlere uydurmalı, nasıl davranacağına bu değerler ışığında akıl yolu ile karar vermelidir. Platon işte iyilik iddiasını bu dünyaya ne kadar yansıtabilirsek ahlaki alandaki iyiliği o kadar iyi olur. Her insan iddialar dünyasına yönelmeli ve eylemlerini iyi iddiasına uydurmalıdır. Yani bizde de bizim kültürümüzde de var.

Gerçek varlıklar orada. Çünkü gerçekten bu dünyada gerçek varlıklarda şimdi şûrayı ölçsek şimdi şûranın kenarını yani bu bir söylem spekülasyon sanmayın şunun boyutunu ölçsem ben diyelim ki 18,7 cm çıkarabilirim. Ama bunu ölçerken ben gözümün görme kusuru var. Sıcaklıkla nesneler genleşiyor veya büzüşüyor. Dolayısıyla fiziksel dünyadaki varlıkları net olarak ölçemeyiz. Mühendislikte tolerans diye bir şey vardır, artı eksi şu sınırlardadır, hiçbir zaman kesin ölçü vermeyiz. Kesin varlık metafizik bir şeydir. Tam tamına diyelim ki şu 180 milimetre olarak tuttursak bile bunun böyle olduğunu belirlememizin imkanı var. Farabi'ye göre en yüksek iyi olan mutluluktur, insana en yüksek mutluluğu veren bilgi de Tanrı bilgisidir. Çünkü ona göre evrende tek gerçek Tanrıdır ve evrenin temel yasaları tanrının özünün yasalarıdır.

Bu yasalara uygun davranmak iyi, davranmamak kötüdür. Ona göre bu bilgiye zorunlu varlık olan Tanrı'dan taşarak ortaya çıkan varlıkların en yetkini olan etkin akıl yoluyla ulaşılır. Kant'ın ahlak yasası çok bilinen bir şey öyle bir eylemde bulun ki bu eylemin kuralını herkes için geçerli bir yasa olmasını isteyebilesin. Görev ahlakı benden önce de söylendi: mutluluk, erdem, görev, fayda gibi çeşitli ahlak felsefesi var. Eğitim ve ahlak arasında şimdi "education" var batı dillerinden biraz imdat da çağırarak "education" sözcüğü var İngilizce'de. Bu sözcük, bu isim iki fiil kökünden geliyor. Birisi educare fiil kökü diğeri de edusare aynı isim iki fiil kökünden türedi. Şimdi de education köküne dayalı eğitim öğretmeni özel bir beceri ile donatmak üzere talim ettirmek anlamına geliyor. Bir ustanın bir cerrahın bir tamircinin el mahareti yâ da bir futbolcunun ayak mahareti gibi -educare- beceriye dayalı meslek erbabı veya zanaatkarı yetiştirmeye yönelik eğitim. Edusier dayalı köküne dayalı eğitimse öğrencinin hem dünyayı hem de kendisinin keşfine izin veren bir eğitim. Zihinsel düşünsel alanda eğitim. Sanatçı, filozof ve bilim adamının eğiti-

mi bir kişinin bu eğitimden mezun olduğuna dair diplomasını göstermesi dolayısıyla eğitilmiş olduğu iddiası akıl hastanesinden taburcu olduğuna dair rapor var diye sağlam olduğunu iddia etmek kadar saçma. Çünkü bu ömür boyu sürüyor. Şimdi bizim dünyamızda farklı, Celal hoca da biraz farklı bir anlam katabilir ama artık sizler buradan zenginleştirirsiniz. Birkaç kelime buldum ben de terbiye, talim, tedris, tahsil. Terbiye Rab kökünden ve sahip olduğu kökünden çıkıyor. İnsana sahip olmak, insan güzel bir fıtrat üzerine yaratılmıştır. O fıtratı bozmadan Jean-Jacques Rousseau'ya özel bir şey var burada. İnsan yetiştirmek fidanın etrafını çevirip belli bir büyüklüğe getirmeyi, terbiyeyi ben böyle anlıyorum. Talim: Eğitim yani bir şeyi beceri eğitimi ustanın eğitimi, futbolcunun eğitim filan. Talim etmek. Tedris ilginç bir sözcük. Ders oradan geliyor. Müderris oradan geliyor. Medrese tedristen geliyor. Bir şeyin üzerine kapanarak anlamaya çalışmak deniyor. Bu tedris, bu müthiş bir şey. Ben üniversitenin daha doğrusu medresenin, yüksek öğretimin İslâm düşünürleri tarafından kurulduğunun düşüncesini buraya dayandırıyorum. Neden? Nasıl metre uzunluğun birimi, saniye zamanın birimi filan ya ders de eğitim-öğretimin birimi. Ders saati diyoruz, haftalık ders yükü diyoruz. Ek ders saati diyoruz. Bu nereden geliyor? Tedristen geliyor. İşte bu kavramı ilk defa inşa edenler bu eğitim öğretimi tanımayanlardır. İslâm kültürü tarafından tanınmıştır. Tahsil şimdi bu Avrupa Birliği'nde Bologna sürecinde bir öğrenme çıktıları diyorlar da ben buna öğrenme kazanımları diyorum. Bu tahsille oluyor. Bu dördünün toplamına maarif diyoruz. Bizim dilde bir türlü bunu anlatamadım. Bir zaman Eğitim Bir-Sen bir program yaptı. "Eğitim mi yapıyoruz, öğretim mi?" diye; iki gün tartışıldı. İyice karışmış olarak toplantı sona ermişti. Eğitimcilerin davranışları ahlaki eğitimin en etkili unsurudur. Çünkü görsel olanın diğer duygusal bilgilerden kırk kat daha etkilidir. Onun için sinema çok etkili.

Hocanın davranışları çok önemli. Ben Mühendisim, teknik bir üniversiteden mezunum. Hiç pedagoji almadım. Sonradan aldım da hocalık yaparken iki üç ay aldım. Hocalarımız nasıl yapıyorsa gizlice bize sızıyor. Örtük bilgi diye bir kavram var bilgilerimizin yüzde sekseni örtük bilgi. Hiç konuşulmuyor bu. Kör bağırsak gibi dumura uğradı. Burada o görsel olarak hocadan öğrenciye gizlice sızıyor bu. Ben babama bir çok konuda kızardım, anneme yaptığı şeylerden. Sonra bakıyorum kendim de yapıyorum. Birden hatırlıyorum, babamın yaptığını. Çünkü gizlice sızıyor insan farkında olmaksızın kendisine mal ediyor. O bakımdan eğiticilerin örnek olması lazım. Peygamberimize birisi gelmiş demiş ki "bana bir şey söyle kurtulayım" Resulullah diyor ki "Allah a inandım de dosdoğru ol". Çünkü bütün sistemi tanımlıyor. Bütün mekanizmayı Allah inanç sistemi kuruyor ve dosdoğru ol diyor. Eğiticilerin dosdoğru olması gerekiyor. Bizim bürokraside dosdoğru olan adam yaşayamaz. Mesela vali olmak istiyorsanız 6 içinden 6'sı dışından olacaksınız. Gerçekten bir şey söylersiniz insanlar diyor ki neyse. YÖK'de olan bir şeyi anlatacağım. "Bundan sonra burası üçüncü dünya ülkesi değil herkes adil ve eşit olacağız" dedi birisi. Tam söz bitti "Ya filan bakanın bir ricası var" dedi. Devlet adamıyla vatandaş eşit değil. Hakikaten onların işi acele. Bunlar lüks değil bunların yarım saati var vatandaşla aynı değil bu zaman. Bunda ben bir tuhaflık görmüyorum. Fakat eşit olacak mı diye başka türlü davrandığın zaman çocuk ha böyle konuşacaksın öyle yapacaksın diye gizlice öğreniyor bunu. İki yüzlülüğü öğreniyor. Sonradan anladım YÖK'ü büyük şeytan gibi her kez taşlıyor. Ne yaparsak yapalım, ne problemler çözdük. Yok baş örtüsünü, yok kat sayısını, yok üniversiteleri. Kimse teşekkür etmiyor bize geliyorlar yanımızda çok güzel konuşuyorlar, dışarı çıkıyorlar bir kamera gördü mü verip veriştiriyor çünkü prim yapıyor.

Aklımız bilinçsizce işimize gelen hatıraları seçmek ve işimize gelmeyenleri bastırmak hatta silmek eğilimindedir ve herkes kendine gurur okşayıcı rol biçer. Bunu öğrencilere anlatmak gerekiyor. Kendi kendine söylenen yalanı yakalamak için her zaman alarm durumunda olmak. İnsan kendisine de yalan söylüyor sürekli. Herkesi bilinçsizlik için verilen hayatla mücadelede silahlandırmak, eğitimin en önemli görevlerinden biridir. Ahlak problemini çözmeden hiçbir problemi çözemeyiz. Bütün sorunlarımızın en önemli kaynağı ahlak problemdir. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Değerli Durmuş Günay hocama teşekkür ediyorum. Zaten kendisine de konuşmasında mühendis olduğunu söyledi ve eğitim ve ahlak konusunu mühendisi bir bakış açısıyla bize anlattı. Ama aynı zamanda kendisi YÖK yürütme kurulu üyesi. Selahattin hocamın işi zor ama hocam 'Bizi taşlayabilirsiniz dedi' hocam buyrun taşlayabilirsiniz.

Prof. Dr. Durmuş Günay'ın Müzakeresi

Prof. Dr. Selahattin Turan

(Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı)

Büyük şeytan YÖK dedi ama bana göre şeytanlık yapan bir ülke de olabilir. Durmuş hocama teşekkür ediyorum. Ana hatlarıyla bize takdim etti. Ben de bazı noktaları ve bazı konulara daha değinmeye çalışacağım, kısa tutacağım. Fakat ondan önce bugünkü kongrede esas oluşturan ve Türkiye Öğretmen Derneği Milli Birliği tarafından 23 nisan 1951 de Ankara'da toplanan ahlak terbiyesi kongresi var. Bu metni dikkatlice okudum not ettim; değişen hiçbir şey yok. Ve bu 45 dernek ve 35 tane bilim insanının yaptığı şey ve burada sadece gözlem ve deneylerle var. Bakın o günkü ahlakla ilgili soruları maddeleştirmiş ve çözüm önerileri sunmuşlar. Bunlar çok var da ben sadece aralarından seçeceğim. Öğretmene karşı saygısızlık, öğretmenin kötü örnek olması, disiplinsiz kavgacılık ve küfürbazlık, eğitimde okul ve aile arasındaki manevi bağların zayıflığı, mesleki istikamet gösterilmemesi, anne ve babaya itaatsizlik vs. Bunlar gözlemler. Yüzlercesi daha var, büyüğe karşı saygısızlık, ailede haysiyet zafiyeti, menfaatperestlik, bazı memurlarda ahlak düşkünlüğü, hemen bir mevki ve çabuk-kolay servet düşkünlüğü, ticari ahlaksızlık, bazı memurlarda ahlak düşkünlüğü, böyle devam ediyor. Uzak ahlaki sorun-

lar ise okullarda teftiş düzeninin bozuk olmasa, okul kalabalığı ve çift yönlü eğitim, bahçe ve binaların darlığı, okulda kullanılan öğelerin iye seçilmemesi, öğretmen yetiştiren kurumların kifayetsizliği ve devam ediyor. Ahlak notlarının üst okula girerken nazarı itibara alınmaması, sonsuz imtihan hakkının verilmesi, gösteriş maksatlı fazla okul açmak. Okul idaresinin iyi seçilememesi, milli eğitim bakanlığı emrindeki istikrarsızlık ve öğrenciye verilen tavizler, öğretmen mesleğinin rastgele bir girişin olması, ve devam ediyor. İş ve meslek ahlakının yokluğu, çözüm önerileri de var. Burada bir şehirde ahenksiz iskan işinin ahlakı bozduğunu, binaların, aşırılık özentisinin Türk terbiye esaslarına, kalpten alınan esaslara uyuşmaması gibi maddelerle devam ediyor. Batı karşısında aşağılık duygusu ve tedbir olarak da okulda çok sıkı disiplin götürmesi diye devam ediyor.

Fakat burada bir şey dikkatimi çekiyor. Maarifi kararsız, istikrarsız ve prensipsiz olmaktan kurtarmak gerektiğini söylüyor. Ondan sonra en son muhtemelen de Nurettin Topçu'nun önerisi ile 'şahsiyet sahibi ve iradeli bireyler yetiştirmek ahlak terbiyesinin esası oluşmalıdır' diyor. Yani 63 yıl önce yapılan bir toplantının bulguları ve burada tek tek de öneriler var. Ne yapılması gerektiği konusunda. Şimdi ben de birkaç husus olarak hocamın dediği noktalara çok kısaca değinerek çıkmak istiyorum sunumdan. Bunlardan birisi İsmet Özel'in 'desem öldürürler demesem öldüm' adlı kitabında İskilipli Atıf Hoca'nın (Ramazanda oruç yiyenin katli vaciptir) şeklindeki ifadesinden dolayı idam edildiğini söyler ve buna karşı çıkanların aslında Amerikancı Müslümanlar olduğunu söyler, ya da bu idamın haksız olduğunu söyleyenler Amerikancı Müslümandır, der.

Yine Dewey'ye göre göre bir okulda bir toplumda 2 ahlaktan bahsedilemez. Yani okuldaki ahlak neyse toplumdaki ahlak da o olmalıdır. Bunun bir yapısının kurulması lazım. Benim şahsi kanaatim Türkiye toplumunun bu ahlak terbiyesi ve eğitiminin

talebi yok, böyle bir kaygısı yok. Her gün o okullara giderek çocuklarımızı ahlaklı yetiştirin diyen de yok. Yani Eğitim Bir-Sen gibi birkaç sendikanın canı sıkılıyor kongre yapalım diyor da kongre falan yapıyoruz.

Yani toplumsal bir ihtiyaçtan yola çıktığımızı düşünmüyorum. Bir defa bunu belirtmek gerekiyor, bunun üzerinden gideceğim. Diğer taraftan bu ahlak meselesinin bana göre hocanın da sunumunda da vurgu yaptığı temel şeylerden birisi, yani eğitim sistemimizin bir yörüngesi, ülküsü, gayesi yok! Ki niye biz bu kaygıyı taşıyoruz. Yani böyle net önümüzü görebileceğimiz ve bence Türkiye'nin temel sorunu bir varoluşsal bir sorun, batının ürettiği bir dünyada yaşıyoruz, o bakımdan Batı'nın kıldığı ahlak ilkelerine göre de yaşamak zorundayız gibi geliyor.

Yani daha çok kapitalist bir dünyada bir ahlak olabilir mi? Veya Protestan ahlakı hassasiyetini dükkana taşıdı. Yani bizim İslâm hassasiyeti varsa toplumu bunu nasıl işyerine taşıdığı, okula taşıdığı belki bunu tartışmaya açmak gerekiyor. Bence insanlık için söyleyeceğimiz çok söz var ama biz yoğuz orada. Söz var sadece. Batılı bilinç tarzlarıyla konuşuyoruz, batılı bilinç tarzının egemenliği altındayız. Çünkü Batılı bilinç tarzı kendi ülkesel, bağlamsal sorunlarına ilişkin bir çözüm üretecek metotları / yöntemleri buluyor, biz de eğitimde bunu aktardığımız için sonra çocuklarımızın aslında ahlakı kavramadığını söylüyoruz, çünkü biz sistemi kurarken böyle bir kaygı taşımadık. Yani o kaygıyı taşımadığımıza göre o bakımdan Batılı bilinç tarzı bunlar, bizi onlara hizmet ediyor duruma getiriyor. Modellerimiz, çalışmalarımız, üretimimiz, babalarımız, öğretmenlerimiz yani farkında olmadan Batı'nın ürettiğini tüketiyor ve Batıya hizmet ediyoruz. Özellikle üniversitelerimizde, yani ürettiğimiz bilimin çoğusu batı metodolojisi batı yöntemi ve batının kendi toplumsal sorunlarına ilişkin meseleleridir. Mesela toplam kalite yönetimi veya Bologna süreci. Peki diyelim ki bizde bir Nizamiye Medreseleri

var. Nizamiye süreci neredeđir gibi bazı temel sorunların olması gerekiyor.

Bence bu ahlak konusuna hocam değindi. Talim terbiye kavramlarını ayırırken net belirtileri ödev esaslı ahlak aslında belki ama bunu da belki şöyle tartışabiliriz. Ahlakiliğin ve ahlakın temel özelliği doğumdan sonra, diğer canlılarda olmayan yani Batı insanı beşerlikten ibaret üretme ve tüketme üzerine kurulu bir hayat biçimi var bunu görüyor ve buna göre davranıyor. Ama biz de hem onlar gibi oluyoruz üretiyoruz, tüketiyor, zenginleşme istiyoruz, kapitalist yaşıyoruz, ama hem de ahlaklı olmaya çalışıyoruz. Bu paradoks durum belki tartışmaya açılmalı. Ahlakilik bana göre insanın özüne inmesi ve şartsız buyruğu benimsemesi ile mümkündür diye düşünüyorum. Bence hepimiz öleceğimizi bilerek görevimizi yapma şuuruna erişmeliyiz. Bunun üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Batı bu etik kavramı ve ahlak kavramı önceki oturumlarda hocalarımız çok kapsamlı detaylandırdı ama bu etik ahlak moral gibi kavramların da bizim bağlamda bir anlamı olmuyor. Ahlak moral kavramı gibi ifade etmiyor. O bakımdan burada yine, yani bir ahlaka ihtiyacımız var mı? Ben bunun tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Bir de hocanın sunuşunda bahsettiği ama topluma rağmen ahlak terbiyesi olur mu diye düşünüyorum.

Yani ahlakın temeli bence ödev. Ödevin özetini de yapmalıyımdır. Yap-konuşma. Bu da çok zor tabi bizi diğer canlılardan farklı kılan bir şey. Peki, bu da belki okullar açısından baktığımız zaman, aile açısından baktığımız zaman, bu ahlak terbiyesinin önceki oturumda da okulda verilmesi gibi tartışmalar var. Efendim ailelerde şöyle bir şey var: bu terbiyeyi okula aktarma işi. Yani ailenin asli görevi nedir o zaman? Terbiye eğitimini okulda verme yerine bir bakıma toplumun topu taca atması gibi bir şey getiriyor. Bunun da tartışılması gerekir diye düşünüyorum. Burda belki Hocam vicdandan bahsetti. Belki bir kelime eklemek

lazım: nefis kelimesi burda önemli bir yere oturuyor. Farsça aslında canlının karşılığı nefis. O bakımdan ruhumuza nüfus edecek bu yapının belki tartışılması gerekiyor.

1951'deki toplantıda Nurettin Topçu diyor ki *"okulun asıl işlevi kişinin ufkunu ruhuna yürütmesidir."* Yani okulun varlık nedeni bunun üzerine kurduğu için bu ruh kelimesinin, vicdan kelimesinin, ahlak kelimesinin belki biraz tartışılması gerekir diye düşünüyorum. Farabi'den bahsetti hocam orada. İnsanın inandığı gibi yaşaması, eylem ve düşüncesi ile örtüşmesi gibi diğer kavramları Durmuş Hocam etraflıca açıkladı isterseniz ben burada bırakayım.

Ahmet Gündoğdu:

Teşekkür ediyorum başkanımıza ve hocalarımıza. Selahattin hoca her zaman olduğu gibi orta sahadan topu çevirmeden direk kaleye gitti. Toplumda talep yok, tespiti doğru olmasına rağmen toplumu kendi haline bırakalım mı? Bu toplumu derin devlet bürokratik devlet, İttihat ve Terakkiciler şekillendirdi, belli aralıklarla oksijen bulabilen millet adına temsilcilerin de nefesi yetmediği için o aralarda şûra kararları da kaldı. Şimdi ailelerimizin kaygısı ne? Kendi çocuğunun komşunun çocuğundan bir soru da olsa daha fazla netinin olması.

Şimdi bugün dünya görüşü, aşağıda sıkıntılar olabilse bile tepe noktası itibariyle yüzde yüz bizim gibi düşünen bir iktidar var. Yollar köprüler, sosyal medya, iletişim, okullar, fatih projesi, tabletler, teknolojik olarak 50 yılda yapılamayanı yaptı, ama gönül köprüleri, kültür politikası, gençlik politikası, ahlak politikası gibi konularda yeterince yapılması gereken yapılmadı. Biz bu gençlere eğitim sistemi olarak ne verdik: ilkokul, ortaokul, lise, üniversite. Yani ilkokulu üniversiteye irileştirerek götürdüğümüz tek tip adam olmayı ve bunların anne babasına da 50 yıl önce eti

senin kemiği benim diyerek okula getiriyorduk. Şimdi de şûraya sevk edersen iyi bir meslek adamı olur diyerekten değer sunuyoruz.

Kaygımız bu Selahattin hoca: topluma eğer böyle giderse çocuğunuz iyi bir meslek sahibi olabilir ama asla iyi bir insan olamaz demek. Esrar eroin uyuşturucu vardı şimdide sentetik uyuşturucu çıktı Ak Parti , CHP'li, MHP'li, Memur Sen'li, KESK'li çocuğu ayırmıyor.

Onun için bizim bu faaliyetlerimizi bunları daha da artırarak toplumu da siz farkında değilsiniz, ama diye çıplak uyarıcılık yapmamız lazım diye düşünüyorum. Durmuş hoca moral, etik, kavramın da ne moral ne etik ne de diğer kavramlar ahlakın yerini tutmaz. Ahlak ve burdan kastı, ister Hazreti Adem'den başlatalım evrensel ahlak olsun, ister İslam ahlakı olsun Erbakan hocamızın (Allah rahmet eğlesin) manevi kalkınma dediği önce maneviyat dediği, bu gerçekle gençleri buluşturmazsak ya da değerler boyutuyla maneviyatla teknoloji boyutuyla çağın insanı olmaları için çabayı birlikte vermez sadece teknoloji üzerinde şu kadar teknolojik şunları yaptıkla övünürsek, bu yaptıklarımızı Gezi olayında olduğu gibi camianın aleyhine olacağını görmemiz lazım diyorum teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet Okutan:

Mehmet Okutan, Karadeniz Teknik Üniversitesi öğretim üyesiyim. Bu şûranın ilmi heyetinde de varım. Dün beni havaalanından almaya gelen şoförle sohbet ederken, 'Azizim dedi ülkede üniversiteler çoğaldı ahlak bozuldu'. Buradan hemen Selahattin hocanın söylediğinin aksine bir şey çıktığını düşünüyorum. Yani vatandaş da bu işin farkında. Oğlumu okula teslim ettiğim gün hatırlıyorum, ilkokula kaydederken dedim ki arkadaşlara, "arkadaşlar lütfen bu çocuğa hiçbir şey öğretmeyin ancak ahlakını

bozmayın, ben sizden başka bir şey istemiyorum." Şimdi durum bu, ben şu soruyu soracağım: Bu durumda biz bu okulları kapatalım mı? Yoksa bu okulları ne yapalım ? O zaman bu okulda bir problem var. YÖK'ün öğretim üyesi yetiştirme politikaları neredAfter? YÖK'ün böyle bir politikası var mı? Hükümetin böyle bir politikası var mı? Bunları öğrenmek istiyorum .

Prof. Dr. Durmuş Günay:

Sezai Karakoç'un bir sözü var 'Leylayı Londra'nın ortasına bıraksanız yine Leyladır' diyor. Değişmesiz yine Leyladır. Şimdi bütün bu şartları yaşayacağız, o okullarda okuyacak çocuklarımız. Bütün bu şartlara rağmen yaşayacak. Yine kendisi kalacak , yine Leyla kalacak. İnsan tipi yetiştireceğiz bu dediğiniz tabi çok kapsamlı bir şey. Hani YÖK eğitimi düzenliyor, organize ediyor ama tabi esas üniversiteler bu müfredatı hazırlıyor. YÖK'e bu konuda çok fazla yükleniliyor. Herkes bu konuda bizim müfredatı yaptığımızı zannediyor. Böyle bir şey yok. Sadece fakülte adları , bölüm adları o kadar.

Tabi kapsamlı bir politika olduğunu ben de zannetmiyorum. Bir şey söylemek istiyorum, burada eksik kaldı. Şimdi biz de şöyle bir kültür politikası olmuş uzun bir geçmiş Cumhuriyet döneminden beri: bizim kendimize ait ne varsa onu daha tahfif ediciliğe dair sürekli bir propaganda var. Bunun bir tane örneğini tam mühendislikten vereceğim. Şimdi depremin ne zaman olacağını kimse bilemez. Dünyada henüz böyle bir şey yok. Fakat çıkıyorlar televizyona İstanbul'da deprem olacak diyorlar. Deprem olursa 1 milyon kişi ölecek, 2 milyon ev yıkılacak diyorlar. Şimdi bilemiyorsak bunu niye konuşuyorsun yani bunun anlamı ne? Ruhsal olarak kültürel olarak çökertilen insanların iş yapmak gücünü, müteşebbüs kabiliyetini bertaraf etmek isteyen son derece farkında bir iş olarak düşünüyorum.

Buna dair bir şey daha söylemek istiyorum. 1933 üniversite reformunda Alman bir adam geliyor. 1951' de dönüyor ve 18 sayfalık rapor yazıyor. Raporunda diyor ki: "*Türk yüksek öğretim reformunun başarısızlığında iki mühim amil görüyorum. Birincisi halkın mukadderatını elinde tutanlara karşı itaatsızlığı, ikincisi aydınlarda derin kökleri bulunan yetersizlik hissi.*" Bizim şuuraltımıza bunu vura vura yerleştirdiler. O kadar kötü değiliz, Batıya çok referans veriyoruz. Fakat yüksek öğretim alanında şu anda okullaşma oranı olarak Avrupa'yı, İngiltere'yi, Almanya'yı geçtik. Dördüncü yüz nakli Türkiye'de yapıldı ve doktorlarımız dünya çapında başarılı. Hükümetimiz olağanüstü başarılı. Bütün dünya gıptayla bakıyor. Birisi geldi "ben mastır programı açacağım Türkiye, Bulgaristan ve 4 ülkeyi geziyorum",dedi. Dedim "ne yapacaksınız?" İşte dedi 120 öğrenci bulacağım master yaptıracakmış. Bunlarla uğraşmasına gerek yok ben bunlara yarım saatte açtırırım. Türkiye'de açın yeter dedim. Yani gerçekten kendimize haksızlık etmeyelim, fakat o bize sürekli empoze edilen 'sen daha yetersizsin' şeklindeki şeylere kapılmayalım. Biraz öz güveni yükseltmemiz gerektiğini düşünüyorum. Kültürel alanda çok ciddi şeylerimiz var. Biz yüksek disiplin kurulu olarak çalışıyoruz. Elli dosya geliyorsa bunun kırkı ihlal, intihal vs. Dolayısıyla burada sorun olduğunu biz görüyoruz zaten burada bir problem var. Burda bir problem var bunu eğitimle veya başka yollarla aileyle toplumla çözmek.

Prof. Dr. Emrullah İşler:

Ben de kısaca hocamın sorusuna cevap niteliğinde değerlendirme yaparak kapatmak istiyorum. Şimdi bizim Türkiye'deki sorunumuz burada çoğu üniversite hocası veya üniversite camiasından gelen insanlar çoğunlukta. Biz meseleyi teşhis ediyoruz, çözüme geldiğimiz zaman millet olarak maalesef orada birlik sergiliyemiyoruz. Topluma baktığımız zaman herkes mutabık. Türkiye'de yeni bir sivil anayasa yapılması konusunda hepimiz

mutabıkız. En radikalinden en muhafazakârına, solcusuna, sağcısına, liberaline herkes diyor ki sivil bir anayasa yapalım. Komisyon kuruluyor ama netice alamıyoruz.

Milletimizin bence sorunu burada. Yine herkes mutabık YÖK kaldırılsın diyor. YÖK eleştirildi 83'ten beri. YÖK kaldırılsın diyenler gücü eline geçirdiği zaman belki YÖK'e daha fazla sarılıyor. Dolayısıyla şimdi eğitim politikalarımızda yanlışlıklar var diyoruz "Eğitim mi? Öğretim mi?" diyoruz hocam örnek verdi .

İki gün çalışma yapıldı diyor iş daha karmaşık hale geldi. Ne oldu yani eğitim mi yapacağız, öğretim mi yapacağız veya nasıl yapacağız, nasıl yapmalıyız? Millet olarak bizim bence en büyük sorunumuz bu.

Biz meselelerimizi, sorunları teşhis ediyoruz. Bu bir sorun diyoruz, çözüme geldiği zaman birlikte hareket etmemiz gereken konularda maalesef birlikte hareket etmiyoruz. Yeni Türkiye'nin yeni eğitim politikalarının gerçek anlamda politikalar olması gerektiğini ben de düşünüyorum. Umarım, inşallah önümüzdeki yıllarda çok daha güzel eğitim sistemine kavuşuruz. Yani öğrencileri artık soru çözen, sorumatik haline getirmekten kısmen çıkarılmaya başlandı, ama inşallah bu ilerde tamamlanırsa hem ilk, hem orta öğretimdeki seviyesi yükselir. Hocamızın dediği özgüven meselesi de yerleşir. Hem de öğrencileri bir yarış atı olmaktan çıkarıp sosyal hayata daha fazla eğilen çevresi ile daha fazla ilgilenen, ailesiyle daha fazla ilgilenen inşallah bireyler haline hep birlikte getiririz. Teşekkür ediyorum.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

II. OTURUM

EĞİTİM TARİHİMİZDE AHLAK

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Recep Kaymakcan

Hepinize teşekkür ediyorum. Mehmet Akif İnan'ı da rahmetle anıyorum bu vesileyle. Bugünkü oturumumuzda programda küçük bir değişiklik oldu. Programda ikinci sırada olan Cumhuriyet Döneminde Ahlak Eğitimi konusuyla birlikte başlayacağız. Bu genel olarak açıklamalardan sonra tabii ki eğitim ve ahlak, daha doğrusu ahlakın fevkalede önemli olduğu konusunda herkes hemfikir. Hepimiz aynı şekilde konuşuyoruz. Ahlaki alanda toplumumuzda ve gençlerin ahlakında bir dejenerasyonun, bozulmanın olduğundan sürekli şikayet ediyoruz. Bazen Batılı toplumlar ile birlikte İslâm dünyasını ve Türkiye'ye karşılaştırdığımız zaman bizdeki özellikle kişiler arasında ilişkilerde, kurumlar arası ilişkilerde ahlaki olmayan durumlar var. Oysa ki bizim Peygamber Efendimiz güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim buyuruyor. Bu kadar güzel geçmişten örnekler olmasına rağmen ahlaki konuda zaaflarımızın olduğundan sürekli şikayet edip duruyoruz. Ve bütün bunların düzelmesi için de sihirli formülün eğitimde olduğunu düşünüyoruz. Bu konuları sürekli gündeme getiriyoruz. Bu vesileyle de bu konu enine boyuna bilimsel platformla teorik ve pratik açıdan bir anlamda ele alınmış olacak.

Tabi ki bütün bunlar, mesela gençlerin ahlakında bir bozulma olduğu söylemimiz günümüze ait bir söylem değil geçmişte de bu söylenmiştir. Aristo döneminde de gençlerin ahlakı bozuluyor deniyor. Acaba ahlakta, hakikaten yeni neslin ahlaki yapısında bir dejenerasyon mu var? Yoksa biz kendimizi mi çok beğeniyoruz? Yoksa bunun arkasında bir kuşak çatışması mı var? Bunların iyi analiz edilmesi lazım. Tabii ki ahlaki olmayan işleri yapma konusunda imkan ve fırsatların günümüzde çok daha fazla olduğu muhakkak. Yani bu konuda çeldiricilerin daha fazla olduğunu düşünebiliriz. Mesela bir sosyal medya ahlakı nasıl olacak? Daha önceden olmayan son yıllarda fevkalade yaygınlaşan twitter, facebook; muazzam derecede takipçilerinin olduğu, gençlerin ve orta yaşlıların falan çok yoğun bir şekilde kullanıldığı bir alana girmiş oluyoruz.

Ahlaki olmayan bir sözü yüzyüze söylemekten çekinecek bir çok şeyi sosyal medya üzerinden ona yazıyor. Yani yüz yüze geldiğin zaman söyleyemeceğin bir şeyi bir başka arkadaşına bir başka kişiye bunu sosyal medya aracılığıyla yazma. Daha çok etki yapan bir güce sahip. Yani o boyutlarıyla da çok derinlemesine kafa yormamak lazım. Normalde hiç oturup çay bile içmeyeceğimiz birçok adam sıradan herhangi bir kişi sosyal medyada bir şey yazdığı zaman önemli hale geliyor. Bunun felsefesi veya ahlaki boyutu nedir, ne değildir bunların üzerinde kafa yormak lazım.

Türkiye Batı ülkelerinden farklı olarak çok hızlı bir kentleşme süreci içerisinde. Köyden kente, kentten büyük kente belki yüzyılda Batı'nın yaşadığı şeyleri 20-30 yılda yaşıyoruz. Bu şekilde daha kapalı bir toplum içerisindeki bir ahlaki yapı birbirini denetleyen gözetleyen yapı varken ne oluyor; çok süratli bir şekilde daha geniş, toplum çevre kontrolünün azaldığı, bireylerin daha fazla ön plana çıktığı bir sosyal yapıya çok hızlı bir şekilde zıplanmış bir şekilde yaşıyoruz.

Dolayısıyla bu da bizlerin ahlakla ilgili konulara yeniden gözden geçirmemizi gerekli kılmakta. Bir diğeri de başta söyledim yani bizim yetişkinlerin yaptığı her şey iyi değil. Dolayısıyla gençlerin de yeni jenerasyon olarak ahlak dahil birçok konuda bizlerden çok daha ön planda olduğu noktalar olabilir. Bu ve benzeri konuları tartışırken mutlaka bunların dikkate alınması gerektiğini söylemek isterim.

Tabi bir kaç bişey daha söyleyeyim sonra konuşmacı arkadaşlara konuyu bırakmak istiyorum. Bu toplantının başlığının eğitim ve ahlak şûrası olması anlamlı. Bundan 5- 6 yıl önce teorik ve pratik yönleriyle ahlak diye bir kitap edisyonu gerçekleştirdik bir arkadaşımla birlikte. Özellikle ahlak eğitimi konusunda yazı yazacak kişi bulmakta çok zorlandık. Bu açıdan güzel olmuş. İnşallah burdan çıkan bildiriler bu konularda yeni ufuklar açılmasına yardımcı olur.

İltifat marifete tabidir. Aileler vs. için alınan puanlar önemli. Okulun değerler açısından ahlaki açısından fonksiyonu da böylelikle ikinci ve üçüncü plana itiliyor.

Bir de bu ahlak dediğimiz şey sürekli hayat içinde aileden başlayarak çevrede ve okulda öğrenilen bir şey. Öğretilen bir şey de değil. Bence ahlak eğitiminin yapması gereken en önemli şeylerden bir tanesi kişinin hangi ahlaki erdemlere sahip olduğunun farkına varmasını sağlayacak bir takım etkinliklerde de bulunmasıdır. Bazen çok düzgün bir iş yaptığımızı zannediyoruz ama bir ayna tutulduğu zaman işin o kadar da düzgün olmadığını görebiliyoruz. Çünkü günlük hayat içerisinde aynen araba kullanmak gibi birtakım pratikleri de sürekli otomatik olarak yaparız. Bir şeyi çok fazlaca tekrar etmenin çok mantıklı ve iyi olduğunu da düşünürüz, o zaman sorgulamayız. O nedenle mevcut öğrencilerin ahlaki davranışlarını zaman zaman tefekkür etmesinin de faydalı olduğunu düşünüyorum. Mesela

bu konu ile ilgili bir örnek vereyim: Okullarda rol model olarak ahlak eğitiminde birinci derecede fonksiyona sahip öğretmenlerimizdir. UNESCO'nun yaptığı bir slogan yarışmasında brinci olan slogan şu: "*Öğretmenin gözde öğrencileri olmamalı, fakir ile zengin, çalışkan ile tembel arasında ayrım yapmamalıdır*". Bence bu söz çok anlamlıdır. Neden anlamlıdır, öğretmenlerin fakir ile zengin arasında yapmayabilir -onu da çok düşük olduğunu zannediyorum da- özellikle çalışkan olana karşı daha bir temayülü olduğunu görüyorum. Oysaki öğretmenin adil olması lazım. Bir sınıfa girdiği zaman bütün herkesin öğretmenidir. Biri az yeteneklidir, diğeri çok yeteneklidir. Allah herkesi farklı yeteneklerde yaratmış. Her birisine ayrı bir önem vermesi gerekir. Dolayısıyla buna benzer rol model olacak öğretmenlerin, hepimizin bu konuda kendimizi sorgulamamız gerekir diye düşünüyorum. Ve ilk sözü konuşmasını yapmak üzere Dr. Safiye Kesgin'e veriyorum. "Cumhuriyet Döneminde Ahlak Eğitimi". Bu doktora tezini okudum. Ben daha önceden biliyorum.

Cumhuriyet Dönemi Ahlak Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme ve Öneriler

Dr. Safiye Kesgin

(Öğretmen)

Yaklaşık bir asırdır devam eden Cumhuriyet döneminin ahlak eğitiminin bir panoramasını sunmak oldukça zordur. Zira ahlak eğitimi anne karnından başlayarak aile, sosyal çevre, medya, yayın organları, okul, akran grupları vb. pek çok etkenin bir arada etkili olduğu bir öğrenme ve öğretme sürecidir. Sadece örgün eğitim kurumları esas alındığında dahi eğitim öğretimi yapılan pek çok dersin dolaylı ya da dolaysız olarak ahlak eğitimine katkı sunabileceği söylenebilir. Özellikle geçmişten günümüze Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık/Yurttaşlık Bilgisi, Tarih dersleri (Dünya tarihi, İnkılap Tarihi, Milli Tarih vb.) Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Din Bilgisi, Ahlak Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri'nin ahlak eğitimine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağladığı genel bir tarama yapıldığında dahi fark edilebilir. Bu dönemler boyunca eğitimi yapılan ahlakın ne ile temellendirildiği sorusunu cevaplamak benimse-

nen ahlak eğitimi politikalarını tespit edebilmek için önemli bir araçtır. Eğitim tarihimize baktığımızda eğitimi yapılan ahlakın temellendirilmesi konusunda üç ayrı yaklaşımın esas alındığı görülmektedir.[20] Bunlar: Dinle yapılan temellendirme, insan ve doğasıyla yapılan (antropolojik) temellendirme, Türk milletinin öz vasıflarıyla yapılan (toplumsal) temellendirmedir. Her ne kadar bu tür bir üçlü tasnif yapılmış olsa da buradaki esas unsur "milli ahlak"tır. Diğer iki unsur (dini ve hümanistik) belirli zamanlarda milli ahlakı desteklemek için bir araç olarak görülmüştür. Bu tarihi süreçte bütüne bakıldığında din eğitim öğretiminin bu alana sağlamış olduğu katkı önemlidir. Bu açıdan bu çalışmada öncelikle örgün eğitimde uygulanan ahlak eğitimi politika ve yaklaşımları genel olarak değerlendirilmiştir. İkinci olarak ahlak eğitimi ve öğretimine katkısı önemli sayılabilecek Din Bilgisi, Ahlak Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ders programları ve kitapları ahlak eğitimi açısından ele alınmıştır. Son olarak da genel eğitim sistemimiz üzerinden bir özeleştiri ve önerilere yer verilmiştir.

Geçmişten bu yana uygulanagelen eğitim politikalarımız tarihi mirasımızdan kopuk düşünülemez ve anlaşılamaz. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen eğitim yaklaşımlarında Osmanlı Devleti'nin son döneminde modernleşme çabaları ve eğitimde yenileşme hareketlerinin izlerini görmek mümkündür. Açılan modern okullar –mektepler, rüşdiyeler, idadiler-, medreseler ve yabancı okullar gibi farklı eğitim kurumlarından mezun olan insanlar arasındaki kültür ve görüş farklılığı, eğitim ve ahlak eğitimi konusunda farklı düşünce akımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Her ne kadar dönemin okullarında dinle temellendirilmiş bir ahlak eğitimine yer verildiği resmi makamlar-

[20] Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep, KILIÇ, "Ahlakı Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası*, S. 8, Temmuz 1993.

ca dile getirilse de[21] daha o yıllarda eğitimin karakteri "dini mi, milli mi olmalı" tartışmaları yapılmaktaydı. Hatta bu tartışmalar ahlak eğitimi meselesine de yansıyarak 'nasıl bir ahlak eğitimi olması gerektiği' konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştü. Örneğin o dönemde ahlak eğitiminde dini değerleri esas alan Emrullah Efendi,[22] 'insani vicdanla' temellenmiş laik bir ahlak eğitimini savunan Satı bey,[23] diğer taraftan bu alanda ferdiyetçilik, girişimcilik ve hürriyeti öne çıkaran Prens Sabahattin[24], ahlak eğitiminde dini değerleri esas alan İslamcı[25]düşünürlerden Şemsettin Günaltay[26]görüşleriyle bu tartışmalarda öne çıkan düşünürler arasındadır. Ziya Gökalp ise ahlak terbiyesi konusunda iki ayrı fikri akımın[27] görüşlerini telif ederek bir orta yol bulmaya çalışmıştır. Başka bir ifadeyle ona göre ahlakın temeli ne sadece din ne de toplumsal gerçekler olmalıdır. Milli değerler öne çıkarılmalı, bilimsel yaklaşım esas alınmalıdır. Dini ve milli ahlak Batı'nın ilmi yöntemleriyle toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmalı ve oluşturulmalıdır.[28] Gökalp'in bu görüşleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle Atatürk döneminde benimsenen ve uygulanan ahlak eğitimi görüşlerine kısmen ya-

[21] 1917'de dönemin maarif nazırı Şükrü Bey, ilköğretimin hedefini bütçe konuşmasında açıklarken; dinine bağlı, vatanını sever, milliyetini tanır, yani çeşitli adlarla anılan görevleri iyi bir şekilde yerine getirmeye gayret eder bir adam yetiştirmek şeklinde ifade ederek dönemin devlete ait eğitim felsefesini de ortaya koymaktadır.Doğan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi",*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. XXXVIII, Ankara 1998, s. 374.

[22] Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi,* c. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1276-1277.Mustafa Ergün, "20.Yüzyılın Başlarında Türk Eğitiminin Amaçları Konusundaki Tartışmalara Mukayeseli Bir Bakış", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 20, 1986, s. 64.

[23] Doğan, a.g.m., s. 369-370.

[24] Bkz. Ergün,a.g.m., s. 67.Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* (1773-1923), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970,s. 182. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 7. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s. 334.

[25] Recai Doğan, *İslamcıların Eğitim Öğretim Görüşleri*, Ankara 1999, s. 17, 157-161.

[26] Bkz. Şemsettin Günaltay, "İslam Dini Ahlakî Fazilettir", *Zulmetten Nura*, haz. Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul 1998, 2. Baskı, s. 87-90. Günaltay, "Ahlak Terbiyesi", *a.g.e.*, s. 283-288.

[27] Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1998., s.53.

[28] Bkz. Ziya Gökalp, "Ahlak Buhranı", *Yeni Mecmua I*, (1918), s. 122-124. Ziya Gökalp, *Türk Ahlakı*, Toker Yayınları, İstanbul 2005, s. 28-29. Doğan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi", s. 432-433.

kındır, denilebilir. Zira onun Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak diye ifade ettiği görüşünün daha ziyade Türkleşmek ve muasırlaşmak kısmı esas alınmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında eğitim politikamız yukarıda zikredilen fikri mirastan tevarüs ile iki temel hedef doğrultusunda şekillenmiştir. Bunlar milliyetçilik ve batıcılıktır. Buna göre kültürel açıdan milliyetçilik temelinde batılılaşma/çağdaşlaşma hedefine dönük[29] iktisaden kalkınmanın gücü ancak milli eğitimin gelişmesiyle olacaktır. Milli eğitimin kaynağı Türk milletinin kuvvetli seciyesi ve şahsiyetli milliyetçiliğidir.[30]Atatürk, sözü edilen milli karakteri oluşturabilmek için milli unsurlarla desteklenmiş, vicdani boyuta indirgenmiş ve hurafelerden arındırılmış[31] bir din eğitimini araç olarak görmüş ve din eğitiminin yerinin okul[32] olduğunu belirtmiştir. Okullarda bu doğrultuda din eğitimine yer verilmiştir. Gençler milli karaktere sahip olarak Türk devletine tamamen sadık olacaklar, bütün öteki uluslara, "yabancı" düşünce ve akımlara karşı mücadeleye hazır bulunacaklardır.[33] Bu dönemde okullarda öğretimine yer verilen Din Bilgisi[34] dersi milli karakteri, milli ahlakı oluşturmaya destek

---

[29] Erol Güngör, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası", *Türk Milli Eğitiminin Dünü Bugünü ve Geleceği1*, Ülkü-Bir Yayınları, no. 3, İstanbul 1979, s. 3-4.
[30] Ercüment Kuran, *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 70
[31] Bkz. Bkz. Hakimiyet-i Milliye, 25 Eylül 1925, s. 2.Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, haz. Nimet Unan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 198-199.
[32] Söylev ve Demeçler'de Mustafa Kemal'in bu konudaki ifadeleri sarihtir: "Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin ahkâmını eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Herkes dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır, orası da mekteptir." *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 90.
[33] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 17.
[34] *İlk Mekteplerin Müfredat Programı,* Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340 (1924), s. 2-6, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (1926), T.C. Maarif Vekâleti, İkinci Tab', Devlet Matbaası, İstanbul 1927, s. 5, *İlk Mektep Müfredat Programı (1930)*, T.C. Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 229, *Köy Mektepleri Müfredat Programı (1930)*, T.C. Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.9, 74-77, *Köy Mektepleri Müfredat Programı (1938)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s. 9, 74-77.

verecektir.[35] Dolayısıyla Atatürk döneminde milli ahlak vurgusu hâkim olmakla beraber dini ahlakın da ahlak eğitimi politikasında yer bulduğu söylenebilir. Şimdi söz konusu dersler aracılığıyla nasıl bir ahlak eğitimi verildiğini detaylı olarak inceleyelim.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan Din Bilgisi programlarında ilmihal öğretimi geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. İlmihal öğretimi geleneği derken kastedilen dinin temel esasları olan iman ve ibadet esaslarının başlıklar halinde, bir Müslüman için öğrenilmesi zaruri bilgiler olarak sırasıyla anlatılması geleneğidir. Bu gelenek Osmanlı'dan tevarüs etmiş, ülkemizde din eğitiminde uzun yıllar sürdürülmüştür. Konu başlıkları birbirinden bağımsız olarak ele alındığından ve konular arasındaki bağ kurulmadığından, kalıp bilgiler halinde ezbere ve tekrara dayandığından, konuların derinlemesine anlaşılmasından ziyade temel bilgilerin yüzeysel bilgiler olarak zikredilmesi esas alındığından, bu tarz bir anlatım geleneğinin yetersiz olduğu anlaşılmış, zamanla terkedilmiştir. Dinin temel inanç ve ibadet esaslarının öğretilmesi yanında bunlarla ilişkili oluşundan ötürü dolaylı olarak ahlaka yer verildiği söylenebilir. Programın ders kitaplarına yansımasına bakıldığında milliyetçi bir söylemle, milli ahlak vurgusunun hâkim olduğu, dini değerlerle desteklenmiş milli ahlak öğretiminin yurttaşlık eğitimi için bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Örneğin programda din derslerinin öğretiminde dikkat edilecek hususlar arasında.

Bu derste, çocuklara İslam dini ve İslam büyükleri sevdirilerek, iyi ve güzel hareketlerin İslam dinindeki yüksek kıymetinin anlatılması vurgulanır. Dünyayı hakir görerek yalnız ahirete yönel-

---

[35] Mustafa Kemal bu konuda şunları ifade etmiştir: "Maarif işlerindeki gayemiz, çocuklarımıza verilecek terbiyeyi, her manasıyla dini ve milli bir hale koymak."Hıfzurrahman Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi",*Belleten, c. L.I,* S. 20, Tük Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s, s. 1013-1014. Köylünün eğitiminden de bahsederken aynı konudan bahsetmiştir. "Bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini…", M. Kemal Atatürk, *Atatürk Diyor ki*, derleyen: Mustafa Baydar, Varlık Yayınları, İstanbul 1951, s. 83.

mek ve kanaati sefaletle, tevekkülü miskinlikle bir tutmak gibi hal ve hareketlerin hakikî dinde yeri olmadığı ifade edilir. Dahası çalışmanın ve ülkenin kalkınması için gayret etmenin dinimizce istendiğinin, Müslümanlar arasında sosyal dayanışmayı sağlayan sadaka ve zekât üzerinde durularak zekât ve sadakanın hastane, darülaceze, himaye-i etfal gibi hayır kurumlarına ve ülke savunmasına hizmet eden cemiyetlere verilmesinin daha hayırlı olduğunun öğretilmesi ifade edilmektedir.[36]

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi söz konusu program ile daha çok toplumsal hedefler gözetilmiş, seçilen konular iyi bir yurttaş yetiştirmeye katkı sağlayabilecek şekilde düzenlenmiştir. Ders kitaplarındaki şu ifadeler de aynı anlayışı yansıtmaktadır.

Biz Türküz. Türkler medenidir. Milletimiz daima daha ileri gidecek, düşmanlarımızı alt edecektir. Milletime vatanıma faydası dokunanları severim. Bu milli iman bizi yaşatacak, ilerletecek imandır. İslam dini, dini ve milli iman bizi birbirimize bağlıyor.[37]Ben Türküm ve Müslümanım, Allah'ımı severim, hükümetime, milletime yardım etmek, büyüyünce verilen işe dikkat eylemek benim vazifemdir. Herkese hayırlı olacağım; milletimi cehaletten, taassuptan kurtaran, medeniyetin nuruna kavuşturan Cumhuriyeti yaşatacağım. Milli ve dini imanımla yaşayacağım. Yaşasın Türkiye ve Cumhuriyet![38] Namazda hep Tanrı'ya dua edeceğiz. Emirlerini yerine getireceğiz. Mekteplerde derslerimize çalışacağız. İyi çiftçi olacağız. Askeriz, vatanımızı yurdumuzu koruyacağız, memleketimizi seveceğiz. Cumhuriyeti yaşatacağız. Mal ve mülkümüze iyi bakacağız. Memleketimizi şenleteceğiz. Allah'ın verdiği bu güzel nimetlere karşı şükran secdesine kapanacağız.[39]

---

[36] *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (1926), s. 45-46.
[37] Muallim Abdülbaki, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*, Tefeyyüz Kütüphanesi, İstanbul 1930-1931, s. 19-20.
[38] *A.g.e.*,s.46.
[39] İbrahim Hilmi, *Köy Çocuklarına Din Dersi,* (Köy Mektepleri 3. sınıf), Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933-34, s. 57.

Milli duygularla birlikte verilen ahlakî davranışlarla ilgili telkinler, ders kitaplarında çoğunlukla emir kalıbıyla ifade edilmekte, bu da otoriter ve dışa bağımlı, davranışçı bir öğretim yaklaşımının uygulandığını göstermektedir.

Köyümüzün ortasında büyük çınar ağacını büyüten, köyün camiini, hamamını, mektebini yapanlar, köyün ileri gelen hayırlı insanlarıdır. Ey iyi yürekli köy çocukları! Siz de ana babaya, yurda vatana hayırlı Müslüman çocukları olmaya çalışınız." "Köylü çocuk! Çok çalış, bilgilerini artır. Tarlanı iyi sür, hayvanlarını iyi koru. Temizlikte, her işini vaktinde yapmak hususunda titiz ol. Allah'tan kork, vicdanından çekin. Göreceksin ne şen bahtiyar olacaksın.[40]

Ancak Atatürk hayattayken ahlak eğitimi konusundaki politika ve uygulamalar değişmiş, 1936 yılından itibaren din dersleri örgün eğitim kurumlarından uzaklaştırılmıştır.[41]Bu uzaklaştırma, geçmişte toplumda yaygın olan eski hurafelere ve eski yönetim biçimine geri dönüşe bir başka ifadeyle irticaya hizmet edeceği kaygısıyla ve benimsenen laikliğin katı bir biçimde dinden uzaklaşma olarak yorumlanmasıyla kendisine meşruiyet zemini kurgulamıştır.[42]Atatürk'ün ölümünden 1946 yılına kadar süren

---

40 İbrahim Hilmi, *Köy Çocuklarına Din Dersi,* (Köy Mektepleri 3. sınıf), s. 45-46, 52-53.

41 1936 ilkokul programında Din Derslerine şehir ilkokullarında ne program dışı ne de isteğe bağlı olarak yer verilmemiştir. Bkz. *İlkokul Programı (1936)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, Ankara1936, s. 35. Hatta bu tarihten önce yayınlanan program kitapçıklarında da program dışı olarak yine din derslerine şehir ilkokullarında yer verilmediği görülmektedir. Yani 1931-1932 eğitim-öğretim yılından itibaren şehir ilkokullarından din dersi tamamen çıkarılmıştır. Recai Doğan, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar 28-30 Mart 2001* İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2003, s. 616.

42 Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim –Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 253.Sadrettin Celal, "Muallimler ve Cumhuriyet", *Son Telgraf*, No. 37, 23 Temmuz 1340-20 Zihicce 1342, s. 3. Erol Güngör, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası", s. 6.

İnönü döneminde ise milliyetçilik yorumu değişmiştir.[43] Bunun sonucu olarak milli ahlakın, dini ahlaktan arındırılması yoluna gidilmiştir. Bunun yerine hümanist kültürü hâkim kılmayı hedefleyen bir eğitim anlayışı[44] ile milli ahlak eğitimi yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla milli kültürün önemli bir parçası olan dini ahlak, örgün eğitim kurumlarında yerini tamamen humanist-laik ahlaka bırakmıştır. Bu dönemde ahlak eğitimi daha çok Yurt Bilgisi ve Tarih dersleri aracılığıyla yürütülmeye çalışılmıştır.[45] Ayrıca bu dönemde öne çıkan "İş Eğitimi Akımı"nın etkisiyle iş içinde ve iş aracılığıyla bir iş ahlakının öğretilmesi hedeflenmiştir.[46] Cumhuriyet devrimlerinin bekası için tam anlamıyla batılı bir hayat tarzının ikame edilmesi ve yeni bir devlet ve millet var edilebilmesi için eğitimde hümanist, pozitivist, pragmatist bir felsefe benimsenmiştir. Dolayısıyla bu süreçte eğitim ne halka ne kültüre ne de dine dayalıdır. Böylece halkın değerleri, mefkûresi ve metafiziği dışlanmıştır. Bu doğrultuda eğitim ideolojik bir aygıt olarak görev yapmış, ahlak dinden soyutlanmıştır.[47] Dönemin milli eğitim bakanlarından Hasan Ali Yücel 1943 yılında düzenlenen İkinci Maarif şûrasında yaptığı konuşmasında ahlakı 'Türk'ün şahsiyeti ve manevi varlığı' olarak tanımlamış milli kültürün en önemli unsurları arasında saymıştır. Ona göre talebeye öğretilecek ilk ahlak kuralı varlıklarını Türk milleti yoluna koymalarıdır ve inkılaplar bu doğrultuda oluşturulacak bir ahlak

[43] İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 161-162.
[44] Erol Güngör, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası", s. 11.Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 42-47. Orhan Türkdoğan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul 1988, s. 14-15.
[45] *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği İkinci Maarif Şûrası*, (Tıpkı Basım) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s. 6.
[46] Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947, s. 19. Halil Fikret Kanad, *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye*, Ankara 1942, s. 165. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilal*, Anadolu Matbaası, İstanbul 1964, s. 79-80.
[47] Necmettin Tozlu, "Eğitim Sistemimizin Şekillenmesinde Bir İdeoloji Olarak Batılılaşma Düşüncesinin Etkisi", Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 23-26 Ekim 1996, Van 1997, s. 240-242.

nizamı için çevre oluşturma amacına hizmet etmektedir.[48] Ayrıca eğitimde ahlakî telkinlerin temeli milli faziletlerimiz, siyasal ve medeni tarihimizin olayları ve büyükleri, halkımızın düşünceli ve ihtiyatlı hayatı, çetin toprak terbiyesinden aldığı gerçekçi görüşü, atasözlerimiz ve vatanseverlik ruhu olmalıdır.[49]

O dönemde okutulan ortaokul Yurt Bilgisi ders kitabında Türk milletini oluşturan unsurlar olarak ırk, yurt, dil, tarih, kültür ve ülkü birliği sayılmaktadır. Kültürün bir unsuru sayılmayan dinin millet birliğini sağlayan bir unsur olmadığı vurgulanmaktadır. Eskiden birleştirici bir unsur olan dinin gücünü ortaçağdan sonra kaybetmesi neticesinde bugün böyle bir birleştirici güce sahip olmadığı söylenmektedir.[50]Ahlakla ilgili konular genel olarak kendimize, ailemize, milletimize ve insanlığa karşı vazifelerimiz çerçevesinde ele alınmaktadır. Türklüğün ahlakının en büyük ülküsü kendi menfaatini milletinin büyük menfaatinde görmek, Türklüğün saadet ve refahı uğrunda çalışmak ve fedakârlık etmektir.[51] Yetiştirilmesi beklenen örnek ahlaklı mükemmel insan şöyle tanımlanmaktadır:

Ana babasına cetlerine minnetkâr ve hürmetkâr, karısına, kocasına ve çocuklarına şefkat ve muhabbetle bağlı, arkadaşlığa vefakâr, başka milletlerden nefret etmeden kendi milletini canından çok seven, bütün insanlara karşı doğru ve iyi olan, bütün insanların ve hatta bütün varlıkların elemlerine iştirak eden, karşısına çıkan dertleri elinden geldiği kadar azaltmaya çalışan ve yerine neş'e koyan, doğruyu güzeli, ilim ve san 'atı seven insan, mükemmel insandır. Türk çocukları bu meziyetleri taşıyan bir milletin çocuklarıdır. Onlar da fert, aile, yurt ve insanlık vazifelerinde kendilerine düşeni içlerinden gelerek ve severek yapacaklarıdır.[52]

---

[48] *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği İkinci Maarif Şûrası*, s. 6.
[49] *A.g.e.*, s. 7-8.
[50] Tezer Taşkıran, *Yurt Bilgisi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1939, s. 7-8.
[51] *A.g.e.*, s. 7.
[52] *A.g.e.*, s. 94.

Batı klasiklerinin Türkçeye yapılan çevirileri aracılığıyla bu kültürü topluma kazandırmaya çalışarak,[53]dini sadece vicdani bir mesele olarak yorumlayarak ve aynı zamanda dinin kültürel ve sosyal açıdan sahip olduğu gerçekliği yok sayarak yürütülmeye çalışılan hümanizma denemesi başarısız oldu.[54]Uygulanmaya çalışılan eğitim politikası ile toplumun dokusu uyuşmadı ve çok partili hayata geçişle beraber halk din ve ahlak eğitimi konusundaki taleplerini dile getirebildi. Din derslerini okullardan uzaklaştıran siyasi irade okullarda yeniden din dersi verilmesine karar verdi. Öncelikle ilkokullarda isteğe bağlı ders olarak program dışı[55]ve sonradan program içi[56] olarak daha sonra sırasıyla ortaokullar ve liselerde[57] yer verilen din dersleri ile yeniden dine dayanan bir ahlak eğitimi okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Dönemin siyasal iradesinin bu kararı halkın taleplerinin karşılanmasının ötesinde milli ahlakı tesis için din eğitiminin bir yardımcı destek olarak görülmesine dayanmaktadır. Beşinci Milli Eğitim şûrasında Seçmeli Din Bilgisi ders programı değerlendirilirken bu derslerde dinin metafiziğe ait kısımlarından ziyade ahlaka, fazilete ve milli ahenge değer veren unsurlarının üzerinde durulması gibi pragmatist bir yaklaşım ortaya konulmaktadır.[58] Bir başka deyişle din öğretiminin okullardaki varlığı milli ahlakı tesis için bir araç olması ile temellendirilmektedir.

---

[53] *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçleri, c. III, Milli Eğitim Basımevi*, Ankara 1947, s. 121.

[54] Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 5. Baskı, İletişim, İstanbul 1998, s. 242-243.

[55] İlkokulların 4. ve 5. sınıflarına 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren yeniden Din Dersleri konulmuştur. Bu sebeple 1948 ilkokul Programında yer almayan Din Dersleri Programı 1956 programına ek olarak konulmuştur. *İlkokul Programı*, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 299-302.

[56] MEB Tebliğler Dergisi, Cilt: 13, S. 617, 20 Kasım 1950, s. 116.*İlkokul Programı,* T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, s. 299-302.*İlkokul Programı,* T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, s. 299-302.*İlkokul Programı*, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1958, s. 299-302.*İlkokul Programı,* T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1962, s. 299-302.

[57] *Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 30, S. 1474, 16 Ekim 1967, s. 363.

[58] *Beşinci Milli Eğitim Şûrası,* 5-14 Şubat 1953, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s. 354.

1948'den sonra aşamalı olarak yeniden örgün eğitimdeki yerini alan Din Bilgisi programlarında ahlakla ilgili konular "din merkezli" bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Din merkezli derken kastedilen, konularda ağırlığın dinin iman, ibadet ve muamelat konularına ayrılması, ahlak konularının yoğunluğunun daha az olmasıyla beraber genellikle iman, ibadet, ahlak konularının birbirinden bağımsız konular gibi ele alınmasıdır. Dolayısıyla program içeriğinin ders kitaplarına yansımasında tıpkı ilk yıllardaki kitaplar gibi bir ilmihal kitabı görüntüsü korunmaktadır. Diğer taraftan milli duygular ve vatan sevgisi ile ahlakî tutumlar arasındaki ilişki somut davranışlar ve dileklerle ders kitabında şöyle gösterilmektedir:

Ben yurdumu, milletimi çok severim. Yurdumun güzelleşmesini isterim; milletimin çoğalmasını ve yükselmesini, bütün milletlerden önde gelmesini isterim. Ben milletimin bir parçasıyım, milletime yurduma hiçbir zarar gelmesini istemem. Yurduma, milletime karşı borçlu olduğum bütün vazifelerimi eksiksiz yaparım. Allah'ım! Yurdumun karlı, yüce dağları devrilmesin. Yemyeşil ulu ağaçları kesilmesin, yurdumun serilmiş ovaları düşman atlarıyla çiğnenmesin.[59]

Ayrıca iman ve davranış bütünlüğü vurgulanarak, inancın ahlaklı bir yaşam konusundaki teşvik edici yönü inanan bir insanın dilinden, ben diliyle ifade edilmektedir."Allah, iyi, kötü her işimi, gönlümden geçirdiklerimi bilir. Düşüncelerim iyi, sözlerim ve işlerim doğru olursa beni mükâfatlandırır, olmazsa ister cezalandırır, isterse bağışlar."[60] Ortaokul ve Lise Din Bilgisi müfredat programları ve ders kitapları aracılığıyla, Hz. Muhammed'in

---

[59] *Din Dersleri (İlkokul Dördüncü Sınıf)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949, s. 11-12.
[60] *Din Dersleri II, (İlkokul 5),* Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 4, 8.

ahlakî açıdan örnekliği,[61] din-ahlak ilişkisi,[62] din-ahlak-vicdan ilişkisi,[63] iman esaslarının ahlakî davranışları teşvik edici yönü,[64] ibadetlerin ahlaklı bir yaşama olabilecek katkıları[65] açıklanarak, inanç ve ibadetlerle desteklenmiş bir vicdan eğitimiyle ahlak öğretimi yapılmaktadır.

Ancak din dersleri ile doğrudan bir ahlak eğitimi verilmesinin hedeflendiği de söylenemez. Başka bir ifadeyle belli bir ahlakî davranışın kazandırılması yönünde, o konuda yoğunlaşıp hayattan ve değişik alanlardan örnekler üzerinde durulmamakta, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi daha çok dini ahlakın temellendirilmesi ve bu anlayışın öğrencilere tanıtılması yoluyla ahlak, öğretilmektedir. Şu örnekte olduğu gibi:

Kutsal kaynaktan gelmeyen ve manevi bir müeyyidesi olmayan emir ve ahlakî öğütlerin insan gönlünde egemenlik kurması ve ruhun derinliklerine nüfuz ederek insanlara yön vermesi mümkün değildir. Ahlak konusunda filozofların görüşleri ve öğütleri felsefi bir görüşten daha öteye bir değer taşımamaktadır. İslam dininde ahlak ise dinin bir bölümüdür. İslam iman, ibadet ve

---

[61] Dursun Güney, *Din Dersleri, Ortaokul I,*Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960, s. 9, 16, 20-21, Ahmet Okutan, *Din Dersleri, Ortaokul II*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1959, 9-12, İbrahim Olgun, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri I*, Bilgi Basımevi, Ankara 1970, s. 18-19, İbrahim Olgun, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri II*, Bilgi Basımevi, Ankara 1970, s. 61-64, 76, Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu-Mücteba Uğur, *Din Bilgisi (Orta I),* MEB. Devlet Kitapları, Ankara 1976, s. 18-19, İbrahim Duran vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi II*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1978, s. 44-46.

[62] *Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi,* Cilt: 19, Sayı 921, 17 Eylül 1956, s. 147-148, Duran vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi II*, s. 62.

[63] Duran vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi II*, s. 63-64, Talât Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu-Mücteba Uğur, *Din Bilgisi (Orta III),* MEB. Devlet Kitapları, Ankara 1976, s. 14-16.

[64] Dursun Güney, *Din Dersleri, Ortaokul I,* s. 5-8, Ahmet Okutan, *Din Dersleri, Ortaokul II*, s. III, 16-18, 27-29, 30-31, Olgun, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri I*, s. 15-17, 33, Olgun, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri II*, s. 79, 80-94, Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu-Mücteba Uğur, *Din Bilgisi (Orta II),* MEB. Devlet Kitapları, Ankara 1976, s. 51-53, 57-63, 77-81, 87, İbrahim Duran vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi I*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1978, s. 39-54, Duran vd., *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi II*, s. 47-48, 59-60, Süleyman Ateş vd.,*Din Bilgisi Lise 3*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1976, s. 11-12.

[65] Koçyiğit vd.,*Din Bilgisi (Orta II)*, s. 14-16, 68-69, 76-77, 86-87, 97-98, Duran vd., *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi I, s.7-84.*

ahlak kuralarının bir bütünüdür. Ahlak kuralları da ibadetle ilgili "namaz kılınız" emri gibi bir emirdir. Yapılmasında sevap, yapılmamasında ceza vardır. İslam'da ahlakî emirleri ve öğütleri dinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü ahlak; dinin ruhu ve can damarını ifade eder. Dinin gayesi güzel ahlaktır.[66]

Bu program aracılığıyla milli vicdanla dini değerler birlikte öğretilerek, milli benliğimize dayalı din ve millet şuuru verilerek, Türk-İslam ruhunu geliştiren bir milli kişilik[67] hedeflenmiştir. 1967 Lise Din Bilgisi programında dersin işlenilmesinde dikkat edilecek hususlar arasında bu yaklaşım açıkça görülebilir:

İslam dininin Türk ruhuna ve Türk milli vicdanına uygunluğu, milletimizin bu dini gönül sevgisiyle kabul ettiği, gayretlerinin, başarılarının bu sevgiye dayandığı gerçeği üzerinde gerektiği kadar durulacaktır. İslam Dini'nin eğriyi doğrudan, sakatı sağlamdan, eksiği bütünden, yalanı gerçekten, haramı helâlden ayırt etme umdeleri kuru takrirlerle değil, ayetlerden, hadislerden ve İslâm büyüklerinin özlü sözlerinden alınacak çekici metinlerle dile getirilecektir.[68]

Din Bilgisi dersinin müfredat programlarında ve ders kitaplarında verilen ahlak eğitiminde yine vurgunun milli ahlak üzerinde yoğunlaştığı, ancak özellikle ders kitaplarında artık eskisi kadar keskin milliyetçi ifadelere yer verilmediği görülmektedir. Dönemin iktidarında olan partilerin programları, hükümet programlarında ve milli eğitim bakanlarının konuşmalarında ve milli eğitim şûralarında da zamanla aynı üsluptaki yumuşama fark edilmektedir.[69]

---

[66] Duran vd., *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi I*, s. 91.
[67] *MEB Tebliğler Dergisi*, Cilt: 39, S. 1900, 27 Eylül 1976, s. 338, Koçyiğitv.d., *Din Bilgisi (Orta I),* s. III-IV.
[68] *Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, Cilt: 30, S. 1475, 23 Ekim 1967, s. 371-372.
[69] Ayrıntılı bilgi için bkz. Safiye Kesgin, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi,* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 101-114.

1974-1975 öğretim yılında uygulamaya konulan "Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı'nda[70] da doğrudan milli değerler öne çıkarılmakta, milli ahlaka dayalı bir ahlak öğretimin hedeflendiği belirtilmektedir.[71] Yetmişli yıllarda gelen hükümetler verilenahlak derslerine önemli bir görev yüklemişler, programlarında bu dersle ilgili kararlara yer vermişlerdir. Örneğin ilk ve orta öğretimde okutulan zorunlu ahlak derslerinin gayesine uygun ve milli ahlak esaslarına göre yeniden düzenleneceği ve bu dersleri öncelikle İlahiyat Fakültesi, İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam Hatip Lisesi mezunlarının okutulacağı kararı alınmıştır.[72] Aslında zaten dini ahlakı da içeren bir milli ahlak öğretimi projesi çerçevesinde öğretimi yapılan bu dersin din eğitimi almış insanlarca verilmesi istenmiştir. Hükümetlerin aldığı bu karar, milli birliğin sağlanmasında, iç barışın oluşmasında ve kardeşlik duygularının geliştirilip pekiştirilmesinde kutsal bir kaynak olarak ve toplumumuzun ve insanlığın ortak değeri olarak gördükleri İslam dininin yüce değerlerinden yararlanmak konusundaki kararlılığa dayanmaktadır. Bununla da kalınmamış Sosyal Bilimlere ilişkin özellikle Sosyoloji, Felsefe ve Psikoloji gibi derslerin kitaplarının değiştirileceği, yeni kitapların ise gençlerin manevi değerlerini tahrip edici değil bilakis bunlara bağlılığını sağlayacak şekilde yazılması kararı alınmıştır. Bu dönemde okullarda ve yurtlarda can güvenliğinin sağlanması, siyasal ve ideolojik çatışmaların önlenmesi, sıkıyönetime rağmen artan anarşinin ve yabancı tesirlerin özellikle komünizmin etkisinin azaltılması için eğitimin

[70] İlkokul 4. ve 5. sınıfta, ortaokulun tüm sınıflarında ve lise I ve II'de haftada birer saat olarak okutulması kararı alınmıştır.*Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı,* Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1975, s. 13.

[71] "Töre ve geleneklerimiz ile milli hasletlerimize uygun ahlak kurallarını öğrenmelerine yardımcı olmak, Türk toplumunun ahlakî ve manevî değerlerini kazanmaları için gerekli ortamı hazırlamak." *A.g.e.,*s. 6-7.

[72] Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Hükümetler ve Programları, c.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara 1988, s. 325.

millileştirilmesi[73] milli manevi değerlerin öğretilmesinin öncelenmesi tedbir olarak görülmüştür.

1974 ile 1982 yılları arasında öğretimi yapılan Ahlak dersi programında ve ders kitaplarında töre ve gelenekler ile milli değerlere dayalı[74] bir ahlak anlayışı benimsenmiştir. Dini değerler ise milli ve kültürel değerlerin içerisinde yer alması sebebiyle ve sosyal bir olgu olarak ahlakla ilişkisi bağlamında ele alınmıştır.[75] Şu örnekte olduğu gibi:

Bizler de milletimize faydalı olmak için ahlaklı ve çalışkan olmalıyız… Bu şerefli milletin fertleri olmaktan gurur duyarız. İyi ahlaklı öğrenciler olarak milletimizi, vatanımızı, bayrağımızı her şeyimizin üstünde severiz. Büyüklerimizi, küçüklerimizi, annemizi, babamızı incitmekten kırmaktan çekiniriz. Komşumuzu ve okulumuzu sevip onları koruruz. Çünkü bunlar bize hayatı sevdiren bağlardır… Çalışmak dinimizin de emridir. Peygamberimiz 'İki günü eşit olan ziyandadır' buyurur. Diğer bir buyruğunda 'yarın ölecekmiş gibi ahirete hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışın' emri ile bizim daima çalışmamızı istemektedir. Bir toplumun ileriye gitmesi, o toplumun fertlerinin çalışkan olmasına bağlıdır. Bizler de iyi ahlakımız ve çalışkanlığımızla yurdumuzu daha güzel, insanlarımızı da daha mutlu etmeliyiz… Toplumumuzun sıhhatli yaşaması, bu sorumluluklara bağlı olmamızla mümkündür. Türk olarak doğduk, Türk olarak ölmek isteriz. İnancımız ve töremiz bize bunu emreder.[76]

---

[73] *A.g.e,* s. 374, 386, 389, 435, 466.
[74] *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı,* s. 8.
[75] *Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı,* s. 8-9, H. Ali Koçer,-Halil Karlık,-Vehbi Gübe, *İlkokullar İçin Ahlak Dersleri 4*, Koçer Yayınları, Ankara 1978, s. 8-10, 48-54, 69-71, Mehmet Narin-İsmail Bayraktar, *İlkokul 5. Sınıf Ahlak Dersleri,* Şamil Yayınevi, İstanbul 1976, s. 5. Süheyla Cankat, *Ortaokullar İçin Ahlak Dersi Orta-I*, Pars Matbaacılık, Ankara 1976, s. 6-12, Mevlüt Uysal-Reşid Alkan, *Ortaokullar İçin Ahlak Dersleri 2.* sınıf, Görüş Yayınları, İstanbul 1975, s. 11.
[76] Mehmet Narin-İsmail Bayraktar, *İlkokul 5. Sınıf Ahlak Dersleri, s.6-8.*

Bu ders ile ahlakın felsefi[77] psikolojik[78] temelleri ve örf ve adetlerle ahlak ilişkisi[79] öğrencilere tanıtılmıştır. Bu dersin, içeriği açısından din dersi ile birleştirilerek okutulması teklifine de kısmen bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

Din Bilgisi ve Ahlak derslerinde ahlakî değerlerle ilgili vurgu genellikle milli değerler üzerinde yapılmış, dini değerler ise milli değerlerin bir parçası veya destekleyicisi olarak takdim edilmiştir. Bu programlar ve ders kitaplarında "milli ahlak", "milli seciye" gibi kavramlar merkeze alınmış, kimi zaman muhtevada katı milliyetçi bir söylem kullanılmıştır. Örneğin Türk çocuğunun günlük yaşayışında uygulaması gereken ilkelerden bazıları şöyle sıralanmıştır:

Türk doğrudur, çalışkandır, sözünde durandır. Onuruna, kişiliğine düşkündür. Yaşayışımızın her anında bunlara bağlı kalmalıyız. Türk inançlı kişidir. Hakkı tanıyan, hakkı koruyan, milli ve manevi değerlere bağlı, Allah'a inanan ve güvenen kimsedir. Daima haklının yanında olmalıyız. Dini ve milli gün ve gecelerimizi kutlamalıyız. Böyle günleri değerlendirerek aramızdaki bağı kuvvetlendirelim. Türklüğümüz'le gurur duymalı, imanımıza güvenmeliyiz. İlerleyen ve gelişen dünyaya her alanda kendi değerlerimizden bir şeyler katmaya çalışmalıyız.[80]

Bu programlar ile bunların uygulandığı ders kitapları incelendiğinde, yukarıda da verilen örneklerde görüldüğü gibi davranışçı

---

[77] Lise birinci ve ikinci sınıf ders programının tamamı neredeyse tamamen ahlakın felsefi boyutunu ele almaktadır. Bu bağlamda ahlak nedir, ahlak felsefesi nedir, ahlak problemi nasıl doğmuştur gibi sorular, ahlakın konusu, ahlakî eylemler, ahlakî kurallar, ahlak kuralları ile dini kuralların karşılaştırılması, hürriyet ve adalet kavramları ele alınmaktadır. Vedat Öztürk, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlak Dersleri I*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1975, s. 7-32, 54-57 vd..Vural Okur, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlak Dersleri Lise II*, Eskin Matbaası, İstanbul 1975, s. 37-45.

[78] Okur, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlak Dersleri Lise II,* s.7-16, 26-36.

[79] *A.g.e.*, s. 57-73.

[80] Uysal-Alkan, *Ortaokullar İçin Ahlak Dersleri 2.* Sınıf, s. 68.

öğretim yaklaşımı sürdürülmektedir. Değerler sadece aktarılmakta, bunlar hakkında düşünme, problem çözme anlamında hiçbir etkinliğe yer verilmemektedir. Genellikle öğretmenin değer aktarıcısı konumunda merkezde olduğu, öğrencilerin ise bu değerleri doğrudan alıp benimsemeleri öngörülen hedef kitle olarak görüldüğü bir yaklaşım kabul edilmektedir. Otoriteyi dışarıdan alan bir ahlak telkininin değer öğretiminde başarılı olacağı varsayımı kabul edilmektedir.

Daha sonra Din Bilgisi ile Ahlak Dersleri'nin birleştirilmesi kararı ile oluşturulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 1982 Anayasası'nın 24. Maddesinde[81] "Din ve ahlak eğitim öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." ibaresi ile okullarda okutulan zorunlu[82] dersler arasında yerini almıştır. Artık ahlakın felsefi boyutu Felsefe derslerine bırakılmış, dini yönü ise bu ders çatısı altında işlenmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilköğretim ders programı ilk hazırlandığı haliyle uzun yıllar okutulmuş, ilköğretimin sekiz yıla çıkarılmasından sonra ilköğretim programı bir kez[83] ve okullarda yapılandırıcı eğitim yaklaşımının uygulanmaya başlanması ve buna uyum sağlanması amacıyla ikinci kez,[84] lise programı ise yine bu kapsamda sadece bir kez[85] değiştirilmiş ve geliştirilmiştir.

1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programının genel amacı şöyle ifade edilmiştir: "İlköğretim ve ortaöğretimde öğrenciye, Türk milli eğitim politikası doğrultusunda genel amaçlarına,

[81] *1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Alkın Kitapçılık, Ankara 1997, s. 14.
[82] *MEB Tebliğler Dergisi*, S.2109, 29 Mart 1982, s. 155-161.*İlköğretim Okulu Ders Programları, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı 6-7-8,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000, s. 5-7.
[83] *Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, S. 2517, Ekim 2000.
[84] *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-5-6-7-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu,* MEB, Ankara 2006.
[85] *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 9-10-11-12. Sınıflar) Öğretim Programı,* Ankara 2005.

ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslâm dini ve ahlak bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, millî birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin dinî ve ahlakî yönden pekiştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir."[86] Ayrıca programda milli ahlakımızla ilgili konuların öğretiminde din ayrımının gözetilmemesi, milli değerleri kazandırıcı yüce kavramların öğretilmesine özen gösterilmesi, örf, adet ve geleneklerimizle milli değerlerimizin daima göz önünde tutulması gibi ilkeler[87] esas alınarak program içeriği hazırlanmış, dolayısıyla bu program ile milli ahlakı temel alan bir ahlak eğitimine devam edilmiştir. Milli ahlak içerisinde dinin değerleri de yer almıştır, çünkü din milleti oluşturan önemli unsurlardan biri olarak görülmüştür. Dolayısıyla milli ahlak vurgusu olmakla beraber milli ve dini ahlak bir arada öğretilmiştir.

1982 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında, Din Bilgisi derslerinde olduğu gibi din merkezli bir ahlak eğitimi anlayışı sürdürülmüştür. Ancak bu program ile ahlak konuları başlı başına bir konu olarak ele alınmış, çeşitli ahlakî özellikler başlıklar halinde incelenmiştir. Örneğin vefa, doğruluk, edep ve hayâ, şefkat ve merhamet başlı başına ele alınan ahlakî değerlerdendir.[88]Ders kitaplarında ahlak öğretimi kapsamında ele alınan konulardan bazıları şunlardır: İnanç esaslarının ahlak güzelliğine katkıları,[89]

[86] *İlköğretim Okulu Ders Programları*, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı 6-7-8, 2000,* s. 5.
[87] *A.g.e.,* s. 5-7.
[88] Hüseyin Algül vd., İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6, Altın Kitaplar, İstanbul 1999, s. 12-16.
[89] Hüseyin Hüsnü Tekışık-Niyazi Kahveci, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf,*Tekışık Yayıncılık, Ankara 2000, s. 12, 17, Beyza Bilgin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1999, s. 32-34, 64-65, 76-81, Hasan Hüseyin Dilaver, Abdulgaffar Gündeşli, Hakkı, Şirin, *İlköğretim Okulları için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7,* Gün Yayıncılık, Ankara 1997, 11, Süleyman Uludağ-Hayati Hökelekli-Enver Uysal, *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2*, Ülke Yayınları, İstanbul 2000, s. 14-25.

ibadetlerin güzel ahlakî davranışları teşvik edici oluşu,[90] Hz. Muhammed'in ahlakî açıdan örnekliği,[91]ahlakî görevlerimiz,[92] manevi temizlik,[93] Türk milletinin ortak ahlakî nitelikleri,[94] olumlu ve olumsuz ahlakî davranışlar, güzel huylar ve kötü huylar,[95] dostluk ve kardeşliğin gerektirdiği ahlakî tutumlar,[96] kişiye ve topluma zararlı olan davranışlar,[97] uyulması gereken görgü kuralları,[98] din ve ahlak ilişkisi,[99] ahlak vicdan ilişkisi,[100] ailede ve toplumda karşılıklı haklar ve vazifeler.[101]

Önceki programlarda olduğu gibi burada da milli ahlak öne çıkarılmakta İslam dini ile olan ilişkisi gösterilmeye çalışılmaktadır:

Milli ahlak ve terbiye o milletin yapısından, inançlarından örf ve adetlerinden doğan, tarih süreci içinde gelişip belli bir şekil ahlak ve terbiyedir. Bazı milletlerin bazı ahlak ilkelerini daha fazla öne çıkarmaları ve bunların uygulanması konusunda daha

[90] Tekışık vd. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf*, s. 55-56, 93-94, 102-103, 111. Hüseyin Algül VD.,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6*, s. 53, 63-68, 72, 79, Uludağ vd., *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2*, s. 30-37.

[91] Tekışık vd. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf*, s. 25-43, İrfan Gündüz-Sıtkı Abdullahoğlu-Abdüllatif Türker-Melike Yılmaz, *İlköğretim 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, Erdem Yayınları, İstanbul 1997, s. 18, Nevzat Pakdil-A.Serdar Müftüoğlu-Üzeyir Gündüz, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 1, Kaya Matbaacılık, İstanbul 1995, 61-63.

[92] Bilgin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5,* s. 93-103, Algül v.d.,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6*, s. 10-11, Mehmet Aydın, *Liseler İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s. 101-104.

[93] Bilgin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5,* s. 105-107, Algül vd.,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6.,* s. 37-39.

[94] Tekışık vd. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf*, s. 61, Dilaver v.d.,*İlköğretim Okulları için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7,* s. 54-55, 80-81, Aydın, *Liseler İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi III,* s. 104-105.

[95] Algül vd.,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6.,* s. 85-99, Gündüz vd.,*İlköğretim 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, s. 5.

[96] Dilaver vd.,*İlköğretim Okulları için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7,* s. 11-16.

[97] Algül vd.,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6*, s. 22-23, 32-34, Gündüz vd., *İlköğretim 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, s. 37-38.

[98] Gündüz vd.,*İlköğretim 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, s. 93-99.

[99] Pakdil vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 1, s. 83-89.

[100] Uludağ vd.,*Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2 ,* s. 40-47.

[101] *A.g.e.,* s. 48-58.

duyarlı olmaları da ahlaka milli bir boyut verir. Hür ve bağımsız yaşama, baskıya direnme, zulme başkaldırma, büyükleri sayma ve onlara itaat etme, adalet ve eşitlik temeline dayanan bir yönetim kurma, aman dileyene dokunmama, devlete, millete ve vatana sadakat, hak ve hukuka uyma, iffetli ve namuslu yaşama, zayıflara ve yoksullara yardım etme, konukseverlik, cesaret ve kahramanlık da baştan beri Türklerde var olan; Türkler İslam'a girdikten sonra da gelişen milli ahlak ilkeleridir. Türk milli terbiyesi de bu ilkelerle şekillenmektedir. Türk milletinin kendine özgü ahlakı onu Müslüman olmayan milletlerden ayırdığı gibi diğer Müslüman milletlerden de ayırır. Temizlik anlayışı, hoşgörü, özveri, misafirperverlik, Kur'an ve cami gibi kutsal değerlere ve yapılara saygı konularında bu fark hissedilebilir şekilde açıktır. Zaten milli kimliği bu farklar oluşturur.[102]

2000'li yıllara kadar DKAB dersleri, bu dersin okullardaki varlığının gerekçelendirilmesi bağlamında 'niçin din öğretimi' ve 'niçin dine dayalı ahlak öğretimi' sorusunun cevabıyla meşgul olmuştur. Din Bilgisi, Ahlak Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ahlakın dinle ilişkisi ve dinin ahlaklı olmaya sağlayabileceği katkılar doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilmiştir. Başka bir ifadeyle ahlak ile din arasındaki karşılıklı ilişkinin öğrencilere fark ettirilmesi önemsenmiştir.

2000 yılından sonra artık "nasıl bir din ve ahlak öğretimi?" sorusu merkeze alınarak konuları ele alış biçimi açısından klasik ilmihalci ve din merkezli ahlak öğretimi yerine ahlak merkezli bir din öğretimi yaklaşımı benimsenmiş ve uygulanmıştır. Ahlak merkezli dememizin sebebi hangi konu olursa olsun –iman, ibadet, günlük yaşam, kültür vb.- eğer ahlak açısından bir kazanımı içeriyorsa bu husus gözetilmiş, öğrencilerin konuların

[102] *A.g.e.*,s. 77-78.

birbirleriyle olan ilişkisini her fırsatta fark etmesi sağlanmıştır. Programda hazırlanan hedef davranışlardan, kitaplarda konuların ele alınış biçimine kadar tüm konuların doğrudan ya da dolaylı olarak ahlak eğitimine hizmet etmesi amacı gözetilmiştir. 2000 sonrası hazırlanan programların getirmiş olduğu bir diğer yenilik milli dini değerler işbirliğinin yanına evrensel değerleri de eklemesi ve artık vurgunun milli ahlak yerine dini ve evrensel değerlere yapılmasıdır. Bu husus programın amaçları arasında şöyle ifade edilmektedir:

Bu program, öğrencilerin, toplumsal açıdan başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşabilmelerini, fizikî ve toplumsal çevreyi koruma bilincine ulaşabilmelerini, evrensel açıdan diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak, bağlılarına hoşgörüyle yaklaşabilmelerini, çağdaş evrensel insani değerlerin İslam'ın özüyle örtüştüğünü fark etmelerini amaçlamaktadır.[103]

2000 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programının hazırlanmasında mümkün olduğunca konu merkezli bir anlayıştan uzak durulduğu; bunun yerine öğrenciyi, toplumu, kültürü ve evrenseli nazarı dikkate alan sorun ve hedef merkezli bir yaklaşımın benimsendiği ifade edilmektedir. Bu yaklaşım dolayısıyla izlenen yol, bir ünite ve konuları tespit edilirken eğer öğrencinin ihtiyacından ya da toplumsal bir ihtiyaçtan hareket edilmişse, öğrencinin; gelişim düzeyi, içinde yaşadığı toplum ve kültür, varsa evrensel boyut, İslam Dini ve Ahlak boyutlarının birer süzgeç olarak görülmesidir.[104] Bu programda inanç, ahlak ve kültür bütünlüğüne dikkat edilerek, program din ve ahlak bütünlüğü üzerine oturtulmuş, hedef öğrenmelerin, pedagojik esaslara uygun

---

[103] *MEB Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000 2517, s. 918-919.
[104] Doğan-Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 2. Baskı, Pegema Yayıncılık, Ankara 2003s. 35-37.

olmasına dikkat edilmiştir.[105] Dini ve milli değerler[106] işbirliği korunmakla beraber dinlerin evrensel ahlak ilkeleri başlı başına ele alınarak ve bunlar hakkında bir farkındalık oluşturmak ve barışa katkı sağlamasını hedeflemek, bu programın getirdiği bir yeniliktir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin farklılıklara saygı ve ortak ahlak ilkelerinde buluşma temelinde insanlığın barış içinde yaşamasına, katkı sağlaması beklenmektedir. Bu husus programın 6. 7. 8. Sınıf özel amaçlarında şöyle ifade edilir:

Öğrenci, "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin bütün insanlığın iyiliğine yönelik bir ilke olduğuna inanır. Başkalarının inançlarına saygı duyar, bütün dinlerdeki birbirine benzeyen temel ahlakî kuralları örneklerle açıklar, insan öldürmenin, hırsızlığın ve yalancı şahitliğin bütün dinlerde yasak olduğunu açıklar.[107]

2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programı ve ders kitaplarında öne çıkan ahlak eğitimi ile ilgili konular ise şunlardır:

Dinî ve ahlakî kavramlar ve bunlar arasındaki ilişki, dinin öğütlediği güzel davranışlar, Hz. Muhammed'in örnek ahlakı, manevi temizlik, dinimizce yapılması emredilen ahlakî davranışlar, çevreyi (toplumsal ve doğal çevre) koruma, Hz. Muhammed'in ço-

[105] Muhittin Eşsiz, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Uygulama Örneği (Ankara Modeli)*, Din Öğretim Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Dizisi 2, MEB Yayınları, İstanbul 2001, s. 34-35.
[106] Programda 6. sınıf için hazırlanmış özel amaçlardaöğrenciler için belirlenen, "Türk'üm derken Türkiye'mizin insanlarının bütünlüğünün vurgulandığının farkında olur. Milletimizin kendisine has özelliklerini fark eder. Türk milletinin evlâdı olmaktan ve ona lâyık olmak için çalışmaktan zevk alır. Bayrağın bir milletin bağımsızlığının sembolü olduğunun bilincine varır. İstiklâl Marşımıza saygı duyar ve onun manevî değerlerimizden biri olduğuna inanır. Gazilerimize saygı göstermenin ve şehitlerimizi rahmetle anmanın vatan ve milletimizi sevmenin bir göstergesi olduğunu belirtir.Milli benliğimize ve dinimizin ana kaynaklarına dayalı din ve millet şuurunu kavramak, vatandaşlarına, din kardeşlerine, insanlığa ve bütün varlıkları karşı saygı, sevgi ve şefkat duyar." İfadeleri bu hususu gösterir. *MEB Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000 2517, s.948-949.
[107] *MEB Tebliğler Dergisi*, Ekim 2000 2517, s. 948, 960, 970.

cukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışları, inancın ahlaklı olmayı teşvik edici oluşu güzel davranışların da (salih amel) bir ibadet olduğu ibadetlerin davranışların güzelleşmesine katkıları, Peygamberlerin ahlakî açıdan örnekliği, Hz. Muhammed'in ailesi içindeki örnek davranışları ve ailesinin seçkin özellikleri, milli değerlerimiz, dinimizin sakınmamızı istediği kötü davranışlar, Kur'an-ı Kerim'den ve diğer kutsal kitaplardan ahlakî öğütler, Kur'an'ın ahlakî yönden eğiticiliği, dindarlık ve ahlak ilişkisi, evrensel ahlakî öğütler, kültürün manevi boyutu olarak ahlak.[108]

2005 Ortaöğretim ve 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programları ve bunlara uygun olarak hazırlanmış ders kitaplarının içeriği incelendiğinde 2000 yılından sonra uygulanmaya başlanılan ahlak merkezli din öğretimi anlayışının sürdürüldüğü ve bu anlayışın yapılandırmacı yaklaşımın ilkeleri ve yöntemleri[109] ile zenginleştirildiği görülmektedir. Söz konusu programlar ve ders kitaplarında mili-dini değerler bütünlüğü esas alınarak evrenselliğe doğru yönelmiş bir ahlak anlayışı esas alınmıştır. Yani milli ve dini kaynaklı değerler yanında evrensel ahlakî değerlere yer verilerek, bu değerlerin dünya barışı, insanlar arasında hoşgörü ve saygı anlayışının gelişmesi açısından taşıdığı önemin öğrenciler tarafından fark edilerek içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Programın genel amaçları arasında yer alan

[108] Ayrıntılı bilgi için bkz. Safiye Kesgin, "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1 (2011), s. 226-227.

[109] İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bİlgisi dersinde uygulanmakta olan yapılandırmacı yaklaşım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız Kızılabdullah, *Yapılandırmacılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

pek çok ifade bu hususa işaret etmektedir.[110] Ayrıca programla ulaşılması beklenen üst beceriler arasında ahlaklı ve hoşgörülü davranma, kişisel ve sosyal değerlere önem verme, çevre bilinci, duygu yönetimi, sorumlu bir şekilde davranma, farklılıklara saygı, katılım ve işbirliği bulunmaktadır.[111] 2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda yukarıda belirtilen temel becerilerin yanı sıra, değerlerin öğretimi de ön plana çıkmaktadır; içselleştirilmesi ön görülen değerler sıralanmaktadır.[112]

Adil olma, aile kurumuna önem verme, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, ölçülülük, yumuşak huyluluk, güvenilir olmak, kanaat, cömertlik, sabır, samimiyet, güven, namuslu olmak, alçak gönüllülük, sözünde durmak, emanete riayet etmek, hakikat sevgisi, kardeşlik, duyarlılık, doğruluk, dürüstlük, estetik duyarlılık, hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem vermek, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, paylaşımcı olmak, fedakârlık.

---

[110] "Dinin, Allah-insan ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu, dinin evrensel barış kültürünün yerleşmesinde ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında katkıda bulunabileceğini benimser… İnancını akılla bütünleştirir. Kendi dinini, örf ve âdetlerini olduğu kadar diğer insanların dinlerini, örf ve âdetlerini de saygı ve hoşgörü çerçevesinde değerlendirir… İslâm'ın barış dini olduğunu benimser… Birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü özümser. Küreselleşen dünyada dinin birleştirici bir rolünün olduğunu kavrar. Evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılır. Diğer dinleri temel özellikleriyle tanır. İslâm'ın medenî ve evrensel değerlerle örtüştüğünü fark eder." *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 9-10-11-12. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara 2005, s. 14-15.

[111] *A.g.e.,* s. 15-16.

[112] *A.g.e.,* s. 16-17.

Bu programın getirmiş olduğu bir diğer yenilik olan öğrenme alanlarından[113] birisi "ahlak ve değerler" öğrenme alanıdır. Her sınıfta "ahlak ve değerler" öğrenme alanına ait bir ünite yer almaktadır. Öğrenciler bu öğrenme alanı aracılığıyla şu konuları öğreneceklerdir:

Öğrenciler, bu öğrenme alanında 9. sınıf düzeyinde değerin ne olduğunu ve dinin değerlerin oluşumundaki etkisini, kişilik ve toplumsal gelişimde değerlerin etkisini, dinlerin aileye verdiği önemi, Hz. Peygamberin ailenin korunmasına ait öğütlerini; 10. sınıf düzeyinde hak ve özgürlük kavramlarını, temel hak ve özgürlükleri, bunların dinle ilişkilerini, kullanımlarını, kullanımını engelleyen alışkanlıkları, hukukun üstünlüğünü ve kul hakkına saygıyı; 11. sınıfta barışın insanlık için ihtiyaç olduğunu, İslâm'ın barış dini olduğunu ve yaşama hakkına büyük önem verdiğini, Hz. Muhammed'in bir barış elçisi olduğunu, zorunlu olmadıkça savaşın insanlık suçu olduğunu; 12. sınıfta, insanın hata yapabilen bir varlık olduğunu, tövbe etmenin ve hatadan dönmenin bir erdem olduğunu, Allah'ın bağışlayıcı olduğunu ve bağışlayanı sevdiğini, bağışlamanın insanı yücelttiğini, bağışlamanın bireysel ve toplumsal hoşgörünün temelini oluşturduğunu ve iyiliklerin kötülükleri giderdiğini öğreneceklerdir.[114]

2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-5-6-7-8) programında altı öğrenme alanı[115] belirlenmiştir. Ahlak öğren-

---

[113] Öğrenme alanı, birbiri ile ilişkili beceri, tema, kavram ve değerlerin bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi organize eden yapıdır. Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi yedi öğrenim alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bunlar: 1. Allah İnancı, 2. İbadet, 3. Hz. Muhammed, 4. Ahlak ve Değerler, 5. Kur'an ve Yorumu, 6. Din ve Laiklik, 7. Din, Kültür ve Medeniyet. *A.g.e.,*s.17-18.

[114] *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 9-10-11-12. Sınıflar) Öğretim Programı,* s. 78. Ahlak ve değerler öğrenme alanı kapsamında öğrenciler için hedeflenen kazanımlar için bkz. *A.g.e.*, s. 45-72.

[115] 1. İnanç, 2. İbadet, 3. Hz. Muhammed, 4. Kur'an ve Yorumu, 5. Ahlak, 6. Din ve Kültür.

me alanı[116] yanında diğer öğrenme alanları kapsamındaki konularda da çoğunlukla ahlakla ilişki kurulmuştur. Programın genel amaçlarına bakıldığında ahlakla ilgili amaçların ne denli çok olduğu görülebilir.[117] Bu durum bu programda ahlak eğitiminin ne derece merkezi bir konumda olduğunun bir göstergesidir. 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programı, ahlak eğitiminin ele alındığı konular açısından 2000 İlköğretim programıyla neredeyse aynıdır. Ancak bu konular yapılandırmacı yaklaşımın getirdiği/gerektirdiği çeşitli etkinliklerle,[118] öğrencinin konuyu kendi yapılandırması yoluyla öğrenmesini sağlayacak yöntemlerle ele alınmıştır. Bazı ünitelerin sonunda yer alan öz değerlendirme tabloları ile öğrencilerin kendi durumlarını değerlendirme fırsatı sunulmuştur. Buradaki ifadeler de programın ahlak eğitimi konusundaki genel yaklaşımını yansıtmaktadır.

Teşekkür etmenin çok önemli olduğunu anladım. Selamlaşmanın önemli olduğunu fark ettim. İnsanların uyması gereken kuralların tümünün ahlak olduğunu anladım. Arkadaşlarıma güzel söz söylediğimde kendimi mutlu hissederim. Çevremizi

---

[116] Genel olarak programın hedeflediği kazanımlar ve ahlak öğrenme alanı ile ilgili kazanımlar için bkz. *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-5-6-7-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu,* MEB, Ankara 2006, s. 35-64.

[117] "Bu programla; öğrencilerin, bireysel açıdan temel dini ve ahlakî sorularına cevap verebilmeleri, dinin içtenlik ve sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öğe olduğunu kavrayabilmelerini, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarını tanıyabilmeleri; toplumsal açıdan, toplumsal olarak yaşanan dini ve ahlakî davranışları tanıyabilmeleri, başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşabilmeleri, fiziki ve toplumsal çevreyi koruma bilincine ulaşabilmeleri; ahlakî açıdan ahlakî değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olabilmeleri, öğrenilen ahlakî değerleri içselleştirebilmeleri, inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark edebilmeleri; kültürel açıdan dini ve milli bayramların, milleti birleştiren temel değerlerden olduğunu kavrayabilmeleri; evrensel açıdan evrensel değerlere kendi dini bilinciyle katılabilmeleri, diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak mensuplarına hoşgörüyle yaklaşabilmeleri, evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleri ile örtüştüğünü fark etmeleri amaçlanmaktadır." *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-5-6-7-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu,* s. 11-12.

[118] Ayrıntılı bilgi için bkz. Kesgin, "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi", s. 230.

temiz tutmanın ve güzelleştirmenin bana sevap kazandıracağını biliyorum. İç temizliğin de beden temizliği kadar önemli olduğunu fark ettim. Allah'ın bedenini, elbisesini ve çevresini temiz tutan insanları sevdiğini biliyorum. Hz. Muhammed'in erdemli davranışları ile yaşamım arasında ilişki kurabiliyorum. Hz. Muhammed'in güvenilir ve erdemli bir insan olduğunu örneklerle açıklayabiliyorum. Bu dünyanın hepimizin dünyası olduğunun farkındayım. Bu dünyada dostça ve kardeşçe yaşamada İslam'ın katkısını söyleyebilirim. Dargınlık ile barışı karşılaştırabilirim. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen göstermekten dolayı kendimi çok mutlu hissediyorum.[119]

2000 yılından sonra yaşanan değişim ve gelişimde payı olan yeni din öğretimindeki yeni yaklaşımlar,[120] dünyada kabul gören eğitim yaklaşımlarından yapılandırmacı yaklaşımın benimsenmesi bu dersler aracılığıyla verilmekte olan ahlak eğitimi açısından olumlu gelişmeleri doğurmuştur. Geleneksel olarak yapılan ve yalnızca ilmihale ve ezbere dayalı, konuları birbirinden bağımsız kopuk bir şekilde ele alan "din merkezli ahlak eğitimi" anlayışı yerine ezberden ziyade anlayıp yorumlamaya dayalı, konuların hemen hemen hepsinin ahlakla irtibatlandırıldığı "ahlak merkezli bir din öğretimine" geçilmiştir. Değer eğitiminde davranışçı bir yaklaşımla otoriter ve baskıcı, kalıpçı ahlakî telkin yönteminin kullanılmasından vaz geçilmiştir. Bunun yerine değer eğitimi bilişsel ve yapılandırmacı öğretim yaklaşımlarının desteğiyle öğrencilerin kendi değerlerine kendilerinin ulaşması için onlara anlamaya, düşünmeye, kendiliğinden benimsemeye ve severek uygulamaya yönelik fırsatlar oluşturma süreci olarak görülmekte ve bu doğrultuda bir uygulama yapılmaya çalışılmaktadır.

---

[119] Mehmet AKGÜL, Mehmet-Ramazan Yıldırım vd.,*İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 2007, s. 32, 45, 65, 99.

[120] Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB yayınları, Ankara 2000, s. 11-20. Mualla Selçuk, "Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yayınları, Ankara 2000, s. 85-94.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programı ve diğer öğretim programları aracılığı ile örgün eğitim kurumlarında doğrudan ya da dolaylı olarak yürütülen ahlak eğitimi çalışmaları yeterli midir ve istenilen sonuçları verebilmekte midir? Toplum yetiştirilen neslin bir aynası olarak düşünüldüğünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde kazandırılması hedeflenen ahlakî tutum ve davranışların pek çoğunun toplumsal yaşamda görünür olmadığını söyleyebiliriz. Trafik kurallarına riayet etme konusundaki genel duyarsızlıktan insanların kolayca çevreyi kirletebilmelerine, futbol sahalarındaki kötü tezahüratlardan, sıra beklemeden işini başka yollarla halletme kurnazlığına kadar pek çok örnek verilebilir. Bu noktada bir özeleştirinin gerekliliği aşikârdır. Ancak bu özeleştirinin sadece bir dersin uygulanması üzerinden yapılması hakkaniyetli gözükmemektedir. Zira haftada iki ya da bir saat ayrılan bir dersin böylesi bir yükü tek başına omuzlaması mümkün değildir. Öyleyse nerelerde eksiğimiz, yanlışımız olduğu ile ilgili olarak eğitim sistemimiz üzerinden genel bir özeleştiri ile bu eksikliklerin giderilmesi için gerçekleştirilebilecek önerilerden söz edelim.

Öncelikle belirtmeliyiz ki bu makalede öne çıkan en önemli şeylerden biri şudur: İktidarlar belirli bir siyasal ideoloji ve felsefeye sahip olarak ülke yönetimine talip olurken aynı zamanda eğitimi, bu ideoloji veya felsefenin yerleştirilmesinin en önemli aracı olarak görmüşlerdir. Bu tutum doğal olarak eğitimde ve ahlak eğitiminde bir süreklilikten ziyade kopuşlar ve birbirinden farklı uygulamalara sebep olmuştur. Genel olarak eğitimde özel olarak ahlak eğitiminde bu sürekliliğin kazandırılması bizim temel ilkemiz olmalıdır. Uzun vadeli iyi planlanmış uygulamalar yerine günün siyasi gündemin geçici kararlarına bırakılmış bir eğitim süreci istenen başarıyı sağlayamamaktadır. Ahlak eğitimi yaklaşımımız da genel eğitim felsefemizden bağımsız değildir. Öncelikle mevcut eğitim felsefemiz ve politikamız sorgulanmalıdır.

Bunun sonucunda ayakları kendi kültürel ve tarihi mirasımıza basan bizim toplumsal ve kültürel dokumuza uygun bir eğitim felsefesi oluşturmamız gerekir. Cumhuriyeti kuran iradenin eğitim konusunda çizmiş olduğu istikamet böyle bir eğitim felsefesinden yoksundu. Zira bu irade devletin kurumlarından toplumun bireylerine kadar hemen her alanda eskiye rağmen yeni bir kimlik inşası amacını güdüyordu. Bu sebepten yakın geçmişle her türlü bağın kesilmesi önemsenmişti. Bunun yerini dolduracak olan şey ise yüzyıllık bir sürecin sonucunda olgunlaşan batıcılık ve modernleşme fikrinin eğitim kurumları aracılığıyla topluma yerleştirilmesiydi. Batıdan ithal çeşitli felsefi yaklaşımlarla çözümler arama çabası kendi gerçekliğimiz, tarihi ve kültürel mirasımızdan yola çıkarak bir eğitim felsefesi üretmemizin önünde önemli bir engel olmuştur.

Dolayısıyla sonuç olarak diyebiliriz ki kendi eğitim felsefemizi tartışarak olgunlaştırabilmiş değiliz. Dünyadaki eğitim konusundaki farklı bilgi birikimlerinden faydalanmakla beraber kültürel mirasımıza dayanan toplumsal dokumuza uygun bir eğitim felsefesi oluşturmalıyız. Başkalarının giysilerini kesip biçip kendimize uyarlamaya çalışma alışkanlığımızı terk etmemiz gerekir. Kendi kültürel kodlarımızı hesaba katan, hem köklerine bağlı hem de yeniliklere açık olan, ilmî ve ahlakî gelişimi amaçlayan, çeşitliliği ve farklılıkları kucaklayan, manevi mirasımızı bir hazine olarak gören ve bunları şimdi ve geleceğe ışık tutacak şekilde okul ortamımıza taşıyabilen bir eğitim felsefesi ve buna dayanan programlar hazırlama zarureti vardır.

Yerine getirilmesi gereken bu zaruretin yanında ahlak eğitimi konusunda eksikliklerin giderilmesi için şu hususlar önerilebilir.

Öneriler

✓ Akademik alanla değer kazandırma arasındaki ilişki bağlamında ahlak eğitimi konusunda nasıl bir yaklaşımı benimsediğimiz tespit edilmelidir. Zira bu iki alan ne tür bir yaklaşıma sahip olduğumuza bağlı olarak şekillendirilmektedir.[121]Bugün Türkiye'de genellikle örtük programlar aracılığıyla bir arada yürütüldüğü farz edilen akademik ve değerler eğitimi faaliyeti esasında akademik öğretimin baskın bir şekilde öne çıkarıldığı bir yaklaşımı sergilemektedir. Başarı ölçütü olarak davranışlardan ziyade akademik beceriler esas alınmaktadır. Bir öğrenciye davranışları ahlakî tutum ve sosyal ilişkileri açısından ne kadar iyi olursa olsun eğer derslerde gösterdiği akademik başarı düşükse kendisini değersiz hissetmesini sağlayan bir eğitim sistemi sunulmaktadır. Ödüllendirme sistemimiz sadece akademik başarıya yöneliktir. Yalnızca örnek bir davranışı için öğrenci hiçbir zaman takdir veya teşekkür belgesi almamaktadır. Hemen hemen tamamen akademik başarıya odaklanmış bir eğitim sisteminde öğretmenler ve idareciler ahlak eğitimi üzerinde yoğunlaşabilecek zaman ve motivasyondan yoksundur. Tüm eğitim sistemi sınavlarda yarışarak gösterilecek akademik başarıyı elde edebilmek üzere programlanmıştır. Hâlbuki ahlak eğitimi faaliyetinin müdüründen görevlisine, öğretmenden öğrencisine ve velisine bir ekip işi olduğu anlayışının yapılandırılması çok önemlidir. Ahlakî davranış kazandırma işi tesadüfi disiplin sorunlarını çözme, davranış bozukluklarını giderme zamanlarına rastlayan zorunlu ve can sıkıcı bir süreç haline dönüştürülmemelidir. Başka bir deyişle tesadüfi olayların akışına bırakılmış bir süreçten ibaret olmamalıdır.

---

[121] Bu konuda beş ayrı yaklaşım vardır: "(Seperate) Her iki alanı birbirinden ayrı tutan yaklaşım, (Sequental) Birini diğerinden önceleyen ardışıklı yaklaşım, (Dominant) Birinin diğerine baskın olduğu yaklaşım, (Transformative) Birinin diğerine dönüştürücü etkisi olduğu kabul edilen yaklaşım, (Integrated) Birinin diğeriyle iç içe geçtiği birleşik yaklaşım olarak tasnif edilmektedir." BarbaraStengel, S. & Alan R. Tom,*Moral Matters –Five Ways to Develop the Moral Life of Schools*, Teachers College Press, Newyork 2006, s. 1-6.

✓ Ahlak eğitiminin okullarda planlı ve daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için ahlak/karakter eğitimi programlarının belli ölçütler çerçevesinde fakat aynı zamanda uygulamada esnekliğe izin veren bir yaklaşımla hazırlanması gerekir. Bu alanda ne kadar çok seçenek olursa başka bir deyişle birbirinden farklı bakış açılarıyla hazırlanmış ahlak eğitimi programı hazırlanırsa alana o kadar çok katkı sağlanabilir. Bunun için MEB bunu teşvik eden kampanyalar düzenleyebilir, bu kampanyaların yürütülmesini il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri aracılığıyla sağlayabilir. Hazırlanan programlar değerlendirilerek öğretmenlere rehberlik etmek üzere tavsiye edilebilir.

✓ Sözü edilen genel ahlak eğitimi programı ile işbirliği içinde öğretimine devam edilecek olan DKAB derslerinde ahlak söze, söyleme indirgenme tehlikesi altındadır. Bunun böyle olmaması için öğrencileri yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları oluşturabilecek sosyal etkinlikler projeler tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Örneğin; Huzur evlerinin ziyaret edilerek oradaki kıdemlilerimizin hal hatırlarının sorulması, onlar için programlar hazırlanması veya koroların gidip onlar için şarkılar söylemesi sağlanabilir. Liseli veya üniversiteli çocukların çocuk esirgeme kurumlarına giderek oradaki çocuklara abilik ablalık yaparak onların derslerine okumalarına yardımcı olmaları, ya da haftada bir gün giderek sadece onlarla sohbet etmeleri, yetimin öksüzün başını okşamayı yaşamaları sağlanabilir. Görme engelli insanlarımız için gönüllü kitap okuyucularımız olabilir. Onları okula davet ederek veya onların yanına giderek bu yapılabilir. Çevre duyarlılığı ile ilgili sosyal sorumluluk projeleri veya geziler aracılığıyla çevre ahlakı öğrencilere kazandırılabilir.

✓ Din Öğretimi Genel Müdürlüğümüzün DKAB derslerini destekleme için materyal hazırlama konusunda son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Her türlü teknolojik araçla her an medya ile medyatik ürünlerle temas eden öğrencilerimize sadece

ders kitapları aracılığıyla eğitim vermek dersleri sıkıcı ve günlük yaşamdan kopuk bir hale getirebilmektedir. Din ve ahlak eğitimi alanı ile ilgili olarak afişler, görseller, kısa film yarışmaları, tematik belgesel çalışmaları teşviklerle desteklenerek özel sektöre hazırlatılabilir. Bu arada şunu da belirtmeliyiz ki medya okur-yazarlığı dersi internet etiği kazandırma bağlamında önemli ve değerli bir gelişmedir.

✓ Ahlak eğitimi konusunda birbirini tutarlı bir şekilde desteklemesi gereken okul ve aileler arasındaki ilişki mevcut haliyle genellikle dönemlik veli toplantılarına indirgenmektedir. Bu toplantılarda ise çocukları hakkında özel bilgiler duymayı bekleyen anne babalara çocuklarının özel yetenekleri, öne çıkan özellikleri yerine genellikle yalnızca yazılı notları bildirilmektedir. Bugüne kadarki öğrencilik ve 11 yıllık öğretmenlik tecrübemle şunu kolaylıkla ifade edebilirim: Hiçbir öğretmen ya da yönetici resmi toplantılar dışında özellikle öğrencilerin akademik ve davranış yönünden başarısını konuşmak ve teşekkür etmek için velileri okula davet etmemiş ya da bir not/mektup göndermemiştir. Veliler okula genellikle çocukları ile ilgili disiplin sorunları gibi olumsuz sebeplerle çağırılmaktadır. Bu durumun, devlet-vatandaş ilişkisi bağlamında "Devlet hep beni sorunlu meselelerde muhatap alır." geleneksel algısını dolaylı olarak beslediği ifade edilebilir. Doğru bir okul-aile işbirliği okul içi ve dışındaki sosyal faaliyetlerde anne babaları da zaman zaman aktif hale getirecek projelerle, programlarla sağlanabilir. Ayrıca ahlak eğitimi, ahlak gelişimi gibi konularda velilere yönelik seminerler düzenlenerek velilerin bu konudaki bilgi ve duyarlılıklarına katkı sağlanabilir. Diğer taraftan hem veli hem de öğrenciler için hazırlanacak ahlak eğitimi okuma setleri aracılığıyla veli ve öğrencinin aynı anda gelişimi ve birbirini desteklemesi amaçlı faaliyetler yürütülebilir.

✓ Ahlak eğitimi açısından okuma kültürü ve alışkanlığımızı geliştirmemizin katkısı önemlidir. Kitaba ve okumaya bakış açımız özellikle halka açık mevcut kütüphanelerimizin durumuyla

anlaşılabilir. Bu manada kütüphanecilik anlayışımız başlı başına sorgulanmalı ve değiştirilmelidir. Genel halka hitap eden kütüphanelerimizde çocuk-genç bölümleri daha aktif hale getirilmelidir. Anneler babalar okul öncesinden hatta bebeklikten itibaren çocuklarını severek isteyerek buralara götürebilmelidirler. Buralar insanların gitmeyi isteyeceği şekilde cazip hale getirilmelidir. Bunun için ilçe ve il kütüphanelerinin okullarla bağlantılı olarak çalışmaları sağlanabilir. Çocukların belirli gün ve haftalar için hazırladıkları veya sadece sanatsal faaliyet olarak yaptıkları ürünleri sırasıyla kütüphanelerde sergilenebilir ve insanlar buralara davet edilebilir. Aynı şekilde ahlak/karakter eğitimi bağlamında üretilen çalışmalar buralarda sergilenebilir. Kütüphanelerin çocuk kitapları bölümü cazip hale getirilip daha da zenginleştirilebilir. Özellikle karakter eğitimi bağlamında hazırlanacak hikâye kitapları ve biyografiler her yaş çocuğu(anasınıfı, ilkokul, lise ve yetişkinler için) ayrı ayrı yazılıp görsel sanatlarla desteklenebilir. Okul kütüphaneleri aktifleştirilip aynı zamanda bir medya merkezine dönüştürülebilir. Teknolojik materyaller cdler e-kitaplar, sesli kitaplar hazırlanıp kütüphanelerimiz zenginleştirilebilir.Okullarda okutulması tavsiye edilen kimi zaman da zorunlu tutulan 100 temel eser içerdiği değerler açısından değerlendirilmeli gerekirse bu eserlerde değişikliğe gidilmelidir.

Kaynakça

ALGÜL, Hüseyin-Osman Çetin-Mustafa Öcal, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 6*, Altın Kitaplar, İstanbul 1999.

AKGÜL, Mehmet-Ramazan Yıldırım vd.,*İlköğretim 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 2007.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Atatürk Diyor ki*, derleyen: Mustafa Baydar, Varlık Yayınları, İstanbul 1951.

……………………………………..,*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, haz. Nimet Unan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959.

ATEŞ, Süleyman-Orhan Karmış-Süleyman Hayri Bolay, *Din Bilgisi Lise 3*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1976.

AYDIN, Mehmet,*Liseler İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *Pedagojide İhtilal*, Anadolu Matbaası, İstanbul 1964.

STENGEL, Barbara S. & Alan R. Tom, *Moral Matters –Five Ways to Develop the Moral Life of Schools,* Teachers College Press, Newyork 2006.

BEŞİNCİ MİLLİ EĞİTİM ŞÛRASI, 5-14 Şubat 1953, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1998.

……………………,*İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1999.

CANKAT, Süheyla, *Ortaokullar İçin Ahlak Dersi Orta-I*, Pars Matbaacılık, Ankara 1976.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçleri, c. III, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 194.

DAĞLI, Nuran, Belma Aktürk, Hükümetler ve Programları, c.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara 1988.

DİLAVER, Hasan Hüseyin, Abdulgaffar Gündeşli, Hakkı, Şirin, *İlköğretim Okulları İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7,* Gün Yayıncılık, Ankara 1997.

Din Dersleri (İlkokul Dördüncü Sınıf), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1949.

Din Dersleri II, (İlkokul 5), Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

DOĞAN, Recai, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar 28-30 Mart 2001* İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2003.

……………………., "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim–Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.

……………………., "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. XXXVIII, Ankara 1998.

…………………….-Cemal Tosun, *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 2. Baskı, Pegema Yayıncılık, Ankara 2003.

…………………….,*İslamcıların Eğitim Öğretim Görüşleri*, Ankara 1999.

DURAN, İbrahim vd.,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi I*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1978.

……………………………..,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Bilgisi II*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1978, s. 44-46.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi,* c. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa,"20.Yüzyılın Başlarında Türk Eğitiminin Amaçları Konusundaki Tartışmalara Mukayeseli Bir Bakış", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 20, 1986.

EŞSİZ, Muhittin, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları ve Uygulama Örneği (Ankara Modeli),* Din Öğretim Genel Müdürlüğü Hizmet İçi Eğitim Dizisi 2, MEB Yayınları, İstanbul 2001.

GÖKALP, Ziya, "Ahlak Buhranı", *Yeni Mecmua I,* (1918).

……………,*Türk Ahlakı*, Toker Yayınları, İstanbul 2005.

GÜNALTAY, Şemsettin, *Zulmetten Nura*, haz. Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul 1998, 2. Baskı

GÜNGÖR, Erol , "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası", *Türk Milli Eğitiminin Dünü Bugünü ve Geleceği 1,* Ülkü-Bir Yayınları, no 3, İstanbul 1979.

GÜNDÜZ, İrfan-Sıtkı Abdullahoğlu-Abdüllatif Türker-Melike Yılmaz, *İlköğretim 8 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*, Erdem Yayınları, İstanbul 1997.

GÜNEY, Dursun, *Din Dersleri, Ortaokul I,*Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960.

HİLMİ, İbrahim, *Köy Çocuklarına Din Dersi,* (Köy Mektepleri 3. sınıf), Hilmi Kütüphanesi, İstanbul 1933-34.

İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340 (1924).

İlk Mekteplerin Müfredat Programı (1926), T.C. Maarif Vekâleti, İkinci Tab', Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

İlk Mektep Müfredat Programı (1930), T.C. Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

İlkokul Programı (1936), T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, Ankara1936.

İlkokul Programı, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1956.

İlkokul Programı, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1957.

İlkokul Programı, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1958.

İlkokul Programı, T.C. Maarif Vekâleti, Maarif Basımevi, İstanbul 1962.

İlköğretim Okulu Ders Programları, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı 6-7-8,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000.

KANAD, Halil Fikret Kanad, *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye*, Ankara 1942.

KESGİN, Safiye*, Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi,* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

……………………….., Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Ahlak Eğitimi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1 (2011), s. 226-227.

KILIÇ, Recep, "Ahlakı Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası*, S. 8, Temmuz 1993.

KIZILABDULLAH, Yıldız, *Yapılandırmacılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi* (1773-1923), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

……………………….., -Halil Karlık,-Vehbi Güba, *İlkokullar İçin Ahlak Dersleri 4*, Koçer Yayınları, Ankara 1978.

KOÇYİĞİT, Talat-İsmail Cerrahoğlu-Mücteba Uğur, *Din Bilgisi (Orta I),* MEB. Devlet Kitapları, Ankara 1976.

…………………………………………………………………………….,*Din Bilgisi (Orta III)*, MEB, Devlet Kitapları, Ankara 1976.

Köy Mektepleri Müfredat Programı (1930), T.C. Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Köy Mektepleri Müfredat Programı (1938), T.C. Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

KURAN, Ercüment*, Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981

Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, Cilt: 19, Sayı 921, 17 Eylül 1956.

MARDİN, Şerif*, Türkiye'de Din ve Siyaset*, 5. Baskı, İletişim, İstanbul 1998.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 13, S. 617, 20 Kasım 1950.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 30, S. 1474, 16 Ekim 1967.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Cilt: 39, S. 1900, 27 Eylül 1976.

Milli EğitimBakanlığı Tebliğler Dergisi, S.2109, 29 Mart 1982.

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, S. 2517, Ekim 2000.

MUALLİM ABDÜLBAKİ, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*, Tefeyyüz Kütüphanesi, İstanbul 1930-1931.

NARİN, Mehmet-İsmail Bayraktar, *İlkokul 5. Sınıf Ahlak Dersleri,* Şamil Yayınevi, İstanbul 1976.

OLGUN, İbrahim, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri I*, Bilgi Basımevi, Ankara 1970.

……………………..,*Lise ve Dengi Okullar İçin Din Dersleri II*, Bilgi Basımevi, Ankara 1970.

OKUR, Vural, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlak Dersleri Lise II*, Eskin Matbaası, İstanbul 1975.

OKUTAN, Ahmet, *Din Dersleri, Ortaokul II*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1959.

ÖYMEN, Hıfzurrahman Raşit, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi",*Belleten, c. L.I,* S. 20, Tük Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

ÖZTÜRK, Vedat, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlak Dersleri I*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1975.

PAKDİL, Nevzat-A.Serdar Müftüoğlu-Üzeyir Gündüz, *Lise ve Dengi Okullar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 1, Kaya Matbaacılık, İstanbul 1995.

SELÇUK, Mualla, “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB yayınları, Ankara 2000.

……………………, “Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yayınları, Ankara 2000.

Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Ahlak Dersleri Programı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1975.

TAŞKIRAN, Tezer, *Yurt Bilgisi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1939.

TEKIŞIK, Hüseyin Hüsnü-Niyazi Kahveci, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 4. Sınıf,*Tekışık Yayıncılık, Ankara 2000.

TONGUÇ, İsmail Hakkı, *Canlandırılacak Köy*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947.

TOZLU, Necmettin Tozlu, “Eğitim Sistemimizin Şekillenmesinde Bir İdeoloji Olarak Batılılaşma Düşüncesinin Etkisi”, Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 23-26 Ekim 1996, Van 1997.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul 1988.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-5-6-7-8. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu, MEB, Ankara 2006.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği İkinci Maarif Şûrası, (Tıpkı Basım) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 9-10-11-12. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleyman-Hayati Hökelekli-Enver Uysal, *Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 2*, Ülke Yayınları, İstanbul 2000.

UYSAL, Mevlüt-Reşid Alkan, *Ortaokullar İçin Ahlak Dersleri 2.* sınıf, Görüş Yayınları, İstanbul 1975.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 7. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

YİĞİT, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Alkın Kitapçılık, Ankara 1997.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan

Oturum Başkanı

Sayın Kesgin'e biz de çok teşekkür ederiz. Cumhuriyet döneminde ahlak eğitimi ile ilgili örgün eğitimde neler olup bittiğinin bir panoramasını verdi ve bizlere bu konu ile ilgili öneriler sundu. Kendisine çok teşekkür ediyoruz. Konuyla ilgili Türklerin ahlakı ile ilgili çok güzel ifadeler kullandı. Biz de 2005'de mi 2006'da mı yabancıların da katıldığı bir toplantıdaydık. Değişmeden önceki sosyal bilgiler kitabında Türkler asla yalan söylemez diye bir ifade vardı, Türklerin ahlaki özellikleri anlatırken. Yemeğe çıktık bir ülkeden birisi sordu bana 'Recep sen hiç yalan söyledin mi? dedi. 'Düşündüm ya söylemişimdir dedim. O zaman sen "Türk müsün" diye sordu. Böyle çok idealize edici "asla bunu yapmaz, asla şunu yapmaz bunu yapar, onu yapmaz" böyle ilginç karşıt düşünceler orada var. Herhalde çok idealize ederek bunları anlatmaya çalışıyor.

Bunu yapmaz onu yapmaz bu şekilde bir sistem var. Burada bir konuyu söylemek istiyorum arada Osmanlı'da miras alınan ahlak anlayışı bunu arkadaşımız yarın anlatacak. Farklı modellerden bir tanesi de Ziya Gökalp'in dini ve milli ahlakın uygulaması şeklinde. Cumhuriyetin ilk döneminde onun anlayışının çok hakim olduğu söylendi. Bence bu çok bilimsel olarak doğru bir şey değil. 1930'lu yıllarda gelinceye kadar zaten ahlakla ilgili bir şey kalmamış sadece köy okullarında, 1936'ya kadar din dersi kalkmıştır. Çünkü Ziya Gökalp dini milli ahlakı Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak şeklinde ifade ediyor. Onun müfredata yansıması olarak İslamlaşma anlayışının müfredata yansıması diyor bu müfredatta diyor. İlmihal olmalı ve Kuran dersleri olması lazımdır. Din dersi almayan kişi seciyesiz olur diyor. Bunlar Gökalp'in düşüncesidir. Yani dolayısıyla aslında

ilk döneminde tek parti döneminde zannedildiğinin aksine Gökalp'inki dini Türk milliyetçiliğidir. Yani genel olarak bu yanılgı Cumhuriyet döneminden 1925'ten, 1945-1950'lere kadar hiçbir kitabı da basılmamış. Genel yanılgı var. Daha ziyade seküler milliyetçilik hakim olmuştur. Onun müfredat programında mesela adı da "Kur'an Öğretimine Yönelik İlmihal"dir. Bunların mutlaka okuması lazımdır der kendi. Zaten 1924'te ölmüştür kendisi. Din ve ahlak eğitimi açısından ondan daha iyi olurdu. Bunu bilimsel bir tespit olarak söylüyorum. Gökalp birçok açıdan eleştirilebilir o ayrı konu. Ama uygulanmamıştır, seküler milliyetçilik daha dominant bir halde uygulanmıştır. Şimdi bildiriyi müzakere etmek üzere değerli hocam Doç. Dr. Hilmi Uçan'a sözü veriyorum.

Dr. Safiye Kesgin'in Bildirisinin Müzakeresi

Doç. Dr. Hilmi Uçan

(Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Saygıdeğer Başkan, Değerli Meslektaşlarım,

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sayın konuşmacının "Cumhuriyet Dönemi Ahlak Eğitimi" adlı tebliğini birlikte dinledik. Güzel bir tebliğdi. Kendisine teşekkür ediyorum.

Konuşmada genel olarak şunlar dikkatimi çekti:

Sunumunun daha başında, şöyle temel bir soru vardı:"Eğitimi yapılan ahlak ne ile temellendiriliyor?"

Bu soru önemli bir soru idi. Sayın konuşmacı bu konuda üç ayrı yaklaşım olduğunu söyledi:

- Din temelli bir yapılandırma

- İnsan ve insanın doğasına dayalı (antropolojik/hümanist) bir ahlak eğitimi

- Türk düşüncesine dayalı bir ahlak eğitimi

Bu tasniften sonra, sayın konuşmacı, cumhuriyet döneminde esas olarak alınan ahlak eğitiminin, toplumsal temelli, Türk kavramına dayalı ulusal/millî bir temellendirme olduğunu; diğer iki unsurun bu tutumun yardımcı unsurlarını oluşturduğunu vurguladı.

Din bilgisi, ahlak dersleri, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin ders programları ve kitapları ele alınmaya çalışıldı. Eğitim politikalarının tarihî mirasımızdan kopuk düşünülemeyeceğini; bu politikalarda, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında modernleşme çabalarının neden olduğu değişikliklerin izlerini görmenin mümkün olduğunu; bu nedenle de okullar arasında değişik bakış açıları değişik kültür ve yaşam biçimleri görüldüğünü söyledi.

Konuşmacı bu yaklaşımlardan örnekler de verdi: Emrullah Efendi'nin dinî değerleri esas alan anlayışı; Satı Bey'in insanî vicdanla temellendirilmiş laik bir ahlak eğitimi anlayışı; bireyselliği, girişimciliği, özgürlüğü öne çıkaran ahlak anlayışı bu örneklerden bazıları idi. Bu görüşlerin cumhuriyet dönemi temsilcilerinden de isimler verildi: Şemsettin Günaltay, Ziya Gökalp.

Gökalp'in görüşlerinin Cumhuriyet Dönemi ahlak eğitiminin temelini oluşturduğu vurgulandı. Bu eğitim ve ahlak anlayışına göre din ve ahlak, Batı'nın bilimsel yöntemleri ışığında yeniden yorumlanmalı, gözden geçirilmelidir. Uygulanan bu eğitim politikalarında emir kipi kullanılır. Bu kullanım, otoriter, davranışçı bir eğitim/öğretim yaklaşımının yansımasıdır. Bu anlayışa göre, dinî ve millî ahlak Batı'nın ilmi yöntemleriyle toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmalı ve gözden geçirilmelidir.

1936 yılından itibaren ise din dersleri örgün eğitim kurumlarından uzaklaştırılır. 1936 yılı ilkokul programında isteğe bağlı olarak bile din derslerine yer verilmediği; böyle bir eğitimin

‘irtica’ya yol açacağı endişesi taşındığı; Mustafa Kemal’in ölümünden sonra yaklaşık 8 yıllık İnönü iktidarında ise millî ahlakın dinî ahlaktan arındırılması yoluna gidildiği; hümanist bir kültürün egemen kılınmak istendiği; hümanist-laik bir ahlakın öncelendiği belirtildi. Bu 8 yıllık dönemde ahlak, ne halka ne kültüre ne dine dayalıdır. Bu ahlak eğitimi anlayışında metafizik boyut dışlanır. Ahlak dinden soyutlanır. Özetle hümanist/ pozitivist/ pragmatist bir eğitim anlayışının öne çıkarıldığı sayın konuşmacı tarafından belirtildi. Şöyle de çarpıcı bir örnek verildi bu konuda: Bu dönemde ortaokul yurt bilgisi kitabında Türk milletini oluşturan unsurlar arasında ırk, yurt, dil, tarih, kültür ve ülkü birliği sayılır; din yoktur bu unsurlar arasında.

Ne var ki bu görüş ve tutum başarılı olmaz. Uygulanan eğitim politikası ile toplumsal doku uyuşmaz. Çok partili hayata geçilir geçilmez halk din ve ahlak eğitimi taleplerini dile getirmiştir. Programa önce ilkokullarda sonra da ortaokullar ve liselerde din dersleri konulur. Ancak bu uygulamalarda da pragmatist bir yaklaşım vardır. Başka bir deyişle din bir araç olarak eğitimin içinde yer alır.

1948 ve 1967 müfredat programlarından söz edildi. 1974’lü yıllara gelindiğinde, zorunlu ahlak derslerinin dinî ahlakı da içeren bir millî ahlakın okutulmasının önerildiği; komünizmin etkisinin azaltılması için millî, manevî değerlerin öğretilmesine öncelik verilmesi bir tedbir olarak istenir.

1974-1982 yılları arasında töre ve gelenekler ile millî değerlere dayalı bir ahlak anlayışı benimsenir. Daha sonra, bu anlayışla çalışmanın dinimizin emri olduğu ‘iki günü eşit olanın ziyanda’ olacağı ve insanımızın sürekli ve çok çalışması gerektiği bu programlarda dile getirilir. Bu yaklaşımlarda davranışçı bir öğretim anlayışı vardır. 1982 din kültürü ve ahlak bilgisi ders programında dinin milleti oluşturan unsurlardan biri olduğu kabul edilir.

Bu programlarda davranışçı, otoriter bir eğitimin izleri görülür. 2000'li yıllara kadar din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde, "niçin din eğitimi" ve "niçin dine dayalı ahlak eğitimi" sorularına cevap verilmekle meşgul olunur.

2000'li yıllardan sonra da "nasıl bir ahlak eğitimi" sorusu gündeme alınmıştır. Ahlak ile dinin ilişkisi öğrencilere hissettirilmeye çalışılmıştır. Yine bu yıllarda dinî değerlerin yanına evrensel değerler eklenir. Başkalarını inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile bakılması gerektiği dile getirilmiş; çağdaş, evrensel insanî değerlerin İslami değerlerle örtüştüğü öne sürülmüştür.

2005 ortaöğretim ve 2006 ilköğretim DKAB müfredat programına uygun olarak hazırlanan kitaplarda da 2000'li yıllarda başlayan ahlak merkezli din öğretimi anlayışı sürdürülür. Bu anlayışın dayapılandırmacı anlayışın ilkeleri ve yöntemleri ile zenginleştirildiği görülür.

Yine 2005 Müfredat Programı'nda temel becerilerin yanısıra değerler öğretimi de ön plana çıkarılmıştır: Adil olma, aile kurumuna önem verme, bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, yumuşaklık, cömertlik, sabır, alçak gönüllülük ve benzeri değerler gündeme taşınmıştır. 2006 ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi programında inanç, ibadet, Hazreti Muhammed, Kur'an ve yorumu, ahlak, din ve kültür şeklinde 6 öğrenme alanı belirlenmiştir. Değer eğitimi, bilişsel ve yapılandırmacı öğretim anlayışından destek almıştır.

Bu açıklamalardan sonra "örgün eğitim kurumlarında yürütülen ahlak eğitimi çalışmaları yeterli midir ve istenilen sonuçları verebilmekte midir?" sorusu önemli bir sorun olarak gündeme taşınır. Bu soruya çok da olumlu bir cevap verilemez. Zira ahlaki tutum ve davranışların pek çoğu toplumsal yaşamda görünür değildir.

Müfredat programları ile ilgili bu örneklerden sonra da bir özeleştiri önerildi. Ancak bu özeleştirinin sadece bir dersin uygulanması üzerinden yapılmasının doğru olmadığı vurgulandı. Eğitim sistemimiz üzerinden, genel bakış açımız üzerinden bir özeleştiri ile bu eksikliklerin giderilmesi gerektiği belirtildi. Bu vurgu da benim gözümde son derece önemli idi.

Bunlardan sonrada her siyasal iktidarın kendi ideoloji ve felsefesini yerleştirme çabasını önceledikleri vurgulandı. Bu tutumların da eğitimde ve ahlak eğitiminde bir süreklilikten ziyade kopuşlar ve birbirinden farklı uygulamalara sebep olduğu dile getirildi. Genel olarak eğitimde özel olarak ahlak eğitiminde bir sürekliliğin olması gerektiği vurgulanarak uzun vadeli iyi planlanmış uygulamalar yerine günün siyasi gündeminin geçici kararlarına bırakılmış bir eğitim sürecinin istenen başarıyı sağlayamadığı söylendi. Ahlak eğitimi ile ilgili yaklaşımımızın genel eğitim felsefemizden, dünyayı algılama biçimimizden bağımsız olmaması gerektiği belirtildi. Sonra mevcut eğitim felsefemiz ve politikamızın sorgulanması gerektiği; bunun sonucunda ayakları kendi kültürel ve tarihi mirasımıza basan toplumsal ve kültürel dokumuza uygun bir eğitim felsefesi oluşturmamız gerektiği söylendi. Başkalarının giysilerini kesip biçip kendimize uyarlamaya çalışma alışkanlığımızı terk etmemiz gerekir.

Cumhuriyeti kuran iradenin eğitim konusunda çizmiş olduğu istikamet böyle bir eğitim felsefesinden, tarihî mirasımızdan yoksundu. Zira bu irade devletin kurumlarından toplumun bireylerine kadar hemen her alanda eskiye rağmen yeni bir kimlik inşası amacını güdüyordu. Bu sebepten yakın geçmişle her türlü bağın kesilmesi önemsenmişti. Bunun yerini dolduracak olan şey ise yüzyıllık bir sürecin sonucunda olgunlaşan batıcılık ve modernleşme fikrinin eğitim kurumları aracılığıyla topluma yerleştirilmesiydi.

Batıdan ithal çeşitli felsefi yaklaşımlarla çözümler arama çabası kendi gerçekliğimizin, tarihi ve kültürel mirasımızdan yola çıkarak bir eğitim felsefesi üretmemizin önünde önemli bir engel olmuştur. Kendi eğitim felsefemizi tartışarak olgunlaştırdığımız söylenemez.

Bu açıklamalardan sonra da şu eleştiri ve öneriler dillendirildi: Akademik amaçlı bir öğretim baskın bir şekilde öne çıkarılmaktadır. Başarı ölçütü olarak davranışlardan ziyade akademik beceriler esas alınmaktadır. Davranışları ahlaki tutum ve sosyal ilişkileri açısından ne kadar iyi olursa olsun, eğer derslerde gösterdiği akademik başarı düşükse, öğrenciye kendisini değersiz hissettiren bir eğitim sistemi sunulmaktadır. Ödüllendirme sistemimiz sadece akademik başarıya yöneliktir. Yalnızca örnek bir davranışı için öğrenci hiçbir zaman takdir veya teşekkür belgesi almamıştır. Hemen hemen tamamen akademik başarıya odaklanmış bir eğitim sisteminde öğretmenler ve idareciler ahlak eğitimi üzerinde yoğunlaşabilecek zaman ve motivasyondan yoksundur. Tüm eğitim sistemi sınavlarda yarışarak gösterilecek akademik başarıyı elde edebilmek üzere programlanmıştır. Hâlbuki ahlak eğitimi faaliyetinin müdüründen görevlisine, öğretmenden öğrencisine ve velisine bir ekip işi olduğu anlayışı çok önemlidir.

Ahlakın söze, söyleme indirgenme tehlikesi olduğu da önemli bir vurgu idi. Bunun yerine, yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları oluşturabilecek sosyal etkinliklerin, projelerin tasarlanması ve uygulanması gerektiği vurgulandı. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün "DKAB derslerini destekleme için materyal hazırlama konusunda son derece yetersiz olduğu" da belirtildi.

Kendisine teşekkür ediyoruz.

Sayın konuşmacının söylediklerini bu şekilde aktardıktan sonra böylesine önemli bir konuda, eğitim ve ahlak gibi hayatımızın,

içinde yaşadığımız toplumun çok önemli iki sorunu üzerinde ben de birkaç söz söylemek istiyorum.

Şimdi küçük sorular üzerinde birlikte düşünmeye çalışalım.

"Eğitimi yapılan ahlakın ne ile temellendirildiği sorusu" sayın konuşmacının tebliğinin başında dile getirdiği en önemli soru idi. Sadece DKAB dersinin değil bütün derslerin hatta bütün yaşamımız için bu soru temel soru olmalıdır. Bu sorunun cevabı sağlıklı bir şekilde verildikten sonra yöntem sorunu tartışılmalıdır.

Biz çoğu zaman 'esas' halledilmiş gibi 'usül' ve yöntem üzerinde tartışır dururuz. Usül önemlidir. Ama 'esas' ihmal edilirse usulün de, yöntemin de çok fazla bir önemi kalmaz. Yanlış soruları tartışır dururuz. Ya da şöyle diyebiliriz: 'Esas', güzel bir şekilde ortaya konulursa, uygulanacak yöntem bizi daha çabuk, daha kolay hedefimize ulaştıracaktır.

Öncelikli olan evin zeminidir. Zemin sağlam mı değil mi? Zeminin dikkatli bir şekilde seçilmesi gerekir. Nitekim bir ev yapılacaksa önce bir zemin etüdü yapılır. Kutsal kitabımızda bütün işlerde örnek olsun diye bir ev örneği verilir: "*Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup da onunla beraber kendisini de cehennem ateşine çöküp giden kimse mi? Allah, zalimler güruhuna hidayet vermez.*" (Tevbe suresi, 109.)

İster bir ev yapalım, ister bir eylemde bulunalım ister DKAB öğretim programı olsun isterse eğitim felsefesi ve yöntemi olsun Allah korkusu sevgisi ve saygısı, rızası üzerine kurulacak bir kurum, daha sağlıklı, bu çerçevede yetişecek bir kişi daha bir olgun olacaktır.

Öyle ise ahlakın ne olduğu sorusu önemlidir. Eğitimi yapılan ahlakın neye dayandığı sorusu da bunun ardından gelen temel sorudur.

İman-amel-ahlak kavramları din eğitiminin birbirinden ayrılmayan üç temel konusudur. İman, hepimizin bildiği gibi kelime-i tevhidi dil ile söylemek, kalp ile tasdik etmektir. Bunu söyleyen herkes Müslümandır. Amel ise, Müslüman olmanın yani teslim olmanın gerekliliklerini yerine getirmektir. Bu ikisi yetmiyor bir de ahlak, ahlaklı olmamız isteniyor ve sorun da burada."Din nedir?" sorusuna bizim inancımız "güzel ahlaktır" şeklinde cevap veriyor."Uğursuzluk nedir?" sorusuna da "kötü ahlaktır" cevabını veriyor.

Öyleyse ahlak nedir? "ahlak", "hulk" kelimesinin çoğuludur. Hulk ise, "tabiat" ve "seciye" (=huy, karakter) demektir. Bunu şöyle örneklerle açıklamaya çalışalım:Yumurta, tavuk değildir. Ama yumurta, tavuğu içinde saklar. Tavuk, yumurtanın içinde gizlenir, sonra gün yüzüne çıkabilir. Çekirdek ağaç değildir. Ama çekirdek, ağacı içinde gizler;ağaç, bir çekirdeğin içinde gizlidir. Bir insan, bir meni hayvancığının içinde gizlidir.

Tıpkı bunun gibi insanın da bedeni içerisinde gizli ve yerleşmiş bir heyet, bir öz vardır. Bu öz huy, seciye, 'hulk' kelimeleriyle adlandırılır. Bu özün, bu hislerin birçok gizli faaliyetleri vardır. İşte bu gizli fiillerin adı ahlaktır. Bu hisler insanın içinde sakin ve sabittir. İsterseniz bunun adına gizli meleke diyelim. Bu gizli melekeler insanı iyi veya kötü fiillere sevk eder. Müslüman veya gayr-i müslim, her insanda böyle gizil bir güç vardır. Herkes, her insan, kendi aslında, yaratılışında merkezlenmiş, gizli ahlakı ve tabiatına göre amel ve hareket eder.

Konumuzu şöyle bir soru ile açalım:“can çıkar huy çıkmaz” deriz. Bu ne anlama geliyor? Can çıkıyor, huy çıkmıyorsa ne diye çalışalım? Buna göre “insan değişmez”, “huy değişmez” mi diyeceğiz?

İki tür ahlak var: biri değişiyor, diğeri değişmiyor.

- Fıtrî ahlak,

- Kesbî ahlak, kazanılan ahlak.

Fıtrî ahlak nedir? Fıtrî ahlak, insanlarda yaratılış olarak var olan özdür. Bu öz bütün insanlarda vardır.Yani insanın fıtratında mesela öfke ve şehvet vardır. Bunlar ne ise odur, değişmez. Nefs ölmez, ancak sıfat itibariyle değişebilir. Bir ağaç aşılansa bile, aşı yapıldığı yerden kesilse, aslı ne ise kökü, aynı fidanı meydana getirir. Bu öz, bu yaratılış nüvesi Müslüman'da da kâfirde de aynı şekilde vardır. Başka bir deyişle nefsin aslı değişmez.

Nefsin özelliklerinden olan fıtrî ahlak: Kibritin içindeki ateş; ateşin içindeki hararet; suyun içindeki soğukluk; İnsan içindeki gazap ve şehvet gibidir. Potansiyel olarak bu öz, bu özellikler her insanda vardır.

‘Kazanılan ahlak’, suyun taşlaşması, değişmesi gibidir. İnsanda doğuştan var olan melekenin dışarıdan gelen etkilerle uğradığı değişikliklerdir. Aşılanan ağaç güzel fidan verdiği gibi, terbiye edilmiş bir nefs de sıfat itibariyle değişir ve güzel semereler verir. Öyleyse, “can çıkar huy çıkmaz” demek, insanın içinde gizli olan bu ‘cevher’, bu ‘çekirdek’, fıtrî ahlak değişmez demektir. Bir Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulur: “Sizler bir dağın yerinden zevale uğradığını işittiğiniz zaman tasdik ediniz, lakin bir adamın huyundan zail olduğunu işitirseniz asla inanmayınız, çünkü o, üzerinde yaratılmış olduğu cibilliyetine dönüverir. ”İnsanın içinde, yaratılışında genlerinde var olan bu öz değişmez. “Can çıkar

huy çıkmaz" demek bu anlamda doğrudur. Ama insan değişir, çirkin davranışlarını, güzel davranışlara dönüştürebilir. Bunun adı da talimdir, terbiyedir, eğitimdir, öğretimdir.

Bu durumda Talim ve Terbiye kavramları üzerinde durmamız gerekir.

"Eğitim" sözcüğü "terbiye" sözcüğünün yerine kullanılan bir sözcüktür. Terbiye sözcüğü de Rab sözcüğünden türemiş bir sözcüktür. Osmanlı'da 'mürebbiler' vardır. Tanzimat Dönemi'nde her konakta Fransız bir mürebbi vardır. Rab; sahip, ıslah eden, arıtan, saflaştıran, olgunlaştıran, eğiten, terbiye eden, sivrilikleri ortadan kaldıran anlamlarına gelir."Erbab" sözcüğü de "Rab" kelimesinin çoğuludur.

Eskiler "talim" ve "terbiye" demişler. 'Talim' 'öğretim'in karşılığı olarak; 'terbiye' de 'eğitim'in karşılığı olarak kullanılmaya başlanmış. Talim, ilim, muallim aynı kökten gelen sözcüklerdir. "Maarif" kavramının karşılığı olarak da "eğitim" denilmiş: Maarif Vekaleti, Millî Eğitim Bakanlığı. Ama eğitim sözcüğü de "maarif" sözcüğünün yerini tutmaz. Sirklerdeki maymunlar da eğitilebilir, onlara bir davranış öğretilebilir, böylece eğitilmiş olurlar, ama maymunlar "irfan" sahibi olamazlar, kendilerini tanıyamazlar. "Maarif" kavramı, "arif" ve irfan"ı da içerir;"irfan"ın öğretildiği, insanın kendisini tanıdığı mekân, "irfan yeri" anlamlarına gelir.

'Öğretim'de, 'talim'de ise 'yol gösterme', bir beceriyi, bir bilgiyi edindirme anlamları var. İşin "nasıl"ı öğretimde, talimde devreye girer: "Tornacılığı severim", "marangozluğu severim" diyebiliriz. Arkasından da şu soru gelir: Masayı, koltuğu nasıl yaparım? Masa, koltuk yapmayı nasıl öğrenirim? 'Öğretim' deyince işin içine 'yöntem' girer. Ahlak eğitimi ise masa ve sandalyenin yapımından çok daha önemlidir, çünkü bizzat insanla ilgilidir. Belli bir yöntemi izlemeden, bir anne-baba, çocuğuna yalan söy-

lemenin, hırsızlığın kötü olduğunu anlatabilir, çocuğunu “terbiye edebilir ‘eğitebilir’. Bir başka anne-baba, öğretmen, çocuğun yaş ve zekâ durumuna göre belli bir yol ve yöntem izleyebilir. Yaşamdan, kitaplardan, özellikle kendinden örnekler vererek hırsızlığın, yalan söylemenin neden kötü bir edim olduğunu gösterebilir, öğretebilir.

İnsan, öğretmensiz öğrenebilir mi? Öğretmen olmadan, bir usta olmadan öğrenebilir mi? Öğrenebilir. Ama zor öğrenir. Bir usta olursa öğrenme süresi kısalır. ‘Öğrenme’de, öznenin kendisi işin içindedir. ‘Öğretme’de ise başkasının yol göstermesi, bilgilendirmesi vardır. Yüzmeyi kendiniz de öğrenebilirsiniz, birisi de size öğretebilir. Sonuçta yüzme eğitimi almış olursunuz. Eğer bir kılavuz varsa daha kolay öğrenilir. Hatta kılavuz olmazsa boğulma tehlikesi de vardır. Edebiyatı da bir insan, bir öğrenci kendisi sevebilir; roman, öykü, şiir okuyabilir. Ama biz de sevdirebiliriz. Din kültürü ve ahlak bilgilerini de insan kendisi öğrenebilir. Ama bir öğretmen olursa, bir rol model olursa daha çabuk öğrenir. Bir öğretmen, bir usta da dini ve ahlakı sevdirebilir. Burada önemli olan bilginin kaynağıdır, sağlamlığıdır, uygulamadaki samimiyettir. Yani, eğitimle uğraşan kişiler olarak edebiyatın, ahlakın, irfanın, maarifin ne olduğunu, bunların yaşamımızdaki yerini, gücünü hissettirebiliriz. Sonuçta bu insan da bizim aracılığımız ile “ahlak eğitimi / edebiyat eğitimi/teknik eğitim” almış olur. Edebiyatın ne olduğunu, ahlak’ın ne olduğunu öğrenmiş olur.

Bütün kuramlar insanın doğasından hareketle düşünce üretir:Freud, insanı cinselliğe indirger: Bütün edimlerin, etkinliklerin kaynağında insanda yaratılış olarak var olan şehvet duygusunun olduğunu kuramsallaştırır. Marx ise insanın bütün yaptıklarının temelinde ekmek kaygısı, madde kaygısı olduğunu vurgular. Keynes ya da Adam Smith de kapitalist bir dünya görüşünü kuramsallaştırır;insanın maddi refahını, yani ekmek kaygısını öne çıkarır; yeryüzündeki bütün lezzetleri bu dünyada insanın önüne sermek ister.

Beşerî kuramların tamamı bencildir;yeryüzündeki bütün varlıkların insanın olmasını ister. Hırs ve haset insanın bencillik genlerinden doğan bir ahlak çizgisidir. Hırstan kapitalizm doğar, hasetten sosyalizm doğar.

Semavî dinler de yeryüzündeki bütün varlıkları insanın hizmetine sunar: insan bunlardan yararlanacaktır, ama sadece kendisi yararlanmayacak, insanlığı da bu nimetlerden yararlandıracaktır. Başka bir deyişle Allah'a, sadece Allah'a kulluk edecek, kullara insanlık yapacaktır.

Yeryüzünde varolan her insanın, ister kapitalist, ister sosyalist ister Budist isterse Müslüman olsun bir sorumluluğu vardır. İnsana bir ahlak kazandıran bu sorumluluk duygusudur. Bu durumda, "insan kime karşı sorumludur?" "ahlakın kaynağı nedir?" soruları talim ve terbiyenin, eğitim ve öğretimin de temel sorularındandır. Şu soruyu daha başta sormalıyız:

Acaba emellerimi neye bağlamalıyım? Ahlak eğitimi açısından doğru sonuçlara ulaşmak için şu soru son derece önemlidir.

Ahlakın kaynağı dindir. Batı dünyası bu konuda değişik görüşler ileri sürmüştür. Ahlak ilminin konusu insanın doğasında varolan özün işleyişini ortaya koymaktır. Başka bir deyişle, ahlakın konusu insan nefsinin terbiyesidir. İşe buradan başlamak gerekir. Bir tek Allah'a inanmak, O'nun emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak ahlakın temel hedeftir. Bütün emelleri Allah nezdindeki izzet ve şerefe bağlamak gerekir. Zekâ ve ilim, ahlaktan başka bir şeydir. Nice zeki insan vardır ki, nice bilgili insan vardır ki ahlaktan yoksundur. Çok güzel ahlak sahibi olan vardır ama zeki veya âlim olmayabilir.

Etik ve ahlak aynı kavramlar değildir. Etik, ahlak üzerine konuşan felsefe dalıdır. Etik'in kaynağı akıldır; ahlakın kaynağı ise

dindir. Bir davranış etik olabilir ama ahlaki olmayabilir. Etik kurallar insanların belirlediği kurallardır. Ahlaki kurallar ise Allah'ın belirlediği kurallardır. Batı dünyasının kullandığı etik kavramı, "bütün emelleri Allah nezdindeki izzet ve şerefe bağlamak gerekir" kuralını anlamaz. Batı nihai noktada, olsa olsa kendisini insana karşı sorumlu tutar.

Batı'da gelenek kavramı ahlak anlamında da kullanılıyor. "moeurs" sözcüğü "gelenek" anlamına gelir. "police de moeurs" ahlak zabıtası demektir.

Gelenek de ahlak anlamını karşılamaz. Gelenek toplumsal kurallardan oluşur. Ahlakın kaynağı ise vahiydir. Toplumsal alışkanlıklar vahye uygunsa ahlaki bir değer kazanır. Bu durumda, bir eylem, bir davranış geleneğe uygun olabilir ama ahlaki olmayabilir. Mezarlara çaput bağlamak gelenek hâline getirilmiş olabilir. Ama bu davranış kaynağını dinden almaz.

Ahlakın kaynağı helaller ve haramlardır. Ahlakın gayesi Hakk'ın ve halkın defterinde şeref kazanmaktır. Ahlak, ihlastır; ahlak tutarlılıktır. Ahlak, ihlasla amel etmektir. Yaptığını sadece Allah için yapmaktır. İhlas ve ihsan, ahlakın, olgunluğun zirvesidir. Ahlak, davranışlarımızdaki kişisel tutarlılıktır. Bu anlamda Ebu Cehil büyük bir ahlak abidesidir. Lat, Menat ve Uzza'ya inanır; bu putlara tapar. Sonuna kadar bu inancında direnir.

Allah Resulü Aleyhisselam "kimin sırtına vurdumsa işte sırtım gelsin vursun; kimin malını almışsam işte malım gelsin alsın" der. Allah Resulü ahlakın zirvesindedir; o güzel ahlakın eşsiz timsalidir. Hazret-i Ebubekir "dağ başında bir saman çöpü olsaydım da cehennem azabının korkusunu duymasaydım" der. Hazreti Ömer çölde devesine kölesiyle nöbetleşe biner. Dünya, yani haram mal ayaklarına geldiği halde onu Allah korkusuyla reddedebilen insan ahlaklıdır. Ömer bin Abdülaziz gibi.

Küçük veya büyük, günahları küçümsemeyen kişi ahlaklı kişidir. Unutmamalıyız ki Âdem Aleyhiselam da bir tek günah işlediği için cennetten çıkarılmıştı. Küçük günahlar, yemeklere konulan küçük zehirler gibidir. Günahları küçümseyen kişi ahlaksızdır. Günahtan korktuğu kadar hiç kimsenin düşmanlığından korkmayan insan ahlaklıdır. Olgunluk günahtan sakınmaktır. İnsandan sadece iman etmesi değil, amel etmesi de istenir, ahlaklı olması istenir. Asr suresinde buna dikkat çekilir.

Ahlak hakkında bu bakış açımı belirttikten sonra bir de iliklerimize işlemiş bir ruhsal çizgiden, bizi ahlaklı, tutarlı bir kişi olmaktan alıkoyan bir hastalıktan, geri kalmışlık duygusundan söz etmek istiyorum. Bizi başka uygarlıkları taklide yönelten, bizi biz olmaktan çıkaran de bu duygudur. Talim ve terbiye, eğitim ve öğretim anlayışımız da bu duyguyla hareket ettiği için sağlıklı noktalara gidilememektedir. Bu duygu çıkış noktamız olduğu için hep geçmişi kötülemek, 'yeni'yi övmek, Batı'ya öykünmek gereğini hissettik. Batı, dini reddettiği için ekonomik anlamda büyümüştür. Bizim aydınımız da dini reddedersek ilerleyeceğiz, kalkınacağız zannına kapıldı. Ne var ki Batı'nın reddettiği din tahrif edilmiş bir din idi.

Batı ekonomisi Protestan ahlakına, J.Calvin ve Luther'in din anlayışına dayanır. Kalvinizm, Püritanizm, Metodizm, Protestanlığın alt mezhepleridir. Bu mezhepler, kişisel yetki ve iktidar kullanımını kiliseden alıp bireylere veriştir.

Protestanlara göre Katoliklerin din yorumu yanlıştır: Papazlar günah çıkartamaz; kiliseye bu nedenle resim heykel konulmamalıdır. Borç, zengin kişilere faizle verilebilir. Dinsel yaşamı ayinlere boğmamak gerekir. Protestanlık çok çalışmayı, hırslı olmayı önerir. Bu anlayışa göre, günde 6 veya 8 saatten fazla uyuyan insan makbul bir insan değildir. İnsan, ödevini öne almalıdır. Çok çalışmak ibadettir. Ekonomik başarı, dinsel başarıdır. Kalvi-

nistler rasyonel bir çalışmayı amaç olarak kabul ederler. Büyük ölçüde Kalvinizm'den beslenen anamalcı bir düşünceye ve ruha sahip kişi, kendine yetecek kadar üst düzey bir tüketim garantisi verilse dahi bununla yetinmemelidir, daha fazlasını istemelidir.

Böyle bir çabanın, çalışmanın ise övülebilecek, ibadet olarak kabul edilebilecek bir yanı yoktur. Böyle bir hırs, tedavi edilmesi gereken ahlaki bir hastalıktır. Anamalcı anlayış da, insandaki bu duyguyu, hırsı tahrik eder: Kapitalizm hırstan doğmuştur. İnsan metodik bir şekilde çok çalışmalıdır, çok kazanmalıdır; kazançta sınır yoktur. Kanaat denilen elindeki ile yetinme duygusu, 'riyazet' Kalvinist, anamalcı anlayışın reddettiği bir duygudur.

Çağımızda her türlü bilgi, her türlü eylem eğitimin, güzel ahlakın değil ekonominin emrine, hizmetine amade kılınmıştır. Çağımızda insan ekonomik bir özne konumuna indirgenmiştir. Yükseköğretim kurumlarında iş için 'bilimsel' çalışmalar yapılmakta, iş için 'elemanlar' veya 'ara elemanlar' yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu ekonomik özneden üst düzey bir verim alabilmek için Protestanlık, Kalvinizm, genel anlamda din, bir motivasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Tersi durumunda insan elindeki ile yetinmeye de gidebilir. Bu ise kapitalist ahlakın ve davranışın çöküşü demektir. Batılı anlayış Katolikleri 'iyi uyumak'la, Protestanları 'iyi yemek yemek'le tanımlarlar: İyi, rahat uyku uyumak için Katolik; dünya lezzetlerini tatmak için Protestan, Kalvinist olmanız gerekir. Kalvinistler elindeki ile yetinmeyi, riyazeti kabul etmezler, Katolikler kanaati, az ile yetinmeyi öne çıkarırlar. Bu nedenle anamalcı ahlak anlayışı az ile yetinen bir geleneği yok etmek ister. Protestan ahlakı ve anamalcılığın ilk düşmanı gelenektir. Gelenek, küçümsenen bir kavramdır: geleneksel olan kötüdür, modern olan iyidir anlayışı zihinlere kazınmıştır. Anamalcı ahlaka ters düşen her anlayış hurafe olarak nitelenir. Rasyonel aklın dışında bir ölçü kabul edilmez.

Kalvinist miyiz? Katolik miyiz? Protestan mıyız? Müslüman mıyız?

Tanzimat'tan bu yana bizim aydınımızın din eleştirisi de, ahlak eleştirisi de ahlak eğitimi ile ilgili önerileri de çözüm önerisi de Protestanların ve Kalvinistlerin dine yönelttikleri eleştirilerle neredeyse aynıdır. Protestan sorularla İslam sorgulanmaktadır. Batı'nın Hristiyan'ı değil Hristiyanlığı, dini suçlaması doğru idi. Gözden kaçırılan, unutulan ise Hristiyanlığın tahrif edilmiş; İslam'ın ise tahrif edilmemiş sahih bir din olmasıdır.

Rönesans öncesi Avrupa'da insanın değeri yoktur. Protestanlar Katoliklere 'tanrı ile insan arasına giremezsiniz' derler. Katolik mahkemeleri kurulur; engizisyon yani zorbaca soruşturmalar yapılır. Batı böyle bir Orta Çağ'a dönmek istemez. Aynı çağda İslam uygarlığı insanı 'eşref-i mahlûkat' olarak görür. Teknik anlamda da dünyadaki süper güçtür. Batı uygarlığı insanı öne çıkarmaya çalışırken, İslam uygarlığı insanı Allah'a bağlayan ve yaratılanların en şereflisi olarak kabul eden bir anlayışın uygulamalarını ortaya koyar. Bizde bugün bile 'siz bizi ortaçağ karanlığına sürüklemek istiyorsunuz' şeklinde saçma savlar ileri sürülür. Ne var ki kötü olan bu Orta Çağ, Batı'nın Orta Çağı'dır.

Batı uygarlığı, düzeltilmiş bir din arar. Rönesans, hümanizm ve reformist hareketler bir kaçış hareketidir; Batı uygarlığının tahrif edilmiş bir dinden kaçışıdır, din bağından kurtulma çabasıdır. Bizde İslam'ı suçlu bulduk. Hâlbuki İslam değil, Müslüman suçluydu.

Geri kalmışlık duygusuyla Batı'da gördüklerimizi 'zaten o bizde var, bu anlayış İslam'ın anlayışı' şeklinde yorumlarla batı düşüncesi içselleştirilemez, meşrulaştırılamaz. İslam ve Müslüman sözcükleri sıfat tamlamalarını kabul etmez: İslam rasyonalizmi, İslam sosyalizmi, liberal İslamvb tamlamalarla kendi dünyamızı

kuramayız.Batı'dan yöntem olarak yararlanabiliriz ama Batı'nın ürettiği kuramlarla kendi talim ve terbiyemizi, eğitim ve öğretimimizi kuramayız.

Aşağılık kompleksi ve meşrulaştırma çabalarıyla birlikte bizde de din bir motivasyon aracı olarak düşünüldü. Biz de din, Kalvinist bir etkilenmeyle dünyada iyi yemekler yemenin, dünya hazlarını sonuna kadar tatmanın bir aracı olarak algılandı. "dünyadan nasibini unutma" diyen ayeti kerime dünyevileşmenin aracı, delili olarak kabul edildi. 'Kazanan Allah'ın sevgili kuludur' sözünün başından 'helal' sözcüğü kaldırıldı. "Onlar zekât vermek için çalışırlar" ilkesi unutuldu, çalışmanın asıl amacı değiştirildi. Biriktirme ve yarını kollama tutkusuyla ömürler tüketiliyor. İnsanın emel, ecelin insan peşinde olduğu gerçeği akla getirilmiyor. Kapitalist/Protestan ahlakı ile İslam ahlakını birbirinden ayıran temel özellik şudur: Müslüman, paraya bir araç olarak bakar. Para, sermaye Müslümanın hesabını verdiği bir araçtır.

Sadece çok çalışmak, çok kazanmak dinsel bir kurtuluşun garantisi değildir. Kalvinist ahlakın temel sloganlarından biri olan Benjamin Franklin'in "vakit nakittir" sözü, bizde bir hadis gibi algılanır ve kapitalist anlayışa, eğitim-öğretime payanda yapılır. Öğrenci hep çok çalışmamakla suçlanır. Bizde vaktin nakit olması dünyanın fani olduğuna, vaktin iyi değerlendirilmesi, Allah'ın istediği şekilde geçirilmesi gerektiğine; emellerin Hakk'a bağlanmasına dikkat çekmek anlamındadır. Biz, "*bütün emelleri, Hakk'ın nezdindeki izzet ve şerefe bağlamak gerekir*" ilkesini akıldan çıkarmayan bir uygarlığın varisleriyiz. Kalvinist ahlakta ise vakit, sadece 'nakit'tir, paradır, para kazanmanın aracıdır. Terbiye, eğitim, paraya, başarıya endeksli değil güzel ahlaka endeksli olmalıdır. Bu anlayışa göre insanı, insanlığı kurtaracak olan tanrı değildir; insanın kendisinin çok çalışması dünyasını mamur etmesidir.

Kalvinistler toplumsal kullanımın hizmetindeki emeği kutsar. Biz de hemen bir hadisi koyarız; bu bizde zaten var: 'insanların hayırlısı insanlara faydalı olandır.'Bu tür paradoksları kendi inancımız ekseninde yorumlamamız gerekir.

Ahmet Mithat Efendi'nin bir kitabı var: *Sevday-ı Say ü Amel*. Bu söz, l'amourdutravail (= iş aşkı; iş sevdası) sözcüğünün Türkçe çevirisidir. İnsan, işe âşık olmaz. İnsan çok çalışır, âşık olduğu varlığa güzellikler sunmak ister. Çalışmak başlı başına bir değer olamaz. İnsan kötü bir emel peşinde de çalışabilir, terleyebilir, ömrünü harcayabilir. Niçin çalışıldığı önemlidir. Anamalcı ve Kalvinist ahlak herkesin çok çalışmasını, çok kazanmasını, çok tüketmesini, bu anlayışa bağlı bir eğitimi önerir. Bu anlayışın temelinde aklını ve zekâsını çalıştırıp rekabet etmekle zorluğa katlanmak kanunu vardır. Hâlbuki dünya işlerinde rekabet, keşmekeş ve gizli anarşiden ibarettir.

Anamalcı ahlak güçlü olana büyük bir özgürlük verir. Bunun sonucu, zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olmasıdır. Bu yolun açılması hırsın yanında hasedi harekete geçirir, oburluk arzusunu, nefreti doğurur. Birçok patronun yanında bir yoksullar ordusu ortaya çıkar.Birçok patronu bir tek patrona indirmek gerekir; bundan da sosyalizm doğar. "sosyalizmin başlangıcı, kapitalizmin nihayetidir." Biz iş ahlakını, ahlak eğitimini bu kurallardan, kendi kurallarımızdan, kendi kültürel kodlarımızdan hareketle bulmalıyız. Kör taklit çürütür. Özgün olmamız gerekir. Sanat ve hüner özgünlükten doğar. Batı'yı her alanda hem de gecikmeli olarak taklit eden bir yakın geçmişimiz var.

Kalvinistler ibadet dili Latince olmasın derler, biz de ibadet dili Arapça olmasın deriz, ezanı Türkçe okuturuz; okullarda Türkçe Kur'an okutulsun deriz. Kalvinistler İncil'e dönmek gerek, İncil'i herkes yorumlayabilir, ondan hüküm çıkarabilir derler, biz de Kur'an'a dönmek gerek, herkes Kur'an'ı anlayabilir, ondan hüküm

çıkarabilir deriz. Bizim aydınımız da Kur'an'ı okumasını dahi bilmeyen insana Kur'an'ı yorumlama yetkisi vermeye çalışır: Aklın var, düşün, yorumla der. Ne yazık ki şu basit kural bile unutulur: Bildirme kipinde basit bir yargı cümlesine ulaşmak için bile bütünü kuşatacak bir bilgi gerekirken, fetva vermekte, 'şu helal, şu haram' demekte son derece cesur davranılır.

Kalvinistler daha az ayini olan bir din isterler; haftada bir pazar günü kiliseye gitmek yeterlidir. Bizde de cuma namazına gitmek yeterli görülür. "Cumaya çağrıldığınız zaman Allah'ın zikrine koşun. Namaz bitince de yeryüzüne yayılın" emri, püriten tüccarların tutumu gibi yorumlanır. Kalvinistler dünyevi başarıya endeksli bir ahlak, bir yaşam biçimi önerirler, 'biz de insan için çalıştığından başkası yoktur'; 'bir lokma bir hırka anlayışından vazgeçmek gerekir' buyruğunu bu anlayışın payandası olarak ileri süreriz…

Kalvinistler 'Tanrı ile insan arasına girilmez diyerek günah çıkaran papazları reddederler. Bizim aydınımız da buradan hareketle dinle ilgili her geleneği ve kurumu papazların tutum ve uygulamalarıyla özdeşleştirir; ulemayı papazlarla bir tutar; bireye özgü, bireysel bir din ister. Protestanlık ve Kalvinizmseküler bir ahlakı, seküler bir dünyayı öngörür. Dinsel yaptırımlar ve cezalar, bu dünyaya bir yararı varsa ancak o zaman kabul edilebilir.Başka bir deyişle ahlak kuralları ahiret endişesinden uzak olarak bu dünya için düzenlenir; din, bu dünyada para kazanmak için bir motivasyon aracıdır.Bu duruştan da pragmatik, yararcı, kişisel çıkarı öne alan bir ahlak, bir dünya görüşü ortaya çıkmaktadır. Bizim aydınımız da aynı mantıkla, seküler bir tutumla inancını çağa, kişisel yaşamına ve hazlarına uydurmaya çalışır, yanlışları meşrulaştırır. Bizim dünyamızda da insanımıza Protestan bir İslam önerildi; Protestan, reformist bir İslam sunulmaya çalışıldı. Protestanlar gibi sorular soruldu. Bu sorular bizim sorularımız değildi.

Böyle bir kaos ortamından kültürel bir çamur deryası doğdu. Bu çamurdan ne bir kerpiç ne bir bina yapılabildi. Adorno'nun Batı dünyası için söylediği "sakatlanmış yaşamlar" dediği yaşam biçimi bizim dünyamızda daha vahim bir hâl aldı. Çok küçük sorular, çok küçük sorunlar karşısında değer yargılarından vazgeçebilen, sabitelerini hemen bir kenara bırakmaya hazır bir aydın duruşu ortaya çıktı.

Adorno'nun Batılı aydın için söylediği şöyle bir sözü var: "Aydın için, kültür alanında bile artık hiçbir sabit, garantili kategori kalmamıştır. Günün hayhuyu da binlerce talebiyle zihinsel yoğunlaşmaya müdahale etmektedir, Bu yüzden bugün biraz olsun kayda değer bir şeyler ortaya koymak için harcanması gereken çaba neredeyse hiç kimsenin altından kalkamayacağı kadar ağırlaşmıştır. Uyumluluğun bütün üreticilerce hissedilen basıncı da aydının kendi standartlarını düşürmesine yol açan bir başka etmendir." Bu tespit bizim için de geçerlidir.

Bölmeli bir beyin tomoğrafimiz var: yarısı Avrupa yarısı İslam görüntüsü veriyor. İslam, İslam ahlakı ortadadır ve bozulmamıştır, Müslüman nerededir? Müslüman nerede duruyor? soruları gündemin ana sorularıdır.

1600'lü yıllarda Batı'nın bozulmuş din anlayışını, kendilerini Tanrı yerine koyup günah çıkaran papazların egemen olduğu bir dini protesto eden Rabelais, Montaigne, Luther, Calvin gibi reformistlerin görüşleri ve önerdikleri din, Tanzimat'tan beri yaşanan aşağılık kompleksi ile aynı şekilde bizim ülkemize, kendi aydınlarımız tarafından öneriliyor. Aydınımız Batı'nın dediklerini yineleyen bir papağan mıdır? Aydınımız ne kadar düşünsel bir vicdana sahiptir?

Eleştirilerimiz özgün olmalıdır. Kendi hakikatlerimizi tevillerle, kişisel, öznel yorumlarla, Kalvinist bir tutumla paradoksa dönüş-

türmemeliyiz. Protestan, Kalvinist sorularla İslam yargılanmamalıdır. Kalvinist bir söylemle kendi geleneğimiz eleştirilemez.

Bizim insanlığa sunduğumuz büyük bir uygarlığımız var. Taklit eden, özgün olmayan, sürekli kendini savunan, sürekli kimliğini kanıtlamaya çalışan bir duruşun insana, insanlığa sunacağı bir ahlakı, bir iletisi yoktur. Anamalcı ahlakın, ahlak eğitiminin kökeninde Kalvinist ahlak ve hırs vardır. İslam ise öykünmeyi değil özgün olmayı, hırsı değil azmi, hasedi değil imrenmeyi, orta yolu önerir. Ahiretten kopuk bir dünyanın bize yetmeyeceği, işinde başarılı olmayı yeterli gören Kalvinist bir ahlakın, çok para kazanmanın kurtuluşun garantisi olmadığı gerçeği kavranmalıdır. Dualar, temenniler yarıda kesilmemelidir; 'bize dünyada hasene ver' duası tamamlanmalıdır; ahirette de 'hasene'nin gerekli olduğu unutulmamalıdır.

MEB müfredat programları hazırlanırken kendi inancımız, dünya görüşümüz sentezden, aşağılık kompleksinden, savunma psikolojisinden uzak bir şekilde asıl temel olarak hareket noktamız olmalıdır.

İktisadın da edebiyatın da, insanın da, aydının da bir ahlakı vardır. Ahlak kuramsal bir alan değildir. Ahlakla ilgili kuramlar eyleme dönüşmezse ortada ahlak diye bir şey kalmaz. İnancın uygulaması anlamına gelen ahlak görünür olmalıdır. Ahlak; gizlide de aşikâr olanda da tutarlı olmak demektir. Sadece aktaran, rivayet eden değil, kurallara uyan, riayet eden, başka bir deyişle inancını yaşama aktarmanın çabasını gösteren kişiler olmamız, kişiler yetiştirmemiz gerekir.

Kuruluş aşamasındaki müfredat programları güdümlüydü. Geçmiş, bir hurafe olarak sunulmaya çalışılıyordu. Şimdiki DKAB programı, Edebiyat Eğitimi Programı ve diğer programlar doğru değil, eksiksiz değil, ama doğruyu bulmanın çabası olarak gö-

rülebilir. Ahlak kavramı diğer bütün derslerin müfredat programını da ilgilendiren bir kavramdır. 'Bütün'ü düşünerek çözüm aranmalıdır. Kuruluş aşamasında uygulamada olan bir ders kitabından bir örnek vererek konuşmamı bitirmek istiyorum:

1929 yılında hazırlanan bir ders kitabı var: "Edebî Kıraat Nümuneleri"[122]. Bu kitabın yazarı Halit Fahri. Halit Fahri Galatasaray Lisesi Türkçe'muallimi'dir. Kitabı yayımlayan Maarif Vekâletidir. Lise ve Orta Mekteplerin ikinci, Muallim Mekteplerinin üçüncü sınıfları için hazırlanmış. Bu kitapta Reşat NuriGüntekin'in yazdığı *Yağmur* adlı bir öykü var.

Bu öyküde Sitare adlı bir 'muallime' var. Bu muallime öğrencilerini gezmeye götürür. Mevsim bahardır. "Muallime ve 40 öğrencisi farkında olmadan bir hayli" yol giderler. "Şiddetli bir yağmura" yakalanırlar. Bir çatının altına sığınırlar. Fakat öğrencilerden Cemil ve Cemile adlı beş yaşlarında olan ikiz kardeşler kayıptır. Muallime, yol kenarında bir çukurda çocukları bulur; "çaylak, tavuk kapar gibi çocukları" yakalar, çatının altına getirir. Muallime hemen paltosunu yırtar, çocukları bu iki parçaya sarar. Bu arada "saçı başı" açılmıştır. Kurtulurlar.

Ama Sitare de zatürreye yakalanır. Ertesi gün gazetelerde bir haber çıkar:"Ana sınıfı muallimelerinden SitareHanım'ın bir mektep tenezzühü esnasında tesettür kaideicelilesine muhalif olarak başını açtığı ve yalnız bununla da iktifa etmeyerek açık saçık bir halde dolaştığı, evbaşan (ayaktakımı) güruhundan bir kimseyi refakatine aldığı görülerek Maarif Nezaret-i celilesine ihbar edilmiş ve SitareHanım'ın maarifte istihdam edilmemek üzere azil ve ihracı nezareti celileden maarif müdüriyetine iş'ar edilmiştir"[123].

[122] H.FAHRİ, **Edebî Kıraat Numuneleri**, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s.104.
[123] H.FAHRİ, agy. s.109.

Bu öykü okunduktan sonra bir açıklama yapılıyor ve etkinlik olarak bir yazı ödevi veriliyor: "ReşatNuri Bey'in yukarıda okuduğunuz hikâyesi, bir zamanlar batıl itikatlar altında bulunan memleketin mazideki hayatından canlı ve hazin bir lâvha açıyor. Mevzu baştanbaşa ibret verici bir hususiyete maliktir. Hamdolsun sevgili cumhuriyet devrimizde artık böyle yanlış hareketler, maskaralıklar olamaz ve hiçbir fert, sadece vazifesini yapmış olduğu için cezaya düçar edilemez. (…) Bir muallimenin hayatı pahasına fedakârlığı mükâfat yerine mücazat ile karşılanıyor. Aynı fikir etrafında diğer vak'alar tasavvur etmek te kabildir. Bir vak'a da siz düşünün ve vazife olarak yazın".

Bir öyküyü okunur kılan iki ana öge vardır: Gerçeklik, gerçeğe benzerlik ve atmosfer. Öyküde böyle bir cezanın olabileceğine okuyucu inanmıyor: öykünün inandırıcı bir dili yok; öykü, gerçeğe benzer bir atmosferi de yakalayamamış, sadece sınıf içinde pedagojiye ideoloji sokulmuş.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan

Oturum Başkanı

Hocamıza teşekkür ediyorum vakti iyi kullandı. Konulara bakış açısı da getirdi. Yalnızca bildiriyle sınırlı olmayan özel ve çok dikkat çekici '*kapitalizm hırstan doğmuştur sosyalizm hasetten doğmuştur*' sözü güzel ve yeni bir eğitim felsefesinin gerektiği üzerinde durdu.

Öyle bir eğitim politikası olmalı ki siyasetçinin ideolojilerden uzak bir politikası olması lazım. Asla böyle bir şey mümkün mü? Mümkün değil. Aslında burada kastedilen herhalde çok aşırı derecede günü-birlik değişmemesidir. Yoksa söylediğimiz dini değerlere dayanması da bir anlamda ideolojidir. Eğitim felsefesine yönelik bir temellendirme çabasıdır, bizim söylediklerimiz. Bir ülke milli devletse milli devlettir, komünist devletse komünist devlettir. Ona göre eğitimin felsefesi ve felsefenin programlarda okul kültürüne yansımaları olur. Yani bunu kelimelerde bence biraz daha dikkatli kullanmamız gerekiyor . Özellikle hocam farklı olarak protestan ahlakına değindi ve bizim programlarda özellikle çalışmanın fevkalade ön plana getirildiği üzerinde durdu. Tabiki protestan ahlakının temel özelliklerinden bir tanesi çalışmanın ibadet hale getirmesidir. Katoliklikde kurtuluş neydi? Kiliseden geçiyordu. Protestanlık da dedi ki kiliseden geçmez. Allah katında kimsenin kurtuluşa erdiğini tam bilemeyiz ama başarılı olmasıdır bir adamın öbür dünyada kurtuluşa erdiğinin alameti. Bu nedenle çalışmayı din ile doğrudan ilişkilendirir. Batıda kapitalizmin gelişmesinde eğitim bir unsur oldu. Bizler de bunlardan onu bir şekilde kopyalamış olduk.

Bir fıkrada anlatıldığı gibi: birisi cennetten arsa satma işi yapıyormuş. Bir gün ortaçağda bir tane uyanık gitmiş demiş ki ce-

hennemin hepsini satın almak istiyorum demiş. Önce algılamamışlar yazılı olarak vermişler. Cehennemin tapusunu vermişler. Ondan sonra çıkmış meydana ahaliyi toplamış "ey ahali demiş kilise tarafından bana cehennemin tapusunun tamamı verildi, dolayısıyla sizin cennette yer almanıza gerek yok." Sonra zorla adamdan bu sertifikayı geri almışlar.

Soru-Cevap Faslı

Prof. Dr. Kadir Canatan:

Benim bir sorum olacak bir de önerim olacak. Birincisi ahlak derslerinin kitaplarının dili ile ilgili. Şimdi Cumhuriyetin başındaki kullanılan bir dil var; "Türk yalan söylemez, Türk doğrudur, çalışkandır" ifadeleri aslında mevcut durumu betimleyen ifadelermiş gibi görünüyor ama öyle değil. Aslında ne olması gerektiğini söyleyen normatif bir dildir. Fakat betimleyici bir dil ile yazılmıştır. Aslında bu şu demektir, gerçeklik hakkında bize bir bilgi veriyor. Aslında Türkler doğru söylemiyor, Türkler çalışkan değil, tembeldir. Dolayısıyla orada bir eleştiri var. Gerçekliğin ne olmadığından hareketle bunların olması gerektiği değil tavsiye ediliyor. Bu da bir ironik bir dil. O zaman nasıl bir dil olması gerektiğini de konuşmamız gerekir. Ben Safiye hanıma bu doğrultuda bir soru sormak istiyorum. Yani bu ahlak kitaplarının dili nasıl bir dil olmalı, bu kullandığımız dilin sonuçları nelerdir kişi üzerindeki etkileri nelerdir?

Cevap: Dr. Safiye Kesgin

Dil öyle bir dil olmalı ki insanlar üzerinde de olumlu bir etkisi olmalı ya da değilse buna karşı direnen bir yapı bir kişilikte ortaya çıkmamalı diye düşünüyorum. Sorun buydu. "İkincisi de öneri olacak. Yurtdışında kaldığım günlerde şöyle bir uygulama görmüştüm: Ders kitapları sadece ahlak kitapları din kitapları değil,

bütün ders kitapları piyasada farklı biçimlerde yazılıyor, bunun örnekleri var paket olarak bunlar piyasaya sürülüyor. Okul yönetimi karar alıyor öğretmenlerle birlikte; onlardan bir tanesini seçiyor. Yani MEB gibi bir kurum yok. Sadece piyasada pedegojik sorumlulukla yazılmış çeşitli paketler var, bunlardan bir tanesine okul karar alıp seçiyor ve okutuyor.

Böyle çok seçenekli bir ders materyali oluşturma fikri Türkiye içinde önerilemez mi? Belki burada MEB'i tümüyle devre dışı bırakmak uygun düşmeyebilir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'na paketler sunulur. MEB'in bir tavsiyesi alındıktan sonra bunlar yayınlanır ve okullar kendisi seçer. Yani bir tane ahlak kitabı değil de onlarca ahlak kitabı yazılabilir ve bu seçimi yapmak okula bırakılır. Bu şekilde de homojen bir insan tipi yetiştirmek projesinden vazgeçilir. Farklı ahlak kitaplarının olması farklı seçimlerin olması bu konulardaki tartışmaları da beraberinde getirir. Bence çok olumlu bir tartışma havası içinde boyutu büyütme imkanı da doğabilir.

Soru: Prof. Dr. Mustafa Acar

Konuşmacı arkadaşlara teşekkür ediyorum. Benim küçük bir yorumum olacak. Safiye Hanım'ın konuşmasında geçmişti. Okulların ahlak eğitimini sadece teorik olarak söylem düzeyinde kalmaktan çıkarmalıyız, bunu hayatın içerisine uygulanabilir projeler halinde sokmalıyız, dedi. Bu son derece önemli, sadece büyüklerden doğrunun ne olduğunu dinleyerek maalesef iyi bir ahlak eğitimi almış olmuyoruz tam tersine eğer büyüklerimiz o bize tavsiye ettikleri ahlaki davranışı onların üzerlerinde görürsek etkileniyoruz, örnek alıyoruz. Aynı şekilde çocukları götürüp bir köy ilkokuluna kitap dağıtırken görürsek bir yaşlı bakımevini ziyaret edersek, bir huzurevi yaparsak, bir çocuk bakım evine ziyaret edersek, çok daha iyi kalıcı bir ahlak eğitim vermiş oluruz, diye düşünüyorum. Hemen bununla ilişkili Kadir Hocamızın

söylediğinin devamı niteliğinde bir önerim var. Bizde Türkiye'de iki bakanlık var adının önünde milli sıfatı olan Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı. Bu şu demek esasen Osmanlı bakiyesi bir toplumda homojen bir ulus devlet meydana getirebilmek için esasen bilerek ve isteyerek milli eğitim belirli kalıplar içerisinde tutuldu, tepeden inme Ankara'nın belirlediği belli doğrular bütün Türkiye'ye yayıldı. Aslında bu son derece sakıncalı. Türkiye gibi hem coğrafi açıdan hem etnik açıdan hem de kültürel açıdan farklı kesimleri barındıran bir coğrafyada yaşıyoruz, okullarımızın aslında biraz ademi merkeziyetçi bir yapıyla yapılandırılmasında fayda var. Amerika'da kısmen bunun örneklerini gördüm ben. Öğrenci velileri yaşadıkları bölgenin devam ettiği, onlar içerisinde okul aile birliği yönetim kurulları var. O yönetim kurulu sıradan göstermelik bir yönetim kurulu değil, okuldaki müfredatın içeriğini belirleyecek yetkilere sahip. Yani çocuklarımıza ne öğretilsin ne içerikte ve kapsamda öğretilsin, buna karar veren birimler var. Bu anlamda ahlak eğitimini de çeşitlendiren yerel bazı özellikler bu günkünden daha sağlıklı olur diye düşünüyorum.

Soru: Prof. Dr. Mustafa Orçan:

Benim Safiye Hanım'a bir sorum olacak. Kendisi yurtdışında Amerika'da bulundu. Oradaki Amerikan eğitim sisteminde ahlak eğitimi nasıl? Din ve ahlak eğitimi nasıl? Türkiye ile ne tür bir farklılık var, ne tür benzerlikler var? Pratik anlamda birkaç tane örnek verirlerse memnun olurum.

İkinci sorum da Hilmi Hocam'a. Özellikle, kendisi de eğitim fakültesinde çalıştılar. Şu anda da Afyon Üniversitesinde idari boyutta genel sekreterliğini yürütüyor. Eğitim fakültelerinde ahlak eğitimi uygulamasında bir sıkıntı var mı? Bununla ilgili neler yapmak gerekir, somut olarak birkaç örnek verirlerse sevinirim.

Cevap: Dr. Safiye Kesgin:

Kadir hocam siz kitaplarda kullanılan dille ilgili bir vurgu yaptınız. Gerçekten çok önemli öncelikle çocuğun değeri değer olarak görmesi önemli.

Yani şöyle diyeyim o değeri bizzat değer olarak ona tanıtmak önemli. Onu sürekli bir telkinle şöyle ol, böyle ol, şöyle yapmalısın şeklinde değil de çocuğu onun hakkında, o değer hakkında düşündürerek kendi içselleştirilmesi, kendi benimsemesi ve o şekilde ifade etmesini sağlayan bir dil kullanmamız gerekiyor. Kimi zaman bu tamamen değeri olduğu gibi sadece anlatmak ve kimi zamanda ben diliyle ben bunu artık anlayabiliyorum içselleştirebiliyorum ya da hayatındaki karşılığını görebiliyorum diye. Kendi örneklerini sunmaya fırsatlarla etkinliklerle zenginleştirilmiş bir kitap anlayışımız olabilir. Program anlamında kitaplar anlamında eşitliğin olması çok önemli bana göre. Çünkü gerçekten ülkemizde farklı yerel unsurlar var. Neden tek tip bir kitap bütün bölgelerimize dayatıyoruz? Bu çeşitliliği ben önerimde de sunmuştum. Milli Eğitim Bakanlığı bu alanda programlar, kitaplar üretimini teşvik edebilir ve bunlar önerilebilir. Bölgeler, il milli eğitim müdürlükleri ya da ilçe milli eğitim müdürlükleri, bu yetkileri alarak bölgelerde bu kitabın okutulmasını ya da şu programların okutulmasını uygulaması tavsiye ediyoruz şeklinde bir yazı gönderebilir. Okullara ve okullarda bunları seçebilirler, böyle bir uygulama mümkündür diye düşünüyorum.

Amerika'daki uygulamaya gelince orası çok geniş bir coğrafya 51 eyalet var. Bunlardan 17 tanesi ahlak eğitimini okullarda zorunlu hale getirmiştir. Diğerlerinde ise seçmeli isteyenler okutuyor. Ben bunlardan özellikle Florida Georgia eyaletini inceledim. Mesela orada eğitim bölgelere ayrılmış durumda ve eğitim bölgeleri kendileri birtakım değerler listesi kullanıyorlar. Bu değerler listelerine uygun bir program öneriyorlar. Diğer okullara diyorlar ki isterseniz bu programı uygulayın isterseniz kendi programı-

nızı üretin, isterseniz onu uygulayın. Şu anda genel olarak ulusal eğitim bakanlığıda bu konuyu çok teşvik ediyor ve buna büyük bir fon ayırmış durumda. Yarıştırıyor, birbirleriyle yarışıyorlar şu anda. Eyaletler, bölgeler hepsi yarışıyor ve değişik programlar üretip uyguluyorlar. Orjinal uygulamalarına videolara çekip gönderiyorlar. Yılın uygulaması diye büyük ödüller veriliyor. Hani müthiş bir çaba var bu anlamda. Florida ise iki tane programı öneriyorlar, bu çok iyidir buradaki temeli esas alacaksınız diyorlar. Buna göre kendi programınızı hazırlayın, kimi zaman bunu küçük bizim ilçe milli eğitim müdürlüklerinden daha geniş bir alanı kapsıyor. Kendileri programlarını hazırlayıp okullara bunlar uygulayacak diyor. Kimilerine de diyor ki; şu değerler esas alan kendi uygulamanızı yapın. Yani müthiş bir serbestlik var. Bu manada kesinlikle din temelli değil oradaki özel okullar kendi istedikleri gibi çocuklarını din temelli bir ahlak eğitimi veriyorlar. Böyle programlarda var yani, serbestlik bu manada da var. Kilise okullarında ve bazı özel okullarda.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan:

Hocam haklı bu kıyaslamalarda zannediyorum şu noktayı kaçırıyoruz. Amerika ile Türkiye'nin eğitim sistemi modellemesini karşılaştırmak çok doğru bir seçenek değil. Çok büyük ve baştan itibaren eyaletler sistemi üzerine kurulmuş bir yapı. Amerika Birleşik Devletleri dolayısıyla bizim oradan modelleme almak, mesela bir dönemler Amerika'da din eğitimi nasılsa öyle yapalım deniyordu. Amerika'da din dersi yok ki devlet okullarında. 1950'deki yüksek mahkemenin yorumlamasına göre din dersi yok, onu örnek alın demek din dersi devlet okullarında kalksın demektir. Bazen böyle bilmeden ifadeler kullanılıyorlar. Onların yanlış olduğunu düşünüyorum mesela.

İngiltere'de 1988'e kadar bütün dersleri müfredatı yerel hazırlıyordu. Bakmışlar diğer Avrupa ile yarışamıyorlar. Çünkü il milli

eğitim müdürlükleri, milli eğitim merkezi kadar iyi program hazırlayamıyor. Bu mümkün değil. Türkiye'nin toprak sınırı belli çok geniş bir yer olduğu söylenemez. Ama esnekliğin olması belki gerekebilir. Yoksa 88'de biz yaşamıyoruz demişler. Bir tane din dersi hariç İngiltere'de bütün müfredatlar merkezi olarak belirlenmeye çalışılmış.

Belki Hollanda, Kanada hariç, yani özel okullar Hollanda'da çok yüksek biliyoruz. Kıta Avrupa'sında yüksek falan değildir. Türkiye gibidir. Vilayet sistemi olan yerlerde de çok özgünlük yok. Vilayetler birbirini taklit ediyor.

Doç. Dr. Hilmi Uçan:

Mustafa hocamın sorusuna şöyle bir cevap verebilirim. Eğitim fakültelerinde de toplam diğer alanlarda da verilen mesela Türkçe öğretmenliği bölümünde olsun, okul öncesinde olsun verilen bir müfredat var. Bize gönderilen bir içerik var. Bu içerik uygulanmaya çalışılıyor. Ben hemen şunu belirteyim; 2005 de ki müfredat programları 2006'daki ilköğretim müfredat programları günümüze kadar hazırlanan programlar en iyisidir diyebilirim. Eksiksiz demem, eksikleri vardır ama en iyisi diyebilirim. En azından doğru tespit etmek adına kolay olan kafa yoran müfredat programlardır.

Eğitim fakültelerinde din dersleri diye bir ders var bu derslerde daha çok öğretim elemanı kendi kişisel yeteneğine, kişisel dünya görüşüne göre şekillenir. İki tane örnek bir başka yerden bizim üniversiteden, bu din dersine giren arkadaşımız şunu sordu bana. Dedi ki "hocam ben çocuklara namaz kılın diyeyim mi?" Din dersine giren bir hocanın soracağı bundan daha başka saçma bir soru olmaz. Bunu sorabiliyor. Bunun arka plandaki psikoloji birisi gelip bana hesap sorar mı?, pisikolojisi var. Kendi öz güveniniz yok. Bugün bunlardan dolayı hesap soran pek fazla

yok. Çok hesap soruldu geçmiş dönemlerde ama müfredat programlarında şöyle bir esneklik de var: Edebiyat eğitiminde olsun Din Kültürü ve Ahlak bilgisi olsun hedefleri ve kazanımları baz alarak metin seçiminde serbest davranabilirsiniz. Hedefleri ve kazanımları dikkate alın deniliyor. Din dersine giren arkadaşımıza kendi yeteneğine göre bunu vermeye çalışıyor. Bu anlamda sayın hocamın söylediği gibi gibi bizim temelleri belirlenmiş din kültürü ve ahlak politikamız bu derslerde de yok.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan:

Bu oturumun ikinci konu başlığı olan 'Osmanlı Döneminde Ahlak Eğitimi' konusunda sunumunu yapmak üzere Yard. Doç. Dr. Umut Kaya Beyi ve müzakere yapmak üzere Doç. Dr. İrfan Görkaş Beyi davet ediyorum.

1839-1923 Yılları Arasında Osmanlı'da Ahlak Terbiyesi

Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya

(Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Giriş

Tanzimat Dönemini, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletlerine kıyasla her alanda geri kalmışlığın farkına vardığı ve bunun önüne geçebilmek için de çeşitli önlemler aldığı bir dönemin adı olarak anmak mümkündür. Her ne kadar Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili düzenlemeler bulunmasa da, dönemin yöneticileri geri kalmışlığın önüne geçmenin yolunun eğitimden geçtiğinin farkında idiler. Bu bağlamda eğitimle ilgili düzenlemeler yapılırken, ahlak eğitim ve öğretimi de bu düzenlemelerden nasibini almıştır. Ahlak dersinin mektep programlarında müstakil bir ders olarak konulması, mektepler için ahlak kitaplarının bastırılması, devletin iç yazışmalarında "ahlakî bir yozlaşmadan" bahsedilmesi hep bu dönemde gerçekleşmiştir.

Ahlak eğitim ve öğretimi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemsenen bir alandır. Bu sebeple, ahlak eğitim ve öğretimi açısından Osmanlıca eserler, büyük bir miras konumundadır. Bu miras bizim geçmişimize sahip çıkıp, doğru tanımamızı sağlayacak bir anahtar konumundadır. Bu mirasa sahip çıkmak, hem

geçmişimize sahip çıkmak hem de geleceğimize ışık tutmak anlamına gelecektir.

1839-1923 yılları arasında Osmanlı'daki ahlakî eğitimini ele almadan önce, bu döneme genel bir bakışın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Osmanlı'nın Son Döneminde Ahlakî Anlayış

Sosyal olayların birbiri üzerindeki etkisini düşündüğümüzde, dönemin ahlakî düşünce yapısını anlamak için, bu düşünceyi etkileyebilecek alanlara göz atmak faydalı olacaktır. Dönemin yazarları, içindeki bulundukları buhranlı döneme dair eleştiri yaparken aynı zamanda bizim içinde içlerinde bulundukları dönemi tasvir etmekteydiler.

Said Halim Paşa'ya (öl.1921) göre, eksikliklerimizi görmeleri için Batı'ya gönderilen aydınlarımız Batı'da hoşa giden zevklerle dolu, parıltılar saçan bir medeniyet görmüşlerdir ve gördükleri bu güzel eserleri, o medeniyeti meydana getiren sebepler zannetmişlerdir. Bu yüzden Batı'nın yaşayışını memleketlerine tatbik etmenin dertlerine çare olacağına inanmışlardır. O dönemde bütün bu parlaklıkların göründüğü yerin Fransa olmasından dolayı da medenileşme gayesi Osmanlı toplumunu Fransızlaştırmaktan ibaret bırakmıştır. Böylece Fransız ahlak ve âdetlerinin taklidi ve fikirlerinin benimsenmesinden başlanarak, meziyetlerinin hatta noksanlarının alınmasına varıncaya kadar bir özenti devri başlamıştır.[124] Nurettin Topçu bu yenileşme döneminde bizim Batı'dan iki şeyi yanlış anladığımızı öne sürmektedir; ona göre bu iki şey ilim ve ahlaktır.[125]

---

[124] Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, hzr. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2003, s. 110.

[125] Nurettin Topçu, **Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlak Görüşü**, İstanbul 1959, s. 4.

1.1. Toplum Yaşantısı

Tasvirini yapmaya çalıştığımız söz konusu dönem, Osmanlı'nın ihtişamının bittiği, Avrupa karşısında gerilediği ve bu sırada yöneticilerin bu gerilemeyi durdurmak ve tekrar eski ihtişamlı günlere döndürmek için çaba sarf ettikleri dönemdir. Osmanlı'nın ahlakî anlayışının en büyük kaynağı "İslam Ahlak"ıdır. İslâm ahlakı toplumsal bünyede aşırılıklardan uzak, dengeli ve uyumlu bir hayat tarzını ifade etmektedir.[126] Ancak bu ahlak anlayışının Osmanlı Türklerinin siyaset, ilim, kültür, ekonomi anlayışları ile birleşerek İslam Türk Ahlakı halini aldığını da belirtmek gerekir.[127]

Osmanlı son dönem sadrazamlarından olan Said Halim Paşa, dönemin toplum yapısını anlatırken, toplum içinde her ferdin noksanlarını, günahlarını, ayıplarını övünerek ortaya döktüğünü ifade etmiştir. Birey yapmış olduğu ahlak dışı davranışların döneminin medeniyet anlayışının faziletlerinden hiç değilse de zaruri neticelerinden olduğunu da herkese kabul ettirmeye çalışarak toplum içinde bu kötü davranışların normalleşmesini sağlamaya çalıştıklarını belirtmektedir.[128] Bu manada Osmanlı toplum yapısı içinde genel ahlakın, Batı'dan zararlı düşüncelerin gelmesiyle olduğu kadar, Osmanlı ve İslâmî tarzdan uzaklaşılması nedeniyle de tehdit altında olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce çizgisine göre devleti güçlendirmek İslâm Ahlakı'nı güçlendirmeye dayanmaktadır. Bu düşünce tarzı bize, bu dönemde niçin bu kadar çok ahlak kitabı yazıldığı sorusunun da cevabını bulabilmemiz için önemli ipuçlarını da vermektedir. Son dönem Osmanlı yönetimi, gelişen eğitim tekniklerine paralel olarak mektepleşme (okullaşma) süreci içerisinde, okul vasıtası ile geniş kitleleri ko-

---

[126] Mustafa Çağrıcı, **İslâm Düşüncesinde Ahlak**, İstanbul 2000, s. 22.
[127] Hüsamettin Erdem, **Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak**, İstanbul 2006, s. 17.
[128] Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, s. 109.

lay bir şekilde etkileyebileceğinin farkındadır. Bu nedenle gerek okul kitaplarında gerekse okul dışı ahlak konulu kitapların sayısında ciddi bir artış olmuştur. Hükümet okul sistemi sayesinde öğrencilerini İslâmî ahlak anlayışına göre yetiştirmeyi amaçlamaktadır.[129]

Dönemle ilgili toplum içindeki dinî ve ahlakî yapıyı aksettirmesi bakımından müelliflerin eserlerinden döneme ışık tutan bazı alıntılar yapmak yerinde olacaktır. Osmanlı ahlakçılarından Vildan Faik Debreli-biraz da özeleştiri kabilinden- Osmanlı'da toplumun ibadetlere devamı konusunda görmüş olduğu bazı istenmeyen görüntüleri şöyle aktarmaktadır:

"…Mesela, bir Müslüman Ramazan Ayında alenî olarak orucunu yiyor. Din istihfaf olunuyor. Bir insan aleni sükrân (sarhoş) olarak sokaklarda dolaşıyor. Belki Millet-i İslamiyenin ekserisi meşrubat ve müskirâta mübteladırlar. Hiç men edilmiyor. Hele eşref-i ibadet ve ehemm-i taat olan namaz müdavimleri pek azalmıştır. Camilerimiz mescitlerimiz hâli kalıyor. On sekiz – yirmi yaşlarında gençlerimiz ulûm-ı diniye-i ilmiyeye asla ehemmiyet vermiyorlar. Mesâil ve erkân-ı salâta vukufları yoktur. Zan ederim ki, muhitlerinin, velilerinin hanelerinde namaza mahsus seccadeleri yoktur."[130]

Ele aldığımız dönemde yazarların bu görüşlerini Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde destekler niteliktedir. Halkın ibadetlerine devama önem göstermeleri bakımından "Bazı yerlerde camilerin kapandığı ve minarelerde ezan okunmadığı işitildiğinden bundan böyle herkesin din ve diyaneti öğrenip cemaatle namazlarını

[129] Benjamin Fortna, **Mekteb-i Hümayûn**, İstanbul 2005, s. 247-251.

[130] Debreli Vildan Faik, **el-Mevâizu'l-Hisân Fîma Kurrire Beyne Yedeyi's-Sultân**, Dersaadet 1330, s. 38; benzer görüşler için bkz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Din ve Hayat**, hzr. Abdullah Özbek, Konya 1996, s. 24-25, Ankaralı Hacı Dedezade İbrahim Ethem, **İslamiyet'te Ahlak ve Tesettür**, İstanbul 1339, s. 14-15, Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Avrupalılaşmak**, hzr. Osman Kafadar-Faruk Öztürk, Ankara 1997, s. 86–87.

eda etmeleri ve erkek çocuklarını büluğa ermeden mektepten ayırmayıp İslamiyeti öğrendikten sonra sanat tahsiline sevk edilmeleri hususundaki bir ilam"[131] ile "İstanbul Florya'da kadın ve erkeklerin İslam âdabına ve umumi ahlaka aykırı harekette bulundukları ve mesire kiracısı tarafından içki satıldığı için gereğinin yapılmasına dair bir yazı"[132], müelliflerin anlattıkları hususu desteklemektedir.

Bu dönem içerisinde, ahlakla ilgili yazılar kaleme alan müelliflerden Mustafa Zihni, ahlaki konularda eser yazarlarını doktorlara benzetir. Ona göre, nasıl ki doktorlar bireyin vücudunun sıhhati için çaba göstermekle görevli iseler, matbuat vasıtası ile yazarlar da toplumun yararı konusunda topluma nasihat etmekle mükelleftirler. Burada yazarlar ile doktorlar arasındaki fark, doktorların görev ve sorumluluklarının bedene ait hastalıklarla ilgili, yazarların ise toplumun güzel ahlak sahibi olması ve toplumun eğitim, sanayi, ticaret, tarım gibi alanlarla ilgili olmasıdır.[133] Bu bakımdan matbuatın bu husustaki görevi, Osmanlı toplumunu Avrupa'dan gelecek zararlı ve bozucu etkilere karşı uyarmak ve onlara nasihat etmektir.[134]

1.2. Öğretim Kurumları

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında örgün eğitim kurumlarında müstakil bir ahlak dersi göze çarpmaz. Bunun sebebi belki de ahlak eğitiminin günlük hayatın seyri içerisinde öğrenilegelen bir olgu olması idi. Zira halkın günlük yaşantısında örnek olabilecek yaşam şekillerine; gerek tekkelerde ve gerek ticaret ahlakının yerleşmesinde çok önemli bir yer tutan ahilik ocaklarında ulaşması mümkündü. Arkasında din ile desteklenen ahlaki anlayış sosyal yaşam ile beraber varlığını sürdürmekte idi.

---

131 BOA, C.ADL 28 / 1646.
132 BOA, DH.EUM 45 / 23.
133 Mustafa Zihni, **Kuva-yı Ma'neviyye**, İstanbul 1310, s. 5.
134 Mustafa Zihni, **Kuva-yı Ma'neviyye**, s. 72.

II. Abdülhamit döneminde İslam ahlakının güçlenmesi, devletin güçlenmesi olarak görülmüştür. Bu sebeple bu dönemde öğrencilere okutulacak İslam ahlakı içerikli ders kitapları kaleme alınmış, bazı kitaplarda zararlı olabilecek unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Okullarda her ne kadar Batılı bir disiplin anlayışı uygulanmakla beraber, öğrencilerde İslam ahlakının yerleştirilmesi ve güçlendirilmesine önem verilmeye çalışılmıştır.[135] II. Abdülhamit Dönemi'ne ait bir iradede okullarda namaza cemaatle devam edilmesi ve diniye derslerine gerekli önemin gösterilmesi emredilmiştir.[136]

Zamanın medrese ve mekteplerinin ders programlarına baktığımızda, müstakil ahlak derslerinin ya hiç olmadığını ya da çok az yer tuttuğunu görmekteyiz. Yeni usulün ve başka şartların da meydana getirdiği olumsuz neticeler görüldükçe, ders programlarında ahlak dersleri de yerini almaya başlamıştır. Dönemle ilgili resmi belgelere baktığımızda Padişah'ın isteği doğrultusunda bütün mekteplerde (ibtidai, idadi) din ve ahlak eğitim ve öğretimine itina gösterildiğini ve ders programlarının bu doğrultuda yeninden düzenlendiğini görmekteyiz. 1895 tarihli iki belgede, bütün bu düzenlemelerin amacının dini ilimlerin öğretilip öğrencilerin ahlak ve terbiyelerini güzelleştirmek olduğu yazılıdır.[137] Ders programlarının bu doğrultuda sık sık düzenlendiğini ise 1906 yılına ait bir belgeden anlıyoruz. Bu belgede, mekteplerde hala dinî ve ahlakî açıdan istenen seviyeye ulaşılamadığı belirtilerek ders programlarının yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir.[138]

---

[135] Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki okullaşma çabaları ve ahlak eğitiminin bu çabanın neresinde durduğuna dair bir fikir edinmek adına bkz. Benjamin Fortna, **Mekteb-i Hümayun,** İstanbul 2005.
[136] BOA, MF.MKT 272/44.
[137] BOA, Y.A.Hus. 331/100; BOA, MF.MKT, 272/44.
[138] BOA, Y.EE 10/34; Söz konusu dönemde mekteplerin ders programlarıiçin bkz. Yurdagül Mehmedoğlu, **Tanzimat Sonrasında Okullar Din Eğitimi**, İstanbul 2001, s. 97–165; Zeki Salih Zengin, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul 2009, s. 61-93

Osmanlı'da ahlak eğitim ve öğretimi sadece mektep ve medreselerde değil, yaygın eğitim kurumları olarak adlandırabileceğimiz cami, tekke ve ahilik teşkilatında da verilegelmiştir. Eğitim-öğretim sahasındaki önemini Hz. Peygamber (sav) zamanından günümüze kadar kaybetmeyen cami, Osmanlı zamanında da bu canlılık ve etkinliğini sürdürmüştür.[139] Camilerin yanı sıra, tasavvuftan büyük ölçüde faydalanan ve geniş halk kitlelerinin ahlakî ve dinî eğitimine büyük katkılar sağlayan tekkeler de özellikle ahlak eğitim ve öğretiminin pratik alanına katkıda bulunmuşlardır.[140] Ahlaki değerlerin kişide davranışa dönüşmesinde önemli rol oynayan kurumlardan birisi de ahilik teşkilatıdır.[141]

2. Terbiye

Terbiye, tefîl babından masdar olup "ربو" kelimesinden türemiştir. "ربو" kelimesi ise Arapça'da "yüksek yere çıkmak ve bir şeyin nemalanıp hadd-i asliyesini aşmak (nemalandırmak)" anlamına gelmektedir.[142]

Osmanlı ahlakçılarının tariflerine göz attığımızda, Hüseyin Hüsnü, terbiyenin insanların fıtraten sahip oldukları kuvvet ve imkânı keşfederek, onları insanlığa faydalı olacak şekilde yetiş-

---

[139] Cami dersleri üzerine Pendik ilçesinde yapılan bir araştırma için bkz. İrfan Başkurt, "Dinî ve Sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami Dersleri", **Diyanet İlmi Dergi**, c. 45, sy. 3, Temmuz Ağustos Eylül 2009, s. 23–40.

[140] Vahit Göktaş, "Tasavvufi Terbiyenin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkanlar", **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.52, y. 2011, s. 141; İhsan Kara, "Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Tasavvuf", **Diyanet İlmi Dergi**, c. 42, sy. 2, y. 2006, s. 114.

[141] S. Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Yeri", **İ.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2010, 1, s. 8; L. Bayraktar, "Ahilik ve Ahlak", **I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, Kırşehir 2005, s. 89-90. Ahilik'in değer eğitimindeki yeri için bknz. Umut KAYA, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik", **Değerler Eğitimi Dergisi**, c. 11, sy. 26, s. 41-69, İstanbul Aralık 2013.

[142] Salahaddin, **Mehâsin-i Ahlak**, İstanbul 1324, s. 16; Ali Seydi, **Terbiye-i Ahlakiyye ve Medeniyye**, Dersaadet 1326, s. 29–30; Ali Seydi, **Ahlak-ı Dinî**, Dersaadet 1329, s. 19; Abdurrahman Şeref, **İlm-i Ahlak**, Dersaadet 1318, s. 7–8; Ebu'l-Muammer Fuad, **Vezâif-i Aile**, Dersaadet 1328, s. 24.

tirmek olduğunu ifade eder.[143] Ali Seydi ise bu konuda en kısa tarifi yaparak "insanı gücü ölçüsünde en mükemmel hale getirmek" şeklinde ifade eder. Ali Seydi'ye göre terbiye, insanın toplum içinde ne şekilde hareket etmesi gerektiğini, vicdan yönünden nasıl rahat edeceğini yani insanlık görevlerinin nelerden ibaret olduğunu bildiren kurallar bütünüdür.[144]

Genel görüşe göre, terbiyenin bedenin gelişip sıhhatli bir şekilde neşvünema bulmasına yardımcı olan kısmına bedenî terbiye, kişinin düşünce ve fikir dünyasının gelişmesine yardımcı olan kısmına fikrî terbiye, hayatın idaresi ile ilgili kısmına da ahlakî terbiye ismi verilmektedir.[145] Şimdi bu kısımlardan ahlakî terbiye ile ilgili kısaca bilgi vermeye çalışalım.

2.1. Ahlakî Terbiye

Ahlakî terbiye, toplum içinde yaşadığımız sürece hayatımızı idare etmek, hal ve hareketlerimizi toplum içindeki kurallara göre düzenlemektir. Ahlakî terbiye, kişinin yapması gereken görevleri yapması ve yapmaması gerekenlerden de kaçınması ile temin edilebilir. Ahlak, insanlığın devam ve yükselmesi için uyulması gereken kurallar olarak kabul edilirse, ahlak terbiyesi de o kuralları bilip buna göre hareket etmek olarak anlaşılır. İnsanın hayatta başarılı olması, toplum içindeki görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi için sadece bedenî ve fikrî terbiyeyi kazanması yetmez. Sadece bunlarla istenen neticeye ulaşılamaz. Örneğin, ahlakî terbiye almamış bir kişi, bilgi ve marifet elde ettiğinde bunları iyi yolda değil, kötü yolda kullanır. Bu bakımdan insan,

---

[143] Hüseyin Hüsnü, **Rehber-i Hayat**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1335, s. 72–73.
[144] Ali Seydi, **Terbiye-i Ahlakiyye ve Medeniyye**, s. 29–30.
[145] Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye**, Dersaadet - Matbaa-i Cihan 1323–1325,s.20; Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, Dersaadet 1319, s. 23–24; Abdurrahman Şeref, **İlm-i Ahlak**, İstanbul 1316, s. 11–12; Ali Seydi, **Terbiye-i Ahlakiyye ve Medeniyye**, s. 30–31; Ali Seydi, **Ahlak-ı Dinî**, s. 19; Mustafa Zihni, **Mikyasü'l-ahlak**, İstanbul 1315,s. 15–16.

kendisinden beklenen gelişime ancak ahlakî terbiye ile desteklenmiş fikrî ve bedenî terbiye ile ulaşabilir.[146]

Mehmet Said ve Mustafa Zihni, ahlak ve terbiye arasındaki ilişkiyi tarla ve tohum örneği ile açıklamaktadır. Buna göre, nasıl ki bir tarlayı sürüp bellemeden, yabancı otlardan temizleyip sulamadan, tarlaya tohum atıldığında tohumun tarlada yetişmesi mümkün değilse, ahlakın da insanda yerleşmesi için daha çocukluk çağından itibaren çocuğun zararlı davranışlardan uzaklaştırılıp, kabiliyeti ölçüsünde faziletli davranışlara yönlendirilmesi gerekir. Bu örnekte, tohum ahlaka, tarlanın yabancı otlardan temizlenmesi kişinin kötü ahlaktan kurtulmasına, tarlanın bellenip sulanması ise kişinin faziletleri kazanmasına benzetilebilir. Tarla bu yabancı otlardan temizlendikten sonra kuvvetini ekilen tohuma vereceği için feyiz ve bereketi artar.[147]

Çocuklukta verilen terbiyenin kişi üzerindeki etkisi büyüktür. Çocukta var olan potansiyelin ortaya çıkması ancak terbiye ile mümkündür. Mehmet Said, bu hususu elma çekirdeği ile örneklendirmektedir. Buna göre; bir elma çekirdeği aslında bir elma ağacı değildir. Ancak bu çekirdek, müsait bir yere dikilip gelişmesi için gerekli çaba sarf edilirse günün birinde o çekirdek meyve veren bir elma ağacı olur. Çocuk da aynı şekilde bir mürebbi yardımı ile çekirdek halinden, terbiye yardımı ile ağaç haline gelerek insanlığa faydalı olur. Ancak başlangıçta çocuk güzel bir şekilde (ahlakî unsurlarla) terbiye edilmezse ileride onu insanlara faydalı bir hale getirmek çok zor olur.[148] Bu bakımdan, terbiyenin ahlak üzerine büyük bir tesiri vardır. Kişinin ahlakı;

146 Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye**, s. 145–146; Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, s. 23–24; Abdurrahman Şeref, **İlm-i Ahlak**,s. 11–12; Muslihiddin Adil, **Malûmât-ı Ahlakiyye ve Medeniyye**, İstanbul 1334, s. 57–58; Ali Seydi, **Ahlak-ı Dinî**, Dersaadet 1329, s. 34.

147 Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, s. 14–16; Mustafa Zihni, **Mikyasü'l-ahlak**,s. 16.

148 Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, s. 20–22; bu örnek Gazzâlî'de hurma çekirdeği üzerinden verilmiştir. Gazzâlî, **Kimya-i Saadet**, çev. Ali Arslan, İstanbul 2004, s. 468.

davranışlarında ortaya çıkar. Eğer çocuklukta görülen ahlak, ihtiyarlığa kadar hemen aynı seviyede kalıyorsa, bu terbiyenin ahlaka tesiri olmamasından değil, terbiyenin ahlakın değişmesine yöneltilmemesinden kaynaklanmaktadır. Her insanın tabiatında az çok bir iyilik yapma potansiyeli bulunur. Ahlak sahibi olmak için bu potansiyeli arttırmaya çalışmak gerekir. Terbiye üzerinde ailenin, okulun ve çevrenin etkisi büyüktür. Fena bir çevrede yetişmiş, fena bir aile içinde büyümüş bir kimsenin ahlakı üzerinde, terbiyenin oynayacağı rol, iyi bir aile evladı üzerinde oynayacağı role göre daha sınırlı olur.[149]

Yukarıda yer alan örneklerde Osmanlı ahlakçıları ahlak ile terbiye arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Terbiyenin ahlakı önemli oranda etkilemesi yanında, Osmanlı ahlakçıları kişinin ahlakî karakterinin oluşmasında da, ailesinin, çevresinin ve beden sağlığının da önemli olduğunu vurgularlar. Buna göre ahlakı etkileyen unsurların başında terbiye gelmektedir. Mehmet Faik, taş ve ağaç gibi ince bir tabiata sahip olmayan şeylerin bile hünerli ustaların elinde herkesin beğeneceği zarif haller alması gibi; insanların da bir mürebbinin elinde ve terbiye tesiri altında herkesin beğeneceği güzel halleri ve hoşa giden sevimli tavırları edinebileceğini belirtir. Ona göre, terbiye insanları iyiliğe, iyi olmaya, edep ve ahlak dairesinde insanca yaşamaya alıştıran bir esas konumundadır. Mehmet Faik, terbiyenin insan üzerindeki etkisini anlamak için, dağlarda bayırlarda dolaşan yabani atların evcilleştirilmesine bakmanın yeterli olacağını söyler. Bu hayvanlar ilk başta sahiplerine itaat etmezken, daha sonra talim ve terbiye ile yavaş yavaş istenilen davranışları yapmaya başlarlar. Mehmet Faik, terbiye olunan bu hayvanların insana nazaran kat kat kuvvetli olmasına rağmen bir gem ve dizginle yola geldiklerini, insanın ise bütün yaratılmışların en mükemmeli olduğundan

---

[149] Muslihiddin Adil, **Malûmât-ı Ahlakiyye ve Medeniyye**, s. 47–48.

terbiyenin etkisine kapalı kalmasının, ancak taş gibi bir yürek ve kötü bir inattan ileri gelebileceğini söyler. İnsanın iyiyi kötüyü ayırt edebilmesi için dinine, dünyasına, insanlığa dair olan şeyleri okuyarak öğrenmesinin ahlakî açıdan da faydalı bir davranış olacağını ifade eder.[150]

Osmanlı ahlakçıları, arkadaş çevresinin de kişinin ahlakî yapısına etkisi olduğunu belirtirler. İyi insanlarla beraber olunduğunda kişinin ahlakı iyi yönde gelişirken, kötülerle beraber olunduğunda kişinin ahlakı bozulmaya yüz tutar. Çünkü insan beraber yaşadığı insanların tabiatını almaya meyilli bir karaktere sahiptir.[151] Birlikte olunan kişilerin, ahlak üzerindeki etkilerini en çok çocuklar da görürüz. Günümüzde yapılan çalışmalarda, çocuğun farkında olmadan yaptığı taklidi davranışların zamanla alışkanlığa dönüştüğü, bununda kişilik oluşumunda etkili olduğu belirtilir.[152]

Genel manada bireyin terbiyesinde uyulması gereken bazı usuller vardır. Bu usuller ahlak terbiyesinde daha önemli bir hal alırlar. Eğer ahlak terbiyesinde bu usullere gereken önem verilmezse istenen neticeye ulaşılamadığı gibi istenmeyen sonuçlarda meydana gelebilir. Şimdi sırasıyla bu usullere kısaca temas edelim.

2.2. Ahlakî Terbiyede İzlenmesi Gereken Usul ve Önemi

Ahlak eğitimi ve öğretiminin gayesi, çocukların büyüdüklerinde namuslu ve doğru insan olup onların doğru yol (sırat-ı müstakim) üzere olmalarını sağlamaktır.[153] Abdullah Şevket bu konuda terbiyenin önemini bir örnekle açıklamaktadır. Ona göre terbiye görmüş birisi ile terbiye görmemiş birisinin sadaka verişi

[150] Mehmet Faik, **Askerin Ahlak ve Evsafı**, İstanbul 1324, s. 38–42.
[151] Mehmet Faik, **Askerin Ahlak ve Evsafı**, s. 43–44.
[152] Mehmet Zeki Aydın, **Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi**, İstanbul 2005, s. 136–143.
[153] Hüseyin Kadri, **Mehâsin-i Hayat**, Mısır 1327, s. 6.

arasında bile çok fark vardır. Terbiye görmemiş birisi, bir fakire sadaka vereceği zaman kaba bir lisan ile "Al şu parayı, ihtiyaçlarına harca; bana dua et, merhum pederim için de bir aşr-ı şerif oku" derken; tebriye görmüş birisi ise ya güzel bir lisan ile "Rica ederim, şunu lütfen kabul ederseniz beni minnettar etmiş olursunuz" der, ya o fakiri hiç mahcup etmemek üzere vereceği sadakayı eline sıkıştırıp ortadan kaybolur ya da kim olduğunu bildirmeksizin imzasız bir mektup ile sadakasını gönderiverir.[154]

Terbiyenin kişi ve toplum açısından öneminin yanında, terbiye sürecinde izlenmesi gereken metodun da önemi büyüktür. Sağlam bir terbiye, temeli sağlam atılmış ve doğru metotlarla kolon ve kirişleri inşa edilen bir binanın üzerinde sağlam hale getirilebilir. Bu sebeple, çocukların ahlak terbiyesinde izlenmesi gereken metot ve usullerin doğruluğu çok önemlidir. Terbiye usullerini bilmeyen bir muallim ya da bir anne-baba ne kadar iyi niyetli olursa olsun, istediği amaca ya hiç ulaşamaz ya da tesadüfler neticesinde oldukça uzun bir zaman sonra ulaşabilir.

Talim ve terbiyede metot ve usulün, özellikle küçük çocukların terbiyesinde büyük bir önemi vardır. Çocuklara istenilen davranışları kazandırabilmek için, kazandırılmak istenen davranışı iyi bilmek lazımdır. Çünkü bilinmeyen bir şeyin başkalarına öğretilmesi ve bu bilginin davranışa dönüştürülmesi mümkün değildir. İkinci olarak, eğitim ve öğretim sürecinde çocukları sevmek konusunda gayret etmek gereklidir. Çünkü büyük işleri insana yaptıran kalptir. Ancak istenen neticeye ulaşmak için bilgi ve sevgi tek başlarına yeterli değildir. Bunların yanında öğretmek sanatını yani terbiye usullerini de bilmek gerekir. Konuyu muhatabın yaş ve zekâsına göre anlatabilmek, öğrenciyi merkeze alıp onları yararlı bilgilerle donatacak yolları bilmek, terbiye sürecinde istenen amaca ulaşmak açısından önemlidir.[155]

---

[154] Abdullah Şevket, **Necâtü'l-Mükellefin**, İstanbul 1899, s. 296.
155 F.Carre-R.Liquier, **Mekteplere Mahsus İlm-i Terbiye-i Etfâl**, çev. Necmeddin Sadık (Sadak), İstanbul 1333–1334, s. 276–277.

Eğitimde kullanılan yöntem ve metotların ahlak derslerinde nasıl uygulanacağı, ahlak derslerinin nasıl okutulacağı, ahlak terbiyesinde nasıl bir yol izleneceği ile ilgili Kazım Nâmî'nin, bazı tespit ve tavsiyeleri vardır. Kazım Nâmî bu konuda öncelikle klasik metotları eleştirerek bizde ahlak eğitiminin ya bir kitaptan okutularak ya da sohbet şeklinde yapıldığını, hâlbuki ahlakın kitaptan öğrenilemediği gibi nasihatle de telkin edilemeyeceğini belirtir. O, bazı muallimlerin yaramazlık yapan çocukları sinirli bir anına geldiyse cezalandırdığını yahut izzet-i nefsini kıracak şekilde tekdir ettiğini, bazı muallimlerin ise çocuğu karşısına alarak uzun nasihatler verdiğini, çocuğu bu seferlik af ediyorum diyerek salıverdiğini belirtir. Öğretmenlerin her şeyden önemlisi ise bu kadarını yapmakla üzerindeki öğretmenlik görev ve sorumluluğunu da yerine getirdiklerine inandıklarını belirtir. Oysaki Nâmî'ye göre bu çağdaki çocuklara ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade onlara ahlakî ve içtimaî alışkanlıkları kazandırmak gerekir. Bunun için özellikle okulun maddî ve manevî hayatı, çocuklarda temizlik, intizam, nezaket, doğruluk, yardımlaşma, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazifeşinaslık gibi alışkanlıkları kazandırabilecek bir tarzda düzenlenmelidir. Çocukların daha okula başlamalarından itibaren okulun günlük hayata iştirak ettirilmesi, yaşlarının ve idraklerinin derecesine göre kendilerine küçük görevler verilmesi, kütüphanenin, okul bahçesinin çocuklarla birlikte düzenlenmesi gibi tedbirler, çocuklarda intizam ve faaliyet, yardımlaşma, şahsi ve ortak sorumluluk duygusu gibi yüksek ahlakî ve içtimai kabiliyetlerin gelişmesine hizmet eder. K. Nâmî böylelikle çocukları okulun maddî ve manevî hayatıyla ilgili bütün meselelerin çözüm sürecine ortak etmek, kendilerine idrak ve kabiliyetleri nispetinde vazifeler vermek, hürriyetlerini kullanmalarına fırsat vererek, kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamanın gerekliliğini belirtir.[156]

---

[156] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**, İstanbul 1343, s. 16-17.

Kazım Nâmî, ahlak eğitiminde amelî yöne dikkat çekerek çocuklara ahlak terbiyesi için salim ve temiz bir çevre sağlanması gerektiğini söyler. Kazım Nâmî, bu çağdaki çocukların gündelik hayata dâhil edilip teoriden ziyade pratikle meşgul olmaları gerektiğini vurgular.[157] Aynı zamanda, çocuklara anlatılan ahlakî öğretilerin hayata geçirilmesi için ise okullardaki kol faaliyetlerinin iyi bir fırsat olduğunu dile getirir. Örneğin ona göre, Kızılay Kolu'nda "yardımseverlik" değerinin uygulaması yapılabilir. Nâmi bu vesile ile okullarda kurulacak iyilik cemiyetlerinin ahlakî faziletlerin uygulanmasını kolaylaştırması bakımından önemine dikkat çeker. Ona göre, okullarda kurulacak iyilik cemiyetleri, ahlakî öğretilerin hayata geçirilmesi için uygun bir faaliyet alanını teşkil ederler. K. Nâmî, iyilik cemiyetleri sayesinde çocukların iyi davranışta bulunmaya söz vermesinin sağlanabileceğini, bu sözler yerine getirilince de çocukların yaptıkları iyiliklerin yazıldığı birer ufak kâğıt parçalarının kapalı bir kutuya bırakılarak ahlak dersinin müşahhas, canlı bir şekil almasının sağlanabileceğini belirtir. Bu sayede ahlak dersi öğrenim safhasından uygulama sahasına geçmiş olacaktır.[158]

Ş. Günaltay ise bu konuda, ahlakı eğitim öğretim sürecinin tamamında etkili olması gereken bir unsur olarak görür. Ona göre, ahlak terbiyesi yalnız ahlak derslerine değil, öğretim sürecinin tamamına nüfuz etmelidir. Öğretim için tahsis edilen zamanda, ahlak terbiyesine ayrıca bir vakit tayin edilmesine gerek yoktur. Fakat öğretmen, öğretim sürecinin hemen hepsinde bütün ahlak terbiyesi esaslarına temas etmelidir. Ahlak terbiyesi, ders zamanlarında, teneffüs vakitlerinde, okul içi ve okul dışında, hayatın bir parçası olarak devam etmelidir. Okulda derslerde, talebeye ezberlettirilecek ufak ufak manzum parçalar, kitapların muhtevaları, okuma parçaları, şiirler daima ahlak terbiyesi gözetilerek seçilmelidir. Anne-baba da bu süreçte okuldaki ahlak terbiyesine

---

[157] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**, s. 60-63.
[158] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**, s. 91-101.

destek olmalıdır. Okulda ders şeklinde gösterilen ahlak bilgilerinin okul-aile işbirliği ile ezbercilikten kurtarılarak pratik ve tecrübeye dayalı bir şekle dönüştürülmesi gerekmektedir.[159]

Ahlak terbiyesinde korku yerine ikna metodu kullanılmalıdır. Kazım Nâmî'ye göre ahlak korku ile değil, ikna ile öğretilerek davranış haline getirilmelidir. Bunun yanında gençlere vicdanlarının sezdiği hakikatleri nasıl hayata geçireceklerinin öğretilmesi de önemlidir. Öğretmen bu konuda öğrencisine sadece vazife vermekle yetinmemeli, öğrencilere bu ahlakî vazifelerini davranışa dönüştürecek heyecanı da vermelidir.[160] Nâmî, bu hususta "Dayak cennetten çıkmadır" sözü ile Ziya Paşa'nın "Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir / Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir" mısralarını eleştirerek, maalesef senelerdir eğitimde korku ve dayağın disiplin aracı olarak kullanıldığını, bunun da ahlak eğitim ve öğretiminde telafisi mümkün olmayan zararları beraberinde getirdiğini vurgular.[161]

K. Nâmî'nin, ahlak terbiyesinde tavsiye ettiği yöntemlerden birisi de "küçük talimler"dir. Nâmî'ye göre, ahlak telkininde küçük talimler önemli bir yer tutar. Örneğin, çok konuşmayı adet haline getirmiş birisinin bundan kurtulması için bazen kendisini tutarak susmaya çalışması gerekmektedir. Aynı şekilde, iradeyi terbiye etmek için yemek-içmek konusunda kendisini tutması da insan için iyi bir fırsattır. Sıcak bir yaz günü susayan bir insanın ırmak kenarında su içmek yerine 5–10 dakika bekleyip nefsini terbiye etmesi irade eğitimi açısından faydalıdır. Bu küçük talimlerle irade kuvvetlendirilirse, kişi daha sonra sıkıntılar karşısında zorlanmaz.[162]

---

[159] M. Şemseddin Günaltay, **Zulmetten Nura**, hzr. Musa Alak, İstanbul 1996, s. 285–288.
[160] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**,s. 67.
[161] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**,s. 7;
[162] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**,s. 69-71.

Osmanlı'nın son döneminde ahlakla ilgili eser kaleme alan diğer müelliflere baktığımızda, onların da ahlak eğitiminde izlenmesi gereken yol ve yöntemlerle ilgili çeşitli görüşlerinin olduğunu görürüz. Örneğin, Abdullah Şevket ahlak terbiyesinde ilk olarak çocukların ahlakî davranışlarından haz almalarını sağlayacak yolların tercih edilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre çocuğun davranışları, daima iyilik hissini tercih edecek şekilde desteklenmeli, bu şekilde davranmasının da ilahi bir emir olduğu uygun bir dille çocuğa telkin edilmelidir.[163]

Sami Bey ise ahlak terbiyesinde izlenmesi gereken yolu dört basamakta ele almaktadır. Bu basamaklar şunlardır:[164]

Sami Bey'e göre ahlak terbiyesinde ilk yapılacak şey, kazandırılmak istenen davranışın tarifi, davranışın konusu, gayesi ve sınırları gibi nazarîyatla ilgili olan kısmını tetkik ve mütalaa etmektir. Abdullah Şevket de şu sözleriyle Sami Bey'in görüşlerine katılmakta ve bu terbiye sürecinde hikâyenin önemine dikkat çekmektedir:

"Çocuk bir şeyden men edileceği vakit, (çocuğa) önce o şeyin fenalığı etraflıca anlatılmalıdır. Mesela çok yemek yemekten men edileceği zamanda öncelikle yeme-içmede ifrat ve tefritin zararları, orta yolun menfaati hikâye tarzında güzelce anlatılıp çocuğun mahkeme-i vicdanında bir malûmât-ı ibtidaiyye hâsıl olduktan sonra men etmelidir. Yoksa çok su içme, çok yemek yeme gibi doğrudan doğruya men etmek tecrübesizlik saikasıyla çocuğun kuvve-i müdrikesine karşı bir tesir hâsıl etmez… Bir fidanın her uzayan dalını kesmek nasıl fena bir netice verir ise, çocuğu her şeyden şedîden (şiddetli bir şekilde) men etmek (de) aynı neticeyi intaç eder. Doğrudan doğruya men etmek, mem-

---

[163] Abdullah Şevket, **Necâtü'l-Mükellefin**, s. 296.
[164] Süleyman Paşazade Sami Bey, **İlm-i Terbiye-i Etfâl**, Dersaadet 1328, s. 161.

nu olan şeye ve hırs ve tamahı tezyit eder. Çocuk, tayin edilecek bir vakitte tenvir-i efkârına hizmet edecek oyun ve oyuncaktan ve bir fikr-i ibtidâî tevlit edecek hikâye dinlemelerinden men edilmemelidir."[165]

Sami Bey, ikinci olarak bu tarifin sadece nazarî boyutta kalmayıp, bilgilerin çocuğun ahlakına tatbik edilerek onun kendisini tanımasının hedeflenmesi gerektiğini belirtir. Ona göre, insanın başkalarını tanıyabilmesi için öncelikle kendisini tanıması, sınırlarının ve neler yapabileceğinin farkında olması gerekir. Ali İrfan Eğribozî de Sami Bey'in ikinci maddede belirttiği bu görüşü destekleyerek, ahlak terbiyesinde "tecrübe-i nefs"in önemli bir yer tuttuğunu belirtir. Ali İrfan, bir adamın "tecrübe-i nefs" yani küçük talimler sayesinde yapmış olduğu hareketin iyi mi kötü mü olduğunu anlayacağını, hareketlerinde hata var ise terk etmeye, davranışlarında hata yok ise de doğru davranışları yapmayı alışkanlık haline getireceğini ifade etmektedir.[166] Bu konuda Mehmet Hazık'ın görüşleri de Sami Bey'in görüşleri ile paraleldir. Mehmet Hazık, çocuklara yeni bir davranış kazandırmanın ya da çocukların yapmış olduğu bir hatayı düzeltmenin yolunun, çocuğa o hatanın zıddını defalarca, ısrarlı ve sabırlı bir şekilde yaptırmak olduğunu söylemektedir. Mehmet Hazık bu konuya örnek olarak bir annenin sabırla çocuğuna elif-ba'yı (okuma-yazmayı) öğretmesini göstermektedir. Buna göre, anne, ilk başlarda çocuğunun dilinin dönmemesine sabrettiğinde, harfleri tekrar ettikçe onun yavaş yavaş harfleri öğrendiğini, daha sonra da bu işin arkasını bırakmadığında ise okumaya başladığını görecektir.[167]

Sami Bey, üçüncü olarak mürebbinin, öğrencisinin ahlakını tanımaya gayret etmesi gerektiğini belirtir. Öğretmenin çocuğu

[165] Abdullah Şevketİçelli, **Ahlak-ı Dinî**, İstanbul 1328, s. 299–300.
[166] Ali İrfan Eğribozî, **Rehber-i Ahlak**, İstanbul 1318, s. 34–35.
[167] Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye** s. 155–158.

sınıf ortamında gözlemlemesi ve çocuğun üzerinde ödül ile cezanın nasıl bir etki bıraktığına dikkat etmesi gerekir. Sami Bey'e göre öğretmenin bu sayede öğrencisini tanıyarak neyi yapıp, neyi yapamayacağını ya da ne kadar sürede yapabileceğini tahmin etmesi mümkün olur.

Dördüncü olarak ise, Sami Bey öğrencinin günlük hayatında gözlemlenmesi gerektiğinden bahseder. Buna göre öğretmen, öğrencisini okul dışında da gözetim altında tutarak bu tür durumlarda neler yaptığına dikkat etmelidir. Öğretmenin burada dikkat etmesi gereken şey, öğrencisinin hareketlerine karışmayarak, istediği gibi davranmasına müsaade etmesidir. Aynı şekilde öğretmen, çocuklarla birlikte olduğunda, fikirlerini rahatça açıklamaları için onlara güven aşılamaya da gayret etmeli, okul haricinde neler yaptığına dair anne-babasından bilgi almalıdır. Öğretmen bu şekilde gözlem yaparak, çocuklarda istenmeyen ahlakî davranışların sebebini öğrenebilir ve bunları düzeltme yollarını bulabilir.

Sami Bey, ahlak terbiyesinde izlenmesi gereken yolları zikrederken öğretmenlere de bir takım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Diğer Osmanlı ahlakçıları da bu konuya duyarsız kalmamıştır. Ahlak terbiyesinde sadece öğretmenin değil, muhatabın da bir takım görev ve sorumlulukları olduğunu ifade etmişlerdir. Şimdi bu süreçte hem mürebbinin, hem de muhatabının dikkat etmesi gereken noktaları inceleyelim.

2.3. Öğretenin Ahlak Terbiyesinde Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Taklit ve model alma yolu ile öğrenme, terbiyenin metotlarından birisi olarak kabul edilir. Örneğin, bir çocuk eğer hiç kimse göstermezse ateşin elini yakacağını tecrübe etmeden öğrenemeyecektir. Bu bakımdan öğretmenler, ahlak terbiyesinde çocuklar

için önemli bir model konumundadırlar.[168] Ahlak terbiyesinde öğretmenlerin mevkisi ve görevleri konusunda Abdurahman Şeref, mürebbilerin bir bakıma doktorlara benzediğini, doktorların nasıl ki hangi ilacın hangi hastalığa iyi geldiğini bilmesi gibi, öğretmenlerin de muhatabını tanıyarak muhatabında hangi özelliklerin gelişmesi ya da muhatabın hangi yönde hareket etmesi gerektiğini bilmesi gerekir.[169]

Ahlak eğitiminde model alma yolu ile öğrenme önemli olduğundan, çocuğun ahlakî terbiyesinde aile anahtar bir rol oynar. Çocuğun davranışları gözlendiğinde, onun anne veya babasının yapmış olduğu davranışları yapmaya, anne-babanın kötü görüp uzak durduğu davranışlardan da aynı şekilde uzak durmaya dikkat ettiği görülür. İsmail Hakkı, bu duruma değinerek, ahlakın sözden ziyade davranışlarla talim olunan bir ilim olduğunu çocuğun kendisine model olacak bir kişiye ihtiyaç duyacağını, bu kişinin de çocuğun hayatında en çok vakit geçirdiği kimseler olan anne-babası olacağını vurgulayarak, anne-babaların çocuklarını terbiye ederken ona güzel örnek olmaları gerektiğini ifade eder.[170]

Ahlak terbiyesinde, çocuğun kabiliyetlerinin bilinmesi gerekir. Bunun yolu da çocuğun öğretmeni tarafından iyice tanınmasıdır. Öğretmenin çocuğu iyice tanıyıp doğru yöntemlerle ahlakî davranışları kazandırabilmesi için öğrencisini doğal gözlem ve samimi muhabbetlerle tanıması ve ona güven vermesi gerekir.[171] Ahlak terbiyesinde istenilen hedefe ulaşmak için öğretmenin sadece muhatabını tanıması yeterli değildir. Öğretmen aynı zamanda muhatabına kazandırmak istediği tutum ve davranışlara

---

[168] Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye** s. 161.
[169] Abdurrahman Şeref,**İlm-i Ahlak,** s. 8.
[170] İsmail Hakkı, **Mebâdi-i Hikmet-i Edebiyye**, İstanbul 1299, s. 5–7.
[171] Emile Durkheim, **Fenn-i Terbiye Dersleri**, çev. Mehmed Ali Ayni, İstanbul 1331, s. 38–39.

kendisi de sahip olmalıdır. Yani ahlak terbiyesindeki başarı, muallimin güzel ahlak sahibi olması ile yakından ilgilidir.[172] Kısaca, ahlak terbiyesinde teorinin yanında pratiğin işlerlik kazandırılması yani ahlak terbiyesinin çocuğun eğitim-öğretim hayatının tümüne yayılması, çocuğun önündeki ahlakî rol model sayısının arttırılması (öğretmenlerin de bu modellik bilincinin farkında olup davranışlarına dikkat etmesi) ahlak terbiyesinin tek bir derse ve muallime münhasır kılınmaması ahlak terbiyesinden istenilen neticenin alınmasında önemli bir rol oynar.[173]

Öğretmenin ahlak terbiyesinde dikkat etmesi gereken unsurlardan birisi de öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklardır. Ahlak terbiyesi, insanın çocukluğundan ölümüne kadar devam eden bir süreci içine alsa da bu süreçte çocuğun, gencin, ihtiyarın, kadın ve erkeğin terbiyesinde farklılıklar vardır.[174] Yaşları ve terbiye metotları aynı olan iki çocuğun davranışları birbirinden farklı olabilir.[175] Mehmet Tevfik, insanları ahlakî karakterlerinin değişmesi konusunda dört sınıfa ayırmaktadır. Bunlardan birincisi hak ile batılı, iyi ve kötüyü ayırt edemeyerek fıtrat-ı insaniyesi üzere kalan insanlardır ki bunların terbiyesi çabuk ve kolay olmaktadır. İkincisi kötünün kötü olduğunu bilmesine rağmen nefsine uyarak nefsin heva ve heveslerine tabi olanlardır ki bunların terbiyesi ise ilk sınıfa göre biraz daha zordur. Üçüncüsü, kötüyü iyi bilip bu yol üzerine gidenlerdir ki bunların terbiyeleri ise gayet zordur. Dördüncüsü ise kötü ahlak üzerine yetişip insanlara yaptığı kötülüklerin kendisini yücelttiğine inananlardır ki bunların terbiyeleri ilk üç grubun terbiyelerinden kat be kat zordur.[176]

---

[172] Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**, s. 46-47.
[173] F.Carre-R.Liquier, **Mekteplere Mahsus İlm-i Terbiye-i Etfâl**, s. 339.
[174] Abidin Paşa, **Saadet-i Dünya**, Rodos 1312, s. 60–61.
[175] Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, s. 19.
[176] Mehmet Tevfik, **Meziyyetü'l-İslamiyye**, Dersaadet 1306, s. 42–43; bu tasnif Gazzâlî'de de yer almaktadır, Gazzâlî, **İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn**, Beyrut, II, s. 1439–1440; Gazzâlî, **Kimya-i Saadet**, çev. Ali Arslan, s. 468-469.

Ahlak terbiyesinde muhatabın alışkanlık haline gelen kötü davranışlardan nasıl vazgeçirileceği, bu konuda öğretmenin nasıl bir yol izlemesi gerektiği, öğretmenin öğrencisine kusurunu söylemeden önce öğrencisinin gönlünü nasıl aldığı konusunda, Mithat Sadullah'ın eserinde bizlere aktarmış olduğu hikâye oldukça güzel bir örnektir.

"Nejat, gayet çalışkan ve uslu bir çocuktur. Yalnız ufak bir kusuru vardı. Gördüğü şeyleri mübalağa ile anlatır, bazen sözlerine az (da) yalan katardı. Fakat böyle bir kusuru olduğun(un) kendi(si) de farkına varamıyordu. Çünkü artık iyice âdet edinmişti. Nejat, bir gün mektebe gelirken bir kadının tramvaydan düştüğünü görmüştü. Mektebe gidince arkadaşlarına gayet mühim bir hikâye anlatmaya başladı: Yolda gelirken bir kadın, tramvayın altında ezildi. Gözümle gördüm. Sonra eczaneye götürdüler. Galiba zavallı kadın öldü, dedi. Çocuklar fena halde me'yus oldular. Hatta içlerinden biri vakıayı muallime anlattı. Muallim de acaba kimdi? diye merak etmeye başladı. Vakıanın neden ibaret olduğu ertesi gün anlaşıldı. Muallim Nejat'ı çağırdı ve dedi ki: Oğlum, sen çalışkan ve uslu bir çocuksun, senden çok memnunum, yalnız oldukça mühim bir kusurun var: mübalağacılık. Mübalağa iyi bir şey değildir. Sen bunu fenalık olsun diye yapmıyorsun, fakat (mübalağacılığın senin) hakkında herkese fena fikirler veriyor bu huyundan vazgeçmeye çalış, dedi. Nejat da o günden itibaren bu kusurunu tashihe çalıştı."[177]

2.4. Öğrenenin Ahlak Terbiyesinde Yapması Gereken Hususlar

Terbiye, birisi veren diğeri de alan olmak üzere iki unsurdan oluşur. Bu bakımdan ahlak terbiyesinde de, öğretmen-öğrenci, ebeveyn-çocuk ya da çocuk-çocuk gibi iki unsur vardır.[178]

[177] Mithat Sadullah, **Resimli Yeni Musâhabât-ı Ahlakiye ve Medeniye**, İstanbul 1339, s. 27.
[178] Çocuğun çocuğu ahlakî açıdan terbiye etmesi taklitle olmaktadır. Bu bakımdan ahlak terbiyesinde bireyin arkadaş çevresine dikkat edilmelidir.

Bu unsurlardan bir tanesi (terbiyeyi) veren konumda iken, diğer unsur (terbiyeyi) alan konumundadır. Bu sürecin başarıya ulaşmasında, terbiyeyi veren tarafın yapması gerekenler olduğu gibi, alan tarafın da yapması gerekenler vardır. Ahlak terbiyesinde muhatabın ilk yapması gereken; anne-baba ve öğretmeninin kendisine vermiş olduğu tavsiye ve nasihatlere güvenip bunları aklından çıkarmaması ve daima güzel ahlak sahibi kişilerle ülfet ve ünsiyet kurup kötü ahlaklı kişilerden uzak durmasıdır.[179] Ahlak terbiyesinin başarıya ulaşabilmesi için kişinin yaptığı işin, gittiği yolun kötülüğünü bilmesi, hak ve hakikati teslim etmesi, iyilik yolunda kendisine verilen nasihatleri can kulağı ile dinleyip kabul etmesi, kişinin iyiliği için kendisine söylenen sözlere ise, gücüne gitse de, darılmaması gerekir. Ali Rıza, bu uyarıların tıpkı hastalığı iyileştiren ancak hoşa gitmeyen acı ilaçlara benzediğini belirtir.[180] Muhatabın bu şekilde verilenleri almaya kendisini hazır hale getirmesine hazır bulunuşluk düzeyi diyebiliriz. Mehmet Faik ahlak terbiyesinde muhatabın yapması gerekenleri şu şekilde sıralamaktadır:

1- Vahşi bir hayvan yakıcı bir ateşi hayatı için nasıl tehlikeli buluyor ise; kişi de aynı şekilde kötü ahlakı, kendisi için dehşetli bir düşman olarak bilmeli.

2- Kötülüğün fenalıklarını bir kez anlayınca hemen bunları yapmaktan vazgeçmeli.

3- Ahlakını düzeltmek konusunda son derece gayret ve sebat içinde olmalı.

4- Terk edilen kötü ahlakın yerine hemen bunun zıddı olan güzel işleri yapmalı. Örneğin cimriliğin yerine hemen cömertlik ikame edilmeli.[181]

---

[179] Ali İrfan Eğribozî, **Rehber-i Ahlak**, s. 10.
[180] A. Rıza, **Kızlara Mahsus İlm-i Ahlak**, İstanbul 1316, s. 9.
[181] Mehmet Faik, **Askerin Ahlak ve Evsafı**, s. 44–46.

2.5. Ahlak Terbiyesinde Güzel Ahlakı Koruma ve Kötü Ahlaktan Kurtulmanın Yolları

İnsan gündelik yaşantısındaki davranışlarına bakıldığında güzel ya da kötü ahlak sahibi bir kimse olarak vasıflandırılabilir. Yani insan ya doğru sözlü ya da yalancıdır. İnsanın aynı anda iki vasfa birden sahip olması mümkün değildir. Ahlak terbiyesi güzel ahlak sahibi olmak, kazanılan güzel ahlakı korumak ve kötü ahlaktan kurtulup güzel ahlak sahibi olmayı amaçlayan bir süreci ifade eder.

Bu sürecin ilk basamağı güzel ahlak sahibi olmaktır. Bu çocuklukta fenalıklardan kaçarak, iyi huylara alışmak sürecini ifade eder. İnsan çocukluğunda nasıl alışırsa, büyüdüğü zaman da o şekilde devam edeceği için, insanın küçüklüğünden itibaren güzel ahlak sahibi olmasına dikkat edilmelidir. Mehmet Şükrü, bu konuda bir hadis-i şerife istinaden Hz. Ebubekir (ra)'ın "Evladınızı yedi yaşında iken ferâiz-i diniyeyi (dinin emirlerini) icraya ve mekârim-i ahlakıyyeyi (güzel ahlakı) talime çalışınız. On yaşına vasıl olduklarında onların talim ve terbiyesi ile kâffe-i mehâsin-i ahlakını deruhte eyleyiniz. Çünkü sabâvet (çocukluk) yaş bir ağaca benzer. Kuruduğu zaman doğrultulamaz." sözünü aktarmak suretiyle insanın ahlakında küçüklüğünde almış olduğu terbiyenin etkili olduğunu belirtir.[182]

Ahlak terbiyesi sürecinde ikinci basamak ise kazanılan güzel ahlakı korumaktır. Ahlak terbiyesinde, güzel ahlak sahibi olmaya çalışmak ve güzel ahlakı korumak öncelik arz eder. Çünkü güzel ahlakı korumak, kötü ahlakı değiştirmekten daha kolaydır. İnsan; güzel ahlaka ister yaratılışında olan mizacı sebebiyle, isterse sonradan kesbî bir şekilde sahip olsun, öncelikle bu halini korumaya gayret etmelidir. Mehmet Said'e göre bunun en iyi yolu ise

[182] Mehmed Şükrü, **Ahlak,** İstanbul 1319, s. 4–20.

iyilerle beraber olup, kötü ahlaklı kişilerden uzak durmaktır[183] Ahlak ilmi bu noktadan "tıbbu'r-ruhânî" hükmündedir. Ahmet Nazif, kötü ahlakın kalpler için bir ruhânî hastalık olduğunu, bunun tedavisinin ise Gazzâlî'nin söylediği gibi tıbb-ı manevi sayılan ahlak ilmini bilmek ve öğrenmekle mümkün olacağını belirtir.[184]Nasıl ki, sağlığımızı korumak için alınan küçük bir tedbir, insanı büyük hastalıklardan koruyabiliyorsa, ahlak ilminin telkin edeceği küçük tavsiyelere uymak da insanı ömür boyu sıkıntıya sokabilecek kötü ahlaktan koruyabilir.[185]

Osmanlı ahlakçıları, ahlak terbiyesi sürecini kötü ahlaktan uzak durmak, hatayı kabul etmek, eğlenceden uzak durmak ve sağlığını korumak olarak şeklinde sıralamışlardır:

Kötü Ahlaktan Uzak Durmak: Kişinin faziletleri koruma konusunda yapması gerekenlerden ilki, kişinin kendisinde kötü olarak vasıflanan huyların bulunmasına ve yerleşmesine izin vermemesidir. Eğer kendisinde kötü huylardan birisi bulunursa; bu kötü huy bütün diğer huyları da etkileyeceğinden öncelikle tezkiye yolu ile bu kötü huylardan "*Temizlenen, Rabbinin adını anıp O'na kulluk eden kimse kuşkusuz kurtuluşa ermiştir*[186]" ayeti gereğince temizlenmelidir. Eğer kişide kötü huylar yok ise, o zaman da kişi bu güzel hal üzere kalmaya gayret etmelidir.[187] Yani kişinin faziletlerle kendisini donatması için gereken ilk şey nefsini arındırmasıdır. Kişinin iç dünyasında vicdanının sesini dinlemesi, kötü huylardan arınması için çok önemlidir. Çünkü vicdanın sesi bir iki defa dinlenmediğinde, o da sükût etmeye başlayarak, insanın kötülükler karşısında sessiz kalmasına sebep

[183] Mehmet Said, **Ahlak-ı Hamide**, İstanbul 1297, s. 18–20.
[184] Ahmet Nazif, **Ahlak-ı Diniye ve Vezâif-i İslâmiye**, İstanbul 1331, s. 7.
[185] **Zübde-i İlm-i Ahlak**, tarihsiz Mekteb-i Şahane Matbaası, s. 54–56.
[186] A'lâ Suresi, 87 / 14–15.
[187] Niyazi İsmail Efendi, **Şerh-i Niyazi ale'l-Konevî**, İstanbul 1264, s. 168.

olur.[188] Bu da insanın burnunun kötü koku karşısında duyarsız hale gelmesi gibi, vicdanının da kötülüklere karşı duyarsız hale gelmesine sebep olur. Kişi bu konuda bir an bile gaflete düşmemelidir. Gaflet denilen durum, kişiye şan ve şöhreti iyilik, intikam duygusunu insaf ve adalet, ehliyetsizliği liyakat, gevezeliği ilim suretinde gösterir.[189]

Hataları Kabul Edebilmek: Güzel ahlakı korumanın ikinci bir yolu ise kişinin hatalarını kabul edebilmesidir. M. Sadık Rıfat Paşa, kişinin bilerek ya da bilmeyerek yaptığı bir hatanın ortaya çıkmasından sonra, hatasında ısrar etmeyip hatasını kabul ederek, bunu telafi yoluna gitmesinin güzel ahlakı koruma yollarından birisi olduğunu belirtir. Ona göre, kişi gündelik hayatında karşılaştığı olaylardan ibret alarak aynı hataları tekrarlamaktan uzak durmalıdır.[190]

Eğlencelerden Uzak Durmak: Güzel ahlakı koruma yollarından bir diğeri eğlencelerden uzak durmaktır. İncelediğimiz bazı eserlerde de ahlakî faziletleri korumanın yollarından biri olarak, ahlakî meziyetleri bozması muhtemel bazı eğlencelerden uzak durulması gerektiği ifade edilmekte, bunlara örnek olarak ise bazı tiyatro oyunlarının gençlerin ahlakı üzerinde yapmış olduğu olumsuz tesirler örnek verilmektedir.[191] Eserde olumsuz etkilerinden bahsedilen tiyatro oyunları ile günümüzdeki televizyonun olumsuz etkisi karşılaştırıldığında tiyatronun muhtemel etkilerinin neler olabileceği konusu zihinlerde daha iyi canlanacaktır.

Tiyatronun toplum üzerindeki etkileri hususunda halk tarafından verilen dilekçeler neticesinde tiyatroların önce sansü-

188 Hüseyin Kazım Kadri, **Hak ve Hakikat**, İstanbul 1288, s. 21
189 Segur, **Kişver-i Derûn**, çev. Sahak Abru, İstanbul 1287, s. 30–33.
190 M. Sadık Rıfat Paşa, **Zeyl-i Risale-i Ahlakiye**, İstanbul 1275, s. 15–16.
191 **Adam Olan Adam**, İstanbul 1895, s. 65.

re tabi tutulması gerektiğine dair Maarif Nezareti tezkiresi[192], Emniyet Müdürlüğü'nün 16 yaşından küçük çocukların ruhî ve ahlakî bozukluk içine düşmemeleri için, tiyatrolara sokulmamaları yönünde düzenleme yapılmasına dair isteği[193] ve daha birçok tiyatro ile ilgili resmi yazışma, dönemde tiyatroların halk üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından önemlidir.[194] Bugünde aynı şekilde TV'deki bazı programlar ile internetteki bazı sitelerin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine dair bilimsel araştırmalar vardır.

Ruh ve Beden Sağlığını Korumak: Güzel ahlakı korumak, bir bakıma kişinin ruh sağlığını koruması ile mümkün olur. Ruh ve bedenin sıhhati birbirleri ile yakından ilgilidir. Birinin sıhhatinin bozulması diğerini de olumsuz etkiler. Mehmet Reşid, güzel ahlakı korumakla sağlık arasında ilişki kuran yazarlardan birisidir ve bu konuda en faydalı yollardan birisinin haramlardan kaçınmak olduğunu belirtir. O, bedeni zor şartlara karşı güçlendirmek için önceden alıştırma yapmak gerektiği gibi, ruhu da aynı şekilde zorluklara alıştırmak için küçük alıştırmalar yapmak gerektiğini ifade etmektedir.[195]

Abdullah Behcet, Mehmet Said, Hüseyin Hüsnü ve Ahmed Şem'i güzel ahlakı koruma yollarını dört maddede özetlemişlerdir. Bunlar, güzel ahlak sahibi kişilerle sohbet edip kötü kişilerin sohbetlerinden kaçınmak, güvenilir kitaplardan faydalanarak nefsi ilim vazifeleri ile hoşnut etmek, insan olmak hasebiyle meydana gelecek küçük hataları uyaracak sadık dostlar edinip, bu dostların uyarılarını dikkate almak, dünyanın kötü yönlerini

---

192 BOA, BEO 3811 / 285770.

193 BOA, DH.EUM.VRK 28 / 22.

194 Osmanlı Arşivindeki tiyatronun olumsuz etkileri ile ilgili diğer belgeler için bkz. BOA, DH.EUM.3.ŞB. 6/19; BOA, DH.EUM.5.ŞB. 9/51; BOA, DH.EUM.6.ŞB. 45/9; BOA, DH.EUM.KADL 1/37; BOA, DH.MKT. 1447/8; BOA, DH.MKT. 974/64.

195 Mehmet Reşid, **Hıfz-ı Sıhhat-ı Ahlak Yahud Fezleke-i Tıbb-ı Ruhânî**, Dersaadet 1311,s. 49–53.

araştırarak dünya lezzetlerini terk etmek ve eğer nefsin azıp şımarması durumunda ise sabır ve riyazete özen göstererek nefsi doğru yola iletmek olarak belirtmektedirler.[196]

Ahlak terbiyesinde üçüncü basamak ise, en zor süreç olan kötü ahlakın güzel ahlaka dönüştürülmesidir. Bu oldukça uzun ve sabır gerektiren bir süreci ifade eder. Çünkü ahlakın bozulduktan sonra düzeltilmesi, hem kötüyü ortadan kaldırmayı hem de yerine güzel davranışları kazandırmayı gerektiren iki aşamalı zor bir iştir. Yalan söylemeyi alışkanlık halinde getirmiş bir çocuğu yalandan vazgeçirmek, sürecin ilk basamağını oluştururken, yalanın yerine hemen çocuğa doğru sözlü olmayı öğretmek de sürecin ikinci basamağını oluşturur. Bu süreçte çocuk öncelikle yalandan vazgeçirilmeli, ondan sonra ise vakit geçirmeden bunun yerine doğru sözlü olmak yerleştirilmelidir. Salahaddin, Niyazi İsmail ve Mehmet Reşid, kötülüklerin yerini hemen zıddı olan iyiliklerin alması gerektiğini belirtir ve cimriliğin yerine cömertliğin, kibrin yerine tevazunun, hasedin yerine gıptanın konulması gerektiğini örnek olarak verir.[197]

Bu süreçte kötü ahlaklı kişinin de, ahlakını değiştirmeye istekli olması sürecin başarısı açısından çok önemlidir. Mehmet Faik, kötü ahlakın düzeltilmesini ekin ekmek için tarlayı yabani ve zararlı ot ve köklerden temizlemeye benzetmektedir. Mehmet Faik, zararlı otlardan temizlendikten sonra, hemen yeniden zararlı otlar bitmeden tarlaya tohum ekmek gerektiği gibi, insanın kötü huylardan arınır arınmaz hemen bunun zıddı olan güzel işleri yapması gerektiğini ifade eder. Mehmet Faik'in bu konuda ver-

[196] Abdullah Behcet, **Behcetü'l-ahlak**,İstanbul 1314, s. 164; Hüseyin Hüsnü, **Fihrist-i Ahlak**, İstanbul 1312, s. 16; Ahmed Şem'i, **Hulasatu'l-ahlak**, İstanbul 1323, s. 57; Mehmet Said, **Ahlak-ı Hamide**, s. 42–45.
[197] Niyazi İsmail Efendi, **Şerh-i Niyazi ale'l-Konevî**, İstanbul 1264, s. 187; Mehmet Reşid, **Hıfz-ı Sıhhat-ı Ahlak Yahud Fezleke-i Tıbb-ı Ruhânî**, s. 54; Salahaddin, **Mehâsin-i Ahlak**, İstanbul 1324, s. 41–42.

miş olduğu başka bir örnek ise kirli elbise örneğidir. Ona göre, kişi kirli elbisesini çıkarıp banyo yaptığında aynı kirli elbiseyi giyerse temizlenmiş olmaz. Bu bakımdan güzel ve temiz kıyafetler bu örnekte güzel ahlak mesabesindedir.[198]

Kötü ahlakın düzeltilmesi konusunda Mehmet Hazık, daha somut bir yol izleyerek yapılması gerekenleri yalan örneği ile açıklar. Ona göre; çocuk ilk defa yalan söylediğinde, yalanını çocuğun yüzüne vurarak her yalan söylediğinde er-geç yalanın ortaya çıkacağını kendisine hissettirilmeli, ikinci defa tekrarında ise çocuğa yalan söylemenin kötü bir davranış olduğu misallerle anlatılarak ikna yoluna gidilmelidir.[199]

Ali Seydi, insanın nefsinde kusur gördükçe bu kusurların nefiste yerleşip kökleşmesine meydan verilmemesi gerektiğini, ancak herkesin kendi kusurunu görebilmek için ilim ve marifet sahibi olması gerektiğini ifade eder. Bunun yanında Ahmet Rıfat, Abdullah Şevket ve M. Sadık Rıfat, güzel ahlak sahibi olmak ve sahip olunan faziletleri korumak için iyilerle dost olmaya ve kötülerle birlikte olmamaya dikkat çeker.[200] Bu konuda; Ali Seydi Bey, gözün her şeyi görebilmesine rağmen kendisini bir ayna olmaksızın göremeyeceğini, kişinin hata ve noksanlarını görebilme konusunda ise dost ve öğretmenlerin kişiye ayna mesabesinde olacağını söylemektedir.[201] Mehmet Said ise iyilerle görüşmenin iyi huyları kapmaya sebep olduğu gibi, kötülerle görüşmenin de fena huyları edinmeye sebep olacağını belirtmiştir.[202] Rıfat b. Mehmet Emin, kişinin ahlakî karakteri üzerinde arkadaşının tesirini şu sözlerle ifade etmektedir:

---

[198] Mehmet Faik, **Askerin Ahlak ve Evsafı**, s. 44–46.
[199] Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye**, s.161–162.
[200] Abdullah Şevket, **Necâtü'l-Mükellefin**, s. 290; Ahmet Rıfat, **Bergüzar,** Girit 1874, s. 17; M. Sadık Rıfat Paşa, **Zeyl-i Risale-i Ahlakiye,**İstanbul 1275, s. 21, 28.
[201] Ali Seydi, **Musâhabât-ı Ahlakiyye (Mekâtib-i İbtidâiye İkinci Sınıflar İçin),**İstanbul 1332, s. 110–112.
[202] Mehmet Said, **Vezâifü'l-inâs**, İstanbul 1311, s. 91–92.

"...Bir adamın nasıl bir adam olduğunun anlaşılmasının bir yolu da arkadaşına bakmaktır. Kişi arkadaşının hal, hareket ve tavırlarına tabiiyet eder. Bu kimselerle ülfet etmek insana zararlı olduğu gibi onların kötü sözlerini sık sık işitmek de zararlıdır. Çünkü bu kötü sözlere zamanla hiss-i sem' (işitme duyusu) alışır. Daha sonra ise bunlara lisan da ülfet eder. Lisanın ülfet ettiği şeylere bir zaman sonra kalp de ülfet eder. Kalp ise kaffe-i ahlakın membaı ve merkezi olduğundan ahlak-ı insaniyye de değişim hâsıl olur."[203]

Ahmet Rıfat Yağlıkçızade ise, kötü ahlakı ıslah edip, güzel ahlakı devam ettirmenin Allah korkusu sayesinde olacağını ifade eder. Ona göre, Allah'tan korkan insan aklını kullanıp ilahi emir ve yasaklara uyar.[204] M. Sadık Rıfat Paşa ise, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya gayret eden insanların daima "ahlak-ı ilahi" ile ahlaklanmaya çalışacaklarını, örneğin Allah'ın adil ve af edici olması sebebiyle, toplum içinde ister yönetici, ister memur kademesinde olsun herkesin adil ve başkasının kabahatlerine karşı öfkesini tutup, affedici olmaya çalışacağını ifade eder.[205] M. Sadık, bu konuda takip edilmesi gereken yolu ise şu şekilde aktarır:

"…Mesela, benim gözlüğümü birisi kasten çiğnemiş (ve) kırmış olsa ben ya o kimseyi affetmeliyim yahut mahkemeye müracaatla tazmin-i zarar davası ikame eylemeliyim. Yoksa ben de gidip, o kimsenin gözlüğünü kırmak veya gözlük mukabilinde başka bir zarar vermek salahiyetini haiz değilim. İslamiyet bu yolda hareketi ilga ve men etmiştir…"[206]

M. Sadık Rıfat Paşa, Salahaddin ve Mustafa Zihni, hem güzel ahlak sahibi olmanın hem de bu hali muhafaza etmenin kişinin

---

[203] Rıfat b. Mehmet Emin, **Fezâil-i Ahlak**, Dersaadet 1311, s. 78–79.
[204] Ahmet Rıfat, **Tasvîr-i Ahlak**, **Tasvîr-i Ahlak**, hzr. Hüseyin Algül, İstanbul Tercüman Gazetesi, s. 132.
[205] Kayıkçıoğlu Mustafa Sadık Vicdani, **Hitabiyat**, Bursa 1336–1338, s. 13–14.
[206] Kayıkçıoğlu Mustafa Sadık Vicdani, **Hitabiyat**,s. 22.

itidal üzere olmasına bağlı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre kişi, itidalin kendisi için hayırlı olan orta yol olduğunu ve itidalden sapmanın ise kötü ahlakı davet ettiğini unutmamalıdır.[207]

Abdullah Behcet, Hüseyin Hüsnü, Mehmet Said ve Ahmed Şem'i de kötü ahlaktan kurtulmanın yollarını maddeler halinde şu şekilde özetlemektedir:

1) Kötü ahlaka karşılık gelen fazileti seçip, o faziletin kişide alışkanlık haline gelmesini sağlamak, yani rezilete karşılık gelen fazileti kazanmak

2) Başkalarından nefse gelen şeyleri tefekkür edip, kötü ahlakın mahiyetini kavrayarak kötülüklerden korunup sakınmak

3) Kötü ahlakı terk etmek konusunda kararlı olmak

4) Yapılan işlerde orta yolu takip etmek

5) Nefsânî lezzetleri terk etmek ve mümkün olduğu kadar nefsi azdıracak gıdaları itidal üzere kullanmak,

6) Yukarıda saydığımız maddelerin fayda vermeyip, kötü ahlakın iyice yer edinmesi halinde kişinin "Bir daha böyle yaparsam şu ahdim olsun" gibi ağır yaptırımlarla nefsini terbiye etmek.[208]

[207] M. Sadık Rıfat Paşa, **Zeyl-i Risale-i Ahlakiye**, s. 16; Salahaddin, **Mehâsin-i Ahlak**, s. 37–40; Mustafa Zihni, **Mikyasü'l-ahlak**, s. 50.
[208] Abdullah Behcet, **Behcetü'l-ahlak**, s. 164; Hüseyin Hüsnü, **Fihrist-i Ahlak**, s. 17–18; Mehmet Said, **Ahlak-ı Hamide**, s. 45–48; Ahmed Şem'i, **Hulasatu'l-ahlak**, s. 58.

Sonuç

Osmanlı'nın son döneminde yaşanan gelişmelere Osmanlı müellifleri de kayıtsız kalmamış, kendilerince çözüm yolları önermişlerdir. Bu çözüm önerisi sunulan alanlardan bir tanesi de ahlak terbiyesi ile ilgili konulardır. Osmanlı ahlakçıları ahlak terbiyesinde ilk olarak çocuğun güzelliklere isteklendirilmesini ve kötülüklerden uzak tutulmasını tavsiye etmektedir. Ancak güzel ahlak sahibi olmak için sadece kötülük yapmamak yetmez. Kişinin aynı zamanda muavenet ve şefkat gibi yüksek duygulara sahip olması gerekir. Bu süreçte çocuğun ahlak terbiyesinde anne-baba ve öğretmenlerinin güzel örnek olması da önemli rol oynar. Her gördüğünü taklit etmeye yatkın olan çocuğa güzel örnek olmak, ahlak terbiyesinde başarıyı olumlu etkiler. Bunun haricinde ebeveyn ve öğretmenler, çocuğa ahlakî değerleri dayak ve tehdit ile değil; sevgi ve ikna ile öğretmelidirler. Çünkü ahlak eğitiminde dayağın yeri yoktur. Bu süreçte çocuğa küçük mükâfatlar verilerek eğitim yapılabilirse de, çocuğa asıl mükâfatın sahip olunan güzel ahlak olduğu fikri yerleştirilmelidir. Çocuğun sorduğu sorulara, onun anlayış seviyesi göz önüne alınarak anlaşılır bir dil ve doğru bilgi ile cevap verilmelidir. Çocuğun hataları güzellikle uyarılmalı ve hatalar düzeltilirken tedrici bir usul uygulanmalı, gerektiğinde ise ceza verilmelidir. Çocuğa verilen güzel ahlakın kalıcı olabilmesi için, çocuğun beraber olduğu arkadaş çevresine dikkat edilmelidir.

Ahlak terbiyesinde önemli olan ahlaki değerlerin davranışa dönüştürülmesidir. Zira bu değerler davranışa dönüşmediğinde bir anlam ifade etmeyecektir. Bir başka deyişle, ahlak sahibi olmak başka, en güzel ahlak kitabını yazacak bilgiye sahip olmak başka şeylerdir.

Kaynakça

A) Eserler

A. Rıza, **Kızlara Mahsus İlm-i Ahlak**, İstanbul 1316.

Abdullah Behcet, **Behcetü'l-ahlak**, İstanbul 1314.

Abdullah Şevket İçelli, **Ahlak-ı Dinî**, İstanbul 1328.

Abdullah Şevket, **Necâtü'l-Mükellefin**, İstanbul 1899.

Abdurrahman Şeref, **İlm-i Ahlak**, Dersaadet 1318.

Abidin Paşa, **Saadet-i Dünya**, Rodos 1312.

Adam Olan Adam, İstanbul 1895.

Ahmed Şem'i, **Hulasatu'l-ahlak**, İstanbul 1323.

Ahmet Nazif, **Ahlak-ı Diniye ve Vezâif-i İslâmiye**, İstanbul 1331.

Ahmet Rıfat, **Bergüzar,** Girit 1874.

Ahmet Rıfat, **Tasvîr-i Ahlak**, **Tasvîr-i Ahlak**, hzr. Hüseyin Algül, İstanbul Tercüman Gazetesi.

Ali İrfan Eğribozî, **Rehber-i Ahlak**, İstanbul 1318.

Ali Seydi, **Ahlak-ı Dinî**, Dersaadet 1329.

Ali Seydi, **Musâhabât-ı Ahlakiyye (Mekâtib-i İbtidâiye İkinci Sınıflar İçin),** İstanbul 1332.

Ali Seydi, **Terbiye-i Ahlakiyye ve Medeniyye**, Dersaadet 1326.

Ankaralı Hacı Dedezade İbrahim Ethem, **İslamiyet'te Ahlak ve Tesettür**, İstanbul 1339.

Benjamin Fortna, **Mekteb-i Hümayun,** İstanbul 2005.

Debreli Vildan Faik, **el-Mevâizu'l-Hisân Fîma Kurrire Beyne Yedeyi's-Sultân**, Dersaadet 1330.

Ebu'l-Muammer Fuad, **Vezâif-i Aile**, Dersaadet 1328.

Emile Durkheim, **Fenn-i Terbiye Dersleri**, çev. Mehmed Ali Ayni, İstanbul 1331.

F.Carre-R.Liquier, **Mekteplere Mahsus İlm-i Terbiye-i Etfâl**, çev. Necmeddin Sadık (Sadak), İstanbul 1333–1334.

Gazzâlî, **İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn**, Beyrut, II.

Gazzâlî, **Kimya-i Saadet**, çev. Ali Arslan, İstanbul 2004.

Hüsamettin Erdem, **Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak**, İstanbul 2006.

Hüseyin Hüsnü, **Fihrist-i Ahlak**, İstanbul 1312.

Hüseyin Hüsnü, **Rehber-i Hayat**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası 1335.

Hüseyin Kadri, **Mehâsin-i Hayat**, Mısır 1327.

Hüseyin Kazım Kadri, **Hak ve Hakikat**, İstanbul 1288.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Din ve Hayat**, hzr. Abdullah Özbek, Konya 1996.

İsmail Hakkı, **Mebâdi-i Hikmet-i Edebiyye**, İstanbul 1299.

Kayıkçıoğlu Mustafa Sadık Vicdani, **Hitabiyat**, Bursa 1336–1338.

Kazım Nâmî, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?**, İstanbul 1343.

M. Sadık Rıfat Paşa, **Zeyl-i Risale-i Ahlakiye**, İstanbul 1275.

M. Şemseddin Günaltay, **Zulmetten Nura**, hzr. Musa Alak, İstanbul 1996.

Mehmed Şükrü, **Ahlak,** İstanbul 1319.

Mehmet Faik, **Askerin Ahlak ve Evsafı**, İstanbul 1324.

Mehmet Hazık Zeynizade, **Terbiye: Terbiye-i Bedeniye, Terbiye-i Fikriye, Terbiye-i Ahlakiye**, Dersaadet - Matbaa-i Cihan 1323–1325.

Mehmet Reşid, **Hıfz-ı Sıhhat-ı Ahlak Yahud Fezleke-i Tıbb-ı Ruhânî**, Dersaadet 1311.

Mehmet Said, **Ahlak-ı Hamide**, İstanbul 1297.

Mehmet Said, **Ma'kes-ı Fazilet**, Dersaadet 1319.

Mehmet Said, **Vezâifü'l-inâs**, İstanbul 1311.

Mehmet Tevfik, **Meziyyetü'l-İslamiyye**, Dersaadet 1306.

Mehmet Zeki Aydın, **Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi**, İstanbul 2005.

Mithat Sadullah, **Resimli Yeni Musâhabât-ı Ahlakiye ve Medeniye**, İstanbul 1339.

Muslihiddin Adil, **Malûmât-ı Ahlakiyye ve Medeniyye**, İstanbul 1334.

Mustafa Çağrıcı, **İslâm Düşüncesinde Ahlak**, İstanbul 2000.

Mustafa Zihni, **Kuva-yı Ma'neviyye**, İstanbul 1310.

Mustafa Zihni, **Mikyasü'l-ahlak**, İstanbul 1315.

Niyazi İsmail Efendi, **Şerh-i Niyazi ale'l-Konevî**, İstanbul 1264.

Niyazi İsmail Efendi, **Şerh-i Niyazi ale'l-Konevî**, İstanbul 1264.

Nurettin Topçu, **Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlak Görüşü**, İstanbul 1959.

Rıfat b. Mehmet Emin, **Fezâil-i Ahlak**, Dersaadet 1311.

Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, hzr. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2003.

Salahaddin, **Mehâsin-i Ahlak**, İstanbul 1324.

Segur, **Kişver-i Derûn**, çev. Sahak Abru, İstanbul 1287.

Süleyman Paşazade Sami Bey, **İlm-i Terbiye-i Etfâl**, Dersaadet 1328.

Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Avrupalılaşmak**, hzr. Osman Kafadar-Faruk Öztürk, Ankara 1997.

Yurdagül Mehmedoğlu, **Tanzimat Sonrasında Okullar Din Eğitimi**, İstanbul 2001.

Zeki Salih Zengin, **II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul 2009.

Zübde-i İlm-i Ahlak, tarihsiz Mekteb-i Şahane Matbaası.

B) Makaleler

İhsan Kara, "Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Tasavvuf", **Diyanet İlmi Dergi**, c. 42, sy. 2, y. 2006, S.107-124.

İrfan Başkurt, "Dinî ve Sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami Dersleri", **Diyanet İlmi Dergi**, c. 45, sy. 3, Temmuz Ağustos Eylül 2009, s. 23–40.

S. Sancaklı, "Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Yeri", **İ.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2010, 1, s. 1-28.

L. Bayraktar, "Ahilik ve Ahlak", **I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu**, Kırşehir 2005.

Umut KAYA, "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı: Ahilik", **Değerler Eğitimi Dergisi**, c. 11, sy. 26, İstanbul Aralık 2013, s. 41-69.

Vahit Göktaş, "Tasavvufi Terbiyenin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkanlar", **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.52, y. 2011, s.137-155.

C) Arşiv Belgeleri

BOA, BEO 3811 / 285770.

BOA, C.ADL 28 / 1646.

BOA, DH.EUM 45 / 23.

BOA, DH.EUM.3.ŞB. 6/19.

BOA, DH.EUM.5.ŞB. 9/51.

BOA, DH.EUM.6.ŞB. 45/9.

BOA, DH.EUM.KADL 1/37.

BOA, DH.EUM.VRK 28 / 22.

BOA, DH.MKT. 1447/8.

BOA, DH.MKT. 974/64.

BOA, MF.MKT 272/44.

BOA, MF.MKT, 272/44.

BOA, Y.A.Hus. 331/100.

BOA, Y.EE 10/34.

Prof. Dr. Recep Kaymakcan

Teşekkür ediyoruz Umut Kaya hocamıza vakti derli toplu kullandığı için. Tebliği de çok derli toplu bir şekilde anlaşılır bir dille aktardı, bir kez daha teşekkür ediyorum. Ben buradan şunu anladım: Tanzimat döneminden itibaren ahlak eğitiminin ayrı bir ders olarak tasarlanmış olması herhalde ahlaki zafiyetlerin artışıyla bağlantılı bir şey, demek ki önceki toplumda Osmanlı toplumunda bu zafiyet daha az hissedildi. Ahlak dersi ahlak eğitimi bütün derslerin içerisine sinmiş şekilde bizim bugün pek çok hocamızın önerdiği şekilde oluyordu herhalde. Tekrar başa dönecek gibi bir durum görünüyor buradan. Bir de tebliğin ikinci bir özelliği vardı. Osmanlı dönemini anlatarak bugüne atıf yapılmıştır. Bugüne ilişkin pratikte yapılabilecek örneklere değindi hocamız. Teşekkür ediyorum. Şimdide İrfan Görkaş hocamıza müzakereci sıfatıyla 20 dakika süre veriyorum.

Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya'nın Müzakeresi

'Adalet' İlkesinden 'Vezaif' İlkesine: Osmanlı Döneminde Ahlak Eğitimi

Doç. Dr. İrfan Görkaş

(Artvin Çoruh Ünv. Eğitim Fak. Öğ.Üyesi)

Sayın Başkan,

Değerli Hazirun!

Genç meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya, "*Osmanlı Döneminde Ahlak Eğitimi*" konusunda değerli bir sunum yaptı. Değerli meslektaşım, "Osmanlı Dönemi"ni "1839'dan 1923'e" şeklinde belirledi ve haklı olarak Osmanlı dönemini ele almanın kolay olmadığını belirterek Osmanlı'nın son dönemindeki ahlak anlayışını ortaya koymaya çalıştı. Eğitim kurumlarından söz ederken özellikle II.Abdülhamit dönemine vurgu yaptı. Dönemin ahlak kitaplarına ilaveten Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden belgeler kullanması meslektaşımın sunumunun artılarından. Ahlakî

terbiyeyi, biz katılmasak da yaptığı bir tanımında 'hal ve hareketlerimizi toplum içindeki kurallara göre düzenlemek' şeklinde belirtti. Çünkü bu tür bir tanım, sosyolojik açıdan yapılan bir ahlak tanımıdır. Ayrıca ahlakî terbiyede izlenmesi gereken usule ve önemine, öğretmenin ahlak eğitiminde dikkat etmesi gereken hususlara ve öğrencinin yapması gereken hususlara yer verdi. Güzel ahlakı koruma ve kötü ahlaktan kurtulma yollarıyla sunumunu tamamladı. Böylece Osmanlı ahlak eğitimiyle ilgili dönemin anlayışını ortaya koymaya çalıştı. Ancak tekraren işaret etmek gerekirse ortaya konan anlayış, altı asırlık dönemin sadece bir asrına (1839'dan 1923'e) işaret eden bir anlayıştır, bu yönüyle bir bütün olarak Osmanlı döneminde ahlak eğitimini kavramaktan uzaktır.

Ben ise burada, meslektaşımı tekrar etmemek ve diğer bir anlamda dönemin bir müzakeresi olması, dönemin bütün olarak kavranması anlamında, Osmanlı dönemi ahlak eğitimine tümel bir bakışla bakmak ve altı asırlık Osmanlı dönemini bir bütün olarak kavrayabilmek için şu soruyu sormak istiyorum. Acaba altı asırlık Osmanlı dönemimin bütününde bir ahlak eğitiminden söz edilebilir mi? Ahlak cüzî bir ilim/disiplin olduğuna göre acaba Osmanlı ahlak eğitiminin mahiyeti nedir? Osmanlı ahlakının üzerinde temellendirildiği bir ahlak ilkesi var mıdır? Eğer varsa, Osmanlı ahlakının temel ilkesi yahut ilkeleri nelerdir?

Değerli meslektaşımın sunumu bile tek başına Osmanlıda ahlak eğitiminin varlığına bir delildir. O halde biz diğer sorular, yani ahlakın mahiyeti ve ilkesi üzerinde durabiliriz. Osmanlı dönemi ahlak eğitiminin mahiyeti ve ilkesini belirlemeye, eğitimin yapıldığı mekânlar bakımından "Osmanlı Dönemi"i ikiye ayırarak başlayabilir, bir ilim olarak Osmanlı ahlakının mekânlarının genel bir ifadeyle Medrese ve Mektep olduğunu belirtebiliriz.

İslam İlimler Mirası ve Osmanlı Medrese Ahlak Eğitimi

Bütün bir dönem olarak Osmanlı medreselerinde ahlak eğitimi, İslam medeniyetinin ilimler mirası üzerinde temellendiği açıktır. İslam medeniyetinin ilimleri iki kaynaktan beslenir. Birisi son din olarak İslam (yani Kuran ve Hadis), ikincisi tercümelerle tevarüs edilen Grek felsefesi. O nedenle İslam ilimler mirası, 'dinî ilimler ve felsefî ilimler' olmak üzere ikiye ayrılır. Bu tür düalist ilim tasnifi yapan İslam düşünürlerini hemen Kindi'nin (ö.866) takipçisi Harizmî (ö.850) ve Amirî (ö.992) ile örnekleyebiliriz. Osmanlı ilim dünyası, bu düalist tasnife bağlı olarak İslam ilimler sistemini tevarüs etmiş, ahlak eğitimini bu sistem içerisinde ortaya koymuştur. Osmanlı ilim algısını, icazetnameler ve ilim tasnifleri üzerinden örnekleyebiliriz. Osmanlı İcazetnameleri, medrese eğitiminde verilen dersleri 'aklî ilimler ve naklî ilimler' olarak ifade eder. Bir Osmanlı düşünürü Muhammed Emin b.Sadreddin eş-Şirvani (ö.1036/1626) ilim tasnifini ordu/kalb metaforuyla kurgular.[209] Dinî ilimleri[210] merkeze, edebi/dil ve alet ilimlerini sağ kanada (meymene),[211] aklî/felsefî ilimleri sol kanada (meysere)[212] koyar. Onların birlikte tedrisini öngörür.

---

209 Bk. Muhammed Emin b.Sadreddin eş-Şirvani, *el-Fevaidü'l-hakaniyye*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, nr. 321/1; İstanbul Köprülü Kütüphanesi, Mehmet Asım Bey, nr. 469; Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi nr.600; Konya Karatay Yusufağa Kütüphanesi, 374/6; Manisa İl Halk Kütüphanesi, 8340;
Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi, 2371; İstanbul Köprülü Kütüphanesi, 469/1. Eserin bir tahlili için bk.A.Kamil Cihan, "Şirvani'nin İlimlerin Tanımı Ve Meseleleri İlgili Eseri: el-Fevaidu'l- hakaniyye", *The Journal of Academic Social Science Studies JASS*, Volume 6 Issue 4, April 2013, ss. 229-243.

210 Şirvani dinî ilimleri Tefsir, Kıraat, Hadis, Usul-u Hadis, Kelam, Usul-u Fıkıh, Fıkıh, Feraiz, Tasavvuf, Hilaf olarak sıralar. Bk. A.Kamil Cihan, agm ve dergi, s.236.

211 Şirvani Zemahşeri'ye bağlı olarak bu ilimleri Lügat, Sarf, İştikak, Nahiv, Meani, Beyan, Bedii, Aruz, Kafiye, Hat, Karzu'ş-Şiir, İnşau'n-nesir adlarıyla sıralar. Bk. A.Kamil Cihan, agm ve dergi, s.236.

212 Aklî ilimleri ise Mantık, Adabu'l-bahis, Hikmetu'l-İşrak, El-Hikmetu't-Tabiiyye, El-Hikmetu'l-İlahiyye, Heyet, Havassu'l-Ekalim, Hendese, Hesap, Cebir ve Mukabele, Aritmatik, Mesaha, El-Eb'ad Ve'l-Ecram, Musiki, Es-Sema Vel-Alem, Üker, Teşrih, Tıp, Manzar, Nücum, Usturlab, Ta'bir, Firaset, Mizaciyyat, El-San'atu'l-İksiriyye, el-Kevn ve'l-Fesad, Asar-ı Ulviyye ve Süfliyye, *Ahlak*, Tedbir-i Menzil, Siyaset olarak sıralar. Bk. A.Kamil Cihan, agm ve dergi, s.236.

Osmanlı ilim dünyası, tevarüs ettiği iki ilim geleneğinin birlikte tedrisini Platon'a (m.ö.427-347) kadar giden bir metaforla 'iki kanatlı (zülcenaheyn)' ile, İbn Rüşd'e kadar giden 'iki/z süt kardeş (tev'em)' ile kavramlaştırır. İkinci kavram çoklukla ve yaygınlıkla 19.yüzyıl Osmanlı düşüncesinde ilimlerin birlikte tedrisini ifade etmek üzere kullanılır. Kanatlardan yahut ikiz kardeşlerden biri dinî ilimler, ikincisi aklî/felsefî ilimlerdir. Osmanlı tasavvuf düşüncesinde 'yetkin özne (insan-ı kâmil)' iki kanatlıdır. 'Hakikata ulaşmış (muhakkik)' âlim, iki/z kardeş ilimlere sahip olan alimdir. İki Osmanlı düşünür Taşköprüzade (ö.1561) ve Katip Çelebi'den (ö.1657) hareketle diyebiliriz ki Osmanlının tevarüs ettiği ilimler sisteminin kaynağı İbn Sina'dır (ö.1037). Ahlak bu sistemin bir parçasıdır (cüz). Sonuç olarak Osmanlı ilim ve ahlak anlayışı, İslam medeniyetinin ilimler sisteminden ayrı olarak anlaşılmaz.

Bu açıdan bakıldığında medrese dönemindeki Osmanlı ahlak eğitiminde, felsefî, dinî (hadis, fıkıh ve kelam içindeki ahlak), edebi yahut şiir biçimli ahlak (pendname, Hayriye, Lütfiye, vb.) gibi çeşitli Osmanlı ahlak geleneklerinin varlığından söz etmek mümkündür. Ahlak konulu Hadis'in Ahlak Mecmuaları, Kelam'ın Ef'âl-i ibad Risaleleri, Fıkıh'ın İlmihalleri, oğluna hitap geleneğinde yazılan Vasiyetnameler, Nasihatnameler ile Pendname ve Hikemiyat geleneğinde yazılan muhtelif ahlakî eserler Osmanlı düşüncesinde varlık bulan ahlak gelenekleridir. Bunlara fütüvvetnameleri, siyasetnameleri ve ahlaka dair sufi risalelerini de ilave ederek sistematize etmek gerekmektedir.

Osmanlı medrese ahlak ve eğitimi geleneği ile ilkesini biz, ünlü Osmanlı düşünürü Kınalızade Ali Efendi'nin (ö.1571) eseri ile örnekleyebiliriz. Kınalızade eserinde tevarüs ettiği medrese ahlakı geleneğine dair üç isme yer verir. Birincisi Nasıreddin Tusi'nin *Ahlak-ı Nasıri*'si, ikincisi Celaleddin Devvani'nin (ö.1502) *Ahlak-ı Celâli*'si, üçüncüsü Hüseyin Vaiz'in (ö.1505)

Ahlak-ı Muhsini'sidir. Kınalızade eserini yazış arzusunu ve gelenek içerisindeki kendi eserinin yerini "…endişe ve hatıra olurdu ki zebân-ı Türki-yi Rum üzre bir kitab-ı merkum olaydı ki makasıd-ı *hikmet-i ameliyeyi* bi't-tamam câmi ve kütüb-i selaseye râbi' olaydı…"[213]cümlesiyle ifade etmektedir. Eserin detayları, konumuzun dışında kalmaktadır. Sadece Kınalızade örneği bizi bu sonuca ulaştırıyor değildir. Gelenek bunlara ilaveten İbn Haldun (ö.1406), Nasıreddin Tusi, Fahrettin Razi (ö.1209), Gazzali üzerinden İbn Sina ve Farabi ve ilk İslam filozofu Kindi'ye ulaşmaktadır.

Felsefî mirasta ahlak, üç pratik ilim/felsefe/den birisidir. Kınalızade'nin ifadesiyle ahlak pratik felsefedir (hikmet-i ameliye). Hikmet-i ameliye ise *ilm-i ahlak, ilm-i tedbir-i menzil ve siyaset-i medeniye* olmak üzere üç ilimden oluşur.[214] Düşünürümüz eserinde üçüncüsünü yine 'ilm-i siyaseti'l-müdün' olarak ifade etmektedir. Bir diğer ünlü Osmanlı düşünürü Taşköprüzade, İslam felsefi mirasına uygun şekilde pratik ilimleri yine üçe ayırır. *İlm-i ahlak, ilm-i tedbir-i menzil ve ilm-i siyaset.* Bu tasnifler İbn Sina'nın pratik felsefe tasnifinin tekrarıdır. Düşünürümüz Kınalızade yaptığı pratik ilim/felsefe ayırımının hemen akabinde, bu ilmin inceliklerine vakıf olmadan, hakikatlerini üstlenmeden 'gerçek yetkinliğe (kemalat-ı hakikiye) ve yakinî bilgiye ve mutluluk'a ulaşmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Onun bu ifadesi ahlak ilminin ve eğitiminin ilimler içerisindeki yerini ve amacını göstermektedir. Kısaca özetlemek gerekirse; İslam ilimler sisteminde ahlak, pratik felsefenin/ilmin (hikmet-i ameliye), pratik felsefe felsefenin, Kınalızade'nin kavramıyla 'hikmet'in, bir cüzüdür. Hikmet/felsefe ise teknik terimle 'cins'tir ve mutlaktır. [215]

---

[213] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, c.1, s.17.
[214] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, Hüdavendigar Vilayeti Matbaası, 1288, c.1, s.15.
[215] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, c.1, s.25, 26, 27.

Kınalızade tevarüs ettiği hikmeti şöyle tanımlar: "Mevcudat-ı hariciye nefsü'l-emirde ne halde ise ol hal üzere bilmektir." Yani ilim araştırmaları, buna ahlak ilmi de dahildir, gerçek varlıkları (mevcudat-ı hariciye) ele alır, onları nefsü'l-emirde oldukları gibi bilmeyi amaçlar. Kınalızade hikmet tanımını Tusi'nin kitabından alır ve bir varlık olarak "şeyin kendisi (nefsü'l-emir)" kavramını ikiye ayırır. Birincisi bizim irade ve kudretimizin hiçbir dahli olmadığı şeyin durumu/kendisi, ikincisi bizim irade ve kudretimiz olmaksızın varlığı mümkün olmayan şeyin kendisi. Kınalızade birinci şeye, yer, gök gibi doğal varlıkları, ikinci şeye, bizden sadır olan fiil, hareket ve amelleri örnek verir. Böylece tümel olarak ilmin/hikmet konusunu, ikiye tasnif edilmiş harici varlıklar, ameli hikmetin konusunu "insanın irade ve kudretiyle ortaya çıkan varlıklar" olarak belirlemiş olur. O pratik hikmeti de şöyle ifade eder: "Pes hikmet-i ameliye bir ilimdir ki anda ef'âl ü a'mâl-i nefs-i insandan bahs olunur, şu haysiyetten ki kangısı amel-i salih ve makbuldür? Anı tahsil ve îkâ etmek nefs-i insaniyeye mucib-i kemal saadet-i hakikiyedir."

Kınalızade açıkça medrese ahlak eğitiminin konusunu, reel varlıklardan (mevcudat-ı hariciye) biri olan 'ef'âl ü a'mâl-i nefs-i insan' olarak ifade etmektedir. Eğitim ise 'makbul olan', 'salih olan' fiil ve davranışları araştırmak ve onların tahsiline imkân sağlamaktır. Kınalızade ikinci olarak "ve kangısı.." şeklinde devam ederek ahlakın mütemmim konusunu, 'amel-i fâsid ve mezmumdur' kavramlarıyla 'kötü fiiller' olarak belirler. Bu fiiller, insana dünyevi noksanlık, uhrevi mutsuzluk vermektedir. Netice itibariyle Kınalızade, ikincisinden kaçınmayı, 'nefs-i insaniyenin tahliyesine ulaşmak', birincisini yani salih/makbul ameli öğrenmeyi ve onlara sahip olmayı 'nefs-i insaniyenin tahliyesini hâsıl etmek' olarak açıklar. Ayrıca Kınalızade birincisi ile 'nefs-i natıka'nın 'tezkiye' edildiğini, ahlakta nefs-i insani kavramının nefs-i natıka ile yorumlandığını (tabir), hukemanın 'nefs-i na-

tıka' dediğine din dilinde 'ruh' denildiğini belirtir.[216] Böylece ahlak, insan davranışlarından, davranışların kaynağını, yani 'nefs-i insanî'yi, bilmeye yönelir. Kınalızade 'nefs-i insanî'yi şöyle tanımlar: Nefs-i insanî bir cevher-i basit, gayr-i cisim ve cismanidir. Zatıyla (bizzat) akledilirleri (ma'kulat) idrak eder ve öğrenir, bedeni duyumlamada (mahsusda) aletler, güçler (kuva) sebebiyle tedbir ve tasarruf eder."[217] Bu tarifiyle Kınalızade insanın özüne ait fiili iki fiille tanımlamış olur. Birincisi idrak fiili, ikincisi tedbir ve tasarruf fiilidir. Anlaşılmaktadır ki Kınalızade'nin ahlak düşüncesi, bir cevher-araz ilişkisidir. Erdemler/faziletler veya erdemsizlikler/reziletler bu öz/cevher/e arız olan hallerdir.

Kınalızadeye göre insan bir varlık olarak 'berzah-ı câmi'dir. Yani meşşai geleneğin ifadesiyle ay üstü alem ile ay altı alem (Kınalızade ukul-ı mücerrede, nüfus-ı mutahhara, felek-i muhadded ve küre-i sabitat, eflak-ı külliye ve cüziye ve kevakib-i seyyare ve sabite ile anasır-ı basita, mevalid-i selase yani meadin, nebatat ve hayvanat) arasında yer alır. Soyut bir nefis (nefs-i mücerrede) ile maddi bir bedenle (cesed-i maddiye) bileşik bir varlıktır. Kınalızade insanı "cevher-i nefs-i mücerrede" olarak ifade eder. İşte idrak aynasında harici/reel varlığı idrak eden bu soyut cevherdir. Neticede o idrak fiiliyle tümel bir varlık (vücud bi-küllihi) olur, dünyevi yetkinlikleri (el-kemalat el-dünyeviyye) ve uhrevi mutlulukları elde eder. Çünkü varlıkların idraki insana haz ve sevinç verir. Bu haz ve sevinç, maddi olmadığı için açıklanamaz. Bu hal bir erdemdir (fazl). Erdemin kaynağı ise Tanrı'dır. Kınalızade bu düşüncesine "bu Allah'ın erdemidir (fazl). Onu istediği kimseye verir. (zalike fazlullahi yü'tihi men yeşau)"[218] ayetini delil gösterir.

[216] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, c.1, s.54, 55.
[217] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, 1288, c.1, s.55.
[218] Maide Suresi, 5/54.

Kınalızade, insan nefsi mutlulukları birincisi gerçek ilimleri ve doğru inançları öğrenmek, ikincisi *ahlak-ı fâzıla* ve *amal-i saliha* ile hallenmek, ahlak-ı reddiye ve gayri mardıyeden uzaklaşmakla elde eder demektedir. Kınalızade ahlakın amacı olan mutluluğu tanımlar: "Sabıkan dediğimiz *saadet ki kurb-ı hakka vusul ve mele-i a'lâya duhuldür.* Bu ise erdemle (fazilet) mümkün olur.[219] Özetle Kınalızade ahlakı, basit manevi bir cevher olan insan nefsinin yetkinliği ve ebedi mutluluğu için öğrenmesi ve yerine getirmesi (tahsil ü ika) gereken bir ilim olarak belirler, bu ilim diğer bir yönüyle Allah'a ait bir erdemdir.

Medrese Ahlak Eğitiminin Döngüsel İlkesi: Adalet

Düşünce tarihimizde döngü (devr) hem kıyastır, hem varoluş tarzıdır. Döngü anlayışı, mantıkta döngü (devr) kıyasıyla ortaya konulmaktadır.[220] Bu tür kıyas, *başladığı kavramla sona ermekte, sona erdiği kavramla başlamakta*dır. İşte bu döngüdür (daire). Kınalızade'nin döngü (daire) kıyası 'adalet'le başlar, 'adalet'le sonlanır. Adalet ise Kınalızade ahlakının nihaî/mütemmim ilkesidir. İslam ahlakının üç orta/itidal erdemi olan '*iffet* (haya, sabır, heyacanlıyken sükut, nezahet, kanaat, vakar, rıfk, vera, intizam, seha gibi on bir erdem), *cesaret* (ulu nefis, yüce yardım, sebat, hilm, tahammül, tevazu, hamiyet, rikkat gibi on bir erdem) ve *hikmet'in* (zihin arılığı, anlayış üstünlüğü, zeka, güzel tasavvur, kolay öğrenme, hıfz ve hatırlama gibi on bir erdemin) mütemmim ilkesi olarak ortaya çıkar. Tamamlayıcı ilkenin erdemlerini örneklemek gerekirse sadakat, vefa, sıla-i rahim, ibadet, şefkat, tevekkül, vb. erdemleri sayabiliriz. Mütemmim olması bakımdan adalet, yukarıda ifade edildiği gibi, Tanrı'nın istediği kimseye verdiği bir erdemdir (fazl).

---

[219] Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, c.1, s.38, 39.
[220] Döngü (devr) kıyası için bk. İbn Sina, *en-Necât*, çv.Kübra Şenel, Kabalcı, İstanbul 2013, s.53-54.

Daire yahut döngü, Aristoteles'in düşüncesinde iki temel hareketten birisidir. Birisi ay üstü aleme, değişmeyen, hep aynı kalan aleme ait bir harekettir, o alemde yani feleklerde kalıcılığı sağlamaktadır. Bu tür hareket başladığı noktada sona erer, sona erdiği noktada tekrar başlamış olur. O nedenle sonsuzdur. İkinci hareket ise ay altı âleme aittir. Fizikte özsel oluş (kevn) ve bozuluş (fesad) hareketi vardır, niteliksel (istihale) değişim vardır, niceliksel artış (nümuv) ve azalış (noksan) vardır, mekânsal bir yerden başka yere geçiş vardır. Bu tür hareketler doğrusal hareketlerdir. Merkez-çevre arasında, diğer bir ifadeyle iki uç arasında gerçekleşirler. Erdem ahlakında bu iki uçtan birisi kötü (ifrat ve tefrit) diğeri iyi (orta/itidal) olandır. Ahlak cüzî bir ilimdir ve varlığını fizik dünyada yaşayan insandan almaktadır. Yani yukarıda geçtiği gibi onun varlığı da 'değişim/hareket' ilkesiyle iç içedir.

Osmanlı ahlak eğitiminin değişimle/hareketle ilgili iki tür ilişkisinden söz edebiliriz. Ahlak, fiilin varlığı açısından döngüsel, nitelik (iyi-kötü) ve nicelik (huy/hulk) açısından doğrusal hareketle ilişkilidir. Bu bağlamda diyebiliriz ki Osmanlı medrese ahlakının varlık ilkesini Kınalızade, ahlakın dört erdeminden dördüncüsü olan 'adalet' olarak belirlemektedir. Özetle ahlakî fiilin zatî varlığı döngüsel, arazî varlığı doğrusaldır.

Kınalızade'nin ahlakî (zatî-arazî) varlık ve mütemmim sebebi olarak belirlediği adalet ilkesini, iki kategoride ifade edebiliriz. Birincisi Aristoteles'ten hareketle bir 'teoria' olarak ifade ettiği adalet, ikincisi 'praksis'ten hareketle ifade ettiği adalet. Teoria olarak adalet, tanrısal/ilahî bir sıfattır. Yani yer ve gökler bu tanrısal sıfatla kaim olmuşlardır, peygamberler bu sıfatla gönderilmişlerdir. Bu sıfat, ahlakî varoluşun ilkesidir. Bu bakımdan Kınalızade düşüncesinde reel/harici bir varlık olarak Osmanlı ahlakı bir devlettir, devlet bir âlemdir ve adalet ilkesiyle vardır. Devlet, ahlakî varlığının sürekliliğini ahlak ilkesindeki döngüsellikten almaktadır. Kınalızade Aristoteles'e kadar giden bu ahlakî ilkeyi şu şekilde ifade etmektedir.

“Adldir mucib-i salah-ı cihan,

Cihan bir bağdır divarı devlet,

Devletin nâzımı şeriattir,

Şeriate olamaz hiç hâris illa mülk,

Mülk zabt eylemez illa leşker,

Leşkeri cem edemez illa mal,

Malı kesb eyleyen raiyyettir,

Raiyyeti kul eder padişah-ı âleme adl”[221]

Görüldüğü gibi bu kıyasta döngüyü sağlayan adalettir. Adalet, ahlakî bir ilke olarak evren barışının (salah-cihan/âlem) gereğidir. Mamur bir evren, bir gül bahçesidir. Bahçedeki gül ahlak-ı fazıla sahibi kimse/ler/dir. Evrendeki barış adaletle sağlanmaktadır. Bahçeyi çevreleyen duvar, devlettir. Devlet duvarı “yasa”yla kurulup düzenlenmektedir ki bu düzenlemenin amacı “egemenliktir (mülk)”, yani bahçenin korunması, bahçe varlığının sürdürülmesidir. Egemenlik/bahçe/nin muhafazası askerle, asker malla, mal halkla (raiyye) sağlanır, ayakta durur. Halkı bahçenin/evrenin yöneticisine (padişaha) itaat ettiren ise adalettir. Konumuz açısından ilave edebiliriz ki adalet ilkesi de, ahlak-ı fazıla sahibi yöneticinin üç erdeme sahip olmasıyla elde ettiği dördüncü erdemidir. Bu erdem yöneticiyi döngüsel olarak yönetilene, yönetileni yönetene bağlamaktadır. Çünkü Kınalızade’nin devlet düşüncesinde adaletin ikinci kategorisi praksis olarak “eşitlik (mü-

[221] Bk.Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, Klasik, Hz.Mustafa Koç, İstanbul 2007, s.537-539. Naima için bk. *Tarih-i Naima*, Tabhane-i Amire, İstanbul 1280, c.1, s.40. Ayrıca daire için bk. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler (Nesayıhu’l-vüzera ve’l-ümera),* Sd. Hüseyin Ragıp Uğural, İstanbul 1987, s.28-29.

tesavi)" ve "denkliktir (mütekafi)". Yani yöneten-yönetilen bağı, yöneticinin, yönettiği sınıfların/halkın "istihkak ve istidad"ını dikkate alıp riayet etmesiyle gerçekleşmektedir. Döngüsel adalet ilkesi temelinde varlık kazandırdığı bu devlete Kınalızade, büyük filozof Farabi'den ödünç aldığı 'Erdemli Devlet (el-Medine el-Fazıla)' ismini vermekte, o devletin de 'Osmanlı Devleti' olduğunu belirtmektedir.

Medreseden Mektebe Değişim ve Ahlak Eğitiminin İlkesi: Vezaif

Şimdi Sayın Kaya'nın sunduğu Osmanlı ahlak eğitiminin diğer yarısı/dönem/inden (Tanzimat-Meşrutiyet dönemi) söz edebiliriz. Osmanlı ahlak eğitiminin ikinci yarısındaki mekanı, meslektaşımızın ifade ettiği gibi 'mektep'tir. Bu, ahlak eğitimiyle ilgili ilk değişimdir. Bu değişim, temel ve köklü bir değişimdir. O halde şu soruyu sormalıyız: Hangi sebeple bu köklü değişim yapılmıştır? Kimler ve hangi gerekçelerle mekansal değişime gitmiştir? Ayrıca bu değişim nasıl başlamış, hangi yönde devam etmiştir? Hepsinden önemlisi, ahlak eğitimindeki değişimin 'ilke'si nedir?

Biz bu soruların cevabını iki kategoride arayacağız. Değişime duyulan ihtiyacın ne olduğu ile değişimi başlayan ahlakî eğitimin hangi yönde nasıl devam ettiğidir.

Temel ilkeyi gözden kaçırmaksızın, eğitimde değişimine ihtiyaç duyulan şeylerin neler olduğu meselesini, bir yabancı ve bir Osmanlı yazara atıfla cevaplandıracağız. Yabancı yazar, dönemin tarihini anlatan A.D.Engelhard'dır. Ortaöğretimi merkeze alan Engelhard şunları söylemektedir.

"İlk defa 1845'te Sultan Abdülmecid, ilköğretim kurmak için bir özel komisyon (Heyet-i Mahsusa) kurar. Heyet-i ulemaya tabi olan tedrisat-ı umumiye iki şubeye ayrılıyordu. Sıbyan ve Rüş-

diye denilen mektepler tahsil-i iptidaiye mahsustu. Bunların birincilerinde Türkçe Elif Ba ile Kuran-ı Kerim, ikincilerinde İmla, *Kıraat-ı Türkiye*, biraz Hesab ve Hendese, Tarih ve Coğrafya tedris ediliyordu." [222]

Engelhard o günkü genel eğitimi Sıbyan ve Rüştiye olarak ikiye ayırmakta, ama Rüştiyelerin kuruluşu sırasında yapılan tartışmalarda 'Ahlak dersi ve eğitimi'nin varlığına işaret etmemektedir. Oysa Rüştiyelerde ahlak dersi ve eğitimin varlığı açıktır. Sözgelimi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisi ve dönemin ilk ahlak eseri yazarlarından Mehmet Sadık Rifat Paşa 1847'de *Mebâdi-i Ahlak* adıyla bir eser kaleme alır. Eser *Risale-i ahlak* adıyla tanınır ve bilebildiğimiz kadarıyla dönemin ilk telif ahlak eseridir. Eser, bir babanın çocuklarına nasihati tarzında, oldukça sade bir üslupla yazılmıştır.[223] Eserin daha sonraki bir tarihte bir eki/zeyli yayınlanır.[224] Zeylin sonunda, zeylin 1275'te ve Takvimhane-i Amire'de basıldığı belirtilir. Bu ifade, risalenin kendisinin en geç 1274 (1846) tarihine ait olduğunu gösterir. Bu tarih Abdülmecid'in topladığı ilköğretim komisyonunun tarihi veya bir yıl sonrasıdır. Yine Engelhard'ın *Kıraat-ı Türkiye* adıyla verdiği dersin metinleri arasında ahlakla ilgili olanları vardır. Bu demektir ki Osmanlı dönemindeki ahlak eğitimin ikinci cüzünü/yarısını, Engelhard'ın söylediği Ortaöğretim (İdadi) kurumlarıyla değil en geç bu tarihte İlköğretim (Rüştiye) kurumlarıyla başlatılmalıdır.

İlk olması ve mevzuatlarda atıf yapılması bakımından önemli olan bu eserin kısa bir özetini vermemiz konumuz açısından önemlidir. Paşa Risalesine insanı hayvandan ayıran ahlaki özel-

---

[222] A. D. Engelhard, "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Osmaniyenin Tarih-i Islahatı 1826-1882*, müt. Ali Reşad, Martin-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1328, s.224, 225 vd.

[223] Mehmet Sadık Paşa, *Risale-i ahlak,* İstanbul 1280/1863, ss.25

[224] Bk.Mehmet Sadık Paşa, *Zeyli Risale-i Ahlak*, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1275, ss.42.

liklerle başlamakta, iki 'olması gereken' niteliğe işaret etmektedir. Onlar, bilmediğini öğrenmek, iyi huy ile çirkin ve kötü huyu bilmek, güzel huyu tahsil edip kötü huyları terk etmektir. Yani insanın hayvandan farkı, biri teoriye, ikincisi pratiğe olmak üzere iki esasa dayanmaktadır. Bu iki esas/fark, aklı olup fikretmek, *nutku* ve lisanı olup söylemektir. Paşa'ya göre nutuk 'ilim'dir. Olması gereken özelliklerden ikincisini yazar, '*insanî yetkinlik (kemal-i insaniyet*)' olarak ifade eder. İnsanî yetkinlik (kemal-i insaniyet) ise ancak güzel huylulukla hâsıl olur. Böylece Sadık Paşa, insanî yetkinliğin temeline bilgiyi (ilm) alır, onu iyi huyla inşa eder.

Osmanlı ahlak eğitimindeki en önemli değişim, 1869 Senesi Eylül'ünde Neşredilen Kanunla (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) kabul edilen, bugünkü eğitim sistemimizin omurgasını oluşturan üç devreli bir eğitimle gerçekleşir. Engelhard'ın deyimiyle bu düzenleme Osmanlı Eğitim Islahat Projesidir. Projenin üç devresinden birincisi Tedrisat-ı İbtidaiye Yahut Derece-i Ula'dır. İlköğretimin mektepleri 1.Mekatib-i Sıbyaniye, 2.Mekatib-i Rüşdiye'dir. İkinci devre Tedrisat-ı Taliye Yahut Derece-i Saniye'dir. Mektepleri 1.Mekatib-i İdadiye, 2.Mekatib-i Sultaniye, 3.Mekatib-i Aklam, 4.Mekatib-i Mülkiye'dir. Üçüncü devre Tedrisat-ı Aliye Yahut Derece-i Salise'dir. Yüksek öğretim mektepleri 1.Darulfünun : a) Edebiyat Şubesi, b) Fünun Şubesi, c) Hukuk Şubesi olmak üzere üç şubesi vardır. 2.Mekatib-i Hususiye-i Âliye: a) Darulmuallimin-i Âliye b) Mekteb-i Bahriye c) Mekatib-i Askeriye, d) Mekteb-i Sanayi, e) Meadin Mektebi olmak üzere beş tanedir. Bunlara Serbest Mekatib nevinden addedilen Medreseler ile Cemaat-i Gayri Müslime Mekteplerini ilave etmek gerekmektedir.

Engelhard, Islahat öncesinde, yani İdadilerin diğer adıyla orta öğretim kurumlarının kurulmasından önce, 'cami dersleri'ne işaret etmekte, bu derslerin dönemin yüksek öğretimini veren

medreselere geçişi sağladığını belirtmektedir. Buralarda Sarf, Nahiv, Mantık, Felsefe, İlm-i iştikak, Edebiyat dersleri verilmekte, fen adına Hendese ve Heyet okutulmaktadır. Ulema adayları Tefsir, Hadis, Hukuk ve Fıkıh dersleri görürler ve bunun için gayet uzun ve güç bir devre-i tahsiliyeden geçerler. [225]

Engelhard'a göre "Memlekette 'atalete, terakki düşmanlığına' galebe edebilecek muktedir ve mütefennin memurlar yetiştirmek" için bu teşkilatın mükemmel ve ameli bir surette mevki-i icraya vazı elzem idi. Özetle ilköğretimden üniversiteye geçişi sağlayacak bir ortaöğretim sistemi, yani bir *teşkilat-ı cedide* kurulması gerekmektedir. İşte bu noktada Engelhard, Fransız hükümetinin eğitim projesini 'cüretkârane teklif' olarak niteler.[226] Cüretkar Fransız teklifinin eğitim açısından iki amacı vardır. Birincisi Ortaöğretimi (mekatib-i tâliye) güçlendirmek. İkincisi Ortaöğretimde verilecek eğitimle 'sunuf-ı muhtelife-i tebea' arasında 'ittihad'ı kolay ve temin edecek tarzda uygulamaya (mevki-i tatbika) koymaktır. Amaçlara bakılırsa birincisi teoriyle (bilgi), ikincisi pratikle (ahlak) ilgilidir. Engelhard, uygulamanın nasıl yapılacağını da haber vermektedir. "Zaman-ı fetihten beri müessesat-ı milliye ve diniye'den addedilen mektepleri 'din ve milliyet' fikirlerinden azade" bırakarak. O nedenle "teşkilat-ı cedide-i maarifin mevki-i icraya vazı vazifesini 'Ecnebi Muallimlere vermek'..." [227]

Engelhard'a göre Müslümanların *Avrupa medeniyeti seviyesine yükselmeleri için lazım gelen malumatı* medreselerde bulamayacaklardır. Ulum-ı diniye tahsiline mahsus olan medreseler *ihtiyacat-ı cedide-i medeniyeyi* hiçbir surette temin edemezdi.

---

[225] A. D. Engelhard, "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *age*, s.224, 225 vd. Cami dersleri için ayrıca bk. İrfan Görkaş, *Mehmet Arif Bey'in Ahlak Felsefesi*, Birleşik, Ankara 2014, s.2, 3.

[226] Bk.A. D. Engelhard, "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *age*, s.227 vd.

[227] Bk.A. D. Engelhard, "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *age*, s.227 vd.

Böylece Engelhard'ın söyleminde eğitimdeki değişimin iki gerekçesini buluyoruz. *İttihad* ve *ihtiyacat-ı cedide-i medeniye*'yi temin etmek. Engelhard'ın 'cüretkarane plan' dediği şey, temelde Osmanlı muhtelif halkları (sunuf-ı muhtelife-i tebea) arasındaki 'ittihad'ı temini 'yabancı öğretmenler'e bırakmasını istemesidir.

Engelhard'ın gerekçesine benzer bir gerekçeyi bir Osmanlı ahlak yayıncısında buluyoruz. Yani benzer gerekçeyi, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetine mensup İkiçeşmelik Kulübü'nde her hafta pazar geceleri 'mevıza veren' ulema ve fuzala-yı İslamiye'den Kerküklü Hoca Nuri Efendi'nin *Fezail-i Ahlak* adıyla yayınlanan konuşmalarının sunuş yazısında buluyoruz. "Bir müddetten beri Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti muhteremesine mensup İkiçeşmelik Kulübü'nde her hafta Pazar geceleri mevıza veren ulema ve fuzala-yı İslamiye'den Kerküklü Hoca Nuri Efendi hazretlerinin *millet-i İslamiye ve anasır-ı Osmaniye arasında birleşmeyi, birbirine muhabbet etmeyi, hoşça geçinmeyi, ahlakı düzeltmeyi temine yarayan ve her biri havi olduğu bunca hikmetlere mebni* adeta ezberlenmeye şayan olan derslerini bir yere toplayarak *din ve vatan kardaşlarının* nazarına kitab suretinde arz eylemeyi, mucib olacağı faide nokta-i nazarından bir vecibe bir hizmet ad eylediğimiz cihetle… intişara vaz eyliyoruz."[228]

Engelhard tebaa, Kerküklü'nün yayıncısı millet ve anasır kavramlarını kullanmaktadır. İttihad için gerekli olan bunun aynıdır. Hikmet ve ahlak. O halde ortaöğretimin kurulmasının amacı, bir taraftan ilim/hikmet, diğer taraftan insani yetkinlik (ahlak) kazandırmayı amaçlamaktadır. Eğitimle temin edilecek şey, sosyal/medenî ihtiyaçların temini ve ittihadın sağlanması. Engelhard eğitim projesindeki değişimi gerçekleştirmekle gö-

---

[228] Mahmud Cevad&Fehmi Ferah, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyet-i Muhteremesine Mensub İkiçeşmelik Kulübünde Din Dersleri 1, Fezail-i Ahlak*, Mizanulhukuk Matbaası, İzmir 1324, ss.27.

revli ismi de haber vermektedir: Hariciye Nazırı Fuad Paşa. Paşa bu konuda, Fransa sefaretiyle hemfikir (müttehıdu'l-fikir) olarak 1867 senesi Mart'ından itibaren sefarethane, sefir Mösyö Bouree ile müzakerelere girişir. Dersaadette "kaffe-i sunuf-ı teba-i atfaline mahsus" büyük bir Mekteb-i İdadi açılmasına ve bu mektebin Sadrazam Ali Paşa'nın himaye-i zatiyesi altında Avrupalı muallimin tarafından idaresine karar verilir. Böylece Mekteb-i Sultanî programı ortaya çıkar. (Nisan 1868 tarihli Nizamnamenin 4.maddesi). Maarif-i Umumiye fıkrasını Mösyö V.Duruy yazar. Mektep 1 Eylül 1868'de açılır.[229]

Yukarıda sorduğumuz sorulara bağlı olarak ele alacağımız ikinci mesele, değişimini belirlediğimiz ahlakî eğitimin ne yönde ve nasıl devam ettiğidir. Vereceğimiz ilk örnek, Osmanlı ahlak yazarlarından Mustafa Namık'tır. Mustafa Namık, "Meclis-i Maarifin, 10 Temmuz inkılâbını takiben, 1325-1326 senesi tedrisine mahsus ve Mekâtib-i İdâdîde tedris olunan ulum ve fününa dair 6 numaralı programıyla *Fransa'da Yüksek İbtidaî Mektepleri'nin Ahlak ve Malumat-ı Medeniye* unvanlı kısmının 'orta öğretime (tali tedrisatımıza)' dâhil" edildiğini belirtmektedir. Yazarın ifadeleriyle Fransa'dan alınan bu ahlak malumatının tedrisatına, 'Ruhiyat'ın 'dikkat, hafıza, muhakeme, istidlal, muhayyile, irade' bahisleri bir giriş (mukaddime) olarak eklenmiştir. Ahlak eğitimindeki bu değişim, 'ictimaiyyat unvanı altında ahlakın birleştirilerek okutulmasıdır ve yazara göre *eski ahlak müfredatının ruhunun değişmesi*[230] anlamına gelmektedir. Dersin adı da *Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye*'dir. Mustafa Namık ahlak eğitimindeki müfredat değişimini şu ifadelerle anlatır. "Bu memleket Muallim Mekteplerinde olduğu gibi, *ailevî, medenî, vatanî, siyasî, iktisadî ahlak'ın 'ictimaiyyat' unvanı tahtında cem ü tedris*

[229] Bk.A. D. Engelhard, "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *age*, s.227 vd.
[230] Bk. Mustafa Namık, *age,* s.VI.

edilmesidir."[231] Dikkat edilirse ahlak eğitimi artık adalet amaçlı bir erdem ahlakı eğitimi olmaktan çok farklıdır.

Osmanlı ahlak yazarlarından Ali Seydi, ahlak eğitimindeki bu değişimi Meşrutiyetle birlikte, ıslahat ve ta'dilat çerçevesinde, *Umumî Mekteplerin* programlarına '*Malumat veya Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye*' adıyla yeni bir ders ilave edildiği şeklinde haber vermektedir. Ders adında iki kavramı kullanmaktadır. Ders, ya '*Malumat-i Ahlakiye ve Medeniye'dir* veya '*Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye'dir.* Yani malumat kavramı ile terbiye kavramı eş anlamlı kullanılır. İfadesine göre *Mercan Mekteb-i İdâdîsinde,* dersin tedrisi ilk defa Ali Seydi'ye verilmiştir. Yazar, dersin/eserin *Mekâtib-i Rüşdiye ve İdâdîyede tedris edilmek üzere* tertip edildiğini belirtmektedir.[232]

Böylece eski müfredatta olmayan yeni konular (medenî) müfredata girerler. Bu yeni müfredat, artık klasik *ilm-i ahlak* olmayıp Namık'ın ifadesiyle 'ictimaî', Ali Seydi'nin ifadesiyle 'medenî' *malumat/terbiye-i ahlakiye*dir. Müfredatın temel ilkesi '*vezaif*'tir. Ahlak artık pedagoji (fenn-i terbiye) ile iç içedir. Pedagojinin üç temel konusundan (beden, fikir ve ahlak) birisi 'ahlak' olmuş, ahlak eğitimin konularından birisi 'terbiye' olmuştur. Her ikisi, birer 'bilgidir (malumat)'.

Dönemin yayıncılarından Tüccarzade İbrahim Hilmi *Terbiye-i Ahlakiye* yayınında,[233] yeni ahlak eğitimini "*şerait-i hazıra-ı medeniyeye göre yetişmek*" olarak tanımlamakta, eski ahlak kitaplarının, hayır ile şerre ait meseleleri kuru kuruya ortaya koyduklarını belirtmektedir. Yazara göre bu eserler, onun ifadesiyle

---

[231] Bk. Mustafa Namık, *age,* s.VIII.

[232] Ali Seydi, *Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye,* Kısm-ı Evvel, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet 1329, ss.92.

[233] Paul Doumer, *Terbiye-i Ahlakiye ve Siyasiye ve İctimaiye ve İktisadiye*, Müt.Cemal Fazıl, Ahmed Sak Bey Matbaası, Dersaadet 1325, s.3, 4, 5.

“*insanın nasıl yetişmesi lazım geldiğini, şu mücadelat-ı müdhişe-i hayatta namusperverane, faziletkârâne yaşamak için nasıl çalışmak icab ettiğini pek az veya hiç tarif etmemektedirler.* İnsan pek ahlaklı ve namuslu olabilir. Fakat bu yeterli değildir. Günün medeniyet şartlarına göre yetişmelidir. Hayatla boğuşabilecek kadar azm ü metanete sahip olmalıdır. *Terbiye-i cedideye* iltifat eylemelidir. Yoksa yine insanın mağlubiyetten mağlubiyete, zaruretten zarurete düçar olmaması kabil değildir.[234] O nedenle *terbiye-i ahlakiye ve ictimaiye*nin avam ve havas herkese şiddetle lazımdır. Yani bireyler ve tabii ki millet, namusluca hayatla mücadele etmeyi, faziletle çalışmayı öğrenmelidir. Bunun için de insana ‘*azim ve teşebbüs ruhu*’ kazandırılmalıdır. Bu niteliklere sahip insan, hayatın bu mücadele sahasında bireysel olarak yürüyebilir, alın teriyle yaşayabilir, bütün mihnet ve meşakkate tahammül eder. Rastladığı bütün engelleri, gelecekteki başarılarının bir müjdesi gibi telakki eder. Azimle, inatla zahmetleri çiğneyerek, ezerek ve hiçbir kimseye güvenmeyerek muzaffer bir şekilde hayatını ve istikbalini temin eder. Özetle, *terbiye-i cedide* ‘efrad-ı müteşebbis ve faal’ insanlardan oluşan bir millet yetiştirmektir.”[235] Osmanlıda Prens Sabahattin’in temsil ettiği La Play’in ‘teşebbüs-i şahsiye’ ve ‘adem-i merkeziye’ fikirlerini yansıtan Tüccarzade bize Osmanlı ahlak eğitiminin ikinci dönemindeki amacın ‘hür-müteşebbis insan’ yetiştirmek olduğunu göstermektedir.

Üçüncü olarak örnekleyeceğimiz ahlakçımız Muslihiddin Adil’dir. Yazarımız Comte’un bakışını dönemin ahlakına taşımakta, ilm-i ahlakın tesisi ve tarifini *terbiye-i cedide* açısından tekrarlayarak ahlakın bir ‘vazife’ ilmi olduğunu söylemektedir. Vazifenin temeline de ‘vicdan’ı koymaktadır. Ona göre “ahlak, *ictimaî teceddüdü* vücuda getiren mühim bir ilimdir.” Yazar Muslihiddin Adil’e göre ahlakın muhtelif tanımları vardır. Bunlardan

---

[234] Paul Doumer, *age*, s.5.
[235] Paul Doumer, *age*, s.5.

birisi, '*ahlak vazife ilmidir*' ama diğeri 'ef'âl ve itiyadat-ı beşeriyenin, hayır ve şer, fazilet ve rezilet ile münasebetlerini tedkik eden ilimdir'.[236]

Muslihiddin Adil, Comte'un etkisiyle bir 'ahlakî hadise'den söz eder, ama Comte gibi pozitivizme değil eğitimde ahlak-din ilişkisinin sağlanmasının toplumsal varlık için gerekliliği sonucuna ulaşır. Yazar meseleyi önce ilkel yaşamla örnekler, bu hayatta ahlaki hayatın meyiller ve duygulanımlardan oluştuğunu, onların da gayri ihtiyari ve düşünmeksizin (bila teemmül) ortaya çıktığını belirtir. İnsanlar akli güçlerini geliştirdikçe, hareketleri de 'diyanet' şeklinde, ihtiyara bağlı olarak ortaya çıkmaya başlar. Burada ahlakî hareketlerin icrasında hakiki sebep, 'dinî emir'dir. Fikri kanaatin oluşması değildir. İnsanlar terakkiye doğru ilerledikçe, ahlaki hareketler 'mülahaza ve tefekkür' neticesinde icra edilmeye başlanır. Böylece yazar ahlakî hayatı, 'ilerleme anlayışı temelinde ortaya koyar ve onu bazı safhalardan geçirir. Yani önceleri ahlakî hakikat müphemdir, sonraları ise hakikat, hayatın tetkiki ve araştırılmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Neticede yazar ahlak-din ilişkisinden şu sonuca ulaşır: "Hülasa bir nesil, dinî histen mahrum olarak terbiye edilemez. Dinsiz bir nesil, her türlü hissiyat-ı âliyeden mahrum bir heyet-i ictimaiye vücuda getirir."[237]

Değişen Osmanlı ahlakının evrildiği yönü görmek açısından vermemiz gereken bir dördüncü örneğimiz, A.İrfan'ın *Mufassal Ahlak-ı Medenî*'sidir.[238] Yazar A.İrfan ahlakî değişimi, Fransa ve

---

[236] Muslihiddin Adil, *Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1339/1923, s.3-13.
[237] Bk. Muslihiddin Adil, *age*, s.10, 11. Şu iki eser adı da başka bir örnek olarak verilebilir. Mahmud Celaleddin Paşa'nın eseri *Ahlak Vazife-i Şahsiye ve İctimaiye Fennidir* adını, Ahmed Cevad'ın eseri *İnkılab-ı Hakikî Metin Ahlakla Olur* adını taşımaktadır. Eserin konularını "iktisad-ı esaret, askerlik, hayat için çalışmak, menfaat-ı şahsiye, muhabbet(-i ictimaiyye) ve fedakarlık, ilim, kanaat, zekat-hasenat ve yeni cihad" konuları oluşturmaktadır.
[238] A.İrfan, *Mufassal Ahlak-ı Medenî*, .Mahdumları Matbaası, İstanbul 1329, ss.349.

Russo ile ele almakta, değişimin ilkesini 'ikiz kardeş (tev'em)' olarak ortaya koymaktadır. A.İrfan'a göre şimdilerde, terakkiyat ve tekemmülatın uç noktasına varmış Fransa, bir zamanlar "Ulum ve fününun teammüm ve terakkisi ahlakın tasfiye veya fesadına mı hadimdir?" sorusunu sormaya, büyük ödüller vadiyle ulema ve hukema yarışmaları açmaya mecbur kalmışlardır. Yazar sözü Russo'ya getirir, onu bir ahlak düşünürü olarak ifade eder:

"*Hukema-yı garbiye ve ahlakiyyundan Jan Jak Russo*" gibi hâkim, şehir, ilim ve irfanın, hikmet ve fennin bâis-i terakki-i medeniyet ve insaniyet olduğunu bildiği ve bütün mevcudiyetiyle tasdik ettiği halde –kemalat-ı ilmiye mahiye-i fezâil-i ahlakiyedir- diye iddiada bulunmuş ve bu iddiasını delail-i katıa ve berahin-i satıa ile isbata zorunlu kalmış ve koca Fransa Encümen-i Danişini hayretlere, pek derin düşüncelere sevk etmiştir"[239] şeklinde değerlendirir ve ahlak ile ilmi bir araya getirerek şöyle devam eder:

"Mekarim ü fezâil-i ahlakiye ile tahalli etmeyen insanların kemalat-ı ilmiye ve fenniyesi hiçtir. Bunun için *ilim ile amel tev'em* olmalıdır."[240]

Yazarın Russo'nun ilimleri eleştiri-makalesinden çıkardığı sonuç, *ilim ve ahlakın ikiz kardeş* olduğudur. Yazarın ilgili kavramları, 'mekarim ü fezâil-i ahlakiye' ile 'kemalat-ı ilmiye ve fenniye' kavramlarıdır. Yani birinci dönemin iki/z kardeş olan 'aklî-naklî' ilimler birlikteliği yerini iki/z 'ilim/fen-ahlak' birlikteliğine bırakmıştır. Birisi olmadan diğerinin kıymeti yoktur. Yazara göre Russo'nun 'ahlaksız ilmin bir hiç olduğu' konusundaki iddiası sırf hakikattir ve ayn-ı hikmettir. Bu hakikat aynı zamanda İslam dininin olmasını âmir olduğu husustur. Aksi durumda, kemal zevali izler, zeval kemali. Yine yazara göre Batı ve Doğu Roma

[239] A.İrfan, *age*, s.6.
[240] A.İrfan, *age*, s.6.

hükümetleri, Finikeliler, Kartacalılar, İbraniler, İraniler, Mısriler, Yunanlılar, Emeviler, Abbasiler, Endülüslüler, Selçuklular aynı kanuna tabi olmuşlardır. Yazar 'bunun hikmeti nedir?' diye sorar ve cevaplar: Medeniyet.

Yazara göre medeniyet, beşeri ihtiyaçları karşılar hale geldiğinde, insan tembelliği sever hale gelir, zevk ve hevaya kapılır. İhtiyaçlarını mümkün mertebe az gayretle çok şey kazanmak ister. Hak etmediğini, layık olmadığını elde etmek ister. Başarısızlık halinde hile, desiseye başvurur, zararlı hale gelir. Böylece medeniyet ve insaniyet kanununu ayaklar altına alır. Medeniyet ve insanlık kanununa karşı isyan eden kimsede ise hiçbir zaman "vatan sevgisi (hubb-ı vatan), Allah korkusu (havfullah), insanlardan utanması (hayâ ani'l-nefs), şefkat, merhamet, muavenet gibi ahlakî ve insanî erdemler (fezâil) olmaz. Fezâil-i ahlakiyeden mahrum bir millet ise er geç inkıraza ve in'idama mahkûmdur.[241] Yazar "inkıraz ve in'idam" kavramlarıyla Osmanlının ahlakî/medenî varlığına göndermede bulunmaktadır. Yazar A.İrfan, ahlakla ilgili şu şiiri ilave eder.

"Ahlak iledir kemal-i âdem

Ahlak iledir nizam-ı âlem

Ahlaka nazar edilmeyince

Semt-i edebe gidilmeyince

Âlemde nice maarif ehli

Tercih ediyor uluma cehli."[242]

---

[241] A.İrfan, *age*, s.8.

[242] Şiir, ilk defa M. Said'in Russo çevirinde yer verdiği şiirdir. Bk. Said, *Fezail-i Ahlakiye ve Kemalat-ı İlmiye* 1, Kantar Biraderler Matbaası, İstanbul 1299, s.5. Dikkat edilirse eserin adı, 'ahlak ve ilm'i bir araya getirmektedir. O nedenle dönemin Russo çalışmaları, müstakil bir çalışma olarak tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

Şiirde Osmanlı ahlakî varlığının klasik ilkesi 'adalet', yerini daha genel bir kavram olan 'ahlak'a bırakmış gibidir. Aşağıda verilen ders müfredatlarında görüleceği gibi 1869'da ahlakın temel ilkesi 'vezaif' olarak belirlenmiştir. A.İrfan'ın şiirindeki 'ahlak' yerine 'vezaif' konularak şiir tekrar okunduğunda A.İrfan'ın ve dönemin vezaif ilkeli ahlak anlayışı netleşmektedir. Netice olarak yazar tarafından belirlenen mektep ahlakının iki/z ilkesi vardır. 'Ahlak (vezaif)' ve 'ilim/fen'.[243] İbnü'l-emin Mahmud Kemal eserinin kapağına benzer anlam ifade eden M.Akif'in şu beytini alır: "Tamire çalış bina-yı hulkun ey sahib-i akıl ve fehm-i iz'ân/ Islaha alış tabayiin kim *ahlak iledir kemal-i insan*."[244]

Osmanlı ahlak eğitiminin ikinci dönemindeki en son değişim, eğitimde 'dinî ahlak'ın vaz edilmesi çalışmalarının başlatılmasıdır. Dinî ahlakı, 1320/1904 yılına ait bir ders programında "*Ulum-i Diniye ve Ahlakiye*" adıyla, ahlakın ictimaiyat veya medeniye yerine 'din bilimleriyle (ulum-i diniye)' birleştirilmiş şekilde görüyoruz.[245] Ömer Nasuhi Bilmen konuyla ilgili yazdığı eserinde,[246] bu eser 'ahlak-ı İslamiye'nin küçük mikyasta bir ayine-i tecellisidir dedikten sonra eserinin mekteplerde tedris edilen "ahlak-ı felsefiye mebahisi"yle mütenazır olarak tertip edildiğini belirtir. Yani onun eseri vazife kavramını temele alan dinî ahlaktır. Bu eserde *İslamiyet'e müstenid ahlakın* cazibesi, ruhlar üzerindeki hüsn-i tesiri mümkün mertebe gösterilmiş, '*felsefî ahlak'ın en güzel düsturlarını daha mükemmel bir tarzda ihtiva* ettiği mukayeseli olarak ispata çalışılmıştır. Bilmen'in eseri bir mukaddime ve iki kısımdan oluşturulmuştur. Mukaddimede ahlak ilminin mahiyeti, konusu, amacı vb., birinci kısımda nazarî

[243] Bk. Osman Şevki'nin *Yeni Usûl Talim-i Kıraat,* Selanik 1330, ss.295.
[244] İbnü'l-emin Mahmud Kemal, *Ahlak*, Dersaadet 1308, ss.32.
[245] Bk. Gülsüm Pehlivan Ağırakça, *Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1839 - 1923),* Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s.142-143-144.
[246] Bk.Ömer Nasuhi, *Nazari ve Ameli Ahlak-ı İslamiye Dersleri*, Ahmed Kamil ve Şeriki Matbaası, İstanbul 1928, ss.68.

ahlak ilmine, ikinci kısımda amelî ahlak ilmine yer verilmiştir. Amelî ahlak ise '*İlahî vazifeler*, şahsî vazifeler, ailevî vazifeler ve ictimaî vazifeler' olmak üzere dört vazifeye ayrılmıştır.

Yazar eserinin son bölümünde İlahi vazifeleri, itikadî ve ameli vazifeler (vezaif), Tevhid-i Bari, hakiki mesudiyetin diyanetle kıyamı ve diyanet başlıklarıyla açımlar. Yazar itikadî ve amelî vazifeler, insanların Allah'a karşı sorumlu oldukları vazifeler olarak tanımlar ve onlara 'dinî vazifeler' adının da verildiğini, bu vazifelerin bir insanın 'mütedeyyin ve muttaki' olabilmesinin şartları olarak ortaya koyar. Yazar özellikle, ahlakî vazifeler ile ilahî vazifeler arasındaki farka işaret eder. Yazara göre vazife 'zorunluluk (mecburiyet)' ifade eder ama birincileri ahlaki zorunluluk, ikincileri ahlakî zorunluluğa ilaveten itikadî ve amelî olmak üzere iki zorunluluk daha içermektedir. Aynı şekilde aralarında sorumluluk (mesuliyet) farkına da sahiptirler. Allah'ın varlığını bilmek itikadi, zekat vermek ameli bir vazifedir. Ameli vazifeleri yazar, namaz, oruç, hac ve zekat olarak sıralar. Sonra tesbih ve tehlili ilave eder.

Benzer şekilde İçelli Abdullah, eserini,[247] bir mukaddime ve beş bab ve bir hatime olmak üzere tertip etmiş, konularını yalnız ahlaka tahsis etmiş ve adını 'Ahlak-ı Dinî' olarak isimlendirmiştir. Yazar birinci babta *vezaif-i şahsiye*, ikinci babta *vezaif-i diniye*, üçüncü babta *vezaif-i medeniye*, dördüncü babta *vezaif-i resmiye*, beşinci babta mahlukata karşı *vezaif-i insaniyeyi* ele almış; eserini *vezaif-i beşeriyenin, sünen-i seniyye-i Muhammediye ve ahlak-ı hasene-i Ahmediyeye uygun (muvafık) olduğunu* ilam için yazmıştır. Kaynak olarak sahih ve hasen hadisleri almıştır. Ahlak ve vezaif kavramını din ve İslamiyetle birlikte eserinin adına taşıyan bir ahlak yazarımız, "Bilmeliyiz ki Müslümanlar için her şeyden

[247] İçelli Abdullah, *Ahlak-ı Dinî*, Hürriyet Matbaası, İstanbul 1328, ss.213.

evvel bilinmesi ve öğrenmesi lazım ve farz olan ilim '*İlm-i Din ve İlm-i Ahlak*'tır" diyerek Ahlak ilmini öğrenmeyi 'farz' olarak ifade etmiş, farziyeti "ilim öğrenmek her Müslümana farzdır" hadisiyle delillendirmiştir.[248] Benzer örnekler artırılabilir.[249]

Özetle ahlak, Osmanlı mektep eğitiminde 'iki/z (tev'em)' ilimden birisi, yani iki olması gerekenden birisidir. Ahlakın dersinde ilim/fen ikizinin ne olduğu, ahlakın hangi ilimle birlikte mektepte okutulacağı uygulamada farklılıklar göstermektedir. O nedenle ahlakın ikizine ve mektebin derecesine göre uygulamada/programlarda dersler, farklı isimlerle yer almıştır. Sözgelimi ahlak okul programlarında, *Kıraat-ı Türkiye, Muhadarat-ı Türkiye, Musahabat-ı ahlakiye, Malumat-ı ahlakiye ve medeniye, Malumat-ı ahlakiye ve medeniye ve iktisadiye, Malumat-ı Ahlakiye ve vataniye, Terbiye-i ahlakiye, İlm-i ahlak* gibi muhtelif isimlerle yer almıştır. Yazılan ders kitaplarına ve isimlerine ise onların çokluğundan dolayı burada yer vermeyeceğiz.[250] Onları yapılacak ilgili çalışmalara bırakacağız. Ancak sonuç olarak şu kadarını belirtebiliriz ki ahlak üç devreli/seviyeli eğitime göre isimlendirilmiştir. Kıraat, musahabat, vezaif gibi isimler Rüştiye, malumat ve terbiye İdadi, ilim/felsefe ise yüksek öğretim ahlakının ismi olmuştur.

Bu tespitimizi, ahlak dersi müfredatlarıyla daha net ortaya koyabiliriz. Biz burada Rüştiye ve İdadinin ahlak müfredatına yer vermekle yetineceğiz. Bir felsefe olarak algılanması nedeniyle yüksek öğretimdeki ahlak eğitimi müfredatına yer vermeyeceğiz.

---

[248] Bk.A.N., *Ahlak-ı Diniye ve Vezaif-i İslamiye*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1331, s.4.
[249] Bk.Kamil Miras, *Ahlak-ı Şeriye Dersleri*, Hukuk Matbaası, 1330-1332. Yine bk. Bk.Ahmed Naim, *Ahlakı İslamiye Esasları*, Amidi Matbaası, İstanbul 1340-1342.
[250] Ancak yazılan eserler için bk. Gülsüm Pehlivan Ağırakça, *Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1839 - 1923),* Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013; ayrıca bk.İrfan Görkaş, *Osmanlı Mekteplerinde Ahlak*, Birleşik, Ankara 2014. Bu vesileyle, Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü BAP Koordinatörlüğüne burada adı geçen çalışmaya verdiği destekten dolayı teşekkür ediyorum.

Rüştiye Ahlak Müfredatı

İlk örneğimiz olan ahlak müfredatı, *Dersaadet Mekâtib-i İbtidaîyesi İçün Talimatı Mahsusası*'nda *müfredat programının* müfredatın ikinci ve üçüncü sınıflar için düzenlenen ahlak müfredatıdır. Düzenleme şu şekildedir:

"*İkinci sene haftada 2 ders. Ahlak Risalesi*'nden zirde gösterilen VAZİFELER (büyük harf vurguları bize ait) tertip ettirilecektir. *Hakk Teâlâ hazretlerine, peygamber ve kitaplarına iman, sünen-i seniyyeye ittiba, kudret-i ilahiye, emirülmüminin padişahımız efendimiz hazretlerine inkıyad, akıl, lisan, ahlak-ı zemime, yalancılık, kovuculuk, iki yüzlülük, gıybet, enaniyet, hased, haylazlık, arsızlık, hilekârlık, mask(h)aralık, garaz, batalet, işsizlik, rabıta ve intizam, adalet, merhamet, ebna-yı cinse merhamet, hayır ve hasenat, vazife, hıfz-ı sıhhat mebahisi*' bi'l-etraf tefhim edilecektir."

"Üçüncü sene haftada 2 ders. *Rehnüma-yı Ahlak nam risalenin münderecatına şakirdanın layıkıyla kesb ü vukuf eylemeleri lazım olmağla mebahis-i atiyeye dair vazifeler tertib ettirilecektir. "İnsanın sair hayvanlardan farkı, gençlik, ilim, ibadet, riayet, ziyankârlık, ağız gevşekliği, tahkir, insaniyet, sadakat, hüsn-i karin, azamet ve vakar, inad, nezafet, sehavet, buhl, muavenet, ülfet, edeb ve hürmet, hukuk-ı uhuvvet, iffet ve hamiyet* (Madde 26)'.[251]

İnas Rüştiyeleri Kıraat kitaplarının ahlakla ilgili muhteviyatı mevzuatta şu şekilde ifade edilmiştir:

İnas Rüştiyeleri Ahlak dersi müfredatı, müfredatın altıncı kısmını oluşturmakta, 'Ev Hanımının Vezaif-i Ahlakiyesi' başlığını taşımaktadır. Ahlak dersinin müfredatı, dördüncü sene haftada 1derstir. Dördüncü senenin müfredatı 9 maddede belirlenmiştir.

---

[251] Mahmud Cevat İbnüşşeyh Nafi, *Maarif-i Umumîye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, XIX.Asır Osmanlı Maarif Tarihi,* Hz.Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 424-459.

Dördüncü sene müfredatı şu şekildedir.

1.Halık-ı kainata karşu olan vezaif-i ubudiyet: Evamir-i ilahiyeye inkıyad ve nevahi-i ilahiyeden ictinab, yalan yere yemin etmemek, âdâb-ı diniye, padişaha ve hükümete ve memlekete karşu olan vezaif, sadakat ve istikamet, hamiyet, haysiyet-i şahsiye, tevazu, kendi hata ve noksanlarını görmek, mihnet zamanında tahammül, sabır, hiddet ve hasedin zararları.

2. Aile içince kız: E*beveyne ve akrabaya karşu itaat, hürmet, muhabbet ve şükür, mahmidet(?), işlerinde anlara muavenet, hastalık ve ihtiyarlıklarında teselli ve hidmet etmek.*

3. Biraderlerle kız karındaşların vezâifi: Birbirlerini sevmek, büyüklerin küçükleri himayesi, küçüklerin büyüklere hürmeti, misaller.

4. Hademeye karşı vezâif ahlakiye, anlara daima iyilikle muamele.

5. Mektebde kız: Müdavemet, itaat, sa'y-u gayret, edeb ve terbiye, muallimlere karşu vezâif. Arkadaşlara karşu vezaif.

6. İnsanın kendi zatına karşu vezâifi: Vücuda bakmak (temizlik, kanaat ve itidal).

7. Evde idare ve tasarruf: Ziyankâr olmamak, herkes içün çalışmak mecburiyeti, elişlerinin muhassenatı.

8.Hayvanata iyilikle muamele etmek, anlara beyhude yere eziyet vermemek.

9. İnsalara karşı vazaif: Şefkat ve merhamet, iyilik, hüsni imtizac ve istinas.[252]

---

[252] Mahmud Cevat İbnüşşeyh Nafi, *Maarif-i Umumîye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, XIX.Asır Osmanlı Maarif Tarihi,* Hz.Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.291; s.265-266..

Tespitler gösteriyor ki Osmanlı İbtidaileri ahlak derslerinde, vicdan ahlakı diğer adıyla vazife ahlakı olarak düzenlenmiş, İnas ahlak dersleri için ayrı bir müfredat yayınlanmış, okutulmak üzere üç ders kitabı belirlenmiş görünmektedir.

İdadi Ahlak Müfredatı

Rüştiye+İdadide, yani birleşik okullarda, müfredat beş yıllıktır. Yani Rüştiye ve İdadi son sınıflarında ahlak dersi konulmamıştır. Ahlak ders müfredatı İddailer için şu şekilde düzenlenmiştir:

*"**Ahlak-ı nazarî**: İlm-i ahlakın tarifi, mevzuu, vicdan ahlakı, hayır ve şerrin temyizi, bu hislerin terbiye ile terakkisi, mesuliyet-i ahlakiye, şerait-i mesuliyet, derecat ve hududu, **vezâif-i ahlakiye**, kanun-ı ahlakın evsafı mümeyyizesi, kaide-i ahlakın tayini. Hayr-ı vazife-i nazife. Şahs-ı insanın haysiyet-i zatiyesi, hukuk ve vezâif beynlerindeki münasebet, enva-ı vezâif, ahlakın gayeti ve kuvve-i teyidiyesi, fazilet ile saadet beynindeki münasebat, zevk-i vicdani, azab-ı vicdani, mükâfat-ı uhrevîye.*[253]

***Ahlak-ı amelî**: Vezâif-i şahsiye. Kaide-i esasiyesi, enva-ı fezâil-i şahsiye, itidal, hüsn-i tedbir, şecaat, sıdk, incaz-ı kavl ve va'd, şeref-i zati, hayat, sa'y, ilh. Eşhas beynindeki münasebat. Ebna-yı nevin hayatına hürmet, fiil-i katlin hürmeti, müdafaa-i nefs-i emr-i meşruî, ebna-yı nevin saadet ve şöhretine teaddi etmemek, iftira ve bedgülük(?), haset, ilh. Ebna-yı nevin mal ve mülküne teaddi etmemek. Ukud ve mukalevatın mahkemiyeti, hasenat. **Vezâif**-i aile, evliya-yı ailenin vezâif-i mahsusası. Evladın velilerine karşı vezâifi, evladın yekdiğerine karşı vezâifi, hiss-i aile. Vezâif-i umumîye. Kavânîn-i memlekete itaat, vergi, hizmet-i askeriye."*[254] Müfredatta 'vezaif' kavramının yoğunluğu açıktır.

---

[253] Bk.Mahmud Cevat İbnüşşeyh Nafi, *age*,, s.412; s.374.

[254] Bk.Mahmud Cevat İbnüşşeyh Nafi, *age,* s.412, 413. Ayrıca idadi müfredatı için bk. Fatih Demirel, *Mekteb-i İdâdî*, AÜSBE Doktora Tezi, Erzurum 2010, s.151, 152.

Yine özel okullardan birisi olan İttihad ve Terakki Cemiyeti Nümune Mekteb-i Sultani'si 1. sınıf, 2. sınıf, 3. sınıf, 4. sınıf, 5. sınıf dersleri arasında 1332/1914 yılında haftalık 2'şer saatlik *Malumat-ı ahlakiye ve Medeniye* dersinin olduğunu görüyoruz. Verilen bilgiye göre ders, musahabe şeklinde olacaktır. Musahebeler '*aile, mektep, vatan, cemiyet* konularına ait olarak ahval ve vekayiin ilcaatına ve müsaadesine göre tertib edilecektir.[255] Cemiyeti 'vazifeleri' dördüncü sınıfa yani İdadi kısmına toplar. Üçüncü ve beşinci senede 'medenî' konulara yer verir.

İkinci senede haftada 2 saatte "*aile, aileye ve büyüklere hürmet ve muhabbet, ilmin kadr ü kıymeti, mektep, vatan, ecnebi mektepleri, nezafet, vikaye-i sıhhat, nezaket, israf u tasarruf, yalancılıktan tevakki, haysiyeti muhafaza, cesaret, hiddet, zulüm, iyilik ve fenalık, vicdan istirahatı, vicdan azabı*."[256]

Üçüncü senenin müfredatı ise "*Hükümetin hizmetleri, mahkemeler, jandarmalar, polisler, askerler, mektepler, yollar, belediyeler, kanunlar, intihabât, mebusân ve a'yân, müddetleri, şerefleri. Osmanlı vatanı ve vatana hizmet*."[257]

Dördüncü senenin müfredat programı, "*vazife, vezâifin taksimi: veaif-i diniye, vezâif-i nefsiye, vezâif-i insaniye, vezâif-i beytiye ve vezâif-i medeniye*"dir.[258]

Beşinci senenin müfredatı "*Hükümet, hükümet-i mutlaka, meşruta, cumhuriye. İdare-i mutlakanın mehaziri, meşrutiyetin fevaidi, kanun-ı esasi, kuvve-i icraiye, kuvve-i kanuniye, kuvve-i adliye, hâkimiyet-i milliye, intihabât; suret-i icrası, devair-i*

[255] Bk.Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *İttihad ve Terakki Nümune Mekteb-i Sultanisi Talimatnamesi ve Müfredat Programı,* Yeni Turan Matbaası, İstanbul 1332, s.26 ve 28 ve 33.
[256] Bk.Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *age,* s.32.
[257] Bk.Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *age,* s.36.
[258] Bk.Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *age,* s.40.

merkeziye, vilayat-ı mecalis-i umumîyesi, belediye teşkilatı ve mahkemeler"dir.[259] Altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu senede ahlak dersine yer verilmemiştir.

Ahlak yazarı Ali Seydi'nin adından yukarıda söz ettiğimiz eseri '*Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye'nin* müfredat konuları ise bir diğer örneğimizdir. Ahlakî ve 'medenî' konular eserde şu şekilde sıralanmaktadır: Eşkal-i hükümet, insan [hukuk-ı beşer], fezâil ve rezâil [kanun], ilim ve marifet [medeniyet], iffet ve istikamet [mevadd-ı cezaiye], kerem ve şefkat [darulaceze], aile [miras, hıfzıssıhha], arkadaşlık, dostluk [adab-ı muhabere], mekteb, mekteb arkadaşlığı [mektebler, derecat-ı tahsil], seha [vergi, rüsum], iktisad, israf [şirketler], afv, hatalar, intikam [diplomatlık], şecaat, sebat ve metanet [askerlik], hased, gıbta, kanaat, aç gözlülük [rekabetin ilim-i servetçe mahiyeti], nısfet ve adalet [teşkilat-ı adliye], nezafet, tevazu, hilm [belediyeler], vazifeşinaslık, vatanperverlik [hükümetin ve ahalinin vaifesi], bazı tevarih-i milliye [teşkilat-ı hükümet]. Yazar köşeli parantez yöntemini kullanarak ahlak ve medeniyet konularını ayırmaktadır. Köşeli parantezin dışındakilerle 'ahlakî', içindekilerle 'medenî' konuları vermekte ve bu konuda dikkat etmeleri için ders öğretmenlerini uyarmaktadır.

Tespitlerimiz göstermektedir ki Osmanlı ortaöğretim (Rüştiye + İdâdî) ahlak dersleri, teorik ve pratik olmak üzere düzenlenmiş, pratik (amelî) kısmı müfredatı, 'vazife ahlakı' olarak düzenlenmiş, ayrıca 'vicdan ahlakı' olarak ifade edilmiştir. Rüştiye ve İdadilerde okutulmak üzere beş ders kitabı belirlenmiştir. Bu kitaplar ve ders saatleri şunlardır:

---

[259] Bk.Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *age,* s.44.

a. Musahhah Vezâif-i Etfâl, birinci sene, haftada 1 saat.

b. Rehber-i Ahlak, ikinci sene, haftada 1 saat.

c. Bergüzar-ı Ahlak, dördüncü sene, haftada 1 saat.

d. Ahlak-ı Hamide, beşinci sene, haftada 1 saat.

e. İlm-i Ahlak, altıncı sene, haftada 1 saat.

Ahlak Eğitiminin Yönetim ve Kontrolü: Müdür-i Saniler

İdadilerdeki ahlakla ilgili yapılan bir başka husus, ahlak dersi pratiğine yöneliktir. M.11 Mart 1906 (R.24 Şubat 1321) tarihli irade-i seniyye ile yürürlüğe giren nizamname gereği, *öğrencilerin ahlaklarıyla ilgili hususlara* daha fazla önem verilmesi maksadıyla İstanbul'daki *Âlî Mekteplere ve İdâdîlere 'müdür-i sânîler' atanmış* ve adı geçen nizamname ile 'müdür-i sânîler'in görev ve sorumlulukları ahlak dersinin eğitimdeki pratiği açısından belirlenmiştir. Müdür-i Sânîlerin mektepteki ahlakla ilgili görevleri şunlardır:[260]

1. Müdür-i sânîler, tatil günleri haricinde her gün okulda bulunarak Din ve Ahlak Bilgisi ile ilgili dersleri kontrol edecek, öğrencinin, dini adap ve güzel ahlak dairesinde eğitilmelerine daha fazla özen göstereceklerdir.

2. Müdür-i sânîler, okunmakta olan Din ve Ahlak Bilgisi ile ilgili kitapların ve muallimler tarafından anlatılan ve yazdırılan derslerin, öğrencinin faydasına olmadığını anladıkları takdirde, o kitapların yerlerine öğrenciye faydalı başka kitapların seçilmesi konusunu okul müdürü ile müzakere edeceklerdir. Müzakere sonucu, birinci müdürler tarafından nezarete bildirilecektir.

---

[260] BOA, İ. KAN, 4/1324 M-1. Zikreden, Fatih Demirel, *agt,* s.66, 67

Öğretmenler tarafından anlatılan ve yazdırılan derslerde dahi lüzumsuz bir durum tespit ederlerse, durumu derhal okul müdürüne bildireceklerdir.

3. Müdür-i sânîler, dini vazifelerinin ifasını aksatanlara ve güzel ahlaka aykırı hal ve harekette bulunanlara öncelikle nasihat ve tembih edecekler, bundan sonuç alamadıkları takdirde, talimatname doğrultusunda verilecek cezayı, okul müdürü ile birlikte kararlaştıracaklardır.

4. Müdür-i sânîler, Din ve Ahlak Bilgisi umumî imtihanlarında hazır bulunacaklar ve her ders yılı sonunda, bu derslerle ilgili, öğrenci hakkında toplanmış olan bilgiyi yazılı olarak, okul müdürleri aracılığıyla, Maarif Nezareti'ne bildireceklerdir.

5. Müdür-i sânîler, icabında güzel ahlaka dair gerekli nasihati yapacaklar ve öğrencinin terbiyeli olmasına, ahlakının düzeltilmesine, dini vazifelerini ifa etmesine itina göstereceklerdir.

6. Müdür-i sânîler, öğrencinin durumuna, ahlakına, vukuatına, dini vazifelerini yerine getirme derecelerine dair bir defter tutacaklardır. Bu defter dikkate alınarak, yılsonunda her öğrenciye dini ve ahlaki terbiyeden birer not verilecektir. Bu notların toplamı dikkate alınarak, *Terbiye-i Diniyye ve Ahlakiyye* ismiyle birer derece takdir edilip, bu derece, öğrencilerin mezun olduklarında alacakları şahadetnamelere yazılacaktır.

7. Müdür-i sânîlerin vazifelerini yerine getirip getirmedikleri, Maarif Nezareti'nce kontrol edilecek ve işlerini aksatanlar hakkında gereken muamele yapılacaktır.

Sonuç

Osmanlı dönemi ahlak eğitimini, bir bütün olarak klasik ve modern ahlak eğitimi olarak ayırmamız gerekmektedir. Klasik ahlak eğitimi, Osmanlı düşüncesinde İbn Sina'nın sistematize ettiği İslam ilimler sisteminden tevarüs edilen pratik felsefi ilimlerin bir cüzü olarak anlaşılmış ve aktarılmıştır. Aktarımda, fütüvvetname, vasiyetname, siyasetname, ef'al-i ibad, ilmihal gibi daha özel alanlara ait ahlak eserleri yanında, aklî/felsefi bir ilim olarak ahlak geleneği de varlığını hep koruya gelmiştir. Sonuncu anlamıyla Osmanlı ahlakı, 'ahlak (ilm-i ahlak), ekonomi (ilm-i tedbir-i menzil) ve politika (ilm-i siyaset yahut ilm-i tedbir-i medine)' olmak üzere üçe kısma ayrılmaktadır.

Klasik Osmanlı ahlak eğitimi, Sokrates, Platon ve Aristoteles'le başlayıp İslam filozoflarıyla devam eden bir eğitim mirasıdır. Bir bütün olarak o erdem ahlakı ve eğitimidir. Hikmet, Cesaret ve İffet olmak üzere üç temel erdemine ilave olarak ortaya çıkan dördüncü tamamlayıcı Adalet erdemi, Osmanlı ahlakının ve ahlak eğitiminin başat ilkesidir. Evren ve içindeki insan bu ilke üzerine yaratılmış, Osmanlı devleti bu ilke üzerine kurulup şekillenmiş, insan bu ilke üzerine yetkinlik kazanmıştır. İnsanda/ailede, devlette, evrendeki ahlakî düzen (nizam) ve barış (salah) bu ilkeyle kalıcılık kazanmıştır. Kınalızade bu ilkeyi eserinin sonunda *'daire-i adliye'* adıyla anıp aktarmaktadır. Adalet ilkesi, 'döngüsel (daire)' harekete sahiptir. Bu ilkeyle hareket eden insan, devlet ve evren ebedileşmektedir. İlkenin kaynağı Tanrı'dır, bu bakımdan o ilahî bir sıfattır. Ahlakî varoluş, varolduğu yerde sonlanmakta, sonlandığı noktada başlamaktadır.

Osmanlı ahlak eğitimin ikinci döneminde, İslam ilimler sisteminin teorik-pratik (nazari-ameli) hikmet anlayışı varlığını sürdürür ama döngüsel adalet ilkesi ortadan kalkar. Adalet'in adına erdemler arasında yer verilir ama artık o ahlakın başat ilkesi değildir. Bu dönemin ahlak eğitiminde başat ilke, 'vazife (çoğulu ve-

zaif)' kavramıdır. Ancak vazife tek başına bir ilke değildir. Onun ilim veya fen adıyla bir ikiz kardeşi (tev'em) vardır. Bu anlayışta ilim/fen/siz bir insan, bir devlet ve evrenin varlığı söz konusu değildir. Ancak Fransız filozoflarından Russo, insan doğasını bozduğu iddiasıyla ilim/fen/e eleştiri yöneltmektedir. Onun bu eleştirisinin etkisiyle 'vazife/vezaif' kavramının Osmanlı ahlak eğitimine girdiği ve ahlakî içeriğinin başat ilkesi haline geldiği görülmektedir. İlk ahlak eseri yazanlarda görülmeyen kavram, Fransız eğitim projesiyle/modeliyle yeniden yapılanan ahlak eğitimi müfredatında kavram doğrudan yerini almaktadır. İlk ahlak eseri yazan Mehmet Sadık Rifat Paşa'nın vazife kavramını belirleyip belirlemediğini bilmesek de onun dönemin ahlak eğitimini 'ilim/fen ve ahlak' ikiz kardeştir' ilkesini belirlediğini eserinde sezebiliyoruz. İşte Osmanlı dönemi ikinci yarısında yeni bir medeniyet oluşturabilmek için 'olması gereken' kabul edilen iki/z kardeş/temel/den birisi olarak ahlakın ilkesini ve içeriğini 'vezaif' kavramı oluşturur. Ancak bu medeniyet değişiminde verilecek eğitimde ahlakın ikiz kardeşinin hangi 'ilim' olacağı sorun olur. Ahlak bazen edebiyat, bazen içtimaiyat, bazen siyaset (medenî) gibi bir, bazen medeni, kanunî ve iktisadî gibi iki veya daha ikiden çok ilimlerle birlikte verilmesi düşünülür ve denenir. En son düşünülen ve denenen ilim, 'din'dir.

Osmanlı ahlak eğitimi nedeniyle belirtmemiz gereken son husus, Osmanlıda yeni bir eğitim kurumu (teşkilat-ı cedide) oluşturma/değişim meselesinde gündeme gelen ve uygulamaya konulan kız mektepleri tecrübesi ile bu tecrübede yer alan ahlak eğitimidir. Yukarıda kız rüştiye mekteplerinin ahlak müfredatı verildi. Bildiğimiz kadarıyla dönemin kız mektepleri tecrübesi üzerinde bugüne kadar durulmamıştır. Oysa Osmanlı kız mektepleri eğitimi, cumhuriyet döneminde tevarüs edilen ve günümüze kadar gelen eğitim tarihimizin en önemli tecrübelerinden birisidir. Tarihimizin bu önemli tecrübesi üzerinde durulmasına ve geliştirilmesine eğitim tarihimiz açısından bir ihtiyaç olduğu kanaatini taşıyoruz.

Kaynakça

A.İrfan, *Mufassal Ahlak-ı Medenî,* .Mahdumları Matbaası, İstanbul 1329.

A.N., *Ahlak-ı Diniye ve Vezaif-i İslamiye*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul 1331.

Abdurrahman Şeref, *İlm-i Ahlak,* Darulhilafetilaliyye 1312.

Ağırakça, Gülsüm Pehlivan, *Mekteplerde Ahlak Eğitim ve Öğretimi (1839 - 1923),* Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

Ahmed Naim, *Ahlakı İslamiye Esasları*, Amidi Matbaası, İstanbul 1340-1342.

Ali Seydi, *Mekâtib-i İdâdîyeye Mahsus Terbiye-i Ahlakiye ve Vataniye,* Kısm-ı Salis, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1328.

Ali Seydi, *Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye,* Kısm-ı Evvel, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet 1329.

Cevad, *İnkılab-ı Hakikî Metin Ahlakla Olur*, Gençlik Kütüphanesi aded 1, Tarihsiz.

Cihan, A.Kamil, "Şirvani'nin İlimlerin Tanımı ve Meseleleri İlgili Eseri: el-Fevaidu'l- hakaniyye", *The Journal of Academic Social Science Studies JASS,* Volume 6 Issue 4, April 2013, ss. 229-243.

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler (Nesayıhu'l-vüzera ve'l-ümera),* Sd. Hüseyin Ragıp Uğural, İstanbul 1987.

Demirel, Fatih, *Mekteb-i İdâdî*, AÜSBE Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Engelhard, A. D., "Maarif-i Umumiye Teşkilatı ve Mekteb-i Sultani", *Türkiye ve Tanzimat, Devlet-i Osmaniyenin Tarih-i Islahatı 1826-1882*, müt. Ali Reşad, Martin-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1328.

Görkaş, İrfan, *Osmanlı Mekteplerinde Ahlak*, Birleşik, Ankara 2014.

Görkaş, İrfan, *Mehmet Arif Bey'in Ahlak Felsefesi*, Birleşik, Ankara 2014.

İbn Sina, *en-Necât*, çv.Kübra Şenel, Kabalcı, İstanbul 2013.

İbnü'l-emin Mahmud Kemal, *Ahlak*, Dersaadet 1308.

İçelli Abdullah, *Ahlak-ı Dinî*, Hürriyet Matbaası, İstanbul 1328.

Kamil Miras, *Ahlak-ı Şeriye Dersleri*, Hukuk Matbaası, 1330-1332.

Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, Hüdavendigar Vilayeti Matbaası, 1288, c.1.

Kınalızade, *Ahlak-ı Alaî*, Klasik, Hz.Mustafa Koç, İstanbul 2007.

M.Abdülkadir, *Mekarime'l-ahlak*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1326.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Ahlak Vazife-i Şahsiye ve İctimaiye Fennidir,* Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1327.

Mahmud Cevad&Fehmi Ferah, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyet-i Muhtereme-sine Mensub İkiçeşmelik Kulübünde Din Dersleri 1, Fezail-i Ahlak*, Mizanulhukuk Matbaası, İzmir 1324.

Mehmet Sadık Paşa, *Risale-i ahlak,* İstanbul 1280/1863

Mehmet Sadık Paşa, *Zeyli Risale-i Ahlak*, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1275.

Mehmet Said, *Vezâifu'l-inas*, Dördüncü baskı, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul 1311.

Muslihiddin Adil, *Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1339/1923.

Naima, *Tarih-i Naima*, Tabhane-i Amire, İstanbul 1280, c.1.

Osman Şevki, *Yeni Usûl Talim-i Kıraat,* Selanik 1330.

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Üsküdar Kulübü, *İttihad ve Terakki Nümune Mekteb-i Sultanisi Talimatnamesi ve Müfredat Programı,* Yeni Turan Matbaası, İstanbul 1332.

Ömer Nasuhi, Nazari ve Ameli Ahlak-ı İslamiye Dersleri, Ahmed Kamil ve Şeriki Matbaası, İstanbul 1928.

Paul Doumer, *Terbiye-i Ahlakiye ve Siyasiye ve İctimaiye ve İktisadiye*, Müt.Cemal Fazıl, Ahmed Sak Bey Matbaası, Dersaadet 1325.

Said, M., *Fezail-i Ahlakiye ve Kemalat-ı İlmiye* 1, Kantar Biraderler Matbaası, İstanbul 1299.

Soru-Cevap Faslı

Bir Katılımcı:

Şöyle bir küçük hatırlatma yapabilir miyiz acaba. Özellikle 2002 sonrası dönemde sanki AK Parti geldi daha muhafazakar insanlar var artık, dolayısıyla bir tılsım değmiş gibi insanlarda, ahlaki yönden. Devletin görevi midir, sivil toplum bağlamında biliyorsunuz ahilik denilen bir teşkilat var. Osmanlıda Selçukluda başlayan ama Osmanlıda da üst noktaya gelen ve bu onun çok önemli bir özelliği devletten bağımsız yani bugünkü modern anlamda STK dediğimiz batıda da çok önem arz ediyor şu dönemde. STK'lar birçok şeyi yaparken biliyorsunuz hani çağımızın onlarla işbirliği yaparak belki birçok şeyi dönüştürme anlamında bu Ahilikte de biliyorsunuz sanatsal yönden geri kalınmıyor. Akşam eğitimi ve ahlak eğitimi anlamında bu medreseleri tamamlayıcı tarzda faaliyetler yaapılıyor . Dolayısıyla bu anlamda devletten böyle bir toplumda ahlak elbette alınması gereken tedbirleri oluyor, ama yani insanları sanki maya olarak ona müsait değillermiş de siyasilerin iktidar ile birliktte yozlaşmış gibi bir şey söylenebiliyor.

Dolayısıyla arkadaşlar ahlaki yönde gelişmede katkısı anlamında, ahilik teşkilatı ile ilgili birkaç bir şey belki söyleyebilirse, çünkü bir bütün olarak ahlak kavramının şöyle tanımlanması her şeyi kuşatması anlamında katkı olacaktır ve bu anlamda STK'larında işin içine katılark bunun devletten bağımsız olarak yürümesi gerektiği kanaatindeyim, yani ahlak eğitiminin formel değil ama informel tüm toplum tabakasında daha sivil şekilde olması gerektiği düşünülebilir miyiz? Teşekkür ediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya:

Efendim teşekkür ederim. Benim konuyla ilgili yazmış olduğum küçük bir makale vardı. "Değerler Eğitiminde Bir Meslek Teşkilatı Ahilik" isminde, evet dediğiniz doğru STK'lar birşey yapıyorlar şu anda. Nasıl yapıyorlar şekil A da görüldüğü gibi yapıyorlar. Bu sayı artırılmalı ancak bundan önceki oturumlarda hocalarımdan bir tanesinin verdiği örnek beni üzdü. Şöyle üzdü "telefona bakmayı öğrendin mi?" dedi. "Evet öğrendim." dedim. "Yalansız ticaret olur mu?" kişinin öğrendiği bu. Hatta siyasetin yalansız olmayacağı bizim zihinlerimize kazınmış bir şey.

Efendim önce ustayı eğitmemiz lazım, o da nereden olacak anneden başlayacak. Önce kadınlarımızı eğiteceğiz. Onlar beşik sallayarak dünyayı sallar onlar işte o ustaları yetiştirecekler, o ustalar çırakları yetiştirecek. Bu konuda sivil toplum kuruluşları, onların ben bağımsız oldukları takdirde üzerlerine düşenleri yapacaklarını düşünüyorum, ama daha fazlası yapılabilir mi? Elbette en iyisi yapılana kadar daha fazlası yapılabilir, diyerek fazla uzatmayayım. Şimdi tabii burada benim az önceki müzakere tarzına baktığınızda adalet temelli birde kendi mesleğinde en yetkin kişi olma ve onu eksiksiz, kusursuz gerçekleştirme. Çünkü adaletin gerçekleşmesi ancak öyle mümkün.

Eğer bunu yapmıyorsan adalet gerçekleşmiyor. İlk başta Allah'ın adalet sıfatı. Onun sıfatının yansımasıdır. Hatırlayınız bir vahdet i vücut teorisi vardır. Dolayısıyla vahdeti şuhud teorisi vardır. İslâm tefekkürü Osmanlı tefekkürü bunun haricinde değildir Bunun dahilinde içindedir. Ahilik bunun içerisindedir, dolayısıyla oradaki loncalar olsun, değerleri olsun hep bu adalet ilkesi temelinde gerçekleştirildiğini düşünüyorum ben. Dolayısıyla fü-

tüvette de böyle başlayan bir şey. Burada bir soru sorayım kendime hocam peki bu ilke Tanzimat döneminden sonra ne oldu? Efendim ahlakçılarımıza baktığımızda ahlakçılarımız bu İslam medeniyetinin teorik ve pratik ayrımını sürdürüyorlar. Ama ne yazık ki adaletle sürdüremiyorlar. Ne yazık ki onun yerine vazife diye bir kavram kuruldu, bu kavramın konulması ise özellikle mektebi sultaniyenin kurulmasıyla yani diğer adıyla bugünkü bizim eğitim sistemimizin temeli aslını oluşturan ve bugüne kadar hiç değişmeyen, özden omurgadan söz ediyorum. 1868 veya 69'da çıkarılan bir nizamname var bugünkü adıyla kanun çıkarıyor ve zaten birinci meşrutiyet ve o sırada yani aslında birinci meşrutiyetle eğitim sistemimiz ta Fransa'nın etkisiyle kuruluyor. Engelhardt diyor ki bu proje Fransız projesidir. Amaç, ittihatı, birlikteliği sağlamak ama diyor asıl amaç içerisinden dini dışarı atmak.

Bunu niye söylüyor? Rüştiyeler kurulmuş ama ilk öğretim seviyesinde henüz lise öğretimi yok üniversiteye geçişleri sağlayanlar tamamen medrese dersleri olarak işleniyor, yani ilk öğretimde modern mektep dediğimiz rüştiyelerde okuyan öğrenci üniversiteye devam edecekse cami derslerini alıp öyle devam ediyor. Dolayısıyla Fransa bunu oradan ayıklamak için diyor ki bir sultani kurulmalı ve bu modernleşme tarzında Fransız öğretmenlere, ecnebi öğretmenlere bırakılmalı diyor ve bunu devlet uygulamaya geçiyor fakat burada ikinci Abdülhamid'i hayırla yad etmek gerekir. Ahlak derslerinin yaygınlaşması ve tekrar şekillenmesi bir kararla oluyor, okullara ikinci müdür atanıyor bilirsiniz özellikle mektebi sultani anlamında okunmuşsa bir yabancı müdür vardır bir de ikinci müdür vardır. Bu ikinci müdür işi Abdulhamid Han'ın büyük eseri. Dolayısıyla bu ikinci müdürler okullarda tam da ahlak eğitiminin kontrolünü hem ders kitabının belirlenmesinde hem konularının işlenmesi vesairesini bakanlıkarasında koordine edenlerdir. Teşekkür ederim.

Soru Aynur Gölcü:

(Psikolog)

Dünden beri katılıyorum. Öncelikle gerçekten tebrik ediyorum. Eğitim Bir Sen'i ve Türkiye Yazarlar Birliği'ni. Özellik şu noktaya dikkat çekmek istiyorum. Narsizmle başa çıkmak gerekiyor. Neden diyeceksiniz? Bahattin beyin bahsettiği biraz önceki Teoman Durali'nin tanımı hani bu seküler modern eğitimin yarattığı insan; bireyci, ben merkezci önünde engel varsa ez geç gitsinci, arkana bakma ne olursa olsun, sen biriciksinci, tek sen önemlisin senden başkası ne olursa olsuncu. Böyle bir tespitte ancak narsizmin tanımı. Bu durumda şuan biz anne babalar olarak, toplum olarak, dünya olarak her birimizin bu fırtınadan ne kadar etkilendiğini takdir etmek lazım. Ben ne kadar narsistim ya da narsist anne babanın elinde büyüyen çocuğun ne kadar bireyden benlikten bize dönüşebileceği ki bu ahlakta çok önemlidir, ahlak eğitimi diyorsak "benden" önce "bizi" düşündürmemiz gerekir. Ama geldiğimiz noktada da öncelikle sadece anneleri değil bence anne babaları rol modellerimize bu noktada oğlum sana vurduysa sınıf arkadaşın sen de ona vur aman sakın ezilme eğitimlerinden birazcık daha çocukları hoşgörü, sorunlarla baş etme nasıl olur hani arkadaşına zarar vermeden nasıl yapılır? Bunun üstüne düşünmemiz gerektiğine inanıyorum.

Kısacası Türk eğitim sisteminde özellikle önümüzde de milli eğitim şûrası var. Bu narsistlikle yani ben'den biz'e geçmeye yol açacak sistemler üzerinde konuşmamız gerekiyor. Rol modeller Mevlana ve Yunus Emre öğretileri, Hacı Bektaş-ı Veli öğretileri vesaire bunların tez zamanda eğitim sisteminde ama top yekun şekilde içerilmesinin sağlanması gerekir. Medyadan pop şarkılarına kadar Osmanlı'daki öğretici ahlaki değerli şiirlerden şuanki affedersiniz edepsizce pop şarkılarına kadar gözden geçirmemiz gerektiğine inanıyorum, teşekkürler.

Soru: Bir İzleyici

Müzakereci hocamız çok önemli bir konudan bahsetti. Burada Sultan II. Adülhamid Han'ın bu millete büyük bir hediyesi var: Kız liseleri. Yani bu kız-erkeklerin ayrı okuması ile ilgili kafa yorması ve çözüm üretilmesi var. Örnek olarak da Çalıkuşu'nu ele alabiliriz. O dönemin aydınlarının bir kısmı çocuğunu Fransız mektebine gönderiyor, bazıları da kız liselerini tercih ediyorlar. Çok marjinal bir örnek Robert'ten mezun olan Halide ile Erenköy Lisesi'nden mezun olan diğer Halide. Halide Nusret'dir, fakat bugün hocam çok acı bir gerçek Anadolu Liseleri sistemine Kız Liseleri yenildi.

Yani şu anda kız erkek mektepleri ayrımı konusu çok önemli, ben burada bu konunun ele alınmasını çok bekledim, çünkü bir kız annesiyim. Sistem bizi imam hatibe ya da özel kız okullarına mecbur ediyor. Ben kızımı devletimin kız okullarına göndermek istiyorum ve acilen bu kız liselerinin yeniden ihya edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ama anadolu lisesi sisteminde diğerini dayatmayacak bana. İki örnek tespit ettim yanlış varsa düzeltin. Bursa Kız Lisesi, -Erenköy Kız Lisesi sisteme direndi- anadolu lisesine geçti. Fakat diğer bütün Sultan Abdulhamid dönemi ve daha sonrası açılan kız liseleri iptal oldu. Şimdi hükümetin de milli eğitimin de bu konuda kız lisesi çözümünü, acilen tekrar gündeme alınması gerektiğini düşünüyorum. Anadolu Kız Meslek Liselerini kastetmiyorum. Diğer Anadolu Liselerini kastediyorum teşekkür ediyorum .

Doç. Dr. İrfan Görkaş:

Ben birkaç cümle ilave edeyim. Tabiki arkadaşımız oradan hatırlattı, biliyorsunuz ben Tanzimat sonrasıyla ilgili konuşamadım ya da müzakere edemedim, yapabilseydim. Özellikle Rüştiyelerden başlıyor modernleşme. Eğitimde rüştiyelerin üstelik iki tane olduğunu, bir tanesini kız rüştiyeleri olduğunu söyleyecektim. Ve buna bağlı olmak üzere, bunlar kız rüştiyesi olduğu için oralarla ilgili de bir müfredat belirleniyor ve ahlak müfredatı da belirleniyor, bununla ilgili kitaplar yazıyor ilk defa. Adı da kızlarla ilgili eğitim. Bu kadarla ilgili değil, ayrıca mesela kitaplarımız var, kıraat kitaplarında ahlaki konular var. Okuma kitaplarında ahlak dersi kitapları var. Modernleşme dediğimiz o dönemde bir şekilde din ilimleri var devam ediyor eğitimleri. Ama benim önemsediğim şey şu ki, kız eğitimi önemseniyor, özel olarak kız mektepleri kurulmuş ve bununla ilgili de ahlaki müfredat belirlenmiş ve de kitapları yazılmış. Aslında bu devam edebilirdi etmesi gerekiyor.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

III. OTURUM

EĞİTİM MÜFREDATLARINDA AHLAK

Oturum Başkanı Prof. Dr. Şükrü Karatepe

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi)

Sayın başkan değerli misafirler vakit geçirmeden başlamak istiyorum. Eğitim ve Ahlak Şûra'mızın öğleden sonraki oturumunu açıyorum. Değerli arkadaşlar iki konuşmacı ve iki müzakereci var. Sabahki oturumda saat aştığı için zamanının normal süresini, biz de bunu yarım saat sonra başlattık. Ben fazla konuşmayacağım oturumu yöneteceğim.

Ben biraz hafif disiplinli olduğum için yani verdiğim sürelerle oturum düzen içerisinde gitsin haksızlık olmasın diye düşünüyorum. İki grup arkadaşımız bir konuşmacı bir müzakere şeklinde ben buraya davet edeceğim. Önce Batı Eğitim Müfredatında Ahlak daha sonrada İslâm Ahlakının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorununu tartışacağız. Oturumumuzun başlığı ise Eğitim Müfredatlarında Ahlak, evet doğrudan doğruya pratiğe yönelik olarak eğitim müfredatlarında değişik seviyelerdeki eğitim yapılırken ahlak nasıl müfredata girecek, dahil edilecek. Bu konu arkadaşlarınız tarafından tartışılacak. Batı eğitim müfredatında ahlak konusunu konuşmak üzere Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik ile müzakereci Doç. Dr. Şamil Öçal'ı buraya davet ediyorum. Artık

her şey eğitimle öğreniliyor. Eğitim tabi nerede başlıyor nerede bitiyor, bizim bilmediğimiz bir şey. Babannemizden öğrendiğimle, öğretmenimizden öğrendiğimi birbirinden nasıl ayırabilirim bilmiyorum. Fakat modern çağ bugünkü yaşama biçimi artık müfredat diye bir şeyden söz ediyor. Bir konu eğitim kapsamına girmiş ise onun bir müfredatının olması gerekiyor. Değerli arkadaşlarımız şimdi bunu tartışacak daha önce konuşmacı olarak sözü Zafer Çelik beye veriyorum inşallah sunumunu yapacak arkasından da Şamil bey tartışacak.

Batıda Eğitim Müfredatında Ahlak Eğitimi

Zafer Çelik, Dilruba Toklucu

(Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA)

Giriş

Gençlerin eskiden yaşlılara, ailesine ve öğretmenlerine karşı sevgi ve saygı gösterdikleri sıklıkla dile getirilir. Artık gençlerin bu tür davranış sergilemedikleri, bugünün gençlerinin örf ve adetlere saygısının azaldığı ve disiplinden uzak oldukları, kendilerine yönelik eleştirilere artık tahammül edemedikleri ve nezaket sınırları dışında tepki gösterdikleri yapılan eleştiriler arasındadır. Ancak bu eleştiriler yalnızca Türkiye'nin konusu değildir. Batı ülkelerinde de bahsi geçen eleştiriler ifade edilmekte, gençlerin yeteri kadar değer ve ahlak eğitimi almadığı belirtilmektedir. Gençlerin bu sorumsuz hallerinden kurtulması için önerilen en temel hususlardan biri de ahlak eğitimidir (Adolfo, 2012).

Batı ülkelerinde, ahlaki değerlere verilen önemin azalma nedenleri ve ahlaki değerlerin okullarda nasıl kazandırılacağı önemli bir tartışma alanıdır. Çünkü ahlak eğitimi ile bireysel olarak iyi insan olma ve toplumsal düzen / birlik yakından ilişkili olarak sunulmaktadır. Bu durum, okullarda ahlak eğitimini zorunlu kılmaktadır. Buna rağmen ahlak eğitimin uygulama yöntemlerinde

bir birlik yoktur. Örtük ve açık müfredat yolu ile yapılabilen ahlak eğitimi sürecinde, çocuklara ve gençlere doğru ve yanlış olan hususların neler olduğu öğretilmektedir. Bununla birlikte, bazı okullarda ahlak eğitimi, bağımsız bir ders olarak ya da disiplinler arası olarak gerçekleştirilmektedir ("Moral education", ty.; Nord ve Haynes, 1998).

Bahsi geçenlerden anlaşıldığı üzere, ahlak eğitimi ile okullar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çünkü okul, birçok pratik ile toplumun ahlaki değerlerini sonraki nesile aktarmaktadır. Aslında, eğitim sistemindeki çeşitliliklere ve toplum yapısına göre değişse de okulun temelde iki işlevi vardır: Sosyalleşmeyi sağlama ve kültür aktarımı (Ballantine ve Hammack, 2012). Bu iki işlev özünde ahlaki değerlerin bir sonraki nesile aktarımını gerçekleştirmekte, sosyalleşme süreciyle birlikte çocukların toplumun ahlaki değerlerini öğrenmesini sağlamaktadır. Kitle eğitimi de diyebileceğimiz bu süreçte iktidarın rolü önemlidir. Hangi davranış, beceri ve bilgilerin bireylere/topluma öğretileceğini belirleyen iktidar, özellikle ulus-devletlerin değerlerini, davranışlarını ve mitlerini; tarih, coğrafya ve vatandaşlık gibi derslere dâhil ederek kültürel ve ulusal kimliğini pekiştirmiştir. Devletin ideolojisi ve ulusal kültürel değerler, müfredat içeresinde yer alan çeşitli oyunlar ve okul ritüelleri yoluyla örtük bir şekilde öğrencilere aktarılmıştır (Green, 1997). Eğitim kurumlarında, toplumu belirli değerler çerçevesinde şekillendirmek, çocukları sosyalleştirmek ve belirli kültürel unsurları aktarmak amaçlanmış; böylece, ulus devletler belirli bir ahlak ve karaktere sahip vatandaşlar yetiştirmeye ve ulusal kimliği inşa etmeye çalışmışlardır (Breuilly, 2001; Billig, 1997; Hobsbawm, 1995). Okullar, yeni nesillere toplumun ihtiyacı olan çeşitli bilgi ve becerileri kazandırarak gerekli işgücünü hazırlama ve kültürel değerleri, normları, toplumsal gelenekleri ve sembolleri bir sonraki nesle aktarma rollerini üstlenmiştir. Çocuklar, okullarda vatandaş-

lık değerlerini, otoriteye ve toplumsal kurallara saygı duymayı (yerinde oturma, kapıyı çalarak içeri girme, parmak kaldırarak konuşma vb.) öğrenmekte, yaşamlarının ileriki yıllarında öğrendikleri davranışları yasalara ve kurallara uyarak göstermektedir (Mooney, 2013). Özetle, kitle eğitiminin kurumları olan okullar doğası gereği sosyalleşme ve kültürün aktarımı işlevini yerine getirirken ahlak eğitimini de gerçekleştirmektedir. Devletlerde eğitim kurumlarından etkin bir şekilde faydalanarak, kendi tanımladığı hakim ahlaki değerlerin aktarımını sağlamaktadır. Bu çalışmada ahlak eğitimi, yukarıda bahsedilenler üzerinden ele alınacak, kavramsal çerçevesi çizildikten sonra ahlak eğitimi, dini eğitim ve vatandaşlık eğitimi temelinde incelenecektir.

Ahlak Eğitiminin Önemi

Ahlak eğitiminin nedenönemli olduğu ve niçin öğretilmesi gerektiği bahsedilmesi gereken bir konudur. Birçok eğitimci ve ahlakçı, toplumsal düzen ve birliği sağlamak için ahlak eğitimin kritik olduğunu ifade etmektedir. Çocuğun eksiklikler ile dünyaya geldiği ve dünyayı anlamak için bir rehbere/yol göstericiye ihtiyacı olduğu düşüncesi, ahlak eğitimin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve toplum içinde yaşamak zorundadır.Yaşanılan toplumun da varlığını devam ettirebilmesi, birlik ve düzenin sürmesi için toplumun bazı ahlaki erdemlere sahip olması gerekmektedir. Dürüstlük, saygı, sorumluluk gibi toplumsal ahlakın zeminini oluşturan bazı değerlerin ahlak eğitimi kapsamında çocuklara öğretilmesi toplumsal düzen için zorunluluk arz etmektedir. Bu vesile ile çocuklar toplum içinde yaşamayı öğrenir ve toplumsal birlik gerçekleşir. Böylece çocuklar bireysel olarak da iyi bir insan olarak yetişirler ("Moral education", ty.; Copson, 2012; Nord ve Haynes, 1998).

Ahlak Eğitiminin Kavramsal Çerçevesi

Ahlak eğitimi denildiğinde sıklıkla dini eğitim akla gelmektedir. Ancak, ahlak eğitimi sadece dini bir mesele değildir ve dini eğitim kapsamında ele alınmamaktadır. Toplumun seküler kesimleri de ahlak eğitiminin gerekliliğinden bahsetmektedir. Seküler kesimlerin talep ettiği ahlak eğitimi, aşkın bir gelecek için değil "şimdi ve bura için"dir. Örneğin, İngiltere'de dini ve seküler ahlak eğitimi yakın zamanda bir tartışma olarak öne çıkmıştır. Hümanistlerdeahlak eğitimi talep etmektedir fakat onlara göre ahlak eğitimi kendisine referans olarak dini/kiliseyi almaz. Hümanistler, çocukların rasyonel düşünmesini cesaretlendiren inançlar hakkında adil, dengeli ve nesnel bir eğitim almasını talep etmektedirler. Ahlak eğitimi ayrımcılığa karşı olan ve toplumu bir araya getirmeye yönelik pozitif vurgusu olan eğitim olarak tanımlanmaktadır. Burada ahlak bir aşkın varlığın bize bir buyruğu olarak değil, toplumu bir arada tutmaya yönelik olarak sunulan bir şey olarak ortaya çıkmaktadır (Copson, 2012).

İyi insan yetiştirmek ve toplumsal düzeni sağlamak için ahlaki değer ve erdemlerin öğretilmesini hedefleyen ahlak eğitiminde karakter eğitimi, değerler eğitimi, vatandaşlık eğitimi gibi birçok eğitim programı/modeli vardır. Ahlak eğitimi, daha çok dini tonları ima ederken, karakter eğitimi toplumu bir arada tutan ve uyum içinde aşamamızı sağlayan iyi alışkanlıklar ve sivil erdemleri çağrıştırmaktadır ("Moral education", ty.). Sivil eğitim ise özellikle seküler ve çoğulcu bir toplumda toplumsal huzurun korunması için, anayasal gelenekte de yer alan bazı sivil erdem ve değerlerin çocuklara aktarılmasını ifade etmektedir (Nord ve Haynes, 1998). Bu çalışmada, dini ve seküler bazı modeller ile bazı temel değerlerin öğretimini esas alan öğretim model ve programları ahlak eğitimi kapsamında değerlendirilmiştir.

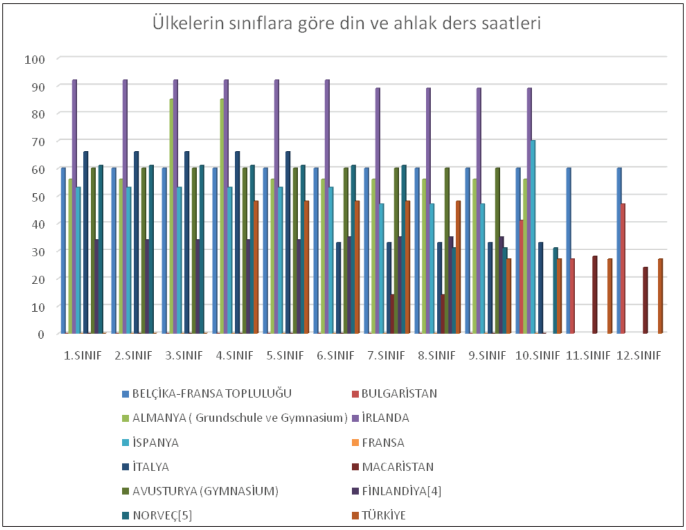
Ahlak eğitimi yaklaşımlarındaki bu farklılık, ahlak eğitimin nasıl olması gerektiğinde de yansımıştır. Ahlak eğitimi, iki farklı görev ve yaklaşım ekseninde tanımlanan şemsiye bir kavramdır. İlki, ahlaki sosyalleşme ve eğitim ile çocuğu belirli değerler ve erdem ekseninde yetiştirmek ve böylece çocuğu iyi insan yapmaktır. İkincisi ise, çocuğu, çeşitli meselelerde bilgili ve sorumlu yargıda bulunan, entelektüel kaynaklara sahip kişi olarak yetiştirmektir. Başka bir ifade ile geleneksel karakter eğitimi, bazı spesifik erdemli davranış ve alışkanlıkların kazandırılmasını hedeflerken rasyonel ahlaki eğitim, adalet ve adilliğe odaklanan ahlaki yargılama ve aklileştirmeyi amaç edinmektedir. Bu iki yaklaşımda disiplinler arası olarak okullarda uygulanmaktadır. Buradaki husus, dini değerlerin ve daha seküler eksende tanımlayabileceğimiz vatandaşlığa ilişkin hususların öğretilmesidir (Nord ve Haynes, 1998).

Ahlak eğitimi en temelde belirli bir topluluğun kendi değer ve erdemlerinin aktarımını hedeflediğinden, farklı değerlere sahip toplumlarda kimin değerlerinin öğretileceği tartışma konusu olmaktadır. Burada, verilmesi hedeflenen değerin kaynağı önem arz etmektedir. Zira, ahlakın ne olması gerektiği konusunda ortaklıklara rağmen ahlakın kaynağı farklılaşmaktadır. Örneğin, hırsızlık, Katolik kişi için de seküler bir kişi için de bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Ancak Katolik bu sorunu Tanrının iradesi ile açıklarken, seküler bunu toplumsal düzenin korunması ile açıklamaktadır. Bir diğer nokta farklı dinlerden insanların birlikte olduğu çok kültürlü toplumlarda ahlak eğitimin nasıl olması gerektiğidir. Kimin değerinin aktarılacağı oldukça siyasi bir meseledir (Ballantine ve Hammack, 2012). Batı ülkelerinde ahlak eğitimi ele alınırken, kimin değerinin ve hangi kültürün aktarılacağı hususunda bir çoğulculuğun olduğu görülmektedir. Bir yanda dini eğitim ekseninde çoğulcu bir perspektif varken diğer yanda vatandaşlık eğitimi ekseninde bir eğitimin olduğu görülmektedir.

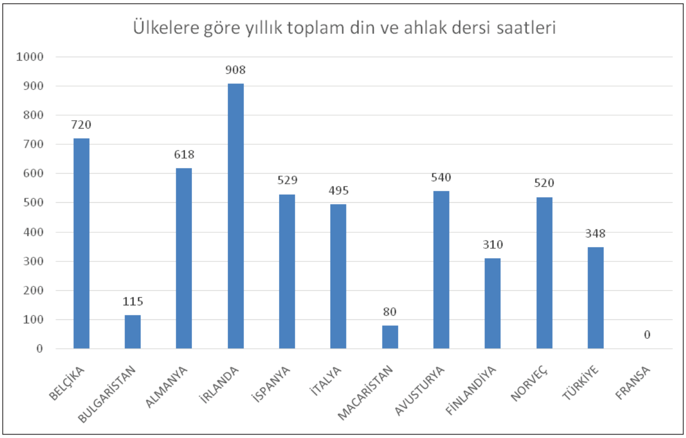
Din Eğitiminin Bir Parçası Olarak Ahlak Eğitimi

Ahlak eğitimi öncelikli olarak din eğitimin bir parçası olarak sunulmaktadır. Din ve ahlak eğitimi çok kültürlü toplumlarda bir tartışma alanıdır. Zira her topluluk kendi dinsel inançları ekseninde bir ahlak eğitimini talep etmektedir. Genel olarak Batı ülkelerinde farklı dini toplulukların da kendi dini inançları ekseninde din ve ahlak eğitimi almasına imkan verildiği görülmektedir. Farklı dinsel inançlara sahip olanların kendi inançları ekseninde eğitim alma özgürlüğü uluslararası sözleşme ve bildirgelerde garanti altına alınmıştır ve Batı ülkeleri de bu sözleşme ve bildirgelerin bir tarafı olmuştur. Bu sözleşmeler, ebeveynlerin çocuklarını kendi dini ve ahlaki inançları ekseninde yetiştirme hatta kendi dini inançları ekseninde okullarda öğrenim görme hakkını garanti altına almaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesi anne babaların çocuklarına verilecek eğitim türünü seçme hakkına sahip olduğu (Birleşmiş Milletler, 1948) vurgulanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 Nolu protokolün 2. Maddesidevletin "anne ve babaların çocuklarına, kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olan bir eğitim ve öğretim verilmesini isteme haklarına saygı" göstermesi gerektiğini (ECHR, 1950) vurgulamıştır. Benzer ifadeler Çocuk Hakları Sözleşmesi dahil birçok sözleşmede ifade edilmektedir. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ve Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ise ailelerin çocukları için kamu okulları haricinde, kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim veren okullarda eğitim görmesine saygı göstermekle yükümlü olduğunu ve bu tür okulların kurulmasının ve devam etmesinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, 1966; UNESCO, 1960).

Batı ülkelerinde devlet okulları seküler bir eğitim vermektedir. Ancak, aşağıdaki grafiklerde görüldüğü üzere birçok batı ülkesinde din ve ahlak dersi zorunlu ders olarak sunulmaktadır. Din ve ahlak dersi, Türkiye tecrübesinden biraz daha farklı olarak birinci sınıftan itibaren sunulmaktadır. Din ve ahlak dersinin öğretiminde o ülkenin hakim dini öğretilmesine rağmen, farklı din ve mezheplerin öğretilmesine izin verilmektedir. Örneğin, Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde din ve ahlak derslerinde, dileyen Katolik inancını dileyen öğrenci İslam inancını öğrenmektedir. Hatta, seküler/dinsiz aileler, seküler bir ahlak eğitimi alabilmektedir. Benzer bir şekilde İspanya'da ilkokul ve ortaokulun her düzeyinde, din veya sosyal ve sivil değerler eğitimi verilmektedir. Çocuğun din mi yoksa sosyal/sivil değerler eğitimi mi alacağı velisi veya öğretmeni tarafından belirlenmektedir. Ortaöğretimde de din veya etik değerler eğitimi bulunmaktadır. Öğrencinin din eğitimi veya onun dengi olarak etik değerler eğitiminden hangisini alacağı, velisi veya öğretmeni tarafından belirlenmektedir (Eurydice, 2005). Kısaca ifade etmek gerekirse, din ve ahlak eğitimi ilkokulun ilk yıllarından itibaren bir ders olarak sunulmaktadır. Uluslararası sözleşmelere uygun olarak din ve ahlak eğitimi, ebeveynlerin istedikleri dinde sunulmaktadır.

Kaynak: Eurydice, 2012.

Kaynak: Eurydice, 2012.

Kamu okullarındaki eğitimlerin seküler olması ve farklı dini inançlara sahip kesimler çocuklarının belirli dini ve ahlaki değerler ekseninde yetişmesi talebi, Batı ülkelerinde karşılanmaktadır. Dindar aileler ve farklı dini kesimler, çocuklarının kilise ya da dini okullarda eğitim almasını istemekte ve almalarını sağlamaktadırlar. Kilise okulları olarak bilinen bu okullar Batı ülkelerinde oldukça yaygındır. Bu dini okullarda derslerde dini topluluğun değerleri farklı biçimlerde ifade edilse de, müfredat sonrası olarak da birçok etkinlik düzenlenmektedir. İncilin okunması, sabah ve öğle dualarının yapılması gibi ritüeller, okulun genel uygulamalarıdır. Örneğin İngiltere'deki Katolik kilisesi,çocukları Katolik inancına uygun şekilde yetiştirmek üzere özel Katolik okulları açmıştır. Katolik okullarının temel amacı (Hz.) İsa'yı ve Katolik öğretiyi merkeze alarak manevi gelişim ve öğrenim-öğretimin sağlanması, (Hz.) İsa'nın kültüre ve topluma içkin hale getirilmesidir. Katolik ahlak eğitimi, kişinin özgürlüğünün diğerlerinin özgürlük alanıyla sınırlandığına ve kamusal yararı sağlamadaki sorumluluğa dayanmaktadır. Bu ahlak eğitimi ise, Katolik Eğitim Tüzüğünde Tanrının ve (Hz.) İsa'nın yolunu takip etmek, kilisenin belirlediği ilkeler ekseninde sorumlulukları ve görevleri yerine getirmek olarak tanımlanmıştır (Catholic Education Service, 2014). Buna ilaveten, İngiltere'deki Katolik okullar müfredatına baktığımızda, ahlak eğitimi olarak adlandırılan eğitim setinin "Life in Christ" olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Bu başlık altında, örneğin, 3-5 yaş aralığındaki öğrencilerde şu kazanımlar elde edilmeye çalışılmaktadır :

• Birbirlerine ve yetişkinlere saygılı davranmak

• Tercihleri ve davranışları için sorumluluk alabilmek

• Özür dilemeyi öğrenmek

• Akranları ve okul cemaatinde bulunan yetişkinlerle iyi geçinmek

• Hıristiyanların paylaşma ve kutlama alışkanlıklarını öğrenmek ve diğerinin derdiyle ilgilenmek

Benzer şekilde, 7-11 yaş aralığı için de ahlak eğitimi yeni sorumluluklarla devam eder:

• İlişkilerde alma ve vermenin keyfi ve zorlukları

• Özgürlük ve sorumluluğun getirileri ve sınırları

• Bireyler arasındaki farklılığın getirdiği zorluklar ve güzellikler

• Paylaşmanın, saygı göstermenin, ve diğerleriyle ilgilenmenin önemi

• Cemaatin değerlerine, diğer kültürlere ve dini gruplara saygı göstermek (Catholic Education Service, 2014).

Vatandaşlık eğitimi olarak ahlak eğitimi

Aktarılan belirli değerlerin çocuklar tarafından benimsenmesini sağlayan vatandaşlık eğitimi de ahlak eğitimi çerçevesinde ele alınabilir. Vatandaşlık eğitimi, hümanist eğitim anlayışı içinde bireylerin bazı temel becerilere sahip olmasını ve bu becerileri aktif olarak sergilemesini istemektedir. Özellikle Avrupa Birliği, vatandaşlık eğitimini vurgulamakta ve medeni becerileri Avrupa Birliği'ni gerçekleştirmede kritik beceriler olarak tanımlamaktadır. Avrupa Birliğinin kazanılmasını istediği temel beceriler, geçmişin ve geleceğintoplumsal vesiyasal hareketlerini, Avrupa bütünleşme sürecini ve Avrupa Birliği'nin yapısını anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca bu beceriler, kritik düşünebilme,iletişim becerileri geliştirme ve kamusal alana aktif olarak katılabilme becerisini de içermektedir. Son olarak, toplumun farklı katmanlarında topluma ait olma hissi,demokratik değerlere saygı ve sürdürülebilir gelişmeyi desteklemek de medeni beceriler kavramının alt başlıklarını oluşturmaktadır (Eurydice, 2005).

Bu bağlamda, vatandaşlık eğitimi (civic education) de, öğrencilerin okul platformunda aktif yurttaşlar haline gelebilmesi için gerekli bilgi ve becerileri almalarını hedeflemektedir. Vatandaşlık eğitimi, sadece dersler ile sınırlı olmayan disiplinler arası ve müfredat sonrasını da kapsayan bir özelliğe sahiptir. Birçok Avrupa ülkesinde vatandaşlık eğitimi bağımsız bir ders olmaktan ziyade disiplinler arası öğretilmektedir. Vatandaşlık derslerinde temelde bazı değerlerin öğretimi hedeflenmektedir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nde, disiplinlerarası olarak sunulan Demokratik Yurttaşlık yaklaşımında işbirliği, ortaklık, diyalog ve saygının okulun tüm süreçlerinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Benzer bir şekilde, Finlandiya, İsveç, İzlanda gibi ülkeler, vatandaşlık eğitimini disiplinler arası olarak tanımlamış, toplumsal birlik, yardımlaşma vb. bireysel gelişime ilişkin bazı değerlerin çocuklarca öğrenilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu vesile ile çok daha demokratik bir ortam sağlanmakta, gençlerin toplumsal katılımı artmakta ve sorumluluk duyguları gelişmektedir. İspanya'da ise çocukların iyi bir vatandaşlık eğitimi almaları hedefiyle Vatandaşlık Eğitimi ve İnsan Hakları adında bir ders verilmektedir. Fransa'da genel temel beceriler, öğrencilerin okul yaşamı boyunca vatandaşlık kavramını öğrenmesi üzerine kuruludur. Bu kavram ise; kurallara saygılı olma, şiddetten ve topluma zararlı,tehlikeli davranışlardan kaçınma, sağlık ve güvenliğe önem gösterme üzerine kurulmuştur (Eurydice, 2005).

Fransa'da vatandaşlık ve ahlak eğitimi, her öğrenciye karakter ve bağımsızlık aşılayarak hem sınıf ve okulla bütünleşme fırsatı vermekte hem de bireysel ilişkilerdeki özgürlük ve sınırları anlamaya olanak sağlamaktadır. Yurttaşlık Eğitimi sayesinde öğrenciler hem değerlerin önemini kavramakta hem de Fransız Cumhuriyetinin ve Avrupa Birliğinin İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi gibi temel metinlerini ve sembollerini öğrenmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki konular önem kazanmaktadır:

• Özsaygı: Nezaket ve yurttaşlık kuralları, güvenlik kuralları, ilk yardım, temel yol güvenliği kuralları

• Sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde yasaların önemi

• Kamusal hayat ve demokrasinin düzenlenmesinde temel kurallar: seçimler, meclis, hükümet, sosyal yardım koruması (welfare protection)

• Fransız ulusunun özellikleri: toprak parçası, oluşma süreci, "Nasıl vatandaş olunur?", ulusal dil

• Avrupa Birliği ve Fransız dili: Avrupa bayrağı ve milli marşı, kültürün çeşitliliği, Fransızca konuşan topluluk

Avrupa genelinde okullar, öğrencilerin günlük eylemleri çerçevesinde aktif ve sorumluluk sahibi bir yurttaş olmayı öğrendikleri kurumlardır. Vatandaşlık eğitimi çerçevesinde okullar, değerlerin, normların, inançların, günlük pratiklerin, prensiplerin, kuralların öğrenildiği, öğretildiği ve yaşanıldığı ortamlar olarak ele alınmaktadır (Eurydice 2005, s.28). Vatandaşlık eğitiminin en iyi şekilde verilebilmesi için, katılımın demokratik prensiplere dayandığı ve bu prensiplerle değerlendirildiği, öğrencilerin onları etkileyen karar alımlarına dâhil olabildiği bir okul kültürünün gerektiği vurgulanmaktadır. Avrupa ülkelerinin 1/3'inde ulusal müfredat ve eğitim düzenlemeleri bir okul kültürünü desteklemekte ve yurttaşlık eğitimini iyileştirmeye dair belirgin atıflar yapmaktadır. Hatta bazı ülkeler bu konuda ulusal düzeyde girişimlerde bulunmuştur. Okul kültürü meselesindeki düzenlemeler ve öneriler, en azından zorunlu eğitim seviyesinde uygulamaya geçirilmektedir. Avrupa genelinde bu konuda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır fakat genele bakılacak olursa, bütün ülkelerin eğitim sistemlerinde demokrasi prensibini hayata geçirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Sonuç

Türkiye'de olduğu gibi Batı ülkelerinde de gençlerin saygısının azaldığı, sorumsuzca hareket ettiği, eskisi kadar hoşgörülü olmadığı gibi eleştiriler yapılmaktadır. Bu gibi ahlaki değerlerin etkisinin azalması bir sorun olarak tanımlanmış ve okullar bu sorunu aşmak ve ahlaki değerleri kazandırmak üzere yeni programlar geliştirmeye başlamışlardır. Bu çerçevede son zamanlarda değerler eğitimi, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi gibi programlar okullarda uygulanmaktadır. Zaten geleneksel olarak din ve ahlak dersleri ile de ahlaki değerler yeni nesillere öğretilmektedir.

Ahlak eğitimine ilişkin kritik hususlardan biri, ahlak eğitimin dini eğitim ile ilişkisidir. Sıklıkla ahlak eğitimi din eğitimi ile ilişkilendirilse de böyle bir zorunluluk yoktur. Seküler kesim de ahlak eğitiminden bahsetmekte, çocukları için ahlak ve etik derslerinin verilmesini istemektedir. Seküler ya da dini kesimler, ahlak eğitimini farklı perspektiflerden talep etmektedir. Dindarlar, ahlak eğitimini aşkın bir varlık olan Tanrının buyruğunu yerine getirmek ve bu dünyanın ötesinde bir cenneti elde etmek için ahlaklı olmanın peşindedirler. Seküler ve hümanist kesimler ise, ahlak eğitimi "şimdi ve bura için" yani toplumsal düzenin gerçekleşmesi, uyumlu bir yaşamın oluşması için talep etmektedirler. Özetle, Batı toplumlarında da farklı biçimlerde de olsa ahlak eğitimi sunulmaktadır.

Ahlak eğitimine dair kritik hususlardan biri, kimin ahlakının öğretileceğidir. Bu anlamda Batı ülkeleri, hakim ahlaki değerlerin ötesinde, belirli bir topluluğa ait dini ve ahlaki değerlerin öğretilmesine imkan sağlamaktadır. Vatandaşlık eğitimi çerçevesinde ülkenin temel değerleri, iyi vatandaş olmaya ilişkin temel değerler öğretilmektedir. Vatandaşlık eğitimi bazen, bağımsız bir ders olarak bazen de disiplinlerarası olarak öğretilmektedir. Vatandaşlık eğitimine ilaveten, farklı toplulukların dini ve ahla-

ki değerleri de din ve ahlak bilgisi çerçevesinde ya da bağımsız özel okullar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Batı Avrupa ve ABD gibi ülkelerde, farklı dini cemaatler kendi ilkelerinin öğretildiği okullar açmakta, bu okullarda kendi dini değerlerini hem doğrudan ders olarak hem de müfredat dışında düzenlenen çeşitli programlarla öğretmektedir. Bunlara ek olarak, özellikle Kıta Avrupa ülkelerinde din ve ahlak derslerinde ülkenin temel hakim dini ya da mezhebi öğretildiği gibi, farklı din ve mezheplerinde öğretilmesine izin verilmektedir. Hatta seküler ve dinsiz aileler çocuklarına etik dersleri tercih etmektedirler.

Son olarak, ister dini bir mesele olarak dindar görüşten ister seküler bir çerçeveden ele alınsın, ahlak eğitiminin Batı ülkelerinde üzerinde konuşulan ve tartışılan bir husus olduğunu söylemek mümkündür. Bir taraftan iyi bir vatandaş olmak için vatandaşlık eğitimi verilirken, diğer taraftan da dini ilkelertemelinde ahlak eğitimi gerçekleştirilmektedir. Bu uygulama kamu okullarında sınırlı olarak gerçekleştirilmesine rağmen (haftada 1 ya da 2 saat) özel okullar yoluyla çok daha geniş bir çerçeveden sunulmaktadır.

Kaynakça

"Moral education: A grief history if moral education, the return of character education, current approaches to moral education". (t.y.). *Education encyclopedia*.http://education.stateuniversity.com/pages/2246/Moral-Education.html#ixzz3HFODi8Hh

Adolfo, E. (2012). Moral education should be made compulsory in all schools. http://writing.wikinut.com/Moral-education-should-be-made-compulsory-in-all-schools/r3r8almy/

Ballantine, J.H. ve Hammack, F.M. (2012). *The sociology of education.: A systematic analysis.* Boston: Pearson.

Billig M. (1997). *Banal Nationalism*. London: SAGE Publications.

Birleşmiş Miletler. (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf

Birleşmiş Milletler. (1966). Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanması Hakkında Karar. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf

Breuilly J. (2001). The state and nationalism. M. Goibernau and J. Hutchinson (ed.) *Understanding nationalism*, in (s. 32-52). Cambridge: Polity Press.

Catholic Education Service. (2014). *Supporting Catholic education since 1847*. http://www.catholiceducation.org.uk

Copson, A. (2012, 24 February). Schools should teach morality for the here and now – not for any life to come. *Guardian*. http://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2012/feb/24/school-teach-morality-here-and-now

ECHR, (1950). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts/The+Convention+and+additional+protocols/The+European+Convention+on+Human+Rights/

Eurydice. (2005). *Citizenship education at school in Europe*. http://bookshop.europa.eu/en/citizenship-education-at-school-in-europe-pbNCX105003/

Eurydice. (2012). *Organization of school time in Europe: Primary and general secondary education school year 2012/2013*. http://bookshop.europa.eu/en/organisation-of-school-time-in-europe-pbEC0313349/?CatalogCategoryID=QN4KABste0YAAAEjFZEY4e5L

Green, A. (1997). *Education, globalization and the nation state.* Michigan: St. Martin's Press.

Hobsbawm E.J. (1995).*1780'dan Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı.

Mooney, L.A., Knox, D. ve Schacht, C. (2013). *Understanding social problems*. Wadsworth: Cengage Learning.

Nord, W. ve Haynes, C. (1998). *Taking religion seriously across the curriculum*. Alexandria, VA: ASCD

UNESCO (1960). Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/egitim_hakki/egitim_hakki_egitimde_ayrimciliga_karsi_sozlesme.pdf

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Şimdi tabii hoş, çok güzel bir metin hazırlamış Zafer bey, biraz da ben tereddütle ikaz ettim ama zorunlu olarak yapıyoruz fakat tercih meselesinde Hıristiyanlar kendi okullarını açmışlar, ABD'de katolik okullar yüzde 80. Dolayısıyla orada katolik ahlak üretiliyor denebilir mi? Fakat bir soru soracağım ondan sonra sözü bu tarafa vereceğim. Acaba müfredat dediğimiz şey yine ders kitapları, bu işe yönelik pratikte bir kolaylık olsun diye söyledim zihinlerde hafif bir şey kaldı burada. Siz artık daha çok örtülü müfredatı anlattınız gibi geldi bana. Buralarda acaba açıkça ders kitabında hangi konular nasıl yazılıyor? Bu konuda katolik okulları serbest mi?

Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik:

Şunu söyleyebilirim özellikle Amerika üzerinde konuştuğumuz zaman 1990'lardan sonra orada çok yoğun tartışmalar ortaya çıkıyor. Belki Şamil hocam daha iyi bilir, o zamanlar Amerika'daydı. Orada bu dini kesimler, muhafazakâr kesimler çocuklarının ders kitaplarında Darwin'i öğrenmek istemediklerini çok açıkça ifade etmişlerdir. Bu da zaten doğrudan litaratürde muhafazakâr restorasyon olarak geçer, eğitim tarihine baktığımız zaman.

Kişiler Amerika'da çocuklarının kesinlikle Darvin gibi hususları öğrenmek istemediğini bu nedenle kendi din eğitimini vermek istediklerini söylüyorlar. Şimdi Amerikada kamu okullarında şunu görebilirsiniz: 1960'lara kadar İncil doğrudan okutuluyordu. 1960'lardan sonra İncil Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla okullarda yasaklanıyor. Ama Katolik okullar kendi, mesela matematik dersi, kimya dersi diğer dersler veriyor, bu derslerin ötesinde sabah duası, öğlen duası gibi şeyler de var öğretimlerinde. Tabi ki dini dersler söz konusu, burada şöyle bir şey söyleyebilirim. Bazılarında bizdeki medreselerin ötesinde doğrudan

bilimsel eğitim veriliyor. Hatta yapılan bazı çalışmalarda dini kurumlardaki okulların diğer okullara göre daha başarılı olduğu biliniyor. Mesela farklı kesimdeki Amerikan örneğinde Teksas civarında farklı Hıristiyan bölgelerden gelenler, tarikatlerden gelenler katolik okuluna gitmeyi tercih ediyorlar. Çünkü orada daha çok disiplin daha ciddi uyum, başarı gibi şeyler söz konusu.

Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik'in Bildirisinin Müzakeresi

Doç. Dr. Şamil Öçal
Batı Eğitim Müfredatında Ahlak

(Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi)

Giriş

Değerli Zafer Çelik oldukça faydalı olduğunu gördüğüm bir bildiri hazırlamış. Kendisini bu vesile ile tebrik ediyorum. Ben Zafer Çelik'in bu çalışmasını belki tamamlama bakımından bazı konulara temas etmek ve Batı'daki ahlak eğitiminin müfredata yansıması konusunu örnekler vererek açıklamak istiyorum.

1-Bildiride ülkemizde olduğu gibi Batı'da da, özellikle dindar çevrelerin eski eğitim sitemi ile yeni eğitim sistemi arasında karşılaştırma yaparak yeni neslin ahlaki konularda duyarsızlıklarından şikayet ettiklerine dikkat çekilmektedirler. Ancak bu duyarsızlıkların ya da ahlaken olumsuzlanan, eleştirilen davranışların müfredata ahlak dersleri yerleştirilmekle çözülüp çözülemeyeceği tartışmalıdır. Çünkü ülkemizde olduğu gibi hayat ile okul arasında birbirini desteklemeyen hatta birbirine aykırı denilebilecek bir farklılık söz konusu. Okullara trafik dersi konmasıyla birlikte trafik sorunları çözülmediği gibi, sorun çok daha derinlerde yat-

maktadır. Ahlakın insan hayatındaki yerine dair belli bir bilinç oluşmadıkça ahlak dersleriyle amaçlanan şey de asla karşılığını bulmayacaktır. Bu aslında modern dönemlerde okullara yüklenen işlev ile alakalıdır. Daha çok iş hayatının ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmeyi ya da bu tür elemanlar yetiştiren okullara hazırlamayı hedefleyen okullar öğrencileri kabul ederken belli bir olgunluğa ulaşmak, ahlaki erdemlerle donatmak, entelektüel bir yetkinliğe ulaştırmak hakikatın ne olduğunu öğretmeyi değil, meslek edindirmeyi, kariyer yapma imkanı sağlamayı vaadediyor. Bugün okullar maalesef, niceliğin egemen olduğu birer yarış alanı haline getirilmiş, şu ya da bu biçimde kapitalist sistemin iştahını kabartan mekanlar haline gelmiştir. Ahlak doğası itibarıyla bir meslek ya da kariyer alanı olarak kabul edilmediği için müfredatlardaki değişikliklerle ahlak vermek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bir kimsenin ahlaki erdemler kazanabilmesi için bunları hayatının bir parçası haline getirmesi ve kendine mal etmesi ve ruhen duyumsaması gerekir.

2-Sayın Çelik'in Eğitimin işlevini temelde "ahlak"a indirgemesi özünde doğru bir tespittir. Bu düşüncesine katılmamak mümkün değildir. Bu tespit bana, Alman Filozofu ve eğitimcisi Joann Friedrich Herbart'ın 1800'lü yıllarda savunduğu ve bir dönem Amerika'da da yankı uyandıran görüşlerini hatırlatmaktadır. Herbart'ın etik anlayışına göre, eğitimin birincil amacı "iyi insan" yetiştirmektir. Bu amaç yanında, eğitimin diğer amaçları ikinci planda kalır.[261] Bu durumda eğitimin asıl işlevi ahlak ve erdemdir. Okullardaki tüm eğitim-öğretim süreci buna göre düzenlenmelidir. Eğitimdeki prosedürlerin tümü ahlaki hedefe uygun olarak düzenlenmelidir. Dolayısıyla, sorun sadece bir müfredat sorunu değildir. Eğitimle ilgili yasalardan tutun da, okul kuralları, cezalandırmalar ya da ödüllendirmeler, idareciler

[261] Ursula Stendel Hendon, *Hebart's Concept of Morality in Education and İt's Role in America*, University of Alabama yayınlanmamış doktora tezi, 1980, s. 12.

öğretmenler ve velilerle ilgili kurallar, elbette sendikal faaliyetler bu amaca uygun olarak düzenlenmelidir.

Ahlakın öğretilmesi konusunda da Batı'da insanların kafasının karışık olduğunu söyleyebiliriz. Bugün artık Batı'daki insanlar çok kültürlü bir ortamda yaşamaktadır. Çok kültürlü bir topluma uygun bir ahlak anlayışının okul müfredatlarına yerleştirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Bu bir taraftan hoşgörülü bireylerin yetişmesine katkıda bulunurken diğer taraftan geleneksel değerlerin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir.

Aslında Batı'daki okullarda ahlak müfredatını genel olarak tanımlamlamamız gerektiğinde bu Ahlakın kutsaldan arındırılmasıdır. Öyle ki insan dinsiz olsa da "ahlaklı" olabilir anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığını görüyoruz. Bu durumda tarih boyunca ahlakla bir arada olan dini en önemli iddialarından birinden vazgeçmeye zorlanmaktadır. Mesela bu bağlamda insanın "Tanrı'ya karşı ödevleri", ya da günah olan bir şeyin her halükarda gayr-i ahlaki olarak kabul edilmesi gibi hususlar artık ahlakın konusu olmaktan çıkmıştır. Ahlak Sayın Çelik'in de ifade ettiği gibi "burada olanların kavgasız gürültüsüz, birbirlerini itip kakmadan nasıl yaşayacağımızın bilimi durumuna gelmektedir."

Ahlakı müfredata yerleştirme biçiminin de çeşitli riskleri vardır. Fizik ve matematik gibi alanların müfredatlarında çıkmayan sorunlar ahlak müfredatında ortaya çıkabilmektedir. Batı'daki okullarda ahlak müfedatlarının bu durumu göz önüne alınarak, herkesi ilgilendiren en genel kurallar yerleştirmeye çalışılmış ve bu konularda bile farklı anlayışlara da işaret edilmiştir. Mümkün olduğu kadar dinlerin üzerinde hemfikir olduğu doğruların ya da doğru davranışların kazandırılmasına çalışılmıştır. Ancak bu dinlere göndermede bulunarak yapılmamamakta ya da göndermede bulunulduğunda tarihsel bir vakıa olarak göndermede bulunulmaktadır.

Öğrencilerin özgürlük alanlarının genişletilmesi ya da çeşitli müfredatlarda yer verilen konuların sorgulanması, sonradan ahlaki kurallar konusunda bir gevşemeye yol açınca bu uygulamalara ilişkin tartışmaların başladığını görüyoruz. Batı'da eleştirel etiğin ön planda olması bize Sokrates'in "Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değmez" sözünü hatırlatmaktadır. Her ne kadar, ancak sorgulayarak edindiğimiz davranışlar, tavırlar ve düşünceler kendimize ait olmuş olsa da, Sokrates'in bu sözünü her alana uygulamaya kalkışmanın doğru bir tutum olmadığı görülmüştür.

Ahlak tek bir dersin konusu olarak ele alındığında istenilen sonucun elde edilmesi zor görülmektedir. Bu özellikle çok kültürlü toplumlarda çok daha öne çıkmaktadır. Batı'daki okul müfredatlarında bunun ön plana çıkarıldığını görüyoruz. Mesela fen bilgisi, tarih, sosyal bilgiler, fizik, kimya, vs. dersler de ahlak açısından ele alınmaktadır. Dolayısıyla sayın Zafer Çelik'in de işaret ettiği gibi ahlak çoğu kez disiplinlerarası olarak işlenmektedir.

İki Örnek

Amerika'da Leonia High School (lise) 9-12.sınıflarda okutulan "*Ethics in society*" adlı bir derste ele alınan konular var.

Bu okulun etik kuralları arasında dikkatimi çeken bir şey var. İntihal bir disiplin suçu olarak görülmekte ve bununla da yetinilmeyerek, öğrencilerin ödevi tek başına yapması gerektiği ve anne ve babanın ya da başka birinin yardımı ile yapmaması gerektiği vurgulanmaktaır.

Söz konuusu olan bu ders kitabının normatif bir tarzda değil betimleyici bir tarzda hazırlandığı ve bir olgu olarak ahlak anlayışını, toplumda karşılaşılan belli belli başlı ahlak problemleri ele alınmaktadır.

Öğrencilerin gündelik hayatta karşılaşabileceği etik içerikli problemler ve bunların makul çözüm yollarının neler olabileceği öğrencilerle birlikte tartışılması amaçlanmaktadır.

Etiğin kaynağı davranışların standardır:

Amerikan etiğinde çeşitlilik

Ahlaki Gelişim

Etik konusuna eleştirel bakmak

İş hayatında etik

Siyaset ve yönetim etiği

Biyoetik

Çevre etiği

Kültürel etik

Kişiler arası ilişkilerde etik

İkincisi ise Massachutes Eyalet okullarının etik dersleri sorumlusu Antony Tiatorio tarafından yazılmış ve okullarda uygulanmış bir proğramın kitabı. Kitabın adı "*The Ethics Workbook*". Bu kitap etik düşüncenin tarih boyunca geçirmiş olduğu evreleri ele alıyor.

Kitap iki ciltten oluşuyor. Birinci Cilt 7-10. sınıflar için Dünya Tarihi Derslerinin içine yerleştirilmiş bir ahlak kitabı. Bu kitap medeniyetlerin ahlak anlayışlarını meşhur ahlakçıları ve filozofların görüşleri bağlamında ele alıp incelemektedir. Kitabın girişinde öğrencilerin doğal olarak soru sormaya ve tartışmaya meraklı olduğunu, ancak bu tartışmanın belli bir amaca yönelik

olmaması durumunda hiç bir faydasının olmayacağı dile getirilir. Bu bağlamda bunu gerçekleştirmenin yollarından birinin öğrencilerde ahlakın evrenselliği anlayışının oluşturulması olduğu vurgulanmaktadır. Bunun için tarihsel önemi olan metinlerden örnekler seçilmek suretiyle öğrencilerin tartışıp değerlendirilmesi ve bu metinlerden bir takım ahlaki sonuçlar çıkararak, o günün ahlak anlayışı ile günümüz ahlak anlayışını mukayese etmesi istenmektedir. Kitap bir taraftan tarih öğretimini içerik bakımından zenginleştirirken, diğer taraftan da, öğrencileri bu metinlerle buluşturarak, ahlaki soru ve sorunların evrenselliğini vurgulamayı amaçlamış görünmektedir.[262]

Kitapta şu bölümler yer almaktadır :

Kadim Mısır, İbraniler, Kadim Mezepotamya, Kadim Yunan, Kadim Çin, Kadim Hind, Kadim Roma, Hıristiyanlık ve İslam (Kur'an'dan Seçmeler, Sufi hikayeler), Ortaçağlar, Aydınlama, Kamu Etiği, Kapitalizm ve Komunizm, Proje ödevi.

Aynı kitabın, 11-12. Sınıflarında okutulan ikinci cildinde ise Çağdaş Amerikan tarihi bağlamında etik sorunlar ele alınıp tartışılmaktadır. II. Ciltte ele alınan konuları şöyle sıralamak mümkündür:

Amerika'nın keşfi, Sömürge dönemi, Yeni bir Ulusun oluşumu, Amerikanın yerlileri, İç Savaş Dönemi, Ticaretin Yükselişi, Göç Sorunu, Emperyalizm (Amerika'nın diğer ülkelere demokrasi ihraç etmesini etik açıdan değerlendirilmesini de içeren bir alt bölüm var), Alkolün yasaklanması, Atom Bombası.

Amerikan okullarında ahlakla alakalı dikkat çeken derslerden biri de Holocaust (soykırım)dur. Burada ilginç olan tarihsel bir

[262] www.ethicsineducation.com,(20.12.2014).

olayın başlı başına bir ders konusu olması ve Nazi Almanyası'nda meydana gelen olayların ahlaki açıdan sorgulanmasıdır. Böyle bir dersin bir ahlak dersi olarak okutulmasında Yahudilerin etkili olduğu açıktır. Dersin içeriğine baktığımızda, Hitler'in Yahudi düşmanlığının ırkçı bir temele dayandırıldığı ve saf Alman ırkı yaratmaya yönelik bir uygulama olarak ele alındığı görülmektedir. Diğer yandan bu derste zaman zaman Ermenilerin yapmış olduğu lobi faaliyetleri sonucunda, dersi okutan bazı öğretmenlerin 1915 olaylarının da bu çerçevede değerlendirilebileceğine dair ifadeler kullandıkları bilinmektedir. Tarihsel olayların ahlak dersinde tartışma konusu yapılması olumlu bir şeydir. Ne var ki bunu yaparken tarihsel olaylar hakkaniyet çerçevesinde seçilmeli ve ele alınmalıdır. Dünya tarihinde zulme ve katliama uğrayan millet sadece Yahudiler değildir. Dahası başka devletler gibi İsrail devleti de eleştirel ahlak dersinin konusu olarak ele alınabilmelidir.

Sonuç:

Batı'daki ahlak eğitimi bazı bakımlardan eğitim açısından elverişli olmasına rağmen genel açıdan değerlendirdiğimizde insanın ahlaki özünü ortaya çıkarmaktan uzaktır. Ahlakla ilgili kamu okullarında verilen dersler genellikle laik bir temele dayanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde yapılan bir araştırma lise seviyesindeki öğrencilerin % 50'sinin bir kez hırsızlık yaptığını, ya da kopya çektiğini ortaya koymaktadır. Ahlak müfredatı, bireysel ve toplumsal hayatın tümü içine yerleştirilmediği müddetçe ve insanın asıl özünü ortaya çıkarmaktan uzak kaldığı müddetçe beklenen faydayı elde etmek mümkün değildir.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Her iki genç araştırmacı arkadaşımıza teşekkür ediyorum. Çok mütevazı, çok iyi tebliğler inşallah basıldığında daha çok faydalı olacağını düşünüyorum

Soru-Cevap Faslı

Yrd. Doç. Dr. Umut Kaya:

Birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar ilköğretimlerde din kültürü ve ahlak bilgisi sadece dördüncü sınıfta okutulmaktadır. Bunun batıdaki örneklerini biliyoruz ki birinci sınıftan başlıyor, bizde yasal güvencesi olmasına rağmen okunmuyor sizin de fikirlerinizi almak isteriz.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Efendim soru bana yönetildiği için iki cümle cevap vereyim. Ben bilgi alanında sınır kabul etmem kendi şahsım açısından eğitim anlayışı noktasında bilgi alanın da sınır yoktur. Kaldı ki ahlak ve inanç söz konusuysa her ahlakın, inancın öğrenilmesi meşrudur ve öğrenilmelidir.

Prof. Dr. Mehmet Okutan:

İki gündür eğitim ve ahlak tartışmıyoruz sanki ben ahlakı tamamlamak için gönderildim diyen Hz. Peygamberin ahlakını hangi program içine koyacağız? yani ben bir yere koyamadım bunu.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Bu oturumun konusu değil, bu, bundan sonra onu sonra tartışacağız teşekkür ediyorum

Sami Çelik:

Konuşmacı hocalarıma teşekkür ediyorum konu başlığımız zaten Batı Eğitim Müfredatında Ahlak. Ben şunu merak ettim açıkçası, belki konuşma nasıl geçmiş olabilir ama tam net olarak hatırlamıyorum, neden ahlaklı olmalıyız sorusuna ya da neden iyi vatandaş olmalıyız sorusuna seküler açıdan nasıl ikna süreci yaşıyorlar? Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik:

Bu, iyi vatandaş olma konusunda genelde, mesela bunun arkasındaki planda baktığımız zaman toplumun düzeninin korunması gibi yaklaşım merkezinde bir yerde özellikle bu ahlak eğitimi konusu. Biraz daha onların 1905'li yıllarda bir şey var, bir toplantı var Fransa'da. Çünkü artık katolik kilisesi etkisi kalkıyor ve yok oluyor, ama güney Fransa'daki gibi 600 sene devam eden bir yapıya sahip, burda dinin etkisi azalmıştır. Bugün ise toplum nasıl bir araya getirilebilir meselesi söz konusu. Tam bu perspektiften, biraz daha seküler perspektiften ahlak eğitimi kurgulanmaya, kullanılmaya başlanıyor. Günümüze geldiğimiz zaman iyi vatandaş olma konusunda ise biraz daha Şamil hocamın söylediği bir boyut vardır. Seküler boyuta indirildiğinde bugün mesela ahlak eğitimini tam kavrayamasak bile vatandaşlık derslerinde kızlar merkezinde iyi bir vatandaş olsun, devletine saygılı olsun, çevresine saygılı olsun, doğaya saygılı olsun gibi birçok şey öğretiyorlar. Erkekler merkezinde ise mesela arkasındaki üretim ve sinir otomasyon olarak daha iyi bir toplumsal düzenin korunması söz konusu tabi buna ilaveten özellikle Avrupa Birliği kendi bütün-

leşmesi içerisindeki örnek değerlerden birisi olarak tanımlıyor. "Avrupa Birliği'nin bir birlik haline gelmesi bu tarihsel birikimin aşılanması bağlamında da yani bu vatandaşlık değerlerinin öğretilmesini sorumluluk olarak alması şeklinde karşılık buluyor."

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Efendim izin verirseniz soru gelmeden ama buna da bağlı olarak ben küçük bir açıklama yapacağım. Biz İzmir'de bir çevrede bulunduk. Bu çevrede çok etkili olan Süleyman Karagülle abimiz Kuran-ı Kerime çok hakim olan birisi. Tefsir yapar, açıklama yapar ve insanın Allah'a karşı sorumluluğu, Cenab-ı Allah'ın zatının, isminin geçtiği ve ona bağlı olarak yükümlülüklerin geldiği bütün yerlerde bu yükümlülükler devlete ve topluma karşıdır ifadesini kullanırdı. Yani Cenab-ı Allah'a karşı yükümlülük subjektif bir durumdur ve yargılaması denetlenmesi söz konusu olmayan bir haldir.

Hukukta niyet cezalandırılmaz ve ödüllendirilmez. İdari yargılama usulü kanunununda unsurlardan biri de hukuka aykırılığın işleminin unsurlarından biri de amaç bakımından hukuka aykırılıktır, fakat hiçbir zaman amaç subjektif bir durum olarak bundan niyetin ne? diye amaç tespiti yapılmaz. Yapılan muamelenin objektif alanda yani dış dünyada gördüğümüz dünyada, yaşanan dünyadaki sonuçları ne ise ona bakılır ve amaç öyle tespit edilir.

Gaybe karşı mesuliyetlerimizi biz tetkik edemeyiz ki onun tetkik edecek zat başkadır. O halde biz ister istemez insan olarak irade sahibi biri olarak, biz tetkik ettiğimizde ise kriterler ilahi nitelikte olamaz. Olamaz yani nasıl olacak ki burada kastedilen laiklik o, sekülerlik o. Yani dış dünyadaki tesirine bakıyor.

Cemiyetteki tesirine bakıyor, meydana getirdiği etkiye bakıyor. Bunun Cenab-ı Allah katında ya da o dinin neyse ulvi değerleri bakımından gayp aleminde meydana getireceği tesire, etkiye bakmıyor. Orası bizi ilgilendirmiyor zaten O, imanın konusu. Biz ise cemiyeti burada tetkik ediyoruz, cemiyetle alakalı. Bu laikleşmeyi öyle görürseniz fazlada şey değil yani dini yaklaşıma aykırı bir durum değil bu. Çokca rastladığımız uzatmak istemiyorum, bir tebliğ de ben sunmak istemiyorum. Ama çokca rastladığımız ve "günlük hayatta ben bunu yaptım. Ama ne bileyim böyle olacağını, ben Alah rızası için yaptım" çok duyduğunuz bir şey değil mi? Cemiyet muhafazakarlaştıkça çok karşınıza çıkıyor. Ama bu tür konuşarak ne kadar gayrı ahlaki durumların yaşandığına binlerce defa ben şahit olmuşumdur. O zaman bunda ne rızası için yapıp yapmadığına bakmayacağız. Biz onun objektif olarak cemiyette insanlar için, diğerleri için uygun bir şey yapıp yapmadığına bakacağız. Böyle baktığınızda da mesele seküler görünüyor, yani dünyevi görünüyor. Değil mi?

Soru-Cevap Faslı

Prof. Dr. Nihat Işık

(Kırıkkale Üniversitesi İktsadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi)

Batının ortaçağ sonrası Reform, Rönesansla Doğu'ya karşı galebe çalması pozitif bilimlerdeki gelişimi vesaire onların yeni bir medeniyet olarak ortaya çıkmaları anlamında ahlak anlayışlarında da hani protestan ahlak dediğimiz vesaire çok önemli etkiler söz konusudur. Dolayısıyla şu an Doğu toplumlarına da yansıyan bir durum var, söz konusu olan, Doğu toplumlarının Batı karşısında yenik hissetmeleri, kendilerine öz güvenlerini kaybetmiş olmaları, dolayısıyla ne çıkarsa Batı'dan çıkar ve yaptığı her şey doğrudur, yanlış olamaz algısı. 2002'den sonra da Türkiye'deki yani iktisadi yapının dönüşümü ile çok kendi içimizde de tartıştığımız ahlaki erozyon vesaire gibi başka bir sorun. Dolayısıyla kısaca şunu söylemek isterim. Bu Batı'daki gelişen üretim ilişkilerini, kapitalizm veya serbest piyasa olarak kendini tanımlayan ilişkiler, bunların ahlak yapıları dolayısıyla da bu bağlamda yansımaları, bunların Doğu Toplumları'nda, diğer dünyada nasıl etkilediği konusunda sanki tebliğde biraz çok üzerinde durulmadı gibi gördüm.

Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik:

Amerikan toplumu çoğunlukla Protestan, özel okulların çoğunluğu Katolik olmasının nedeni de şu, Amerika'daki kitle eğitiminin gelişme sürecinde okutulan bir İncil var, Katoliklerin okuduğu İncil ve protestanların okuduğu İncil farklı olduğu için devlet okullarına gitmek istemiyorlar. Ondan dolayı kendi özel okullarını kurmaya devam ediyorlar. Fransızlar da Katoliktir ama temelde onlar mesela laik-seküler bir eğitim verdikleri için katolik okulları kenarda vardır. Amerikan toplumunda çoğunlukla Protestan var, diğer azınlıkların çocuklarına müdahale konusunda

şunu söyleyebilirim. Tabiki devlet belirli bir şey yapabilir ama ben en azından Almanya'da biraz bulunmuş birisi olarak çocukların eğitimi için şunu söyleyebilirim: Berlin'de ahlak dersi var, müslüman çocuklar bu dersi alıyorlar eğer anası babası bu ders almasını istiyorsa. Ben bu dersi veren birçok arkadaşla oturup kalktığım için ordan biliyorum. Burada İslam Konfederasyonu var, bugün bildiğimiz milli görüşün oradaki uzantısı olan bir kuruluş. Berlin'de bu müslüman çocuklara verilen ahlak dersini bu konfederasyon veriyor, yine bildiğim kadarıyla Avusturya'da da veriyorlar. Farklı eyaletlerde bu değişebiliyor. Bu dersin içeriğinde tabii ki anayasaya aykırı olmadığı müddetçe içeriğini genelde kendisi belirliyor hocalarımız. Ben arkadaşlarımdan biliyorum kendileri dersleri hazırlarken biliyorum. Mesela Allah sevgisini nasıl öğretirim, bu hadisi nasıl öğreteyim burada belirleniyor. Kritik husus da şu, genelde Batı ülkelerinde müfredatlar çok ayrıntılı tanımlanmadığı için bizde her hafta ne yapılacağı talim terbiye tarafından yayınlanır, biz onu takip ederiz. Orada genelde temel kazanımlar ülkelerin tanımıdır, çocuk yıl sonunda şu kazanımları kazansın. Dolayısıyla orada biraz da hocalar esnek davranabilir, benim kendi kişisel tecrübem bu. Benim gördüğüm örneklerde ben bu baskıyı görmedim ama farklı yerlerde baskı var ise ona da bir şey diyemem. Avusturya ve Almanya örneğinde böyle köşeye sıkıştırıp da şunu öğretsin diyene rastlamadım.

Ali Nihat İmer:

Batı okullarındaki durum bildirinizin konusu. Batıda okuyan, oranın insanı değilde dışarıdan gelmiş veya çocukları başka bir dine mensup olanların eğitimine acaba müdahale ediyor mu? Bir de katolikliğe ağırlık verdiniz, dünkü kıymetli bir konuşmacımız Amerika'da Protestanların daha çok ağırlıkta olduğunu söyledi. Orada azınlıkta olan veya başka dinden olan çocukların eğitimini nasıl yapıyorlar, bunların çalışmaları var mı? İkincisi siyasi etik açısından bizim çok kıymetli kitabımız var Kutatgu Bilig, okullarımızda okumadığınız için yer vermediğimiz için siyasetle pek fazla olmadığı için yanılmıyorsam söylediniz.

Yrd. Doç. Dr. Zafer Çelik:

Amerikadaki şey şu, Amerika toplumu çoğunlukla protestan ama özel okulların çoğunluğu Katolik. Katolik olmasının nedeni de şu, Amerikadaki kitle eğitimin gelişmesi sürecinde Katoliklerin orada okuduğu İncil ve Protestanların İncili farklı olduğu için Katolikler devlet okullarına gitmek istemiyorlar. Ondan dolayı kendi özel okulların kuruyorlar. Azınlık çocuklarına müdahale konusunda da şunu söyleyebilirim. Tabiki devlet belirli bir şey yapabilir ama ben en azından Almanya'da bulundum. Çocukların eğitiminde şunu söyleyebilirim. Berlin'de ahlak dersi var, yani etik dersi alıyorlar yani annesi babası bu dersi almasını istiyorsa izin veriliyor. Avusturyada da böyle, yani köşeye sıkıştırılıp şunu öğret bunu öğretme denmiyor.

Doç. Dr. Şamil Öcal:

Bununla ilgili şimdi bu genellikle hafta sonu okulları olarak uygulanıyor, hepsi burada fakat pazar günleri dezavantajlı bir durum var. Çocuk zaten yorulmuş bir halde haftayı tamamladığı için ya da o günün sonunda o derslere katılmak istemiyor ya da yorgun bir şekilde katılıyor. Yani bir şekilde ele alınıyor ama istenen faydanın elde edildiğini görmek mümkün değil.

Bir katılımcı:

Tabiatta su neyse aslında eğitimde, insan hayatında gündelik hayatda da ahlak o demektir ama malesef bunu tam olarak gündelik hayatımızda yerine getiremiyoruz ve bundan da kaçınıyoruz. Ahlak denince din eğitimi ekseninde ahlak anlayışılıyor ya da din ahlakı anlaşılıyor ama bunun ötesinde hakikaten dini ve milli ahlakın dışında diğer evrensel ahlak, insan temelli ahlak diyelim, öbürlerini de aynı şekilde kapsayacak düzeyde bu şekilde öncelikli olarak biz bir sınırlama olduğumuz ahlakla ilgili tanımlamanız müthiş derecede genişletmemiz gerekiyor. Hakikaten o açıdan sizin söylediğinizi yine Zafer hocam vatandaşlık ahlakı dedi. Her neyse milli ahlaka işaret eden kısma, bununla ilgili

neler yapılabilir yani müfredatımız için pratik olarak biz Milli Eğitim Bakanlığına ne önerebiliriz?

Doç. Dr. Şamil Öçal:

Tarihi, ahlaki açıdan sorgulayabilmemiz lazım. Bu, hem dünya tarihine eleştirel bir gözle bakabilmemizi hem de kendi tarihimize bakabilmemizi gerekli kılar. Amerika'daki okullarda ahlaki manada kendi tarihlerini rahatlıkla sorun yapıyorlar, burada kapitalizm dediği Amerika kapitalizmi neticede, atom bombası dediği Amerikan atom bombası, göçebelik dediği husus yine Amerika veya demokrasi ihracı dedi şeyin Amerika ile ilgili. Yani bizim de böyle bir ergenliğe ulaşabileceğimizi düşünüyorum, yani kendi tarihimizi parça parça bilecek ahlaki açıdan sorgulayabilecek bir bakış açısı. Biz masumuz tarihimiz de masum çok doğru bir tutum değil, tarihimizde çok iyi şeyler var, doğru. Biz ancak tarihimizi bu gözle eleştiriye tabi tuttuğumuz zaman yürür, yani hak ettiğimiz yere geliriz. Dolayısıyla bunların müfredatta amaçlı bir şekilde kuru bir tartışma şeklinde anlamsız tartışma kültürüyle değil, nerede buluşacağımızı belirleyerek eğitim açısından tarihi açıdan gerçek hedefleri koymak gerekir.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Yine programa sadık kalalım diğeri konuşmacılarmıza yirmişer dakika veriyoruz. İslâm Ahlakının Eğitim Müfredatına Aktarımını Ahmet Yemenici bey konuşacak Gürbüz Deniz bey de onu müzakere edecek.

İslam Ahlakının Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yemenici

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Giriş

Her hangi bir konunun -ki burada İslam ahlakı ele alınıyor- bir eğitim müfredatına aktarılma sürecinin bizatihi kendisi, İslam ahlakı açısından ne anlam ifade etmektedir? İslam ahlakının müfredata aktarımında, üzerinde durulması gereken temel konular bu soru etrafında mahiyet kazanmaktadır. Dolayısıyla müfredat çalışmasında karşılaşılan sorun alanlarının tespitinde ve irdelenmesinde ahlakilik ilkesinin, İslam Ahlakı söz konusu olduğunda ifade ettiği anlam, bildirinin kurgusunu oluşturmaktadır. Bu düşünceden hareketle İslam Ahlakı alanındaki çalışmalarda ve müfredat / program geliştirme süreçlerinde benimsenen yaklaşımlar ahlakilik zemininde tartışılacaktır. Böylece İslam ahlakı alanına din eğitimi alanından yaklaşmak, konu, muhteva, öğrenme ve öğretme gibi müfredata ilişkin hususlarda da İslam ahlakı alanına bakarak oradan bir katkı alma imkânı sorgulanacaktır.

İslam Ahlakının Zenginliği, Güncelliği ve İslam Ahlak Öğretiminde Öğrenenin Yeri ve Değeri

İslam ahlakının kaynağı olarak Kur'an ve Hz. Peygamberin sünneti insana dair zengin kavramlar, duygular, davranışlar ve bunlarla ilgili öğrenme ortamları sunmaktadır. Mevcut müfredat çalışmalarında ve halen okutulan derslerde doğrudan Kur'an ve Hz. Peygamberin örnek yaşantısı bu zengin yönüyle müfredatlara aktarılmaya çalışılmıştır.[263] Bu süreçte Türkiye tecrübesi önemli aşamalar kaydetmektedir. Programlarımızdaki ahlak eğitimi bu yönüyle başka bildirilerde daha geniş olarak ele alınacaktır. Ancak bu süreç geliştirilmeye, iyileştirilmeye ve tartışılmaya açıktır. Özellikle ahlak eğitimi olarak diğer alanlardan katkı beklenmektedir. Bu aşamada üzerinde durulacak olan soru, İslam ahlakının temelini oluşturan Kur'an ve Hz. Peygamberin örnekliği sonraki devirlerde oluşan külliyata ne oranda yansımıştır?

Çünkü müfredat çalışmalarında ve müfredatların uygulanmasında İslam ahlakına dair ortaya çıkan ya da çıkmakta olan külliyatın muhtevası, bakış açısı ve anlayışı, programlarda yer alan amaçların ve kazanımların belirlenmesi, konuların tespiti, öğrenme öğretme süreçleri ve değerlendirme gibi bir müfredatın yapısını oluşturan temel ögelerini ve uygulanabilirliğini direk ya da dolaylı olarak etkilemektedir.

Müfredat alanından çıkıp ahlak alanındaki çalışmaların niteliğine ve niceliğine baktığımızda bazı kaygılarşu şekilde dile getirilmektedir. "Geniş bir tarihe ve zengin bir mirasa sahip olan İslam ahlak düşüncesinin günümüzde yeterince incelendiği söylenemez. Nitekim gerek ülkemizde gerekse öteki İslam ül-

---

[263] Talim ve Terbiye Kurulunun 30.12.2014 tarihli ve 328 sayılı kararıyla son değişikliği yapılan ilköğretim; 329 sayılı kararlarıyla da son değişikliği yapılan ortaöğretim *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları.*

kelerinde Batı ahlak düşüncesiyle ilgili telif ve tercüme yayınlar, İslam ahlakına dair yayınlardan daha fazla ve çoğunlukla daha kalitelidir. Milletimiz ve öteki birçok Müslüman milletlerin kimlik arayışı içinde bulunduğu bir dönemde bu durum gerçekten kaygı vericidir."[264] Bu durgunluğun nedenleri mutlaka her alan açısından sorgulanmaktadır. Konuya müfredat açısından baktığımızda, ahlak alanında çalışma bekleyenve programlara katkı sunacak olan konular ve sorunlar daha da belirginleşmiş olacaktır.

Örneğin kıskançlık duygusunun Kur'an'da, öğrenme yaşantısı anlamındaki seyrini anlamak, Kur'an ahlakını öğrenmek ve Kur'an'ı bir kaynak olarak almak anlamına gelecektir. Bu da yeterli değildir. Kıskançlığa etki eden duygu ve düşüncelere nasıl dikkat çekilmiştir. Bu etkenler günümüzde kıskançlık davranışında nasıl tezahür etmektedir? Bu bakış açısıyla, tecrübi dediğimiz anlamda, öğrencinin duygusunu, kıskançlığını anlamak için bu günü anlamak gerekir. Kıskançlık girdabı, Hz. Yusuf kıssasında bir iyi kişinin güzel davranışı ile ortadan kalkmıştır. Fakat kıskançlık, kötü kişinin eliyle Kabilin davranışında Habil'in ölümüyle sonuçlanmıştır. Kur'an'da duygular birbiriyle ilişkisi bakımından birlikte ve iç içe verilmekte ve örneklendirilmektedir.

Ahlak üzerinde düşünce üretilmeye çalışılırken konu merkezli bir hassasiyetin daha belirgin olduğu dikkat çekmektedir. Oysa çocuk, genç, yetişkin, yaşlı, kadın, erkek vb. farklı insanlık halleri, sürekli karşı karşıya olduğumuz bir durumdur. Çocuk büyür, fakat çocukluk olgusu ve onun varlık şartlarına ilişkin verili durumlar hep kalıcıdır. Aynı durum genç, yetişkin, yaşlı, kadın ve erkek için de geçerlidir. İnsandaki bu değişken durumlar hep aynı dozdaki ahlaki anlayış ve muhtevaya mı haizdir? Bu durum-

---

[264] Çağrıcı Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak.* Dem Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013. s. 10.

da bizim için insana dair duygular, tecrübeler, anlayış ve bakış açıları yani tikel unsurlar yok mu sayılacaktır.

İslam ahlak külliyatı bu anlamda nasıl bir görünüm arz ediyor? Daha açık bir ifadeyle, Kur'an ve sünnette konular ele alınırken, öğrenen birey, yani insan nasıl bir yer tutmaktadır? Bu soru başlı başına üzerinde çalışılmaya değer bir konudur. Fakat ilk bakışta dikkat çeken husus, insana ait tikel durumlar bir yandan çok hassas şekilde belirleyici olurken, diğer yandan tümel bir netlik, kurumsal ve ilkesel bir belirlenim söz konusu olmaktadır.

Oysa müfredata aktarım için ahlak alanına baktığımızda, bazı ahlak ve tasavvuf kitapları hariç, tümel bir ahlak külliyatının daha baskın olduğu, bu anlamda insana ilişkin tikel durumların çok da dikkate alınmadığı tartışılmaktadır.[265] Çünkü insan merkezli bir yaklaşım yerine konu merkezli bir yaklaşım daha baskın gözükmektedir. Hatta bu etki günümüzde İslam ahlakında temel erdemlerin belirlenmesine yönelik çalışmalarda kendini daha bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.[266] Bu tür çalışmalar alanı açısından hiç şüphesiz kıymetli arayışlardır. Ancak insan ve öğrenci zaviyesinden önem taşıyan sorunlara İslam ahlakının bir sözü olmalıdır. Bu durum insanı dikkate alan ve eğitimde öğrenen merkezli yaklaşım şeklinde ifade edilen anlayış üzerinde yoğunlaşmayı gerektirmektedir.

Öğrenen merkezli ne demektir. Bunu anlamak için belki şu sorular üzerinde durmak gerekir. İnsana nasıl bakıyoruz? "İyi" kavramı ile insan arasında nasıl bir ilişki vardır. Bu ilişkinin ilahiyat

---

[265] Din ve ahlak alanında kullanılan dil, tikel ve tümel durumlar için var olan yaklaşımları irdelemesi açısından bkz. Burhanettin TATAR, Din ve Ahlak İlişkisi, Müfit selim Saruhan (Edt.) *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi içinde,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2013,s. 17 - 35.

[266] Erdem etiğinin yeniden yapılandırılması ve temel erdemlerin belirlenmesinin yolları için Bkz. Cafer sadık Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş,* dem Yayınları, 2. Baskı. İstanbul, 2012, s.45-49; Hüseyin Karaman, İslam Ahlakında Temel Erdemler. Müfit selim Saruhan (Edt.) *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi içinde,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2013,s. 197-212.

düşüncesindeki ve eğitim alanındaki temelleri nelerdir? Var olan yaklaşımlar günümüzün sorunlarını açıklayabiliyor mu?

Konunun netliğe kavuşması için, vahiy sürecindeki örnekliğe bakmak gerekir. İslam ahlakı, şecaatin ne anlama geldiğini 23 yıllık vahiy sürecinde sabır, tevekkül, inanç ve şükür gibi hasletlerle bezemiştir. Her bir kavram an be an iç içe deneyimlenmiştir. Şecaat Ammar Bin Yasir'in, Bilal Habeş'in ve daha nicelerinin şahsında yepyeni bir anlam kazanmıştır. Bu tecrübeye sahip olan Müslümanlar farklı medeniyetlerin ve şeriatlerin tecrübeleriyle ve ahlaki erdemleriyle karşılaşmaktan çekinmemişlerdir. Çünkü sabır, iman, şükür, hamd, tevekkül gizemli bir şekilde inananların akıllarına, kalplerine, gönüllerine, enjekte edilmiş büyüleyici değerler değildir. Hz. Peygamberin rehberliğinde bizatihi tecrübe edilerek öğrenilmiş, kazanılmış erdemlerdir.

İslam ahlakı, kaynakları bakımından (Kur'an ve Sünnet) ele alındığında, sahabenin duygu, düşünce ve anlam dünyasında sorunlarına getirdiği çözüm anlamına gelmektedir. Bu bakımdan sahabe, hayatının her safhasında Hz. Peygamberi ve vahyi yanında bulmuştur. Bireysel ve toplumsal yönüyle insanlar altından kalkamayacakları tekliflerle yükümlü tutulmamışlardır. İslam ahlakı nazariyatta kalan hayalî uygulamalar yekûnu değildir. Hz. Peygamber zamanında tecrübe edilmiş, örnekleriyle, kavramlarıyla daha sonraki devirlerde bir külliyata dönüşmüştür. Ancak şu soruyu sormak gerekir. Durağan olmayan bu yapı sonraki asırlardan günümüze, insanların ahlaki sorunlarında onların yanında ne kadar yer alabilmektedir?

Eğitim alanından baktığımızda, müfredat çalışmaları İslam ahlakının hayatla bağlantı noktalarından birini oluşturur. Odak noktada insan vardır. Çünkü insanını kaybeden bir ahlak öğretisi, ahlakını kaybeden bir insan ortaya çıkarmaktadır. Hz. Peygamberin tüm cehdi ve gayreti bu ahlakı insana yeniden ulaştırmak-

tır. İnsanı odak noktaya koymak, Yüce Yaratıcının insana verdiği değere ve emanete yine insanın sahip çıkması demektir. Ancak burada, insanı ontolojik değer olarak en yüce yapmak gibi bir anlayış kastedilmemektedir.

İslam Ahlakını müfredata aktarmada temel sorunlardan biri, ahlakı oluşturan külliyatla öğrenen bireyin duygu, düşünce, davranış, eylem ve hareketleri arasındaki ortak alanda yeterli çalışmaların henüz yapılamamış olmasıdır.

Öğrenenle öğrenilen arasındaki ilişki sanıldığı kadar kolay değildir. Özellikle ahlak üzerinden ifade edilecek olursa, biz yetişkinler konularla öğrenmelerimiz arasında bir ilişki kuruyor olabiliriz. Ancak öğrenci o ilişkiyi kuramadığında, öğretime konu etmek istediğimiz mevzu, müfredatta sadece yerini almış bir başlık olarak gözükür. Bu görünüm biz yetişkinleri memnun dahi edebilir. Ancak öğrenci cephesinden durum bir sorun anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamberin veda hutbesindeki "Ey insanlar! Kanlarınız (hayatınız), mallarınız, haysiyet ve şerefleriniz, Rabbinizle buluşacağınız güne kadar, bu yerde (Mekke), bu ayda (Zilhicce), bu günün mukaddes olması gibi mukaddes ve mükerremdir. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi? Ey Allah'ım Sen şahit ol!"[267] hitabı, '*dinde mukaddes kabul edilen diğer mevzulara kıyasla insanın değerini ve onurunu' anlamak* bakımından ilkeler sunmaktadır. Asr-ı sadetteki dönüşümü anlamak için bakılması gereken temel saiklerden biri, insanın değerini Hz. Peygamberin çevresine yeniden öğretmesidir. Ahlak konusunda bir program çalışmasının baş etmesi gereken temel sorunlarından biri, ahlaki konularla insanın değerine ilişkin durumların irdeleneceği zeminde kendini göstermektedir.

[267] İbrahim Sarıçam. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 2. Baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004. s. 390.

Ahlakın Kaynağı - Ahlakın Öğretimi

Ahlakın kaynağının ne olduğu ve dinin bu konudaki yeri ve değeri, ilgili alanlar çerçevesinde kendi bağlamında tartışılmaktadır. Allah'a yer veren bir varlık anlayışının (ontolojinin) kabulüyle "iyi"nin ve "ahlaki eylem"in rasyonel bir temele kavuşabileceğini savunan,[268] ve ahlaki duyarlılıkların norobiyolojik[269] boyutu üzerinde duran pek çok farklı çalışma, sunduğu veriler bakımındanahlak alanına zenginlik katmaktadır.

Ancak müfredata aktarım yönüyle ahlakın, bireyin duygu, düşünce ve yaşam evrenindeki eğitici yönü ile incelenmeye değer olduğu görülür. Kişinin ahlaklı olmasında belirleyici etkenlerin neler olduğu, üzerinde yoğunlaşılması gereken alan olur. Ahlakın kaynağının ne olduğu, bir durumu açıklamak ve anlamak bağlamında kıymetli bir tartışmadır. Ahlak bu yönüyle felsefi bir bakış açısı kazandıracak temel kavram ve açıklamalarıyla da bir müfredat çalışmasına konu olmaktadır. Zira Milli Eğitim sistemimizde Felsefe Dersleri 11. sınıflarda haftada iki saat olarak yer almaktadır. Sekiz üniteden oluşan programın 4. Üncü ünitesi Ahlak felsefesini konu edinmektedir.

Fakat ahlakın kaynağına ilişkin tüm yaklaşımların üzerinde birleştiği alan, bir ahlak öğretisini insanın duygu, düşünce ve davranışlarında iyilik, güzellik, huzur, güven gibi yüceltilen erdemler seviyesine çıkaran süreçleri, etkileri, ortamları, anlama ve açıklama gayretidir. Ahlaki öğretilerin, üzerinde birleştiği bu kesişme noktası bir müfredat çalışmasının ilgi alanına girer.

---

[268] Caner Taslaman, *Ahlak Felsefe ve Allah.* İstanbul Yayınları, İstanbul 2014. s. 10.
[269] Patricia S. Churchhland, *Güvenen Beyin,* Çev. Yelda Türedi, Alfa Bilim Yayınları, İstanbul, 2013. s.22.

İslam Ahlakının Ele Alınışında ve Yapılandırılmasında Kullanılan Dil

İslam ahlakının ele alınışında ve yapılandırılmasında kullanılan dil nasıl olmalıdır? Alanı irdelediğimizde[270] iki farklı dille karşılaşıyoruz. Bunlardan biri, ahlakın etki gücünü buyurgan bir dile dayandıran yaklaşımdır. Bir diğer yaklaşım, ahlakın etki gücünü insanın şahsiyet kazanması için sunacağı katkıda arayan, dini duygu, düşünce ve sıkıntılarını yok saymayan, onun öfke, hırs, tutku gibi özelliklerini, tüm insanlık halleriyle kuşatan dildir. İslam ahlakı içinden ifade etmek gerekirse, bu dilde, hem kendine karşı hem de tüm baskıcı unsurlara karşı sadece Rabbi karşısında tazim ve kulluğa çağıran bir yaklaşım söz konusudur.

Eğitim bu dili nasıl kullanacaktır? Konuları buyurgan bir dille mi sunacaktır. Yoksa insana hayatında, sorunlarında, mutluluğunda, sevinç ve üzüntülerinde, darlık ve bollukta sabrı, şükrü, tevekkülü vb. hasletleri hissettiği, anladığı bir dille mi verecektir. Bu ikilem çözülmesi gereken bir sorundur.

Çünkü insanı dünya görüşümüzden bağımsız olarak kıymetlendirmek çok kolay bir yoldur. Günümüzde sıkça yapıldığı üzereinsanın eşrefi mahlûkatolduğunu tekrar tekrar söyleyebiliriz. Başka bir dünya görüşünden insana hümanist bir bakış açısıyla çok yüceltici vasıflar da yükleyebiliriz. Ancak insana kıymet veren özelliklerin dinle, ahlakla ya da bir dünya görüşüyle ilgisi kurulurken, insana bakışın değerini yitirdiği ve insanın ancak emir, buyruk ve kurallarla erdemli olabileceği anlayışı, insan terbiyesinin tedriciliğinde anlam kazanan tüm etkenlerideğer kaybına uğratmaktadır.

[270] Din ve ahlak alanında kullanılan dil, tikel ve tümel durumlar için var olan yaklaşımları irdelemesi açısından bkz. Burhanettin TATAR, Din ve Ahlak İlişkisi, Müfit selim Saruhan (Edt.) *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi içinde,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2013,s. 17 - 35.

Üzerinde durulmak istenen sorun, insanı tamamen merkeze alan, yüce değerleri yok sayan, Rabbi karşısında başıboş bir insan anlayışı değildir. Burada amaç, İnsanla bu yüce değerler arasındaki bağlantıyı koparan sorunlu durumları irdelemektir. Yüce yaratıcının insana bahşettiği ve insanın sahip olduğu onur ve şahsiyetin korunmasında ve örselenen boyutuyla yeniden kazanılmasında yer alan,başta ahlak olmak üzere tümsüreçleri anlamaktır.

Cahiliye toplumundan asr-ı saadete dönüşümün seyrine baktığımızda, bu değişimin etkisinive kaynağını nasıl anlayacağız? Hz peygamberin kullandığı dil buyurgan mıdır? Yoksa etrafındaki insanlara, kâinat içinde onların da onurlu bir varlık olarak yaratıldıklarını gösteren ve öğreten bir dil mi vardır? İslam ahlakı içinden ifade edecek olursak, Efendimizin üslubunda din ve ahlak insana haddini bildiren bir araç değil, insanı hak ettiği değere ve konuma çıkarmak için bir rehberdir, yol göstericidir.

İrdelemeye çalıştığımız sorun alanları aynı zamanda eğitime dair temel bakış açımızın hangi alanlar ve kavramlar etrafında yürütülmesi gerektiğini ima etmektedir. Bu çerçevede pek çok kavramsal çözümleme yapılabilir. Bize göre karşılaştığımız sorun alanlarının fıtrat, külliyat, şahsiyet ve anlam olmak üzere dört kavram etrafında yapılandığını söyleyebiliriz. Bu dört kavramın Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin örnekliğinde kazandığı anlamlar üzerinde durmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin eğitim anlayışı ve örnekliği zaviyesinden baktığımızda fıtrat, külliyat, şahsiyet ve anlam kavramları dört temel alanı belirlemektedir. Bu dört kavramın anlam çerçevesini belki şöyle ifade edebiliriz.

Fıtrat kavramı tüm yaratılış özellikleriyle öğrenen bireyi ve onun talep ettiği öğrenmeleri; külliyat kavramı birey için tasarlanan

eğitime ve muhtevaya kaynaklık eden bilgileri, değerleri ve eğitim anlayışını; şahsiyet kavramı bireyin karşı karşıya kaldığı eğitim ve muhteva önündeki onur ve saygınlığını; anlam kavramı ise külliyatın birey için taşıdığı değeri ve onda bıraktığı izleri belirtmektedir. Dört temel kavram birbirinden kopuk, ilişkisiz bir durumu değil, aksine karşılıklı etkileşimi ifade etmektedir. Fıtrat, külliyat karşısında bir şahsiyet kazanmakta, bunun doğal sonucu olarak da külliyat şahsiyet karşısında anlam kazanmaktadır.

İnsan fıtratının külliyat karşısında şahsiyet kazanmasının ne anlama geldiğini Hz. Âdem'in yaratılışına meleklerin ve şeytanın verdiği tepkide ve Yüce Yaratıcının bu tepkilere mukabil insan fıtratının taşıdığı şahsiyetin ortaya çıkması için verdiği fırsatta görmekteyiz. Eşyanın ismi, Hz. Âdemin şahsında insana verilen bu fırsat sayesinde anlam kazanmıştır.

Hz Âdemin Yaratılışı;[271]

"30. Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi."

"31. Allah Adem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi."

"32. Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler."

---

[271] Bakara Suresi 2 / 30-34

“33. (Bunun üzerine:) Ey Âdem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat, dedi. Âdem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size, muhakkak semâvat ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim? dedi.”

“34. Hani biz meleklere (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”

Meleklerin tepkisi, sadece kendi konumlarından bakarak insanı tehlikelerin, problemlerin kaynağı olarak görmek ve küçümsemek; şeytanın tepkisi ise yine kendi konumundan insanın sadece fiziksel özelliğine bakarak onu küçümseyerek anlamamak şeklinde olmuştur. Ancak Allah; yaratıcısı ve Rabbi olarak insanı bir bütün olarak bize taktim etmiştir. Bu kıssada yüce Allah, insana bakışın iki yanlış hâlini göstermekte, insan fıtratına şahsiyet kazandırmanın nasıl bir tutumla gerçekleşebileceğini anlatmaktadır.

İnsana dair meleklerin ve şeytanın düştüğü hatalar adeta biz yetişkinlerin eğitim öğretim sürecinde düştüğümüz hatalar gibidir. Oysa doğru olanı Yüce Allah bize göstermiştir. İnsan fıtratına tüm özellikleriyle saygı duymak. Bu saygı, fıtrata şahsiyet kazandıracaktır. Şahsiyet kazanan insan fıtratı, çevresindeki eşyaya anlam katacaktır.

Hz. Peygamberin ve Kur’an’ın örnekliğinde baktığımızda duygu ve düşünce, korku ve güven, üzüntü ve mutluluk, çocukluk ve yaşlılık gibi tüm özellikleriyle insan, bir bütün olarak dikkate alınmakta ve değer görmektedir. Çünkü insanda tezahür eden hâller onun fıtratından bağımsız düşünülecek şeyler olarak görülmemektedir.

Bir kadın sahabenin Hz. Peygamberin getirdiği vahiy karşısında şahsiyet kazanmasının anlamı budur. Buna mukabil Mücadele suresinde inen ayetler de yine o kadın sahabe nezdinde böylece anlam kazanmıştır. Ayet, Kur'an-ı Kerimde şöyle yer almaktadır. "*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.*"[272] Bu örnekte, fıtrat külliyat karşısında şahsiyet, külliyatta fıtrat karşısında anlam kazanmıştır.

Şayet bu dört kavram arasında bir bağlantı olmazsa, şahsiyetsiz ve anlamsız bir kopuş, durağanlaşma ve yozlaşma kaçınılmaz olmaktadır. Bir müfredat çalışması, İslam ahlak külliyatıyla öğrenen birey arasında şahsiyet ve anlam zeminini her defasında yeniden anlamak ve geliştirmek durumundadır.

Ahlak Öğretimi Sadece Belli Programlar Üzerinden mi Olmalıdır?

İslam ahlak öğretimini ya da herhangi bir ahlak öğretisini sadece belli programlara bırakmadan, farklı alanların programlarına da gerektiği ölçüde yansıtmak, müfredatlar arası etkileşim açısından önem arz etmektedir. Çünkü insan üzerinden bakacak olursak onun bütünlüğü, muhatap olduğu tüm alanlara bizi yöneltmektedir. Zira öğrenci, sabrı bir hat dersinde çizgi çizerken, diğergâmlığı ve hırslarıyla baş etmeyi bir takım oyununda arkadaşlarıyla dayanışma halindeyken öğrenecektir. Hatta toplumun taleplerini gözlemlediğimizde beklentilerin yönü dikkatlerden kaçmayacaktır. Kitlelerin sportif faaliyetlerde bir araya gelme arzusunun ardındaki tetikleyici güç, ahlak eğitimi için bir imkândır.

Fakat sportif faaliyetlerin bazen kendisi, seyirci taşkınlığından sporcuların tutumlarına varıncaya kadar gayri ahlaki ögeler

[272] Mücâdele Suresi 58 /1

içermektedir. Bu durumlar ahlaka dair müfredatın, sadece belli derslerle sınırlı tutulmadan, hayatın değişik alanları için farklı programları besleyecek konu zenginliğini gerekli kılmaktadır.

Ahlaklı olma eyleminin toplumsal tezahürü ve bu noktada oluşan algıların nasıl bir ahlaki hissiyat uyandırdığı hiç şüphesiz müfredatlara muhatap öğrencilerin öğrenmeyle kurdukları bağ üzerinde bir tesir bırakmaktadır.

Teneffüslerde bahçeye ayak basamadan süresi dolduğu için tekrar sınıfa dönmek zorunda olan öğrencilerin varlığı, göletlerde, kanallarda, barajlarda serinlemek için yüzmeye çalışan ve boğulan gençlerin üzüntü veren haberleri hem vicdanen hem de ahlaken sarsıcı bir durum olarak karşımızda durmaktadır. Oysa "çocuklarımıza yüzücülük, binicilik ve atıcılık öğretmek" Hz. Peygamberin Hadisinde belirttiği bir amaçtır. Ahlakın toplumsal işlevini sadece derslere, müfredatlara, eğitime, okula, aileye bırakarak temsili bir ahlak yaşayışı, güvendiğimiz bu kurumları öğrencilerin gözündedeğersizleştirebilir. Artık kurumların her 1000 gence bir yüzme havuzu ve daha pek çok sportif tesisi yapabilecek kapasitede olduğunu hem gururla hem de üzüntü ile görebiliyoruz.

Ahlakla ilgili pek çok davranış, kavram ve duygu spor anında hem zihnen hem de bedenen tecrübe edilir. Sabır, diğerkâmlık, paylaşma, dostluk, kararlılık, mücadele, kazanmak, kaybetmek ve daha pek çok ahlaki erdem, bu şekliyle kitapların dışında kendine insan ruhunda ve bedeninde yer bulmuş olur.[273] Bu ruh ve bedenler, ahlak üzerine hazırlanmış bir müfredatla karşılaştığında, derslerin ne anlatmak istediğini tecrübe etmiş olarak sınıfta yer almış olacaktır.

---

[273] Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak,* , Ötüken Neşriyat, 3. Basım, İstanbul, 1998, s. 73.

Müfredat ve Ders Araç Gereçleri

Hiç şüphesiz öğrenme ortam ve süreçleri sürekli gelişen ve değişen bir mahiyet taşımaktadır. Teknolojinin, Fatih Projesi kapsamında, eğitimin hizmetine sunulması bir yönden sevindirici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak alanın özellikleri nedeniyle, soyut konularla ilgili din ve ahlak müfredatını destekleyecek görsel, işitsel ve hareketli ders içerikleri konusunda yılların getirdiği ciddi eksiklikler söz konusudur.

İftihar ettiğimiz bir alan olan din ve ahlak, aynı derecede, bir öğretim araç gereçleri içinde hak ettikleri yeri maalesef alabilmiş değildir. Özveri ile hazırlanmış çok az sayıdaki birkaç örnek dışında, her bir ahlaki erdemi konu alan ve bunu tarihi bir kişiliğin şahsında örnekleyen yapımlardan yoksunuz. Günümüzde yaşanan güzel örnekleri, başarı öykülerini sınıflarımızda, tabletlerimizde tekrara düşmeden öğretmenlerimizin hizmetine ve öğrencilerimizin istifadesine sunmak ahlaki bir sorumluluktur.

Yıllardır karşı karşıya olduğumuz bu sorunları çözmek, ahlak alanında yapılan bir müfredatın aynı zamanda program kitapçığında kalmadan öğrenciye de kazandırılmasında önemli ve gerekli bir aşamadır. Çünkü ders araç gereçleri, programların öğrenme durumları dediğimiz ögesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu tür faaliyetler en az okul ve derslik yapımında oluşturulan teşvikler kadar desteklenmelidir.

İslam Ahlakının Zenginliği ve Beceri Eğitimi

İslam ahlakının müfredata aktarımında konu merkezli baktığımızda belki yüzlerce başlık altında toplayacağımız davranış ve değerle karşılaşırız. Tüm başlıklar müfredata bir bütün olarak aktarıldığında bir öğrenci değil, bütünüyle bir müfredatın bu konularla başa çıkması başlı başına pek çok güçlüğü beraberinde

getirmektedir. Çünkü öğrenci, bu başlıkları çoğu kez ezberlemenin ötesine geçemeyecektir.

İslam ahlakı içinde yer alan kavramlar, erdemler, davranışlar, bir bütün olarak öğretim konusu yapılabilir mi? Bir program çalışması bu zengin külliyat karşısında nasıl bir yaklaşım sergileyecektir? Örneğin anne – babaya öğretilen merhamet, çocuğun hayatında rahmete dönüşerek yer alabilir mi? Çocuğa anlatılan iyilik ve güzellik anne babanın hayatında ihsana dönüşür mü? Ahlaki konuların bu etkileşimli halini konu alacak olan farklı disiplinlerdeki çalışmalar müfredatların hazırlanması ve geliştirilmesi sürecini hiç şüphesiz zenginleştirecektir.

Ahlaki kavramların varlığı ve zenginliği kadar bu kavramlara can ve anlam verecek olan zihniyetin ne olduğu da bir müfredat çalışmasının karşı karşıya olduğu ahlaki bir sorundur.Bu sorunun en belirgin örneğini İslam ahlakına anlam ve kimliğini yeniden kazandıran süreçte yani cahiliye döneminde görüyoruz.

"*Câhiliye dönemi ahlak zihniyetini içeren literatürde mürüvvet gibi hayır, mâruf, hak, şecaat, sehâ, cûd, vefâ vb. ahlaki muhteva taşıyan kavramlar yanında bunların zıtlarının kullanımı da oldukça yaygındı. Ancak bütün bu kavramlar ve terimler, yüksek ve evrensel bir ahlak anlayışını ifade etmekten geniş ölçüde uzak olup dünyevi ve kabileci bir karakter taşımaktaydı.*"[274]

Bunun anlamı ahlaki kavramların var olması ahlaki erdemlerin birey ve toplum hayatında ortaya çıkmasını temin etmemektedir. Ahlaklı olma, belli başlıklara malumat düzeyinde sahip olmanın ötesinde bir anlam ve bir beceri kazanma sürecini talep etmektedir. İslam ahlakının yaşadığı tecrübe olarak ifade etmek gerekirse, Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin önümüze tüm ayrıntı-

[274] Çağrıcı Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak.* Dem Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013. s. 21.

sıyla koyduğu örneklik, bu anlam ve beceri kazanma sürecinin dayandığı temelleri bize öğretecektir.

Ahlaka dair kavramlarda, orijinal anlamların yerini toplumsal işlevlere bırakması, tekrarcı kullanım sonucu anlamdan işleve doğru bir kaymanın olması ve düşünme eyleminin kaybı gibi baskın bir klişeleşme süreci[275] ahlak öğretiminde dikkat edilmesi gereken bir sorundur. Çünkü klişeler karşısında insanda gelişen sıkılganlık, bezginlik ve umutsuzluk, anlam ve düşünme melekesindeki esaret,[276] ahlak eğitiminin düşebileceği tuzaklardan biridir. Klişeleşen kavramlar karşısında, nübüvvetin[277] izlediği yöntem ve yaklaşımın anlamlara yeniden can veren güncel değerini anlamak ve kavramak durumundayız.

Hz. Peygamberin örnekliğinde gözlemlediğimiz antlaşmada sözünde durması, el-Emin olması, tüm işkencelere rağmen eğitim ve öğretimin gücüne ve dönüştürücülüğüne öncelikli olarak değer atfetmesi, çevresindeki kişileri ve onların sorunlarını dikkate alması, insanı ciddiye alma konusunda en küçük bir ihmalde (Ümm-i Mektum olayında da olduğu üzere) ilahi uyarının muhatabı olması,vahyin içeriği ile birlikte sürecin dayandığı ahlaki zemini de bize hatırlatmaktadır. Bu örnekler ahlakın ancak ahlaki bir zeminde kendine yer bulabileceği ilkesine bizi götürmektedir.

Ahlaka dair bir müfredat çalışması, konular kadar programın dayandığı anlayışın da ahlaki[278] olmasını gerektirecektir. Ahlak kısaca bir tanımlamanın ötesinde, olayların durumların içinde belirleyici olan güzellik, eşsizlik, istenirlik ve arzulanır olmak

---

[275] Anton C. Zijderveld, *Klişelerin Diktatörlüğü*, Açılımkitap, İstanbul, 2010, s. 28.
[276] Anton C. Zijderveld, *Klişelerin Diktatörlüğü*, 131 -144.
[277] Anton C. Zijderveld, *Klişelerin Diktatörlüğü*, 155 -160.
[278] Eğitimde ahlaki olana saygı ilkesinin kuramsal boyutu için bkz. Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri," *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar,* MEB. Yayınları, Ankara: 2000ss. 17 – 19.

gibi yönleri de ihtiva etmektedir. Bu yönüyle ahlak velev ki nefse ağır gelse de sıkıcı bir şey değildir. İnsanın başına dert açan bir alan da değildir. Hz. Peygamber örneğinde olduğu üzere dertlilerin sığındığı, güvendiği, onurunu ve değerini bulduğu zemindir. Çağdaş İslam Ahlak Külliyatı bu zemini insanlara sunabilmelidir. Ahlaki erdemleri bu yönüyle ele alan ve irdeleyen eserler müfredatlarımızın da zeminini güçlendirecektir.

İyi örneklerin güzelleştirici gücü hem eğitimin hem de İslam ahlakının ilkelerinden biridir. İlk akla gelen örnek, "İyilikler kötülükleri yok eder."[279] Bu ilkeden hareketle bireyin algı dünyasına sunulacak olan güzellikler, fıtratta uyandıracağı istekle hiç şüphesiz olumsuz çevrenin etkisine karşı bireye vicdani bir güven verecektir.

Öğrencilerin, karşılarına çıkan ya da çıkarılan kötünün yanında iyiyi de fark etme becerisini kazanmaları, onlara iyiliğin kötülüğü yok eden gücünü de hissedebilecekleri bir öğrenme ortamı sunacaktır. Bu tecrübe öğrenciler için ahlak öğreniminde temel bir kazanım olacaktır. Bu becerileri kazanma sürecinin ne tür öğrenmeler gerektirdiği yönündeki çalışmalar ahlakla ilgili tüm alanların ve müfredat çalışmalarının önünde çözmesi gereken bir sorun olarak durmaktadır.

İslam ahlakına dair kavramların zengin anlam içeriğine sahip olması aynı zamanda bir fırsattır. Ancak bu durum kavramlar üzerinde yürütülen çalışmalarda bazı zorlukları da taşımaktadır.

Bir başka güçlük ise temel ya da tali kavramlar gibi bir ayrıma giderek pek çok kavramı belli başlıklar altında toplama zorluğudur. Diğer yandan İslam ahlakının maddi, zihni ve psikolojik bakımdan her seviyedeki insanın kaygılarını ve özlemlerini

[279] Hûd Suresi 11 / 114.

dikkate alan, bununla birlikte ona, içinde bulunduğu durumdan daha ideal olana doğru yükselme imkânı sağlayan kapsamlı, dinamik ve uyumlu yapısı söz konusudur.[280]

İslam ahlakı içindeki kavramların zengin anlam içeriği ve belli kavramlar altında toplamanın getirdiği zorluklar karşısında, ahlaki erdemlerle ilgili bazı becerilerin kazanılmasının imkânı ve farklı alanlardaki temelleri, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Bunun anlamı İslam ahlakının durağan olmayan anlam yapısını, kavramsal zenginliğini olaylara ve şartlara göre işe koşabilme yetisini kazanmaktır.

Peygamberlerin çocukları da kıskanabilir. Bu tecrübe, ahlaki sorunların her an insanla iç içe olduğunu göstermesi bakımından çok düşündürücüdür. Nereden nasıl geldiğini kestiremediğimiz pek çok ahlaki mesele, her an etrafımızı kuşatabilmektedir. Ahlaki sorunlarla baş etmedeki ilk aşama, burada ahlaki bir sorun var diyebileceğimiz bir beceri ya da beceriler üzerinde durmayı gerektirir. Beceri, mevcut programlarımızda öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve hayata aktarılması tasarlanan kabiliyetler olarak ele alınmaktadır.[281]

Bir değeri öğrenme, onu model alma yani ahlaklı olma **bir beceri olarak nasıl** kazanılabilir ya da öğrenilir sorusu önem kazanacaktır. Ahlaki bir sorunla baş etmede gerekli olan bilgi ve beceriler neler olacaktır? Bu konuda deneysel araştırmalara ve yeni verilere ihtiyaç vardır. Düşünce olarak ele aldığımızda *ahlaki duyarlılık becerisinin* bir denence olarak araştırılması önemli bir aşama olacaktır. Buradan gelen verilerle beslenen bir ahlak müfredatı alana katkı sunacaktır

[280] Çağrıcı Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak.* Dem Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013. s. 36,37,38.

[281] Talim ve Terbiye Kurulunun 30.12.2014 tarihli ve 328; 329 sayılı kararlarıyla son değişiklikleri yapılan ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları.

İslam Ahlakının Evrensel Yönü

Okulun toplumdaki çoğulcu görevi açısından bakıldığında, müfredat çalışmalarında dikkate alınması gereken sorunlardan biri, İslam ahlakına dair düşüncenin okul müfredatı içindeki çoğulcu bir bakış açısı içintaşıdığı anlamdır. Müfredat çalışması bu durumda iki yönlü bir sorunla karşı karşıya kalır. Birincisi İslam ahlak düşüncesinin farklı ahlak öğretileriyle karşılaşmasında ortaya çıkacak alanlara dair sunabileceği evrensel değerler manzumesine sahip olup olmaması, ikincisi böyle bir karşılaşmaya girişecek özgüven içinde olup olmamasıdır.

İslam ahlakı cahiliye diye nitelendirilen bir toplumsal yapıyı değiştirmeyi başarmış, kavramları, ahlaki kişilikleri, temel metinleri ve bu ölçüde de özgüveni olanbir nitelik taşır. İslam ahlakı ürettiği külliyatla sahip olduğubu özgüven içinde geçmiş kadim medeniyetlerin ve şeriatlerin ahlaki anlayışlarıyla karşılaşmaktan çekinmemiştir.

Günümüzde İslam ahlakının, dünya ahlakı ya da evrensel ahlak arayışlarına ilişkin çoğulcu yaklaşımlar karşısında sunabileceği pek çok değer vardır. Ancak bu, insanın ve insanlığın içinde bulunduğu durumla İslam ahlakının kesiştiği odak noktalara ilişkin, var olan külliyatın ne söyleyebileceğini yeniden irdelemekle mümkün olacaktır.

Mevcut programlarımız evrensel değerler ve ahlaki sorunlar konusunda ortak bir zemin oluşturacak konulara ve kazanımlara müfredatta yer vermektedir. Türkiye tecrübesi din eğitimi alanında önemli gelişmeler kaydetmektedir. Ancak günümüz toplumlarını ilgilendiren bunalımların çözümüne ilişkin, İslam ahlakından kaynağını alan farklı alanlardan gelecek olan katkılar müfredat çalışmalarının evrensel yönüne ayrı bir değer katacaktır.

Müfredatların uygulama pratiğine baktığımızda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri, tüm insanlığı ilgilendiren ahlaki konularda ortak problem alanları ortak zemin konusunda farklı inanç ve kültürlerle özgüven içinde, sahip oldukları ahlaki değerlerle günümüz sorunları karşısında çözümler üretebileceklerini düşünmektedirler.[282]

Sonuç

İslam ahlakının müfredata aktarımı, alana ve öğrenen bireye nasıl baktığımıza bağlı olarak temelde ahlakilik ilkesi çerçevesinde tartışmamız gereken bir konudur. İslam Ahlakı hem kaynakları hem de sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan eserleriyle çok zengin bir kavram ve konu külliyatına sahiptir. Bu durum bir eğitim müfredatının amaçlarını ve konularını oluştururken hiç şüphesiz büyük bir zenginlik katmaktadır. Ancak bir program geliştirme sürecinde amaçlara ve konulara ruhunu verecek olan yine programın bir başka ögesi olanöğrenme ve öğretme süreçleri, öğrenme ortamları ve program değerlendirme aşamalarıdır. İslam ahlakının müfredata aktarımında ahlakilik ilkesinin sınanacağı yer bir sorun alanı olarak tam da bu alanda karşımıza çıkmaktadır.

Ahlak alanında yapılana çalışmalara baktığımızda yeterli olmamakla birlikte eserlerin konu ve kavram merkezli olduğu görülmektedir. Oysa müfredatın öğrenme durumları ve değerlendirme diye ifade edilen ögeleri; tümelle tikelin, kavramla sözün, öğrenci ile öğretmenin, konu ile öğrenenin karşı karşıya gelerek öğrenci davranışında tezahür edebildiği alandır. İslam ahlakının bu çerçevede kaynakları bakımından sergilediği örneklik ve zenginlik, üzerinde sürekli çalışılması gereken alan olarak karşımı-

---

[282] Ahmet Yemenici, "*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları*" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, ss. 454 –455.

za çıkmaktadır. Bu alandaki boşluk müfredat çalışmalarında bir sorun oluşturmakta ve bu eksiklik daha çok din eğitimi ve diğer bazı sosyal bilimler alanından gelen çalışmalarla giderilmektedir. Ancak ahlak konusunda oluşturulacak müfredatlar bu sorunun üstesinden gelmede tüm alanların katkısını beklemektedir.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Çok teşekkür ediyorum. Çok nezih bir tebliğdi. Tebrik ediyorum, inşallah hepsinden topluca değerlendirme imkanı olur.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yemenici'nin Bildirisinin Müzakeresi

Doç. Dr. Gürbüz Deniz

(Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

Beyefendiler, hanımefendiler; hepinize saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Ahmet kardeşimin tebliğini okudum. Bu tebliğ, geniş kapsamlı olduğundan tebliğci tebliğini yazdığı şekliyle dinleyiciye aktaramadı. Bununla beraber tebliğ kendi içinde de tam netliğe ulaşmış değildir. Bu sebeple hem Ahmet Beyin metnini toparlamak, netleştirmek ve hem de bu konudaki kanaatlerimi paylaşmak üzere aşağıdaki metni hazırlamış bulunmaktayım.

Ahlakın Müfredatı Nasıl Olmalıdır?

Ahlak ilmi; felsefi amelî ilimlerden kabul edilmektedir. İnsanın yapıp etmelerini ve bu yapıp etmelerin nasıl meydana geldiği, hangi hedeflere yönelmesi gerektiği hakkında bize bilgi sunar.

Ahlak ilmi, metafizik arka plana sahip olduğu gibi, yoğunlukla insanın tabiatı ve tecrübelerini konu edinir. Böylece metafizik alana ait öngörülerin fizikî kanunlarla uyum içinde olup olmadıklarını temellendirmeye çalışır. Metafizik arka planı olmayan bir ahlak ve ahlak görüşü, kanunlarla kuşatılmış hapishane gibidir.

Ahlak, İslamî literatürde, yaratılışın (insan tabiatının) huy olarak kendiliğinde (bilareviyye) tecelli etmesidir. Ahlakın meydana gelmesinde başlangıç; iradeli ve şuurlu, sonrası şuurun sürekli varlığını koruduğu bir haldir. Nihayet insanın yaşadığı hallerin onun neredeyse tabii hayatı haline geldiği durumdur. Böylece yaratılışın insanî boyutu, huyun bireysel tezahürüyle, insan olmanın farklılığını diğer varlıklardan temyiz eder. Yani insanî öz; ahlakla, bireyin inandığı değerler doğrultusunda kimlik diye varoluş sahasına çıkmaktadır.

Allah'ın yarattığı insanî öz, ahlakî olarak bir kimlik kazanmadığı sürece o öze sahip kişi ahlaklı bir birey olamamaktadır. Hatta Allah'ın verdiği yetenekleri fiiliyat alanına çıkarmadığı için uhrevi mesuliyetle de karşı karşıya gelecektir. Bu itibarla ahlaklı olmak ve gençleri ahlaklı olmaya yönlendirmek dini bir sorumluluk olmaktadır.

Tebliğcinin de işaret ettiği gibi müslüman düşünce geleneğinde ve zamanımızda yalnızca ahlaka özgü, ona odaklanmış eserler çok azdır. Bu durum, İslamî düşünce geleneğinde müslümanların ahlaka önem vermedikleri gibi bir izlenim ve eleştiriye sebep olmuştur ki, bu iddia tam doğru değildir.

Müslümanların ahlaka ilişkin tafsilatlı eser yazmamalarının sebebi, İslamî ilimlerin her hangi bir alanında eser yazdıklarında bu ilmin ahlakla olan ilişkisine ve ahlakî tarafına mutlaka değinmiş olmalarındandır.

İnsanı anlama, onu tanıma, nefsin mahiyeti, ibadî ve gayri ibadî davranışların niteliği ve hedefleri bütün İslamî ilimlerin konusu olmuştur. Mesela; İslam fıkhı, başlı başına asgari düzeyde ahlakın ne olması ve nasıl yaşanılması gerektiğinin metinleriyle doludur. Hatta Kur'an'da ahlaka ilişkin geçen bir ayet vesilesiyle kimi müfessirler ciltleri dolduracak yorumlarda bulunmuşlardır. Doğru-

su İslam'ın pratik hayata ilişkin emir ve yasakları, müslümanın gündelik hayatını ilgilendirdiğinden, inanç, amel bütünlüğünü ve samimiyetini sağlamak için ahlaka ve ahlakî değerlere büyük önem verilmektedir. Bu durum da ahlakın İslamî ilimlerin her bir kısmına konu olduğunu göstermektedir. Böylece müslümanlara göre ahlaklı olmak, hukuk asgari sınır olmak kaydıyla, insanın varoluşsal olarak insanî yeteneklerinin zirvesine kadar İslamı yaşamasıdır. Aynı zamanda ahlak müslüman bireyin inandığı, kabul ettiği metafizikî (gaybî) inançlarının samimiyetinin sağlamasının yapılmasıdır. Bu haliyle ahlak, toplumsal olmaktan ziyade bireysel bir tutum olarak belirginlik kazanmaktadır.

Müslüman filozoflar ahlaka geniş ve bütün insanî tutumları kapsayacak düzeyde önem vermiş ve ahlakı temellendirmişlerdir.

Ahlak birincil derecede; bireysel olarak her insanın tabii yeteneklerini teorik ve pratik aklının gereklerine göre fiil alanına çıkarmasıdır. Teorik ve pratik akıl; insanın zihnî ve biyolojik yapısıyla ilgilidir ve insanın tabii yapısı da iyi ve kötüyü yapmaya müsait bir tarzda yaratılmıştır.

İkincil olarak ahlaklı olmak, aşırılıklara karşı (ifrat-tefrit) kişinin kendisini terbiye etmesi olarak belirmektedir. Yani "orta karar" davranışlarda bulunacak bir kişiliği oluşturmak ahlakîlikte aranan temel hedeftir.

Her bireyin tabii yetenekleri farklı olduğundan, her bir bireyin ahlakîlik derecesi de farklıdır. Bu sebeple Müslüman filozofların ahlak anlayışında kişinin zihnî kapasitesi ve biyolojik yapısı büyük öneme haizdir. Ahlak eğitiminde bireysel kabiliyetlere özel olarak yer verilmelidir.

Ayrıca ahlaklılık, bir gayeye matuf olmalıdır. Bu gayenin ern yücesi ahirette yüce saadete ulaşma gayretidir. Bu dünya hayatının

saadeti ise elden geldiğince, zihinsel ve davranışsal çelişkilerinden kişinin kurtulmasıdır. Zihinsel ve davranışsal çelişkiler kişinin nefsinde ve fiillerindeki aşırılıkları izale etmesiyle mümkündür. Bunun için ahlaklı olmak isteyen kimsenin kendisini tanıması, kendi yetenek ve kabiliyetlerinin farkında olması gerekir.

Ahlak, hulk kelimesiyle aynı familyaya sahiptir. Hulk; yaratım, insan tabiatı manalarına gelirken ahlak ise yaratıma uygun yaşamaya verilen isimdir.

Ahlaklılık insan tabiatındaki bilkuvve yeteneklerin insanın gayretiyle kişinin fiili hayatı olmasıdır.

Ahlak her ne kadar amelî/pratik felsefenin konusu olsa da her ahlakî davranışın mücerret/soyut arka planı bulunmaktadır.

Ahlakî fiiller; bireysel ve bireye ait yetenek ve tecrübelerin farklılığını her bir duruma göre farklı şekillerde ortaya koyma gayretidir.

Her bir insan, sahip olduğu inanç ve değerler doğrultusunda ahlakî istikametini belirler. İslâmî ahlak değerlerinin ana kaynağı bu manada Kur'an ve sünnettir. Bunun yanında İslamî kabul edilen diğer dini yorum ve hayat tarzları da İslam ahlakına kaynaklık etmiş ve etmektedir. Bu çerçevede meseleye baktığımızda:

1. Ahlakın fiili olarak kaynağı; birey olarak fiilde bulunan insandır. Bu sebeple İslâm ahlak pratiği oluşturulurken insan mutlaka bilinmeli ve tanınmalıdır.Özellikle ahlak eğitiminde bulunan kimselerin insanı iyi bilmeleri kendilerinin en önemli ödevidir.

2. Ahlaklı olmayı sağlayan değerlerin yani İslâm'a göre Kur'an, sünnet ve diğer İslamî ilimlerin iyi bilinmesi gereklidir. İslam'dan kaynaklanmayan bir ahlakın İslamî olması mümkün değildir.

Ahlak ders müfredatları hazırlanırken bu hususa dikkat edilmelidir.

İnsan; ünsiyet ve nisyanı bir anda tabiatında cem eden varlıktır. Çünkü ona iyiliği/takvayı ve kötülüğü/fûcru yapabilme yeteneği verilmiştir. Bir insan; ahlaklı olmaya yönlendirilirken bu iki cihetteki yetenekleri dikkate alınmalıdır. İnsanı; birey olarak insan ve bu birey olarak insanın insanlık tümeli içindeki yerini ve konumunu bilmek bir insan eğitimi müfredatının ilk ve temel şartı olmalıdır.

Ne yazık ki, ülkemizde İslamî anlayış dikkate alınarak insan ontolojisi üzerine çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu sebeple de gerek ahlakî olarak ve gerekse de başka bakımlardan İslamî anlayışlara göre, insan konumlandırılırken sıkıntılar yaşamaktayız.

Tümel manada insanlık içinde birey olarak insanın ortak paydası bütün insanların eğitimine uygulanmalı ve tikel manada insan bireyinin bizatihi kendisi de dikkate alınarak terbiye edilmeli ya da ahlak müfredatlarımızı bu şekilde yapılandırmamız gerekmektedir. Yalnızca tümel manada bir insana yaklaşım o insanı orta seviye bir varlık haline getirir. Bunun gibi yalnızca tekil manada bir insanın ayırt edici özelliklerini dikkate alıp o insanı terbiye ettiğimizde ise bencil bir yaratık ortaya çıkar.

Ahlaka ilişkin bir müfredat yapılırken, hem tümel manada insanlık ortak yetenekleri dikkate alınmalı ve hem de tekil olarak her bir bireyin şahsına münhasır yetenekleri dikkate alınınca bir öğrenci veya şahıs terbiye edildiğinde; ahlaklı bir insan örneği ortaya çıkmış olmaktadır.

Tümel insanlığın yapısına göre bir insan terbiye edildiğinde insanlar hakkında büyük yanlışlar yapmamızın önü kesilmiş olur.

Bu tümel eğitimle beraber tekil manada bir kimsenin yeteneklerini fiili hale getirdiğimizde, her bir insanın biricikliği ortaya çıkar. Allah her bir insanı bir diğerinden farklı yarattığına göre her bir insana göre de farklı müfredatların yapılması nitelikli insan yetiştirmemiz için üzerimize düşen önemli görevdir.

İslam'ın ahlak değerleri; tebliğcinin de ifade ettiği üzere, Kur'an ve Sünnet bağlamında önceliğe sahiptir. Bu çerçevede orta öğretim, lise veya üniversite müfredatları için Kur'an'ın temel ilkeleri olarak; iman esasları öğrencinin derûnuna sirayet edecek şekilde sunulmalıdır. Çünkü amelin ve ahlakın sıhhati; sahih iman algısıyla doğru orantılıdır. İman, amel etmeye yol açar. Ameller ise formalitenin ötesine geçerek kişinin severek-isteyerek yapabileceği bir seviyeye gelmelidir ki işte bu ahlaklı olmaktır.

Ahlaklı olmak, iyi ile kötüyü bilip bu biliş doğrultusunda insanın hayatını anlamlandırmasıdır. İyi ve kötü çoğu zaman göreceli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple İslami olan iyi ve kötü, öncelikle Yüce Kitabın bize bildirdikleri çerçeve içinde olan değerlerdir.

Ameli olarak iyi fiiller; Kur'an'da anlatılan Peygamber kıssaları, sahih kimselerin davranışlarıdır. Bunlarla beraber Hz. Peygamberin hayatı biz Müslümanlar için vazgeçilmez ahlaki değerleri içermektedir. Bu sebeple insanlarla olan ilişkilerimizde, insanlara ister ders ortamında olsun ister ise beşeri ilişkilerimizde olsun tavsiye edeceğimiz en önemli ahlakî kaynağımız Kur'an'ın ahlak ilkeleri ile Hz. Peygamberin fiili ve kavli sünneti olmalıdır. Bunun yanında her tebliğci tebliğ ettiği şeyi bizatihi yaşayarak örneklemelidir.

İslam ahlakı, yukarıda da belirttiğimiz üzere İslamî olan bütün ilim dallarının konusudur. Tefsirin, hadisin, fıkhın, tasavvufun, felsefenin, edebiyatın vazgeçilmezidir. İyi bir ahlak eğitimi veya müfredatı zikri geçen bu ilimleri bilmeyi ilzam etmektedir.

Ahlak eğitimi ya da terbiyesi için sınıf ortamı sınırlı olduğundan bu eğitimin gençlerimize her alanda takdim edilmesi, ulaşılmak istenen hedefin gerçekleşmesi adına başta aile ortamı, sosyal mekanlar, eğlence yerlerini de kapsayacak şekilde geniş tutulması önem arzetmektedir.

Ahlak, gönüllülük esasına dayandığından ve ahlaki noksanlıklar için cezai müeyyideler bulunmadığından ahlak eğitmeni yaptığı işi gönüllü yapmalıdır. Bu doğrultuda bir ahlak müfredatı hazırlanırken bu müfredatı uygulayacak kişi mutlaka eğitime ve gözetime alınmalıdır.

Ülkemizde örneğin, Maliye Bakanlığı ihtiyaç duyduğu elemanları hem yazılı ve hem de sözlü sınavlara tabi tutarak seçmektedir. Fakat bir ülkenin geleceğini belirleyecek olan gençleri yetiştirecek öğretmen adayları yalnızca yazılı sınavına tabi tutularak öğretmen yapılmaktadırlar. Halbuki, öğretmenlik yapacak kimsenin psikolojisinin nasıl olduğu, kendisini veya bildiklerini sunmayı ve anlatmayı becerip becermediği, şahsiyeti öğretmenlik yapmaya uygun mu değil mi şeklindeki özellikler çoğu zaman dikkate alınmadan insanlar öğretmen yapılmaktadır.

Biraz da ahlakı başkalarına sunarken dikkat etmemiz gereken hususlara değinelim: Firavun'a Hz. Musa'nın güler yüz göstermesi, onunla kibarca konuşması tavsiye edilmiştir. Bu sebeple özellikle iman, amel ve ahlak konusunda yapılan öğütler yumuşak bir lisanla yapılmalıdır ki, bu Kur'an'ın emridir.

İnsanları hikmetle, güzel öğütle davet etmeli, eğer tartışılacak bir şey varsa güzel bir şekilde tartışmak ve insanlarla en güzel ve ikna edici bir şekilde konuşmak gerekir. Allah iyi iş yapanları, insanların aralarını uzlaştıranları sevdiği için bu kimseler cennet ile müjdelenmişlerdir.

Kadim geleneğimizde birçok ahlakî hikmet, Kur'an metodu dikkate alınarak hikâyemsi bir şekilde anlatılmıştır. Mesela; benim rahmetli babamdan dinlediğim daha sonraları ise Nizamülmülk'ün Siyasetname'sinde okuduğum şu hikaye, bende dürüstlük ve doğruluk hususunda önemli bir yer edinmiştir.

Adamın biri vakti zamanında hacca gitmek ister ve elinde bulunun bir miktar altını da emanetçi olarak kabul dilen bir şahsa emanet bırakır. Zaman sonra hacdan dönünce emanetini emanetçiden almak ister. Ancak emanetçi verilen emanete ihanet ederek emaneti inkar eder. İster istemez hacı davayı kadı efendiye götürür.

Kadı efendi her iki tarafı dinledikten sonra hacıya şahidinin olup olmadığını sorar. Hacı da böyle bir şahidinin olmadığını söyler. Kadı efendi hacının hal ve tavrından ve çevresinden edindiği intibalar doğrultusunda haklı olduğuna kanaat getirmesine rağmen elde kanıt bulunmamasının sıkıntısı ile hacı efendiye; altınları emanetçiye verdiği yere gidip taş, toprak, ağaç ne bulursa alıp getirmesini ister. Ve şöyle mırıldanır: "Belki onlar sana şahitlik ederler" der. Hacı yola çıkar emanetçi ile kadı da mahkeme salonunda onu beklemeye başlarlar. Epey zaman geçince kadı; mırıldanır bir şekilde; "bu adam da nerede kaldı?" der. Beklemekten bıkmış olan emanetçi "orası çok uzak hemen gelemez" der. Ve hacı gelmeden getirecekleri ona şahitlik yapmış olur.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

İki değerli konuşmacımıza da çok teşekkür ediyoruz. İki değerli tebliğ ve yorumlarından dolayı. Zamanı iyi kullandık. Bir çeyrek saat sonra cevap varsa katkı yapacak kardeşlerimize değerli dinleyicilere söz verelim.

Soru-Cevap Faslı

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan:

Hocalarıma çok teşekkür ediyorum, bu konular bir saatlik, bir buçuk saatlik bir çalışmanın konusu değil. Ama yine de zaman el verdiği ölçüde bazı şeyleri tartışalım istiyorum. Tabi hocalarımız ideal olanı söylediler, olması gerekeni söylediler. Bir gerçeklik var, ben onu sormak istiyorum, ki hocamda insan insanın kurdudur diyen Thomas Hobbes; insan 'halifetullah'tır diyen Kuran-ı Kerim; insanların en hayırlısı insanlara en yararlı olandır, buyuran Hazreti Peygamber. Fakat bugün birbirini yiyen çeşitli müslümanlar var. Ortadoğu, yaşadığımız coğrafya, yalanın su gibi söylendiği yerler, bizim bulunduğumuz yerler. Küçük bir çıkar uğruna, menfaat uğruna olmadık iftiralar yapan, küçücük seçimler yapıyoruz, rektörlük seçimleri yapıyoruz, muhtarlık seçimleri yaşıyoruz, yani olmadık iftiralar edenler Müslümanlar. Camilerimiz var, okullarımız var, ailelerimiz var, mütedeyyin aileleriz, sorun nerede?

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Kuran'da bir problem yok, Hazreti Peygamberin söylediklerinde de bir problemi yok. Mevzu anlaşıldı madem öyle diyalektik düşünelim biraz. İnsan insanın kurdu diyor Hobbes. Gayri ahlakiliği mi tavsiye ediyor?

Burada bir terslik var, bunu bilsinler insan insanın kurdudur derken Hobbes kurt gibi canavar gibi davranın falan demiyor. Öyle bir şey yok. Yani insan realitesini ifade ediyor. Yani o kültürdeki insanın realitesini ifade ediyor. Değil mi hocam? O zaman çelişki yok.

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan:

Benim söylemek istediğim şu, Hobbes'u haklı çıkaran biziz. Yani birinci konuşmacımız Batıdaki örneklerden söylediler. İşte insani gelişmişlik endeksi, insani değerler endekslerinde batı toplumları önde. İnsani değerler endeksinde en geride Müslüman toplumlar, ülkeler, demek istediğim sorun bizde ki problem. Kurani olanın, nebevi olanın aktarımında kriz nerede, sorunun temel yeri nerede? sorusudur bence.

Doç. Dr. Gürbüz Deniz:

Önce şu yalan meselesi ile başlayalım isterseniz. Hazreti Peygambere bir adam geliyor ya Resûlallah Müslüman hırsızlık yapar mı? yapar diyor çok afedersiniz zina yapar mı? diyor yapar diyor bunu yapar mı? Yapar, bunu yapar mı? Yapar, peki yalan söyler mi? diye soruyor söylemez diyor.

Mesela ben bu konuyu biraz uğraştım neden böyle bir şey diyor. Çünkü yalan, olmayan bir şeyi yaratmaktır. Yalan, ontolojik bir problemdir ve gerçekten de Müslümanların bu konuda ciddi sıkıntıları var. Yalan söyleme noktasında ve gerçekten belki de her şeyi altüst eden, her şeyi darmadağın eden şey odur. Olmayan bir şey var diyorsun, var olan bir şeye de yok diyorsun. Bu böyle, ikincisi insan insanın kurdudur, hocam zaten açıkladı. Meleklerin itirazının aynısıdır. Yeryüzünde kan dökecek, fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın? Peki meleklerin söylediği yanlış bir şey mi? Doğru. Ama insan bu gerçekliğine rağmen onu aşabilecek bir üstünlüğe sahip aslında söylemek istediğim budur.

İnsan aslında Halifetullah olunca da meleklerin itirazı biraz kıskançlıktan kaynaklanıyor. Biz halifelik yaparken buna ne gerek vardı. Allah Teala demek istiyor ki, sizin halife olduğunuz nok-

tadan bir başka noktada bunlar halife, bakın siz varlık dünyasında yaşıyorsunuz ama isimleri bilmiyorsunuz. Bu konuda insan halifelik yapacak, siz başka konuda yapacaksınız. Aslında insanlar kendi haddini ve sınırını bilseler, Müslümanlar için de geçerli, dünya için de geçerli, çokca büyük kavga olmaz.

Fakat kavga bitecek böyle bir sıkıntı yok. Diğer meseleye gelince de bizim de Batı'yı mukayesemizde bence yanlış bir kıyas var, kıyas-ı batıl olarak görüyorum. Çünkü biz medeniyetimizin dibini yaşıyoruz, onlar ise zirvesini yaşıyor. Ama buna rağmen gerçekten daha güçlüyüz. Şunu söylemek istiyorum Hiristiyan ve Yahudilerin alimlerinden müslüman olan çok fazladır. Ama müslüman alimleri bırakın köyden giden işçilerimiz bile Hiristiyan olmuyorlar.

Bu çok önemli bir değerdir, bunun kıymetini bilelim elden geldiğince bilgi temelli pratik olarak yansıtmaya çalışalım Teşekkür ediyorum.

Bir katılımcı:

Önceki oturumda sayın başkanımıza bir teşekkür borcumuz var, sayın sendika başkanımıza onu ifade edeyim. 12 yıldır neredeyse arzu ettiğimiz ve sürekli her mahfilde dile getirdiğimiz bir hadise vardı, üniversite öğretim elemanlarının özlük haklarının göreli olarak gerilemesi ve bunun iyileştirilmesi konusunda. Çok gayret ettiler, gece gündüz uğraştılar, bizim de az buçuk gayretlerimiz oldu. Sonunda başarılı olmada kendilerinin büyük payı var. Sayın başkanımıza çok teşekkür ediyorum. Ahlak meselesinin bir müfredata bir derse sıkıştırılmaması gerektiği tespitinde ise, her iki hocamızın tesbitlerine hararetle katılıyorum. Ahlak sadece bir ders konusu değildir, en başta hayatın bütün alanlarını

kapsayan geniş kapsamlı bir kavramdır. Eğer öğretmen kendisini yapmadığı şeyi çocuklara yapmasını tavsiye ediyorsa zaten orada bir sorun başlıyor demektir. Kamu yöneticilerinin, üniversite yöneticilerinin, sendika yöneticilerinin, hocaların kendi hayatlarında savundukları ahlaki ilkeleri hayatlarına aktarmaları son derece önemlidir, bir emsal olma, iyi bir örnek olmak, rol model olmak önemlidir. Öğretmenlerin bu anlamda yetiştirilmesi, adaylarının tespiti vs. Gürbüz hocam konuşmasında da vurguladı. Ben de son derece önemli buluyorum. Yani herkes üniversitede başka bir bölümü kazanamadığı için öğretmen olmamalıdır. Tam tersine öğretmenlik yapmak isteyen insanlar buna hak kazanabilmelidir. Öğretmen adaylarının seçiminde, tespitinde psikolojik durumlarının da öğrendiğini öğrenciye aktarma becerisinin de test edilmesi ona göre baştan gerçekten de sağlam insanlarınn öğretmen yapılmasında yarar var. Bir nokta daha Ahmet hocam vurgulamıştı. Yüzücülük, binicilik, atıcılık hazreti Peygamber aleyhisselatü vesselam tavsiyesi bunlar da önemli.

Bir katılımcı:

Öncelikle konuşmacılara teşekkür ediyorum. Bir önceki konuşmacı arkadaşlar da Ahmet bey konuşmasında da emredici buyrukçu üslubu hedefe aldı. Bir önceki konuda ilmihal anlayış eleştirildi. Halbuki biz biliyoruz ki en büyük eğitimci Allah'tır. Rabbimiz, hep buyuruyor acaba biz farkında olmadan hümanist akımın etkisinde kalarak bir takım slogani şeyler mi söylüyoruz. En iyisi şöyle yapalım. Hepimizi etkiliyor dolayısıyla onu şöyle ifade etsek daha iyi olur mu diye düşünüyorum. Bir şey sadece emretmekle kalmayalım, aynı zamanda onu içselleştirerek gerekçelerine de açıklamasını yapalım diye söylesek böyle buyrukçuluk kötü, ilmihal kötü gibi ifadeler yargılayıcı ifadeler doğru değil diye düşünüyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yemenici:

Hocamın uyarısı çok önemli yani burada denge çok önemli. Elbette Cenab-ı Allah'ın bize emrettiği buyrukları, emirleri ef'al-i mükellefin dediğimiz hani bizim ilmihallerimizin temel kavramları var. Bu anlamda bir dengeyi kaçırmak anlamında bir dikkat çekmedir. Çünkü sadece Kuran-ı Kerim'de buyruklar yok. Ben Mücadele süresindeki örneği verdim ama ayet okuma fırsatım olmadı, okumak istiyorum çok önemli şöyle: "*kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir çünkü Allah işitendir bilendir.*" Yani biz burada buyurgan olmasın da derken, bizi işiten bize şah damarımızdan daha yakın olan bir Allah inancını, duygusunu müfredatımıza aktarmanın kaygısıyla söylüyoruz. İşte bu da ahlakın temeli oluyor, yani Allah'ın benimle beraber olduğunu bilirsem ahlak konusuda atacağım adımlarda da benimle olacaktır.

Doç. Dr. Gürbüz Deniz:

Bu oturumda insanlığın kutsaması öyle bir şey konuşmadık aslında biraz da kusura bakmayın haddimi aşarak müdahale ettim. Fakat bu ilmihal ve fetva meselesi aslında müslümanları ciddi bir şekilde tartışması gereken bir konudur. Özellikle de ilmihal ve fetva dinin yorumudur. Hiçbir yorum da din değildir. Bizde belki bin yıl önce 500 yıl önceki dini anlamak, pratiğe dökmek için yapılmış olan yorumları bugün yeniden yapılması gerekliliği var. Nitekim arızaların çoğu da o kitaplarda ki fetvalardan kaynaklanıyor. Yoksa o kitaplardaki fetvaları red etmek anlamında söylemiyorum. Eğer söylenmişse mutlaka ortaçağdaki ilmihallere, ortaçağdaki fetva kitaplarına girmiş olan yorumların yeniden gözden geçirilmesinin zorumluluğu var. Aksi halde büyük sıkıntı yaşıyoruz.

Bir katılımcı:

Şimdi onaltıncı yüzyılda yaşamış büyük ahlak düşünürümüz, ben şahsen onun eserini okudum. Bu kadar bir insanı tatmin eden bir kitap okuduğumu söyleyemem. Fakat o kitabı anlaşılır şekilde yayınlasak, sadeleştirerek yayınlasak, herkese ezberletsek bu kitabın insanları ahlaklı yapmaya gücü yetmeyecektir. Ahlakı, bilgi noksanlığından kaynaklanan hadise seviyesine indirirsek, ahlakı kaybetmiş oluruz. Ahlak yaşanan bir hadise. Bizim şu andaki ahlakçı dinimiz yaşlı insanların sürekli insana nasihat ederek bıktıran tekrarlarından öteye gitmiyor. Hatta yerine göre aksi tesirler yaptığını bile söyleyebiliriz. Ahlak dışarıya vaaz edilen bir şey değil. Ahlak içte yaşanan bir şey. Bir iç yaşam. Bu ruh hali biz bir insanda müşahade ederken görürsek onda bir teşrik-i mesaimiz olursa ondan bir hal olarak yansıyan bir şeydir ahlak.

Günay Kaya:

Öncelikle teşekkür ediyorum. Gerçekten inanılmaz bir ziyafet yaşıyoruz. Hocalarımızın da çalışmalarıyla, tecrübeleriyle, birikimlerini paylaştıkları için teşekkür ediyorum. Şimdilik sorunu tespit etmek önemli, anlamlı ama tesbit başka birşey ama onu tedavi etmek daha başka bir şey.

Sorunu teşhis ediyorsunuz ama çözüm için pratik olarak harekete geçtiği zaman işte o zihin dünyasındaki, kavram dünyasındaki o teşhisi fiiliyata dökmek çok da kolay olmuyor. Dolayısıyla çok önemli, çok güç bir şey. Değerli hocam çok güzel ifade ettiler, tabiattaki su nasıl canlının kaynağına vesile ise ahlak da bireyler arasında toplum yaşamı içerisindeki hem ahengin hem de o huzurun düzenin sağlanmasında fevkalade önemli. Dolayısıyla hocam bizim öncelikle bu konuda; yani gençliğimize, neslimize

sorunun teşhisi noktasında bir şeyler demek önemli. Ben buraya geldim dışarda bir eylem oldu. Biz vahiye dayalı Kuran'ı ve sünneti öncelerken dışarıdaki kalabalık da bunun tam tersine en ucuna kadar kaçıyor. Biz tam bu tarafındayız, onlar da öbür tarafında. Dolayısıyla toplumsal olarak böyle bir uçurumumuz da var. İşte tüm bunları değerli hocalarım nerede merkezde buluşturacağız çünkü buradan sorunumuzu teşhis etmemiz de önemli ama öyle çok kolay görünmüyor.

Prof. Dr. Şükrü Karatepe:

Diğer oturumu zora sokmamak için zamanımız doldu, oturumu burada kapatıyorum. Herkese teşekkür ediyorum.

IV. OTURUM

AİLE ve TOPLUMDA AHLAK EĞİTİMİ

Oturum Başkanı Dr. Necmettin Türinay

Degerli misafirler dördüncü oturuma gelmiş bulunuyoruz. Derinden derine bu mevzunun, ahlak mevzusunun içimizde nasıl bir ukde teşkil ettiği, içimizde yerine göre ciddi açmazlarla karşılaştığımızın ve yerine göre de ahlak üzerinde söylediğimiz sözlerin tesir kabiliyetinin azalması karşısında derinden derine vicdanen bir acı çektiğimizin işaretidir bu toplantıdaki ilgi. İşte bunun, bu konunun hayati derecede önem arzetmesi ahlakı değil kendimizi masaya yatırma anlamına geliyor. Mevzu kendimiziz. Bizim dışımızda değil, bu mevzu ve yahutta yüksek sınıfların aşağılara vazettiği emir ve nasiyatler değildir. Aşağı sınıfların yukarıya dönük kınamaları da değil, böyle bir genelleme yapmak mümkün olabilir. Bu işin asıl merkezinde birey olarak kendimizin yer aldığını asla unutmamamız gerekiyor. Dolayısıyla bu her şeyden önce bizi ilzam eden, bizi konu edinen kendimizdeki bir noksanı işaret eden bir durum ve olgu, dolayısıyla biz kendimizi inşa edersek sözümüzün o zaman tesiri olacak. Bu bir bilgi mevzusu değil, bu bir cehalet mevzusu da değil bu. Daha çok yüksek bir ahlak, iç yaşamı ve halimizin bizde olan mümeyyiz vasıfları, karşımızdaki insanlara tesir meselesidir. Dolayısıy-

la orta yerde yoğun bir tesirsizlik söz konusu, işte probleme bu merkezden yaklaşan iki tane değerli konuşmacı bulunuyor birisi Mehmet Zeki Aydın kendisi Marrmara Üniversitesinde öğretim üyesi. Mehmet Zeki beyin bir özelliği kendisi bir ilahiyat hocası olmakla beraber meseleye sadece teorik yaklaşan değil bu bilgiyi, dini bilgiyi, insanlığa topluma aile ile ilişkili hale getirmenin imkanlarını da yoklayan birisi. Dolayısıyla insana ulaşmak isteyen bir elektirik gibi onlara tesir edebilmenin sancısın duyan bir arkadaşımız ve bu manada çeşitli eserlere sahip. Yani insanlardan ve toplumdan kopuk, teorik bir alanda soyut bir düzlemde konuşan bir bilim adamı değil, bu yönüyle Mehmet Zeki beyin bu çalışmaları şahsen benim ilgimi çektiğini ifade edebilirim. Nitekim onun bazı kitaplarının isimlerini verirsem siz de buna şahitlik edeceksiniz

Ailede Ahlak Eğitimi, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, *Değerler Sandığı* bu bir paket program. Okulda, evde, sağda, solda çocuklara pratik eğitim kazandırmaya çalışan, ahlak becerileri kazandırmayı çalışan bir sistematik olarak kurulmaya çalışan çalışmalar. *Dini Değerler* serisi *Din Öğretiminde Yöntemler* gibi. Dini nasıl öğreten insanlara bizim klasik bir geleneğimiz var camilerde hocalarımız vaaz ediyorlar. Çağdaş entelektüellerimiz de şeytan taşlamaktan fırsat bulurlarsa, o vaazın daha yeni bir dille ifadesine imkanlar arıyorlar. İşte Mehmet Zeki Bey burada yeni yöntemler aramaya bulmaya çalışıyor, bunları bize vaaz ediyor. Dolayısıyla konuştuğumuz alanın bizatihi derinlemesine onun pratiklerinde öğretmeye çalışan değerli bir arkadaşımız. Sözü kendisine veriyorum ve onun bu noktada geçirdiği ulaştığı sonuçları tecrübeyi hep birlikte müşahede edeceğiz, arkasındanda bu konuşmanın Rahime Hanım tarafından değerlendirmesini dinleyeceğiz.

Ailede Ahlak Eğitimi

Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın

(Marmara Üniversitesi – İlahiyat Fakültesi)

Ahlak Nedir?

Ahlak, farklı düşüncelere göre farklı şekilde değerlendirilmekte ve bu nedenle de farklı tanımlanmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse ahlak, insanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olmasıdır. Yine ahlak, bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır.

Ahlakın gerekliliği ve önemi konusunda çok şey söylenebilir. Bu konudaki bir soruya verilecek en basit cevap, ahlak olmazsa toplum da olmaz, yani insanlar ahlaksız bir arada yaşayamazlar şeklindedir. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bildikleri takdirde, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da güçlü tahminlerde bulunabilir ve böylece güvenlik duygusu içinde yaşarlar. Neyin iyi, neyin kötü olduğu hakkında ortak bir anlayış bulunmasaydı, insanlar arasında düzen ve huzur yerine tam bir kargaşa hüküm sürerdi.

Ahlak bir inanç ve düşünce sistemidir, üzerimizdeki elbise ve başımızdaki şapka gibi maddî bir varlığı yoktur. Fakat unutmamalıyız ki, insanları bir arada tutan şeyler maddî bağlardan daha çok manevî bağlardır. Örneğin, anlaşma aracı olarak kullandığımız dil, tamamen manevî bir sistemdir. İşte ahlaki değerler de manevî değerlerin en önemlileri olduğu için daima ön planda tutulmuştur. Manevî sistemlerin en ilerisi olan dinler de büyük ölçüde birer ahlak sistemidirler.

Kaynağı, ister dine, ister başka bir otoriteye dayansın, insanlar arası davranışların bir kısmı, her zaman "iyi" ve "kötü" gibi değer yargılarına göre değerlendirilecektir. Bu yargıların bulunduğu her yerde ahlaki davranış söz konusudur. Ahlakın varlığı bir çeşit doğa yasasıdır. Suyun bulunduğu yerde, nasıl hayat varsa, insanların bulunduğu yerde de ahlak vardır. İnsanlara düşen, ahlaklarını en iyi şekle sokmaktır. Böylece hepimizin davranışlarına sevgi, iyi niyet ve sorumluluk duygusu hakim olsun, cezayı gerektirecek hiçbir hareket görülmesin. Yeni yetişen nesillere ahlaki değerlerin öğretilmesi bu bakımdan önem taşır.

Şunu bilmek gerekir ki, insan ne tamamen iyilik, ne de tamamen kötülük üzerine yaratılmıştır. Aksine insan, iki tarafa da eğilimli olarak var edilmiştir. Her çocuk annesinden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeye müsait olarak doğar. Kötü bir eğitim ile bozulmaz ve dış etkenlerden kurtulursa iyi ahlakı gelişmiş bir insan olur. Bundan şu anlaşılır: İnsan, çocukken aldığı eğitime ve büyüdüğünde seçeceği davranışlara, alışkanlıklara göre huy sahibi olur. Hangi davranışı yerleşmiş ve alışkanlık haline gelmişse, buna göre güzel veya çirkin huy sahibi olur. Arzu edilen şey, insanda bulunan eğilimleri söküp atmak değil; onları dengeli bir şekilde kullanarak davranışları erdemlerle süslemek, kötü duygu ve davranışlardan uzaklaşmaktır.

Ahlak Eğitimi

İnsan ahlaki davranışları bilmiş olarak doğmamaktadır. Bu davranışların değişik toplumlarda değişik şekiller alması ve farklı olarak değerlendirilmesi de onların sonradan öğrenilmiş değerler olduğunu gösteriyor. Biz hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini, içinde yaşadığımız toplumun yetişkin bireylerinden veya yaşıtlarımızdan öğreniyoruz. Şu halde ahlak her şeyden önce bir eğitim konusudur. Bu eğitim, sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir. Bir bakıma, bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğretmeni hem de öğrencisi sayabiliriz.

Eğitimle ahlak iç içedir. Eğitim ahlaka göre daha geniş bir alanı içine alır. Ahlakla eğitimin ortak noktası, insanın düşünce, duygu ve davranışlarıdır. İyi ve kötü konusunda ahlakla eğitim bir araya gelir. Ahlak, iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu da eğitimle öğrenilir. Ahlak, doğru eylemler için temel olarak doğru değerleri sağlamakla ilgilenir. Eğitim bir bina ise, değerler onun tuğlalarıdır.

Eğitimle ilişkisi bakımından ele alındığında ahlak, hayatla doğrudan ilgili olması ve insanın insanca yaşama çabasına yardımcı olması bakımından her çağda eğitimin hem amacı hem de konusu olmuştur. Eğitim, bireyi ister toplumun etkin bir üyesi yapma süreci, ister sorumlu bir yetişkin olarak hayata kazandırma ya da bir mesleğe hazırlama çabası olarak düşünülsün, ahlakın bu süreç içinde herhangi bir şekilde yer aldığı ve alacağı bir gerçektir.

Ahlak Eğitiminin Amacı ve Önemi

Ahlak eğitimi sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimdir. Sağlıklı bir toplumun oluşumu, bireylerin sağlıklı olmasına bağlıdır. Ge-

leceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlaklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişler, ahlaki eğitime önem vermişlerdir. Ahlaki eğitimin amacı, olgun davranışlar konusunda alışkanlık sağlayıp, üstün ahlakı gerçekleştirmektir. Bir ahlaki davranış, kalıcı bir adet oluncaya ve köklü bir ahlak kuralı haline gelinceye kadar, istikrarlı bir şekilde tekrarlanmalıdır, böylece davranış karakter haline gelir. İnsanın fiillerini devamlı olarak doğruluk şartlarına uydurmak, bu doğru ve düzenli hareketleri güzel ahlaki alışkanlıklar, yüksek karakterler halinde elde etmek ahlaki eğitimdir.

Ahlak eğitiminin amacı, bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır. Bu nedenle, çocuklara ahlaki ve ahlaki olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam kanaatler oluşturulmalıdır. Bu şekilde, onlar iyi eğilimlerini geliştirmeyi, kötü eğilimlerine teslim olmamayı denerler ve böylece karakterleri olumlu yönde gelişir. Çocuklara yüksek fikirler verilmeli ki yüksek duygular meydana gelsin. Doğrunun öğretilmesi ile yüksek fikirler oluşur.

Okullardaki ahlak eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise, her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri (gizil güçleri) doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de "iyi insan", "iyi vatandaş" olmalarını sağlamak için gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. Bu birinci amaç, yani, "öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak", esasen eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan, belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile bu çok fazla bir anlam ifade etmez.

Ahlak eğitiminin esasını ahlak kurallarını öğretmek oluşturmaktadır. Ahlak eğitimi kalbe, zekaya ve iradeye hitap etmeli ve ama-

cı iyiliği sevdirmek, tanıtmak, istetmek olmalıdır. Ahlak eğitimi önce çocuğun duyarlılığına hitap etmelidir. Çünkü çocukta kalp, akıldan önce gelir. Çocuk heyecanlı olduğu zaman aklını aydınlatmak da kolaylaşır. Ahlak eğitimi, irade üzerinde de etki yapmalıdır. Çocuklarımızın bilgi ve becerilerine tertemiz bir vicdan eşlik etmeli; onun gelişmiş bir beyni olduğu gibi büyük bir kalbi de olmalıdır. Maddî gücü büyüyen insanın merhameti de büyümelidir. Sağlam bir ahlak ve yüksek bir karakterden mahrum insanlardan, paralarının, bedenlerinin, zevklerinin gücünü diğer insanların lehine kullanmalarını beklemek çoğu zaman zordur.

Ahlak eğitiminin amacı, bireyin ahlaki bir kişilik geliştirmesini sağlamaktır. Bireyin ahlaki özelliklerle donanmış olması, bireysel ahlakın hedefi olup, ahlak eğitimi ile kazandırılır. Bireyin eğitilmesi bireyin içinde yer aldığı diğer ortamlarda yani aile, toplum, devlet, iş vb. alanlarda ahlakın hakim olmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu ahlak alanlarının da kendine özgü ahlak hedefleri bulunmakta olup bu hedefler de bireyin ahlak eğitiminin sağlanmasına yöneliktir. Bireysel ve sosyal yönü olan birey, tüm bu alanlarda ahlaklı olmayı, yine bu alanların verdiği ahlak eğitimi sayesinde gerçekleştirecek, aynı zamanda kendisi de onları etkileyecek ve şekillendirecektir. Burada en büyük sorumluluk çocuğun ilk ve en önemli çevresi olan aileye düşmektedir.

Çocuğun Eğitiminde Ailenin Önemi

Aile, kan veya akrabalık bağıyla birbirine bağlı olan, aralarında toplumca belirlenmiş hak ve ödevlere sahip bireylerin oluşturduğu bir kurum, ortak değerleri olan bir gruptur. Genel anlamda aynı soya mensup veya birbirlerine evlilik bağı ile bağlı bulunan kişilerin tümüdür. Daha dar anlamda bir erkek ile kadın ve varsa çocuklarından oluşan toplumun en küçük birimi ve kurumudur.

Aile toplumun temelidir. Aile, içinde yaşanılan toplumda, devlete kadar uzanan kurumlar zinciri içinde, diğer kurumların güçlü

ve sağlıklı olmasını sağlayan en önemli birimdir. İnsanoğlu kendi neslini mükemmel bir şekilde ancak evlilik yolu ile koruyabilir. Ailenin en önemli işlevi, insan neslinin devamı için çocuk meydana getirip yetiştirmektir.

Çocuğun ahlak eğitiminde en önemli kurum ailedir. Aile, ahlaki duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlaki bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlak eğitimi görevini yerine getirir. Aile bu görevlerini gayrı resmî bir ortamda yerine getirir. Eğitimin mekanı her yerdir (okul, aile, toplum), fakat bütün eğitimin temeli ailededir.

Gazali'ye göre bilgi, beceri ve kişilik kazanmada çevrenin rolü büyüktür. Çocuk önce farkında olmadan taklit eder, zamanla bu davranışlar alışkanlık haline gelir; böylece bilgi dağarcığı ve kişiliği oluşur. Gazali, "İnsan bulunduğu kabın şeklini alan sıvı gibidir." benzetmesiyle kişiliğin oluşmasında çevrenin önemine dikkat çeker.

Çocuk, sosyal hayata uyum sağlayacak davranışları küçük yaşlarda öğrenir ve öğrenmeler kolay sökülüp atılamayacak kadar derin bir şekilde yerleşir. Günlük hayatta "huy" dediğimiz karakter vasıflarının pek çoğunun temeli çocuklukta aile vasıtasıyla atılır. Çocuk sadece insanlarla değil, eşya ile olan ilişkilerinin esasını da burada öğrenir. Cömertlik, cimrilik, temizlik, düzenlilik, dağınıklık, çekingenlik ve sosyallik gibi alışkanlıkların kazanılması hep çocukluktaki eğitime bağlıdır.

Eğitimciler, çocukların gelecekte uyumlu ve başarılı olabilmeleri için en sağlıklı eğitim yollarının geliştirilmesi çabası içerisindedirler. Her ne kadar kişilik gelişiminin insanın hayatı boyunca süregeldiğini kabul etsek de kişilik gelişmesi ve yapılanmasında temelin çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır.

Sosyal uyum üzerine yapılan çalışmalar, ailenin çocuk üzerindeki ilk etkilerinin son derece önemli olduğunu göstermiştir. Anne babanın ve ailenin diğer bireylerinin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirlemektedir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal birey olmayı öğrenirken aynı zamanda özdeşim yapacağı bir modele ihtiyaç duyar. Kişilik oluşumu için gerekli olan özdeşim, büyük ihtimalle aile içindeki yakın bir üye ile gerçekleşmektedir. Genellikle özdeşim nesnesi anne baba olmaktadır; fakat ağabey, teyze, hala, dayı ya da amca gibi aile içinden bir erişkin de özdeşim nesnesi olabilir. Bu üyelerin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması halinde, olumsuz davranış örneğinin çocuğa yansıma ihtimali artmaktadır.

Eğitimin en iyi gerçekleştirileceği yer ailedir. İnsanlar, temel değerlerini yeni nesillere aile aracılığı ile aktarır. Birey, ilk dinî ve ahlaki bilgi ve tutumları ailesinden öğrenir. Çocuğun eğitimi her şeyden önce temel ruhî ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bunlar sevgi, disiplin ve özgürlüktür. Bu üç ihtiyaç, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve birlikte karşılanır. Bebeklikte sevgi ihtiyacı yoğundur, ileri yaşlarda ise sevgi ihtiyacının yanında özgürlüğü sağlama ve disiplin verme gereği de ortaya çıkar. Çocuk için ailenin önemi, sadece onun maddî ihtiyaçlarını karşılamaktan kaynaklanmamaktadır. Çocuğun maddî ihtiyaçları şu veya bu şekilde karşılanabilir. Ancak aile içinde sağlanan sevgi ve güven ortamını başka yerlerde sağlamak oldukça zordur. Çocuk için özellikle anne sevgisi çok önemlidir. Anne sevgisinden mahrum kalan çocuk, diğer ihtiyaçları giderilse bile, dokunma ve sevme ihtiyacı doyurulamadığı için, psikolojik açıdan tutarsız davranışlar gösterebilir. Yetiştirme yurtlarında yapılan araştırmalar bu durumu açıkça göstermektedir. Çocuk sevgiyi ailede öğrenmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nde Stalin Dönemi'nde

aileyi ortadan kaldırma girişimleri istenilen sonuçlar doğurmamış, tekrar ailenin güçlendirilmesine dönülmüştür.

Çocukta kişiliğin gelişmesinde, objelere oranla, kişilerin daha çok etkisi vardır. Özellikle çocuğun, aile üyeleriyle, anne babası veya kardeşleriyle sıkı ve sürekli teması, değerlerinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Etkisi en derin ve en kalıcı izlenimler, hayatın ilk beş yılında aile hayatında yaşanan ilk izlenimlerdir. Bu nedenle, kültür edinme süreci evde başlamalı ve ailenin hakim işlevi, eğitim olmalıdır. Aile yaşayan bir organizmadır, tüm organizmalarda olduğu gibi aile içindeki bireylerden birinin sorunu tüm aileyi olumsuz etkiler. Anne ve babanın kişilik yapıları, çocuk yetiştirme tutumları, çocuğa yaklaşım tarzları çocuğu birinci planda etkiler. Ayrıca anne ve babanın yaşı, sağlık durumları, birbirlerine sevgi, saygı ve güvenleri, çocuğun cinsiyeti, doğuş sırası vb. etkenler de aile içi iletişimi ve dolayısıyla çocuğu etkileyen etmenlerdendir. Çocuklar ebeveynler arasındaki iletişim şeklini ve davranışlarını gözlemleyerek taklit eder ve içselleştirir.

Türkiye'de tüm sorunlarına rağmen, aile kurumunun çok güçlü olduğu söylenebilir. Yapılan bir araştırma, bekarların da evliler gibi büyük çoğunlukla aile kurumunu benimsediğini ve sahiplendiğini, fakat evlilere göre evliliği sahiplenme düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermiştir. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Ancak bu durum, genç kesime aile konusunda bilgilendirici ve bilinçlendirici çalışmaların yapılması gereğini ortaya koymaktadır. Ailenin önemi, insanın hayatının ve eğitiminin dayandığı temel kurum oluşundan ileri gelmektedir. Birey ve toplum arasındaki olumlu ilişkiler aile aracılığıyla kurulabildiğinden, aile temel toplumsal bir kurumdur. Toplumlar, temel değerlerini aile aracılığı ile yeni kuşaklara aktarırlar. İçinde bulunduğumuz kültürel atmosfer bize, kişiliğimizin gelişmesi, ahlaki karakterimizin olgunlaşması imkanını sağlar.

Her ailenin, çocuğun eğitimiyle ilgili mutlaka doğru bilgilere sahip olması gerekir. Bu husus hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir. Anne babaların çoğu, ebeveynlerinin kendilerini yetiştirme tarzından şikayet ederken kendi çocuklarını nasıl yetiştirmek istedikleri konusunda ya fazla fikirleri yoktur ya da bu konuda düşünmeye vakit bulamazlar. Hayatlarını devam ettirirken ebeveynliğin kendiliğinden olacağını zannederler. Bu "pasif ebeveynlik tutumu" içine düşme hatası herkesin başına gelebilir. Ebeveynlik sadece olunan bir şey değil, yapılması gereken bir görevdir. Anne baba olmak, boş zaman olduğunda yapılan basit bir iş olarak değil, aktif bir öncelik olarak seçilmelidir. Herkes iyi bir anne baba olabilir. Bu sadece ebeveynlik yapmaya hayatta öncelik vermeyi istemekle sağlanabilir. Çocukların, hayatı, anne babalarıyla birlikte aktif bir şekilde yaşayarak öğrenmeye, tanımaya ihtiyaçları vardır ve onlardan ayrı olarak, pasif bir şekilde bu, mümkün değildir. Yasalar da çocukların yetiştirilmesi görevini aileye vermiştir.

Çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal gelişimi sevgi dolu sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan ilk ve temel topluluk kuşkusuz ailedir. Herkes, ailesinin bedensel özellikleri gibi, düşüncelerini, inançlarını, tutumlarını da taşır. Çünkü bütün bunları çoğu zaman bilinçsizce, ailenin hayatından, uygulamalarından alır.

Ailenin yani anne babanın çocuğunun eğitiminde bazı görevleri vardır. Bu görevlerinin başında çocuğun maddî ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra onun sosyalleşmesi gelmektedir. Sosyalleşme, toplum içinde yaşayabilmek demektir. Bunun için toplumun kuralları bilinmelidir. Toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukukî düzenlemelerin yanında ahlaki kurallar önemli bir yer tutar. O halde aile, çocuğuna ahlaki kuralları öğretmelidir.

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlar durumundadırlar. Okulları örgün eğitim kurumları olarak nitelendirir, onları yaygın eğitimden ayırırız. Bu ayırım, aslında okulu daha yakından tanımak ve onunla özel olarak meşgul olmak kolaylığı sebebiyledir. Okullar kadar yaygın öğretim hizmeti yapan kurum var mıdır acaba? Okullar, özellikle ilköğretim okulları vatandaşın ayağına kadar gitmekte, zorunlu oluşu sayesinde de yetişmekte olan yeni nesle, ortak değerleri kazandırmaktadır. Ailelerin bir kısmı çocuklarının okula gitmesi ile onlarla birlikte okulun verdiklerinden etkilenmekte, yararlanmaktadırlar.

Her ümidi örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranış haline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise, okul çağından çok önce insanda vardırlar ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlışı, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip kuralları, kanunları ezberlediği halde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olmalarındandır.

Günümüz Batı Dünyasında ve Bizde Ailede Çocuk Eğitimi Anlayışı

Çocuğa uygulanacak disiplin anlayışı konusunda bizim toplumumuzda ve bugünkü Batı toplumunda, anlayış farklılığı bulun-

maktadır. Batılılar, çocuğun disiplinli bir şekilde yetişmesi için bebekken yani çok küçükken bazı yaptırımları uygularlar. Örneğin, çocuğun belli saatlerde yatması, uyuması, emmesi önemlidir. Ancak çocuk büyüdükçe ona özgürlük verilmelidir. Hatta ona doğru ve yanlışın öğretilmesi bile onun özgürlüğüne müdahaledir. Bizim toplumumuzda çocuk küçükken çok serbesttir, yaptığı yaramazlıklar bile hoş görülür ve "o daha küçük" denilir. Çocuk büyüdükçe, özgürlüğü kısıtlanır, her şeyi yapmasına izin verilmez, eğitim amacıyla "artık sen büyüdün" denilir.

Özgürlük anlayışının ve eğitim uygulamalarının ABD toplumundaki gelişme ve sonuçlarını ortaya koyması açısından Atalay Yörükoğlu tarafından aktarılan şu bilgiler önemlidir:

Sosyal hayatın değişen bu kararlarına göre, çocuk yetiştirme anlayışının da değişmekte oluşu, her çağda değişik bir yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır. Amerika'da, bir oyuncakçı dükkanının vitrinine asılan 'Anne babaya Öğütler' yazısı, son altmış yıldaki değişmeyi alaylı bir dille sergiler.

1910	Çocukları döverek eğitin
1920	Çocukları mahrum bırakarak eğitin
1930	Çocukların yaramazlıklarını görmezden gelin
1940	Çocukları inandırarak eğitin
1950	Çocukları sevin
1960	Çocukları severek dövün
1970	Çocuklar mı? Hepsinin canı cehenneme!

Bu son cümle, Amerikan toplumunun modern eğitim yöntemlerinden umduğunu bulamamasının bir dışa yansımasıdır. Dengeli bir gençlik yerine uyuşturucu bağımlısı, bunalımlı bir gençliğin ortaya çıkışı, modern yöntemlere olan umut ve beklentiyi sarsmıştır.

Toplumumuzda uzun yıllar aşırı koruyucu ve baskıcı tutum hakim oldu. Disiplin adı altında ağır bir baskı, çocuğun ruhunu bunalttı. "Terbiyeli" olmakla "sıkılgan" olmayı birbirine karıştırdık. Halbuki "utanmayı bilmek" ile "utangaç olmak" birbirinden farklı şeylerdi. Ağır baskı ve aşırı koruyuculuk altında öğretmeni ile konuşurken bile kekeleyen, ter içinde yüzü kızaran, üniversite öğrencisi olduğu halde bir topluluk önünde konuşmayı "ölüm" ile eş değer tutan, hakkını savunamayan, ne verilirse ona razı olan, doğruları seslendirmeye cesareti olmayan bireyler yetişti.

Son zamanlarda, başka bir tehlike, salgın bir moda ailelerimizi yakıp yıkmaya başladı. Ailelerimiz, şeklen ithal aile modellerinin çok güzel olarak sunulmasından, eski tutuma bir tepki olarak yeni bir arayış çabasından, cinsel özgürlük ve rahatlık beklentilerinden, ekonomik, siyasî ve ideolojik çıkar umanların aile yapımızı yıkmaya yönelik propagandalarından, telkin ve teşviklerinden etkilendiler. Kimi aileler, çocuklarını ayak bağı gibi görmeye başladılar. Önemsiz sebeplerle boşanmalar arttı. Çocuğu için en küçük fedakarlığı, kendi bireyselliğine yönelik bir tehdit olarak algılayan anne babalar, bu sefer, "utangaç" çocuk yerine "utanmaz" çocuklar yetiştirmeye başladılar. Bu bireyselci çocukların, bir gün bireyselci anne babalarını yalnızlığa terk edeceklerine hiç şüphe yok. Evlerden kovulan ihtiyarların sayısı, model olarak alınan toplumlardaki sayıya ulaştığında, tıpkı oralardaki gibi aile diye bir şey kalmayacak, çiftler çocuk yapmayacak, istenmeden doğan çocuklar da ortada kalacaklardır.

Batı ile bizim toplumumuzdaki eğitim anlayışındaki farkı, Dökmen'in verdiği örnekle daha iyi anlayabiliriz. "Siz hiç yürümeye çıkmış çocukların, bir basamağa ya da koltuğa nasıl tırmandıklarını gözlediniz mi? Uğraşa debelene birkaç dakikalık bir gayret sonucu, yerden 15-20 cm yukarıya çıkarlar. Çıkar çıkmaz da şöyle bir dikelip muzaffer bir komutan edasıyla etraflarına bakarlar. Büyük iş başarmışlardır çünkü. Şimdi size

sormak istiyorum: 14 aylık bir çocuğun, kan ter içinde bir koltuğa tırmanmaya çalıştığını görseniz ne yaparsınız? Çocukların merdiven çıkmasına bilinçli olarak karışmayanlar, muhtemelen 'çocuğun egosu güçlensin' diye, 'kendine güveni artsın' diye, seyirci kalmayı tercih ediyorlar. Yardım eden bizler ise, kendimizi sorumlu hissediyoruz; kafalarımızdaki 'anne baba' tanımı, çocuklara kol kanat germemiz gerektiğini söylüyor. Bugün, 'tek başına beceremez' diye basamağı tırmanmasına yardım ediyoruz; yarın okul ödevlerine yardım ediyoruz; pek çok şeyi kendi başına yapabilecek yaşa geldiği halde, yemek yemesine ve tuvalet temizliğine yardım ediyoruz; lisede ÖSYS'ye başvurduğunda tercihlerini yaparken yardım ediyoruz; üniversiteyi bitirince iş bulmasına yardım ediyoruz; evlenmesine yardım ediyoruz. Çocuğun merdiven çıkmasına, 'kendine olan güveni artsın' diye seyirci kalanlar, çocuklarını güçlendirmeye çalışıyorlar. Çocuğa yardım eden bizler ise, çocuğu güçlendirmekten ziyade çocuk ile aramızdaki bağı güçlendirmiş oluyoruz. Kim doğru yapıyor? İki taraf dadoğru yapıyor. Çünkü her iki taraf da insan ilişkilerinde sahip olduğu üslubu sergiliyor. Gerek bizlerin, gerekse Batılıların tavrında, doğrular ve yanlışlar bulunabilir. Örneğin bizler koruyucu anne babalar olarak, bağımlı, hayat boyunca birilerinin desteğine ihtiyaç duyacak bir insan yetiştiriyor olabiliriz. Çocuğuna sürekli olarak, bir yetişkine davranıyormuş gibi davranan Batılı ise, belki kendine güvenen ve bireyselleşmiş bir insan yetiştiriyor; fakat bu insan, hayatı boyunca anne baba-çocuk ilişkisindeki sıcaklığı arayabilir, ayrıca fazlaca bireyselleşmenin bedelini, toplumda yalnızlık çekerek ödeyebilir.

O halde ne yapmalıyız? Yukarıda iki kutup halinde sergilenen anne baba tutumlarının her ikisinden de vazgeçmekte, daha üst düzeyde bir etkileşime yönelmekte yarar vardır. Başka bir söyleyişle, Batı'daki anne baba tavrını kopya etmeyelim; ama çocuklara aşırı karışma şeklindeki tavrımızı da sürdürmeyelim; yalnız-

ca eksikliğimizi belirleyip, kendi tavrımızı geliştirelim. Belli bir olayda, çocuğumuzu hem koruyup gözetebiliriz, hem de adam yerine koyup bireyselleşmesine izin verebiliriz, hem de onu bir çocuk olarak görüp bağrımıza basabiliriz. Örnek: Çocuğumuz hayatında ilk defa bir basamağa çıkmaya mı çalışıyor; düşecek gibi olursa tutabileceğimiz bir mesafeden izleyelim (koruyucu anne baba olmuş oluruz). Fakat çıkmasına karışmayalım (çocuğu adam yerine koymuş, ona güvenmiş ve kendi başına övünebileceği bir iş yapmasına izin vermiş oluruz). Basamağı çıkıp da sevinince, onun bu sevincine çocuksu bir sevinçle katılalım, 'aferin sana' diyelim, öpelim onu (çocuğa gerekli olan anne baba sıcaklığını vermiş oluruz). Dökmen hocanın verdiği örnekte görüldüğü gibi dengeli anne baba tutumundan dengeli çocuklar yetişebilir.

Çocuk gelişimi, çocuğun davranışlarının ve alışkanlıklarının tümüdür. Çocuk, içinde bulunduğu çevrede, karşılıklı etkileşim halinde gelişecektir. Davranış ve alışkanlıkları, yetiştiği aile ortamını ve anne babanın onun üzerindeki tutumlarını yansıtacaktır. Çocuğa yönelik olan anne baba tutumları, onun davranış ve kişilik gelişimini değişik şekillerde etkilemektedir.

Eğitim çok yönlü bir olaydır. İnsan, sahip olduğu özellikleri, birçok etkenin etkisiyle kazanır. İyi bir eğitim için tüm etkenlerin dikkate alınması ve olumlu bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu konudaki görev ve sorumluluk toplumun birçok kesimini fakat en çok da aileyi ilgilendirmektedir. İyi bir çocuk eğitiminde en önemli ilke, "örnek/model olmak"tır.

Yaşayarak eğitmek, bizzat iyi davranış örnekleri sunmak, eğitimde tartışmasız kabul edilen bir husustur. Örnek / model olma derken sadece aile bireylerinin örnek olmasını anlamamalıyız. İlk bebeklik döneminde doğal olarak anne baba gibi aile bireyleriyle yaşayan çocuğun, büyüdükçe çevresi genişleyecektir. Bu nedenle, iyi bir çevre oluşturmak önemlidir. Çocuk her yerde

güzel davranışlar görmelidir. Çünkü çocukta öğrenmenin ilk ve basit şekli, çevresinde gördüğü davranışları taklit etmesidir. Bu nedenle çocuğun çevresinde bol miktarda iyi davranış örnekleri meydana getirmeye dikkat edilmelidir. Aksi hâlde sözlerle telkin edilmeye çalışılan ahlaki ilkeler, davranışlar ile yalanlanmış olur. Çünkü çocuklarda sözlü telkinleri fiil hâline dönüştürmekten çok, gördüklerini taklit etme özelliği hâkimdir. Çocuk ailede öğrendiği davranış kalıplarına göre hareket etmektedir. Anne babalar çocuklara olumlu model olmanın bilinciyle, onlara davranışlarıyla örnek olmalıdır. Doğru olsun veya olmasın anne babalar, çocukları için doğal öğrenme modelleridir. Çocuklar anne babaya ait gördükleri tüm özellikleri öğrenirler. Bu öğrenme bilgi, duygu ve davranış kazanma olarak gerçekleşir. Çocuklar her şeyi, diğer insanların yaptıklarını izleyerek; söylediklerini dinleyerek; nesne ve olaylara bakarak; televizyon, video, CD, internet, gazete, dergi, kitap vb. okuyarak, seyrederek veya dinleyerek; yani kısaca "gözlem" yoluyla öğrenirler. Öğrenilenlerin kalıcı olması için, aile bireylerinin, her zaman benzer tutum ve davranışları "tutarlı" bir biçimde sergilemeleri gereklidir. Aynı şekilde, çocuk model görerek öğrendiğinden, toplumda benzer olayların, kişilerin çocuğa gösterilmesi, gözlemletilmesidir. Bu nedenle, çocukların doğru, iyi, güzel davranışları görmesi ve yaşaması için fırsatlar oluşturulmalıdır. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal birey olmayı öğrenirken aynı zamanda özdeşim yapacağı bir modele ihtiyaç duyar. Kişilik oluşumu için gerekli olan özdeşim, büyük ihtimalle aile içindeki yakın bir üye ile gerçekleşmektedir. Genellikle özdeşim nesnesi anne baba olmaktadır, fakat ağabey, teyze, hala, dayı ya da amca gibi aile içinden bir erişkin de özdeşim nesnesi olabilir. Bu üyelerin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması hâlinde, olumsuz davranış örneğinin çocuğa yansıma ihtimali artmaktadır.

Günümüz Ebeveynlerinin Çocuk Eğitiminde Karşılaştığı Güçlükler

Günümüzde anne babalar, çocuk eğitiminde oldukça zorlanmaktadırlar. Gittikçe çocuk eğitiminde karşılaşılan sorunlardan biri de toplumumuzdaki eski otoriter anlayışa tepki olarak aşırı özgürlük anlayışının gelişmeye başlamasıdır. Bunun sonucu söz dinlemeyen, 'hayır' kelimesinden anlamayan, şımarık, bencil, her istediğini yapmak, elde etmek isteyen çocuklar yetişmeye başlamıştır.

Halbuki özgürlük kavramıyla birlikte sorumluluk kavramının da ele alınması gerekir. Sorumlu olmak, sözünde durmayı, umursamayı, önemsemeyi, dikkatli olmayı, özen göstermeyi, ciddiyeti, emin olmayı, güvenmeyi, ilgi duymayı, dert edinmeyi, üzerine almayı, taahhüt etmeyi, duyarlı olmayı gerektiren bir kavramdır. Sorumsuzluk ise bütün bunların tersi durumları ortaya çıkarır.

Anne babalarının,küçük yaştaki çocuklarının denetim konusundaki çekimser davranışları, birçok soruna yol açabilmektedir. Çocuğun diretmesi üzerine, onun isteğine baş eğen annelerin çocukları, uyumsuzluğa, kendi dediklerini kabul ettirmeye alışırlar ve daha ilerideki yaşlarda bu uyumsuzluğun cezasını çekerler. Çevrenize bakın, dostlarınızdan kimi son derece çekingen, içine kapanık kişilerdir. Kimi ise atılgan, her şeyde dediği dedik olan, her şeye karşı çıkan kişilerdir. Bunlar büyük bir ihtimalle, çocukluklarını yanlış yaşamış, yanlış eğitilmiş olanlardır. O dönemin etkileri bütün hayatlarında sürmektedir.

Çocuğun güçlü bir kişilik kavramı oluşturması ve kendi kendine disiplin verecek hale gelmesi için gerekli eğitim yöntemlerinden biri de "pes etmeme" ilkesidir. Çocuğunuzla olan ilişkilerinizde bazı çatışmalar olabilir. Örneğin, yağmurlu havada çocuğun sırtına ceket giymesini istersiniz o da buna karşı çıkar. Bu durumda şu ihtimaller olabilir:

Çocuğunuzun karşı koymasını sertçe engelleyip ona; siz ne derseniz onun yapılacağını söylersiniz. Bu durumda çocuğa herhangi bir seçenek tanınmamıştır. Çocuk söyleneni isteksizce yapar. Fakat anne babaya karşı içten içe isyan eder; kendi kendine disiplin verme olayı da gerçekleşemez.

Çocuğun karşı koyması üzerine, siz pes edersiniz ve onun ceketsiz gitmesine göz yumarsınız. Böyle bir ortamda büyüyen çocuklar bencilleşir ve hep çevreden bir şeyler isteyen kişiler olurlar.

Halbuki "pes etmeme" yönteminde her iki tarafa da uygun gelecek bir çözüm söz konusudur. Çocuğa neden ceket giymek istemediğini sorarsınız. Diyelim ki, ceketinin rengini sevmiyor. O halde ona bir seçenek tanıyın. Örneğin, başka bir ceket giymesini, şemsiye almasını veya sizin bir elbisenizi kullanmasını önerin. Çocuğa da uygun gelecek bir çözüm yolu, taviz verilmeden sonuca ulaşılmasını sağlar. Verilen karara kendisi de katılan çocuk, söylenileni isteyerek yapar. Bu yöntem, çocuğun belirli bir sorunu çözmek için düşünmeye alışmasını sağlar. Çocuk beş yaşına geldikten sonra bu yöntemi uygulamaya başlarsanız, çocuğunuz ergenlik çağına geldiğinde doğacak çelişkileri çok daha kolay çözümleyebilirsiniz.

Bugün küçük alıştırmalarla orta yolu bulmayı öğrenen küçük çocuklar, yarın başka davranışlarında bencillik yapmamayı, fakat ölçüyü de kaçırmamayı başarabileceklerdir. Bazı çocuklar küçük yardımlarla iyiye ve doğruya yöneltilebilirler. Bazılarında ise çok uğraşmak gerekir. Önemli olan uğraşmayı bırakmamaktır. İşleyen organ, yeteneği ölçüsünde ilerler, işlemeyen organ da yeteneği ne olursa olsun, kazandıklarını kaybederek geriler. Eğitim, çocukta hiç bulunmayan yeni bir yetenek kazandıramayacağı gibi, mevcut bir yeteneği de bütünüyle yok edecek güçte değildir. Ailede eğitimini almış olan çocuk, ailenin kontrolünden çıktığında sokakta, okulda, çevrede, bütün diğer etkilerde yeni

arkadaşlar ve yeni eğiticiler bulacaktır. Bu yeni etkilerle, çocuğun köreltilmiş veya gizli kalmış bazı duygularının, kötü örneklerle yeniden canlanıp ailenin verdiği eğitimin sarsılması ve çocuğun bozulması da mümkündür. Tıpkı tarlasına özenle bakan çiftçinin, hava şartlarının kötü gitmesi ile eli kolu bağlı kalması gibi. Çocukların eğitimi, yalnız doğuştan getirdiği yeteneklerle değil, yalnız ailede veya okulda değil, her yerde, herkesin, her şeyin bütün etkileri altında şekillenecektir. Toplumun bütün kişileri her zaman her yerde, konuşurken, gezerken, yazarken, yayınlarken, hassas olmaya, doğruyu, iyiyi, güzeli, kutsalı korumaya özen göstermek durumundadırlar.

Bu konuda bilinmesi gereken ilk şey, en başta arzuların çocuklara hakim olduğudur. Çocuklar arzularını hemen hiçbir şekilde kontrol edemezler. Kendi kendini yönetmek için yeterli bir kontrol mekanizması kurmaları yıllar sürecektir. Onlar için bu kontrol mekanizmasının gelişme sürecini, kestirme yoldan oluşturmaya kalkışmak bizlerin bir yanlışıdır. Ne yaparsak yapalım, sadece bir iki yıl içinde onlara erteleme, uzlaşma gibi değerleri kabul ettirebileceğimizi bekleyemeyiz. Onlara öğretmeye çalıştığımız bir dersi, tek bir açıklama veya azarlamanın bir anlık şiddet uygulamanın sonunda öğrenmelerini de bekleyemeyiz.

Anne Babaların Kafaları Karışık

Çocuk yetiştirme konusunda pek çok tavsiyeler, yazılı kitaplar vardır. Bununla birlikte çocuklar arasında pek çok farklılık vardır. Bu nedenle, bütün çocuklar için geçerli olacak formüller vermek kolay, hatta mümkün değildir. Çocuk yetiştirmede doğru olarak kabul edilen ilkelerle onların yorumları zamanla değişmektedir. Bir dönem için doğru sayılan yöntemler, bir sonraki dönem için yanlış sayılabilmektedir. Bazen değişmeler o kadar hızlı olmaktadır ki, anne baba çocuklarından birini başka, öbürünü başka bir yöntemle yetiştirmektedir. Çocuklar bekleneni

veremeyince ise, ayıplananlar yine anne babalar olmaktadır. Yakın zamana kadar eğitimde, genel olarak, otoriter değil, çocuğun hemen her dediğine "evet" diyen bir eğitim anlayışının doğru olduğu sanılıyordu.

Hiçbir yöntem çocuktan önemli olmamalıdır. Çocuk disiplin için değil, disiplin çocuk içindir. O, çocuğa yararlı olduğu sürece uygulanır ve bir değeri olur. Ateşle oynadığı, kalabalık trafiğe koştuğu, iyice yüzme öğrenmeden derin sulara atıldığı zaman, özgürlüğün çocuğa faydası düşünülemez. Toplum kurallarına uyma, zamana uyma, günlük yaşama düzenine, temizlik kurallarına uyma da bu cümledendir. Çocuk büyüdükçe, kendine anlamsız gelse de bu düzene ve kurallara uyması gerektiğini öğrenecektir. İyi bir disiplin çocuğu tedbirsizliklerden korur. Seçim yapamadığı durumlarda da onu, karar verme sorumluluğundan kurtarır.

Çocuğun, büyüklerin odasına girmek için izin istemesi, büyüklerden önce oturmaması, yemeğe başlamaması, onlarla nezaket dışı kelimelerle konuşmaması, onları isimleri ile çağırmaması, esnediği, öksürdüğü, aksırdığı zaman ağzını eli ile kapatması, büyüklerinin yüzüne karşı ayaklarını uzatmaması, selam vermeyi öğrenmesi vs. Bunlar zaman içinde, çocukların anne babaları ile birlikte yaşarken, birlikte yaparak öğrenecekleri disiplinlerdir.

Ailede Ahlak Eğitiminin İlkeleri

Ahlak eğitiminde ebeveynlerin dikkat edeceği bazı ilkeler şunlardır:[283]

Çocuklar gelişim özelliklerine göre eğitilmelidir.

Ailede iyi bir iletişim ortamı oluşturulmalıdır.

---

[283] Mehmet Zeki Aydın, Ailede Ahlak Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Ahlak eğitimine, çocuğun doğumuyla başlanmalıdır.

Dengeli bir disiplin sahibi olunmalıdır.

Ödül ve ceza yerinde kullanılmalıdır.

Çocuğa iyi örnek / model olunmalıdır.

Çocuk okulda da takip edilmelidir.

Bireysel ayrılıklar dikkate alınmalıdır.

Aile bireyleri birlikte hareket etmelidir.

İyi arkadaş edinmesi sağlanmalıdır.

Arkadaşlarıyla iyi geçinmesi gerektiği öğretilmelidir.

Kitle iletişim araçlarının zararlarından korunmalıdır.

Somut örnekler gösterilmeli ve fırsatlar oluşturulmalıdır.

Ahlaki davranışlar hakkında bilgi verilip açıklama yapılmalıdır.

Çocuk, karşı cinsin kimliğine özendirilmemelidir.

Çocuk kandırılmamalı, verilen söz tutulmalıdır.

Başkalarıyla konuşurken de çocuklar eğitilmelidir.

Çocukla birlikte geçirecek vakit ayrılmalıdır.

Sevgi ve şefkatle davranılmalıdır.

Hoşgörülü ve yumuşak davranılmalıdır.

Çocuk, aşağılanmaktan, olumsuz sıfat ve tanımlamalardan uzak tutulmalıdır.

Çocuğa, iyi bir benlik kazandırılmalıdır.

Çocuğa, kendine güven duygusu kazandırılmalıdır.

Ahlaki davranışların oluşması çerçevesinde sorumluluk verilmelidir.

Ahlaki davranışların alışkanlık hâline getirilmesine çalışılmalıdır.

Çocuğun iradesi güçlendirilmelidir.

Çocuğa her şeyi yasaklamak yerine alternatifler sunulmalıdır.

Çocuğun iyi, doğru, güzel davranışları teşvik edilmelidir.

İstenmeyen davranışlar düzeltilmelidir.

Çocuklar, yaptığı davranışlar üzerine düşündürülmelidir.

Çocuğun yaşına uygun olmayan kurallar koyulmamalıdır.

Makul olmayan isteklerde bulunulmamalıdır.

Çocuğun duyguları anlaşılmaya çalışılmalıdır.

Çocuğun duygularını ifade etmesine imkan verilmelidir.

Çocuğa duygularını kontrol etmesi öğretilmelidir.

Çocuğun temel eğilimleri ve duyguları yönlendirilmelidir.

Toplumsal duygular zaafa dönüştürülmemelidir.

Ahlak eğitimi gerçek hayatı unutturmamalıdır.

Çocuğun kendine ve başkasına duyduğu saygı artırılmalıdır.

Yüksek ve ince duygulara yönlendirilmelidir.

Çocuğun eğitimi sadece anneye bırakılmamalıdır.

Çocuk daha küçükken kitapla tanıştırılmalıdır.

Çocuğun ideal, uslu bir çocuk olmasını beklemekten vazgeçilmelidir.

Çocuktan uslu duracağına dair söz istenmemelidir.

Çocukların oyunları ahlak eğitiminde değerlendirilmelidir.

Gerektiğinde özür dilemesi ve özür dileyeni bağışlaması gerektiği öğretilmelidir.

Çocukların soruları ciddiye alınmalıdır.

Çocuklar yavaş yavaş iş yapmaya alıştırılmalıdır.

Çocuğun örnek alabileceği kahraman ve idealler gösterilmelidir.

Çocukların korkuları küçümsenmemelidir.

Hikaye ve masallardan yararlanılmalıdır.

Atasözleri ve veciz sözlerden yararlanılmalıdır.

Kardeş kıskançlığına meydan verilmemelidir.

Çocuk, başkalarıyla kıyaslanmamalıdır.

Çocuğun bazı şeyleri kendisinin deneyerek öğrenmesine fırsat vererek girişimciliği desteklenmelidir.

İyinin, güzelin, başarının zevki tattırılmalı, kötünün, yanlışın zevki tattırılmamalıdır.

Yapılması istenen şeyler üzerinde durmalı, yapılması istenmeyen şeylerle ilgilenmiyormuş gibi görünülmelidir.

Sıradan olaylar ahlaki ilkelere götüren ibret derslerine dönüştürülmelidir.

Çocuk şiddetten korunmalıdır.

İstekler bağırıp çağırılmadan iletilmeye çalışılmalıdır.

Çocuğun öfke ve huysuzlukları soğukkanlılıkla karşılanmalıdır.

Kişinin özgürlüğü ile toplumun kuralları arasında denge sağlanmalıdır.

Anne baba, bazı duygularından ve davranışlarından dolayı hep kendini kötüleyip suçlamamalıdır.

Yılmadan sabırla eğitime devam edilmelidir.

Körü körüne çocuk yetiştirme yöntemlerine bağlanılmamalıdır.

Sonuç

Eğitim denince daha çok çocuklar akla gelir. Eğitim genellikle onları ilgilendirir. Eğitimle küçük yaştan itibaren çocuklara ahlaki davranışları kazandırmak, bu davranışların alışkanlık haline gelmesiyle çocuğu ahlaki meziyetlerle donanmış iyi bir insan olarak yetiştirmek amaçlanmıştır. Çocuk eğitiminin, toplum hayatında oynadığı rol çok büyüktür. Toplumun kültür ve medeniyet alanında yükselmesi, çocukların eğitiminin önemsenmesine bağlıdır. Toplumun temeli ailedir. Aileyi oluşturan bireylerin iyi olması toplumu, toplumun iyi olması da bireyi etkilemektedir. Ailenin asıl gayesi, neslin devamı olan çocuklardır. Çocuğun ahlaki bakımdan yetiştirilmesi anne ve babanın ortak görevidir.

Çocuğun ilk dönemleri, ahlak eğitimi için çok önemlidir. Bu dönemlerde zararlı alışkanlıklar da faydalı alışkanlıklar da çocuğun onlara ilgisi yönünde şekillenir. İşte bu dönemde anne ve babalara, çocukları eğitme ve yönlendirme sorumluluğu düşmektedir.

Çocuğun ahlak eğitiminde en önemli kurum ailedir. Bunun yanında arkadaş ilişkileri, okul hayatı ve kitle iletişim araçları çocuğun ahlaki eğitiminde rol oynamaktadır. Çocuğa güzel ahlakın kazandırılmasında bu etkenlerin etkisi büyüktür. Eğer çocuk, iyi davranışlara yönlendirilmezse kötü davranışlara yönelebileceğinden çocuğun yetişmesiyle ilgilenenlere önemli görevler düşmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın'ın Metninin Müzakeresi

Rahime Şen

(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı)

Saygıdeğer hazirun hepinizi saygıyla selamlıyorum. Ben dört çocum annesiyim, inşallah hayırlı evlatlar yetiştirme yolunda adımlar atıyoruz. Dört tane ergenim var, o nedenle biraz hem evde hem iş hayatında tecrübelerim var. Psikoloji mezunuyum, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji mezunuyum, mastırımı nüfus enstitüsünde yaptım. Tabi Türkiye'nin nüfus yapısıyla ilgili çalışmalarım oldu. Ama daha çok pratikte aile eğitimiyle uğraşmaya çalışıyorum. Tabiki bu devirde dört ergen çocuğu yetiştirmek, gerekse çalışan olarak baba yoğun anne yoğun bu ortamda çocuk yetiştirmek zor, hepinizin dualarını bekliyorum benim yetişemediğim yerde dualarınız yetişsin inşallah.

Şimdi hocamızın tebliğine gelince bilgi yoğun bir tebliğdi. Gerçekten o kadar yoğun bir bilgi vermiş ki hocamız hazır bulmuşken her şeyi ben burda ele alayım diyerek başlamış çalışmasına. Gerçekten hep değerli bilgiler, pratik bilgiler ama hani tebliğde bir biri ardına sıralandığında biraz bana bilgi yoğun imajı verdi. Okurken, hem ahlak konusunda hem eğitim konusunda ve hem de aile konusunda peşi sıra bilgilerin yer aldığı bir tebliğ gerçekten kendisine teşekkür ederiz. Bu kadar emeği olduğu için biraz

şu konuda hani hocamızın aldığı kaynakçalar belli olsaydı iyi olurdu diye düşünüyorum. Bilmiyorum belki de bana ulaşmadı. Hocam üç dört alanı bir araya getirmiş, eğitim ayrı bir alan, ahlak ayrı bir alan, üzerinde çalışılması gereken ahlakın dini ve eğitim boyutu çok farklı bir alan, o nedenle gerçekten ben dün akşam tebliğimi dairemdeki bütün arkadaşlarıma email ile gönderdim, sizler de okuyun diye. Sağ olsunlar genç arkadaşlar, yeni işe başlayanlar onlar da buraya geldiler. Hocamız çalışmalarını seminerler ve kitaplarla sürdürüyor, gerçekten seminerlerine ben de katılmıştım. Kendileri davet etmişlerdi aslında paralel işler yapıyoruz beraberce. Çünkü biz de Aile Bakanlığı olarak başkanımızın da söylediği gibi aileyi çok önemsiyoruz. Zaten hocamız dediğim gibi tebliğinde o kadar yoğun bilgi vermiş ki aileyi bir çok şekilde tanımlamış, bir çok özelliğini öne çıkarmış. Ailede çocuk eğitiminin önemini yine aynı şekilde ön plana çıkarmak için hem örneklerle hem kendi düşünceleriyle işlemeye çalışmış. Çünkü hani o nedenle dedim, bilgi yoğun tebliğ diye. Tebliğ sahibi bütün tecrübelerini bu tebliğinde aktarmaya çalışmış.

Biz de bakanlık olarak bu alanda çalışmalarımızı sürdürüyoruz. 2006 yılına kadar gerçekten çok çalışmalar yaptık. 24 yıl oldu bu şekilde. Ancak toplumu da bir şekilde gözledik. Necmettin Bey bizim başkanımızken, daire başkanımız Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mevlüt Dikeşligil'di sosyoloji kürsüsünden ve kendisi bizden aileyi ilgilendiren alanlarla ilgili bir takım bilgiler toplamamızı istemişti. Biz o zaman şiddeti aile içinde bir tehdit olarak görmedik. Çünkü Türkiye'de şiddet bu kadar yoğun bir şekilde gün yüzüne çıkmamıştı. Boşanmayı aynı şekilde aileyi etkileyen bir tehdit olarak görmedik yine aynı şekilde o kadar azdı ki ilk okulda bir tek arkadaşımın ailesi boşanmıştı, çok üzülüyorduk o arkadaşımızın teyzesi gelip alıyordu, anneannesiyle yaşıyordu. Ama şimdi geçenlerde özel bir okul sahibi boşanmalar günümüzde o kadar çok ki diyor ilkokul bire

başlayan çocuklarımızın arasında, ki okulu Ankaralı olanlar bilebilirler, belirli hassasiyetleri dini inancı hassasiyeti olanların çocuğunu gönderdikleri yerdir. Evet ailede kavramlar değişti ailede bir takım yenilikler, kargaşalar yaşanıyor.

O zaman yine başkanımızın söylediği gibi ne yapmak lazım, ahlak eğitimine bakmak lazım. Ahlak gerçekten önemli bir kavram ve dini inançla temellendirilecek bir kavram. Biz yaptığımız çalışmalarda 2006 yılında Başbakanlık genelgesiyle aile eğitimi, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne verildi. Bizde o yıllarda yola çıkıp aileyi ilgilendiren ne tür konularda eğitim verebiliriz diye bir ihtiyat çalışması analizi çalışması yaptık. Bunun hemen akabinde aileyi ilgilendiren konuları beş alanda değerlendirdik ve şu anda 198 konuya çıktık. Ben burdan aslında göstermek isterdim ancak bunu internetten de görebilirsiniz. 26 kitabımız var. Bu konuyla ilgili 170 uzmanın fikriyle bir eğitim programı oluşturduk. Bu programda beraber olarak çalıştığımız arkadaşımız da yarın burada konuşmacı olacak. Alparslan Bey ve o programın hazırlanmasında koordinatörlük görevini yaptım. Aileden yine uzman arkadaşlarımızla çalıştık. Biz çocuk eğitiminden sağlığa, medyadan iktisada yani bir aile kredi kartını nasıl kullanmalıdan medya okur-yazarlığına, işte anne sağlığı ve insan sağlığından hukuka bir çok konuyu ele aldık. Geçenlerde de ihtiyaç duydukça zenginleştiriyoruz bu programımızı. Bu programda üstün yetenekli çocukların ailelerine bir el kitabı hazırladık. Ayrıca madde bağımlılığı kitabı hazırladık. Bu konuyla ilgili önümüzdeki günlerde bir şûra yapılacak. Hükümet de bu konuya çok önem veriyor. Hocamızın da değindiği gibi Avrupanın on yıl öncede yaşadıkları aslında bize ders olmuyor. Yani biz çocuklarımızın eğitiminde mutlaka laboratuar gibi, Amerika'nın ya da Avrupa ülkelerinin yaşadıklarını gözlemlemek zorunda kalıyoruz. Ama maalesef her zaman aynı hataya biz de düşüyoruz.

Belki ailemiz güçlü diye daha geç düşüyoruz bu hatalara ve bu programda biz Türkiye'de eğitimciler yetiştirdik. 186 forma türümüz var. Eğiticiyi eğiten kişiler bu kişiler. İl müdürlükleri aracılığıyla bu programın yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmekte. Güzel bir çaba. Bazen Diyanet İşleri Başkanlığı bize programın içinde 198 konu var ama ahlakla ilgili değerlerle ilgili konumuz yok diyerek zaman zaman sitemde bulunsa da yine hocamızın söylediği gibi ahlak aslında evrensel bir değer ve biz programımızın içinde evrensel değerlere karşı çıkacak hiçbir konu görmüyoruz. Yani orda verdiğimiz bütün konular evrensel değerleri içinde barındırıyor zaten. Yine hocamızın söylediği gibi aileye bakmak lazım, ailenin bu konuda çaba göstermesi lazım.

Biz psikolojide çocuk gelişiminde Cohlberg ve Piaget'in kuramlarını gördük tabii ki bizim inanç sistemimize islâm düşünürleri, Gazaliler bu konuda hep çalışmalar yapmıştır. Tabi bunlar dün ve bugün tartışıldığı için çok girmek istemiyorum. Cohlberg, ahlaki yargının insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde incelenmesi gerektiğine vurgular. Bu önemli bir vurgudur ama Piaget daha öncesinde ahlak gelişimi bir inşa süreci, Cohlberg ise evrensel ahlaki ilkelerin keşif süreci olarak görür. Hepsi aslında aynı pencereden bakıyor. Biz üniversite yıllarında kreşlerde bu konuda bir çalışma yaptık. Cohlberg'in tezinden yola çıkarak çocuklarda ahlak gelişimi nasıl oluşturulur diye, üç yaşındaki çocuklara bir hikaye anlattık. Üç ve beş yaşında, bu benim ödevimdi. Neydi hikaye, bir çocuğun arkadaşının evine gidiyor, babası annesi çok hasta, arkadaşıyla ders yapacaklar. Bunu ayarladık tabi biz kendi çapımız da ders çalışırken, arkadaşı mutfağa gittiğinde, kendi annesi de çok hasta olduğu için annesini iyileştirecek ilaçları almaya güçleri yetmediği için salonda evin babasının pantolonunun cebinden para alıyor. Onun amacı annesini iyileştirmek. Bu çocuk sizce iyi mi yapmış kötü mü yapmış? böyle soruyorduk çocuklara. Çocukça bir dille üç yaşındaki çocuklar iyi yapmış diyordu ama beş yaşındaki çocuk bayağı düşünüyordu, işte ahlak gelişimi de böyle her şeyi çocuğa dozunda vermek. Ama

en önemlisi model olmak. Sağlıklı ilişkiler gerçekleştiren anne baba modeliyle ortaya çıkmak ve dozunda bir şeyleri anlatmak. Yine bir gün bir televizyonda TRT'de çocuklarla cinsel gelişimle ilgili diye bir programa hocamızla beraber katılmıştık. Spiker öncesinde bizi aldı dedi ki, 'Hocam siz psikologsunuz Veli Bey de sosyal çalışmacı. Ben oğlumla yaşıyorum. 9 yaşında her şeyi açık açık konuşuyoruz. İyi mi yapmışım? diye sordu. Ben de o zaman dedim ki, 'yanlış yapmışsınız. Niye her şeyi öğretiyorsunuz? Derdiniz ne diye sordum?' Çünkü her şeyin bir sırası var. Her şeyin bir zamanı var. Ama en önemlisi model olmak. Zamanımı aşmak istemiyorum ve bu arada biz bir de Bakanlık olarak boşanma süreci danışmanlığı çalışmaları yaptık. Neden artık boşanmalar toplumumuzun da bir gerçeği ve sağlıklı boşanma süreci için öyle bir çalışmayı gerçekleştirdik. Psikoloji ve sosyal çalışmacı arkadaşlarla gerçekteştirdik. Derinlemesine eğitimler verdik ve onlar kendilerine başvuruda bulunan herkese ücretsiz hizmet veriyorlar. Aile Mahkemeleri'yle işbirliği içinde çalışıyorlar. İsterlerse insanlar geliyor, eğer bu süreçten faydalanıp belki sadece iletişim konusunda sıkıntıları olan çiftler boşanmaktan vazgeçebiliyorlar. Bunların biz raporunu tutuyoruz. Başarılı bir çalışma olduğunu da düşünüyoruz kendimizce. Ama vazgeçmezlerse yine bu süreci sağlık atlatmaları adına danışmanlık hizmeti veriyoruz. Sonrasında da çocuklarıyla yine iyi ebebeyn olma yolunda onlara destek vermeye çalışıyoruz. Çünkü biliyorsunuz toplumumuz da boşandıktan sonra ölen kadınlar var. Çünkü, insanlar öfkelenince öfkelerini dindiremiyor oysa yine başa dönüyorum çocuklarımıza ahlak eğitimi, değerler eğitimini dozunda verdiğimizde toplumdaki bu sıkıntılar oldukça azalacaktır diye düşünüyorum. Yine başkanımızın bahsettiği gibi afet ve acil durumlarda pisiko-sosyal destek vermeyi de yürütüyoruz. Orada da gerçekten çok acı hikayeler var. Arkadaşlarım yaz sürecinde ailelere destek olamaya çalışıyorlar. Ben çok teşekkür ediyorum.

Soru-Cevap Faslı

Mustafa Camcı:

Mehmet Akif İnan hocamı rahmetle anıyorum. Sabahtan bu yana dinlediğim konularda şu şekilde konuşmaya karar verdiğimi söylemek istiyorum. Çok kalın bir kitap vardı. İnançsızlığın Anatomisi diye. 500 sayfa civarında, kuşe kağıda yazılmış her sayfada bir cümle var. Okunması çok kolay. Doğulu Müsteşriklerden sözler almış. Gayri Müslimlerden, Müslümanlardan almış, sözün özü sadece ve sadece 500 sayfalık kitapta tefekkür ediniz diyor. Bütün konunun özeti bu. Düşününüz, tefekkür ediniz. Akletmez misiniz, fikretmez misiniz konusu, eşref-i mahlukat olarak yaratılmış olarak insan bir eğitimci kadrosu insanoğlunu bugün düşünüyor mu? Amacı nedir, görevi nedir, sonuç nereye gidecektir? Herhalde düşünmüş olsak tefekkür etmiş olsak, bugün sızlandığımız konuların çoğunu halletmiş oluruz, kanaatindeyim. Bendeniz 40 yıllık devlet memurluğundan emekliye ayrıldım. 7 yıl öğretmenlik yaptım. Size 7 yıllık öğretmen olarak hitap etmiş oluyorum. Ancak şunu belirteyim, bugün okul, aile ve çevre olarak dile getirdiğimiz konunun bu yelpazenin içerisinde o kadar şeyler girdik ki; teknolojinin gelişmesi sonucunda bilgisayar, kitle iletişim araçları, cep telefonu girdi, sosyal medya girdi derken bir bakıma insan düşünmekten uzaklaşır hale geldi. Hele hele şu anda çocuk ve aile eğitimi üzerinde çalışırken bakıyoruz ki eğiticinin ana ve babaya, öğretmen çevreyle olan ilişkilerinde ilgilenecek kadar bir ortamı yakaladığı kanaatinde değilim. Zenginleşme, makam ve mevki hırsı evliliklerin düşünülerek istenilen ortamda gerçekleşmemiş olması, söz ve samimiyetteki söylenenlerin eylemde istenilen oranda yapılmamış olması, geçim sıkıntıları toplumdaki ahlak anlayışının değişiklikleri, tasavvuf ve tarikatlardaki insanların yerine göre yaptığı uygulamalar ve çocuklarımıza karşı gösterebileceğimiz anne ve baba şefkat sevgisinin bugünün nesline istediğimiz gibi vereme-

memizden dolayı zannedersen sızlanmalar artıyor. İnşallah yapılan bu çalışmalar hayırlı hizmetlerdir. Sonuçlar iyi olur.

Niyazi Işık:

Mehmet hocama bir sorum var. Yıllar önce Doğan Cüceoğlu'nu dinlemiştim. Sandalyeye çıkan çocukla ilgili. ABD'de doktora yaparken aslında ABD'li çocuk geldiğinde sandalyeye çıkmak için çabalarken o hiç oralı olmuyor. Çocuk 1.5 yaşında ben dayanamadım Anadolu insanın merhametiyle çocuğu çıkardım. Babası bana acayip kızdı. Çocuktaki başarma duygusunu yok ettin diye. Yalnız ifrat-tefrit dediğimiz çok güzel bir kavram var. Çocuğu güçlendirmeye yardım eden batı tipi anlayış, çocuk düştüğü zaman, diğeri ise doğu kültürü dediğimiz çocuk ile bağı güçlendiren yaklaşım. İkisinde de doğru yaklaşım var. Şimdi bu ifrat tefrit arasındaki dengeyi nasıl yakalayabiliriz?

Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın:

Ben ortasının bulunmasını istiyorum tabi bu disiplin anlayışlarını anlatmak gerekiyor. Çocuğa nasıl söz geçirilebilinir? Onu anlatmak gerekiyor. Bütün bunların sonucunda bir tek cevabı yok.

Latif Selvi:

Hocamız ahlakın öğretilebilen bir konu olduğunu ve bunun da büyük çoğunlukla okul öncesinde kavrandığı üzerinde durdu. Daha sonraki süreç içerisinde yaygın veya örgün eğitim çerçevesi içerisinde bunun öğretibilen bir alanca çok daha kolay değiştirileceği bir zemin oluşturulamaz mı?

Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın:

İnsan tabi doğumundan ölümüne kadar öğrenen bir varlık. Ama insanın bir zihniyle öğrendikleri var bir de duygusal dediğimiz

kalbiyle öğrendikleri var. Bir de kaslarımızla öğrendiğimiz pisikomotor alan var. Şimdi bir bilgiyle ilgili anlayışlarımız değişebilir. Diyelim ki çocukken bir şeye ak demiştik, bir adama çok iyi demiştik bir saatlik bilgiyle onun yanlışlıklarını gösterebiliriz. Ama bir sabrı öğretmek, bir merhameti öğretmek çocuk yaşta daha çok etkili oluyor ve çok zor oluyor. Koskoca din alimine kibrini yok ettirmek için ciğer sattırıyorlar. Ahlak eğitimi zor bir alan ama en kolay alanı okul öncesi eğitim zamanı.

Kadir Ekinci:

Dört tane ergenle uğraşıyorum dediniz. Acaba bu dört tane ergenle tam uğraşabiliyor musunuz? Anlaşabiliyor musunuz? Pes ettiğiniz yerler var mı? Bu işin uzmanısınız, öyle anlaşılıyor. Ülke çapında bir takım problemleri de biliyorsunuz, yetişkinlerde ve ergenlerde. Ben de Lisede çalışıyorum, bayağı zorlanıyorum. Sıkıntımız çok.

Rahime Şen:

Olmaz olur mu hiç. Uzman olmak başka, anne olmak başka. Öncelikle çocuklar benimle uzman olarak ilişki kurmak istemiyorlar. Ama seminerlerimde de hep şunu söylüyorum. Mum dibine ışık vermez ama armut dibine düşer. Ben bazı şeyleri ata sözleriyle anlatıyorum. Gerçekten bazı şeyleri görerek öğrenmek çok önemli. İşte lisede iki oğlum var, üniversitede bir kızım var, orta okulda bir kızım var. Zor ama şu var, onları anlayabilmek biraz önce hocamıza gelen sorunun da cevabı, etkin dinlemek gerçekten dinlemek, dinliyormuş gibi görünmemek. Doğan Cüceloğlu bizim de hocamızdı -mış gibi yapmak der o. Hani çocuklar onu anlıyorlar. Bu gün gelirken kızım çok üzüldü. Maçı var şu anda ben ona gidemedim. Küçük kızım ve bana dedi ki sen ne biçim annesin. Ben de ona dedim ki Gülsüm insanın her dediği aynı anda olmaz. Yani ben 'annesi ölmüş çocuklar da var' o çocuklar

ne yapsın dedim. Onları bir düşün dedim. Ona bir düşünme fırsatı verdim. Çünkü hazırlanmam lazım. Arkasından dedim bu gün bir iyilik yapmak ister misin, çünkü küs konuşmuyor. Ben sarılıyorum yüz vermiyor. Benim de zamanım kısıtlı bu gün bir iyilik yapmak ister misin, dedim. Neymiş dedi? Hırçın bir şekilde. O da ergen. Dedim ki eczaneden bu gün de ilacı alamazsak kaç gündür alamadık, sen hemen bir git al gel, gerçekten sevaba girersin dedim. İnanın ilk önce dediki gitmeyeceğim. Sonra dedi ki peki sen bilirsin dedi ve gitti aldı. Yani böyle bir şey. Yoksa tabiî ki sorun çok. Erkeklere ulaşmak daha zor. Anne, baba eğer kontrollü konuşurlarsa, aynı telde konuşmaları da gerekmiyor. Çünkü baba ailede niye var? Dayanak olmak için var. Sırtını babalarına dayamaları için var. Anne niye var, yüreğiyle onları okşaması için var. Bu çerçevede eğitim. Bir de her ailede eğitim farklı, her ailenin dili farklı. Her anne babanın dili farklı. İnsan kendi çocuklarını tanıyor. Şunu da hiç unutmamak lazım. Kalıtım çok önemli, benim oğlullarım eşimin dedesine çekmiş. Her huyları bir başkasına çekebiliyor. Buna inanın gözleyebilyorsunuz. Onun için kendinize uygun, hayırlı eş seçmek dinimizin de ön görüsü. İyi iletişim geliştirmek. Yoksa tabi ki çok sorunlarımız oluyor. Çözemediğimiz anlar oluyor. Çeresiz kaldığımız anlar oluyor. Önemli olan çocuklarımızı iyi dinlemek.

Dr. Necmettin Turinay:

Toplantımızın birinci bölümünü ikmal etmiş bulunuyoruz. İkinci bölümde Prof. Dr. Kadir Canatan ve Prof. Dr. Ali Rıza Abay beyleri dinleyeceğiz. Değerli misafirler bu akşamın son oturumuna başlayacağız. Arkadaşımız Canatan bey hepimizle ortak yanları bulunduğu gibi yetişmesi ve birikimi itibarıyla bize göre farklı olan yanları da var. Kadir bey kendisi sosyal hizmetlerle ilgili bir yanı var. Yetişmesi itibarıyla antrepolojiyle ilgilisi var. Bunun yanında sosyolog yanı, sosyal hizmetçi bilim adamı, yetmedi dördüncü bir özelliği daha var. Kadir bey bu bilimsel

birikimi Türkiye de değil, Hollanda da yapıyor. Bu imkan Kadir Beye yeni vasıflar ve ilgi alanları kazandırıyor. Yurt dışında bulundu, eğitimini orada yaptığı için Hollanda'da bulunan Türk işçileriyle çok sıkı bir ilişkisi var. Bu ilişkinin arkasında onun zihni süreci batı ülkelerinde yerleşmiş mekan tutmuş orada iş hayatında istihdam olunmuş bu Türk ve müslüman nüfuslarının kimliği konusunda 1990'lardan sonra kimlik nasıl korunur, Türkiye'nin uluslararası arenada gündeminde azınlıklar, azınlıkların kültürü, kimlik sorunu, entegrasyon sorunları hakim ülke ve toplumlar tarafından azınlıklar absorbe edilmesi veya entegrasyon sürecinin suratle imkan ve bu tesire maruz kalan sınıfların kendilerini muhafaza ve kimliklerini yeni baştan ifade ve anlamlandırma noktasında çok ciddi hayati süreçlenden geçiyoruz. İşte Kadir bey bu alanların bütününde hem teorik hem ameli birikime sahip bir arkadaşımız, dolayısıyla burada münbit, verimli alanlar üretti Kadir bey. Ve eserlerini saysam siz de şaşıracaksınız. O bakımdan Kadir Bey dikkatle izlenmesi gereken birisi ve bu alanda ister istemez bu ülkelerde yaşayan Türkler, aile mevsuzu ister istemez bu çalışmaların merkezinde, kendisine önemli bir yer alıyor. Mesela *Batılı Olmayan Toplumların Kültürel Antropolojisi*, ve bu alandaki çalışmalar. Göçmenlerin kimlik anlayışı ta 1990'larda yayınladı. *Entegrasyon Politikaları*, *Üçüncü Dünyada Çevre Tecrübesi*, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, *Avrupada Müslüman Azınlıklar*, *Aile Sosyolojisi*, *Din ve Laiklik*, *İbni Haldun'a Göre Bilgi Sosyolojisi*, *İslam Sosyolojisi*, *İslamda Siyasi Düşünce*, yani her yıl sürekli yeni bakir alanlarda çalışma yapmış bu arkadaşımız. Ve Kadir Beyin sunumunu değerlendirecek bir başka bilim adamı arkadaşımız var. Ali Rıza Abay kendisi Yalova Üniversitesi'nden.

Kültürümüzde Ahlak Eğitimi

Prof. Dr. Kadir Canatan

(Sabahattin Zaim Üniversitesi – Sağlık Bilimleri Fakültesi)

İçselleştirilme Problemi Olarak Ahlak

Giriş

Bir kültürde ahlak eğitimini tartışmak için öncelikle kültür, ahlak ve eğitim kavramlarının ne ifade ettiğini ve bunlar arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiğini araştırmak gerekir. Kültür, ilgili kavramların en genişi olup diğerlerini de kapsamaktadır. Kültür kavramının modern tarihte kendine özgü bir geçmişi ve farklı anlam alanları olmakla birlikte, en basit bir şekilde bir toplumun yaşam biçimi olarak tanımlanabilir. Ancak bu betimleyici (tasvir edici) tanımlama, gerekli açıklamalar yapılmadığı takdirde eksik kalacaktır. Kültür, sadece bir toplumun fiili yaşayış tarzını değil, normatif yaşama tarzını da ifade eder. Bu ikinci anlamda kültür,aynı zamanda bir toplumun ideallerini, hedeflerini ve gelecek tasarısını da içerir. "Kültür, insanî arzu ve hayallerden oluşmaktadır; insanların ne (olmak) istediklerini, neyi tecrübe etmek ve yapmak istediklerini yansıtan fikirlerden ibarettir. Bu arzuların özü, önemli bir kısmı biz doğmadan önce var olan ve az ya da çok değişse de biz öldükten sonra da devam edecek olan

değerler, normlar ve anlamlardır. Değerler, normlar ve anlamlar *geleneğe* aittirler ve kültür sosyolojisinin en fazla büyüleyici görevlerinden biri, farklı kuşaklar boyunca süregiden büyük dayanıklılığına rağmen bu geleneğin nasıl değiştiğini araştırmaktır." (Zijderveld, 2013:45). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, kültür hem içkin hem de aşkın boyutları olan bir kavramdır. Bir toplum aşkın idealler ve değerlerinin peşine düştükçe kendi içinden bir devinim gösterir ve içkin olanı aşmaya yönelir.

Eğer bir kültür kendi ideallerini ve değerlerini hayata geçirme noktasında kararlı davranırsa o zaman kültür dinamik bir çehre kazanır ve değişimi kendi iç saiklerinden hareketle gerçekleştirir. Çünkü; "Kültür, gerçekte çift anlamlı bir fenomendir, sadece insanları seferber eden ve hatta kamçılayan itici bir güç değildir, aynı oranda kurumsal, geleneksel biçim içinde insanları istikrarlı kılan ve hatta bazen katılaşmaya yol açan koruyucu bir güçtür. Burada dikkat çekici, yasallılık arz eden bir dinamik söz konusudur: Her kültürel yenilik, varolmak için kurumsallaşmalıdır, fakat bu kurumsallaşma, sıklıkla sert gelenekleriyle rutinleşme ve katılaşmanın tohumlarını içinde taşır." (Zijderveld, 2013: 46-47). Kültürde rutinleşme ve katılaşma, onu statikleştirir ve hatta öldürür.

Ahlak, sosyolojik anlamda kültürün önemli bir parçasıdır ve tıpkı kültür gibi o da çift tabiatlı bir yapıya sahiptir. Ahlakı besleyen değerler soyut ve ideal fikirlerden oluşur, bu değerlerden normlar ya da kurallar çıkarsanır. Kurallar, davranışın kendisiyle ölçüldüğü standartlardır. Toplumda farklı türden kurallar dizgesi bulunur: Hukuksal, dini, ahlaki ve görgü kuralları gibi. Bu kuralların ortak özelliği, hepsinin normatif olması ve doğru davranış konusunda "olması gerekeni" ifade etmesidir. Hepsinin konusu, insan davranışı ve ilişkileridir. Ayrıca davranış kuralları yaptırımlarla desteklenir (Gözler, 1998:64). Fakat ahlak kuralları, sözgelimi hukuk kurallarından farklıdır ve ondan bazı özellikleriyle ayrılırlar (Türkkahraman, 2006:83-84):

1) Ahlak, hukuka kıyasla yazılı kurallar topluluğu değildir. Toplumsal olarak varlığını sürdüren ve yaşatan bir kurumdur.

2) Hukukun yaptırımı dışsal bir otoriteye dayanırken, ahlak içsel bir otoriteye (vicdana) dayanır. Bu, ahlakın dışsal ve toplumsal yaptırımlarla desteklenmediği anlamına gelmez.

3) Hukuk, davranışların dış görünüşleriyle ilgilenir; ahlak ise niyetle ilgilenir.

4) Hukuk kuralları çiğnendiğinde güçle desteklenmiş bir yaptırım uygulanır. Ahlak kuralları çiğnendiğinde ise, toplumsal kontrol işleyişe geçer.

Eğitim, kültür ve ahlaka kıyasla daha araçsal bir niteliğe sahiptir. Çünkü eğitimin amacı, toplumun üyelerine, özellikle yeni kuşaklara kültürel ve ahlaki değerleri aktarmaktır. Bu durumda bir kültürde ahlak eğitimini incelerken, eğitim kurumunun nasıl işlediğine ve bu aktarma işlemini hangi ilke ve yöntemlerle yaptığını bilmemiz gerekir. Bu incelemeyi yaparken iki noktaya dikkat edilmelidir. Metodolojik olarak ahlak ve ahlak eğitimini araştırırken, kültürel antropolojik ve sosyolojik açıdan üç düzeyde bir sorgulama gerekir. Bireylerin ahlaken,

1) Nasıl davranmaları gerektiği (normatif boyut);

2) Nasıl davrandıkları hakkındaki fikirleri (kanaat/söylem boyutu) ile

3) Gerçekte nasıl davrandıkları (fiili boyut) farklı boyutlardır.

İlk boyut, teorik olarak bir kültürün geleneksel olarak aktardığı ve önemsediği ahlaki değerleri ifade eder. Bu boyuttaki bir çalışma bir literatür araştırmasıyla saptanabilir. İkinci boyut, ahlaka verilen anlam ve değeri ifade eder. Bu noktada bireylerin kanaat

ve tutumları (yüceltici, eleştirel, gerçekçi ya da ironik söylemler) önemlidir ve bunlar bir saha araştırmasıyla ortaya konulabilir. Üçüncü boyut, davranış düzeyinde ahlakın tezahürünü ifade eder. Bu düzeyde yapılacak bir sosyolojik araştırma, ahlakın ne kadar içselleştirip içselleştirilmediğini ifade eder.

Üzerinde durulması gereken ikinci metodolojik ilke, kültürümüzde ahlak eğitimini ele alırken, eğitimin hangi boyutlarıyla ahlak arasında bir ilişki kurulacağımız noktasında açık bir fikre sahip olmamız gerekir. Eğitim, bir toplumdaki tüm öğrenme ve öğretme süreçlerini kapsaması itibariyle geniş bir alanı kapsar ve enformel eğitimden (daha doğrusu terbiyeden) formel ve örgün eğitime kadar uzanır. Biz bu çalışmada enformel eğitimle formel eğitim arasında bir ayrım yapacağız ve daha çok enformel eğitimin, yani "terbiye"nin ahlak iletici rolü üzerinde yoğunlaşacağız.

Problemin Tanımı

Hızla değişen ve modernleşen toplumlar genel olarak bir ahlaki bunalım yaşamaktadırlar. Geçen yüzyılda bu ahlaki bunalıma işaret eden birçok yazar ve düşünür olmuştur. Yüzyılın başında Said Halim Paşa, Osmanlı toplumu hakkında şu sözleri sarf etmektedir: "Osmanlı toplumu günümüzde en tehlikeli buhranlardan birini geçirmektedir. Cemiyetimiz adeta ilkel bir topluluk haline dönmüşe benziyor. Ahlak, an'ane, inanç gibi temel esasların bozulmasına eklenen kanun ve nizam yokluğu ile yara alan sosyal yapı, sarsıntı ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Vaktiyle o kadar kuvvetli, o kadar zinde olan Osmanlı toplumu, bu kadar kısa bir zaman içinde, nasıl oldu da bu derece bozuldu?" (1991:83-84).

Paşa'nın çağdaşı olan Mehmet Akif Ersoy, Müslüman dünya üzerine yaptığı gözlemler ve Batı'yla yaptığı karşılaştırmalar sonucunda, çöküşün ana nedenini ahlak olarak tespit etmiş ve bunun genel bir durum arz ettiğini ifade etmiştir:

"*Durumumuz, çökmüş bir vücudun durumudur;*

Çöküşümüzün ana nedeni ahlakın yok oluşudur;

Ancak bu hikmeti özlü bir sözle ifade etmeli:

Kurtulmanın tek yolu: Ahlakımız yükselmeli" (Safahat)

Yüzyılın ortasında sosyolog Erol Güngör yazdığı bir yazısında, Türkiye'deki ahlak bunalımına ve bunun ardında yatan sebepleri şöyle irdelemektedir: "*Ahlak, bir cemiyetteki insan münasebetlerinin, yani o cemiyetteki yaşama tarzının bir mahsulüdür. Batılılaşma hareketlerinden önceki Türk cemiyetinde,cemiyetin büyük ekseriyetini kaplayan ve fevkalade ahenkli bir kültür ve ahlak nizamı vardı. Bu nizam kendi içinde çok mütecanis ve yeterli olmakla beraber, değişen bir cemiyetin yeni hayat tarzına uygun bir gelişme kaydetmedi. Türkiye'deki modernleşme hareketleri Batı dünyasının inkişafında amil olan hakiki medeni gelişmenin neticesi olan yaşama tarzlarını almak yoluna gittiği için, Türk cemiyetinin medeniyet seviyesi ile manevi kıymetleri arasında büyük bir uzlaşmazlık doğurmuştur. Bugünkü Batı dünyasının nizamı kendi içtimai seviyesi bakımından büyük nispette ahenklidir. Fakat aynı kıymetler, aynı medeniyet seviyesinde olmayan bir memlekete ithal edilirse ancak ahlak buhranına yol açabilir.*" (1993:23-23).

Yine aynı dönemde fikir adamı Nureddin Topçu İslam dünyasındaki kargaşa ve kaosun sebebini, İslam ahlakının çöküşüyle irtibatlandırmaktadır. "*Türlü sefaletlerle ihtirasların parça parça böldüğü hasta bir vücudu andıran İslam dünyası, en bedbaht devirlerden birini yaşıyor ve her İslam memleketinde ruhlar birbirinden ayrılmış, birbirine saldırıyorlar. Her sene yüzbinlerle ziyaretçi ile dolan Kâbe'nin etrafında ruh birliği ve beraberliği meydana gelemiyor. Bunun sebebi ne siyasi, ne iktisadi, ne de esasında ilmi ve fikridir. Bu halin sebebi, İslam'ın temeli ve Kuran'ın özü olan*

ahlakın kaybedilmiş olmasıdır. Bugünkü Müslümanlar, birtakım geleneksel hareketleri dikkat ve titizlikle yapmaktan başka endişesi olmayan, ilkçağın ve ilkel devrin sihirbazlarını andırıyorlar. Kuran harikası olan ilahi ahlak İslam diyarında çoktan gömülmüştür." (1998:13).

Yetmişli yıllarda ahlak, artık bir fikir tartışması olmaktan çıkıp bir siyasal hareketin temel endişesini yansıtan bir slogan haline gelmiştir. Milli Görüş Hareketi, "Önce Ahlak ve Maneviyat" diyerek başlamış ve bunun diğer sorunlar karşısında daha öncelikli bir mesele olduğunu ortaya koymuştur. Milli Görüş Hareketi'nin ilk siyasi partisi olan Milli Selamet Partisi'nin tüzüğünde bu husus özlü bir şekilde ifade edilmiştir: "*Partinin gayesi; ferdi, aileyi ve cemiyeti buhranlardan kurtarıp manevi ve maddi bakımdan tarihimizde olduğu gibi en ileri seviyesine eriştirmektir.*" (MSP Tüzüğü, Madde 2). Parti, seçim beyannamesinde bu gayesini detaylı bir şekilde açıklamıştır. Sözgelimi "Ahlaki eğitim ve kalkınma" başlığının ilk cümlesi şudur: "*Vasıtalar ne kadar inkişaf ederse etsin, her alanda kalkınma hareketlerinin en baş unsuru insandır. İnsan unsuru sağlam ahlak ve karakter sahibi ise kalkınmada randımanı çok büyük olacaktır. İnsan unsuru ahlaken bozulmuşsa, bu bozuk malzeme ile kurulacak resmi veya gayri resmi teşekküller verimsiz olacağından hatta yapıcı değil yıkıcı olacağından emekler, masraflar, zahmetler boşuna gidecektir.*" (1973:27).

Bugün gelinen noktada ahlak, hala kendisinden beklenen işlevi yerine getirmekte zorlanan ve toplumsal sorunların kaynağı olarak algılanan bir kurumdur. Türk toplumunda ahlaki yaşam,normatif olarak ifade edilen boyut ile söylem ve davranış boyutları arasında bir uçurumla karakterize edilebilir. Başka bir deyişle ahlaki yaşantı, ahlaki değer ve ideallerin çok gerisinde olup, bu konuda ciddi bir hoşnutsuzluk yaşanmaktadır. Bu durumda üzerinde düşünmemiz ve cevap aramamız gereken mesele şudur: Neden ahlaki değer ve normları içselleştirilmesinde

birey ve toplum olarak başarısız kalıyoruz? Eğitimin başarısızlıktaki rolü nedir?

Çalışmamızda bu soruya dört başlık altında cevap vermeye çalışacağız. Her başlık, bir önerme şeklinde formüle edilecek ve temellendirilmeye çalışılacaktır.

Birinci Önerme: Modernleşmenin beraberinde getirdiği farklılaşma ve kurumsal çoğulculaşma, sosyalleşme süreçlerini problematik hale getirmekte; kültürel ve ahlaki değerlerin aktarılmasını zorlaştırmaktadır.

Sosyoloji literatüründe modernleşme olgusu, "farklılaşma" süreci olarak tanımlanır. "Farklılaşma, ilk önce türdeş (homojen) olan bir bütünün daha sonraları, kendine özgü bir karakter ve bileşime sahip değişik parçalara bölünme süreciyle ilişkilidir. Bu süreç neticesinde çok çeşitli etkinlikler ve işlevler bağımsızlaşmakta ve kendileriyle kesişen kurumlar ve örgütler oluşturmaktadır. Yeni farklılaşmış birimler, her zaman tekrar bazı işlevlerin yerine getirilmesinde daha da uzmanlaşmaktadır." (Van Der Loo & Van Reijen, 2003:36). Farklılaşmanın sonucu olarak toplumsal kurumlar birbirinden bağımsız ve özerk hale gelmektedir. Bu durum, kurumlar arası eşgüdüm ve tamamlayıcılığı ortadan kaldırdığı gibi sosyalleşme ve kişilik gelişimi üzerinde de yıkıcı etkiler yapmaktadır.

Modern bir toplumda bireylerin tipik durumları çok farklıdır. Günlük yaşamlarının farklı kesimleri, onları, son derece farklı ve sık sık acımasızlık derecesinde çelişik anlam ve deneyim dünyaları ile karşı karşıya getirir. Modern yaşam tipik olarak ileri derecede bölümlere ayrılmıştır ve bu bölünmenin (biz bunu çoğulculuk olarak adlandırmayı tercih edeceğiz) sadece gözlenebilir sosyal temaslarda değil, bilinç düzeyinde de önemli tezahürlerinin olduğunu anlamak önemlidir (Berger vd., 1985:76). Mo-

dern insan, sürekli yer değiştiren ve hiçbir zaman kendi evinde değilmiş hissiyle yaşayan bir insandır. Modern insanın kişiliği, bulunduğu ortama ve ilişkiye girdiği kurumlara göre farklı şekiller alan şizofrenik bir yapı arz eder.

Farklılaşma ve kurumsal çoğulculaşma süreçlerinin sonucu olarak kültürel ve ahlaki değerleri yeni kuşaklara aktarmakla görevli olan aile ve okul gibi kurumlar arasında bir işbölümü gerçekleşmiştir. Bu işbölümüne göre aile çocuğa değer ve normları aktaran bir kurum iken, okul daha çok bilgi ve beceriler kazandıran bir kuruma dönüşmüştür. Bunun anlamı şudur: Terbiye ile eğitim birbirinden ayrılmıştır. Öte taraftan aile, geleneksel kültürü ve ahlaki alışkanlıkları aktarma konusunda diretirken, okul; modern değerleri aktarma konusunda kendisini görevli hissetmektedir.

Bu kurumsal farklılaşmanın Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda başladığını söyleyebiliriz. Nitekim Said Halim Paşa, eğitimde eski ve yeni usul arasındaki farklı şöyle koymaktadır: "*Müsbet ilim ve fenlerin hâkim olduğu asrımızda, çocuklarımıza ehliyet ve iktidar kazandırmak için yegâne vasıta olarak kabul edilen yeni öğretim metodunun tanzim ve tertip olunduğu sırada, ahlak ile bilginin, terbiye ile tahsilin ayrı şeyler olduğu anlaşılamamıştır. Yeni usul, sadece zihniyet hayranlığı ile fen üzerine bina edilmişti. Kısır bir taklitten ibaret kaldı. Tahsil bakımından elde edilen neticenin basitliği bu usulü itibardan düşürmeye fazlasıyla yetti. Ayrıca 'öğretimi ıslah' gayesiyle ihdas olunan bu yeni usul, onu ortaya koyanların da hiç ummadıkları daha tesirli bir netice meydana getirdi: Aile hayatı ile beraber toplumu da bozdu.*" (Halim Paşa, 1991:87). Paşa, eğitimde ahlak ve bilginin, terbiye ve tahsilin farklı şeyler olduğunu, ama bunları ayrıştırmanın sonuçlarının vahameti üzerinde durmuş ve toplumda aydın ve halk ikilemi yanında ailede de kuşak çatışmasını beraberinde getirdiğini vurgulamıştır.

Paşa'ya göre başımıza gelen felaketlerin teşhisinde ciddi bir yanlışlık yapılmıştır. Teşhisin yanlış olması, kaçınılmaz bir şekilde çözümlerin de yanlış olmasını beraberinde getirmiştir. "*Biz hala bütün felaketlerimizin sebebini cehaletimizden biliyor ve bunda ısrar ediyoruz. Kendimizde ilim eksikliğinden başka bir noksan bulmuyoruz. Bilgi sahibi kimselerin de kötülük yapabileceklerine ihtimal vermiyor, ilim ve tekniği her şeye deva sanıyoruz.*"(Halim Paşa, 1991:103). "*İlmi kazançlarımız ancak ahlaki noksanlıklarımızı giderebileceğimiz derecede faydalı olacaktır. Aksi takdirde ilmimiz, kötü temayüllerimizi teşvik edip artırmaktan ve zararımıza sebep olmaktan başka bir şeye yaramaz.*" (Halim Paşa, 1991:105-106).

Geçmişte aile, okul ve sokak arasındaki bağlar din tarafından sağlanıyordu. Din, modern toplumda giderek ailevi alana ve özel yaşama çekilmiş ve neticede bütünleştirici ve eşgüdümü sağlayan bir şemsiye kurum olmaktan çıkmıştır. "Sosyal yaşam dünyalarının çoğulculuğunun din alanında son derece önemli bir etkisi vardır. İnsanlık tarihinin büyük bir kısmında, toplumların anlamlı bir bütünlük kazanabilmeleri yolunda, din, hayati bir rol oynamıştır. Toplum içinde faaliyet gösteren muhtelif anlamlar, değerler ve inançlar, insan hayatı ile bir bütün olarak evren arasında rabıta kuran realitenin kapsamlı bir yorumuyla bir arada bulunurlar. Gerçekten, sosyolojik ve sosyo-psikolojik bakış açısından, din; insanın evrende kendisini evinde hissetmesini sağlayan kognitif ve normatif yapı olarak tanımlanabilir. Dinin pek uzun bir zamandır devam edegelen görevi, çoğulculuk tarafından ciddi bir şekilde tehdit edilmektedir. Yaşamın farklı kesitlerine şimdi birbirinden farklı anlamlar ve anlam sistemleri yön vermektedirler. Sadece dini gelenekler ve bunlara vücut veren kurumlar için bu farklı sosyal yaşam dünyalarını kapsamlı bir dünya görüşünün çatısı altında toplamak güç olmamakta, fakat aynı zamanda, tabanda daha da önemlisi, dini açıdan realite

tanımlarının inandırıcılığı, bireyin sübjektif bilincinin tehdidi altında bulunmaktadır." (Berger vd., 1985:92).

Hayatımız, farklı kurum ve anlam sistemlerinin etki alanı içinde olduğu müddetçe bunların bizde tutarlı bir ahlaki kişilik yaratması mümkün gözükmemektedir. Kurumsal çoğulculuk, bilinç ve kişilik üzerinde sürekli bir biçimde yaz-bozlar uygulamakta ya da çelişik değerleri aynı anda yerleştirmeye çalışmaktadır. Bu şartlar altında ahlaki değerlerin içselleştirilmesi problematik bir hale gelmektedir.

İkinci Önerme: Çocuklara verilen terbiye ve eğitim şekli ile sosyalleşme süreçleri arasındaki uyumsuzluk, ahlaki değer ve alışkanlıkların kazanılmasını güçsüzleştirmektedir.

Nasıl bir eğitim veriyoruz? Bu eğitim, çocuğun ahlaki düşünce gelişimini nasıl etkiliyor? Ahlaki gelişimi olumlu bir yönde mi geliştiriyor, yoksa olumsuz bir yönde mi geliştiriyor? Bu sorulara cevap vermek için geleneksel toplumlarda ve ailelerde verilen eğitim biçimiyle, çocuğun gelişim süreçlerini mercek altında almak zorundayız.

Toplum tiplerine bağlı olarak ideal tipik anlamda iki tip eğitimden bahsetmek mümkündür (Haviland, 2002:174-175). Geleneksel toplumlarda, verilen görevlerin yapılmasına ve bireyleri grup içinde tutmaya yönelik bir bağımlılık eğitimi işlev görmektedir. Bu model tipik olarak geniş ailelerde ve tarım yaparak geçimini sağlayan toplumlarda bulunmaktadır. Bağımlılık eğitimi; ideal olarak itaatkâr, destekleyici, rekabet ve çatışmadan uzak, genelde sorumlu bireyler üretir. Bağımsızlık eğitimi, tam tersine bireyin bağımsızlığına, kendine güvene ve kişisel başarıya vurgu yapar. Bu eğitim, çekirdek ailelerde ve rekabetin geçerli olduğu modern toplumlarda verilir.

Her iki eğitimin de kendine göre olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Mutlak anlamda biri iyi, diğeri kötü olarak nitelenemez. Fakat değişen toplumlarda, modern kurumlarda verilen eğitim ile aile ve yakın sosyal çevrede verilen terbiye arasındaki uyumsuzluk, çocuk ve gençlerde sosyalleşme sorunları yaratmaktadır. Burada bizi ilgilendiren nokta, ahlaki gelişim ile verilen eğitim tarzları arasındaki ilişkidir. Bu ilişki açısından bakılınca, normalde "otorite ahlakı"ndan "özerklik ahlakı"na doğru bir geçiş olması beklenmektedir.

Cenevreli psikolog Piaget'e göre çocukta ahlaki düşüncenin gelişmesi başlıca iki safha halindedir. Herhangi bir ahlaki düşünceye sahip bulunmayan çocukta bu konulardaki ilk düşünce, etraftaki büyüklerin direkt etkisiyle şekillenen bir otoriteci ahlakın özelliklerini gösterir. Çocuk bu otoriteci büyüklerin direktiflerini mutlak ve değişmez gerçek sayan düşünceden sonra, özerk bir ahlaki düşünce tipine geçer. Birinci merhalede ahlakı sadece mevcut kurallara katı bağlılık şeklinde anladığı ve kuralların değişemeyeceği kanaatinde olduğu halde, ikinci merhalede ahlakı değişmez prensipler olarak değil, karşılıklı anlaşmaya bağlı olan ve hal ve şartlara göre değişebilen bir normatif sistem halinde görür. Her iki anlayış da zihin gelişmesine paraleldir (Güngör, 1993:45).

Piaget'in Batı kültüründe tespit ettiği bu gelişme modelinin başka kültürler için geçerli olup olmadığı tartışılmış ve sözgelimi Kızılderililerde ilk aşamada çocukların özerk ahlaka sahip oldukları, sonraki bir aşamada otoriteci bir ahlaka geçiş yaptıkları saptanmıştır. Demek ki terbiye sistemleri ve kültürel gelenekler çocukta ahlakı düşüncenin nasıl ve ne yönde gelişeceğine karar verecek kadar etkili olmaktadır.

Türk kültüründe çocuk hakkındaki düşünceler ve bu düşüncelere bağlı olarak uygulanan terbiye biçimleri, Kızılderililerdekine

benzer bir ahlaki gelişime yol açmaktadır. Gelişiminin ilk yıllarında çocuğu masum bir varlık olarak gören anlayış, buna bağlı olarak onu kendi haline bırakan liberal bir terbiye ve tutumu beraberinde getirmektedir. Bu dönemde terbiyenin başlıca özellikleri, sınır koymama, çocuk adına karar verme, her konuda ona destek olma ve bağımsızlaşmasını öteleyen bir yaklaşım göstermektedir. Buna tutarsız davranma ve iyi bir rol-model olamama gibi ebeveyn davranışları da eklenmelidir.

İlerleyen yaşlarda çocuk; sokak, yakın sosyal çevre ve okulla temasa geçtikten sonra giderek artan bir ebeveyn ve öğretmen otoritesiyle yüz yüze kalır ve bu otoriteyi bir dayatma olarak algılar. Tam da kendi iradesini ortaya koyması gereken ergen çocuk ve genç, bu aşamada çeşitli sınırlamalarla karşılaşır ve yasaklarla birlikte yaşamak zorunda bırakılır. Hızlı değişen toplumlarda bu yaklaşımlar, kuşak çatışması ve ergenlerin direniş aşamasıyla birleşince otorite ve çocuk ilişkisi problematik bir hal alır. Artık ergen otorite karşısında ikiyüzlü davranışı varoluş stratejisi olarak kullanmaktan başka bir çare bulamaz. Bir yandan otorite ve kurallara uyuyormuş gibi gözükürken, diğer taraftan da kendine özel bir hayat geliştirir. Bu ikili hayat, neticede çifte standart bir ahlak geliştirmesine sebep olur. Çifte standart ahlak ise gerçek ahlak değildir. İçselleştirilememiş ahlak problemi, böyle bir zeminden beslenmektedir.

Bir toplumda çocuğa ilişkin varsayımlar kadar bir çocukta istenen ideal özellikler de eğitimin niteliğini etkilemektedir. Dünya Değerler Araştırması'nın sunduğu verilerdenTürkiye toplumundaki ebeveynlerin hangi özellikleri önceledikleriniçıkarabilmekteyiz. Bu araştırmaya göre en fazla üç ideal özellik, yüzde 50 üzerinde bir destek bulmaktadır. Bunlar sırasıyla "çalışkanlık", "sorumluluk duygusu" ve "başka insanlara karşı saygı ve hoşgörü"dür. Özerk bir ahlaki gelişim için gerekli olan "bağımsızlık" ve "hayal gücü" gibi değerler geri plana atılmaktadır. Ah-

lakın altyapısı durumunda olan "dindarlık" özelliği de, yüzde 42 civarında bir destek bulmaktadır.[284]

Üçüncü Önerme: Modern toplumlara özgü kuşak çatışması, geleneksel değer ve normları aktarmayı engellemekte, bilakis bunlara direniş sergileyen bir gençlik yaratmaktadır.

Kuşak çatışması, her dönem ve zamanın bir problemidir; fakat modernleşmekte olan toplumlarda bu sorun daha keskin bir şekilde deneyimlenmektedir. Geleneksel toplum ne kadar istikrarlı, homojen ve bütünleşik ise, modern toplum o kadar istikrarsız, heterojen ve parçalıdır. Değişim, istisna olmaktan ziyade kuraldır. Değişimin bu kadar hızlı olmasının pek çok nedenleri bulunmaktadır. Teknolojik, ekonomik ve demografik değişimler kadar kültürel alışverişler, iç ve dış göçler, toplumsal hareketlilik ve sosyal hareketlerin artması bu süreçlerden sorumludur. Maddi kültürün maddi olmayan kültüre kıyasla daha hızlı değiştiği ve ikincisinin onu mesafeli olarak izlediği (kültürel gecikme kuramı) sosyologlar arasında yaygın bir düşüncedir ve günlük gözlemlerimiz de bunu doğrulamaktadır. Sözgelimi herkes mobil telefon kullanmaktadır ama bunu kullanma kültürü henüz yerleşmemiştir. Bu durum güncel yaşamda sıkıntılar doğurmaktadır. Camide ibadet ederken, trafikte seyir halindeyken ya da toplantı yaparken insanların telefonu açık bırakması, yapılmakta olan işin akışını bozmakla kalmamakta, ortadan bir adap eksikliği olduğuna da işaret etmektedir.

Toplumsal değişmenin hızlı ve kapsamlı olmasının kuşaklar arası ilişkiler bakımdan sonuçları bulunmaktadır ve genellikle yaşlı kuşak ile yeni kuşaklar, ebeveynler ile çocuklar arasında bir

---

[284] "Müslüman Toplumlarda Aile Değerleri ve İdeal Çocuk Algısı", Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu, 2-3 Nisan 2011, SEKAM, İstanbul.

anlaşmazlık ve çatışma doğurmaktadır. Kuşak çatışması sadece iletişimsel bir sorun değil, aynı zamanda kültürel bir sorundur. Kuşaklar arası dil ve değerler farklılaşmaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar anlaşmazlık/çatışma alanlarının ve konularının yerleşim birimlerine göre değiştiğini göstermektedir. Köyde başlıca çatışma konuları evlilik, meslek seçimi, çalışma yeri ve giyim kuşak iken, kentlerde okul ve öğrenim sorunları, siyasal konular, gece dışarıya çıkma, evden çıkış ve eve geliş saatleri, beslenme konusu, evde hayvan besleme, boş zaman, arkadaşlık ve gelenekler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tezcan, 1981).

Son yıllarda aile ve kuşak sorunları üzerine yapılan araştırmalarda (TÜİK, 2006:11) 18-25 yaş arasındaki gençlerin anne-babaları ile yaşadıkları en önemli sorunun harcama ve tüketim alışkanlıkları konusunda olduğu görülmektedir. Bu veri, tüketim konusunda genç ve erişkinler arasındaki tutum farklılıklarına işaret etmekle kalmayıp, tüketim toplumunun bir özelliğini de ortaya koymaktadır. Bunun ardından, anlaşmazlıkta ikinci önemli konu, arkadaşlık seçimidir. Arkadaş seçiminde kritik nokta, hemcinslerden karşıt cinslere doğru bir kaymanın yaşanmasıdır. Üçüncü anlaşmazlık ise, kılık-kıyafet konusundadır. Gençler bu noktada daha fazla özgürlük talebinde bulunmaktadır. Eğlence tarzı da en az, kılık-kıyafet konusu kadar önem arz etmektedir.

Kuşak çatışmalarının sosyalleşme, kültürel aktarım ve ahlaki içselleştirme süreçlerine genellikle olumsuz bir etkisi vardır. Sosyalleşme sürecinde çocuk, ahlakı kendisine model edindiği şahıslar yoluyla öğrenir. Erkek çocuk için esas model baba, kız çocuk için annedir. Böylece ahlakın temeli bir cinsiyet özdeşleştirmesine dayanır: Yani her çocuk kendi cinsiyle kendisini bir tutmayı öğrendiği zaman kimin ahlakını model alacağını da bilir. İlk etapta çocuk anne ve babasının hayatını düzenleyen kural-

ları çiğnediğinde anne-babası tarafından cezalandırılır. Sonraki bir aşamada ise, çocuk ahlaki değer ve normları içselleştirdikçe anne-babanın rolünü üstlenir ve kendi kendini cezalandırır. Kişinin kendi kendini cezalandırması kişisel vicdanın oluştuğunu gösterir (Göngör, 1993:56). Psikoanalitik teoriye göre bireydeki vicdan süperegoyu, süperego da toplumu ve kurumlarını temsil eder. Eğer süperego, toplumsal kurum ve değerleri içselleştirmişse sosyalleşme başarılmış demektir.

Modern toplumda anne ve babalar, kuşak çatışması sebebiyle hızla rol-model olmaktan çıkıyor ve toplumda çocuk ve gençler başka kişileri rol-model olarak alıyorlar. Ya da en azından başlangıçta rol-model alınan anne ve babanın yerine, sonraki yaşlarda başkaları geçmekte ve anne-babanın temsil ettiği değerler yerleşmeden, onların yerini başka rol-model alınan kişilerin değerleri almaktadır.

Pekiyi günümüz gençliği kimleri model almaktadır?

Günümüz gençliği, birincil sosyalleşme süreçlerine paralel olarak kitle iletişim araçları ve bunlar içinde de en fazla televizyon, sinema ve internetin sunduğu belli rol model ve davranışların etkisi altında yetişmektedir. Ulusal bir gençlik araştırmasında (SEKAM, 2013:626-639) gösterildiği üzere televizyonu yoğun olarak kullanan gençler (Hz. Ali, Hz. Ömer ve Fatih Sultan Mehmet gibi) tarihi figürleri kendilerine model almaktan ziyade (Necati Şaşmaz, Beren Saat, Kıvanç Tatlıtuğ gibi) sinema ve dizi film figürlerini model almaktadırlar. Yeni rol modeller yoluyla gençler, anne-babalarının mensubu olduğu geleneksel kültürel değerlerden uzaklaşmakta ve popüler tüketim toplumunun değerlerini önemsemektedirler. Artık geleneksel kültürel mirası aktarma rolünü üstlenecek aracı kurum ve kişiler devre dışı kalmaktadır. Bu da şüphesiz ki geleneksel dini ve ahlaki değerlerin içselleştirilmesini zorlaştırmaktadır.

Dördüncü Önerme: İslam teolojisinde inanç (iman) ile ahlak (amel) arasındaki ilişkinin kurgulanma biçimi, ahlakı ve ahlak eğitimini önemsiz ve kırılgan bir hale getirmektedir.

Hem tarihsel hem de içeriksel olarak ahlak ile din arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Ahlak, temelde dini bir karakter arz eder, çünkü dinden doğmuştur. Fakat bu, din ile ahlakın aynı şey olduğu anlamına gelmez. Ahlak, dinin bir parçasıdır. Dindeki kuralları "sert" ve "yumuşak" kurallar biçiminde bir ayrıma tabi tutarsak, "ahkâm" sert kuralları, "ahlak" ise yumuşak kuralları ifade eder. Bu iki tip kurallar kategorisi birbirini tamamlar ve biri diğerinin güvencesidir. Eğer bir toplumda ahlak güçlü ise, ahkâmın uygulanması da kolaylaşır. Ama ahlaki hayatta bir yozlaşma ve çözülme varsa, o zaman din kendini daha çok ahkâm boyutuyla ortaya koyar.

Din ve ahlak arasındaki sıkı bağıntı, toplumsal olarak da teyit edilen bir olgudur. DİB tarafından yapılan "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması'nın (2014) sunduğu verilere göre;

• Halkın ezici bir çoğunluğu ahlakı, inançtan bağımsız görmüyor. Sadece yüzde 20 oranında bir kesim inançtan bağımsız bir ahlaki yaşam olabileceğine inanıyor.

• Yine halkın yüzde 50'si dindarlığın en önemli kriterinin iman edip, ibadetleri yerine getirmek ve İslam ahlakına göre yaşamak olduğunu söylüyor.

• Son olarak ebeveynler çocuklarını İslami hassasiyetlere göre yetiştirmek istiyorlar (yüzde 87). Bu hassasiyet, eğitim durumuna göre kısmen değişiyor. Eğitim düzeyi yükseldikçe İslami hassasiyet azalıyor. Bu eğitimin sekülerleştirici etkisine bir kanıt olarak görülebilir.

Aynı araştırmada Türkiye'de insanların kendilerini "oldukça dindar" (yüzde 19,4) veya "dindar" (yüzde 68,1) olarak niteledikleri

ve bu oranının yüzde 80'i geçtiği görülmektedir (2014:239). Bu durumda şu soru pekâlâ sorulabilir: Dindarlık düzeyi bu kadar yüksek olmasına rağmen toplum olarak ahlak konusundaki zafiyetimiz nasıl açıklanabilir? Bu soruya cevap verirken, ahlaki tutumunun pek çok faktör tarafından etkilendiğini ve dolayısıyla dindarlığın ahlakın tek güvencesi olmadığını bilmeliyiz. Sözgelimi geleneksel toplumda sosyal kontrol düzeyi yüksektir ve bu, ahlaki bir yaşamın önemli güvencesidir. Modern kent yaşamında sosyal kontrol düzeyi düştüğü için bunun dini ve ahlaki hayat üzerindeki etkisi de zayıflar. Modern kent yaşamı, toplumsal baskıya dayalı bir ahlak değil, bireysel ve içsel bir motivasyonla işleyen bir ahlak gerektirmektedir.

Öte taraftan tarihsel olarak dinin ahkâm boyutu ile ahlak boyutu arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği de ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Tarihte Musevilik örneğinde görüldüğü üzere din, zamanla şeriattan (yani ahkâmdan) ibaret bir şekle dönüşmüş ve İsevilik, bu gelişmeye bir tepki olarak doğmuştur. Nitekim İncil'de İsa, "*Ben şeriatı yok etmeye gelmedim, tamamlamaya geldim*" derken, aslında ahkâm ile ahlak arasındaki kopuşa bir çözüm getirdiğini söylemektedir. Müslümanların tarihine baktığımız zaman fıkıh olarak adlandırılan ve daha çok ahkâm ayetlerini ele alan disiplin, zamanla çok ileri gitmiş ve ahlak aleyhine bir büyüme/gelişme göstermiştir. Bu da doğal olarak ahlakın alanını daraltmıştır.

Tarihsel ve toplumsal koşulları ve etmenleri bir tarafa bırakırsak, ahlak, dinden kaynaklanan bir olgu olarak teolojik temellerle de ilişkili bir olgudur. Din, farklı içsel disiplinleri ve tartışmalarıyla kendine özgü bir sistematik oluşturmaktadır. Bu çerçevede iman ve amel ilişkisinin İslam kelamında nasıl ele alındığı ve bunun algı ve davranış üzerindeki etkileri tartışılması gereken bir meseledir. Bu tartışmada Hariciler ve Mutezile ameli/ahlakı, imanın bir parçası olarak görüp buna bağlı olarak artıp ya da azalabileceğini ileri sürerken, Sünni ekolü oluşturan Eşariler ve Maturidi-

ler iman ile amelin arasını ayırmışlardır. Sünni kelamcılara göre (Aydın, 1984: 159-173);

1) İman, bir kalp ve vicdan işidir (Kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmektir);

2) İman, fazlalık ve noksanlık kabul etmez.

3) Salih ameli olsa da olmasa da iman sahibi olan herkes cennete gidecektir.

Bu teolojik ilkelerin halk arasındaki algısı, çok basit olarak şöyle özetlenebilir: Din ve iman bir kalp ve vicdan meselesidir. Allah ile kul arasına girilmez. Din, çok özel bir ilişki biçimidir. Kimin ne kadar dindar olduğunu kimse bilemez. Camiye gitmek, namaz kılmak ve hac etmekle Allah'ın rızası kazanılmaz. Hatta bunlar gösteriş için yapılırsa insanı cehenneme bile götürebilir. Önemli olan halis bir niyete ve kalbe sahip olmaktır.

Modern toplumu "soyut toplum" olarak niteleyen sosyolog Zijderveld, modern toplumda dinin de soyutlaştığını ileri sürmektedir. "…. *Modernleşme, dinin giderek daha fazla ölçüde geleneksel kurum olarak kiliseden bağımsızlaşması ve genel, belirsiz ve serbest yüzer-gezer olmasıdır. Sekülerleşme ise, modern insanın ladinî olması anlamına gelmez. Tam tersine, modern insanlar, kesinlikle, dinin kurumsal bir gelenek içinde temellendiği bir dönemde geleneksel olarak yaşayan insanlardan daha fazla dinî yönelim içindedirler. Fakat onların dindarlığı belirsiz, bağlayıcısız ve soyuttur: Kişi, artık kiliseye gitmez, fakat inançlıdır. Kişi, 'bir tanrı'ya ve 'ölümden-sonraki-hayat'a inanır. Daha ayrıntılı bir tanımlama sorulduğunda sadece soyut ve klişevari cevaplar verilir. Bu belirsiz dindarlık, daha sonra insanları kolaylıkla, belirsizlik ve bağlayıcısızlığı (soyut) açıklık ve (soyut) ilgiye transfer eden bir ideolojiye bağlamaktadır.*" (2013:127-128).

Sünni teoloji, modernleşme sürecinde yeni bir kimliğe bürünen modern dindarlığa hazır bir zemin oluşturmuştur. Ne kadar

ahlaksız ve amelsiz olursanız olsun, eğer kalben iman ediyor ve dilinizle de bunu ikrar ediyorsanız, Müslümanlığınızı hiç kimse eleştiri konusu yapamaz. Modern dindarlık; ahlakı, ibadeti ve ahkâmı dışlayan bir dindarlıktır. O, bir etiket olmanın ötesinde, insanı ne içsel ne de dışsal olarak değiştirmez. Hans ile Hasan arasında kıyafet, ahlak ve yaşam olarak fark kalmasa da, Hasan'ın, en az diğer Müslümanlar kadar imanı tamdır, çünkü iman artma ve eksilme kabul etmez ve sonuç itibariyle cennetlik bir kişidir. Cennete girmesi, doğrudan doğruya değil, belki dolaylıdır. Bir süre başka bir yerde (!) cezasını çekecek ve sonra tekrar Mümin kardeşlerinin yanına gelecektir.

Sonuç

Geleneksel toplumlarda ahlakı korumak ve ahlak eğitimini vermek, toplumsal kurumların üzerinde uzlaştığı bir meseledir ve nispetenbu kolay bir işlemdir. Böyle bir toplumda siyaset başta olmak üzere tüm toplumsal kurumlar ahlakın arkasındadır. Çünkü hepsi de din şemsiyesi altında yer almakta ve varlığını ona dayandırmaktadır. Öte taraftan sosyal kontrol, geleneksel ilişki biçimleri, geniş aile ve kapalı toplum yapısı ahlakı zapturapt altına almakta formel kurumlara destek sunmaktadır.

Modern toplum, tüm bu avantajlardan yoksundur ve çalışmamızda da gösterdiğimiz gibi ahlak ve ahlak eğitimini problematik bir hale getirmiştir. Böyle bir toplum yeni bir insan tipini ve ahlak konusunda yeni bir duruşu gerektirmektedir. Ahlak, artık toplumsal yapının desteğiyle değil, bireysel tercih ve hassasiyetlerle varlığını sürdürmektedir. Ahlak alanında yeni bir diriliş gerçekleştirmek istiyorsak, kurumlarımızı yeniden ahlaki değer ve normlar temelinde şekillendirmek zorundayız. Modern toplumda kurumlar arasında yeni bir denge ve eşgüdüm oluşturmak için çaba sarf etmeliyiz. Ahlakın içselleştirilmesi sorununa çare bulmak için mevcut pedagojik yaklaşımlarımızın antropolojik, teolojik ve siyasal temellerini sorgulamalıyız.

Kaynakça

Aydın, A. A. (1984), İslam İnançları (Tevhid ve İlm-i Kelam), Gonca Yayınevi, İstanbul.

Berger, P. & Berger, B. & Kellner, H. (1985), Modernleşme ve Bilinç, Pınar Yayınları, İstanbul.

Canatan, K. (2011),"Müslüman Toplumlarda Aile Değerleri ve İdeal Çocuk Algısı", Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu, 2-3 Nisan 2011, SEKAM, İstanbul.

DİB (2014), Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, DİB, Ankara.

Güngör, E. (1993), Sosyal Meseleler ve Aydınlar, Ötüken, İstanbul.

Güngör, E. (1993), Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ötüken, İstanbul.

Gözler, K. (1998), Hukuka Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa.

Halim Paşa, S. (1991), Buhranlarımız, İz Yayıncılık, İstanbul.

Haviland, W. A. (2002), Kültürel Antropoloji, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

MSP Seçim Beyannamesi (1973), Fatih Yayınevi, İstanbul.

Tezcan, M. (1981), Kuşaklar Çatışması-Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerine Bir Araştırma, Ankara.

Topçu, N. (1998), İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkkahraman, M. (2006), Toplum ve Toplumsal Kurumlar, Kurumlar Sosyolojisine Giriş, Alp Yayınevi, Ankara.

TÜİK (2006), Aile Yapısı Araştırması, Ankara.

Van Der Loo, H. & Van Reijen, W. (2003), Modernleşmenin Paradoksları, İnsan Yayınları, İstanbul.

Zijderveld, A. (2013), Kültür Sosyolojisi, Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş, Açılım Kitap, İstanbul.

Dr. Necmettin Turinay:

Bu tebliğin süresi ziyadesiyle uzadı. Hiçbir noktasında müdahale etmek istemedim, zevkle dilediğinizden eminim. Kaldığımız nokta da bu akşam tebliğin müzakeresini Ali Rıza Bey bir değerlendirme yapacak. Hocamız, İktisadi İdari Bilimlerde Dekan, aynı zamanda Yalova Üniversitesi Rektör Yardımcısı. Akademik yaşamı uzun yıllar Sakarya Üniversitesinde geçti ama şu anda dediğim gibi Yalova Üniversitesi'nde.

Prof. Dr. Kadir Canatan'ın Bildirisinin Müzarekesi

Prof. Dr. Ali Rıza Abay

(Yalova Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Akşamın bu saatinde hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Eğitim-Bir-Sen ve Yazarlar Birliği'nin başkan ve yönetim kurulu üyelerini ve emeği geçen herkesiböyle bir sempozyumu gerçekleştirdikleri için tebrik ediyorum. Bu güzel adama, Akif İnan'a da bir Fatiha istiyorum.

Kadir Canatan Bey benim can dostum. Fakat kendisine bir kırgınlığım var onu söylemeden, kendine takılmadan edemeyeceğim. Kadir Bey Hollanda'dan Türkiye'ye dönüş yaptığında kendisini, Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümüne almak için büyük bir mücadele verdim ancak o günün şartlarında başarılı olamadım. Daha sonra Yalova Üniversitesi 2008 yılında kurulunca, ben Sakarya Üniversitesinden Yalova Üniversitesine geçtim. Önce Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü, sonra İktisadi İdare Bilimler Fakültesi Dekanı, son iki yıldan beri de Rektör yardımcılığı görevini yürütüyorum. Bu süre içinde Kadir Bey'i Yalova'ya alabilirim diye düşündüm, tabiri caizse elime düştün artık, dedim. Kendisine gel artık seni Sosyal Hizmet Bölümü'ne alalım dedim. Tabii ben o ara Yalova'da sosyal hizmet bölümü kurdum. Bölümün Yüksek lisansı ve doktorasını

da açtık. Sende gel bize güç katarsın dedim. 15 gün benden düşünme payı istedi ve 15 Gün sonra da bana hayır cevabını verdi. Balıkesir'de kalacağını zannediyorum, bir de baktım Yıldız Üniversitesine atanmak üzere benden rapor isteniyor. Raporu yazıp gönderdim. Aradan bir süre geçti bu defa da Sebahattin Zaim Üniversitesine Prof. olarak atanacakmış bana rapor yazmam için yine bir dosya geldi, o raporu da yazdım. Ancak Yalova Üniversitesine gelmemesinden ötürü açıkçası hala daha içimde Kadir Bey'e karşı bir ufak ukte var. Bu söylediklerimi Kadir Bay'e verdiğim önemin bir göstergesi ya da dostça bir takılma olarak görebilirsiniz.

Bildiri konusuna gelince; Kadir Bey bildirisinde çok önemli bir sosyolojik ve antropolojik okuma yapmış / yaptı. Konuyu bir soru biçimine dönüştürmüş, diyor ki ahlakın içselleştirilmesi, davranışa dönüştürülmesi, neden gerçekleşmedi ya da davranışa dönüştürülememesinin önünde ne gibi engel ya da problemler var, diyor. En azından ben böyle anladım. Bildiride bu sorunun cevabını vermeye çalışıyor Kadir Bey. Ben de aslında konuşma yaparken ya da derslere girdiğimde konuyu önce bir soruna dönüştürerek ya da bir soru şekline dönüştürerek ortaya koyar, sonrada o sorunun cevabını bulmaya ya da vermeye çalışırım.

Bana bildiri metni geldiğinde ve biraz önce de dinlediğimde çok istifade ettiğimi söylemeliyim. Ancak bildiriye bazı katkılar vermeye çalışırken bir iki noktada da muhalefet şerhi düşeceğimi ifade etmek isterim.

Sevgili dostlar, bildiriyi müzakereye bir iki tespitten sonra geçmek istiyorum. Öncelikle ifade etmek isterim ki, eğitim ile terbiyeyi aynı anlamda kullanıyorum. Ana hatları ile eğitim / terbiye; bir cemiyetin yetişkin nesillerinin yeni yetişmekte olan nesillerine fikirlerini, düşüncelerini ve hislerini aktarması demektir. Başka bir deyişle bilgi ve tecrübe birikiminin aktarılması süreci-

dir. Durum böyle olunca, biz kendimizi yetişmiş nesiller olarak kabul edecek olursak, acaba biz kendi düşünce, duygu, tecrübe ve bilgi birikimimizi nesillere aktarabiliyor muyuz? Her türlü düşünce, bilgi, tecrübe ve ahlakı da bunun içerisinde düşünebiliriz.

Konunun hem daha iyi anlaşılabilmesi hem de bildiriye bir katkı olması düşüncesi ile kısa bir toplumsal çözümleme yapmak istiyorum ki; biraz sonra ifade edeceklerime de mesnet teşkil etmiş olsun.

Sevgili dostlar, bugün dünyada üç tip toplumsal yapıdan söz edebiliriz. Birincisi muhafazakar yapıya sahip olan toplumlar, ikincisi reaksiyoner yapıya sahip olan toplumlar, üçüncüsü de devrimci yapıya sahip olan toplumlar.

Biz biliyoruz ki, her şey değişir, toplumlar da değişir. Bu değişim bazen toplumların kendi dinamikleri ile olur, biz buna kendiliğinden değişim diyoruz. Bir de belli bir otoritenin etkisi ile ya da değiştirmesi ile değişim ki, bun da zoraki değişim ya da zorlama ile değişim diyoruz. Ahlakın içselleştirilememesine, değişim süreci açısından da bakmamız gerekir.

Biz biliyoruz ki; Muhafazakâr yapıya sahip toplumlar, kalkınmaya önem verirler, değişim kendi dinamikleri ile gerçekleşir ve karşı devrim tehdidi altında da değillerdir. Toplumsal dayanışmaya önem verirler hatta anayasaya bile ihtiyaç duymazlar, örf, adet ve gelenekleriyle sorunlarını çözerler. Osmanlı Toplumu'nun Tanzimat Dönemi'ne kadar olan dönemini buna örnek olarak gösterebiliriz. İkincisi reaksiyoner yapıya sahip toplumlar ki, tam anlamı ile bir reaksiyonerlik vardır. Yani ya yeniliğe karşı çıkılır ya da eskiye karşı çıkılır. Bu duruma da Tanzimattan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde yapılan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük tartışmaları örnek gösterilebilir. Bu arada şunu söyliyeyim

: Reaksiyoner yapıya sahip toplumlarda gelişme, ilerleme çok fazla mümkün olmaz çünkü o toplumlarda artık itişme vardır adeta, tırnak içinde söylüyorum ve insanlar birbirleriyle mücadeleden başka birşey düşünmezler, çünkü reaksiyon gösteren gruplardan birisi diğeri üzerinde hakimiyet kurmak ister ve hakimiyeti kurunca da devrim gerçekleşmiş olur ve böylece üçüncü aşamaya yani devrimci yapıya geçilmiş olur. Devrimci yapıya sahip olan toplumlar derler ki; alemin kralı biziz, bundan böyle her şey bizden sorulur, dolayısıyla da karşı devrime mahal vermemek için her türlü tedbiri almak isterler, bunun en kestirme en kalıcı yolu da eğitimdir. Bu aşamada biz sosyologlar olarak sorarız, deriz ki, eğitim mi toplumun fonksiyonudur yoksa toplum mu eğitimin fonksiyonudur? Yani eğitimin planları ve programları düzenlenirken acaba tarihsel ve toplumsal tecrübelerden ve gerçeklerden mi hareket edilir yoksa devrimin mantığına göre yeni bir toplum meydana getirmek için, eğitim bir araç olarak mı kullanılır? Devrimci yapıya sahip olan toplumlara baktığımızda, eğitimin bütün plan ve programları yeni bir toplum oluşturmaya yöneliktir. Cumhuriyetin onuncu yılında söylenen "*on yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan*" cümlesi bunun en bariz göstergesidir. Devrimci yapıya sahip toplumlar karşı devrim tehlikesinden korktukları için eğitime dört elle sarılırlar. Özellikle Cumhuriyet döneminin belli başlı kesitlerinde ve hatta her on yılda bir yapılan darbelerde özellikle de 12 Eylül 1980 darbesinde eğitimin nasıl bir araç olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir.

Şimdi buradan hareketli acaba bizim kendi toplumumuzda, ahlak eğitimini nasıl yapmamız gerekiyor? Sevgili dostlar biz eğitimi sadece okulda yapılan bir faaliyet gibi anlamamalıyız. Eğitim okula hapsedilemez. Eğitim bu arada ahlak eğitimi hayatın bütün safhalarında vardır. Olmalıdır da. Hiç ummadığımız bir zamanda ve hiç tanımadığımız bir insandan ve hiç tahmin edemeyeceğimiz bir olay dolayısıyla da eğitimgerçekleşebilir. Ör-

neğin şehirde-belediye otobüsünde gidiyorsunuz, yanınızda da çocuğunuz ya da küçük kardeşiniz var, otobüste boş bulduğunuz yere oturdunuz, ancak aradan bir müddet geçtikten sonra otobüse yaşlı, engelli ya da hamile birisi bindi, siz de ona yer verdiniz, yanınızdaki küçük çocuk size neden kalkıp sonradan gelen birisine yer verdiğinizi sorar. Sizin çocuğa yaşlı, engelli ya da hamile birine yer vermenizin sebeplerini anlatmanız bir ahlak eğitimi değil mi? Eğitime özellikle de ahlak eğitimine bu bağlamda baktığımızda, iş yerine aldığımız çırağı ya da işçiyi sadece bir üretim faktörü gibi göremeyiz. Onun davranışlarından da sorumlu olduğumuzu unutmamalıyız.

Başka bir örnek daha vereceğim; efendim, geçmiş yıllarda Anadolu'dan yeni gelmiş Lise mezunu bir gençle vapurda karşılaştım. Dedim ki nerede çalışıyorsun? Filan işte çalışıyorum dedi. Ne iş yapıyorsun dedim? Telefona bakıyorum dedi. Nasıl bir şeyler öğrenebildin mi, dedim. Telefona bakmasını öğrendim dedi. Peki sen telefona bakmasını bilmiyor muydun, dedim. Abi biliyorum ama öyle değil, dedi. Nasıl yani, dedim. Dedi ki, abi Cuma günleri tahsilat günleri, patron öbür odada oturuyor, bana diyor ki, filan ararsa benim burada olduğumu söyleme, falan ararsa burada de ve bana bağla dedi. Ben de öyle yapıyorum, dedi. Ben de ona, sen böyle yapmakla açık açık yalan söylüyorsun dedim. Hiç gözümün önünden gitmiyor. Hiç aklımdan çıkmıyor. Çocuk ne dedi biliyor musunuz? "Ama abi ticaret yalansız olur mu?" dedi. Görüldüğü gibi o masum Anadolu çocuğu nasıl inanmış. Demek ki, ahlak eğitimi her yerde.

Sayın başkan zamanın daraldığının farkındayım. Ancak birkaç noktaya değinmeden geçemeyeceğim. Değerli dostlar, kendisini rahmetle anıyorum, Mehmet Sofuoğlu hoca dersin sonuna doğru öğrencilerde bir rehavet görünce o gür sesiyle "haydi çocuklar bir hamle daha yapalım" derdi ve dersi öyle bitirirdi. Ben de bir hamle yaparak bitireceğim inşallah.

Şimdi Kadir Hocama bir iki ufak göndermede de bulunacağım. Dostum olduğu için beni bağışlayacağını da biliyorum.

Burada öğretmenlerimiz, hocalarımız da var. Şu anda genç kuşağın konuştuğu dil mevcut konuşulan yeni dildir. Yeni Türkçe'dir. Biz dilde yenileşme adına dedelerimizin kullandığı kelimeleri Arapça-Fars diye yeni kelimeler ile değiştirdik. Sonra da bir yabancı dil öğrendiğimizde ve o yabancı dilden bir metni tercüme etmek istediğimizde doğal olarak bildiğimiz bir Türkçe kelime ile eşleştiriyoruz. Bu durum çok doğal gibi gelebilir. Şimdi konumuza dönecek olursak; değerli dostum Kadir Bey eğitimin okulda, terbiyenin ise ailede verileceğini söyledi. Yanı eğitimin yeri okul, terbiyenin yeri de ailedir, dedi. Yani eğitim ile terbiyenin farklı olduğunu söyledi. Oysa eğitim kelimesini biz, terbiyenin yerine ihdas etmişiz. Ve ikisinin arasındaki irtibatı da unutmuşuz. Haklı olarak Batı dillerinden tercüme yaparken de eğitim diyeceğiz, terbiye diyemeyeceğiz. Oysa terbiye ile eğitim aynı şeydir. Birisi elli yıl önce kullandığımız ve hatta Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine "Talim terbiye" dairesi gibi bir dairenin de mevcut olduğunu bildiğimiz halde önemli bir anlam kaymasının farkında olamayabiliyoruz. Benim yaşımda olanlar bir ara kuşak olarak biz, eski Türkçemiz ile yeni Türkçemiz arasındaki irtibatı kısmen de olsa sağlayabiliyoruz. Ama yine de yeni kelimeler ile eski kelimler arasında irtibatı sağlayamadığımız zaman Osmanlıca-Türkçe bir sözlükten yardım alma gereğini duyuyoruz. Ne kadar acı değil mi?

Artık şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Eğitim ile terbiye aynı şeydir. Aile verilen eğitim (terbiye) ile okulda verilen eğitim (terbiye) kavramsal olarak aynı anlama gelirken, uygulama ve şekil şartları açısından farklı olabilir. Okulda verilen eğitim (terbiye) formal ve resmi olurken ailede verilen eğitim gayri resmi ve informal olabilir. Bu durum ahlak eğitimi için de geçerlidir.

Toparlıyorum sayın başkan. Sayın başkanla biz zaman zaman değişik toplantılarda birlikte oluyoruz. Bir defasında sayın başkan yine oturum başkanı, ben de grup sözcüsü idim. Bana o zaman da süre hatırlatması yapmıştı. Ancak benim sürem dolmadı diye o zaman da itiraz etmiştim. Sayın başkan, ben biraz itiraz edebilen bir adamım. Şaka bir tarafa toparlamaya çalışıyorum.

Kadir Bey, "*neden ahlaki değer ve normların içselleştirilmesinde birey ve toplum olarak başarısız kalıyoruz, Eğitimin başarısızlıktaki rolü nedir*?" sorusunu sorduktan sonra sorunun çözümü için dört önerme geliştirmektedir.

Birinci önermesinde Modernleşme ile sosyalleşme arasındaki problematiğe dikkat çekmekte ve modernleşme sürecinin kültürel ve ahlakı değerlerin yeni nesillere aktarılmasını zorlaştırdığını ifade etmektedir. İkinci önermesinde ise ailede verilen eğitim ile okulda verilen eğitimde ahlakı değerlerin aktarılmasında uyumsuzluk olduğunu ifade etmektedir. Üçüncü önermesinde ise modernleşme sürecine bağlı olarak ve de birinci ve ikinci önermenin sonucu olarak kuşak çatışmasının ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Yukarıda eğitim açısından bir toplumsal çözümleme yaptık ve devrimci yapıya sahip toplumlarda eğitimin devrimin bir aracı olduğunu ifade ettik. Geleneksel ve ahlaki değerlerin devrimci yapıya sahip olan toplumlarda yeni nesillere aktarılmasının problemli olduğunu söyledik. Daha somut olması açısından ailede verilen eğitim ve ahlaki değer aktarılması ile okulda verilen eğitim ve ahlaki değerlerin aktarılmasında dört çocuk babası olarak ilk okulda bazı zorluklar yaşadığımızı rahatlıkla ifade edebilirim. Örneğin evde-ailede bazı ahlaki değerlerin kazandırılması ile ilgili olarak sahabi hayatından bazı örnekler veriyorsunuz, çocuk sizin anlattığınızı okulda anlattığında öğretmeni o örneği saçma bulabiliyor. Böylece çocuk öğretmeni-okulu ile ebeveyni-evi

arasında ikilemde kalıyor ve kişilik gelişimi olumsuz etkileniyor. Biraz öne Zeki Aydın Hoca'nın dediği gibi başlangıçta bireysel gibi görünen sorunalar zamanla ahlak buhranına dönüşebiliyor.

Burada bir hususun altını çizmek istiyorum. Kadir Bey beni bağışlasın modernleşme ile ahlak eğitimi ve modernleşme ile sosyalleşme arasında ilişki kurarken sanki biraz modernleşmeye teslim olmak mecburiyetinde imişiz gibi bir izlenim edindim kendisinden. Modernleşmeden etkilendiğimiz açık ancak teslim olmak mecburiyetinde olmadığımız da açık.

Sevgili dostlar biz nevzuhur bir millet değiliz. Bizim köklü bir medeniyetimiz ve tarihi birikimiz var. Binlerce yıllık tecrübelerimiz var. Bu tarihi mirası su yüzüne çıkarmalıyız. Arşivlerimizi okuyacak nesiller yetiştirmeliyiz. Örnek olması açısından söylüyorum. Üniversitede doktora öğrencilerime yüz veya iki yüz yıl öncesine ait bir Batılı kurum ile bize ait Osmanlı dönemine ait bir kurumu karşılaştırın diye ödevler veriyorum. Gelip öğrenciler bana hocam Batılı bir kuruma ait bilgilere ulaşıyoruz ancak Osmanlı dönemine ait bir kuruma ulaşamıyoruz. Sebebini sorduğumda, biz Osmanlı dönemine ait yazıyı okuyamıyoruz. Biz o yazıyı bilmiyoruz diyorlar. Oysa o yazı, o dil seksen yıl önce dedelerimizin, konuşup, okuyup yazdığı yazı değil miydi?

Kadir Hocanın dördüncü önermesi, biraz önce kendisinin de dediği gibi en çok üzerinde durulacak, tartışılacak önermesidir. İlahiyatçı arkadaşların affına sığınarak bu konuda da bir iki şey söylemek istiyorum. Kadir Hoca konuyu kavramlaştırırken İslam Teolojisi dedi ben ona İslâm literatürü diyeceğim.

"İslam teolojisinde" iman ile amel arasındaki ilişkinin kurgulanma biçimi, ahlakı ve ahlak eğitimini önemsiz ve kırılgan bir hale getirmektedir dedikten sonra "Sünni teoloji, modernleşme

sürecinde yeni bir kimliğe bürünen modern dindarlığa hazır bir zemin oluşturmuştur" demektedir. Amelin imanın bir parçası olmaması imanın bir vicdan işi olduğu anlamına gelmediği gibi, ehli sünnet ulemasına göre İman; kalp ile tasdik, dil ileikrar ve erkanı ile de amel etmektir. Erkanı ile amel etmek İmanı davranışa yani pratik ahlaka dönüştürmek demektir. Ayrıca kişi imanını dil ile ikrara etmediği sürece Müslümanlar arasında Müslüman olarak da bilinmez ve Müslüman muamelesi yapılmaz. Kişinin Ahlakı pratik olarak davranışa dönüşmediği sürece ne Allah katında ne de insanlar arasında değer kazanmaz. Yine bu açıdan baktığımızda islamliteratüründeahlak eğitiminin kırılgan hale gelmesini gerektirecek bir durum söz konusu olamaz.

"Sünni teoloji" modernleşme sürecinde yeni bir kimliğe bürünen modern dindarlığa hazır bir zemin oluşturduğu meselesine gelince ben, Kadir Bey ile bu kanaati de paylaşamıyorum. Eğer bugün camiden ve ibadetten uzak modern bir dindarlıktan söz ediliyorsa bunun sebebini ehli sünnet söyleminde değil sekülerleşme sürecinde ve laiklik yorumlarında aramak gerekir diye düşünüyorum. Ayrıca çok fazla namaz kılmayan, sadece Cuma ve bayramlarda camiye giden halk tipi Müslümanlık ile modern dindarlığı da birbirine karıştırmamak gerekir. Sonuç itibariyle Sünni literatürde ehli sünnet âlimleri iman ile ameli ayırmışlar ama bunun seküler-modern dindarlığa, camiyi dışlayan, ibadeti dışlayan dindarlığa/müslümanlığa sebep olabileceğini düşünmediğimi ifade etmek isterim.

Böylece sözlerimi bitirirken hepinize en derin sevgi ve saygılarımı sunar, sayın başkana teşekkür eder, Eğitim Bir-Sen ve Yazarlar Birliği'ni kalbi muhabbetlerimle selamlarım.

Dr. Necmettin Turinay:

Eğitim-Bir-Sen ve Yazarlar Birliği'nin böyle bir şûra düzenlemesindeki isabeti işte gözlerimizin önünde, konuşma iştiyakı akşamın bu saatinde. Birkaç soru ve katkı alacağım ondan sonra toplantıyı kapatmak istiyorum, sayın rektörüm buyurun.

Soru-Cevap Faslı

Prof. Dr. Ramazan Kaplan:

Sayın başkan, değerli hocalarım katkılarınız için yürekten teşekkür ediyorum. Kısaca sayın başkanımızın ifade ettiği sendikamızın değerli başkanı ve Yazarlar Birliği başkanımızı ve emeği geçenleri kutluyorum. Bu vesile ile zihin yenilenmesine uğruyoruz. Üretimin ahlaki oluşum ve dönüşümdeki durumunu nasıl açıklayabiliriz biraz bunu somutlaştırırsanız? Teşekkür ederim

Prof. Dr. Kadir Canatan:

Bu konuda sosyolojide bilindik bir çalışma var. Protestan ahlak ile kapitalizmin gelişmesi arasında bir ilişki var, koridor nerede bir ilişki var bunu demiyorum yani Protestan ahlakı kapitalizmin yarattığını demiyorum, kapitalizm zaten gelişiyordu. Kapitalizmle Protestan ülkeler gelişme şansı buldu. Hakikaten Avrupa'daki coğrafyaya baktığımızda dini coğrafya ile kalkınma düzeylerine baktığımızda, gelişmiş dediğimiz Avrupa ülkeleri nüfusu yukarıdaki ülkelerde batı ve kuzey Avrupa ülkeleri. Diğerlerinde Protestanlık var ve güneyde ise Katolik ülkeler var. Bunlar da az gelişmiş ülkeler tabi program üzerinde düşünmeye başladığında. Weber, işletme sahiplerinin hangi yerden geldiğini araştırıyor ve tüm bu şirketlerin sahipleri Protestan çıkıyor o zaman diyor ki bu protestan ahlakı ile kapitalizmin arasında bir ilişki olması gerekiyor, diyor. Protestanlık çalışmayı, tasarrufu,

sade yaşamı öngören bir ahlaka sahip dolayısıyla bu ahlakın geçerli olduğu toplumlarda kapitalizm daha fazla gelişme şansına sahip görünüyor. Şimdi ahlak ile üretim arasında böyle bir ilişki var ve yani bizde de böyle bir ilişki olabilir, fakat biz kapitalistleşme sürecinde ahlakı geri plana attık yani ahlakın ilkelerinden faydalanmak yerine onu attık ve ahlaki olmayan bir gelişme tarzına bir modernleşme tarzını seçtik. Seküler bir kalkınma biçimini seçtik, onun için buna 70'li yıllarda bir tepki geldi. Önce ahlak ve maneviyat diyen bir hareket başladı. Önce ahlak tartışmaları yapıldı, ardından da böyle bir siyasi hareket geldi. Biz ondan sonra onun üzerinde düşünmeye başladık. Yani ahlaki başlamayan bir modernleşmenin bir kalkınmanın olabileceği düşüncesine o yıllardan sonra çalışmaya başladık. Ama bugünkü ahlak yani Müslümanların ahlakı daha hala o protestan ahlakı seviyesinde değildir. Yani olması gerekenle olan arasında söz konusu açık vardır. Zaten bizim tartıştığımız temel problem buydu.

Arkadaşlar son dönemlerde Batı dışı, Batı tipi kavramı tartışılıyor. Yani artık Batıya entegre olmadan da Batıyla entegre demeyelim de ona bağlanmadan da bir modernleşme sürecini gerçekleştirilebilir. Bunun için Japonlar örnek verilir oysa bizim hep kendi kültürümüze çalışanın alın teri kurumadan hak vereceksiniz gibi buna benzer çok şeyler vardır. Ahilik teşkilatımızda efendim son esnaf danışmanlar ne kadar bütün bunlar aslında ahlak ile üretim ilişkisini ya da emek sermaye ilişkisini çok rahat, çok iyi bir şekilde dengelenmesini gösteriyor ama daha sonra biliyorsunuz ki bunlar gözden kaçmıştır.

Zülfü Demirtaş:

Sadece iki cümle katkı sağlamak istiyorum, birincisi islâm teolojisi diye sayın hocam tarafından sadece hanifi görüş aktarıldı biliyoruz ki sünni teolojisi içerisinde dört mezhep var.

Latif Selvi:

Konuya biraz önce arkadaşlarımızın ifade ettiği hususta bir şey eklemek istiyorum, arkasına bir ek olacak kısa. Kadir hocamın ifade ettiği husus, iman amelden bir cüz müdür değil midir? konusu Matüridilerin arasında bir tartışma, Sünni olanlarla olmayanlar arasında değil. Onu özellikle belirtmek istedim, bilgi eksikliği olmaması lazım. Bir de ayrıca hocamın tarif ettiği gibi bir Sünnilik tartışması Maturidilik de Eşarilikte de yoktur, ayrıca onu da özellikle belirtmiş olayım. Yani iman ettikten sonra sorumluluk taşımanız gerekmez, anlayışına karşı hiçbir açıklama yok. Syrıca İmam-ı Şafii'nin tanımlaması da dil ile ikrar kalp ile tasdik mucibince amel şeklinde yani daha da kapsamlıdır. Bir hususta bir şey hatırlatmak istiyorum. O da bu konuda Sünni olan veya Sünni olmayan Müslüman toplumlarla ilgili bir araştırma var mı ahlaki davranışları ile test edebileceğimiz bir çalışma var mı veya sizin bir çalışmanız var mı? Bunu öğrenmek isterim.

Prof. Dr. Kadir Canatan:

Modernleşme kendisini dayatan bir süreç, ondan kaçmak çok zor fakat imkansız da değil. Kendi tercihlerimizi ortaya koyabilirsek toplum olarak, kurumsal olarak, devlet politikalarımız bazında farklı bir model olma çabası içine girebiliriz. Değişme süreci ama isteyerek ama istemeyerek bir değişme süreci içerisindeyiz; fakat bunun parametrelerini kim belirliyor? Kendi iç dinamikleri ile değişilmiyorsa değişim dış unsurlar tarafından belirlenir demektir ki Türk modernleşmesi kendi kültürel kodlarına göre yapılmış bir dönüşüm değil. Osmanlı Modernleşmesi ile Cumhuriyet Modernleşmesi birbirinden farklıdır. Bunun içinde farklı seçeneklerimiz var bunları ben önemsiyorum. Bunun yanında diğer soruya ilişkin, ahlak bakımından şiilik veya sünnilik arasında çok büyük fark olduğunu sanmıyorum belki mutezile ile sünnilik arasında derin fark var o da çok erken dönemde ortaya çıkmış

bir tartışmadan kaynaklanıyor. Okumalarıma göre sünnilik kendi aralarında fark ve tartışmalarına rağmen daha çok mutezileye bir reaksiyon olarak kendini ifade ettiği için onlardaki bu iman ve ameli birleştirme diğerinin yaklaşımı olunca bizde de muhalefet olarak zannedersem ayırma tarafına gidilmiştir.

Dr. Necmettin Turinay:

Oturumumuzun süresi sona erdi, oturumu kapatıyorum, teşekkür ediyorum.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

V. OTURUM

AHLAK EĞİTİMİNDE ROL MODEL

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Solak

(Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörü)

Hepiniz hoş geldiniz, zaman önemli, dolayısıyla ben oturumun ilk konuşmacısını ve müzakereci hocamızı huzurlarınıza çağırmak istiyorum. Bahaddin Hocam buyurunuz söz sizde.

Ahlak Eğitiminde Rol Model Referansları

Prof. Dr. M. Bahaddin Acat

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Ahlak Eğitimi ve Rol Modeller

Eğitim insanın değişim ve dönüşüm süreci olarak görülür. Bu değişim ve dönüşüm insanın doğumu ile başlar ve insanoğlunun yaşamı boyunca devam eder. İnsan yavrusu dünyaya geldiğinde biyolojik bir varlık olarak gelişmeye müsait büyük potansiyelleri varlığında barındırarak doğar. Bu potansiyeller farklı alanlara ait olup her birinin gelişim ve değişimi ile insan yavrusu kendi türüne daha yakın özellikler taşımaya daha insan olmaya başlar. Bu potansiyel alanlardan birisi biyolojik varlığı olup bedensel anlamda olgunlaşmasıyla öğrenme sürecinin birlikteliği onun fizyolojik olarak insani özellikleri kazanmasını sağlar. Bunun yanında diğer varlıklardan ayırmaya başlayacağı en önemli özelliği olan bilme, bilgiyi muhafaza etme ve bunu geliştirme özelliği de gelişmeye başlar ve bilebilme potansiyeli aktifleşir. Bu potansiyel yaratanın insanoğluna en büyük lütfu olup diğer gelişim alanlarının temellerini ve sınırlarını da belirler. Bilebilme, diğer bir değişle akledebilme yeteneğinde sorun olanların mesuliyetleri dini yaşam açısında da sınırlandırılmıştır. Bu durum söz konusu potansiyelin diğer alanlarla olan bağlantısı, başlangıç ve tanzim

edici olması kaynaklıdır. 'İnsanın bilme mekanizması nasıl çalışır?, İstenen özelliklere nasıl sahip kılınabilir?' soruları bir çok çalışma alanın cevap aradığı temel sorulardandır.

İnsanın bilmesi, bilinç sahibi bir varlık olmasını ve iradesi ile karar verebilme yetisi kazanmasını sağlamıştır. İrade ve bilinç, karar alabilme ve seçenekler arasında tercihlerde bulunabilme gücünü elde etmesinin önünü açmıştır. İnsanoğlu bu karar verme ve tercihte bulunma süreçlerinde muhakemelerde bulunur, yargılar geliştirir. En önemli yargılarından birisi de değer yargısıdır. Bu yargılar; iyi-kötü, gerekli-gereksiz, güzel-çirkin vb. değer yargılarıdır. Bu yargılara ulaşmak için iki temel potansiyelini kullandığı söylenebilir. Birincisi doğuştan getirdiği ve diğer canlı türlerinde de var olan fizyolojik temelli dürtüler, ihtiyaçlar ve yönelimlerdir. Bir diğeri de yaşamsal deneyimleri ile oluşturduğu bilişsel birikimidir. Bu sayede insanoğlunun diğer varlıklardan ayrılan en önemli yönü olan bilgi ve bilinç sahibi olma özelliği ile iradesini kontrol edebilme yetisi onun davranışlarının ve değer yargılarını düzenlemesini ve kontrol etmesini sağlar. Bireyin bu süreçte iki temel güçlüğü söz konusudur. İlk güçlüğü fizyolojik ve iç dürtüsel saiklerle hareket etme isteğini frenleme gerekliliği, diğeri iyi, güzel ve doğru olanı tercih edebilme güçlüğü. Birincisi nefsin terbiyesi olarak kavramsallaştırılırken, ikincisi ahlaklı davranış olarak isimlendirilebilir. İnsan yavrusu doğduğunda genetik yapısı söz konusu güçlüklerin üstesinden gelebilecek bir potansiyel içermekle birlikte bunun nasıl kullanılacağı ve kullanabilme yetilerini sonradan edinmektedir.

İnsanın genetik kodları içerdiği potansiyelin işlenmesi veya dönüşümü ile belirli nitelikler, özellikler kazanarak yaşamına devam eder. Bu genetik kodların nasıl bir sonuca ulaşacağı bireyin geçirdiği yaşantılar deneyimler ve yaşam şartları ile geçirdiği eğitim süreci belirleyicidir. İnsan biyolojik olarak var olduğunda getirdiği bu kodların yönü, türü, özellikleri de bu süreçlerce

belirlenmektedir. Yani insanın kimliğini, kişiliğini, benliğini belirleyen bu yaşantılar ve deneyimler toplamıdır. Nasıl bir insan sorusu yerine belki de hangi deneyim ve yaşantılara sahip birey demek daha doğru olur. 'Nasıl yaşarsanız öyle ölür, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz' hadis-i şerifinde ifade edilen mananın da yaşananların şuur altını ve düşünce sistematiği ile dünyayı algılayış biçimini ne kadar çok belirlediğini, bunun ölüm biçiminin dahi belirleyicisi olduğunu haber vermektedir.

Yaşantılar sonucu duygularda, biliş özelliklerinde ve vücut organlarının kontrolünde kalıcı değişimlere öğrenme diyoruz. İnsanoğlu duygu geliştirme, bilme ve bedenini kontrol edebilme potansiyeli ile doğar ve bunları yaşantıları deneyimleri ile değiştirir. Diğer bir anlatımla öğrenir. Sevmeyi öğrenir, nefreti öğrenir, isimleri öğrenir, kuralları öğrenir, yürümeyi, iş yapmayı öğrenir. Öğrendikçe diğer varlıklardan farklılaşır. İlk öğrenmelerini bilinç dışı bazı dürtüler ile yapıyor olsa da ilk biliş ile birlikte bilicin ortaya çıkması söz konusudur.

İlk çocukluk dönemlerinde bireyin öğrenmeleri tamamen çevresini taklit etme yoluyla gerçekleşir. Taklit yoluyla gerçekleşen öğrenmelerin neredeyse tamamı papağan öğrenmesi olup basit taklit yoluyla gerçekleşir. Öğrenme süreci genel olarak çevresel koşulların etkisiyle oluşmakta olup bulunulan çevresel koşullara göre birey şekillenmekte ve sosyalleşmektedir. Toplumun bir bireyi olma süreci olarak da ifade edilen sosyalleşme, insanın içerisinde yaşadığı çevreyle etkileşimi ile gerçekleşir. Sosyalleşme bireyin benlik oluşturma, mevcut toplumsal kültürü taklit etme, onunla özdeşleşme ve onu benimseme gibi önemli işlevleri içeren bir süreçtir. Kültürel açıdan benlik 'insan olmanın ne olduğu' sorusuna bir kültürel grubun kendi psikolojisi içinde verdiği cevap olarak açıklanabilir. Benlik, o kültürün insanoğlunun evrendeki yerinin ne olduğuna, sınır, yetenek, ümit ve yasaklamalarının neler olduğuna dair bir anlayıştır.

'Geliştirilebilir bir potansiyele sahip olarak dünyaya gelen insan kendinden önce başka insanlar tarafından hazırlanan bir dünyada ve ortamda kendini bulmakta, diğer insanların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Kendinden öncekilerin oluşturduğu bir toplum ve kültür içinde büyümekte, gelişmekte, eğitilmekte ve kendini geliştirmektedir. İnsanın üç boyutunu, onun doğası (fıtrat, mahiyet), karakteri ve kültürü oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, her insanda ortak olan özellikleri ifade etmektedir. Ancak insanın karakter ya da kişiliği, kültüre göre biçimlenmektedir. Kültür ise, bireysel açıdan insanın sonradan kazandıklarını kapsamaktadır.' *(*Şişman, 2013*)*.

Sosyalleşme süreci, bireyle toplum arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan bir süreçtir. Sosyalleşme süreci sonunda bireyin, toplumun kültürünü içselleştirmesi, böylece birey ile toplum arasında bir uzlaşma ve uyumun sağlanması beklenmektedir. Böylece toplumsal norm ve yapılar kültürlenme süreci ile gerçekleşerek, toplumca istenen, beklenen insan olma beklentisi karşılanmış olur. Benlik oluşumu ve buna bağlı olarak tutumların oluşum ve gelişimi tek yönlü değil, karmaşık bir süreçte gerçekleşir. Kişi tutumlarını kişiler arası ilişkilerde, grup ilişkilerinde, gazete, kitap, ilan, radyo veya televizyonda karşılaştığı bir nesne; kişi, grup, kurum, konu, değer ya da normlarla ilişkili olarak oluşturur (Oruç ve ark., 2011).

Bireyin benlik oluşumu süreci onun çevresiyle kurduğu sayılan ilişkiler ve bunların sonucunda gerçekleştirdiği öğrenmeler ile şekillenmektedir. Büyük oranda gözlem ve çevresel şartların ve yaşantıların belirlediği süreç olarak görülebilir. Bununla ilgili olarak öğrenme sürecini açıklamaya çalışan kuramcılar sosyal etkileşimin önemine vurgu yaparak sosyal öğrenme ile ilgili önemli teorik bir bağlam oluşturmuşlardır. Sosyal öğrenme, kişinin öğrenmelerinin ve kişiliğinin büyük oranda gözlemlenen davranışlardan etkilendiği ve bu şekildeki davranışların hem ki-

şinin öğrenmelerini hem de kişilik gelişimini gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. İnsan, sosyalleşme süreci ve kültürleme aracılığıyla hayatını inşa eden ve sürekli kendisine rol modeller arayan bir canlı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

İnsan öğrenmesinin sosyal bir ortamda oluştuğu ve çocukların en önemli öğrenme yaşantılarının başkalarının davranışlarını gözleyerek meydana geldiği ifade edilmektedir. Bu nedenle kişilik gelişimi ve sosyal gelişimde insanın olumlu bir çevre ve bu çevre şartlarında iyi bir kontrol mekanizması kurması önemlidir. Bandura (2001) modelleme yoluyla öğrenmede muhtemel üç süreçten bahseder. (1) Birçok sosyal örnekten genel özellikleri almak. (2) Alınan edimleri bütünleştirmek. (3) Bu kuralları yeni davranış kurallarını üretmek için kullanmak. Modelleme sürecinde çocuk başlangıç düzeyinde her şeyi alıcı bir zihinle önce taklit eder, ardından gelişime bağlı olarak onunla özdeşleşir ve nihai olarak kendisine mal ederek onu benimser. Bu süreç yakın çevrenin katkılarıyla vebireyin haz kaynaklarına hitap etme durumuna göre şekillenir. Krech ve Srutchfield (1980) modelleme yoluyla öğrenmenin ve uzmanlara başvurmanın aslında bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğunu belirtir. Çocuk için anne-baba; öğrenci için öğretmen ve kitaplar; dindarlar için din âlimleri o alanın uzmanlarıdır. Öyleyse genel anlamda bilgi ve tecrübeler kişiye, otorite kabul edilen başka kimseler aracılığıyla aktarılır ve kişinin bu konudaki algıları da otorite olarak kabul edilen nesnelerin doğruluk derecesine bağlıdır. O halde kişinin anne-babası, arkadaşları, komşuları, okuduğu kitaplar, gördüğü filmler, dinlediği radyo programları gittiği ibadet mekanları, diğer birçok insan, insan grupları ve insan eliyle meydana gelmiş eserler eğitimin temel eksenini oluşturur (Krech ve Srutchfield, 1980; Ak: Oruç ve ark., 2011).

Duygusal alan ve bilinç eğitimini içeren değerler eğitiminde öğrenenin, söz konusu değeri taşıyan, kendisiyle duygusal iletişim

kurabileceği örnek kişileri görebilmesi ve hissedebilmesi büyük etkiye sahiptir. Bu nedenle özellikle din ve ahlak eğitiminde model kişiler büyük öneme haizdirler. Burada temel ölçüt değerin yaşanabilir olduğunun görülmesidir. Değerleri canlı kılan örnek kişilerin ve önderlerin toplumda var olması, bu değerlerin yaşanabilir ve elle tutulabilir olduğunu, yani ütopik ve realiteden uzak olmadıklarını göstermesi bakımından çocuklar ve gençler üzerinde oldukça etkilidir (Polat, 2014).

Bireyin kendine yakın ve öykünebileceği bir figür bulması durumunda bire bunu üç aşamada modeller. *İtaat/taklit*, *özdeşleşme* ve *benimseme* olarak adlandırılan bu aşamalar, insan davranışlarının bir çoğunu açıklar mahiyettedir. Birinci aşamada gözlenen ve model alınan davranış herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmadan uygulanır. Körü kürüne itaat olarak da isimlendirilen bu davranış kalıbında bilinç düzeyi oldukça düşüktür. İkinci aşama olan *özdeşleşme düzeyinde model alma*, bireyin çeşitli faktörler aracılığıyla kendisine öğretilen görüş ve değerleri sanki kendi görüş ve değerleriymiş gibi kabul etmesi şeklinde ortaya çıkar. Son aşamada ise bu model davranış benimsenerek huy, seciye, kişilik haline getirilir. Model alma, hem kişilik gelişiminin hem de kültürel aktarımın en etkin yönlerinden birini oluşturur. Çünkü aile ve milletlerdeki ortak karakter özellikleri büyük oranda bu yolla aktarılır. Model almanın özellikle ilk iki aşamasında 'rasyonel'lik aramak yanıltıcı olabilir. Bu aşamalarda insanlar doğruyu, yanlışı, örf ve adetleri herhangi bir akıl ölçüsüne vurmadan öğrenirler. Bir toplumda herkesin aynı durumda veya farklı zamanlarda belirli uyarıcılara ortak tepkiler vermesi taklide dayalı modelleme ile açıklanmaktadır. Davranışın taklit düzeyinde kalması bireysel ve toplumsal ön yargıları güçlendirmesinin yanı sıra olayların ve durumların içeriğinden habersiz olma ve yüzeysel değerlendirmelerde bulunma gibi dezavantajlı durumlar da oluşturur. Bu durumlarda ise kişinin

gerçeklere karşı duyarsızlaşması, gerçekleri kabul etmemesi ve alternatif görüşleri kabul etmemesi gibi sistematik bazı problemlerin yolunu açar. Bu nedenle İslami açıdan tahkiki iman taklidi imandan daha çok önemsenir. Modellemede ikinci aşama olan özdeşleşmede kişi bir başka kişi ya da grubun davranışlarını kendisine memnuniyet ve zevk verdiği için kabul eder ve arzulanan ilişkileri kurma ve devam ettirmeyi hedefler. Böyle bir ilişki devam ettiği sürece birey kendi rolünü diğerlerinin rolüyle açıklar. Kişi sevilmeye ya da gerçekte diğer insanın kendisi olmaya çabalar. Model olarak benimsenen kişi ne söylerse onu söyleyerek, ne yaparsa onu yaparak ve neye inanırsa ona inanarak bu ilişkiyi sürdürür. Kişi bu aşamada arzulanan bir modeli örnek almayı ve örnek rol modellere benzemeyi ister (Oruç ve ark., 2011). Gençlerin sanal alemde öykündükleri ve taklit ettikleri rol modeller genellikle bu düzeyde etki ederler. Ortaya çıkan davranışların değer oluşturma durumu söz konusu olmayıp hızlıca değiştirildikleri sıklıkla gözlenmektedir. Sadakat duygusunun yok olduğu çağımızda en büyük hastalık tüketim kültüründen de kaynaklanan kullan-at kültürü olmuştur. Hızlı ve renkli bir yaşam sunan sanal alem bireylerin kalıcı ve toplumsal normlarla uyumlu bir kültürün oluşumunu engeller hale geldiği görülmektedir.

Kişiler ve kimlikler sanal yoluyla kolayca anonimleştiğinden sanal ortamlardaki ilişki ve iletişimlerde değerler yönlendirici ve davranışlara ölçüt olma vasfını kolayca kaybedebilmektedirler. Kişinin 'chat' yaptığı partnerine sanal olarak kendini kolayca yapay bir karakter ve vasıfta sunabilmesi onun doğru söylemek gibi bir değeri uygulamama eğilimini körükleyebilmektedir. Tüketimi ölçü alan reklamlar, daha az sorumluluk ve daha fazla özgürlük sloganını öne çıkaran günümüz gençlik kültürü, filmlerin empoze ettiği kurgusal kişilikler gerçek dünyayla ilişkileri azaltarak insanlar arası iletişimde yönlendirici ve belirleyici olan değerlerden soyutlanmış sanal ortamlar oluşturmaktadırlar.

Böylelikle sanal ortamlar önemli ölçüde değer kaymalarına sebep olmaktadırlar (Polat, 2014). *Değer temelli ahlakî bir eylemin ve eyleyenin şu niteliklere sahip olması beklenir: Eylem ilk olarak ahlakî bilinç gerektirir. Bu bilinç seçen, seçerken de değer atfeden bir bilinçtir. Dolayısıyla ahlakî eylem, aktif bir özneyi zorunlu kılar* (Düzgün, 2014).

İlk iki aşama bireyin bazı özellikleri edinmesini sağlayan modellemeler içermekle birlikte yukarıda sayılan bazı arızi durumlar nedeniyle asıl oluşması gereken ve model yoluyla öğrenmenin en üst aşaması olan *Benimseme/Kendine Mal Etme aşamasıdır.* Bu aşama, benimsenen ve modellenen davranış kişinin kendi değerler sistemine uyumlu olduğu için kabul ettiği modelleme sürecidir. Birey problemlerinin çözümünde faydalı bulduğu, kendi uyumunda hoşuna gittiği, kendi değerler sistemi bunu gerektirdiği kısaca kendi değerlerinin en yüksek düzeyde kabulünü gerektirdiği için birtakım görüş, düşünce ve davranışları benimser. Model olarak benimsenen etkenin niteliği düşünce ya da davranışın içselleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Dolayısıyla model alma yoluyla öğrenme illa körü kürüne bağlanma, sorgulamadan kabul etme şeklinde gerçekleşmek zorunda değildir. Benimseme aşaması kişinin diğer dış etkenlerin etkisinden kısmen uzak, ama onlarla bazı alanlarda içli dışlı olduğu, nihai anlamda kendisinden kaynaklanan davranışların etkili olduğu aşamadır. Burada diğer insanların görüş ve düşünceleri, onların beklentileri ve yönlendirmeleri fazla etkili değildir. Kişi bir davranışı hukuk, gelenek görenekler, örf adetler, inanç, ahlak gibi farklı etkilerden yola çıkarak, yani kendi değerler sistemi çerçevesinde benimser. Fakat burada önemli olan nokta model olarak benimsenen varlığın güvenirliğidir (Kelman, 1961; Akt: Oruç ve ark., 2011).

Günümüzde bu aşamayla ilgili iki temel problem söz konuşur. Birincisi bireyin karşılaştığı davranışı neye göre değerlendireceğine ilişkin kendisinde bir birikim oluşmamış, oluşturulma-

mıştır. Erken yaşta anne baba ile bağı zayıflayan birey seküler eğitim sistemi içinde gelenek, görenek, örf adet hatta ahlak gibi norm koyucu niteliklerden yoksun bırakılmıştır. Bu dururumda davranışı değerler sistemine yüklemliyeceği bir süreç yaşayamamaktadır. Yine sanal dünyadaki birtakım öğeler yani elektronik bilgi ve iletişim, değerlerin yaşanarak değil, görüntüsel ve tasarlanmış olarak aktarımının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Artık örnek kişilik olarak algıladığımız şahıs, sadece duygusal olarak bağ ve birebir canlı iletişim kurup ve ilişki geliştirebileceğimiz, kiriz anlarımızda yardımını isteyebileceğimiz ailemizden biri, yakınımızdaki komşumuz ve okuldaki öğretmenimiz değilde, televizyondaki bir dizi kahramanı veya internette arkadaşlık kurduğumuz bir kişi olabilmektedir. Artık soru sorduğumuz bilge kişi ilim, emek, tecrübe, görgü ve irfan ehli, öğrettiğini yaşayan onun arkasında durup gerektiğinde hesap veren bir bilgin değil, allame-i cihan olarak her şeyi sorduğumuz 'google' ve benzeri arama motorlarıdır. Buradan kastettiğim bilgi çağının nimetlerine sırt dönmek ve bu alandaki kolaylıklara nankörlük etmek değil, sadece güvenilir ve temiz bilginin bir malumat, yani informasyondan öte bir fazilet, sorumluluk ve insanilik de içermesi gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Bilginin kendisi bir değerdir; ayrıca onun kalite, doğruluk ve gerçeklilik gibi değer ifade eden vasıfları taşıması da beklenir. Bilge kişi sadece bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı değil, aynı zamanda onun sorumlusu ve koruyucusudur da. Bu bağlamda bilginin namusu bilgeden sorulur dersek abartmış sayılmayız kanaatindeyim. Sanal ve medyatik bilgi kaynakları kendini her zaman bilginin doğru ve temiz olması, yani saptırmadan, lehte ve aleyhte propagandadan beri olması gibi ilke ve değerlerle kayıtlı hissetmezler. Onlar bilgi verirken hesap sorulamazlığa ve anonimliğe daha da kolay bürünebilir (Polat, 2014). Sanal dünyadaki bu kaygan zemin nedeniyle güven bunalımı tavan yapmıştır. Güvenecek bir sığınak, liman bulmak artık imkansız hale gelmiştir. Tüm bunlar bilgi denilen değeri;

sorumlu, akıllı ve faziletli kişinin taşıması ve aktarması gerekliliğini ortaya koyar.

Bireyin çevreyle girdiği etkileşimin oranı, kalite ve niteliği tüm hayatı boyunca etkili olmaktadır. Bu anlamda bireye sunulan çevrenin taşıması gereken özellikler aslında onun geleceğini büyük oranda belirlemektedir. Çocuğun maruz kaldığı uyarıcıların tamamının çocukta olumlu ya da olumsuz yönde iz bıraktığı düşünüldüğünde; ebeveynin davranışları, yakın çevrenin sergilediği tutum ve davranışlar, kendisine okunan kitaplar, anlatılan masallar, izlediği televizyon programları iki açıdan önem kazanır. Bunlar, çocuğun kendi benliğini oluşturması ve ardından da bu benliğini sosyal bir çevre içerisinde sergilemesidir. Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki; bireyin karakter gelişiminde, değer ediniminde ve ahlak eğitiminde rol modellerin yeri ve önemi tartışmasızdır.

Türk Eğitim Sisteminde Ahlak Eğitimi ve Rol Model Referansları Sorunu

Toplumsal meseleleri çözebilmenin en önemli sâiki, sahip olunan ahlakî değerleri fark etmek ve bu değerleri hayata geçirebilmekte yatar. Esasen hem değerleri fark etmek hem de o değerleri ahlaklı davranış bilincine ve dolayısıyla yaşayan birer insanî haslet haline getirebilmek, son derece önem arz eder. Ahlaki değerler, ahlak ile amelin bütünleşmesi neticesinde bütün din, kültür ve zamanlarda süreklilik kazanır. Böylece ahlakî değerler kaygan zeminden kurtarılarak, bir hayat biçimine dönüşür. Zira ahlakî değerler tek başına bir şey ifade etmemektedir (Hıdır, 2006). Ahlakî değerlerin, hayatta vücut bulmuş, yaşayan değerler olması gerekir. Nurettin Topçu da *İsyan Ahlakı* adlı eserinde ahlaklılığın, *"Hakk'ın vicdanlarda hapsolmayıp hareketlerimizde tecellisiyle"* mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bunun için de konuşmaktan ziyade, konuşulan ahlakî değerlerin davranış bilincine,

hayat tarzına kısaca amel ve aksiyona dönüştürülmesi esastır. Bu noktada kişinin iradesi, kişinin hayata bakışı ve sorumluluk duygusu öne çıkmaktadır (Topçu, 2010). Ahlak eğitiminde bazı kural ve kabullerin vazedilmesi anlatılması veya bunların birey tarafından biliniyor olmasının bir değeri yoktur. Ahlak eğitiminde üç aşamalı bir modelden söz edilebilir. İyi karakter gelişimi bireylerin gelişmesini; yani zamanını, yeteneğini, enerjisini iyi kullanmasını; olabileceğinin en iyisi olmasını sağlayacak zihin, kalp ve eylemlerin kazandırılması ile ilgilidir. Zihin, kalp ve eylem davranışları birbirleriyle yakından ilişkilidir.

• *İyi zihin alışkanlığı*, doğru olanı seçme ve daha sonra onu yapma alışkanlığı kazandırmayı içermektedir. Aristotales bunu 'pratik bilgelik' olarak ifade etmektedir. Bu hayatın tüm alanlarında iyi olanı seçmekle ilgilidir.

• *İyi yürek alışkanlığı*, iyiyi sevme, kötüye karşı bir konsept oluşturma ve başkalarıyla empati kurmayı içeren bütün ahlaki his ve duyguları geliştirmeyi içermektedir. Bu alışkanlıklar doğru olanı yapmayı istemekle ilgilidir.

• *İyi eylem alışkanlığı*, bütün koşulları ve ilgili durumları detaylı düşündüğümüz durumlarda harekete geçmedeki istekliliğe sahip olmayı içermektedir. Dünya yapacağı şeyin doğru olduğunu bilen insanlarla doludur, fakat onu icra etmedeki isteklilikten yoksun olan insanlardır bunlar.

İyi bir karaktere sahip olduğumuzda, sadece entelektüel bir bağlılık, içten bir arzu ya da sorumluluğumuzun mekanik olarak yerine getirilmesinden fazlası bizden talep edilir. Yanlıştan kaçınmak ve doğru olanı yapmaya motive ediliriz – yanlış öğrenmiş olsak ve baskı altında (örneğin iyi bir not için kopya çekme baskısı) bile doğru olanı yapmamız beklenir. Bu doğruların toplumca genel kabul gören ahlaki değer ve normlara uygunlukları ile ilgilidir (Ryan ve Bohlin, 2002, Akt; Aslan, 2011).

Son yıllarda Türkiye'de ahlaki eğitim ve toplumsal değerlerin ediniminde sorunlar olduğu bilinmektedir. Yetişen yeni neslin değer kaybına uğradığı, ahlak değerlerin yeterince kazanılmadığı, farklı değer yargılarının oluştuğu, yozlaşmanın, bireyselleşmenin yaygın bir hal aldığı söylenmektedir. Yapılan araştırma sonuçları bu söylemleri destekler niteliktedir. Acat ve Aslan'ın (2011) yaptığı araştırma sonuçları eğitim düzeyi arttıkça değerlerin farklılaştığını sosyal toplumsal değerlerin eğitim düzeyi düşük gurupta daha fazla benimsenen değerler olduğu bu değerlerin eğitim düzeyi yükseldikçe daha düşük gözlenmeye başlandığını, öze dönük bireysel değerlerin eğitimli gurupta daha çok gözlendiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre eğitimli bireylerin topluma uyumlu olmaktan çok farklı bir değer sistemi geliştirmeye başladığı görülmektedir. Bu durumun temel nedenin Duralı'nin ifade ettiği, Türkiye'de modernleşme sürecinde benimsenmeye çalışılan medeniyet anlayışının sonucu olduğu söylenebilir. Teoman Duralı (2010) pozitivist paradigmaya dayalı medeniyet anlayışının öne çıkardığı değer yargılarını şöyle açıklamaktadır:

İnsanın, kendine karşı kendini âzât kılmasının ne anlama geldiğini gözden geçirdik. Bu yüzden aynı konuya burada dönmeyeceğiz. Yalnız, bu yolda onun, dur durak bilmez korkunç ilerileme marazına dûçâr olduğunu belirtelim. Bireyler, tüzel topluluklar, şirketler ile milletler arasında kıyasıya, sonu belirsiz yarış başgöstermiştir. Yarış için yarış! İlk ve biricik hedef, kuvvete, kudrete, şana, şöhrete, servete kavuşmak. Hep daha çok; daha, daha fazla; çok daha fazla! 'Önüme ne çıkarsa, devirir, basar, geçerim; ihtiraslarımın sonu sınırı yok!' 'Dünyabenimdir ve sonunda her yanıyla, her şeyiyle bana kalacak!' İmdi, Maddeci-Mekanik- ci-Akılcı-Deneyci-Laik-İnsancı-Hür Sermâyeci (yahut Toplumcu)-Çağdaşçı insanın vehmi: Bu insan, içsizdir, bencildir, bencidir, benmerkezcidir, çıkarcıdır, ukalâdır, bilgiçtir, zekîdir, arsız hayâsızdır; çıkarma do-

kunulmadıkça, rahat bırakıldıkça başkasına karışmaz —'bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın!'—; kısacası, daha önce belirttiğimiz üzre, tragiquevarlıktır. Çıkarlarını yürütmek maksadıyla oldum olası kimsenin aklına esmemiş yollara başvurur.

Sayılan bu özelliklere sahip bireyin hiçbirimize çok yabancı gelmediği söylenebilir. Toplum tasarım modeli olarak düşünülen bu model eğitim ile bütün dünyaya empoze edilen insan modelidir.*"İşte yeniçağın din dışı Batı Avrupa medeniyetiyle başlayan yepyeni dönemde 'ekmekten' özge bir şeyi gereksemeyen beden ve cisme bağımlı bir var olma biçimindeki 'insan'ın 'beşer'e indirgenmiş hali baş ilke edinilmiştir' (Duralı, 2010).* Modernist anlayışların pozitivist dünya görüşü ile sistemleştirdiği eğitim sistemleri seküler eğitim kurumları vasıtasıyla yeni bir insan modeli tasarlandığı görülmektedir. Osmanlıdan günümüze eğitim sistemimizdeki modernleşme hareketleri maalesef medeniyetimizin kültür kodları göz ardı edilerek ve yukarıda sıralanan toplum tasarımı hedeflenerek uygulanmıştır.

Birçok düşünür ve siyasetçi Batı medeniyetinin düşünce yapısının, hayat tarzının, siyasi, iktisadi ve sosyal kurumlarının zamanla yerel kültür çevrelerine aktarılacağını ve bu kültür çevrelerinin çizgisel tarihi ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak kendi kendini ilerletebilme güçlerini kaybedeceklerini düşünüyorlardı. Modernleşme, bu teoriler çerçevesinde bir üst hakim medeniyete intibak etme anlamında bir değer yargısı veriyordu. Bu anlayışa göre modernleşme, hem kaçınılmaz bir gereklilik hem de bir medeniyet transferiydi (Davutoğlu, 2014).

Bu tasarım yerel kültürden kaynaklanan değer sistemleri ile okul arasına duvarlar örmüş okul mekanik bir bilgi aktarım fabrikasına dönüştürülmüştür. İlk başlangıçta toplumdan kopuk elitist bir kitlenin yozlaşması olarak kabul edilen bu kırılma, okulda geçirilen süreler arttıkça ve eğitilmiş birey sayısı fazlalaştıkça problem daha belirgin hal almıştır.

Beklenen meziyetlere daha fazla sahip olsunlar diye eğitilen bireylerin değer yoksunlukları ve ahlaki davranış yetersizlikleri toplumda daha çok yadırganır olmuştur. Bu sorun okulun ahlakiliği ile ilgili tartışmaları getirmiştir. Ülkemizde yaşanan bu tartışmaların benzeri ABD'de John Dewey tarafından okulda verilen eğitimin toplum yaşamından soyutlanmış olmasının doğurduğu işlevsizlik olarak tanımlanmış ve bunun okulun ahlakiliğini tartışmalı hale getireceğini 1920'li yıllarda dile getirmiştir. Soruna çözüm olarak da ilerlemeci felsefe yaklaşımı çerçevesinde hayatla iç içe bir eğitim modeli kurgulamıştır. *Öteden beri modern okul, sosyal ve politik tartışmaların merkezinde yer almış; toplumun sürekliliğini sağlayacak görgü, terbiye ve ahlak düzeninin oluşumuna katkı vermediği yönünde ciddi eleştiriler almıştır. Bu durum, okulun, -bizim açımızdan- özellikle mensubu olduğumuz medeniyetin sarsıntı geçirmesinden sonraki yeniden diriliş ve inşasına katkı sağlamaması sebebiyle tartışılır hale gelmiştir* (Turan, 2014).

Özellikle cumhuriyetle birlikte ancak Osmanlıda yenilik hareketlerinde de gözlenen modernleşme çabalarında temel hedef, eskiye dair olanın ortadan kaldırılması, var olanın kökten değiştirilmesi, batının sadece teknolojik ve bilimsel gelişmelerle değil sosyal yaşamını da dahil olmak üzere değerler sistemini de almayı hedef alan bir değişim ve dönüşüm stratejisi güdülmüştür. Bu konuda dönem aydınları arasında büyük tartışmalar yaşanmış ancak Cumhuriyetin kuruluş felsefesi ve buna bağlı oluşturulan eğitim sistemi, eskiye dair bütün birikimin reddi ve yeni, modern,seküler bir yapının kurulması şeklinde inşa edilmiştir. Bu tercih eğitim sisteminin batı medeniyeti eksenli kurgulanması anlamına gelmiştir. Oluşan bu yeni eksende yetişecek birey seküler, *Maddeci-Mekanik- ci-Akılcı-Deneyci-Laik-İnsancı-Hür Sermâyeci (yahut Toplumcu)-Çağdaşcı insan olarak tasarlamaya çalışılmıştır (Duralı, 2010).* Bu hedefe ulaşmak Türkiye toplumu

için bir hayli meşakkatli ve inişli çıkışlı olmuştur! Ama 2000'li yıllara gelindiğinde en büyük problemlerden birinin sayılan bu özelliklere sahip ama Duralı'nin ifade ettiği "*içsizdir, bencildir, bencidir, benmerkezcidir, çıkarcıdır, ukalâdır, bilgiçtir, zekîdir, arsız hayâsızdır; çıkarıma dokunulmadıkça, rahat bırakıldıkça başkasına karışmaz —'bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın!*" şeklinde sıralanabilecek hastalıklarla veya meziyetlerle (!) bezeli bir eğitilmişler kitlesi ortaya çıkmaktadır. Davutoğlu (2014)'nun ifade ettiği gibi "*ben idraki ile hayat dünyası arasında etkin ve doğrudan ilişki kurabilen medeniyetler canlanma yaşarken, bu ilişkinin koptuğu ya da zayıfladığı medeniyetlerde bunalımlar ve düşüşler görülmektedir. Batılılaşma hareketlerinin geleneksel medeniyet ben-idraklerini çözerek Batı ben-idrakini transfer etme çabaları başarısız kalırken, diğer taraftan geleneksel medeniyet ben-idraklerinin sosyal formları belirleme güçleri zaafa uğramıştır. Bu çelişki, medeniyet ben-idrakleri ile sosyal formlar arasında bir tür yabancılaşma sorununu beraberinde getirmiştir.*"

Eğitim sistemine ilişkin tartışmalar değerler eğitiminde veya ahlak eğitiminde yetersiz kalındığıyla ilgilidir. Kanaatimce bu sav yanlıştır. Tam tersine eğitim sistemi bu bağlamda büyük başarı göstermektedir. Daha önce sayılan özellikler neredeyse yaygın bir hal almaya başlamıştır. Haya yoksunu gençlik, nemelazımcılığın tavan yaptığı bir toplum tasarımı, maddeci ve bütün eylemlerin sonucunu maddi gerekçelere dayandıran bir nesil ile yola devam edildiği söylenebilir. Bu savın birçok deneyim ve gözlem ile desteklenmesi mümkündür. Gençlerin rol model tasarımları bunun en önemli kanıtı sayılabilir. Yapılan bir araştırmada gençlerin rol modelleri ile ilgili sonuçları sunan Karakoç (2014)'un şu ifadeleri oldukça manidar "*Çalışmaya 1200 kişi katılmış. Araştırma sonuçlarına bir göz atalım; Acun Ilıcalı zirvede, kadınlarda Hülya Avşar zirvede, Kenan İmirzalıoğlu, Kıvanç Tatlıtuğ, Murat Boz, Necati Şaşmaz en yüksek popülerliğe sahip rol modeller.*" Ka-

rakoç devamla *"Yanlış bir anlaşılmaya meydan vermek istemem. Bu kişilerle ilgili hiçbir ön yargım yok. Kendi meslek alanlarında başarılı kişiler olabilirler. Ama listede hiç mi bilim insanı yok, yazar, şair hatta sporcu bile yok."* Sayın Karakoç'un kendi penceresinden sonuçları yorumlayışı bu şekilde. Tabi bu liste uzayabilir, hiçbir kanat önderi, düşünür, toplum lideri, siyasetçi, siyasal önder de yok. Ahlaki davranış ediminde rol model alınacak kişiler sorununu tartışmanın yanında topluma yön verecek gelecek toplum önderleri için de tasalanmak gerekiyor.

Ortaya çıkan bu sonucun nedeni cevaplanması gereken büyük soru olarak önümüzde durmakta. Rol model alma sürecini tanımlayan kuramcılar ilk aşamanın itaat ve taklit olduğunu bunun mantıksal bir gerekçe içermesi gerekmediği, haz kaynakları ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Gençlerin geleneksel yaşamda var olan rol modellerin yerini geleneksel değerlerle örtüşmeyen figürlere yönelmesi beğeni ile açıklanabilir. Çevresi tarafından önemsenen değer verilen rol modeller bireyin haz kaynaklarına hitab eden modellerle örtüştüğünde birey bunu rol model olarak önce taklit düzeyinde alır ve bu beğeni alanın örtüşmesiyle devam eder. Dolayısıyla çocukların yeni rol modeller benimsemiş olmasının nedeni onların geçirdiği yaşantılar veya geçiremediği yaşantılarla açıklanabilir. Sekülerleşen eğitim sistemi ile değer alanına kendini kapatmış bir kurum olarak okul, öğrenciler için değer sistemi adına bir rol model tanımlamaktan uzak kalmıştır. Modern yaşamın içinde ebeveynlerin çocukları için kültürlerinden kaynaklanan değerlere dair bir yaşantı tanımlayamamasının oluşturduğu boşluğu da medya doldurmakta, ebeveyn yaşantılarında ve sosyal çevrelerinde de bu alanlarda beğenilerle örtüşen tercihler beklentinin dışında bir rol model tanımlaması doğurmaktadır.

Ailelerin değer aktarımında önemli rolleri olduğu elbette çokça vurgulanmaktadır. Anacak bu vurgu hiçbir zaman eğitim site-

minin insan yetiştirme işlevinin yerine ikame edilemez. Çünkü okulun varlık sebebi ebeveynlerin çocuklarını istedikleri niteliklere sahip kılmada güçlükleridir. Bu nedenle okulun ahlaki değerler için rol model tanımlamadaki güçlüğü veya başarısızlığı sorgulanmalıdır. Okul seküller anlayışla yetiştirdiği bireyi tamamen maddi temelli rol model ve hedeflere yönlendirmiş ve bu açıdan aslında başarılı olmuştur. Dünyevileşme olarak kavramsallaştırılabilecek bu davranış kalıbı bütün yaşamsal aktivitelerini, beğenilerini, haz kaynaklarını maddi temele dayandırması ve seküler dünyada bunları karşılamaya çalışması şeklinde açıklanabilir. Dünyevileşmenin kendini muhafazakar olarak tanımlayan bireyler arasında da yaygın bir davranış kalıbı haline gelmesi eğitim sisteminin en önemli doğurgusudur. Sosyal çevrelerinde muhafazakar değerlerin ön planda olması gerektiğini varsaydığımız bireylerin bu dönüşümü ebeveynlerin değer aktarımında rol model olma becerisi sergileyemedikleri, uygun rol model tanımlamada da gücükleri olduğunu göstermektedir. İlk çocukluk döneminde en önemli rol modeller ebeveynlerde olmakla birlikte erken başlayan okul yaşantısı bunu sınırlamaktadır.

Ahlaki değerler ve ahlaki davranışlar büyük oranda manevi alan temelli olup çoğunlukla din kaynaklıdır. Seküler eğitim, kaynağı din olan bu değerleri okulun dışında tutması rol model referanslarını değiştirmiştir. Batılı dünyada muharef olan dini yaşamın ortaçağda ortaya çıkardığı sorunlara tepki olarak doğan seküler anlayış ve buna bağlı olarak benimsenen rasyonalite, batı medeniyetinin kendi sorunlarıyla baş etmesinde çözümler üretebilmiş ve hedefleriyle uyumlu olduğundan kendilerince beklenen sonucu doğurmuştur. Sonuçta büyük şaire "*dinleri var işimiz gibi, işleri var dinimiz gibi*" batı tanımı yaptırmıştır.

Oysa bizim için durum farklıdır. İnanmaya çalıştıklarımızla yapmaya çalıştıklarımız birbirinden uzaklaştıkça iyiyi seçme gerekçe ve kabiliyetimizi de yitirmeye başladık. Oysa iyiye dair bize ait

çok önemli ve değerli gerekçelerimiz ve de modellerimiz vardı. Eğitim sistemi ile bunları yaşamın dışına ittikçe yaptıklarımız ve seçimlerimizin manevi gerekçeleri yok olmaya başladı. Örneğin gençlerimizin meslek veya okuyacakları üniversite seçim gerekçelerine baktığımızda ahlaka, inanca, insanlık yararına olabilecek gerekçe duymak artık neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu durum iş yaşamına da yansımış vahşi kapitalizmin dayattığı yarışmacı ve çıkarcı bir ilişki ağı bütün değerler sistemini yok etmeye başlamıştır. Oysa tarihimizde mütevazilikleriyle bu güne haykıran altın sayfalar var. Yeni telif edilip yayın hayatına kazandırılan kitaptan bir bölüm, rol modelin bir mesleğin icrasında nasıl yer aldığını bize açıklamaya yetecektir. Osmanlıda saka (su dağıtıcısı) mesleği ile ilgili "sakalar kitabı"nı Şen (2013) yayın hayatına kazandırdı. Kitap genel olarak saka mesleğinin esaslarını ve uyulması gereken etik ilke, kural ve ritüelleri içermekte. Konumuzla ilgili olan kısmı sakanın mesleğini icra ederkenintisab edeceği kişiye yaptığı vurgu idi. "Saka su ikramında uyguladığı kuralları ve ritüelleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Peygamber efendimize su ikramı ile özdeşleştirmektedir." Bu ruh hali ile mesleğini icra eden sakanın mesleğinden duyacağı hazzı, mesleğine göstereceği özeni sanırım açıklamaya gerek yok.

Yetiştirdiğimiz doktorun kendini Hz. Lokman'ın varis ve Allah'ın şafi sıfatının yeryüzünde tecelli aracı olduğu bilincini kaç tıp fakültemiz veriyor. Değilse inanmadığı hangi yemin ona bu ruhu kazandırabilir. Yetiştirdiğimiz öğretmen "ben ancak terbiye edici olarak gönderildim" diyen Hz peygambere (S.A.) varis olduğu duygusunu kazandıracak bir eğitim sistemimiz var mı? Ya da büyük mimar İbn-i Sina'yı tanıma ve onu rol model alma bahtiyarlığına erişmiş kaç mimar mühendis yetiştirdik. Daha korkuncu bu tür bir söylemi,öneriyi suç sayabilecek dönemler yaşadığımızı unutmamak gerekir. Bu nedenle eğitim sisteminin ahlaki yozlaşma, değer kaybı oluşturma, sekülerleştirme ve dünyevileştirme konusunda büyük başarı sağladığı söylenebilir.

Sonuç ve Geleceğe Dair

Ahlak, referanslarını büyük ölçüde manevi alandan aldığı değerler sitemi ile yaşamı düzenler. Her kültürün ve medeniyetin kendi dinamiklerini yansıtan kendine özgü ahlaki değerleri olmakla birlikte evrensel birtakım ilkleri de mevcuttur. Bunlar büyük oranda din temelli olup evrensel mesajın taşıyıcılarıdır. Bu nedenle ahlak aynı zamanda ilahi mesajın yansımalarıdır. Peygamber Efendimiz'in "ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" hadisi de bunu ifade etmektedir. Bu nedenle İslami açıdan din ve ahlak birbirini tamamlayan mütemim cüzlerdir.

Ahlaki değerlerin bilinmesi, benimsenmesi ve yaşanması şeklinde ortaya çıkacak ahlaki davranışın ortaya çıkması için bireye rol modellerin sunulmasını gerektirmektedir. Bizim dünyamızda da bu rol modellerin etkisi yüz yıllardır yaşana gelmektedir. Peygamberi metod aslında rol modeller ile ahlaki eğitimdir. O (SAV) eshabı için hep bir rol model olmuştur. Rol modelliğin sadece taklit aşaması ile yetinmemiş onların bunu özümsemesi ve içselleştirmesi için gerekli her türlü imkanı sunmuştur. Ebubekirler, Ömerler, Osmanlar, Aliler hep rol model olarak topluma yön vermişlerdir. Hacı Bayram, Hacı Bektaşı veliler, Mevlanalar, Yunuslar hep rol model olarak toplumu beslemişlerdir. Asırlara hükmeden medeniyetimizin kırıntıları bu gün bizleri hala ayakta tutuyorsa bu rol model referanslarımızın varlığındadır.

Bu bağlamda eğitim sistemimizde paradikmatik bir dönüşüme ihtiyaç duyduğumuzu seslendirmek gerekiyor. Çocuklarımız, geçlerimiz ve hata yetişkinlerimiz sekülerleşme hastalığından ve uykusundan uyanacağı bir yeni insan yetiştirme düzenine ihtiyaç var. Bu yeni insan yetiştirme düzeni referanslarını kendi kadim kültüründen alabilecek ve rol modellerini oralardan çıkarabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Batının ve bilimsel olarak gelişmiş dünyanın yine nesnel dünyaya ait çıktılarına sırtımızı

dönmeden, bilgiyi kendi yitik malımız olarak görerek, eğitimde sacın üçayağını (ahlak, kültür ve fen) eksik bırakmadan tamamlamamız gerekiyor. Öncelikle seküler eğitim anlayışı kaynaklı, manevi anlamda çocuklarımızın erken yaşta istenenrol modellerle tanışmasının önünde engeller kaldırılmalıdır. Gençler irfan sahibi olabilecek derin bir kültürel birikim ile tanıştırılmalı temelsiz taklitten uzak durmaları sağlanmalıdır. Fen bilimlerindeki gelişme ve dönüşümlere kapılar sonuna kadar açılmalı kuru bilgi tekrarı ile değil kainat kitabının okuyucusu bir tasarım ile fenne ve bilimsel gelişmelere yaklaşılmalıdır. Gelecekte inşa etmeyi, ulaşmayı hedeflediğimiz toplum olan erdemli topluma hazırlık yapılmalıdır. Farâbî, ülkeleri erdemli-erdemsiz olarak ikiye ayırmıştır. 'Hayır ve iyiliklerin bir arada yaşandığı ülke, erdemli ülkedir' demektedir. Bu çerçevede oluşturulacak rol model referanslarının ahlaki davranışların oluşmasında bir iklim oluşturacağı, aksi durumda okul diye kurduğumuz koca binalar, devasa yatırımlarla yani kendi elimizle, kadim medeniyetimiziunutturmaya çalıştığımız hatırda tutulmalıdır.

Kaynaklar

Acat, M. B., Aslan, M. (2012). Yeni Bir Değer Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Bağlı Olarak Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler, *Kuramdan Uygulamaya eğitim Bilimleri,* 12(2) 1462-1474.

Aslan, M. (2011). İlköğretimde Karakter Eğitimi ve Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Davutoğlu, A. (2014). Kültürler Arası Etkileşim ve Ben İdraki, *Medeniyet Tasavvuru*, 1, 10-14.

Duralı, T. Ş. (2010). Çağdaş Küresel Medeniyet, Dergah Yayınları:İstanbul.

Düzgün Ş. A. (2014) Değer temelli medeniyet Kültürü ve Kültürüsüz Medeniyet, *Medeniyet Tasavvuru*, 1, 43-48.

Hıdır Ö. (2006). Kur'an ve Sünnet'e Göre Ahlakın Kaynağı ve Ahlak-Amel, Değer-Davranış Bütünlüğü, *Ahlak*, Yaz, 95.

Karakoç, F. (2014) Çocuğunuzu Rol Modeli Kim,

www.anneoluncaanladim.com/yazarlar/.../cocugunuzun-rol-modeli-kim

(Ziyaret T.: 01.112014).

Oruç, C., Tecim, E., Özyürek, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kişilik Gelişiminde Rol Modellik ve Çizgi Filmler, *Ekev Akademi Dergisi,15 (48), 281-297.*

Polat, M. (2014).Theımportance of Rol Models in Terms of Value Acqusıtıonand-Tendency, *TheologicalandSocialPerspectives on İslamicReligousEducation* (Ed: Mizrap Polat), PegemAkedemi:Ankara.

Şen, A. (2013).Kitab-ı Sakka Sakalar El Kitabı, Araştırma Yayınları:Ankara.

Şentürk R. (2014). Medeniyet Tasavvuru Işığında Maarifimiz, *Medeniyet Tasavvuru*, 1, 20-24.

Şişman, M. (2011). Eğitim Bilimine Giriş, PEGEM Yayın Evi:Ankara.

Topçu, N. (2010). İsyan Ahlakı, Dergah Yayınları:İstanbul.

Turan, S. (2014). Ahlaki Açıdan Okulun Açmazı, *Medeniyet Tasavvuru*, 1, 49-53.

Prof. Dr. Mustafa Solak

Gerçi birazcık zamanı zorluyoruz ama müzakereci değerli Niyazi Can hocama söz vermeden referanslar noktasında sadece hazirunun da düşünmesi açısından özellikle model referansları kodlarını alırken sağlık ve genetik kodlarını gerçekten unutmamamız gerekiyor. İşin sağlık ve kalıtsal boyutu en az bu toplam anlatılanlar kadar önemli. Müzakereci hocamdan sonra belki bende birkaç söz söyleyeceğim. Bir tıbbi genetik profesörü ve 35 yıllık süreçte nelerle karşılaştığımız ifade etmek için yani belirli genetik yapıya sahip olanlarla olamayanlar veya Melez bireyler arasındaki eğitimle ilgili referans noktaların da da farklılıkları bilmemiz gerekiyor. Bunu günlük hayatımızda görüyoruz. Şimdi Bahattin hocamdan sonra konunun müzakeresi için sayın değerli hocam Profesör Doktor Niyazi Can'ı kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Bahaddin Acat'ın Müzakeresi

Prof. Dr. Niyazi Can

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı)

Teşekkür ederim sayın hocam. Ben de öncelikle Mehmet Akif İnan hatırasına düzenlenen bu bilimsel toplantının hayırlara vesile olmasını eğitim ve ahlak sistemimize ciddi katkılar getirmesini diliyor, merhum Mehmet Akif İnan hocamıza, ağabeyimize Allah'tan rahmet diliyorum.

Bu oturumdaki bilimsel çalışmamızın konusu rol model referansları. Memur Sen, rol model olarak kurucusunu anmaya bu tür toplantılarla hatta müstakil toplantılarla da devam ediyor. Sendika'nın ve Yazarlar Birliği'nin bu ortak çalışması da aslında bizim bilimsel çalışmamızla örtüşüyor. Ayrıca sendikanın, kurucusunu anması ciddi bir vefa örneğidir.

Biraz önce Prof. Dr. Bahaddin Acat bey çok güzel, ayrıntılı bilgiler içeren sunumunu yaptılar. Ben de sunumunu/bildirisini okudum, şimdi de bildiriyi birlikte dinledik. Eğitimin insanın değişim ve dönüşüm süreci olduğunu ifade ederek başladılar, insanın öğrenebilme süreci eğitimdir. İnsanın bilme mekanizmasının nasıl çalıştığı ve insanın eğitimin tanımındaki istenen özelliklere nasıl sahip kılınabileceği konusunda gerçekten çok önemli analizler yaptılar.

Prof. Dr. Bahaddin Acat bey 'taklit' döneminin özelliklerinden bahsettiler. Hassatten ilk çocuk döneminde taklit konusunu çok yeterince ayrıntılı bir şekilde izah ettiler. Taklit dönemi doğal yani eğitimciler ve psikologların da belirttiği gibi gelişimin gereği olarak yaşanacak bir dönem. Yaşanması gereken bir dönem. Ancak tabii taklitle kalmaması lazım çocukların. Taklit döneminden özdeşleşmeden bahsedildi, benimseme dedi, belki tahkik de diyebiliriz. Yani taklitlerin tahkiki davranışlara dönüşmesi lazım bunun için aile modelleri çok önemli, öğretmen modelleri çok önemli. Taklidin olağan bir süreç olması ancak bunun benimseme, özümseme, içselleştirme ve tahkik ile kalıcı hale gelmesi önemli. Kalıcı hale gelmeyen bilgi duygu ve davranışların eğitim olmadığı, eğitimin tanımının zaten kalıcı hale gelen davranış değişikliği olduğu bilinmelidir. Nurettin Topçu hocamızdan verilen alıntıda "*Ahlaklılık hakkın vicdanlarda hapsolmayıp hareketlerimizde tecellisidir*" cümlesi zaten işin özetini vurguluyor.

Bu oturumun konusu olan ahlak eğitiminde rol model referansları denilince Türk Toplumu'nun rol modellerini, köklerimizdeki medeniyetimizdeki bize ait yaklaşım ve paradigmamızdaki rol modellerini çocuklarımıza ailelere ve nesillere çok iyi kavratmamız gerekiyor. Tabii Bahaddin Bey belki zaman kalsaydı örnek rol modellerimizi geçmişten günümüze bilim adamlarımızı, düşünürlerimizi, bu değer ve kaynaklarımızın neler ifade ettiğini mutlaka söyleyeceklerdi. Ancak bu tür bilimsel çalışmalarda her şeyi ayrıntılı olarak söylemek mümkün olmuyor. Aşağıdaki başlıklar altında Doğulu ve Batılı düşünürlerle ilgili başka ayrıntılara bendeniz değineceğim.

Eğitimin davranış planlama düzenleme, geliştirme süreci olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada iki gün boyunca eğitimin ve ahlakın çeşitli tanımları yapıldı. Geçmişten günümüze ahlak tanımlarının çok ayrıntısına girmeyeceğim. Ancak eğitimin olumlu istenen yönde bir davranış geliştirme süreci olduğu, ahlakın

insanın amacına yönelik kendi arzusuyla iyi davranışlarda bulunup kötülüklerden uzak durması olduğu ya da bir toplumda insanın uymak zorunda oldukları davranış kuralları olduğunu dinledik. Buna benzer onlarca tanımı dünden beri dinliyoruz, bunlardan istifade ediyoruz. Ancak bu noktada bazı sorunlar var. Örneğin eğitimin tanımını ele aldığımız zaman istenen davranış değişiklikleri kazandırmak, yani kime göre istenen değişiklikler? Tabi yine de bu istenen yani zamanın geçerli eğitim otoriterlerinin istediği davranışları hedefleyen bir tanım oluyor. Ayrıca otoritelerin istediği tanıma uygun insan yetiştirmek ne kadar ahlakidir, bu tartışılması gereken bir soru. Yine eğitimin bu tanımının uygulamasında da sorun var. Davranış boyutlarıyla ilgili Bahaddin Bey iyi zihin alışkanlığı, iyi duygu alışkanlığı, iyi davranış alışkanlığından bahsetti. Bunu psikologlar, eğitim bilimcileri; bilişsel davranış değişiklikleri, duyuşsal, tutumsal davranış değişiklikleri, psikomotor davranış değişiklikleri şeklinde ifade ediyor.

Bahaddin Bey, "*mevcut eğitim sistemi kendi paradigması çerçevesinde değerlendirildiğinde amacına ulaşmıştır ve ulaşıyor*." ifadesini kullandılar. Mevcut eğitim sisteminin istediği maddeci, ruhsuz, köksüz etik ve ahlaki değerleri bu modern dediğimiz (aslında eski) dünyada geçerli paradigmanın beklentilerinde gerçekleştiriliyor. Burada mevcut eğitim sistemi başarılıdır, dedi. Ama tanımına göz attığımız zaman eğitim sisteminin hedeflerindeki her davranış da yanlış değil. Mesela Türk eğitim sisteminin genel amaçlarına eğitimcilerimiz okullarında yer verirler ve işlerler, zaten bu amaca ulaşmak için biz eğitimcilerin çalıştığı düşünülür.

Türk Eğitim Sisteminin genel amaçlarında;

"*Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel dü-*

şünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" şeklinde bir amaca yer veriliyor.

Milli Eğitimin genel ve özel amaçlarında önemli noktalara işaret ediliyor, bu hedefe doğru çocuklarımızı nesillerimizi yetiştirme önemli ancak biz bu tanımın çok karmaşık ve uzun olduğunu, kapalı olduğunu başka bilimsel toplantılarda tartışıyoruz. Gerçekten de mevcut eğitim sisteminde ahlaki kurallara uyan, büyüklerini sayan, küçüklerini seven, kanunlara itaat eden, memleketini seven insanlar yetiştirmek şeklindeki formüle edeceğimiz bu hedefler, acaba eğitimin tanımına uygun bir şekilde gerçekleştiriliyor mu?

Genelde eğitim sisteminde neler yapılıyor? Eğitim sistemi uygulamalarında bilgileri ezberletiyoruz. Yani o bilişsel aşama dediğimiz zihindeki değişiklikler aşamasının bile kendi içindeki aşamalarını gerçekleştiremiyoruz ki bunu gerçekleştirdiğimizi farz edelim. Zihinsel davranış değişiklikleri aşamasının ötesine gidilemiyor. Yani verdiğimiz ya da vermek istediğimiz, ulaşmak istediğimiz hedeflerin tutum boyutunda duygu boyutunda sorunlar var. Hedeflenen davranışlar tutum duygu inanç ve bir değer haline gelmeyince ondan sonra gelen bir eylem görünürde bir eylem yani devinimsel hedeflere hiç ulaşılamıyor. Böyle olunca buradaki (milli eğitimin amaçları) hedefler sadece yazılı olarak kalıyor. Diyelim ki trafik kuralları bilgisine uygun eylemleri gerçekleştiren bireyler yetiştirmek amaçlanıyor. İlkokul birinci sınıfa giden çocuk bile trafik kuralları nedir desen kırmızı ışıkta durmak, yeşilde geçmek, sarıda beklemek sağdan yürümek vb. bilgileri biliyor. Ancak bu bilgi ve buna benzer bilgiler kimi zaman bir tutum ve bir değer haline gelemiyor. Böyle olunca trafik kurallarına uyan bireyler yetiştirilmemiş oluyor. Bu örnekleri başka konularda da verebiliriz. Bunlar ayrı ayrı tartışılması gereken sorunlar.

Eğitim ve Ahlak İlişkisi

Eğitim davranış planlama, düzenleme ve geliştirme sürecidir. Birey davranış düzenlemeleriyle beklenen niteliklerde insan olabilmektedir.

Ahlak, insanın amaca yönelik olarak kendi arzusuyla iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak durmasıdır. Başka bir söyleyişle ahlak; bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır. "Ahlakın oluşumu ve ahlakın gelişimi konusundaki kuramlardan en çok bilineni Kohlberg'in geliştirdiği ahlaki gelişim ve yargı modelidir." (İslamoğlu, 2014)

Ahlak, insanların ilişkilerinde uymaları beklenilen kuralları ve yapılması gereken görevleri belirler. Bu bakımdan en başta bir ahlak türü olarak "kişi ahlakı"ndan söz edilmelidir. Kişi ahlakında toplum üyelerinden beklenilen iyi davranış kalıpları ve dürüstlük, samimiyet, adil olmak, sabır ve sükûnet sahibi olmak, alçak gönüllü olmak, kıskanç olmamak, kötü alışkanlık sahibi olmamak ve daha birçok karakter kişi ahlakını ortaya koyan değer yargılarıdır (İslamoğlu, 2014).

Bu tanımlara göre literatürde eğitimle ilgili "istenen davranış değişiklikleri" denirken kimin istediği, "neye göre davranış değişiklikleri" konusunda muğlaklık vardır. Ahlakın tanımında da iyi davranış kalıpları "niçin?" sorusunun cevabı verilmemektedir. Niçin dürüstlük, niçin adil olmak, niçin kıskanç olmamak sorularının tatmin edici cevaplarına rastlanmamaktadır.

Türk Eğitim Sistemi'nin genel amaçlarında ve sistemin eğitim ve ahlak referanslarında, toplumun genelde mutabık kaldığı zihinsel zemin ve ahlaki referanslar bulunmamaktadır.

Farklı Ahlak Tanımları ve Yasaları

Sokrates'e göre, "*ahlakî eylemin amacı mutluluk, kaynağı ise bilgidir. Bilgi, insanları doğru eyleme, bilgisizlik yanlış eyleme götürür. Bilginin yolunu izleyen erdemli ve mutlu olur*." Öyleyse erdemlilikle yani ahlaklılıkla mutluluk aynı şey demektir.

Sokrates'in ahlak tanımında kişi, kendisine haz değil acı verecek bir tutumu ya da eylemi ahlaki olarak nitelemekte ve onun için her türlü özveride bulunabilmektedir. Platon'a göre asıl gerçeklik idealar evrenidir. Platon'un "iyilik ideası'nı bir tür Tanrı olarak algıladığını ve evrensel ahlak yasasını ona dayandırdığını söyleyebiliriz.

Immanuel Kant (1724-1804) kendisinden önceki filozofların öne sürdüğü ahlaksal eylemlerin mutluluk olduğu görüşünü kabul etmez. Çünkü, mutluluk kişiden kişiye göre değişen bir durumdur ve yaşamın amacı olamaz. Oysa ahlakın temelini herkes için değişmeyen bir şey olan iyiyi isteme oluşturmalıdır. Kohlberg'e göre Ahlaki Modelde kişilerin ahlaki karar verme yeteneklerini değerlendirmek için temel olarak varsayımlara dayanan ahlaki ikilem senaryoları kullanılmıştır. Farabi'ye göre insanı mutluluğa ulaştıracak bilgi, kendi kendinin nedeni olan "zorunlu varlık"ın yani Tanrı'nın bilgisidir.

Mevlana:

1) Evrenin varlık nedeni nedir? Başka bir deyişle neden ve nasıl oluyor da bu evren vardır?

2) İnsanın bu evrendeki yeri ve değeri nedir?

sorularının cevabını aramıştır. Mevlana'ya göre gerçek ve mutlak varlık yalnızca Allah'tır. İnsan gelip geçici zevklerden arınarak ilahî aşk ile Allah'a yaklaşmalıdır.

Yunus Emre'ye göre "Yaratılmış her varlığı, özellikle de insanı sevmek 'iyi'; sevmemek 'kötüdür. Yüce değer, iyilik yapmaktır." Ancak böyle davranılırsa erdem sahibi olunur. Hacı Bektaş Velî'nin ahlak anlayışı eşitlik, kardeşlik, dayanışma, iyilik sevgi ve erdeme dayanır. Mevlâna ve Yunus gibi onda da temel ilke insan ve Allah sevgisidir._

Alternatif Yaklaşımlar

Dünyanın genelde temel olarak algıladığı eğitim ve ahlak referanslarında madde ve mana, bütüncül değil, parçacı ve bencil yaklaşımlar şeklinde ağırlık kazanmaktadır. Mevcut yaklaşımlar (modernist yaklaşımlar) insan, bilgi,teknoloji, üretim, kar-yarar değerlerini örgütün yararlarına kullanmak şeklinde anlarken yeni paradigmada tüm bu unsurlar birlikte ve bütüncül bir yaklaşımla ahsen-i takvim üzere yaratılan insanın her iki dünyada huzur ve saadetine hizmet edecek şekilde değerlendirilmektedir.

Yeni paradigmanın temel tezi ve özeti varlık, bilgi ve değer birliğidir. Varlık, bilgi, değer bütünlüğü paradigması; bilgi ile ahlak arasındaki çatlağa bir itirazdır. Örneğin dünyanın ekonomik olarak güçlü ülkeleri bilgiye önemli ölçüde hakimdir, bu da bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bilgi ve güç haklılık duygusunu ortaya çıkarmamaktadır. Bir başka devletin askerleri kendilerini güçlü göstermek ve ispatlamak için daha güçsüz görünen toplumun açık ve perişan kalmasına seyirci olabilmektedir. Yani bilgi çokluğu ahlakı beslemesi gerekirken "ahlaksız bilgi" insanların mutluluğuna hizmet etmemektedir. Madde ve mana arasındaki bütünlük olmayınca ahlak çökmekte sadece bilgi ve teknoloji bir işe yaramamaktadır.

Varlık, bilgi, değer ilişkisi ve bütünlüğü bilgi ve ahlak arasındaki kopmaz bağa işaret eder, biri güçlendikçe diğeri de güçlenmeye başlar, biri zayıfladıkça, güç kaybettikçe diğeri de zayıf düşer. Al-

ternatif paradigmada varlık, bilgi, değer arasında kopmaz ilişki ve bağdan dolayı insana madde ve mana bütünü olarak bakılmakta, insan geçmişi, geleceği, düşüncesi, duygusu ve ahlakıyla bir bütün olarak ele alınmakta "yaratılan insan yaratandan ötürü" en güzel şekilde yaratılan olarak sevilmekte, insanın saadetine hizmet etmek yaratıcıya hizmet ve ibadet olarak değerlendirilmektedir.

Madde ve mana arasındaki bütünlük herşeye yansımakta, yasalar hukuku sağlamak için çıkarılmakta, şehir ve binaların mimarisi insana hizmet etmek üzere dizayn edilmekte, kurum ve kuruluşlar en mükemmel şekilde yaratılan insanın iki dünya mutluluğunu sağlamak için yapılanmaktadır.

Örneğin Külliye mimarisinde hem madde hem mana, hem bilgi hem ahlak, hem bu dünya hem ahiret birlikte düşünülerek bir köşede cami, diğer köşede medrese, diğer köşede hukukun tecellisi için mahkeme, başka bir köşede de imaret/barınma yeri şeklinde birlikte yapılanma dikkate alınmıştır.

Ahlakın görünür kılındığı bu tür yerlerde iyilik yapılarak huzur bulunmakta, böylece ruh temizliği ile mutluluğa, hemen yan taraftaki hamam inşaasıyla da beden temizliği sağlanmaktadır. Külliyenin daha dış tarafında ise ticaretin devamı ve güçlenmesi için hanlar ve dinlenme yerleri bulunmaktadır.

Cami, medrese ve imaret bütünlüğü ile mimaride birlik sağlanırken, varoluş, bilgi, aksiyon, ahlak ve epistemolojinin bütünlüğü ile de teorik toplumsal yapı inşaa edilmektedir.

Modern kültür sadece ahlaki bilgileri ezberletirken insanlığın değerler manzumesinde sürekli düşüşler yaşanmakta insanı gerçekten insan eden ve huzura götüren değerleri ve yaşantıyı ölüme terk etmektedir.

Tüketmekten, haz almaktan, bencilce sahip olmaktan ve daha çok istif etmekten başka hiçbir şeye önem vermeyen bir insan tipiyle karşı karşıyayız. Bu insan bencil tutkuları ve hırsları için vahşice saldırmaktan çekinmemektedir.

Pozitivist eğitim sistemlerinde insan sevgisine, ahlaki değerlere yer veriliyor, '*ancak niçin insanları seveceğim, niçin ahlaklı olacağım*?' sorularının cevabı verilmiyor. Bunun cevabı İslam/Doğu kaynaklarında ve varlık, bilgi, ahlak arasında bağ kuran düşüncelerde ve düşünürlerde görülmektedir.

Yerli Düşünürlerden Bazı Görüşler

Madde ve manaya bütüncül yaklaşan kadim bir perspektiften yeni bir paradigmayı formüle etmeye bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. Bunun sinyallerini veren geçmiş asırlarda da bugün de kalemi güçlü düşünürlerimiz vardır. Bazı görüşlere aşağıda yer verilmiştir (Akyüz, 1994).

Felsefe ve çeşitli bilimlerdeki bilgisinin ve görüşlerinin derinliği nedeniyle Aristo'dan sonra kendisine muallim-i sani (ikinci öğretmen) denen Farabi (870-950), yüzden fazla eser yazmıştır. Doğu toplumları ve dünya bu kaynaklardan ne ölçüde yararlanıyorlar? Türk eğitim tarihinde ilk kez doğrudan "eğitim bilimi" ne ilişkin görüşler ileri sürdüğü bilinen düşünür Farabi'dir. Eğitimin amacı, mutluluğu bulmak ve bireyi topluma yararlı hale getirmektir.

İbni Sina'ya Aristo ve Farabi'den sonra gelen "üçüncü öğretmen" anlamında *muallim-i salis* denmiştir. Ona göre insanlar fazilete değer vermiyorlar, karanlıklar içinde yuvarlanıp gidiyorlar. "*Zavallı insanlar ... Belki de zenginlik ve şöhrete de kavuşmuşlar... Fakat ahlak ve fazilete dayanmayan bir hayatın ne kıymeti vardır?*"

Balasagunlu Yusuf'un (Yusuf Has Hacip) *Kutadgu Bilig* (1069) adlı kitabı Türk eğitim tarihinde önemli bir yer tutar. "*Baba ço-*

cuğunu sıkı bir terbiye altında yetiştirirse, Annesi, babası bundan mutluluk duyar. Eğer onu sıkı terbiye ile yetiştirecek biri bulunmazsa, o çocuk heder olur, artık ondan ümidi kes".

Kaşgarlı Mahmut *Divan-ü Lügat-it Türk* adlı dev eseriyle, Türkçe'nin ilk lügatını düzenleyen ve onu öğreten olarak eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar. *"Oğlum sana fazilet, öğüt miras bırakıyorum, bilgin adam bularak onun tarafına bak."*

Mevlana Celaledin-i Rumi, eğitimin gücüne ve çevrenin etkisine inanır. Ona göre insan eğitilebilir bir varlıktır. Eğitimle hayvanların bile yetenekleri gelişir: "*İnsandan öküze, eşeğe bile ilim ve hüner geçer. İnsanın eğitim çabalarıyla yabani at rahvan olur, ayı oynar, keçi selam verir. İnsanın etkisiyle köpek bile, av, çoban ya da bekçi köpeği olur.*" Ona göre insan kendi kendini eğiterek hayvani ve şeytani yönlerinden arınabilir." Biz insanları bile eğitmekte zorlanıyoruz!

Yunus Emre der hoca, gerekse var bin Hacca,

Hepsinden iyice bir gönüle girmektir.

Yunus Emre'ye göre, öğrenim görmekten asıl amaç, insanın kendini tanıması, olgunlaşmasıdır. Okuyup da bu amaca ulaşamayanlar "kuru bir emek" harcamakla kalmışlardır:

İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir,

Çün kendini bilmedin, bu nice okumaktır?

Katip Çelebi'ye göre ders okutmak en üstün ibadettir. Öğretmen, iyi öğütler veren, soyu temiz bir insan olmalı, Tanrı'nın rızası için ve öğrencilerine doğru yolu göstermek için öğretim yapmalı, ücret istememelidir. Öğrencilerine karşı şefkatli olmalı, onları kötü ahlaktan uzaklaştırmalıdır.

Sözü, özüne uymalıdır.

Maraş'ta doğan ve İstanbul'da ölen Sümbülzade Vehbi (1809), İran'da elçilik ve çeşitli kentlerde kadılık görevlerinde bulunmuştur. Onun Türk Eğitim Tarihinde bir yer tutması, *Tuhte-i Vehbi*, *Nuhbe-i Vehbi* ve *Lütfiyye-i Vehbi* adlarındaki kitapları nedeniyledir.

"Okumaya yazıdan çok say et
Ki kalır nakışla cahil hattat"

Daha Yeni Düşünürlerden Bazıları

Sezai Karakoç

Karakoç medeniyetle ilgili şunları söyler: "*İnsanlığın var olduğu andan bu yana iki medeniyet çarpışmaktadır. İyinin medeniyeti ile kötünün medeniyeti. Doğru ile yanlışın, güzel ile çirkinin medeniyetleri. Tûba medeniyeti ile zakkûm medeniyeti. Bal ile zehir… bunların ayrılmasından, çarpışmasından doğan iki medeniyet.*"

"Batı Medeniyeti dediğimiz Avrupa Medeniyeti, Doğu'nun, hakikatin ve peygamberlerin medeniyeti olan İslâm Medeniyeti'nin karşısına dikilmişse, bu, insanlığın doğuşundan bugüne kadar gelen savaşın süreğinden başka bir şey değildir. Karakoç'un Ak Medeniyeti, İslam Medeniyeti, vahiy medeniyetidir. "*İslam has ismiyle de cins ismiyle de kitap medeniyetidir. Kitabın yolunda yürüyen insanın ve tarihin medeniyeti.*"

Necip Fazıl Kısakürek

Kısakürek Büyük Doğu toplumunu inşaa etmeyi hedeflemekte, bunun temel araçlarından biri olarak mektep ve külliye (Üniversite) kurumlarını çok önemsemekte, mektebi de aileden ve toplumsal diğer kurumlardan ayrı düşünmemektedir.

1. Mektebin varlık sebebi ve hedefinde İslam davası vardır.

2. Mekteb, davanın muhtaç olduğu yeni nesli ve dayanak nesli yetiştirmek için vardır.

Bizim Üniversitelerimizin talebesi, mukaddes davanın "yüceler kurultayı" makamına namzet idealist gencin bütün vasıflarına malik olmak mecburiyeti bakımından talebelik devresi içinde her türlü maddi ve manevi murakabe, nizam ve disiplin kıymetinin mihrakını teşkil edecek.

Ruh kökümüzden olmayan, eser ve şahsiyet sahibi olmayan, en küçük ahlaki zaafı olan üniversite profesörü olamaz. Üniversite profesörü, kendisini mücerret ve arayıcı ilim ve tefekküre hasretmiş büyük münevver örneği olduğu için başka hiçbir işle uğraşamaz. Büyük doğu külliyesinin cümle kapısında Allah sevgilisinin şu ölçüsü vardır: " *Bir günü bir gününe eş geçen hüsrandadır*" (Can, 2014).

M. Akif İnan'ın Modelliği

Mehmet Akif İnan ağabeyin ben hep örnekliğini gördüm. Burada birkaç tespit yaptım. Mesela o hayatının hiçbir sorununa bigane kalmayın mesajını verirdi ve gerçekten de öyleydi. O hem şairdi hem edebiyatçıydı ve hem de bir aksiyon adamıydı. Davet edildiği konferanslara genelde giderdi. En sonunda da sendikacı, şartlar öyle gerektirdiği için, oldu. Yani ben yine hatırlıyorum; dünyanın bütün nimetlerinden imkanlarından yararlanın ama dünyevileşmeyin derdi ve gerçekten ben onun böyle olduğunu gördüm, ev araba mal mülk yazlık peşinde planlar yaptığına hiç şahit olmadım.

Okuyun-araştırın derdi, ben onu hep okurken ve düşünce üretirken, yazarken gördüm. O hoşgörülü olun tüm insanları sevin, yaratılmışları yaratandan ötürü sevin mesajını verirdi. Bunu

bizzati davranışlarla gösterirdi. Dünyalık meseleler için etrafına kızdığını görmedim. Mesela haftada bir biraraya gelmemizi beklerdi, ben 1 ay sonra vardığımda mahcubiyet içinde görüştüğümde o kabahat bende yokmuş gibi bizi muhabbetle kucaklardı. O kimseyi kırmayın, eğitimci çok geniş yürekli, geniş hoşgörülü olması gerekir derken, bunu davranışlarında bizzat gösterirdi. Özetle Memur-Sen'in kurucusu Mehmet Akif İnan Ağabey söylediğini yaşayan, yaşadığını söyleyen örnek bir şahsiyetti, bu şahsiyetleri öğrencilerimize ve çocuklarımıza anlatmalıyız, anlatmakla kalmamalıyız, güzel insanların yaşadıkları güzellikleri yaşamalıyız ve yaşatmalıyız.

Türk Toplumu'nda yukarıdakiler gibi onlarca örnek şahsiyetten bahsedebiliriz. Müzakere süresinin sınırlılığı nedeniyle yukarıda birkaç düşünürümüzle ilgili birkaç anektota yer verdim.

Bazı Toplumlar Birincil Öz Kaynaklarını İhmal Ediyor

Ruhsuz, duygusuz, "neden"siz, "niçin"siz, gayesiz köksüz eğitim ve ahlak yaklaşımları insanları mutlu edememektedir.

Her toplumun kendileriyle ilgili, kökleri, temel gayeleri, duyguları mutluluk getiren ilişki dinamikleri vardır. Toplumların tinsel ve insani dinamiklerine dönmeleri, maddeci/köksüz değerlerden uzaklaşmaları onların da mutluluklarına katkılar getirecektir.

İslam toplumlarının da kendilerini mutlu etmeyen yaklaşımları sorgulayarak kendi köklerine, köklerindeki değerlere dönmeleri bütüncül olarak varlık-bilgi-ahlak ve aksiyon dengesini kurmaları gerekir.

İslam toplumlarının temel eğitim-ahlak ve aksiyon referanslarının başında Kuran-ı Kerim, Hz. Peygamberin öğretileri ve bu kaynaklardan ilham alan düşünürleri bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de el-Kalem, 68/4'de "*büyük bir ahlak üzere*" (olduğu bildirilen Hz. Muhammed (SAV), yine Kur'an'ın ifadesiyle "*alemlere rahmet olarak*" (el-Enbiyâ, 21/107) gönderilmiş ve insanlığa, kıyamete kadar model alacakları ilkeler ortaya koymuştur "*Andolsun ki Resûlullah'da sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı zikredenler için mükemmel bir örnek vardır*" (el-Ahzâb, 33/21) âyeti, Hz. Peygamber'in her konuda örnek alınacak bir model olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Kendisinden düşmanlarına karşı kötü dua, lanet, kin ve düşmanlığı belirtmeleri talebinde bulunanlara onun verdiği cevap, kendisinin bunlar için değil, rahmet peygamberi olarak gönderildiği şeklinde olmuştur.

Yüce Allah, "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neden sakındırdı ise ondan geri durun*" (el-Haşr, 59/7) buyurmak sureti ile de Resûlullah'a koşulsuz bağlanmanın onu model almanın gereğini vurgulamıştır. Kendisi de "*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*" (İbn Hanbel, Müsned, II, 381) buyurarak, gönderiliş amacını açıklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de alemlere rahmet olarak gönderildiği ifade edilen Hazreti Peygamberin hayatı, müminler hatta tüm insanlığın kurtuluşu ve huzuru için örnek ilke ve mesajlar içermektedir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın içinde yaşadığımız çağın, onun örnekliğine ve manevî önderliğine ihtiyacı olduğu görülür. Hassaten ona inananların da onun sevgisine, aşkına; onu okumaya, anlamaya ve yaşamaya ihtiyacı vardır.

İnsanlığın en büyük sorunu sevgi açlığıdır, örnek insan mahrumiyetidir. İslam toplumu, kendi peygamberini anlamaya, sevmeye, onu örnek almaya, onunla insanı ve kâinatı yorumlamaya her zamankinden daha fazla muhtaçtır. Yunus Emre'nin dilindeki aşk peygamberini, Mevlâna'nın dilindeki rahmet peygamberini, Ahmet Yesevî'nin dilindeki hikmet peygamberini, Hacı Bektaş Velî'nin dilindeki eşsiz baba ve insan peygamberini yeniden keşfetmeye ve bu keşfi toplumun bütün katmanlarına açmaya çalışmalıdır ona inananlar.

Eğitim ve Ahlakla İlgili Bazı Eylemler

"*Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim*" sözünün de ifade ettiği gibi çocuğun arkadaşlarının onun eğitiminde çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Anne ve babanın, çocukların ahlak sahibi bireyler olarak yetişmesinde çok önemli rolleri ve görevleri bulunmaktadır. Bu konuda Namık Kemal "*Ülkedeki Ahlak Bunalımının bir kaynağı da ana, babanın çocuk eğitiminde tuttukları yoldur*" diyerek, çocuklara verilecek eğitimin önemini vurgulamıştır.

Emile kitabının yazarı Jean Jacques Rousseau anne terbiyesi almadan büyümüş, "*Hayatımdaki bütün hatalarım, ana terbiyesi ve şefkati görmeyişimden geldi*" der.

Çocuğun gelişmekte olan kişiliği olumlu değerlerle yoğrulmalı ve ben değil biz duygusu gibi yüksek değerler telkin edilmelidir. Bunu da birinci derecede telkin eden annedir bunun için '*'Beşiği sallayan el, dünyaya hükmeder*" sözü boşuna söylenmemiştir.

İlk eğitimi zorunlu olarak üstlenen anne babanın çocuğa karşı tutumları tutarlı ve bilinçli olursa topluma karşı görevini yerine getirmiş olur. Bu manada Hz Ali'nin çok güzel bir pedagojik tespiti var: *Evlatlarınız sizin zamanınızdan başka bir zaman için yaratılmıştır. Dünya işlerinde onları yaşayacakları zaman dilimine göre hazırlayınız.*

Ailede Çocuğun Ahlak Eğitiminde Bazı İlkeler

Çocuklar gelişim özelliklerine göre eğitilmelidir.

Her yaşın kendine özgü gelişim özellikleri ve gelişim görevleri vardır. Her yaşın özelliklerinin ve görevlerinin anne ve babalar tarafından bilinmesi diğer eğitim alanlarında olduğu gibi ahlak

eğitiminde de çok önemlidir. Bu durumu bilmeyen anne babalar, gelişim çağlarındaki çocuğun, bazı davranışlarını, ahlaksızlık olarak görmektedir. Burada bilinmesi gereken, bu davranışların, o gelişim çağının doğal bir özelliği ve normal olduğudur.

* Aile ortamının bir eğitim ortamı olduğu unutulmamalıdır.

* Okuma öğüdü vermek isteyen anne ve babalar önce kendileri okumaya devam etmelidirler.

* Yalan, haset, iftira, dedikodunun kötülüğünden bahseden ailede bunlar asla yaşanmamalıdır.

* "Okuyun" sözlü mesajının yerine ailedeki büyüklerin temel kaynakları gerçekte okuyor olmasının en etkili bir yöntem (sözsüz mesajlar) olduğu unutulmamalıdır.

* Toplumun değerlerinin en etkili öğretildiği yerin aile ortamı olduğu unutulmamalıdır.

- Ailede iyi bir iletişim ortamı oluşturulmalıdır.
- Ahlak eğitimine olabildiğince erken başlanmalıdır.
- Dengeli bir disiplin sahibi olunmalıdır.
- Her konuda çocuğa iyi bir örnek ve model olunmalıdır.
- Çocuk okulda da, sokakta da incitilmeden takip edilmelidir.
- Aile bireyleri tutarlı, duyarlı ve birlikte hareket etmelidirler.

Yeni Paradigma Felsefesi ve Politikası

(Bazı Öneriler)

*Eğitim ve ahlakla ilgili mevcut yaklaşımları, anlayışları, yasaları ve uygulamaları kolayca dönüştürmek mümkün olmamakla beraber, içinde yaşanılan toplumun köklerinden kaynaklanan yeni eğitim yaklaşımlarının anlaşılması, planlanması, yapılandırılması ve uygulanması çalışmaları başlatılmalıdır.

*Bireylerin, toplumların, devletlerin ve sistemlerin dengeli olarak gelişmesine katkı sağlayacak her bilgi, teknoloji ve üretime açık olmakla beraber, bugüne kadar ihmal edilen, küçümsenen, dini/dini olmayan ayırımıyla yok farzedilen düşünce ve değerlerden eğitim ve ahlak sistemlerinde yararlanılmalıdır.

*Üniversiteden, okul öncesi eğitime, aile eğitimine, toplum katmanlarının eğitimine (hayat boyu eğitime) kadar her kademedeki eğitim ve öğretimimizde yeni bir paradigmanın felsefesi, politikası, ilkeleri ve uygulamaları yansıtılmalıdır.

*Medeniyetimizin temel kaynaklarının başında gelen Kur'an ve İslam peygamberinin öğretileri ile bunları birincil referans alarak fikir ve eser üreten düşünür ve bilginlerimizin görüş, öneri ve eserleri eğitim sistemimizin her kademe ve düzeyinde referans kaynakları olarak kabul edilmelidir.

*Eğitim sistemi ve öğretmen yetiştirme sistemi temelden ele alınmalı, medeniyetimizin temel referansları ilkeleri ve önerileri, eğitim, öğretim sistemleri, bunun içerisinde de öğretmen yetiştirme sistemlerine işlenmelidir.

* Hayat boyu eğitim, herkesin eğitimi, aile eğitimi temel unsurlar olarak düşünülmeli, ruh köklerimizin referansları bu düzeylerde de dikkate alınmalı ve hayata geçirilmelidir.

* Mezun olan mühendis, doktor, öğretmen her meslek erbabı, kendi mesleğinin gereklerini bildiği gibi, kendi öz kaynaklmarının terminolojisine ve temel bilgilerine de sahip olmalıdır.

* Branşı ve mesleği ne olursa olsun, öğrencilerimizin ve mezunlarımızın doğunun ve batının temel kaynaklarını okumaları temin edilmeli, Sokrates, Platon, Kant, Hegel, Kohlberg, John Dewey vb.'i öğrendiği gibi, Farabi'yi, İbn-i Sina'yı, Hacı Bektaş-ı Veli'yi, M. Akif Ersoy'u, N. Fazıl Kısakürek'i, Nurettin Topçu'yu, Sezai Karakoç'u, M. Akif İnan'ı vb. de bilmelerinin ve tanımalarının eğitim alt yapısı hazırlanmalıdır.

* Bireyler, hassaten eğitim görenler, dini ve dini olmayan, modern ve post modern ayırımı yapmadan "ilim mü'minin kaybolmuş malıdır" anlayışıyla dünyanın ürettiği her fikir ve teknolojik ve kültürel üretimlerden yararlanabilmelidir.

* Her toplumun dini/dini olmayan referansları olduğu gibi İslam toplumlarının da vardır. İslam toplumları, öğreticileri ve öğrencileri kendi değer ve kaynaklarından, bunları izah eden fikir ve ilim adamlarının söz ve yaşayışlarından, düşünür ve ilim adamlarının üretim ve önerilerinden de eğitim, üretim ve ahlak sistemlerinde yararlanmalıdırlar.

* Sözü ve özüyle model olamayan öğretim elemanı, öğretmen ve eğitim yöneticisinin eğitim sisteminde görevini sürdürmesinin insan yetiştirmediki sakıncaları göz önünde bulundurulmalı, söylediklerini aynı zamanda yaşayan önderlerin önde olmasının önlemleri alınmalıdır.

* "*Yaratılanı severiz yaratandan ötürü*" prensibi eğitimin her kademesinde temel değerler arasında yerini almalıdır.

Yararlanılan Bazı Kaynakları

Akyüz, Yahya, (1994). Türk Eğitim Tarihi. İstanbul. Kültür Koleji Yayınları

Can, Niyazi (2008). "Gençlik Sorunlarında Medyanın Etkisi". Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3(2), 62-76.

Can, Niyazi (2014). "Necip Fazıl'a Göre Eğitim", Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu (23-25 Mayıs 2013), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

İslamoğlu, Korkmaz (2014) Çocuğumuzun Ahlaki Gelişimi Bizim Elimizde, http://blog.milliyet.com.tr/pdregitim

Kuran-Kerim Meali (2010) Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı

Öztürk, Hüseyin (1991). Türk Ailesinde Geleneksel **Ahlak Telakkileri.** Aile Ansiklopedisi, Cilt III, **Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.**

Prof. Dr. Mustafa Solak

Çok değerli Niyazi Can hocama teşekkür ediyorum hem konuşma hem de müzakereci hocamızı büyük bir gayretle dinledik. Eğitimin kısaca tanımlamasını yaptılar. Yaşama ve davranış biçimini değişim ve dönüşüm sürecine ilişkin temel bilgiler verdiler. Özellikle referans noktasında ahlak eğitiminde rol model referansa ilişkin ana başlıklar özetlendi. Bunların taklit özdeşleşme, tahkik referans sosyal ortam, yazılı görsel medya yürürlükte olan eğitim modelleri genetik kod ve buna biraz belki unutulan akıl ve ruh sağlığı ile usul dememiz gerekirdi. Çünkü sağlığımız olmadan bunların çoğu havada kalır. Sağlığımıza da eğitimini etkileyen minör genlerdir. Minör genler zeka gibi, boy uzunluğu gibi bir takım özellikleri gibi birtakım özellikleri diyabete yakalanma gibi çok küçük genlerin birlikte etkileşimiyle ortaya çıkan karakterler olarak ortaya konur. İlla hastalıkla değil zeka bunlardan biri.

Buna sayın hocam genetik kod dedi, doğru söyledi eğer sizde bazı minör genler sayı olarak az ise, mutasyona uğramışsa anne babadan aldığınız genlerin durumuna göre siz doğduktan sonra bazı karakterlerin belli bir düzeye gelip gelmeyeceği de bellidir.

Baştan itibaren ön görülür o nedenle genetik kodlar eğitimin ayrı bir parçasıdır. Bugüne kadar çok fazla belki irdelenmemiş, belki de ortamını bulmamıştır ama diyelim ki biz şöyle tarif ediyoruz iyi bir hekimi. Öngörülen tıp eğitimi diş hekimliği eğitimi eczacılık ve hemşirelik programında çekirdek eğitim programındaki öngörülen bilgi beceri, tutum ve davranış açısından donanımlı insanlar. Bizde burada diyoruz ki bugünkü oturumunda ahlak eğitiminde rol modeli tanımladığımızda bir de model için alınacak olan kriterleri biraz detaylandırmak gerekir.

Her iki değerli konuşmacımız belli açılardan baktı ama biraz daha somutlaştırılmasını müşahhas hale gelmesinde fayda var kanaatimi arz ediyorum. Şimdi ben özellikle çocuklarımızın bir çocuğun 24 saat irdelenmesini istiyorum. Bir öğrencinin bir saati ve bir asistanın 24 saatini ya da toplumda sosyal ortamda olan bireyin 24 saatini bugüne kadar kim ne kadar irdeledi, inceledi bilmiyorum.

Genellikle teori konuşuluyor. Biz sağlık açısından hem de sağlığın uygulayıcılığı açısından bunları çok önemsemeye başladık, ciddi ve uzun olduğunu gördük. Peki çocuğumuz eğitimi noktasında belli bir model üzerinde gidilecek. Bir 24 saatine baktığımız zaman biz toplum olarak öğretim üyeleri olarak yöneticiler olarak modeller önerdik mi? Sadece geçmişten bazı bilgileri söylüyoruz doğru. Şimdi herkes kendi çocuklarını evladını bir gözden geçirsin bir tabloya baksın.

Ben de bir akademisyenim, öğretim üyesiyim. Ama bir taraftan da sosyal yönü de öne çıkan, tıbbi genetikle ilgilenen, kitapları olan yayınları olan bir hocayım.

Tespitlerimizi gördüğün için arz ediyorum. Sözü uzatmayacağım. Herkesi bunu düşünmeye davet ediyorum. Tekrar ediyorum; bir öğrencinin, bir çocuğun, kız veya erkek, durumlar biraz farklı ve asistanın 24 saatini dikkate alarak bu tanımlamaları nasıl yapmalıyız. Bize bir hastada deniliyor ki, çok özel söylüyorum 8 saat, 6 saat yaptığınız tedavide üç öğün yemek yediniz, kalan sürede de hastanın iyice iyileşmesi ve topluma kazandırılması için neler olmalı? Eğitimli bir genç kızın, eğitimli bir delikanlı öğrencinin, algı eğitim süreçlerine göre elimizde örneklemenin çok az olduğunu görüyoruz. Ya da bizler biraz daha kendimizi eksik görüyoruz. Bunların biraz tartışılması kamuoyuyla paylaşılması örnekler verilmesinden yanayım. Uzatmayacağım soru faslına geçeceğim

Soru-Cevap Faslı

Bir Katılımcı Soru:

İnsanı tanımlarken değişimden bahsettiniz. Asır süresinde Allah Teala zamana yemin ediyor ve zamanı şahit tutuyor. İnsanların hüsranda olduğunu bu hüsrandan çıkabilmesi için belli şartların olduğunu ileri sürüyor. İman etmenin imanın da yeterli olmayacağını bunun yanında salih amel işlemenin ve bunun yanında da sabrı ve hakkı tavsiye etmeyi şart olarak ileri sürüyor. Bunun yanı sıra hadis-i şerifte helaller bellidir, haramlar da bellidir ama bu ikisi arasında muğlak olan şeyler vardır, buyuruluyor. Bunlardan uzak durması ön plana çıkarılıyor ama biz hayatımıza baktığımız zaman doğruları hep yaptığımızı söylüyoruz hep doğruları anlatıyoruz, doğrusu Türküz, çalışkanız hiç mangalda kül bırakmıyoruz ama eylemine geldiği zaman maalesef birbiriyle örtüşmüyor. Bizim eylemlerimiz ve söylemlerimiz arasındaki bu değişimi yani bir değişim oluyor ama istediğimiz şekilde bir değişim değil bu değişimi nasıl açıklıyorsunuz?

Cevap: Prof. Dr. M. Bahaddin Acat

Yani tebliğin geri kalan kısmı yarım kaldı önce onu söyleyeyim. Kusura bakmayın mesele birkaç boyutlu mesele olduğu için ahlak, eğitim ve rol model bir arada olduğu için yarım kaldı ama dediğiniz noktada inandıklarımızla yaptıklarımızın bir olması gerekiyor. Eğitim sistemimizin bizim inandıklarınızla bizim yaptıklarımız arasında yapmamız gerekenler arasında duvar ördü. Bu yüzden eğitim sistemi başarılı oldu dedim. İşte oraya gelecekti asıl bir duvar ördü ve bu duvar yüzünden bizim inandıklarımız duvarın bir tarafında kaldı yapmamız gerekenler bir tarafta kaldı bu yüzden yaptıklarımız malesef dediğiniz gibi istenen noktaya varmıyor. Devamı dediğim gibi tebliğler basılacak orda okursanız tam da oraya gelecek niye böyle sorusunun cevabını göreceğiz.

Soru: Bir Katılımcı

Rol modellikte Nazif Gürdoğan hocamızın 'Görünmeyen Üniversite' dediği tekkeleri görmezden mi geliyoruz? Yani şimdi bizim örgün eğitim dediğimiz eğitimin insanları ne kadar yönlendirdiği belli. Yani burada Ahmet Yesevi diyoruz, Hacı Bayramı Veli ediyoruz, Şaban-ı Veli diyoruz da onların toplumumuzdaki tesirlerini görmezden mi geliyoruz? Yani eğitimde rol model dediğimiz eğitim, çocuk belirli bir yaşa geldikten sonra bitiyor mu? Yani ömür boyu eğitim dediğimiz şey nedir?

Cevap: Prof. Dr. M. Bahaddin Acat

Dediğim gibi diğer kısmında o da vardı. Bizim anlam dünyamızda mana dünyamızda bu modelleri çokça var. Hakikaten bunun örneklerini çoğaltabiliriz ve toplumda da karşılığı var. Sorun şu; eğitim yaşamı çok uzuyor, yani 3 yaşından itibaren çocuklarımız artık okula gidiyorlar ve 25 yaşında 26 yaşında bu seküler yapı

içerisinde devam ediyor. Bu yüzden artık o geleneksel yapı, geleneksel getirdiğimiz rol modeller çocuklarımızın tanışma şansı kalmadı. Bitmiş durumda ve bu yüzden de onların etkisi azalıyor ve kendimize gelmemiz gerekiyor. Kurduğumuz o büyük binalar okullar bizim medeniyetimizin sonu mu, diye belki bakmak ve sorgulamak gerektiğini söylüyorum son sözüm oydu. Tebliğin sonu, son cümlesi oydu. Eğitim sürelerinin bu kadar uzadığı bu zamanda kurulan bu binalar bu yapılar acaba medeniyetimize mi hizmet ediyor ya da başka bir şeye mi hizmet ediyor ona bakmamız gerekiyor.

Prof. Dr. Mustafa Solak:

Ben hiç zaman kaybetmeden hemen Yusuf Kaplan hocaya mikrofonu bırakıyorum. Buyrunuz hocam.

Yusuf Kaplan'ın Konuşması

(Yeni Şafak Gazetesi Yazarı)

Bismillahirrahmanirrahim

4 hocama teşekkür ederim. Değerli hazirun, hepinizi saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum. Nereden başlayayım şimdi? Şöyle bir cümle kurayım: Düşünürler, şimdide ve burada yaşamazlar. Gelecekte yaşarlar. Aslında bir düşünürden alıntı yapmak için bunu cümleyi kurdum. Yani bir şekilde entelektüel ve akademisyenle benim sorunum var hocam. Yani o yüzden biraz daha mütefekkir-düşünür, üzerinden gidebiliriz diye düşünüyorum. Şimdi entelektüeller çağın çocuğudur. Ama çocuktur. Ağlar, mamasını verirsiniz ağzına, susar. Akademisyenlerin tuzu kurudur. Çok özür diliyorum, bu bir tespit, bir dünyanın içinden geçtiğimiz dünyanın kurucuları bunlar. Tuzu kurudur, dünya yıkılsa kılı kıpırdamaz, işine bakar. Şimdi aslında bu kadar basit değil tabi bu hikaye. Şimdi düşünür dediğim kişi aslında biraz ârif, hakîm şahsiyetlerini ihata eden, mütefekkir daha çok kişi. Bu insanlar, çağlarının çocuğudur ama sadece çağlarında yaşamazlar, çağlarını yaşamazlar. Çağları aşan ve çağ açan bir düzlemde bütün yolculukları yaparlar, derin nefes alırlar ve derin nefes üflerler.

Şimdi, sözünü edeceğim kişi bütün söylediğim şeyleri özetleyecek aslında. Alman Filozof Heidegger, çağımızın en büyük düşünürü. İşçinin çocuğu, bugün burada konuşacağımız üç temel sorunu özetleyecek çok güzel bir cümle kuruyor diyor ki kamera izleyiciye yöneltilmiş bir silah diyor. Hocam biraz önce haklı olarak hep teorik konuşuyoruz pek fazla pratik konuşmuyoruz serzenişinde bulundu, ben de henüz teori konuşmadığımızı düşünüyorum.

Yani böyle bir sorunumuz var. Bunun nedenleri de aslında bu cümle, bu cümle üzerinden kuracağım cümleler, özetler diye düşünüyorum. Birincisi şu, 3 sorun, eğitim medya ve ahlak. Şimdi bu üç sorunda bedel meselesidir. Yani sadece eğitime bakarak biz eğitimi çözemeyiz. Ahlaktan ne anlıyoruz o da epeyce tartışmalı. Kafamız bu konuda çok fazla karışık. Medyayı da anlamadığımızı düşünüyorum açıkçası, yani dolayısıyla bunların aslında hem medyanın hem ahlak meselesinin hem de eğitim meselesinin birbirinden kopmaz bir bütünün parçaları olduğunu düşünüyorum.

Yani o medeniyet fikrinin, medeniyet tasavvurunun, medeniyet idrakinin bir şekilde kendilerine özgü yansımalarından, yansıma biçimlerinden bahsetmiş oluyoruz. Yani varoluşsal sorunlardan bahsetmiş oluyoruz. Yani biz eğitimden bahsederken temel varoluşsal bir sorundan bahsetmiş oluyoruz. Medyadan bahsederken temel varoluşsal bir sorundan bahsediyoruz. Ahlaktan bahsederken de bunu söylemeye fazla gerek yok aslında.

Şimdi bu varoluşsal sonun meselesinin altını çiziyorum. Açıkçası bütün bu sorunlara bakarken bakış açımız, bizim bakış açımız değil, biz yoğuz burada.

İnsanlık tarihi son üç yüz yıla kadar burada, merkezinde bizim bulunduğumuz coğrafyada, bizim medeniyet coğrafyamızda,

Asya'nın Afrika'nın ve Avrupa'nın kesişme noktasında, Balkanlar Kafkaslar ve Orta Doğu'da yapıldı. Osmanlı coğrafyasında yapıldı. İnsanlık tarihinin son 300 yıllık kararı burada yapıldı, son 300 yıldan itibaren burada yapamıyoruz ama buradan yapılıyor.

Yani biz burada olmadığımız için buradan yapılıyor, buradan tarihi yapan aktörler çekip gitmiş olsalar tarihi yapabilirler mi? Hayır denesinler yani! Amerika buradan çekip gitmiş olsunlar, veya Avrupalılar buradan çekip gitmiş olsunlar, yapamazlar.

En somut örneğe, geçen Mali'de, enteresan bir şeye tanık oldum yani teorik meselelerle ilgilenmenin aynı zamanda gezerken tozarken kazandırdığı teorik şeyi sınamak imkanı var. Paris'in elektriğinin %80'i Mali'den geliyor. Yani Mali düğmeye bassa Paris karanlıkta kalacak. Yani o yüzden vahşice saldırdı Fransızlar.

Şimdi benim buradan geleceğim nokta şu: Açıkçası ben içinde yaşadığımız çağı bizim çağrımızın kurmadığı bir çağ olarak düşünürsek bir ağ olarak görebiliriz. Yani bu çağı biz kurmadık, bu açıkça ortada, ortada. Bu rezalet bir mekanda olmazdı mesela bu kadar ruhsuz bunaltıcı ve boğucu bir mekanda olmaz. Herhalde, yani sonuçta, bizim kendi dünyamız kendi evini kendi mekanlarını kurardı. Fakat sorun şu; burada bir paradoks var, çok enteresan bir paradoks bizim çağrımız var. Bildiğimiz bir şeylere inanıyoruz aslında. Sorun çağrının çağını kurmaması sorunu.

Yani bir taraftan bir çağrıdan bahsediyoruz ama öbür taraftan çağrımızın çağrılık olmadığından bahsediyoruz. Büyük bir paradoks, inanılmaz bir varoluşsal paradoks, çıldırtır insanı aslında. O zaman iki soru çıkıyor karşımıza. Birincisi şu; ya çağrıda sorun var ya da bizde. Bu çağrının muhataplarında yani dilimizde, yerimizde ve günümüzde açıkçası, dilimizde, nasıl bir dile sahibiz? Müslümanca bir dille, Müslümanca bir idrakle, Müslümanca bir zevkle, Müslümanca bir beyinle, Müslümanca bir estetiğe

sahip olan, algısı olan insanlar mıyız? Hayır. Müslümanca bir bakış açısı duyarlılığına mı sahibiz? Hayır. Yani, dolayısıyla dilde bir sorun var. Durduğunuz yer gördüğümüz şeyi belirler. Şimdi bizim durduğumuz yer neresi? Nerede durduklarını bilemeyenler, nereye, neyle ve nasıl gitmeleri gerektiğini de bilemezler. Yer, anlamı belirler, yani dolayısıyla bu yer meselesinde de sorun yaşıyoruz. Mesela şöyle bir cümle kuralım: Batı neresi, İslam nereye düşer? Bunun tersi bir cümle kuralım: Sorulu bir cümle; İslam neresi, Batı nereye düşer? Yani bu iki cümle aslında bizim durduğumuz yeri ele veriyor. Dikkatle bakarsanız, birinde özneleşiyoruz, diğerinde nesneleşiyoruz. Şimdi, buradan geleceğim nokta şu, bütün söylediklerimi şöyle özetleyeyim: Çağrısı çağını kuramayan bir çağın varlığından söz edilemez. Çağrısı çağını kuramayan bir çağrının varlığından söz edilemez. Yani dolayısıyla bu dil meselesi, yer meselesi üçüncü olarak da yön meselesi benim bu kavramlarla ifade ettiğim şey İslam'ın hakikat tasavvuru. Yani ilmel yakîn, yakin hakkal yakin. Sünnet-i Seniyye'nin bizzatihi kendisi. Akval süreci, efal süreci ve dolayısıyla ahval süreci: Dil. Burada dolayısıyla bir medeniyet tasavvurundan bahsetmiş oluyorum. Medeniyetle uygarlık hiç alakası olmayan şeylerdir. Batı, medeniyet değildir. Batı'ya medeniyet diyemeyiz. Uygarlık zaten Cemil Meriç bu konuda güzel bir cümle kurdu: Sözlükten çıkarılması gereken uyduruk bir sözcük, konuşmaya gerek yok fazla. Uygarlık, sivilizasyon (civilization) aslında sadece yatay düzlemde var olan bir tecrübenin adı. Yani bakan tecrübeyle açıklayacak bir şey. Yani, Girit'ten itibaren Romalılar, Amerikalılar, Avrupalılar tecrübeleri açıklayan bir şey. Sadece afakta var olan bir şey, yatay düzlemde var olan bir şey, kabuk bu aslında. Fizik gerçekliğin eksen alındığı bir dünya, fizik ötesi bir gerçekliğin imha edildiği bir dünya. Bunun zıttı da aslında kadim bedenin tecrübeleri.

Madem girdik burada bu morfolojiyi iletmiş olayım, medeniyet morfolojisi. Biz Batı, Doğu diye yuvarlıyoruz, böyle bir şey yok.

Ben bir coğrafya terimi değilim, Batı kendisini coğrafya terimiyle tanımlıyor çünkü o beraber oraya gelecek, kaçınılmaz olarak tanımlıyor. Yani kadim medeniyet tecrübeleri, burda da fizik ötesi gerçekliğin ihmal edilmesi söz konusu. Şimdi yani ikisinin aslında İslam'ın denge dini olması, denge tecrübesi, varoluş alanı olması biraz da bundan kaynaklanıyor.

Endülüs dikey ekseni, afak yatay ekseni veriyor. Dolayısıyla Mekke süreci çağrının kurulduğu süreçtir, Medine süreci çağrının çağını kurduğu yer, Mekke'de değil dolayısıyla Müslüman idraki, Müslüman şahsiyeti Medine'de inşa ediliyor. Medine'de yerini buluyor. Bunun ikisinin toplamı medeniyeti veriyor bize. İkisinin toplamı, matematik işlemi önemsiyorum: Müslüman'ın zihni analitik işlemez. Analitik analizle tahlil zıt kavramlardır. Analizde atomlar üzerinde yoğunlaşırsınız, dolayısıyla lous kökünden gelir. İngilizcede lous bitirmek demektir. Dolayısıyla o atomların içinde yok olursunuz, kaos hakimdir çünkü, kozmoz fikri yoktur. Tahlil de halelen kökünden gelir. Orada bütünden yola çıkarak, parçalar üzerinde yoğunlaşırsınız ama sürekli bir bütün fikri üzerinden zihninizi işletirsiniz.

Gazali, Vasil Kuts'da bir soru sorar. Burada konuya girecem, çok özür diliyorum. Der ki: 'Akıl nedir, nefs nedir, ruh nedir, sır nedir?' Biz, Müslüman olduğumuzu söylüyoruz ama kesinlikle bu sorunun cevabını bilmiyoruz. Yani Müslüman'ın zihninin nasıl iğdiş edildiğini buradan anlayabilirsiniz. Gazali'nin verdiği cevap, manyakça bir cevap, adamı çıldırtan bir cevap. Diyor ki: 'Akıl kimi zaman nefstir, kimi zaman ruhtur, kimi zaman sırdır.' Burada Hicabi Kırlangıç hocam var. Eminim hocamı kışkırtıyor bu cevap şimdi. Yani nefs kimi zaman akıldır, kimi zaman ruhtur, kimi zaman sırdır. Bu birbirine dönüşen bir şeyden bahsetmiş oluyoruz. Şimdi benim geleceğim nokta şu; bir cahil

körleşmesi yaşıyoruz. Tarihte, daha önceki dönemlerde yaşanmayan bir semantik intihar. Tek bir zait kastın, bütün insanlığın zait kastına dönüşmüş olması. Tek bizzat kastın, tek bir zaman algısının, bütün insanlığın zait kastına dönüşmesi. Tek bir duyma biçiminin, düşünme biçiminin, var olma biçiminin, beğeni biçiminin bütün insanlığın duyma biçimine, düşünme biçimine, zevk biçimine dönüşmesi.

Cahil körleşmesi iki şekilde tezahür ediyor. 1: Bütün insanlığın Batı'ya mahkumiyeti. 2: Bütün insanlığın kendinden mahrumiyeti. Bütün insanlığın Batıya mahkumiyeti, bütün insanlığın kendinden mahrumiyetidir. Bugün varoluşsal felaket burada, bugün bütün insanlığın ortaya koyduğu birikim, oluşuma ulaşabilecek durumdayız ama İslam da dahil hiçbirini neyse o olarak algılayabilecek, anlayabilecek kavrayabilecek durumda değiliz. Tam bir pornografi çağında yaşıyoruz. Pornografi algı kapılarının kapanmasıdır. Pornografiden kastettiğim şey bu. Yani dolayısıyla nereye gidiyoruz, şûraya geliyoruz. Batı uygarlığı, medya uygarlığıdır. Yani aslında biz eğitimi medyayı ve dolayısıyla ahlakı konuşurken batı uygarlığını konuşmuş oluyoruz, çağı konuşmuş oluyoruz.

(Sayın Yusuf Kaplan'ın konuşma metni kısaltılarak aktarılmıştır.)

Prof. Dr. Mustafa Solak:

Şimdi mikrofonu müzakerecimiz sayın Yaşar Uğurlu beye bırakıyorum.

Yusuf Kaplan'ın Bildirisinin Müzakeresi

Dr. Yaşar Uğurlu

(Psikolog Danışman / Eğitimci)

"Ahlak Eğitiminde Rol Model Medyadan Ahlaka Rol Model Çıkar mı?"

Tespitler – Arayışlar ve Yeni Türkiye

Bağlam

Hz. Ali Efendimiz, "*Çocuklarınızı kendi yaşadığınız zamana göre değil, onların yaşayacakları zamana göre yetiştirin*" derken,

MÖ 400´lü yıllarda yaşamış olan Eflatun da, "*Çocuklara, babalarının yeteneklerine göre değil, kendi beceri ve yeteneklerine göre meslek bulmak gerekir*" demektedir.

Giriş

Son yirmi beş yılda yaşanan internet devrimi bir virüs gibi biyo-psiko-sosyal yaşamımızı derinden sarmış durumdadır. Televiz-

yonun etkilerini yeterince araştırmamışken yeni medya ekranları ile kendimizden geçiyoruz. "Ne isterseniz elinizin altında", hız ve haz denkleminde çılgınlıklarla hepimiz kuşatılmış durumdayız. Denebilir ki; günümüzde okulların ve ailelerin en büyük rakibi medyadır. Buna karşın, ne yazık ki, bir medya politikamız da bulunmamaktadır. Bu nedenle müzakere edilen konu son derece önemlidir.

Aslında bu arayışları kadim bir tartışmanın tersine döndürülmüş hali olarak ele almak mümkündür. Son üç asırdır süren toplumsal çalkantıların başat konularını, dün kaybedersek geri dönülmez felaketler yaşarız babında savunurken, bugün zararın neresinden dönersek kardır, yaklaşımı ile neyimiz var neyimiz yok envanterini yapar halde kendimizi buluyoruz. Toplumun büyük oranda yaşadığı bu hal karşısında sadece savunma psikolojisi ile davranılması ya da tersine bir retorik krizi içinde yaşamın sürdürmesiher anlamda teslimiyet manasına gelmektedir.

Bu bağlamda konuyu ele alırken, birkaç sorunun tartışmanın merkezine alınmasının gerekli olduğuna inanıyoruz. Bunlar:

1- Medyanın rolü, toplumsal varlık nedeni, sosyal anlamı ve bireysel toplumsal; sosyal kurumlara yapılara; –aileye, okula, sokağa, köye, değerlere, geleneklere etkisi nelerdir?

2- Ahlaki zemin yani hangi ahlak anlayışına göre; Kapitalist, Seküler, Marksist, Protestan, İslami tartışmalar ele alınacaktır?

3- Model arayışı, aranan nedir, şikayet nereden ve nedendir? (mevcut durum, olması gerekenler ve öneriler)

4- Kimi kim için konuşuyor ve değerlendiriyoruz? (hedef kitlelerin durumu)

5- Talep kimden geliyor? (halktan, yöneticilerden, karar alıcılardan veya entelektüellerden)

6- Yerel ve evrensel referanslara göre, ahlak ve etik bağlam nasıl ilişkilendirilecektir?

Kafalarımız karışık ancak arayışımızda bir o kadar anlamlı.

Medyatik İlişkiler Süreci/Sorunu

Görsel, işitsel ve yazılı basının daha genel bir ifade ile medyanın yani iletişim/bilgi ortamlarının çeşitliliği ve yaygınlığı her yıl hatta her gün artarak kendisine yeni kitleler/kuşaklar bulmaktadır.

Günümüzde her medya kullanıcısını/tüketicisini aynı zamanda bir medya üreticisi yani suç ortağı haline getirmek medyanın en büyük hedefi/zevki haline gelmiş durumdadır.

Görsel, işitsel medyanın her dönemde ana hedef kitlesi kadınlar, çocuklar ve gençler olmuştur. Bu seçim son derece anlamlıdır ve üzerinde çalışılma yapılması gereken de bir konudur. Medya çalışmalarında tesadüfler yoktur. Konular, hedef kitle, zamanlama ve varılması gereken amaçlar önceden belirlenir. Her çalışmada iletilecek mesaj açık ya da gizli mutlaka muhataplarına iletilir ve etkisi ölçülür, davranışların hangi sıklıkla ve tonda/renkte pekiştirileceği de bilinir. Bu yolla iletiler yani mesajlar davranış değişikliği için elverişli hale getirilmiş olur. Bir öğretmen gibi konular en ince detaylarına kadar çalışılır. Bu minvalde yüzyıllarca geriye giden medya mantığını aşağıdaki örnekte de görmek şaşırtıcı olmasa gerek.

Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* çalışmasında Tanzimat romanlarında görülen ortak noktanın "baba yokluğu" olduğuna işaret eder. "Baba yokluğu"; otorite yoksunluğu, toplumda meydana gelen irade zayıflığı anlamına gelir. Tanzimatçılar buna "baba yokluğu" demez. Onların derdi Osmanlı'nın nasıl modernleşeceğidir. Baba yokluğundan

söz edildiğine göre Tanzimatçılar için toplum, yetiştirilmesi gereken bir çocuktur. Tanzimatçılar bu yüzden bir nevi "babalığa" soyunurken, her anlamda toplumun "öğretmeni" olma rolünü de üstlenmiş olurlar. Üslupları üstten, müdahaleci ve yol göstericidir. Neden böyle davranılır? Çünkü Osmanlı toplumu 19. yy. yeni bir epistemolojiyle (bilgi edinme yöntemi) karşı karşıyadır. Daha önce dini (aprioristik, mutlakçı) epistemolojiyle hareket eden toplum, şimdi pozitivist (ampirik, deneysel) bir epistemolojiyi denemektedir. Bu temel bir çatışmaya yol açar (akt. Yalçınova Ö., raillife, Kasım 2014).

Bugün tartıştığımız meselenin kaynağını da bu temel tercihlerde aramak gerekir. Sayın Yusuf Kaplan, bu temel tercihlere ilişkin ve medyanın ne yapmak istediğine ilişkin çok güzel bir teorik çerçeve çizdiler. Bu yaklaşımı anlamlı buluyoruz. Hatta kendimizi bir zaman tünelinde hissettik. 1960'lı, 1970'li, 1980'li ve 1990'lı yıllarda yürütülen tartışmaların o sıcak ve samimi havası ile konuşması haklı olarak dinleyicilerde de olumlu yankı oluşturdu ve alkışlandı.

Ne var ki, ahlak, eğitim ve medya konuları ele alınırken 1990 öncesi ve sonrası ayırımı yapılmazsa ne medya konusu ne eğitim konusu ne de hızlanan sosyal değişimin yol açtığı meseleler anlaşılamaz. Aslına bakılırsa bizim kültür olarak, medeniyet olarak medya ile imtihanımız üç asırlık bir geçmişe sahiptir. Medeniyetimizin gerileme ve yıkılma dönemleri ile medyanın gelişmesi ve bugünlere gelişi ters orantılı olmuştur.

Sadece bizde değil neredeyse tüm dünyada egemen olan yeni üretim/tüketim tarzı, amaçları doğrultusunda kendi araçlarını ve içeriklerini de üretmiştir/üretmektedir. Üretilen teknoloji ve enformasyon (her türlü iletişim araçları) hepimizin, özelliklede kadınların, çocukların ve gençlerin eğlencesi, bilgi kaynağı, en önemli öğrenme ve eğitim aracı haline gelmiş durumdadır. De-

nebilir ki günümüzde medya "çocuklarımızı eğitmede ve sosyalleştirmede" en etkili araçlara ve içeriklere sahiptir.

Kapitalist anlayışın hedefi, toplumların -değerlere dayalı- maddi/manevi temel tercihlerini kökten değiştirmektir. 1990'lardan sonra yeni bir biçim alan küresel kapitalizm her bireye tek tek ulaşarak; kişide var olan haz duygusu ile oynamaya ve bireyleri bu yolla elde etmeye, dolayısı ile toplumların tüketim alışkanlıklarını değiştirerek kendisine bağımlı kuşaklar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu süreçte en etkili silah olarak da medya kullanılmaktadır.

Medya -google etkisi ya da ekran- bağımlılığı; toplumların ilgilerini/ilişkilerini son derece farklılaştırmış ve birbirini anlamayan toplumsal kuşakların oluşmasına yol açmıştır. Medya etkisini ele alırken; televizyon veya İnternet içeriklerini üretilirken ve tüketilirken ya da bunlar hakkında değerlendirme yaparken izleyicilerin genel profili hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Toplum – çocuk, genç, kadın, yetişkin- olarak medyayı nasıl, neden, niçin, ne amaçla, hangi sürelerde ve hızla kullanıyoruz? Velhasıl medya mı bizi, biz mi medyayı tüketiyoruz?

En Medyatik Nesil Hangisi?

Toplumu oluşturan kitlelerin yaşam deneyimlerinden kaynaklanan ve sosyal değişimin izlerini taşıyan kuşaklarınn farklılaşan nitelikleri; iş yaşamına, teknolojiye ve hatta hayata uyum sağlamalarını da etkilemektedir. Burada toplumu kabaca; yokluk kuşağı, ilk sanayileşme kuşağı, X, Y ve Z nesilleri olarak ayırmak ve özelliklerini kısaca ele almak son derece öğretici olacaktır. Ayrıca 2008 nüfus sayımına göre her kuşağın toplumsal dağılımını görmek de izlenen politikaları anlamak bakımından önemlidir.

1- Yokluk kuşağı; 1946 yılından önce doğanlardır. Bunlara "sessiz kuşak" diyoruz. Sessiz kuşak, 1927-1945 döneminde doğanlar

olarak anılır ki; onlar babaannelerimiz, dedelerimizdir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'deki Cumhuriyet kuşağıdır. Ülkemizin %3.5'i yani yaklaşık 2.508.000 kişi bu dilimdedir.

2- İlk sanayileşme kuşağı; soğuk savaş kuşağı, DP iktidarı zamanında, 1946-1964 yıllarında doğanlardır. Bu neslinin en yaşlısı 69, en genci ise 50 yaşındadır. Bu nesil teknolojiden uzaktır, diğer bir deyişle teknolojiyi benimseyememiştir. Teknoloji yaygın olmadığı için çoğu zaman işlerini kendi kendilerine yapmak zorunda kalmış, üretmişlerdir. Ayrıca iş sadakatleri yüksektir. Diğer kuşaklardan farklı olarak, "çalışmak için yaşamışlardır" denebilir. Ayrıca bu nesil "önce çocuklarına daha sonra ise anne ve babalarına bakmışlardır." Sadakat ve kanaatkâr olma duyguları oldukça yüksektir. Televizyon ve bilgisayar bu kuşağı oldukça etkiledi. Bu kuşak nüfusumuzun %18,17'sini oluşturuyor ve yaklaşık 12.994.000 kişi bu gurupta yer almaktadır.

3- X nesli, 1965-1979 arası doğanlara denir. Bunlara geçiş kuşağı da denmektedir. Bu durumda en yaşlısı 49, en genci 35 yaşındadır. X nesli kurallara uyumlu, aidiyet duygusu güçlü, otoriteye saygılı, sadık, çalışkanlığa önem veren bir kuşak olarak tanımlanıyor. İş yaşamlarında çalışma saatlerine uyumlu olup iş motivasyonları yüksektir. Belirli çalışma süresinden sonra kademe atlayabileceklerine inanırlar ve sabırlıdırlar. Daha çok yaşamak için çalışırlar. Ayrıca, bu nesil, bir takım icatlara, buluşlara şahitlik etmiştir. Dünyaya gözlerini merdaneli çamaşır makinesi, transistörlü radyo, kaset çalar ve pikapla açan X nesli sakinleri pek çok dönüşüm yaşamıştır. Burada sineme ve televizyon ön plandadır. Türkiye'de 1966 yılında ilk televizyon yayını başladı. Özellikle, teknoloji açısından düşünüldüğünde, bilgisayar sistemlerinin dönüşümü ve buna bağlı değişen iş yapış şekillerine adapte olmaya çalışmışlardır. Ülkemizin %22.21'ini yani yaklaşık 15.881.000 kişi bu gruptadır.

4- Y nesli, 1980-1999 arası doğanlardır. Bu kuşak sorgulayıcıdır. Y neslinin en yaşlısı 34, en genci ise 15 yaşındadır. Kuşaklar arası farklılığın en çok hissedildiği nesildir. Çünkü onlar özgürlüklerine düşkün oldukları kadar iş yaşamlarında da oldukça farklılar. Belirlenen mesai saatleri arasında çalışmayı sevmiyorlar. Bu yüzden, iş saatinden ziyade işe odaklanmaları gerekiyor. "Net" ya da "Google" kuşağıdır. Bu durumda onları işin bir parçası haline getirmek önemlidir. X nesline göre Y neslinin örgütsel bağlılığı zayıftır. Bir an önce yönetici olmak ya da kendi işlerini kurmak istiyorlar. Onlar, iş hayatını sadece yaşamlarını sürdürebilmek için değil, daha rahat para harcamak için istiyorlar. Y nesli, çok farklı kişisel özelliklere sahiptir. Üniversitelerden yeni mezun olanlar bu durumdadır. Y neslinin uyumsuz olduğu, kendisinden farklı düşünenleri acımasızca eleştiri yağmuruna tuttuğu da bir gerçektir. Bu durum aşırı bireyci olmalarından ve otorite tanımamalarından kaynaklanmaktadır. Ülke nüfusunun %26,51'ini yani yaklaşık 19.000.000 genç bu grubu oluşturmaktadır.

5- Z nesli ise 2000 yılından sonrası doğanlara denir. Bu grubun en büyüğü 14 yaşındadır. İnternet ve mobil teknolojileri kullanmayı seviyorlar. Günümüzde yaygın olan akıllı telefonlar, ipad'ler ya da tablet bilgisayarlar ile her alanda aktifler. Özellikle İnternet aracığıyla sosyalleşmeyi tercih ediyorlar. Diğer nesillerden farklı olarak, İnternet ve teknoloji ile doğdukları söylenebilir. Ülkemizin %26.27'sini oluşturuyorlar ve yaklaşık 19.000.000 gençten oluşmaktadır. Oyuncak yerine ipad'lerle oynarlar ve teknoloji ile birlikte uyurlar/büyürler. Bu yüzden de çabuk tüketen bir nesildir. Fakat internet ile fazla haşır neşir olduklarından aynı anda birden fazla konu ile ilgilenebilme yeteneklerinin gelişeceği tahmin ediliyor. Söz konusu bu yetenek aynı zamanda Y neslinde de yaygın olarak görülüyor ve bu tek bir konuya odaklanmaya göre daha pratik olabilir.

Yukarıda sunulan veriler ve oluşan kuşak farkı dikkate alınmazsa, toplumu kuşatan iletişim probleminin derinleşerek mevcut

aile yapısını da yıkacağı aşikardır. Bu bağlamda dinleyicilere soralım; 1946 öncesi doğan kaç kişi var? Sadece bir kişi. 1946-1964 yıllarında doğanların sayısı yaklaşık %15, 1965-1979 yılları arası doğanlar yani X nesli %30, Y nesli denen ve 1980-1999 arası doğanları görebilir miyim? %15, gelelim Z kuşağına 2000 yılından sonra doğanlardan ise hiç kimse bu salonda yok. Kime konuşuyoruz? Medyayı en çok tüketenler bu salonda yer almıyor. Yani biz onlara hitap etmiyoruz. Onlara ulaşamıyoruz. Bu büyük bir problemdir. Peki kimler hangi nedenlerle ve araçlarla çocuklarımıza her an ulaşabilmektedir? Ve nasıl şekillendirmektedirler? Gezide bizim çocukların ne işi vardı? Doğu medeniyetinin son üç asırdır her hangi bir konuda öncü olma niteliğini gösteremediği açıkken, 21. yüzyılda kendi evinden/ailesinden olma tehlikesi ile de karşı karşıya kalabilir. Burada her tür medyanın işleyişine ilişkin felsefi temelin iyi kavranması gerekir. Günümüzde yapı, işleyiş, sermaye ve araçlar bakımında çeşitlenen medyada değişmeyen tek şey ticari kaygılardır. Bu nedenle medyanın işleyişine hakim olan anlayış, kadın / çocuk / gençleri tüketimin nesnesi haline getirmektir. Bunu yaptıkça kazancıda artmaktadır.

Sayın Kaplan tebliğinde daha çok teorik tartışmalara yer vermektedir. Ancak biliyoruz ki aynı zamanda medya alanında ciddi bir deneyime de sahiptir. Medya üreticisi olarak; gazetelerden dergilere oradan televizyonlara uzanan medya uygulamalarına ilişkin de bilgi sahibi olmak isteriz. Muhafazakar medya ile merkez medyanın çalışmasında ve nihai hedefleri bakımından fark var mıdır? Toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek etkili ve sağlıklı iletişim ortamları nasıl oluşturulabilir? Bu soruları sormaya devam edeceğiz. Ancak şikayet etmek yerine ya da "büyük medeniyet projeleri" yerine karınca misali kendi patikamızı yürümek gerektiğine inanıyoruz. Bu noktada neyi yitirdiğimizi hatırlamakla işe başlasak hiç fena olmaz.

Medya Medeniyeti mi, Ahlak Medeniyeti mi?

Modernitenin rasyonalite ve bireyselliğin yanı sıra en belirgin özelliği teknolojiye dayalı olmasıdır. Günümüzde televizyon ve İnternet gibi teknolojik araçların etkileri düşünüldüğünde, çocukları önemli oranda medya organlarının eğittiği ve sosyalleştirdiği söylenebilir. McLuhan'a göre "*Mesaj medya aygıtının kendisidir*." Örneğin; Televizyon yayınlarının izlendiği mekan, bilindik bir mekandır; bu mekan, bildik eşyalarla ve nesnelerle dekore edilmiş, evcilleştirilmiştir. Televizyon kendisi de tıpkı bir kullanım eşyası gibi evlerin en kıymetli köşelerinde ve en özel eşyalarından birisi olarak muamele görmektedir (RolantBarthes). "Medya artık bizim kültürümüzü şekillendirmiyor. Medya bizim kültürümüz oldu (Medya ve Değerler sayı: 57). Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırmaları (RTÜK, 2011) *Türkiye'nin;*

• En çok televizyon izlenen ülkeler arasında yer aldığını,

• Cep telefonu kullanımında Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada bulunduğunu,

• Öğrencilerin yüzde 97,9'unun evlerinde televizyon olduğunu, yüzde 35,9'unda iki, yüzde 14,4'ünün ise üçten fazla televizyona sahip olduğunu,

Aynı şekilde; Çocukların ve gençlerin günde yaklaşık olarak;

• 2 saat 39 dakika cep telefonu kullandığını,

• 2 saat televizyon seyrettiğini,

• 1 saat 34 dakika bilgisayarda vakit geçirdiğini,

• 1 saat 48 dakika ise İnternet de dolaştığını göstermektedir.

Yukarıdaki verilere göre bir çocuk yılın [yılda] yaklaşık olarak 1260 saatini okulda, 2895 saatini ise ekran karşısında geçirmektedir. Televizyonu dadı olarak kullanan anne-babaların çocuklarına ve geleceğimize verdikleri zarar anlaşılabilir mi?

Medyanın çeşitlenmesine ve renklenmesine aldanmayın çünkü mesaj değişmiyor. Tüm medya kapitalizmin kurallarına göre üretim yapmak zorunda kalıyor. Bu nedenle hiçbir ekran masum değildir. Ekranlardan erken yaşlarda izlenenler bir ömür boyu iz bırakıyor. Medya aygıtı bütün toplumları ve kişiler hedef olarak seçiliyor ve aynı zamanda erişim etkisini de ölçüyor. Reklam, konfor, harcama, üretmeden tüketme, çalışmadan şöhret, hırs, kin, nefret, ayırımcı dil, rekabet, moda, koşulsuz ve kuralsız ilişkiler. Anlayacağınız haz ve hız, yani insanlar en zayıf taraflarıyla medyaya yakalanmış durumdadır.

Aslında insanın iyi tarafları üzerinde durulsa yani ahlak ve etik ilkeler öncelenerek medya ürünleri oluşturulabilse durum çok farklı olabilir.

Yeni bir dünya mümkündür. Yalnızlık yüzyılında sığınaklar oluşturmak, gelen/gelecek felaketler karşısında ailemizi muhafaza etmek, toplumsal bağları geliştirmenin yolarını aramak zorundayız. Ahlak ancak bir modelden öğrenilebilir. Bizim rol modellerimiz anne ve babamız olurken, ilk öğretmenlerimiz ise dedelerimiz ve ninelerimiz olmuştur. Helal nedir, haram nedir, komşu hakkı, paylaşma, saygı ve sevgi gibi erdemleri ailelerimizde içselleştirdik. Ahlak okulda 1-2 ders saati ile öğrenilecek bir konu değildir. Aile mektebinde talebenin gözlem ve deneyimi ile yani yaşantılar sonucu edinilir ve mütemadiyen pekiştirilir. Felaketini hazırlayan modern toplum karmaşasına inat; medyanın sorumsuzluğuna karşı;

Kadınları ailenin merkezine yerleştirebilsek, babalar hayatı geçmişe ve geleceğe bağlayacak bir formasyona sahip olsa, yaşlılar ahlaki rolleri ile ve duruşlarıyla ailede/toplumda yeniden görev alsa, gerçekten Yeni Türkiye kurulur.

Prof. Dr. Mustafa Solak:

Efendim 'Medyadan ahlak rol model çıkar mı?' başlığı altında çok güzel bir konuşma iyi bir müzakere dinledik. Çok sıkıntılı bir durumdu, 'konuşmacılar çok güzel konuşuyor aman şu saate kadar bitir' dediler. Ben de arada kaldım, çok teşekkür ediyorum kısa bir zaman var arkadaşlarıma bakarak herhalde 2-3 soru cevabı geçeceğiz kısaca olmak kaydıyla kime sormak isterseniz. Söz sizlerin efendim buyurun….

Soru-Cevap Faslı:

Soru

Yusuf Bey'e bir soru sormak istiyorum. Gündemde olan bir konu olduğu için medyadaki rol modelle ilgili Muhyiddin İbn Arabi ile ilgili bir hikaye anlatılıyor. Ne kadar doğru bilmiyorum. Kapısına gelip Allah rızası için bir şey isteyene seccadesini alıp buyurun senin olsun diyormuş. Size bu üç 'K' daki konumlandırışı üç 'T' deki temellük meselesiyle ilgili bir şey soracağım. Şimdi Ali Bal diye bir sorun yaşadık. Ben sorun diyorum yanlış anlamayın ama bu rol model olarak sunuldu. Bir şehit ailesine evini bağışlıyor. Medya alkışlıyor şu anda bir daha önce neyi görmüştük? Batı'nın bize dayattığı Ferrari'sini satan bilgeyi bize rol model olarak sundular. Fakat Ali Bal satmadı bağışladı. Medya öyle alkışlıyor ki; alkışlayanlar içinde bir ev bağışlayanlar görmedik. Sadece alkışlanıyor, 'utan Türkiye' deniyor yani biraz bana göre iki yüzlü yaklaşım var. Ali Bal bağışladı da ikinci bir Ali Bal olayı yaşamıyoruz. Bu konudaki fikirlerinizi alabilir miyim.

Cevap - Prof. Dr. Yusuf Kaplan:

Burada çok spesifik bir mesele oradan daha genel bir cümle kurayım. Şimdi şöyle aslında medyayı fazla ciddiye alırsak, yok oluruz. Medyada varlık gösteremez yine yok oluruz. Yani ilk aşamada hiç olmazsa bir şekilde varlık göstermemiz gerekiyor, bu kaçınılmaz bir şey. Yani oradan daha sonraki süreçte ikinci aşamada kendi medyamızı kendi dünyamızı temsil edebilecek, kendi duyarlılıklarımızı yansıtabilecek, kendi insan tipimizi, toplum tipimizi değerler dizgemizi yansıtacak bir dünya sunmak için medyaları kullanmak zorundayız. Fakat fazla ciddiye almadan. Fazla ciddiye alırsanız; özellikle Batı'dan beslenmesinden ötürü Batı Uygarlığı'ndan gelmesinden ötürü bir formu almış olursunuz. Yani bütün medeniyetler aslında formlar üzerinden varlığını sürdürür, yani normlar üzerinden sürdürmez. Formlar üzerinden varlığını sürdürür, yani eğer normlarınızı devam ettiriyorsanız, yaşatıyorsanız başka medeniyetlerden aldığınız normları siz reforme edersiniz.

Medyanın diliyle ilgili bir sıkıntımız var. Medyanın dili çatışmaya dayanır. Yani tıpkı Batı uygarlığının dilinin çatışmaya dayalı olduğu gibi. Dolayısıyla uyum yoktur yani, bu uyum meselesi ve çatışma meselesi önemli. Kosmos-kaos meselesi. Çatışmacı normalde bizdeki müzakerecidir. İkincisi bizim monolojik değil diyelojik olması lazım. Yani birisinin söylemini dayatan eylemini dayatan bir şey olmaması lazım ama medya kamera izleyiciye yöneltilmiş bir silahtır espirisi veya Paul Virilio'da buna benzer bir şey söyler. Silah çekmekle film çekmek aynı şeylerdir, der. Şimdi buradaki şey şu; gerçeğin bir şekilde dönüştürülmesinden bahsediyoruz. Yani gerçeğin medyaya taşınarak tanınamaz hale getirilmesinden, medyatikleşmesinden bahsediyoruz. İnsanın sadece izleyen bir varlığa dönüştürülmesinden bu modern medyaların işidir, dik izleme süreci başlamıştır.

Şu an post modern sürecin tersi bir durum var. Bu çok önemli bir şey. Bu daha da tehlikeli. Yani modern medyalar biraz doğrudan medyalar post modern medyalar medyanın kendisinde doğurganlık biraz sorunlu traş içinde kullanmış ama post modern medyalar kesinlikle dolaylı medyalar, dar yani yeni sömürgecilik giriyor burada devreye doğrudan değil dolaylı olarak hikaye anlatıyor. Haberler de tehlikeli mesela televizyon programları haberlerde dizilerden daha tehlikeli hikayeler anlatılır; iyiler vardır, kötüler vardır. Orada efsaneler üretilir, mitler üretilir. Mesela Gülgün Feyman'ı hatırlarım. Feyman 28 Şubat günlerinde kaşlarıyla, gözleriyle, jestleri ile mahvediyordu, çıldırtıyordu bizi. Bu kadar yani dolayısıyla ben şunu söyleyeyim; Picasso bir vatandaşın resmini yapar, bir tablosunu yapar 90 kez. Sonra siler yani model olarak oturtur karşısına 90 kez yapar daha sonra siler. Ve bir köye gider artık karşısında model olmadan o resmi yapar. Karşısında model görünce tabloyu tepkisi bana benzememiş der Picasso'nun cevabı muhteşem, Picasso gibi dahiyane bir cevap 'artık sen ona benzeyeceksin' der çok önemli bir şey.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

VI. OTURUM

AHLAK EĞİTİMİNDE YENİ ARAYIŞLAR

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç

(Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı)

Değerli katılımcılar kıymetli dostlar hepinize saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Artık üçüncü günün sonuna geldik epeyce yoruldunuz. biliyorum ama gerçekten siz bize şeref verdiniz. 3 gündür bu salon da hiç boş kalmadı. Kararlılıkla tebliğler müzakereler takip edildi. İnşallah verimli bir çalışma yapmış oluruz bunun sonuçları ülkemiz için geleceğimiz için ümit ederim ki hayırlı olur.

Oturum içerisinde bir konumuz Ahlak Eğitimi ben de izninizle bildirisini sunacak ve bildiriyi müzakere edecek hocamızı huzurunuza çağırmak istiyorum. Bildirilerini değerli hocam Prof. Dr. Burhanettin Dönmez hocam yapacak, müzakereyi ise bir başka kıymetli hocam Prof. Dr. Ramazan Kaplan hocam yapacaklar.

Eğitimcinin Ahlak Eğitimi

Prof. Dr. Burhanettin Dönmez

(İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı)

Öğretmenlik Meslek Ahlakının Aşınma Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme

Bir Meslek Olarak Öğretmenlik

Basit düzeydeki çocuk bakıcılığı olarak başlayan pedagogluk zaman içerisinde eğitim bilimleri alanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Eğitimcilik ya da eğitim bilimci olma, öğretmenlikten daha kapsamlı ve onu da içeren bir kavram olmakla birlikte, öğretmenlikte salt öğretme işini yapmaktan ibaret değildir.

Türkiye'de öğretmen olabilmek için sahip olunması gereken yeterlikler genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da (43.md) belirtilen bu yeterlikler (1) Alan bilgisi, (2) öğretmenlik formasyonu ve (3) genel kültürdür. Yine aynı kanuna göre öğretmen olabilmek için yükseköğrenim görmek şarttır. (Ulusal Öğretmen Strateji Belgesinde Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi kavramı kullanılmakla birlikte, 2011 yılında hazırlanan belge hala yürürlüğe girmemiştir.)

Bugün artık öğretecek bilgisi olan herkesin öğretmenlik yapabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Kuşkusuz, öğretmenin hangi alanın öğretmeni ise o alanda bilgisinin olması gerekir, fakat bu kesinlikle yeterli değildir. En azından, öğretmenin bilgiyi nasıl öğreteceğine ilişkin yöntem bilgisine, kime öğreteceğine bağlı olarak öğrencinin psikolojisini, gelişim özelliklerini, yaşadığı sosyal çevreyi ve değerlerini anlamaya yarayacak davranış bilimleri alanda bir birikime, neden öğrettiğini, ne kadar öğrettiğini, öğrencinin ya da kendisinin başarısını belirlemeye dönük neler yapabileceğini, nasıl değerlendirebileceğini bilmesi için ölçme değerlendirme tekniklerini bilmeye ihtiyacı vardır. Bunun dışında yasal olarak en az fakülte mezunu olmak zorunda olan öğretmenin sınıf içinde ve dışındaki çok sayıda rolü başarı ile oynayabilmesi için genel kültür düzeyinin de uygun olması gerekir.

Bunlar yeterli midir? sorusuna verilebilecek cevap, önkoşul olarak evettir, fakat eğitimin özünde var olan bir kısım değerlerin ve dolayısı ile meslek ahlakının formel eğitim sürecinde kazandırılamaması halinde, insanlar sadece öğretmenlik hakkını kazanırlar ama gerçekten öğretmen olamazlar. Bu konuyu çok bilinen anonim bir söz gayet güzel açıklamaktadır. "Öğretmen vardır, öğretmen geçinen vardır, öğretmenlikten geçinen vardır." denir.

Bu nedenle, öğretmenliği geçinmek için yapılan iş olarak algılayan; mesleğin değerlerini benimsememiş, etik ilkelerine uygun olarak yaşamayı bir yaşam biçimi olarak kabul edememiş kişilerin eğitim sistemine ve dolayısı ile topluma nasıl zarar verdiklerini anlamak için her gün gazete manşetlerine bakmak yeter.

Değerler

İnsan; dünyayı değiştiren, dünyaya egemen olan, değerler yaratan bir varlıktır. İnsanın değerleri tutumlarını, tutumları davra-

nışlarını etkiler. Kısaca insanının değerleri neyse değeri de odur! Çünkü, insanın hayat çizgisini inandığı değerler belirler. Bu değerler, hayatımızdaki olayların akışını etkilemekte ve hayatımıza yön vermektedir. Bu nedenle bireysel ya da örgütsel değerler ve değer sistemleri, uzun yıllardan beri farklı pek çok disiplin tarafından incelenen temel araştırma konularından biri olmuştur.

Sosyal bilimlerin özelliği gereği üzerinde görüş birliğine varılmış, herkesçe kabul edilen ortak bir değer tanımından söz etmek oldukça güçtür. Bilim alanlarının bakış acılarındaki farklılıklar, değer kavramının farklı açılardan tanımlanmasına yol açmıştır. Örneğin, antropolojide; değerin yaşam tarzları ve kültürel modellerle olan ilişkisine; sosyolojide, değerlerin ideoloji ve geleneklerle ilişkisine; psikolojide, değerin kişisel davranışlar ve güdülerle ilişkisine odaklanılmıştır (Sağnak, 2004). Felsefede değer; birey ya da toplum için nelerin istenen amaç ve nelerin bu amaçlara ulaştıran araç olduğunu tanımlayan soyut bir kavram olarak görülmektedir (Sabuncuoğlu ve Tuz, 2003).

Türk Dil Kurumu (2005: 483) değer kavramını, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey olarak tanımlamaktadır. Değerler bireyin yaşamındaki farklı etmenlere yüklediği önem, neyin uğrunda mücadele etmeye değecek kadar önemli olduğu konusunda benliğimize yerleşmiş ve süreklilik gösteren bir görüş olarak tanımlanmaktadır.

Etik, Ahlak İlişkisi

Etik ve ahlak aralarında farklılık, benzerlik ve ilişki bulunan iki kavramdır. Etik ve ahlak günlük hayatta hatta akademik tartışmalarda birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte aralarında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. (Mahmutoğlu, 2009). Bu çalışma açısından kısaca ifade etmek gerekirse;

Ahlak; toplumsal anlamda var olan davranış ve inançları yönlendiren bir değerler sistemidir. Etik soyut ve kuramsal bakarken, ahlak ise tersine bireylerin günlük yaşamı içerisinde nasıl yaşamaları gerektiğini ince ayrıntılar içinde pratik olarak düşünmektedir.

Etik ahlak üretmez ama ahlak üzerine konuşur. Etik ahlaksal olanla ilintili bütün sorunları çok genel, ilkesel ve soyut düzlemde tartışır. Etik iyi olana değil, bir şeyin iyi olduğu hükmüne nasıl varıldığını söyler. Etik, ahlak kavramından hareket ederek eylemlere ve davranışlara anlam kazandırır.

Etik, bir pusulanın sabit olarak kuzeyi göstererek gidilecek yere ulaşılmasına imkân sağlaması gibidir, bir eylemi doğrudan buyurmaz veya yasaklamaz ancak bir eylemin veya davranışın ahlakiliğini gösterip bunu talep eder.

Kısaca, birey kendi değerleri ile etik ilkeler arasındaki uyum oranında ahlaki davranır. Bireyin değerlerinin bir kısmı bireysel bir kısmı mesleki değerlerdir. Mesleki ilkelere (etik) uyduğu ölçüde meslek ahlakına da uymuş olacaktır.

Toplumsal Değişme ve Mesleki Değerler

İnsanlığın mirası olan evrensel değerler, toplumdan topluma bazı farklılıklar gösterdiği gibi değerler mesleklere göre de bazı farklılıklar gösterebilir. Tarihsel süreçte mesleklerin kazanılması, bir meslek için gerekli yeterlikler, kullanılan teknoloji ve mesleğin toplum için taşıdığı önem farklılaşabilmektedir.

Geleneksel tarım toplumunda egemen olan değerler, iş yaşamında ve mesleğin kazanılmasında etkili olurken, giderek mesleğe ilişkin değerler daha uzun bir sürede ve görece olarak toplumsal yaşamdan ve aileden bağımsız olarak öğretilmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle, formel bir eğitim süreci gündeme gelmiş ve

iş profesyoneller tarafından okul dediğimiz ortamlarda teorik ve pratik olarak öğretilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, bir kısım mesleki değerlerin korunması için meslek örgütleri; sendikalar, kamu kurumları yasal sınırlar içerisinde mücadele etmeye başlamışlardır.

Meslek olarak öğretmenlik bu süreçte önemli değişimlere uğramıştır. İnsan haklarındaki gelişmeler, çocukların algılanmasında ve çocuğa bakış açısındaki değişmeler, temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi, eğitim düzeyinin yükselmesi, ailenin ve toplumun okuldan beklentileri gibi bir çok konuda değişme okulları ve öğretmenleri değişmeye zorlamıştır.

Çağcıl toplumda öğretmenlerin kendi rollerini algılamaları, öğretmen yetiştiren kurumların öğretmenleri değişen rollerine uygun olarak yetiştirmeleri, toplumun öğretmenden beklentileri, öğrencinin öğretmene bakış açısı bir çok şey değişirken ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacı ile gerekli düzenlemelerin yapılmaması toplumda çeşitli sıkıntıların yaşanmasına yol açmaktadır.

Öğretmenliğe İlişkin Mesleki Değerlerdeki Aşınma

Mesleki değerlerin ve meslek ahlakının kazandırılması konusunda tarihsel sürece kendi tarihimiz açısından baktığımızda, öğretmenliğin önemli bir rol modeli olduğunu görürüz. Zira öğrenciyi öğretmensiz düşünmek; Mevlana'yı Şems'siz, Fatih Sultan Mehmet'i Akşemsettin'siz, Yunus Emre'yi Tapduk Emre'siz, Hacı Bektaş-ı Veli'yi Ahmet Yesevi'siz düşünmek gibidir.

Öte yandan bireyin kendini geliştirmesi salt öğretmenine öykünmesinden ibaret değildir. Bu süreç sanılandan daha zor, daha karmaşık, ilişkiler ve etkileşimler bütününe, yönetim, iletişim biçimlerine işaret eder. Bu süreç dogmatik bir süreç olmadığı için

sürekli elden ve gözden geçirmeler yoluyla yeni yol ve yöntemlere sonuna kadar açıktır.

Bu nedenle, tarihsel süreçte ortaya çıkan çeşitli felsefi yaklaşımlar, insanın insana bakış açısını, insanı anlama ve algılama biçimini farklılaştırmış, nüfusun hızla artması, göç, kentleşme olgusu, aile yapısındaki değişme, kitle eğitimi, kapitalist toplumun gerekleri ve teknoloji gibi bir çok farklı değişken sonuç üzerinde etkili olmuştur.

Gelinen noktada, her meslek grubu gibi, eğitimciler ve öğretmenler için meslek etiğine ilişkin ilkeler çeşitli kaynaklarda sıralanmakta fakat etiğin bir uygulama alanı olarak alacak olursak, öğretmenlik mesleğinde ahlak açısından ciddi bir zafiyet yaşandığı görülmektedir.

Unutulmamalıdır ki, her insan kendi döneminin ürünüdür. Her olguyu kendi koşullarında değerlendirmek gerekir. Bazı insanları kurtarıcı görmek ya da bazı modelleri her zaman mutlak çözüm olarak görmek yanıltıcıdır. Büyük dünya bunalımı yıllarında doğan insanların tutumlu olmaları normaldir. Dedemizin ninemizin "kefen parası" nın olması yani "yedek akçe" bulundurması bu yüzdendir. 1940'lı yıllarda milliyetçilik hareketlerinin tavan yapması nedeni ile ırkçı politikaların uygulanması ve etnik grupların devlete düşman olması/edilmesi bu yüzdendir. En basit anlatımı ile Dersim Katliamı budur. 1980-1990'lı yıllar, biz de "transformasyon" dönemidir. Bir başka deyişle Özal'lı yıllardır. Piyasa ekonomisinin tüm dünyayı etkilediği SSCB'nin dağıldığı yıllardır. Ne yazık ki, bu süreçte kapitalist sistem kazanmıştır. Vahşi kapitalizm sosyal devleti ezip geçmiş, "Aziz İstanbul" "Ulan İstanbul" olmuş, şairin dediği gibi "duygular paketlenmiş tecime elverişli" hale gelmiş, öğretmen de maaş artışından başka bir şeyle ilgilenmez olmuştur. Çünkü, insana "sen kaç paralık adamsın!" ya da "paran kadar konuş!" denmektedir.

Oysa, Nurettin Topçu' "muallimlik mesleği tüccarlık değildir. Muallimlik mektepçiliği ticaret edinen, muallimliği esnaflık haline koyan kültürsüz fukaranın işi değildir, muallimlik ruh işidir" diyor (Kaçmazoğlu,2000).

Bugün bazılarının kendi zamanlarındaki öğretmenlerden hareketle model oluşturma çabaları yanlış, köy enstitüsü saplantısı ve nostaljisi beyhudedir. 1960'lı yıllardan sonra idealist öğretmen tipi giderek azalmış, nüfus artışı ve talebe bağlı geçici önlemlerle bugüne kadar yap-boz tahtasına çevrilen öğretmen yetiştirme sistemi çok farklı kaynaklardan, farklı birikimlere sahip; bir kısmı yeterli öğretmenlik formasyonuna sahip olmadan atanan, bir kısmı öğretmenlik mesleğini benimsememiş; mesleği sorulduğunda mühendisim ama öğretmenlik yapıyorum, diyebilen kişilerden oluşmaktadır. On binlerce Eğitim Fakültesi mezunu öğretmen adayı atanmak için beklerken, sanki öğretmen açığı varmış gibi aşağı yukarı bütün işsiz üniversite mezunlarına formasyon hakkı veren ve öğretmenliği hayat boyu öğrenme kapsamında gören, herkesin öğretmen olabileceğini öne süren güncel uygulama, en yalın ifadesi ile öğretmenlik mesleki değerlerine ve dolayısı ile meslek ahlakına balta vurmaktan başka hiç bir şey değildir.

Türkiye'de Eğitim Fakülteleri'nin kapısı herkese açıktır. Eğitim Fakülteleri'ne girmek için yeterli puan alamayanların, daha düşük puanlarla girdikleri şu ya da bu fakülteden mezun olduktan sonra politik güç oluşturarak; iktidarları zorlayarak, formasyon hakkı elde etmeleri, formasyon belgesi almaları, hatta devam ettikleri kurslarda öğrendikleri test çözme tekniklerinden yararlanarak yapılan test sınavlarında başarılı olmaları, onları öğretmen yapmaz. Sadece para kazanacakları bir iş sahibi yapar. Fakat, sonuçta gazete sayfalarından, haber bültenlerinden izlediğimiz, faili öğretmen olan, insanlık dışı uygulamalar devam eder gider.

Bir mesleğe ilişkin değerlerin oluşmasında en önemli etkenlerden biri meslek elemanlarının öncelikle kendilerini o mesleğin bir üyesi olarak algılamaları ve mesleği kişilikleri ile bütünleştirebilmeleridir. Bir mesleğe ilişkin bütün değerler yasal düzenlemelerde yer almayabilir. Bir meslek elemanının nasıl davranacağı açık ve net bir biçimde ifade edilmemiş olabilir. Böyle bir durumda bireyin kendi saygınlığına ve mesleğin saygınlığına zarar vermeyecek bir davranışta bulunması beklenir. Örneğin, bir camii imamı da devlet memurudur, devlet memurlarının görev başında olmamak koşulu ile içki içmeleri mevcut kanunlara göre suç değildir, ama bir imamın içki içmesi mesleki değerlere, meslek ahlakına aykırıdır.

Öğretmenlik mesleği açısından baktığımızda, mesleki değerlerde önemli ölçüde aşınma olduğu, mesleki değerlerde aşınmaya neden olan öğretmen davranışlarının mesleğin saygınlığına zarar verdiği, bu konuda meslek örgütlerinin, meslektaşların, ailelerin, okul yöneticilerinin ve öğrencilerin hemen hemen hiçbir şey yapmadıkları/yapamadıkları gözlenmektedir. Örneğin, öğrenciye psikolojik, hatta fiziksel şiddet uygulayan, kendi öğrencisine ya da bitişik sınıftaki öğrenciye ücretli özel ders veren, okulun bahçesinde öğrencilerin gözü önünde sigara içen, zamanının önemli bir kısmını kahvehane köşelerinde geçiren, hasta olmadığı halde rapor alan, kendi siyasi ya da ideolojik düşüncelerini öğrenciye aşılamaya çalışan öğretmenlere kim ne yapıyor? Belki bunlar en hafifleri, maalesef gazetelerde, haber bültenlerinde öğretmenlerin faili olduğu olaylara rastlamadığımız gün olmuyor.

Öğretmenlik sıradan bir devlet memurluğu değildir. Öğretmenler geleceği şekillendiren mimarlardır. Bu nedenle öğretmen adaylarına bir çoğu aynı zamanda insani değerlerde olan mesleki değerleri kazandırmak çok önemlidir. Elbette öncelikle bu değerlere, öğretmen yetiştiren kurumlardaki öğretim elemanlarının sahip olması gerekir. Böyle dediğimizde hemen eğitim fa-

külteleri akla gelir, tabii gelsin, gelmelidir de; fakat hali hazırda sistemdeki öğretmenlerin % 60'ının eğitim fakültesi mezunu olmadığı da bilinmelidir.

Bazı fakülteler amaçlarının öğretmen yetiştirmek olmadığını söylerken, mezunlarının öğretmen olmalarında da ısrarcı olmaktadırlar. İşte yarın 24 Kasım Öğretmenler günü, bu vesileyle şimdiden bütün öğretmenlerimizin öğretmenler gününü kutluyorum. Mesleki değerlerin kazandırılmasında kurum kültürünün bir parçası olarak anma kutlama günlerinin, törenlerin, şölenlerin önemli bir yeri olduğu bilinir. Bilinmekle birlikte 24 Kasım sadece Eğitim Fakülteleri tarafından kutlanır. Oysa, diğer fakültelerdeki çoğu öğretim üyeleri konu açıldığında nasıl iyi öğretmen olduklarını abartılı bir biçimde anlatmaktan çekinmezler. Bir başka deyişle, ahlaklı olmak yerine, ahlakçı olmayı tercih ederler.

Öğretmenlik mesleğine ilişkin değerlerin önemsenmediğinin, öğretmenin sıradan bir devlet memuru olarak algılandığının somut göstergelerinden biri öğretmen andıdır.

Mevcut öğretmen andı şöyledir;

"Türkiye Cumhuriyeti anayasasına, Atatürk inkılâp ve ilkelerine, anayasada ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine sadakatle bağlı kalacağıma; Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını tarafsız ve eşitlik ilkelerine bağlı kalarak uygulayacağıma; Türk milletinin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyip, koruyup, bunları geliştirmek için çalışacağıma; İnsan haklarına ve anayasanın temel ilkelerine dayanan millî, demokratik, lâik bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarımı bilerek, bunları davranış halinde göstereceğime namusum ve şerefim üzerine yemin ederim."

Oysa bir öğretmen andında, bunların yerine öğretmenin örneğin, öğrencilerini koşulsuz seveceğini, sabırlı olmaya çalışacağını, farklılıkları istenmeyen gerçekler olarak görmeyeceğini, bilgisini ve deneyimlerini içtenlikle paylaşacağını, öğrenciye iyi örnek olmaya çalışacağını, öğrenci haklarına saygılı olacağını, kendisini geliştirmek için sürekli çaba göstereceğini, mesleğin saygınlığına zarar vermeyeceğini, kaynakları etkili olarak kullanacağını beyan etmesi ve bu türden değerler üzerine and içmesi daha doğru olurdu.

Öğretmen Andı mesleki değerlerin oluşturulması ve korunması bakımından çok önemlidir, fakat mesleki değerleri içermesi koşuluyla. Nasıl ki; yetiştirdiğimiz doktorlar, mühendisler başka ülkelerde de mesleklerini icra edebiliyorlarsa, gerektiğinde yetiştirdiğimiz öğretmenler de başka ülkelerde öğretmenlik yapabilmelidir. Böyle bir durumda onları bağlayan mesleki değerler olmalıdır. Nasıl ki; Hipokrat Andı içen doktorlarımızın anayasaya bağlılığından şüphe edilmiyorsa, mesleki değerleri üzerine and içen bir öğretmenin anayasaya bağlılığından da şüphe edilmemelidir.

Mesleki değerlerin kazandırılmasında eğitim fakültelerinde okutulan dersler, derslerin içerdiği uygulamalar çok önemlidir. Okutulan derslerin belirlenmesinde mesleki değerleri kazandırmaya dönük konuların ve uygulamaların yeterli düzeyde olması gerekir. Öğretmen adaylarının bir takım kuramsal bilgilere sahip olmaktan öte, edindikleri bilgileri hayata geçirebilmeleri; davranış olarak gösterebilmeleri gerekir. Bu açıdan bakıldığında, eğitim fakülteleri öğretmen yetiştiren kurumlar olarak kültürleri ve iklimleri açısından diğer fakültelerden farklıdır ve farklı olmak zorundadır. Bu kurumlar öğretmen adaylarına hayata öğretmen gibi bakmayı, öğretmen gibi yaklaşmayı ve yaşamayı öğretmelidirler. Öğretmenlik deneme yanılma yolu ile öğrenilen bir meslek olmamalıdır. Çünkü, hiç kimse hiçbir öğrenciyi feda

etme hakkına sahip değildir. Her öğrenci biriciktir, önemlidir, vazgeçilemez, feda edilemezdir.

Bu nedenle, Türkiye'de mevcut eğitim fakülteleri öğretmen ihtiyacını fazlası ile karşıladığı halde, yeterince araştırmadan, sonuçları düşünülmeden, alt yapısı oluşturulmadan, yeterli sayıda ve nitelikte öğretim üyesi olmadan açılan her yeni Eğitim Fakültesi, öğretmenlik mesleğinin değerlerine ve saygınlığına zarar vermektedir.

Yine son yıllarda gündeme gelen ve eğitim çevrelerinde tepki ile karşılanan, içeriği iyice sığlaştırılmış ve kısırlaştırılmış, yeterince uygulamaya yer vermeyen, nitelik göz ardı edilerek politik kaygılarla, işsizliği görünürde azaltmaya, işiz üniversite mezunlarının umutlarını sömürmeye dönük, bir çok derse öğretmenlik formasyonu olmayan öğretim elemanlarının girdiği formasyon programları devam etmektedir. Bu tür programlarla mesleki değerlerin kazandırılması, meslek ahlakının oluşturulması mümkün değildir.

Geçmişte öğretmen açığının çok fazla olduğu dönemlerde, yanlış olduğu bilinerek, geçici çözüm olarak öngörülen ve faturasını toplum olarak ağır bir biçimde ödediğimiz bu türden uygulamalara, öğretmen olmak için sırada bekleyen yüz binlerce kişi varken geri dönülmesi, mantıksal olarak açıklaması olmayan bir durumdur.

Bu tür uygulamalarla mesleki değerlerin kazandırılması ve korunması mümkün olmadığı gibi, bu tür uygulamaların iyi niyetle bağdaştırılması da mümkün değildir. Herkes çocuklarını iyi bir öğretmenin yetiştirmesini isterken, asıl işi öğretmen yetiştirmek olan eğitim fakültelerinin, niteliği yükseltmeye iyi öğretmen yetiştirmeye yönelik çabaları günlük politikalara kurban edilmektedir.

Bu yüzden, elinde belge olan herkes kendisini öğretmen sanmakta ve işsiz öğretmenlerden, atanamayan öğretmenlerden söz edilmektedir. Oysa, insan ya öğretmendir ya da değildir. Böyle bir durumun öğretmenlik mesleğinin saygınlığına ve mesleki değerlere zarar verdiği açıktır. Öğretmen olarak atanma şansı olmayan alanlarda insanlara formasyon belgesi vermenin doğuracağı sonuçların iyi hesap edilmesi gerekir.

Unutulmamalıdır ki, öğretmen yetiştirme sistemi ile oynamak, ülkenin geleceği ile oynamaktır!

Mesleki ahlakının ve değerlerinin korunması açısından öğretmenlerin de gerekli duyarlığı göstermeleri beklenir. Her davranışın yasalarla sınırlarının çizilmesi gerekmez. Mesleğe ve mesleki değerlere zarar veren öğretmenlerin meslektaşları tarafından uyarılması, kınanması, gerekirse yasal yollara başvurulması gerekir. Bütün mesleklerde olduğu gibi hatalı davranışları ile insanların bir meslek grubuna telafisi mümkün olmayan zararlar vermesine izin verilmemelidir. Bu konuda üzerine düşeni yapmayan, gerektiğinde yorucu ve yıpratıcı da olsa yasal zeminde gerekli mücadeleyi vermeyenlerin yakınma hakları olamaz.

Mesleki değerlerin korunması açısından asıl sorumluluk öğretmenlerde olmakla birlikte, okulun bütün paydaşlarına önemli görevler düşmektedir.

Okul yöneticileri, okul iklimi ve kültürünün oluşturulmasında, öğretmenler arasında örnek davranışların sergilenmesinde, yaygınlaştırılmasında ve pekiştirilmesinde çok önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, okul yöneticilerinin yetiştirilmesi, atanması ve yer değiştirmeleri mesleki değerler açısından da üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Türkiye'de veli profili büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte, toplumun eğitim düzeyinin giderek yükselmesi nedeniyle, özel-

likle eğitim düzeyi yüksek olan velilerin öğretmenleri mesleki değerlere bağlılıkları açısından izlemeleri mümkün olabilir. Öğretmen yetiştirme politikalarındaki tutarsızlıklar nedeniyle bir kısım öğretmenlerin, kendi ailesinde ve yaşadığı çevrede egemen olan değerleri mutlak doğrularmış gibi öğrenciye dayatmasına izin verilmemelidir. Velilerin çocuk hakları, pedagojik ilkeler, gelişim özellikleri, özgüven kazandırma gibi konularda öğretmenle yoğun bir işbirliği içinde olmaları, öğretmenin kendisini geliştirmesine de katkıda bulunabilir.

Özellikle sendikalar, ülkenin her yerinde üyelerini mesleki değerlerin kazandırılması ve korunması yönünde eğitebilirler, bu tür etkinlikler için kaynak ayırabilirler, bu amaçla üniversitelerle işbirliği yapabilirler, yayın faaliyetlerinde bulunabilirler. Hükümetlerin günü birlik politikalarla öğretmen yetiştirme sistemine müdahale etmelerini engelleme ve öğretmenlerin maddi çıkarlarının yanında kişisel ve mesleki saygınlıklarını koruma yönünde de çaba sarf edebilirler.

Her türlü demokratik kitle örgütleri, okulda ne olup bittiğini araştırma ve bilgi edinme hakkına sahiptir. Bu bağlamda, mesleki değerlere aykırı davranışlarda bulunan öğretmenlerin ilgili makamlara bildirilmesi, yapılan işlemlerin takip edilmesi, konuyla ilgili bilimsel toplantılarda konunun gündeme getirilmesi, tartışılması, yetkililerden açıklama istenmesi, demokratik kitle örgütlerinin katkıları olarak düşünülebilir.

Sonuç

Öğretmenlik mesleki değerlerindeki aşınmayı azaltmak ve öğretmenliği daha saygın bir meslek haline getirmek için ivedilikle uygulanması gereken bazı öneriler şunlar olabilir:

1. Mevcut eğitim fakülteleri ihtiyacı karşılayacak sayıdan daha fazla sayıda öğretmen yetiştirmekteyken, öğretim üyesi ve altya-

pı imkanları dikkate alınmadan açılan eğitim fakülteleri iklimleri ve kültürleri açısından yetiştirdikleri öğretmen adaylarına mesleki değerleri kazandırmakta yetersiz kalmaktadırlar. Yeni eğitim fakültesi açma yerine mevcut fakültelerin niteliklerini artırıcı önlemler alınmalıdır.

2. Öğretmen yetiştirme sitemi ile oynamak ülkenin geleceği ile oynamaktır. Bu nedenle, gerekli araştırma verilerine ve gerçek ihtiyaca dayanmayan, politik kaygılarla, sistemle oynanmasına izin verilmemelidir. Her müdahalenin mesleğin saygınlığına ve meslek ahlakına zarar verdiği unutulmamalıdır.

3. İş bulamayan üniversite mezunlarının ümitleri sömürülmemeli ve istismar edilmemelidir. Hiç bir gerçekçi gerekçeye dayanmayan, salt belge vermeye ve işsizliği ötelemeye dönük, mesleki değerlerler kazandırmayan pedagojik formasyon uygulamasına son verilmeli ve kendisini öğretmen sanan işsizler ordusu yaratılmamalıdır.

4. Okul yöneticileri ve öğretmenler meslektaşlarının yetiştirilmesi sürecinde; özellikle öğretmen adaylarının okullarda yaptıkları uygulamalar açısından daha duyarlı davranmalı ve mesleki değerlerin kazandırılması konusunda daha aktif rol oynamalıdırlar.

5. Okul yöneticilerinin atanmasında, eğitim yönetimi alanında yapılan lisans üstü eğitim temel ölçütlerden biri olmalı ve öğretmenler bu alanda eğitim almaya özendirilmelidir. Unutulmamalıdır ki, eğitim yönetimi bir bilim alanıdır ve meslek ahlakı da bu alanın temel konularından biridir.

6. Öğretmenlerin mesleki değerlere ve pedagojik ilkelere uygun davranmaları konusunda veliler ve bir bütün olarak toplum, okullar ve öğretmenler üzerindeki denetimlerini ve eleştiri hak-

larını yasalar çerçevesinde daha etkin bir biçimde kullanmalıdırlar.

7. Öğretmenlerin üye olduğu sendikalar, mesleki değerlerin kazanılması, korunması ve pekiştirilmesi konularında düzenleyecekleri ya da destekleyecekleri etkinlikler aracılığı ile sürece daha etkin bir biçemde katılmalıdırlar.

8. Türkiye'de öğretmen ihtiyacı sayısal anlamda doyum noktasına ulaşmıştır. Bundan böyle her yıl daha az sayıda öğretmen alınacak olması nedeni ile MEB öğretmenlerin seçiminde daha ayrıntılı seçme teknikleri kullanmalı ve bu bağlamda adayın meslek ahlakına ve değerlerine sahip olup-olmadığını çeşitli psiko- teknik testlerle ölçmelidir.

9. Test sınavı sonuçlarına göre öğretmen istihdamı devam ettiği sürece eğitimcinin ahlakından emin olmak mümkün değildir. Çünkü, başarı ahlakın garantisi değildir. TOPÇU'nun ifadesi ile "Öğrenmek zekânın, yapmak ahlakın işidir."

Kaynaklar

Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel davranış*. Ankara: Feryal Matbaası.

Celik, V. (2000). *Okul kültürü ve yönetimi.* Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Elizur, D., Borg I., Hunt R., & Beck I. M. (1991). The structure of work values: A cross cultural comparison. *Journal of Organizational Behavior, 12*(1), 21–38.

Kaçmazoğlu, H.B. (2000). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri İstanbul: Birey Yayıncılık

Lebow, R., & William L. S. (1999). Common values and continuous change. *Executive Exellence*, *3*(29), 21-22.58

Mahmutoğlu, Abdülkadir (2009) Ethic and Moral; Similarities, Differences and Connections, Türk İdare Dergisi, Sayı: 464(244- 246).

Robbins, S. P. (1996). *Organizational Behavior,* New Jersey: Prentice-Hall International, Inc.

Sabuncuoğlu, Z., & Tuz, M. (2003). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: Furkan Ofset.

Sagie, A., Elizur D., & Koslowsky M. (1996). Work values: A theoretical overview and their effects. *Journal of Organizational Behavior,* 17 Special Issue: Work Values Worldwide, 503-514.

Sağnak, M. (2004). Örgütlerde değerler yönünden birey-örgüt uyumu ve sonuçları.

Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 37, 72–95.

Sağnak, M. (2005). İlköğretim okullarında görevli yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları. *Eğitim ve Bilim*, *30*(136), 31–38.

Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

Topçu, Nurettin (2012) Maarif Davamız, Dergah Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Vinson, D. E., Jerome, E. S., & Lawrence, M. L. (1977). The role of personel values in maketing and consumer behavior. *Journal of Marketing*, *41*(2), 44–50.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç:

Burhanettin hocama teşekkür ediyorum. Öğrenci yetiştirme ve ahlak eğitimini gayet güzel bir şekilde aktardı. Kendisine tabi ahlak eğitiminde öğretmen okulda rol model olarak fevkalede önemli sadece ahlak eğitimde değil diğer akademik başarıda bu önemli. Şimdi ben değerli rektörüme söz veriyorum.

Prof. Dr. Burhanettin Dönmez'in Müzakeresi

Prof. Dr. Ramazan Kaplan

(Bartın Üniversitesi Rektörü)

Sayın başkanım çok teşekkür ederim. Değerli katılımcılar değerli meslektaşlarım. Başlamadan önce bir şey belirtmek istiyorum. Celal Türer Hoca'nın çok adı geçti sanki biraz Celal Hoca'ya haksızlık yapıldığı gibi geliyor bana. Dün aslında kanaatim ifade edecektim ama bugün burda fırsat varken ifade edeyim. Aslında her bilim alanı kendi diliyle konuşur. Tıpın kendine göre bir dili vardır matematik böyledir, fizik böyledir, edebiyat dili başka bir dildir gibi.

Nedense tıp dilini anlama konusunda tıbbi terimleri anlama konusunda özel bir gayretimiz yoktur. Hatta anlamadığımız zamanda 'bir şey anlamıyoruz' diye şikayet etmeyiz. Şurda bir doktor konuşsa; bizim anlayacağımız şekilde ne kadar konuşmaya çalışırsa çalışsın bu kendi dilini terimlerini muhakkak devreye girecektir. Bir toplantıda şiirden söz ediyorduk 6-7 yıl önce dinleyicilerden birisi dedi ki; biz dedi falan şiirleri anlamıyoruz. Benden herhalde şöyle birşey bekliyordu, 'Ha niye anlamıyorsunuz böyle bir şey olur mu?' muhakkak anlamanın lazım'. vs. Ben de dedim ki; zaten anlamanız gerekmiyor. Çok şaşırdı salon da

biraz şaşırdı gerçekten böyle bu. Yani biz her alanın hem kendi dilini hem de kendi muhtevasını kendi sınırları içerisinde düşünmezsek, herkes her şeyden anlamak zorunda gibi bir şey çıkar ortaya. Anlarsak ya da anlama düzeyinde bize bunlar geçmiş olsa kötü mü? Olur. Elbetteki iyi olur ama Beethoven bir gün bir konserden sonra şöyle bir itirazla karşılaşmış. Demişler ki; çok yüksek bir gayretle idare ettiniz ama neyi anlatmak istediğiniz bununla? Orkestraya talimat vermiş bir parçayı bir daha icra ettikten sonra,' işte bunu anlatmak istedim' diyor. Dolayısıyla bu konuda biraz daha zihin algımızı anlama gücü anlama sınırlarında standartta bekletmek yerine belki biraz daha yukarı çıkarma noktasında da bizim okuyucu ve dinleyici olarak her halde farklı bir noktaya gelmemiz lazım .

O bakımdan teoriyi elbette önemsiyoruz. Bu teorinin pratiğe yansıması hayatımızın temel esaslarından bir tanesi. Ben bu oturumdaki konuşmacı arkadaşımıza, Burhanettin Dönmez'e teşekkür ediyorum. Kendileri öğretmenlik mesleğinin bugüne kadar geçirdiği evre hakkında gerçekten güzel bilgiler sundular. Zannediyorum bu öğretmenin sahip olduğu niteklerden hareketle de öğretmenin ahlaki konumuna, durumuna niteliklerine dikkat çekmek istediler. Ben öyle anladım ve ordaki konuşmaya bakarsak nereden nereye geldik sorusuna sorabiliyoruz. Ben 50'li yılların sonuna doğru 60'ların başında ilkokula başladım. Amcam ilkokul öğretmeniydi, onun olduğu okul nahiye okulluydu. Benim okuluma göre daha gelişmiş okuldu ve beni onun için oraya gönderdiler. İlk gittiğimde karşılaştığım manzara çok mükemmel bir ilkokul, tahayyül edebileceğiniz bir mahiyette öğrenciler bir tören alanında toplanmışlar. Fakat adı da Yemenli Ramazan diye bir hoca, öğrencinin kulağından tutmuş bir taraftan kulağını çekebildiği kadar çekiyor bir taraftan da bacağına sopa çalıyor. Döndüre döndüre hemde, müthiş etkilendim bundan dedim ki Allah ben nereye düştüm. Burası nasıl bir yer. Ço-

cukluk tahayyülü ile epey bir zaman devam etti. 1970'de ilkokul öğretmeni olduğum zaman öğrenci velileri konuşmaya görüşmeye geliyorlardı. Benden önceki hocalardan söz ediyorlar falan öğretmenden öyle bir dayak atardı ki bize yani bunun kanıksanmış gibi. Böyle enteresan bir bağışıklık kazanmış gibi yani en iyi dayağı atan hoca en iyi öğretmen algısı. Malesef çok uzun bir süre devam etti. Bunun neticesi ne oldu? Bilmeyen konuşmayan, konuşması gerekmeyen, susması gereken bir insan tipi ortaya çıktı. Bunu ben memnuniyetle ifade edebilirim ki biraz önceki hocamız da ifade ettiler, orda da konuşuldu; bu programların değişmesinden sonra, tabi birden bire netice almak mümkün değil ama artık görüyoruz daha çok sorgulayan kendi fikrini ifade eden bir program anlayışına ve kendisine de buna uydurmak konumunda olan bir öğretmen tipine doğru gidiyoruz. Elbette bununla beraber bütün sorunların halledilmiş olduğunu söylemek mümkün değil .

Ben öğretmenlerimizin bile şu anda çoğunun programı baştan sona okuduğundan emin değilim. Öğretmenlerimiz hoş görsünler biraz hazırcılığa alışmışlar bu programı okumak yerine ellerine tutuşturulan bir kitaba sarılıyorlar o kitaptaki hatalarını programa yüklüyorlar. Oysa programda olmayan bir şey kitaba geçmiş olabilir. Hatta programlarının uygulanması noktasında kitaba bile ihtiyaç yok. Yani bir insan programı ana hatlarıyla ve esaslarıyla sonuna kadar götürebilse hakikaten dersin hedefleri ve amaçları kazanımları noktasında yapması gerekeni yapabilir. Biraz önce Burhanettin hocamızın konuşmasında bu soba yakma meselesi elbette bir açıdan önemli. Demekki toplumsal kalkınmışlık bakımından öğretmenlerimizin geldiği statü bakımından artık sobalı evlerde yetişen çocuklar, kaloriferli evlerde yetişen nesiller noktasına gelmişiz. Tabii ki bu sevindirici bir durum ama hayatın realitesi her zaman bizim kendi yaşantımızda konumuzla uyuşmuyor. Elbette öğretmenlere gittikleri bölge-

lerde neler yapabilecekleri noktasında, bu gün biraz da öğrencilere de yaptığımız ya da çeşitli meslek gruplarına da yapılan oryantasyon programı gibi bir programla hemen her bölgenin özelliklerine göre hatta belki buna somut bir örnek ama oranın gelenekleri görenekleri halkın davranışı, bu konuda neler yapılabileceği noktasında bilgi gönderilebilir .

1970'te ilkokul öğretmeni olarak mezun olmuştum. Bir staja gittik başlangıcında köy enstitülerinden kalma bir okul. İsparta Gönen'de hakikaten dönemin saygın okullarından birisiydi. Beştepe'de staja gittik, ilk derste bizim sınıfımızda ben verdim. İlçemiz ünitesini işleyeceğiz ilçemiz olarak da Yenimahallede oraya bağlıymış o konuda bir ders yapacağız. Tahtaya geçtik tahtaya kroki çakmaya çalışıyoruz toplu iğneyi çakıyoruz fakat geçmiyor. Ne kadar çakarsak çakalım fakat geçmiyor. Biz o güne kadar tahta dediğimiz zaman kara tahta olarak ahşap olandan başka birşey görmemiştik. Fakat tahta betonmuş hocamız seslenmiyor, arkadaşlarımız dinliyorlar, rehber öğretmenimiz hiç ses vermiyor, hiç ses çıkarmıyor. Dersten sonra kritiği yapıldığı zaman iyi öğretmenlik yaptı ama bir de betona çivinin geçmeyeceğini bilseydi daha güzel olacaktı, diye bir eleştiride bulunmuştu. Şimdi artık hatıra anlatma noktasına geldiğimizi düşünüyorum. 70'li yıllarda başladıktan sonra 45 yıl çok şey söylemek mümkün. Bu formasyon meselesi konusunda Türkiye gerçekten çok ciddi sıkıntılar yaşandı. Anadolu çocukları kalkıyor ta nereye kadar dolaşa dolaşa bir formasyon ön şartını yerine getirmek için büyük uğraşlar verdiler. Fakat bugün geldiğimiz nokta bu bakımdan iyidir. En azından öğretmenlerimiz atanma noktasında bir itiraz konusu ortadan kaldırılmış oldu. Bu güzel bir şey. Fakat burada eğitim fakültesi yada alan fakülteleri ile bence biraz ayrımcılığa gitmek birisini birisinden üstün tutmak bence doğru değil. Benim kanaatim budur. Hatta bizim bu konudaki yapılanmamız biliyorsunuz. Fen fakülteleri vardı, Edebiyat Fakülteleri de vardı.

Şimdi 60-70 yıldır sosyal alanların hepsininde öğretmen yetiştiren Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ne olduda sosyoloji hocası yetiştiremez oldu. Felsefe hocası getiremez oldu. Şurda hepimiz hemfikiriz öğretmenlik hakikaten saygın bir meslek olacaksa ki öyledir olmak durumundadır, donanımlı meslek olmak zorundadır ve kesinlikle öyledir. Öğrencilere, öğretmenlik formasyon bilgisinin bütün gereklerini yerine getirecek bir eğitim verelim.

Bunu Eğitim Fakültesi'nde elbette ki yapabilirler, yapmalılar. Fakat benim kanaatim meselenin temel çözümü 1-8 arasını eğitim fakültelerine bırakmak 9-12 arası da yani lise döneminde alan öğretmenlerine bırakmak olmalıdır. Buradan kastım şu; edebiyatın genel mahiyetini bilmeyenler için kimsenin onun özel öğretim alanında ciddi şeyler söyleyeceğine ya da çok etkin olacağını ben şahsen inanmıyorum. Kaldı ki; öğretmenlik mesleğini paylaşmak noktasında meslekler, gruplar hepimize çok fazla yetiyor. Edebiyat fakültesi, Fen Fakültesi mezunları da bu ülkenin çocukları, Eğitim Fakültesi mezunları da bu ülkenin çocukları. Ben göreve geldikten sonra her ikisin, de bizim üniversitemizde kurdum. Bir yarış ortamı oluştururuz, o yarış ortamında kimler hak ederlerse ordan geçerler. Konuşacak daha bazı şeyler var ama bir hususa da dikkat çekmek istiyorum. Bu öğretmenlik mesleğinin idareci mesleği olduğunu hep söylüyoruz. Elbette ki öyle bütün meslekler aslında öyledir. Yani aşkla şevkle yapılmayan hiç bir işin neticesi belki görevimizi yerine getirmiş olursunuz ama beklenen düzeye sizi getirmez.

Öğretmenliğin burada çok farklı bir konumunun olduğu muhakkak. Biraz önce hocamızla ifade ettiler ve sürekli de tekrarlandı bu oturumda. Kendisine çok büyük bir saygı duyuyoruz. Topçu hocamız Allah rahmet eylesin, muallimliğin bir tüccar mesleği olmadığı bir ruh mesleği olduğunu söylüyor. Muhakkak doğru çok güzel fakat Kemal Tahir'in de bir sözünü hatırlatıyım bu arada. Diyor ki köy enstitüleri köy çocuklarının azla yetinme

duygularından yararlanılarak kurulmuş okullardır ve gerçekten doğrudur. Yani oradaki sistemi ben bizzat yaşamış bir insanım. Buna rağmen oradaki öğretmenlerin gerçekten idealizm noktasında üst zirveye çıkmış olarak görevlerini yapmış olduklarına tanıklık etmiş birisiyim. Bugün belki onların dünya görüşüne katılmayız ya da bize çok aykırı gelen tiplerde vardır aralarında ama mesleklerini icra etme noktasında gerçekten benim tanık olduğum insanlar bu fevkalade güzel bir şey. Fakat bu durumu hayatın realitesiyle beslemek lazım. Efendim 24 Kasım yine geliyor yine eli öpülesi öğretmenler sloganımız devreye girecek. Ben zaman zaman söylüyorum öğretmenlerimizin elini öpmeyelim ama parasını verelim. Öğretmenlerimizin hem elini öpelim hem de parasını verelim. Bunlar yapılması gereken şeyler. Yoksa biz meslek grubunda sırtından kendimizi tatmin etmenin yollarına bakarsak bu sorunlar çok daha devam edeceği benziyor. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç:

Hocamıza biz de teşekkür ederiz. Kendi hayat çizgisinden örnekler verdi. Ve şu ortaya çıktı. Öğretmen olmadaki kaynak olarak eğitim fakültesi mi? Olsun Fen Edebiyat fakültesi mi? olsun iki tane farklı görüşün bakışını da dinlemiş olduk. – örnekler verdi ve şu soru ortaya çıktı: Öğretmenlik mesleğinde kaynak olarak Eğitim Fakülteleri mi yoksa Fen – Edebiyat Fakülteleri mi kullanılsın. İki farklı görüşün olaya bakışını da dinlemiş olduk. Zaten bunu sonuçlandırmak da her halde mümkün değil. Şimdi soru sormak isteyenler sayın başkanım buyurun.

Soru-Cevap Faslı

Ahmet Gündoğdu:

Hem sendikacılara sataşma var ve hem de akademisyenlere sataşmam lazım. Onun için söz istedim, teşekkür ediyorum değerli hocalarım. Maaş öğretmen ve akademisyen için maaşı 10 katına da çıksa niteliği yaptığı işin niteliğini artırmayacak olma ihtimali olanlarla bir arayış içinde değiliz. Geçinebilmek için 30 saat derse girme zorunda kalan akademisyen ya da ek işi düşünen öğretmen istemediği yani bunu idealizmini öğrencilere yansıtmada mali sıkıntı yaşamayan öğretmen istiyoruz. Amacımız budur. Eğitim fakülteleri, Fen Edebiyat Fakülteleri, tartışması öteden beri vardır. Burhanettin Hoca da buna hafif değindi. Ramazan Hocam da hafif değindi. Biz de sahadayız, Eğitim Fakültelerinin pedegoji ilmini iyi verdiğini alan bilgisini de Fen Edebiyat ve İlahiyat fakültelerinin daha iyi gösterdiğini görüyoruz. Bunu ben ilahiyatçı olarak söylüyorum. Din Kültürü öğretmenlerinin, İlahiyat Fakültesinden mezun olanları, Eğitim Fakültesinden mezun olanlardan alan bilgisi olarak çok daha iyidir. Eğitim fakültesinde de pedagojik formasyon ve iletişim biraz daha öne çıkmış olabilir, bunu eleştiri olarak söylemiyorum. Kararı YÖK veriyor. Bu karar ne olursa olsun İlahiyat ve Fen Edebiyatlarda pedagoji biraz daha artırmak eğitimlerde de alan bilgisini biraz daha yer vermek eğitim fakültelerinde de yer vermek gerekir diye düşünüyorum.

Üniversite sorununun olduğunu görüyoruz. İşte bir çok konuşmacı hocam söylüyor. Üniversitelerden söz ederken çocuklar diye doğal olarak içselleştirmiş öyle diyorlar. Yani üniversite öğrencisine çocuklar dediğimiz sürece inkılâp tarihi üniversitelerde zorunlu ders olmaya devam edecek.

İnkilâp Tarihi'nin zorunlu ders olduğu üniversiteler nasıl dünyalı-evrensel olacak? Burayı tüm taraflarını ortaya koyarak konuşmamız lazım. Okur yazarlık oranının az olduğu bir süreçten harf inkılabı ile de okuma yazma bilerek yatan bir milletin okuma yazma bilmez olarak uyandığı, değişikliklerle o günkü öğretmenin bilmeyenler içerisinde az çok bilen olarak daha saygı gördüğünü, şimdi bilenler içerisinde daha çok bilen olması gereken öğretmenin saygınlığına çok bakılmadığını görüyoruz. Memura ve öğretmene siyaset kurumunun bakışında sıkıntı var. Yarın, öbür gün birçok siyasetçi öğretmenlerin eli öpülesi diyecek. Memurun; hemşireler gününde, doktorlar gününde, önemli olduğunu söyleyecek ama siyaset kurumu memura ve öğretmene sağlıklı bakmamaya devam edecek. Bu iş ahlakında öğretmenin yapması gerekenler olduğu gibi devlet ahlakı ve devlet ricalinin çalışanlarının motivasyonunu artırma açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Sendikaya sorumluluk yükleyen her sektörümüze, dekanımıza, rektör yardımcımıza, YÖK başkanımıza, YÖK üyemize teşekkür ediyorum. Bu sahiplenmedir, eğitimde ideolojik bakışta değerlerde özlük haklarında elbette sendika bunu yapacak ama marifet iltifat dengesi açısından da bu hocalarımızın sadece Eğitim-Bir-Sen bizim sendikamız demekle yetinmeyip bulunduğu yerlerde sendikaya en azından bizim sendika demelerini bekliyoruz. Bugün hocama söylüyorum, elbette akademik zammı alma kolay olmadı. Toplu sözleşmede Faruk Çelik'le bunu teferruatlı çalışma karar aldık. Gökhan Çetinsaya'ya çok teşekkür ediyorum. Ortak basın açıklaması gece saat 2'ye kadar devam etti. Çalışma Bakanı, Eğitim-Bir-Sen, Memur-Sen, YÖK Başkanı çalıştay yaptık. Cumhurbaşkanımıza, Başbakanımıza, Maliye Bakanımıza teşekkür ediyorum. Ama biz bu etkinliği bu istediğimizi yüzde 100 almayı Eğitim-Bir-Sen'in Milli Eğitim ağırlıklı 280 bin üyesiyle, Memur Sen'in diğer bakanlıklar ağırlıklı 800 bin üyesiyle aldık. Üniversitelerde hala yetkili değiliz. Biraz genel

başkan vekilim müjdeyi göndermiş arkadan geliştirme ödeneği de alacağız. Burhanettin Hocam üzülmesin Doğuyu düşünmeye devam ediyoruz, diye selam göndermiş. Yola çıkmış gözüküyor. İnşallah şunu söylüyorum; dünya görüşünü ve dünya görüşü dolayısıyla girdiği makası çok tasvip etmediğimiz, halkın değerleri, millet iradesi ile barışık olmayanların örgütlenme de bu milletin değerleri ile kavga eden sendikalara koştuğu bir süreçte yüzde yüz bizden onların işte milli eğitimde örgütlenme yüzde 70, Üniversitelerde hala yüzde 20, bunlar içerisinde bizimkilerin örgütlenmesi yüzde 10 bile değil. Kitabı kürsülerden okutup da hala kitapta sendikanın yerini bulamayanları da hocalarımız teşvik ederse seviniriz. Sadece burada oturan hocalarımıza değil, bu taraftaki dostlara da bunu söylüyorum. Yoksa Eğitim-Bir-Sen için Memur-Sen için beklediğinizi söylediğiniz her şey emirdir. Bu sendikaları bunun için kurduk, teşekkür ediyorum.

Soru - Emine Yıldız:

Burhanettin hocama sorum, aslen tarihçiyim. Anne, vatandaş ne derseniz. Şimdi öğretmenliği çok kutsadınız. Biraz kişisel bir soru olacak ama Nurettin Topçu, Nihal Atsız, Arif Nihat Asya; bunların hepsi ünvanları veya başka şeyleri elinin tersiyle itip gidip bir lisede öğretmenlik yapmış büyük insanlardır. Ve yani bugün onları anıyorsak zaten bunları ellerinin tersiyle etmiş olmalarının sonucudur bu. Şimdi Sorbonne'da doktora yapmış bir insan öğretmenlik yapabiliyor. Ben size sorayım ünvanınız veya kariyeriniz bir anda sonlansa gidip bir lisede öğretmenlik yapar mısınız? Çok kutsadınız harika bir meslek, çok kutsal bir meslek. Yani ben buradan şûraya geleceğim artık Türkiye'de düz memuriyet diye çok ciddi bir sorunumuz var. Bütün düz memurlar bunalımda. Sendikalar da bunu çok iyi bilir kapılarını aşındıran herkes müdürlük, daire başkanlığı ve ünvan istiyor. Düz memurluğu geçtim, düz profesörlük diye bir sorunumuz var. Yani dekan olamayan, rektör olamayan, bir yerde genel müdürlük alamayan

öğretim üyelerimiz ciddi ciddi bunalımda. Doktorlardan hem de öğretim üyesi doktorlardan vekillik için müracaat patlaması yaşıyoruz. Son yıllardaki istatistiklere göre mental bir patlama yaşanıyor. Vekil olamayan bunalımda. Şimdi bu durumda zavallı öğretmen ne yapsın böyle bir ego patlamasının olduğu ortamda? Yani düz öğretmen kalabilir mi? Hakkaten çok yüksek bir karakteri istiyor. Müdür olmak ister, haklıdır. Şube müdürü olmak ister, haklıdır. O da bir insan değil mi? Devlet memuru ise ne yapsın? İmam da müftülük istiyor, sendikalarda sağolsunlar işleri güçleri buna hizmet. Benden olursan sana da bir şeyler yaparım. Toplantı o kadar politize olduğu için bende bunları söyleme ihtiyacı hissettim. Emekli devlet memuruyum. Hiç bu işlere bulaşmadan elhamdülillah, emekli olmuş bir insanım. Şimdi Burhanettin Hocam açıkca soruyorum kabul eder misiniz böyle bir şeyi? Hocam ikinci sorum sizin verdiğiniz Fillandiya örneği güzel bir örnek. Şu anda adamın adını hatırlayamıyorum. Beyaz Zambaklar Ülkesi kitabının yazarı. Büyük bir fedakârlık sanıyorum. Bize de böyle birileri lazım. Köy köy dolaşıp öğretmenleri kahveden çıkaracak, doktorları saat 5'e kadar çalıştıracak, nutuklar atacak kahramanlara ihtiyacımız var. Fillandiya o yüzden özel bir örnek. Bakıyorsunuz ki o kitap Türkiye'yi anlatıyor sanki. Durum çok vahim. Ayrıca bir de Fen Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi diye bişey söyliyeceğim. Ben Eğitim Fakültesi çıkışlıyım. Bile isteye okuldaki bütün formasyon derslerini göstermek için oraya gitmiş insanım. Bir şey yapamadım bari öğretmen olayım diye birkaç ay formasyon dersi alarak benimle eşit şartta göreve gelen inisanları ben kabul edemiyorum.

Cevap:

Hocam yanlış anlaşılmasın zaten onu kimse istemiyor. Herkes eşit şartlarda şartlarda yarışsın kim hak ediyorsa o öğretmen olsun. Dört yıla dağıtılmış ciddi ciddi formasyon dersleri varken daha sonra kısa dönem pedagojik formasyon alarak öğretmen

olma işine ben pratikde gördüm yanlış. Ama çok güzel örnekler varsa bilemiyorum. Burhanattin hocamdan cevap istiyorum.

Cevap - Prof. Dr. Burhanettin Dönmez:

Öğretmenlik yapar mısınız değil yaptım zaten. 10 yılımı Milli Eğitim'de geçirdim. Köyde çalıştım şehirde çalıştım ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nde çalıştım. İl Milli Eğitim Müdürlüğü yaptım. Bakanlık merkez ofisinde çalıştım hala orada benim okul öncesi eğitiminden, doktora sonuna kadar öğrencilerim var. Bir yaşam biçimi olarak şimdi de yapabilirim memnuniyetle. Zaten öğrencilerime önerdiğim şeydir bu. Kendi bölümüme alacağım araştırma görevlilerine öğretmenlik yapmış olmak koşulu koyarım. En az 3 yıl öğretmenlik yapmayan adamı ben bölümü araştırma görevlisi olarak almam. İşin başka bir boyutu var. Tabi sorun da bitmiyor diğer taraftan Beyaz Zambaklar Ülkesine gittik. Sordum, kimse tanımıyor. Bu kitabı da bilmiyorlar, samimi olarak söylüyorum. Finlandiya'da en az 10 kişiye sordum bu kitaptan haberleri yok. Bir nokta daha onu değinmek istiyorum tabi formasyon konusu çok uzuyor. Fen Edebiyat mı, Eğitim mi böyle bir dertte değilim ben. Nitelikli öğretmen yetiştirmek istiyorum. Alan sınavı yapıldı, yapılan alan sınavlarının tümünde Eğitim Fakültesi mezunları daha yüksek puan aldıklarına dair elimizde veriler var. Sadece bunu söylemekle yetiniyorum.

Cevap - Prof. Dr. Ramazan Kaplan:

Bende bir şey ilave edeyim öğretmenlik girişte ilk sınavların düzenlendiği tarihte o zaman zannediyorum edebiyat dalında yapılan sınavda ilk 40 sıra Dil Tarih Fakültesi mezunlarınındı. Onu da arz edeyim size. Aradan karışanlar var ama aslında bu meseleyi falan fakülte falan noktasına getirirsek olmaz. Ben şu kadarını size arz edeyim bu problem ne zaman çıktı, ona lütfen dikkat ediniz. Bu kararı kimler aldı, lütfen ona dikkat ediniz.

Türkiye'mizin en büyük üniversitelerinden birisinde 500 kişiye formasyon dersi yaptırma gücüne sahip olduğu halde 120 kişiyi niçin KPSS kısıtlamasına gider, bir ona bakınız. Bir de o sınavda sorulan sorulara bakınız. Benim öğrencilerimden kaç tanesi gelmiştir, bana hangi gazeteyi okuduğumu soruyor sınava girdiğimde, ben bu hocaları hakkımı helal etmiyorum, diye kaç öğrenci gelmiştir. Bir de buna dikkat ediniz. Bunun üstünü alçağı yok. Kim işini iyi yapıyorsa odur iyi olan. Yoksa falan fakülte üste, falan fakülte altta böyle bir şey yok. Şahsi kanaatim ve bu kararın alındığı tarihe lütfen bakınız, niçin alındı gözden geçiriniz. İsterseniz açıklayayım bu kararın altında Köy Enstitüleri'nde olduğu gibi öğretmenlik mesleğini kendi tekelinde tutmak isteyen bir anlayış vardır. Ve benim kanaatim budur.

Cahit Sucu:

Burhanettin Hocam konuşmaları yaparken ekonomik kalkınmışlık açısından ülkemizin 17'nci sırada bulunduğunu ifade ettiler. Bu kamuoyunda da sürekli ifade edilen bir şey. İnsani gelişmişlik sıralamasında da 90'ıncı sırada olduğumuzu ifade ettiniz. Zannediyorum böyle bir endeks var ve bu endekse dayanarak bu ifadeyi kullandınız. Şimdi insani gelişmişlik sıralamasında ilk üçe giren ülke de muhakkak ki bu sırada yer alıyor ve bunları telafuz etmediniz. Muhtemelen hangileri diye sormuş olsaydınız, biz de Amerika ekonomik kalkınmışlık sıralamasında bu noktada herhalde ilk üçdedir diye düşünüyorum. Üç aşağı beş yukarı herhalde böyledir endekste. Şimdi Safiye Hocam'ın ifade ettiği bir şeyde bağlantı yapmak istiyorum. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki karakter eğitimi, değerler eğitimi alanında verildiğini ve bunun çok ciddiye alındığını orada ifade etmişlerdi. Avrupa ülkelerinde değerler eğitimi noktasında çalışmaların olduğu ifade edildi. Hakim güç açısından hakim kültür açısından karşısında batı medeniyetinin eli diyebildiğimiz ABD ve Avrupa yani eko-

nomik gelişmişlik sıralamasında ilk sıraları üst sıralarda bulunmalarına karşın yine insani gelişmişlik sıralamasında da ilk üçte beşte neyse yer alıyorlar. Söylemek istediğim şu: Değerler eğitimi noktasında ciddi çalışmalar yapan Amerika ya da diğer ülkeler dünya geneline baktığımız zaman hangi değerlerse bunlar hiçbir tanesi göremiyoruz. Yani iflas etmiş diyoruz, çürümüş diyoruz, kokuşmuş diyoruz, bitmiş diyoruz. Yani o verdiği değerler acaba bitmişlik üzerine verilen değerler mi? oradaki uygulanan değerler. Bu bir ciddi sorgulama gerektiriyor.

Prof. Dr. Burhanettin Dönmez:

Tabi bir endeks hoşunuza gitmezse sonuçları hoşumuza gitmediğinde hemen savunmaya geçiyoruz. Kimin ön sıralarda olduğu benim için çok önemli değil. Bizim nerede olduğumuz önemli. Yani diyoruz ya olmazsa Ankara kriterleriyle devam ederiz. Biz kendimize çeki düzen vermek zorundayız insani değerler açısından. Kastettiğim o. Sizin düşündüğünüz şeyler değil. Engelliler için geçiş yeri yapmışlar adam getirip arabasını oraya park etmiş, budur insani değer dediğimiz. Yani çok fazla bir yerlere gitmek lazım. Yani yüksek uçmaya gerek yok, kapıdan geçerken arkamızdan gelen birisi varsa kapıyı tutmaktır. Adam kapıyı ittiriyor çıkıyor arkadan gelene çarpıyor. Kapıyı tutuyorsan arkadan gelen adam teşekkür etmiyor sanki onun kölesiymişsiniz gibi dalga geçiyor. Ya ne var bir teşekkür et, Allah rızası için. İnsan bu. Senin için bir şey yapıyor. Bu kadar basit. Hiç bir şey bilmiyorsan yukarı çıkacaksan aşağı inen asansöre binme, bir yürüyen merdivende sağda dur, solda durma bunları söylüyorum ben. Yani daha öğreneceğimiz çok şey var arkadaşlar savunmakla bir yere varmamız mümkün değil. Öncelikle sorunu çözmenin başlangıcı sorunu kabul etmektir. Bu nedenle bu tür şeylere mevcut öğretmenlerin yüzde 60'ı Eğitim Fakültesi mezunu değil.

Bu öğretmenlerin mesleki değerlere ilişkin eleştiri yapıldığında tüm Eğitim Fakültesi mezunları gibi düşünülüyor. Ha şunu da sevmiyorum ben, nitelikli öğretmen yetişsin diyorum. Nereden yetiştiğinin bir önemi yok. Bir fakülte öğretmen yetiştirecekse programına gözden geçirsin eğitim fakültesi olsun. Adını değiştirsin veya değiştirmesin müfredatını ona göre düzenlesin. Ben nitelikli öğretmen diyorum başka bişey söylemiyorum. Kimseyle hiçbir fakülte ile hiç kimseyle bir problemimiz yok. Kısaca bu söylüyorum.

Ahmet Gündoğdu:

Değerli arkadaşlar arkadan bir arkadaşım soru göndermiş. Değerli arkadaşlar toplu görüşme bir süreç Allah rızası için değerlendirdiğimizde bu iktidar iş başına geldiği günden beri akademisyenler gelen artışlardan yararlanmış reel artışa geçememişti. Bu bilimsel verilerle elimizde. Öğretmenler 2006'da başlayan ek ödeme, eşit işe eşit ücret sloganından 2012'ye kadar yararlanmış 2012'de de eşit işe eşit ücret diye altına imza attığımız çalışma öğretmen haricinde genel idari hizmetler sınıfımıza en az 270 TL iyileştirme getirmişti. Bunun 700 den 1400'e kadar olanı var. Bürokrasiye doğru. Şimdi 150 TL öğretmen toplu sözleşmede ek ödeme. Akademisyene bu zamla bu zamana kadar verilen içerisinde eşitlenmiş oldu. Hakim ve savcıya verilene giriyorum orada biraz başka unsurlar kokuyor. Hakimler Savcılar Yüksek Kurulunda dolayısıyla geçmişte askere verilip de işe yaramadığı gibi burada yanlış görünüyor, orası eleştirilebilir ama 2015 Ağustosu'nda yeni toplu sözleşmede inşallah bundan sonrası bütün çalışanlarımız için iyileştirme talep edeceğiz .

Sıkıntı şu üniversitelerde mesai yapmadığı halde maaşının düşüklüğünü örtmek için mesai ücreti veriliyordu ve bunun oranı düşüktü. Biz bunun en az bir buçuk katı kalıcı halde ek ödemeyi

eşit işe eşit ücret almamıza rağmen onu çok ileri geçmiş görmedi arkadaşlarımız. Ama maaş bordrolarına bakarlarsa geriye dönük sistemli artışı görecekler. Yeterli mi? Hayır yeterli değil. Eğitim sisteminin ahlaklı bireyler yetiştirmekden sorumlu olduğumuz gibi sonra da büyüyen pastadan hak ettiğimiz payı hepberaber alacağız teşekkür ederim.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç

Oturum başlıyor. Alparslan Durmuş hocamı ve Zülfü Demirtaş hocamı kürsüye davet ediyorum.

Ahlak eğitiminde yeni arayışlar başlığı altında bugün son oturumumuzun ilk konuşmacısı olacaktı Alparslan Durmuş Hoca. Küçük bir yer değişikliği yaparak ikinci bölüme hocalarımızı almış bulunduk. Alparslan Durmuş Bey ETAM kurucularından, Eğitim Danışmanlık Araştırmalar Merkezi ve şu anda da genel müdürlüğünü yapıyor. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde de çalışmalarını ve akademik çalışmalarını sürdürüyor. Alanıyla ilgili olarak çok sayıda kitap ve makaleleri var kendilerinin. Başlığımız "Milli Eğitim Bakanlığı Müfredatında Ahlak Eğitimi ve Yeni Öneriler". Hocam sizin de süreniz yarım saat.

MEB Müfredatında Ahlak Eğitimi ve Yeni Öneriler

Alpaslan Durmuş

(Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi, EDAM)

Giriş

Çocuklarının ileride ahlaklı olup olmayacakları, ebeveynlerin önemli kaygılarından biridir. Anne babaların çoğu için çocuklarının arzu edilir ve övgüye değer kişilik özelliklerine sahip şekilde yetişmeleri, onların kişiliklerine güçlü bir ahlaki pusulayla yön verilmesi büyük bir öneme sahiptir. Toplumsal kurumların büyük bir kısmı ve tabii ki bu arada örgün eğitim için de *çocukların ahlaki gelişimi* önemli bir amaçtır. Nitekim 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Millî Eğitiminin genel amacını belirlediği ikinci maddesinde bu çerçevede "…*Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren… görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar… yetiştirmek*" ifadeleriyle bu hususa vurgu yapar. Eğitim programı karşılığı olarak yasa metninde kullanılan *yetiştirmek* kelimesiyle aynı kökten türetilmiş *yetişek* terimine atıfla şu soruyu sormak uygundur o hâlde: Hangi programla ve nasıl?

Bu soru şimdilik burada dursun. Öncelikle bir örnek olay kabilinden ABD'deki karakter eğitimi hareketine göz atalım.

ABD ve Karakter Eğitimi

ABD'de geleneksel karakter eğitiminin devlet okulları müfredatına yeniden dâhil edilmesi yönündeki güçlü halk desteği sayesinde 1980'li ve 90'lı yıllarda *çekirdek değerlere* ve bu değerleri destekleyen karakter eğitimi programlarına yönelik ilgi yeniden canlandı. 1994'te Phi Delta Kappa tarafından yürütülen, halkın devlet okullarına karşı tutumuyla ilgili araştırmaya göre, karakter eğitimi programlarına yönelik güçlü ve giderek artan bir kamuoyu desteği bulunmaktadır. Araştırma anketine katılanların çoğunluğu, değerlerin ve makbul ahlaki davranışların meleke hâline getirilmesine yönelik olarak devlet okullarına müstakil dersler konulmasını desteklemiştir. Araştırmanın daha ilginç bulgusu, katılımcıların % 90'dan fazlasının çekirdek ahlaki değerlerin öğretimini onaylaması, üçte ikisinin de dünya dinlerinin öğretilmesini yararlı görmesidir.

ABD'nin yakın geçmişindeki şiddet ve gayrimedeni davranışlarla belirginleşen kültürel ortamı dikkate alındığında, devlet okullarında karakter eğitimi programlarına yönelik kamuoyu desteğinin artmış olması şaşırtıcı değildir. Nitekim cinayetler, çocuk suçları, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ve gençlik çetelerinin karıştığı şiddet olaylarının yol açtığı kaygılar derinleştikçe işe yarar nitelikte karakter eğitimi programları arayışı da hız ve güç kazanmaktadır.

Örneğin (bahsi geçen araştırmadan birkaç yıl öncesine dönersek) Josephson Ahlak Enstitüsü'nün Temmuz 1992'de Colorado'ya bağlı Aspen'de düzenlediği konferansı hatırlayabiliriz. Bu konferansta, Josephson Ahlak Enstitüsü ahlak eğitimcileri ve gençlik önderlerinden oluşan bir grubu ağırlamıştı. Konferansın sonunda, Amerikan okullarında karakter eğitiminin geleceğine dair müşterek değer ve amaçların belirtildiği bir rapor hazırlandı. *Aspen Bildirgesi* olarak bilinen rapor, katılımcıların oybirliğiyle

onaylandı. *Aspen Bildirgesi*, belirli kaygıları ve müşterek bir dili yansıtan yedi ilke içeriyordu ki bu yedi ilke *Karakterin Altı Sütunu* adı altında yeniden düzenlenerek ertesi yıl Josephson Ahlak Enstitüsü tarafından başlatılacak olan karakter eğitimiyle ilgili *Karakter Önemlidir! Programı*nın (*Character Counts!/CC!*) esasını teşkil etti.

Bir karakter eğitimi programının bireysel kimliklerinin çeşitliliğine rağmen bütün öğrenciler tarafından paylaşılabilecek çekirdek ahlaki değerlere dayanması gerektiği vurgulanan Aspen Bildirgesinin, *Karakterin Altı Sütunu* adı altında yeniden düzenlenen söz konusu değerleri ise şunlardı:

1. Güvenilirlik; doğruluk, ahlaki cesaret, dürüstlük, sahicilik, içtenlik, haktanırlık, inanılırlık, sözünde durma, sadakat.

2. Saygı; bütün insanlara değer verme, *altın kural*a göre yaşama, başkalarının onuruna, mahremiyetine ve özgürlüğüne hürmet gösterme, kibar olma, farklılıkları hoşgörüyle karşılama.

3. Sorumluluk; onurlu olma, görevini yerine getirme, kararlarının sorumluluğunu üstlenme, mükemmellik yolunda elinden gelenin en iyisini yapma, öz denetim.

4. Hakkaniyet; adil olma, başkalarına karşı tarafsız ve tutarlı davranma, karşısındakini dinleme, farklı bakış açılarına açık olma, diğer insanlarla olan muamelelerinde hakkaniyete dayalı usullere bağlı kalma.

5. İhtimam; ilgi gösterme, şefkatli, nazik, anlayışlı, yardımsever ve diğerkâm olma, kendini karşısındaki insanın yerine koyma.

6. İyi vatandaşlık; ülkenin kanun ve geleneklerine, bayrağına ve simgelediği bütün değerlere saygı duyma, toplumun menfaati için kendi payına düşen sorumluluğu yerine getirme, toplumsal

kurallara riayet etme, yetkili kişilere ve temsil ettikleri değerlere saygı gösterme.

ABD'deki karakter eğitimi hareketi, çeşitli dersler yoluyla doğrudan öğretilebilecek *Karakter Önemlidir!* Programının yukarıda zikredilen çekirdek değerlerine benzer değerlerin öğretimini teşvik etmektedir. Çekirdek değerler, özellikle edebiyatve sosyal bilimler gibi resmî öğretim programında yer alan birçok dersin içeriğine dâhil edilmiştir. Ayrıca karakter eğitimi programı uygulayan birçok okulda, ortaokul ve lise öğrencilerinin çekirdek değerleri öğrenmelerini sağlamak üzere toplumsal hizmet etkinliklerinden de yararlanılmaktadır. Toplumsal hizmet etkinlikleri öğrenciye sadece değerleri kendi karakterinin bir parçası hâline getirme fırsatı değil, aynı zamanda söz konusu değerleri toplumsal bakımdan sorumlu ve anlamlı şekilde hayata geçirme imkânı da sağlar. Nitekim karakter eğitimi programlarının çoğu, *kararlarının sorumluluğunu üstlenme* kavramı/anlayışı üzerinde ısrarla durur.[285] Dolayısıyla karar verme, verilen kararın gereği olan davranışlarıtezahür ve tecelli ettirip sonuçlarını tekeffül etme vb. yeterlilikler karakter eğitiminin temel hedefleridir denebilir. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere yukarıda değinildiği üzere çekirdek değerler programlara dâhil edilmiştir, programlarda bu çekirdek değerler mündemiçtir.

Şimdilik bu bilgiler burada dursun ve biz yukarıda bıraktığımız sorumuza dönelim: Türk Millî Eğitim sisteminde"*…Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren… görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar … yetiştirmek*" hedefi hangi programla ve nasıl sağlanmaktadır?

---

[285] Buraya kadarki bilgiler tümüyle Monalisa M. Mullins'in makalesinden özetlenerek aktarılmıştır. Mullins, M. M. (2008). *AspenDeclaration*. İçinde *Moral education: A handbook*, (Ed. F. ClarkPower ve diğ.). ss. 23-25. Westport: PraegerPublishers.

İlk Ders Genelgesi

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 08 Eylül 2010 tarihve 2010/ 53 sayılı Genelge ile bir anlamda bu soruya şu cevabı vermektedir:

"…Bakanlığımız, değerlerimizi geliştirmeyi temel alan kültürel birikimimizi, 2003 yılından itibaren geliştirilen öğretim programlarına yansıtmıştır. Uygulamaya konulan programlarımızın temel ögeleri arasında değerlerimize de yer verilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerimizin bir taraftan yüksek düzeydeki kazanımlarımız olan değerlerimizi yaşamalarını sağlayarak toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkı sağlamak, diğer taraftan da bu kazanımlarımızın gelecek nesillere aktarılmasındaki önemli görevi yerine getirerek artan ve değişen risk ve tehditlerden bireysel ve toplumsal korunmayı sağlamak amaçlanmaktadır. … 2010-2011 Eğitim Öğretim Yılının ilk haftasında; Bakanlığımıza bağlı tüm resmi ve özel örgün örgün eğitim kurumlarının bütün sınıf ve şubelerinde yukarıdaki esaslar doğrultusunda değerlerimizle ilgili olarak öğrencilerimizin yeterliliklerini arttırmak ve bunların davranışlarına yansımasını sağlamak amacıyla etkinlikler yapılacaktır. Bunun için; okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde görevli öğretmenlerimiz, rehber öğretmenler ile eğitim yöneticilerimizin rehberliği ve desteğiyle ders içi ve ders dışında, Ek'te yer alan örnek etkinliklerden de yararlanarak değerler eğitimine yönelik faaliyetler gerçekleştireceklerdir. Ayrıca bu konuda gönüllü ve istekli okullarımızda öğretim yılı boyunca "Değerler Eğitimi" konusunda zümre öğretmenler kararı ile hazırlayacakları etkinlikleri uygulayabileceklerdir."

Toplam üç sayfalık Genelgenin ilk iki sayfasında yer alan bu ifadelerin öncesindedeğerler eğitiminin gerekçeleri izah edilmekte ve üçüncü sayfada da 18 örnek etkinlikten oluşan bir menü uygulayıcılara önerilmektedir:

1. Büyük öğrencilerin küçük öğrencilere dersler ve okul içi etkinliklerde rehberlik yapmalarını sağlayacak programların rehber öğretmenler eşliğinde oluşturulması

2. Alt sınıflardaki öğrencilere yönelik olarak "Nasıl iyi, doğru, hoşgörülü ve başarılı olursun?" konulu bir mektubun yazılması

3. Okulda rol model olma, yaratıcı etkinlikler vb. faaliyetlerde bulunan öğretmenlerin diğer sınıflarda etkinlik yapmasının sağlanması

4. Bir spor karşılaşmasında oyuncuların ve seyircilerin centilmence davranışlarının ön plana çıkarılması

5. Gönüllülük esasına göre öğretmen, öğrenci ve diğer okul personelinin müzik, şiir, tiyatro vb. yeteneklerini gösterebilecekleri ortamlar oluşturularak yeteneklerin taltif edilmesi

6. Bütün paydaşlar (okul idaresi, öğretmen, öğrenci, aile vb.) arasında karşılıklı güven, hoşgörü ve dürüstlük ilkelerine dayanan bir sözleşme yapılması, her türlü iletişimde olumlu ve güler yüzlü davranılması

7. Öğrencilerin çözmek istedikleri sorunları kâğıda yazmaları ve öğretmen rehberliğinde seçilen sorunların çözümüne yönelik beyin fırtınası yapılması

8. Öğrencinin kendisinin ve arkadaşlarının iyi örnek gösterebilecek davranışlarını sınıf ortamında paylaşması ve her bir iyi örneğin sınıf panosuna yerleştirilecek ağaca yaprak olabilecek şekilde yapıştırılması

9. Her öğrencinin sınıfındaki arkadaşlarının takdir ettiği veya beğendiği davranışlarını yazılı veya sözlü olarak sınıfla paylaşmasının sağlanması

10. Bütün sınıflarda öğretmen ve öğrencilerin sınıf içinde uyulması beklenen davranışlar listesini birlikte belirlemesi ve bu listenin sınıfın uygun bir yerinde ilan edilmesi

11. Ders etkinlikleri kapsamında tarihe damgasını vuran kişilerin insanlığına katkıları konusunda senaryo yazılması

12. Değerlerimizin gelişimine hizmet etmiş şahsiyetler-fikir insanlarının araştırılması ve sınıfla paylaşılması

13. Toplum hizmeti çalışmalarını tanıma ve çalışmalar da bulunma

14. Resim, şiir, kompozisyon, öykü, film, seyahat, tiyatro, dram etkinlik günleri vb. yarışmalar yapılması

15. Sevgi, barış, hoşgörü, yardımlaşma ve dayanışma konularını içeren konserler düzenlenmesi

16. Değerlerimizi konu alan panel, konferans, açık oturum, seminer, şiir dinletileri ile okul gazetesi çıkarılması, afiş ve slogan hazırlanması

17. Geliri yardım kuruluşlarına vermek üzere kermes (yiyecek, içecek ve teknoloji tasarım dersinde yapılan ürünlerin satılması), yardım organizasyonları, doğum günü ve özel günlerde ziyaretler düzenlenmesi.

18. Değerlerimiz konusunda paylaşımı ve katılımı sağlamak amacıyla bir web sayfası oluşturulması.

Bakanlıkça yayımlanan bu genelgeyi takip eden yıllarda birçok il ve ilçe Millî Eğitim Müdürlükleri'nde oluşturulan Ar-Ge birimleri tarafından değerler eğitimi projesi adı altında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle bir dizi değer belirlenmekte, belirlenen bu değerler öğrenim yılının çoğunlukla aylık olmak üzere farklı periyodlarına dağıtılmakta ve bu süre içinde bir kısmı Bakanlıkça da önerilmiş örnek etkinlikler ve benzerleri çerçevesinde belirlenen değerlerin kazandırılmasına-çalışılmaktadır. Ancak bu noktada bir dizi sorun göze çarpmaktadır. Bu sorunlar dizisinden birini şu önermeyle ifade ederek örneklere de başvurmak suretiyle iddiamı biraz daha açayım: *Belirlenen değerlerin birbirleriyle bir üst çerçevede kurgulanmış bağı yoktur.*

"Belirlenen değerlerin birbirleriyle bir üst çerçevede kurgulanmış bağı yoktur."önermesi çerçevesinde iki ana eleştiri hattı üzerinden gidilebilir: *felsefe* ve *uygulama*.

Felsefe hattı ile ilerlersek "Belirlenmiş değerlerin ortaya konmasının gerekçesine dair düşünsel ve teleolojik bakış açısı eksiktir yahut yoktur." gibi bir eleştiriyi ifade etmekteyim. Uygulama hattı ile ilerlediğimizde ise "Dersler arasında ilişkiler kurulmamış, kazanımlar arasında birbirini besleyecek disiplinler arası ilişki yahut ara disiplin kazanımları yeterince geliştirilmemiş, kazanımlar arasında seviyelendirme ve hiyerarşi oluşturulmamıştır." demekteyim.Bu iki hattaki soruşturmayı örneklemek üzere birçok programda benimsenmiş "vatanseverlik" değerini ele alalım:

Bu değerle ilgili toplumsal düzeyde sürdüregeldiğimiz tüm tartışmalar, düşünsel pozisyon alışlar programlarda da aynen gözlenebilir, izlenebilir, tespit edilebilir. Bazen aşırı milliyetçiliğe varan bir göndermeler silsilesi bazen de salt yurttaşlık düzeyi ve nihayetinde ikisinin arasında tüm tayflar… "Türk millî eğitim sistemi hangi felsefi mesleğe sülûk etmiştir?" tartışması uzun bir

yol olacağından ve kendimi de bu noktada yetkin görmediğimden girmiyorum.

Uygulama düzeyinde ise eleştirimi şu şekilde örneklendireyim:

- DKAB 4-8.sınıf değerler listesindevatanseverlikle ilişkili değerler olarak şunlar sayılabilir: bağımsızlık, barış, Türk bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı, cesaret, dayanışma, duyarlılık, gazilik, hoşgörü, kardeşlik, millet sevgisi, millî birlik şuuru, şehitlik, tarihsel mirasa duyarlılık, Türk büyüklerine saygı, vefa.

DKAB 9-12. sınıf "Ahlak ve Değerler" alanında da "Toplumu Birleştiren Temel Değerler" başlığı altında şunlar yer almaktadır: vatan ve ülkü birliği, bayrak ve İstiklâl Marşı, hürriyet ve bağımsızlık, insan haklarına saygı, millî seciye kavramı ve Atatürk.

Ancak her iki programda da ara disiplinler kazanımları ilişkileri kurulmamıştır. Ayrıca diğer derslerde de benzer paralellikler kurulabilecekken göz ardı edilmiş yahut gözden kaçmıştır. Aynı durum diğer derslerin programlarından DKAB programlarına doğru bakıldığında da görülmektedir. Örneğin;

- Hayat Bilgisi (1-3) programında her üç sınıf düzeyinde de kişisel nitelikler içinde vatanseverlik vardır ve inşa edilmeye de çalışılmaktadır.

- İlkokul 4. sınıf Sosyal Bilgiler "Kültür ve Miras" öğrenme alanında "Geçmişimi Öğreniyorum" ünitesinde paralel konular yer almaktadır.

- Ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde "Güç, Yönetim ve Toplum" öğrenme alanında "Bir Ülke, Bir Bayrak" ünitesinde benzer değerler yer almaktadır.

- Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programı'nın (8. sınıf) bütün ünitelerinde vatanseverlik bir değer olarak görülüp inşa edilmeye çalışılmaktadır.

- İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) programının tamamında vatandaşlık kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Ancak örnek olarak zikredilen bu programlardan ne birbirlerine ne de DKAB programına yahut diğer sınıflar düzeyine bir gönderme yer almıştır.

Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak meramı anlatmak için bir örnek kâfidir. Sonuç ve sonsöz olarak şunu söyleyebiliriz: *Belirlenen değerlerin birbirleriyle bir üst çerçevede kurgulanmış bağı yoktur. Büyük resim ortaya konmadan ayrıntılarda kaybolunmuştur. Millî eğitim sistemimizin daha iyi yapılandırılmış, üst bir amacı ve bu amaca hizmet eden bir kurgusu olan bir değerler eğitimi programına ihtiyacı vardır.*

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç:

Sorular kısmında birer dakika uzun konuşabilirsiniz. Hocamıza çok teşekkür ediyorum. Gerçekten güzel bir irdeleme, değerlendirme oldu. Milli Eğitim ile ilgili olarak ilk ders genelgesi kapsamında önerilen etkinlikleri değerlendirdi. Ayrıca programların ahlaki anlamda eksiklikleriyle ilgili hususlara dikkat çekti. Eğitim felsefesinin olmayışından, tüm temel sorun belki burada, ahlak felsefecilerimizin yetişmeyişinden söz etti. Tabiki son cümle büyük bir dert. Yani fikirlerin, yazıların devşirilmesi ben birine ödev veriyorum mesela yüksek lisans öğrencisine. Nizami hakkında, Farsça'da büyük bir şair Nizami hakkında bana bir biyografi getir. Üç sayfa biyografi getiriyor. Bir baktım Azeri Türkçesinde yazılmış. Dedi sen ne zaman Azeri Türkçesini öğ-

rendin. Hocam internette bulmuştum da. Yani hiç tenezzül etmiyor, kendi diline aktarmaya bile vakti yok. Böyle bir şey var. Ahilik ile ilgili olarak aslında benim dilimin ucuna gelmişti bir önceki konuşmada. Ama oturumda vakti de taşımamak için söylememiştim. Bunlar çok iyi tanınmıyor aslında. Yani bizim Hacı Bektaş-i Veli, Yunus Emre ve Mevlana üçlümüz gibi bir şey bu. Ahilik yani söylüyoruz ama derinlemesine bir araştırmamız malesef yok. Ben şimdi hemen hocamıza dönüyorum. Doç. Dr. Zülfü Demirtaş hocamız. Hocam Fırat üniversitesi eğitim fakültesi öğretim üyesi. Eğitim, okul kültürü, eğitim tarihi gibi alanlarda makaleler yayımladı hocamız. Şimdi bu tebliği değerlendirerek kendi sözcüklerini söyleyecekler buyrun hocam 20 dakika.

Alpaslan Durmuş'un Bildirisinin Müzakeresi

Doç. Dr. Zülfü Demirtaş

(Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi)

Sayın Eğitim-Bir-Sen Genel Başkanı, yardımcıları ve genel merkez çalışanları, sayın Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı ve yöneticileri, sayın program düzenleyicileri, sayın Eğitim Bir Sen şube başkanları, hanımefendiler, beyefendiler, üç gün boyunca sabırla bu şûrayı izlemenizden dolayı hepinizi ayrı ayrı tebrik ediyor, Allah'ımın yar ve yardımcınız olmasını diliyorum.

Değerli izleyiciler, Sayın Alpaslan Durmuş Beyin "*MEB Müfredatında Ahlak Eğitimi ve Yeni Öneriler*" başlıklı bildirisini hep birlikte dinledik. Değerli araştırmacı bu bildirisinde bilgi yoğun olmaktan ziyade duygu yüklü bir mesaj vermek istedi. Bu mesajını da sunum esnasında metinden daha açık bir şekilde alabildik. Bildiri ile ilgili müzakereyi şu odaklarda sürdürmeyi düşünüyorum.

Değerli araştırmacımız, ebeveynlerin çocuklarının ileride iyi bir ahlak sahibi olup olmayacakları konusunda kaygılı olduklarını ifade etti. Bu kaygının ebeveynlerde yaygın olduğuna yönelik olumlu gözlemlerin olduğunu söyleyemiyorum. Aksine, ebeveynler ahlakî kaygıdan daha fazla "Çocuğum ileride nasıl bir

meslek sahibi olacak, nasıl bir lise ve ardından nasıl bir üniversite eğitimi alacak!" kaygısını taşımaktadırlar. Bu ise bizleri oldukça fazla kaygılandıracak bir durum olarak görünmektedir.

Değerli araştırmacımız 1739 sayı ve 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunun ikinci maddesinde yer alan Türk milli eğitiminin genel amaçlarına atıfta bulundu. Bu amaçlardan bir kısmı şöyledir: "*Türk Milletinin bütün fertlerini, … Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek*". Bu genel amaçların iyi bir ahlak eğitimi kazandırılabileceğine şüphe yoktur. Ancak, bu Kanun 1973 tarihli olup bugün yürürlükte olmayan 1961 Anayasası'nın başlangıcındaki temel ilkelere atıfta bulunmaktadır. O tarihten sonra bir askeri darbe yapıldı ve 1961 Anayasası'nın yerine ondan daha az özgürlükçü ve daha çok baskıcı olan 1982 Anayasası ikame edildi. Anayasalardaki bu değişmeye rağmen 1739 sayılı kanunun değişmediği gibi atıfta bulunduğu anayasa da değişmemiştir. Bugün 1961 Anayasası'nın başlangıcındaki maddelerden söz etmek mümkün görünmemektedir. Siyasi iktidarın yeni bir eğitim kanunun hazırlamaları yapması gerektiğini düşünüyorum.Ayrıca, bu maddenin sonu şöyle bitmektedir "… devlete karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek."Gördüğünüz gibi bu kanun ile vatandaş sadece devlete karşı görev sorumluluklara sahip bir nesne olarak görülmektedir. Ve bu genel amaçlar eğitim sisteminin her kademesindeki okulları ve onların program ve uygulamalarını bağlamaktadır. Oysa temel kanun vatandaşların görev ve sorumluluklarından önce onların hak ve özgürlüklerine atıfta bulun-

malıdır. Genel amaçlarında bireyin doğuştan getirdiği hak ve sorumluluklara atıfta bulunmayan bir mili eğitim temel kanunun ancak darbe dönelerine mahsus olması beklenir. Bu sözlerimin yanlış anlaşılmaması doğrultusunda şu açıklamayı yapmalıyım: Vatandaşlar tabii olarak devlete karşı bazı görev ve sorumlulara sahiptirler ve bunları yerine getirmekle yükümlüdürler. Ancak milli eğitim sistemi vatandaşların yükümlülüklerinden önce onlara hak ve özgürlüklerini öğretebilmeli ve bu doğrultuda bir bilinç oluşturabilmelidir. Görev ve sorumluluklar bunun ardından gelmelidir.

Değerli araştırmacımız bir karakter eğitimi programından yola çıkarak Amerika Birleşik Devletleri'nde karakterin altı sütunundan bahsettiler. Bunlar; güvenirlik, saygı, sorumluluk, hakkaniyet, ihtimam ve iyi vatandaşlıktır. Platon'dan bu yana devletin vatandaşlarına iyi bir vatandaşlık eğitimi verip vermemesi tartışmalı bir konudur. Devletler "iyi vatandaş" mı yoksa "iyi insan" mı yetiştirmelidir? Bu sorunun cevabı tartışmalıdır. İyi vatandaş devletinin kendisinden beklentilerini yerine getirir. Oysa iyi insan, bir insanın yapması gerekenleri yapar.İyi insan ve iyi vatandaş beklentisinin örtüşmesi olasıdır. Ancak devletler, insanlık dışı uygulamalara kaydığı oranda iyi vatandaş beklentileri de iyi insan ile zıtlık arz etmeye başlar. Buna tipik bir örnek 2006 yılında Lübnan'a yönelik İsrail saldırısında zuhur etti. İsrail devleti, karşısında hava gücü bulunmayan Lübnan devletinin bütün alt yapısını hava bombardımanları ile yok etmişti. Karadan ise ordusunu Lübnan'a sokma cesaretini gösteremiyordu. İşte bu insanlık dışı savaşa İsrail ordusu içerisinden adlarını dahi bilmediğimiz iki kahraman pilot -görebilsem onları alınlarından öpeceğim- karşı çıkıp kendilerine verilen bombardıman emrini yerine getirmediler. Gerekçeleri ise çok basitti, karşılarında havalanabilecek Lübnan uçakları yoktu ve kendi ordularının uçakları Lübnan'ın alt yapısını yerle bir ediyordu. Verilen emri yerine

getirmedikleri için “vatan haini” ilan edildiler ve cezaevine kondular. Kaç yıl ceza aldıklarını bugün itibariyle bilmiyoruz. İşte bu iki kahraman çok iyi bir insanlık dersi vermelerine rağmen kötü vatandaş yani vatan haini ilan edilerek cezalandırıldılar. Buna bezer örnekleri çoğaltabiliriz. Burada bununla iktifa ediyorum.

Üç gün boyunca devam eden bildirilerde ve bunların müzakerelerinde Ahlak eğitimi için ayrı bir ders açma yerine bu eğitimin öngördüğü kazanımların bütün derslere serpiştirilmesi yönünde ortak bir kanaat hasıl olduğu görüşündeyim. Alpaslan Beyin görüşleri de bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Mihver derslerden, ifade ve derslerine kadar bütün derslerin program ve etkinliklerinde ahlak eğitimi kaçınılmaz görünmektedir. Bildiride Amerika Birleşik Devletleri'nde de durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır.

Bildiride yer alan bazı hususlar şu şekilde göze çarpmaktadır: Ülkemizin kendisine özgü bir eğitim felsefesi bulunmamaktadır. Bunun nedeni bu felsefeyi oluşturabilecek bilim insanlarının yokluğunda aranabilir. Ahlak eğitiminin bütün ders içerik ve uygulamalarına yayılmasında bir sorun vardır ve son olarak öğretmen yetiştirme sistemimiz sorunludur.

Özellikle öğretmen yetiştirme anlayışımızda 1860'lı yıllardan bu yana ciddi düzensizlikler bulunmaktadır. O tarihlerde medreselerin, askeri okulların ve mülkiyelerin alt sınıflarından eğitimi bırakanlar sınıf öğretmeni olarak atanmıştır. Devam eden dönem içerisinde de bu anlayış devam edegelmiştir. Özellikle sınıf öğretmenliği herkesin yapabileceği bir iş olarak görülmüştür. 1992 yılından 2002 yılına kadar herhangi bir fakültede, açık öğretim hariç, dört yıllık bir lisans eğitimi alan herkes sınıf öğretmeni olarak atanmıştır. 2002 yılından sonra alan dışından atama yapılmayan sınıf öğretmenliğine bu bölümden mezunlar atanmakta güçlük çekmektedir. Nedeni ise ihtiyaçtan fazla sınıf

öğretmeni yetiştirmektir. Her fakültenin sınıf öğretmenliği bölümün ikinci öğretiminin açılması ve hem birinci hem de ikinci öğretime 70-80 öğrenci kadrosunun verilmesi ihtiyaç fazlası öğretmen adayı yetişmesine neden olmuştur. Günümüzde bu bölüm mezunlarından sınıf öğretmenliğe atanabilenlerin oranı yüzde onlar civarındadır. Aynı paradoks öğretmen yetiştiren diğer programlar için de söz konusudur. Öğretmen yetiştirme politikaları oluşturulurken stratejik planlama yapılarak kısa orta ve uzun dönemdeki öğretmen ihtiyaçlarının belirlenerek ihtiyaçtan sadece belli bir oran fazlası -örneğin yüzde on- öğretmen yetiştirilmesi bu paradoksu orta vadede ortadan kaldıracaktır.

Bir müzakere esnasında daha önce gündeme gelen 1869 tarihli Maarifi-i Umumiye Nizamnamesinin farklı bir yönüne vurgu yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bu nizamname, tarihinden de belli olduğu gibi, bir Padişah fermanı olup Osmanlı Eğitim Sistemini düzenleyen en temel yasal düzenlemedir. Osmanlı İmparatorluğu tarihteki yerini almasına rağmen Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi hâlâ varlığını sürdürmektedir. İmparatorluktan yeni bir devlete ve rejime geçerken bu nizamnamenin hükümleri aynen saklı tutulmuştur ve bugün de hükümleri aynen uygulanmaktadır. Nedir bu nizamnamenin özelliği? Osmanlı, Türkiye Eğitim Sistemini ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak kademelendirmekle birlikte sistemi, merkez, taşra ve yurt dışı olmak üzere üç yapıya büründürüyor. Bu yapı içerisinde eğitime yönelik bütün önemli siyasaları ve kararları merkez teşkilatı belirliyor, diğer teşkilatlar ise bunları sadece uyguluyor. Yani eğitim tamamen mutlak monarşik bir anlayışla örgütlenmiş olup merkeziyetçi bir özellik taşımamaktadır. Günümüzün koşullarında ise adem-i merkeziyetçi yapıların hem siyasa oluşturma ve karar verme hem de uygulama yönünden daha çok tercih edilmektedir. Program oluşturma işinin yerel topluma ve yönetime bırakılmasına yönelik eğilimler ağır basmaktadır. Örneğin

Türkçe dersi tüm ilkokulların ilk üç sınıfında haftada on iki saat okutulmaktadır. Oysa ana dili Türkçe olanlara bu dersin daha az saatte okutulması, anadili farklı olanlara daha fazla okutulması gerekliliği gözler önündedir. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Zaman sınırlamasından dolayı daha fazla örnek vermek istemiyorum.

On altıncı yüzyılda yazılan bir ahlak kitabı olan Ahlak-ı Alai'de Kınalızade Ali Çelebi şu tespitlerde bulunmuştur: "*Hulk tebdili mümkindir, zira hiçbir hulktabi'i değildir ki tebdili mümteni ve muhal ola.*" "*Hulk bir melekedir ki anın sebebi ile nefstenef'al sühuletle sadır olur ve fikr ü reviyyete muhtaç olmaz.*" Bu alıntıları şöyle anlamak gerekir: Hulkun değiştirilmesi mümkündür. Değiştirilmesi mümkün olmayan hulk yoktur. Hulk, bir melekedir. Yani tekrar tekrar yapılarak kazanılan bir özelliktir. Hulk nedeni ile insandan fiiller kolaylıkla ortaya çıkar, insan bu eylemlerde bulunurken fazlasıyla düşünmeye ihtiyaç duymaz. Bir insan sadaka vereyi öğrenebilir. Sadaka verirken zorlanmıyorsa ve bunu sadece bir kez değil sürekli olarak yapıyorsa bu onun hulkuna işlemiştir. Sadece bir kere sadaka vermişse ya da sadaka verirken nesfinin zoruna gidiyorsa kişide sadaka vermek hulk haline gelmemiştir.

Kınalızade'nin Ahlak-ı Alai'sinde ahlak ile ilgili olarak sizlerle paylaşmayı uygun gördüğüm bazı alıntılara aşağıdaki gibidir:

Pes fazilet-i adaletten eşref fazilet yoktur, bu dahi ilm-i ahlakta mübeyyendir. (Adaletten daha eşref bir fazilet yoktur, adalet de ahlak ilminde açıklanmaktadır.)

"Her nesne ki vasattan zayil ve bir canibe mayil ola, ana ism-i adl hakkı galattır." (Orta yoldan ayrılan ve aşırı uçlara eğelim gösteren herhangi bir şeye adil ismini vermek yanlıştır.)

"Pes malum oldu ki hıfz-ı adalet için halk arasında üç nesne lazım imiş: Birisi "namus-ı rabbani" ve birisi "hakim-i inasni" ve birisi "dinar-ı mîzani". Ve hakim Yunanî üçüne dahi "namus" ıtlak eder, zira lugatlarında namus "siyaset"e derler, her birinde siyaset ma'nası vardır.(Adaletin korunması için namus, hukuk ve para lazımdır. Yunanlılar bunların üçüne de namus derler zira onların lisanında namus ve siyaset aynı anlama gelmektedir.)

" 'İsar' ana derler ki kendiye lazım iken sabr edip ahere vere."('İsar' kendisinin ihtiyacı olduğu halde kişinin sabır göstererek başkasına verebilmesidir.)

Çok değerli olan Ahlak-ı Alai'yi okumakta ve anlamakta çok zorlandım. Bir akademisyenin beş asır önce kendi dilinde yazılan bir eseri okuyamamasını ve anlayamamasını nasıl izah edebiliriz! Oysa her İngiliz bu kitap ile aynı dönemde yazılan William Shakespeare'in bütün eserlerini anlayabilmektedir. Geçmişimiz ile bağımız kesilmiştir. Bundan dolayı kendi tarihimiz, edebiyatımız ve diğer sanatlarımız ile bağlantı kuramıyoruz. Bu yolu yeniden inşa etmenin yöntemini bulmamız gerektiğini düşünüyorum.

Özellikle 2005 yılından itibaren değişen ilköğretim programlarıyla birlikte eğitim sistemimizde değerler daha yoğun olarak yer almaya başlamıştır denebilir. Öğrencilere zihinsel ve bedensel beceriler kazandırmanın yanında duyuşsal becerilerin –yani değerler- kazandırılması önemsenmektedir. Yakın bir tarihte benim üniversitemde yapılan bir doktora tezinde ortaokul öğretim programlarında yer alan değerler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Bireyler Arası İlişki Boyutu Dostluk Emaneti korumak Estetiğe önem verme Fedakârlık Görgülü olmak Güvenirlik Hak ve özgürlüklere saygı Sevgi	 Hakseverlik Hayâ Hoşgörü İyi niyet Kadirşinaslık Kanaat Kardeşlik
Milli Değerler Boyutu Millet sevgisi Şükür Tarihsel mirasa duyarlılık Tutumluluk	 Vatanseverlik Vefa Yardımseverlik
Özerklik Boyutu Barış Çalışkanlık Dayanışma	 Bağışlama Demokrasi bilinci Ölçülülük
Evrensel Değerler Boyutu Bağımsızlık Cesaret	 Özgüven

Araştırmacı Dr. Faysal ÖZDAŞ, ortaokul öğretim programlarında yer alan değerleri tek tek tespit etmiş bu değerlerin uygulamasına yönelik öğretmen görüşlerini almıştır. Öğretmen görüşleri doğrultusunda verilere istatiksel işlemler uygulayarak bu değerleri bazı boyutlar altında toplamıştır.

Türk eğitim sisteminde yer alan değeler ile yer alması gerektiği düşünülen değeler arasında bir açıklığın olup olmadığını tespit edecek araştırmalar yapılabilir. Bu araştırmalarda eğitim, felsefe, sosyoloji, antropoloji ve daha değişik sosyal alanlardan ilim insanlarının, okul yöneticilerinin, öğretenlerin, ebeveynlerin, öğrencilerin ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri dikkate alınarak ahlak eğitiminde öğrencilere kazandırılacak kazımlar tespit edilebilir.

Beni sabırla dinleyen tüm katılımcılara, oturum başkanıma ve bildiri sahibine saygılarımı sunarak sözlerime son veriyorum. Allah'a emanet olunuz.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç:

Ben teşekkür ederim çok sağolun hocam. Dilinize sağlık. Güzel bir değerlendirme oldu. Şimdi ben tekrar Alparslan Hocam'a kullanmadığı dakikalardan 5'ini veriyorum. Müzakerenin değerlendirmesi, cevapları olacak.

Alparslan Durmuş:

Müzakere vesilesiyle bir takım eklemelerim olacak. Hocam doğru diyor. Milli Eğitim programlarında ahlaktan bahsetmem gerekiyordu. Bildirimde de vardı ama vakit azalıyor zannederek değinmedim. Şöyle söyleyeyim bizdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın müfredatlarında ahlak eğitimini veya okullarımızda ahlak eğitimini iki boyutta inceleyebiliriz. Biri doğrudan biri dolaylı. Doğrudan dediğimizde biliyorsunuz, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi var. Bu dersin içinde de ahlak bilgisi diye bir dersimiz var malumunuz. Burada teorik ahlak diyebileceğimiz nazari ahlak şeklinde bir ahlak eğitimi yapılıyor. Bu doğrudan. Doğrudana ikinci parça benim İmam-ı Gazali tanımı olarak aktardığım hocamın da Ahlak Alai'den tekrar ettiği tanım çerçevesinde bakacak olursak aslında yaşam becerileri dediğimiz yani 'life skill' diyorlar buna programcılar İngilizce literatürde. Yaşam becerileri dediğimiz program alanında birtakım başlıklar vardır ki bunlar da bizim sosyal bilgiler, hayat bilgileri dersi, vatandaşlık bilgisi dersi birtakım derslerimizde yer alıyor. Bir de bu doğrudan kazanımların tezahür ettiği üçüncü bir parça ise aslında biraz önce söylediğim o zimmi müfredat bağlamında bazı yerleri tecelli ediyor. Mesela beden eğitimi programında şöyle bir cümle geçiyor. Diyor ki; beden eğitimi programında grup halinde çalışmaya özen gösterir, grup halinde çalışırken üzerine düşen sorumlulukları yerine getirir, sorumlulukları yerine getirmekten zevk alır gibi üç tane kazanım zikrediyor. Bunlar baktığımız zaman grup halinde yaşamak dediğimiz ahlaki sürecin insana yüklediği

bir takım sorumluluklara işaret eden kazanımlar. Böyle baktığımız zaman bir doğrudan din kültürü dersiyle, iki sosyal bilgiler din kültüründekine benzeyen hayat becerilerini içeren kazanımlar vesilesi ve üçüncüsü de zimmi bir takım göndermeler vesilesiyle üç ayrı yerde ahlak eğitimi yapılıyor. Benim aslında o örneği zikrettikten sonra söyleyebileceğim söz şuydu. Hani sözü söyledim ama örnekleri vermemiş oldum. Söz de şu: Bunlar var ama bunlar arasında bir üst iltisak bir üst bağ yok. Bunlar bir üst bakışla, hani felsefemiz yok derken bunu arzettim. Bir üst bakışla ben önce şunu sonra şunu yapmaya çalışıyorum gibi bir mantalite yok. Yani aralarında bir bağ oluşturmamış, bu bağdan tezahür eden, bu bağdan sudur eden bir şey değil bunlar. Sorun orada. Yoksa dünyadaki tek akıllı biz değiliz, bizim program geliştirmecilerimiz değil. Dünyada da bir literatür var. Bu literatüre baktığınız zaman orada zaten bu kavramlara transferable core skills deniyor. Yani başka alana aktarılabilir çekirdek beceriler deniyor. Başka alana aktarılabilir çekirdek becerileri de program geliştirme sürecinde programlara zaten katarız katıyoruz. Burada bu hususu söylemek lazımdı.

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç:

Teşekkür ediyorum şimdi soru faslına geçiyoruz. 3 soru alacağız. Buyrun.

Soru-Cevap Faslı

Mustafa Aydın:

Ben Alparsan beye şunu sormak, öğrenmek veya yanlışlık varsa düzeltilmesini istiyorum. Ahilik ile bugünkü meslek odalarını aynı kefeye koyuyor. Ben bir teknik öğretmenim. Aynı zamanda da etik eğiticisiyim. Çırak ve kalfayı usta kendi yetiştiriyor. Ve usta olduktan sonra onu ayırıyor dükkanını kuruyor ahilikte. Gereki-

yorsa da everiyor. İkinci bir prensip etik ilkeleri çiğneyenleri de pabucunu dama atıyor ve onu meslekten de soyutlamaya ve rencide etmeye çalışıyor. Ama bugünkü esnaf kuruluşlarımızda odalarımızda bunları göremiyoruz. Ben yanlış mı anladım yoksa aralarındaki fark nedir tekrar açıklanmasını istiyorum. Teşekkürler.

Alparslan Durmuş:

Aslında geçerken değinmenin sakıncaları bunlar. Şunu söyleyeyim öncelikle. Ahilikle alakalı ben kendi adıma çok şey öğrendiğim bir tane makaleye atıfta bulunup geçeyim. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'nde Ahmet Yaşar Ocak hocanın ahilikle alakalı maddesi fütüvettname maddelerini tavsiye ederim. Bir İstanbul İktisat Mecmuası'nda yayınladığı bir fütüvvetname vardır. Onun ön tarafında 150 sayfalık bir etüd vardır. Bu ikisinde temelde ahilikle alakalı şunları görüyoruz. Burada üç tane ahilikle alakalı temel yaklaşımdan bahsediyor hoca, onları anlatıyor. Dolayısıyla oradan faydalanabilirsiniz ama sizin sorunuza direk geçeyim buradan. Şu anda da İstanbul Ticaret Odası'nda ben meclis üyesiyim. Bize zaman zaman haysiyet sorunları geliyor. Siz şey dediğiniz ya hocam orada zaman zaman çırağını yetiştirmek ile muvazzaf hem de hata yaptığı zaman ya kuşak bağlamıyor ya da kuşak bağlandıysa pabucunu dama atıyor gibi birtakım tevziyeler var. Benzer şeyi bizde de etik kurul vasıtasıyla gündeme getirildi. Hem de onun öncesinde her odanın veya her meslek birliğinin benzer şeyleri var. Yani bir kişiye ruhsat vermekten ruhsatının mennine kadar giden birtakım uygulamalar var. Ancak burada süreç içinde hukukun gelişmesiyle birlikte birtakım hususlar meslektaşlar arası bir şey yerine hukuka kaymaya başlıyor. Yani bir örnek yakın zamandaki şedid uygulaması veya şiddetli uygulamasına bir örnek olarak şeyi hatırlatmak isterim sizlere. Hans Peter Kraus diye bir kitapçı vardı. Sahaf bu müzayedelerde kitapları falan satar. Nazi Almanya'sında oradan

kaçmak zorunda kalmadan önce Amerika'ya tam da bizim o dediğimiz çıraklık süreciyle birlikte yetişmesini anlattığı bir hatıratı var. Oraya bakıyorsunuz adam iki yıl boyunca bodrumda çalışıyor. Kitap tasnifinde. Sonra bir yıl boyunca ustası tasnifleri sadece raflarda yaptırırken deftere kaydettirmeye başlıyor. Bir yıl sonrasında yukarıda tezgahta çalıştırmaya başlıyor. Efendim üç yıl tezgahta kalması gerekiyor falan gibi böyle bir süreç var bakıyorsunuz. Ve o üç yılın sonunda toplamda da 10 yıl gibi bir sürenin sonunda ancak terhis oluyor. Yani ruhsatlandırılıyor arkadaş. O zamana kadar ruhsatlandırılmıyor. Şimdi geldiğimiz zaman bugünün hukukuna çağdaş hukuka bu türden meslek birliklerinin eleme imkanları azalıyor. Ne yapacaksınız. Mesela bizim meslek birliğimiz var: Yayıncılar Meslek Birliği. Yayıncılar Meslek Birliği'nde biz bir tane arkadaşı korsan kitap basıp, yani müellife ücret vermediği için disipline sevk ettik. Arkadaşı meslek birliğimizden atma cezası ile cezalandırdık. Biz cezalandırdık da ne olacak yani. Bu ticaret anlamında devletin ticaret odasında kayda giriyor bu adam bir daha ticaret yapamıyor kitap yayınlayamıyor duruma düşmüyor ki. Öyle sorunlar var yani.

Soru - Yusuf Özdemir:

Alparslan hocama katkısından dolayı teşekkürler ediyorum. Gerçekten güzel çalışmalar, inşallah üzerlerine ilave edilecek güzel çalışmalar yapacağız. Karakter okulu, web değerler eğitimi, söylediğiniz konular gerçekten çok önemli. Bizim şu anda derslerimizin işleniş noktasında da kitaplarımızı hazırlanması noktasında her ders farklı adacıklar da görülüyormuş gibi farklılıklar var. Yani matematik, edebiyat, tarih ve coğrafyadan bağımsız derslermiş gibi anlatılmaya ve bu noktada işlenmeye devam ediliyor. Mutlaka dersler arasındaki geçiş dili sağlanması ve hazırlanacak olan yeni müfredatın ya da yeni kitap tasarımlarının içinde mutlaka dikkate alınması gerektiğini düşünüyorum. Siz ne düşünüyorsunuz? Teşekkür ederim.

Cevap - Alpaslan Durmuş:

Sizin gibi düşünüyorum tabi burada hatırlatmak gerek. Burada herkes öğretmen diye tahmin ediyorum ama belki başka misafirlerimiz de vardır. Zümreler arası işbirliği diye bir tane bizim programlarımıza başlık var zaten. Dolayısıyla zümrelerin bu türden paydaşlıkları kurması gerekir ama zümrelerin bunu kurmamış olması da onların hata veya tembellik yapmış olması diyorlar. Yani burada iğneyi birazda uygulamacı düzeyinde öğretmene batırmak gerektiğini düşünüyorum. Öğretmen olarak kendimize bakmamız gerektiğini düşünüyorum. İkinci hususta müfredat geliştirilirken ve hepsini başında da yer alan süreçte de size okullarda eğitimde dediği zaman kıdem isteyenlerin hocaların söyledikleri bir söz vardır. Program yerleştirilmelidir. Dolayısıyla burada var olan branştaki arkadaşımız yetkinlikleri ve programlarının içeriklerini biliyor olmalıyız, öğrencimizi de tanıyor olmalıyız ve ona uygun bir takım değişiklikler yapmalıyız.

Soru: Bir Dinleyici

Şimdi üç gündür şöyle bir söylem çıkıyor. Yani iktidar olmak, devlet olmak sanki birazcık bizim yapacağımız şeylere engelmiş gibi. Sivil olmak daha olumlu gibi. Aslında daha ağzımıza ne varsa ortaya çıkıyor. Bunun en güzel örneğini belki merhum Akif İnan'da görebiliriz. Yedi Güzel Adam diye bir dizi var devlet kanalında ve gençler tarafından çok beğeniliyor. Şimdi rol model diyoruz orada çok güzel rol modeller var.

Ahmet Gündoğdu:

Alparslan hocama sataşmazsam rahat edemeyeceğim. Değerler eğitimini Türkiye'ye taşıyarak gittiği yoldan geri gelmesini ve bunun yerine kuş dili konuşmadan din eğitimi, İslam dininin eğitimi, Kuran'ın eğitimi gibi kavramlar kullanmasını, kullan-

mamızı söylüyorum. Bunu aynı zamanda özeleştiri de yaparak söylüyorum. Bizde değerler eğitimi diye kullanılıyor ama değerler neye göre kime göre. Değerler dediğimizde, değerler eğitimi biraz alıntı bir kavram gibi, bir medeniyete doğrudan oturan bir kavram değil. Acaba bundan sonra bunu değerlerin adresini de göstererek mi sıkıştırsak paydaşlarımızı. Öğretmenlerin ya da başka bakanlıklarda çalışan memurları yanınızdayken, sizinle aynı fikirleri paylaşırken bir makama geldiğinde, orada işimi yapıyorum, diyerek yapmadığı işi iş gibi göstermesinden ben de muzdaripim.

Belki bizim sınır tanımayan doktorlarımız, yeryüzü doktorlarımız var. Harika yardımlar yapıyorlar yurtdışında. Sınır tanımayan öğretmenler kavramı yeniden belki hayata sürmek lazım. Ancak burada öğretmenlerin oraya geçip bir şey üretmiyor diyerek gördüğümüz o manzarada onları eleştirirken acaba bakanlığımızın, kurumlarımızın bakışındaki şablonlar da bir sorun var mı? Ben altını çizmek istiyorum. YÖK'te bugün önemli olan rektör atama, Milli Eğitimde de en önemli şey müdür ve yönetici atama. Fakat şu makama kim gelsin diye harcanan vaktin/çalışmanın onda biri şu makamda hangi işlem yapılsın, şu makam hangi işlevi görsün, hangi görevi ifa etsin ülkemiz adına, değerlerimiz adına çizgisinde olmalı. Bunu konuşmamız lazım.

Çünkü işte ne yaptım diye makama gelen insanlar orada kendine göre bir mevzuda tanımı içerisinde iş yapıyor. Halbuki bu tutumları merakla sınırlı değil, gönüllerin mevzuatı hayata geçirerek daha farklı olmalarını bekliyoruz. Bu konuda da sanırım kafa yormak gerekiyor diye düşünüyorum teşekkür ederim.

Şûranın Genel Müzakeresi

Prof. Dr. Arif Ersoy

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi)

Meslektaşlarımız, öğretmenlerimiz, hanımefendiler beyefendiler hepinizi saygıyla muhabbetle selamlıyorum. Allah'a hamd edilir. Üç gündür burada ülkemizin ve insanlığın önemli bir meselesi olan eğitim ve ahlak konusunda görüş alışverişinde bulunduk. Ben normal olarak bu anlatılanları bir özetleyeyim diye düşündüm ama zaman dar olduğu için, siz yorulduğunuz için iki soruya cevap vererek konuşmayı bitireceğim. Birinci soru ne söyledik? Buna artık cevap vermiyorum. Çünkü duydunuz işittiniz yakinen tartıştınız. Şunu belirteyim ki arkadaşlarımız çok güzel şeyler söyledi. Sorunu ortaya koydular, filozofların görüşlerini tekrarladılar. Batı'da olan bitenleri tekrarladılar. Bizim ne yapacağımız konusunda da belirli ölçüde tavsiyelerde bulundular.

Şimdi konuşmak sorumluluk gerektirir onun için burada şu ayeti kerimeleri kendime nefsime hitap etmek üzere sizinle paylaşmak istiyorum.

Yâ eyyuhâllezîne âmenû lime tekûlûne mâ lâ tef'alûn. Kebure makten indallâhi en tekûlû mâ lâ tef'alûn. Ey iman edenler yapmadığınızı niçin söylüyorsunuz. Allah nezdinde bu bir günahtır.

İslâm âlimleri bunu günah olarak anlatmışlar. Bir araştırmacıya bu kelimeye verdim dedim ki ulaşabildiğin tefsirler bak (Makta) kelimesi ne anlama geliyor. Hamidiye Camisinin hocası Bilal Hoca vardı ona verdim. İlahiyat mezunu o, ulaşabildiği bütün kaynaklarda (Makta) kelimesi baktı ve bir rapor getirdi. Bazı müfessirler şunu söylerler. Makta demek söylediğini yapmazsanız iki yakanız bir araya gelmez. Onun için bu ayeti hatırlayarak şu cümleyi söyleyerek iki tane soru soracağım. Ne yapacağız, nasıl yapacağız? Zaten İslâm fıkhına göre alim anlattığı, savunduğu görüşleri gerçekleştirmek için cihat edendir. Yani gayretinin sonuna kadar uğraş şandır, demektir. Cihatı savaşla karıştırmayalım. Batılılar bunu birlikte ele alıyorlar ve çok yanlış yapıyorlar. Cihat gücümüzün son noktasına kadar yeryüzünü imar ve ıslah etmeye gayret etmek demektir. Bunu biliyorsunuz siz.

Öyleyse ne yapacağız biz. Şimdi burada hazır iki tane başkanımız var. Ben inanıyorum ki bu saygıdeğer başkanlarımız bu şûrayı ve bundan önceki şûraları düzenleyerek önemli bir hizmet yaptılar. Şimdi bu üç şûradan elde ettiğimiz neticeleri gelecekteki düzenleyecekleri onun şeklini kendileri belirler, gelecekte diğer gönüllü kuruluşlarla Türkiye'deki gönüllü kuruluşlarla bir araya gelerek biz ne yapmalıyız? Yani konu burada şu ortaya çıktıki hakikaten birikimimiz var ve bir de büyük bir iddiaya sahibiz.

Yeni bir medeniyete kurma iddiasına sahibiz. Bu büyük bir iddia. Öyleyse gönüllü kuruluşlarımız bu konuda bir araya gelmeli.

Tabi bunu söylerken de siz davet edersiniz gelenlerle iş yaparsınız. Ezan okunur kim gelirse onunla namaz kılınır. Efendim şunlar gelmez bunlar gelmez, demenize gerek yok. Bir çözüm toplantısı yapmamız gerekir. Kapitalizmin nasıl geliştiğini çözmeliyiz. Kapitalizm bizim için örnek olmaz ama bu günkü batı uygarlığının bu aşamasına nasıl geldiğini biliyorsunuz.

Tamamen ticaret üzerine kurulmuş, Amerikan tüccarların kurduğu bir düzendir. Şimdi sermayedarların yönettiği ve koruduğu bir düzendir. Tüccarlar Asya'da, Afrika'da süpürgelerinde karşılaştıkları sorunları getiriyorlar. İlim adamlarını çağırıyorlar, ilim adamları bunlara tartışarak çözüm üretiyorlar.

Bu çözümü İngiltere kraliyetine sorarlar, bunlar politika olarak uygulanıyor ve böylece merkantilizim dediğimiz kapitalizmin ilk şekli ortaya çıkıyor. Öyleyse Türkiye'deki gönüllü kuruluşlar her şeyi hükümetten beklemenize gerek yok. Siyasetçiler çok yoğun çalışan insanlardır. Önüne bakmak zorundadırlar, bakmasalar düşeceklerinden korkuyorlar. Dolayısıyla gönüllü kuruluşlarımız ve üniversitelerimiz geldiğimiz bu noktada çözüm üretmek durumundadırlar. Belki 200 sene önce şu aklımıza gelmiş: Viyana yenilgisinden sonra, biz batıyı takip edelim, batıyı taklit edelim demiş olanlar olabilir. Batı'yı taklit ettik gittik, geldik, gördük ve netice elimizde. Bu gösteriyor ki; gelinen nokta bugün şu anda İslâm dünyasında cereyan eden hadiselerde gösteriyor ki önümüzde iki yol var. Ya Batı'yı taklit etmeye devam ederiz, zillet de kalırız. Bunu iki yüz yıllık hadiseler ortaya koymuştur.

Ya da kendi uygarlığımız ve esaslarımıza döneriz, yeryüzüne yeni bir şekil veririz. Tarihin inancımızın ve beşeriyetin bizden beklediği ikinci yoldur ve bunun içinde namütenahi nimetlerle karşı karşıyayız. Daha önce de birinci günde de belirttim; bu nimetin şükrünü eda edersek Allah artırır. Nimeti önemsemezsek gündelik işlerin peşine düşersek genel müdür, bakan, milletvekili olmak için gayret gösterirsek bu iş olmaz. Hizmet yapanlara helal olsun ama bilesiniz ki mevki ve makamı veren Allah'tır ve alanda O'dur.

Ve bu mevki makamlar imtihan içindir. Eğer imtihana inanıyorsak. Öyleyse ne yapacağız? Şimdi affınıza sığınarak ben ne yapacağımızı ana hatlarını ile arz edeceğim. Bunları bu çerçevede

gelecek çalışması olarak göreceğiz . Önce eğitim ne demektir? Eğitimin bir çok tarifi var. Bunun tarifini yapacak değilim. Bizim kaynaklara dayanarak Batı'nın eğitim yorumlarına dayanarak varlığımız netice şudur:

Eğitim bilgi ve becerilerimizi belirlenen amacımıza bizim açımızdan yaratılış gayesine uygun hareket etmektir. Öyleyse eğitim bir bakıma bize bilgimizi yeteneğini kullanarak belirtilen hedefe ulaşmak için beceri kazandırma olayıdır. (Tabi bu eleştirilebilir her zaman.)

Bu hedefi kim belirliyor onu tartışacağız. Ahlak ise o verilen eğitime göre hareket etmektir. O amaca ulaşmak için becerimizin sonuna kadar kullanmaktır, eylemdir, uygulamadır. Ahlaksızlık ise o verilerin eğitimle belirlenen hedefe ulaşmayacak başka yollara başvurmaktır.

Şimdi bunu böyle belirledikten sonra bildiğiniz gibi insan kainatın en gelişmiş varlığıdır. Ve bu insan bir arada yaşamak zorundadır. Öyle yaratılmıştır. Birlikte yaşamak zorunda olunca insanlar iki temel mesele ile karşılacaktır. Birincisi hak ve görevleri kim veya neye göre belirlenecektir? İkincisi beraber çalışacağız üreteceğiz, ama paylaşım nasıl olacaktır? İnsanlık tarihi boyunca, bugün de dahil olmak üzere, gelecek de dahil olmak üzere bütün savaşlar çatışmalar bu iki soruya yöneliktir. Ve bu iki sorunun da cevabı iki dünya görüşüne göre farklıdır. Dünya görüşünün birisi hak merkezli dayanışmacı dünya görüşüdür ki buna tevhidi dünya görüşü diyoruz. Bu dünya görüşünün bu sorulara cevabı farklıdır. Diğeri de kuvvete dayalı çatışmacı dünya görüşüdür.

Birinci dünya görüşünün rehberleri öğretmenleri önderleri Peygamberlerdir. İkinci dünya görüşünün rehberleri ve önderleri firavunlar, nemrutlar, despotlar ve sömürgecilerdir. Tarih bo-

yunca Marx'ın dediğinin aksine sınıflar arası çatışmadan çok iki görüş arasında çatışma vardır.

Kainatın yaradılışı da buna göre vuku bulmuştur. Ve bu soruların cevabı olarak bu dünya görüşlerine göre insanın yaradılış - varlık nedeni belirtilir önce. Eğitim yönetilir. Hak merkezli dünya görüşüne göre insan gezegenimizin, kainatın en gelişmiş varlığıdır. Yeteneklerle donatılmıştır. Dünya onun için imtihan yeridir. Ölüm yok olmak değildir. Tebdil-i mekandır. Bekaya göçtür. Dolayısıyla bizim temel kaynaklarımız insana bu görevi ve bu tanımı vermiştir. Öyle ise insanın yaradılış gayesi nedir? Niçin vardır? Yani eğitim felsefesi diyorsunuz, eğitiminden niçin geçeceğiz? Eğitimle ne elde edeceğiz? Eğitim felsefesi dediğimiz bu. Bu dünya görüşüne göre insanın yaratılış gayesi Halik-i Tazim, mahlûka şefkattir.

Bu cümleyi İslâm âlimleri bu şekilde özetlenmiştir. Aslında bu cümle 4 kitabın da özetidir. İnsanın yaratılış gayesi halik-i tazim, mahlûka şefkattir. Ne demektir, getiren götüren yaradan veren Allah' tan başka ilah yoktur. Getiren odur, götüren odur, veren odur, alan odur. Biz buna tevhit diyoruz. Bizim inancımızın her esası dünyaya yöneliktir. Dünya ile ilişkisi vardır. Bizim inancımız İslâm yeryüzünde barışı korumanın-kurmanın yol haritasıdır. Bu dünya görüşünden hareketle İslâm âlimleri diyorlar ki yaradılış bilinci gayemiz halik-i tazim'dir. Bunu ne ile ifade ediyoruz. La ilahe illallah ile ifade ediyoruz. Allah'tan başka ilah yoktur. Getiren O'dur, götüren O'dur, alan O'dur, veren O'dur. İlah dediğiniz zaman saydığım hususları yapan demektir. La ilahe Allah'tan başka görevler veren ilah yoktur. Onun için İslam'a girişin ilk cümlesinin bir bölümüdür bu.

Bunun sosyal hayata yansıması nedir? Hakları veren Allah'tır. Batı'nın doğal haklar dediği bizim de ilahî haklar dediğimiz hakları veren Allah'tır. Ondan başka hak veren yoktur. Bütün

sosyal kurumların görevi haklıyı güçlü kılmaktır. Bizim medeniyetimizin en önemli özelliği budur. Bir araya geliriz, teşkilat kurarız, devlet kurarız, cemaatleşiriz. Bunun gayesi haklıyı güçlü kılmaktır. Yani hukukun üstünlüğü sağlamaktır. Öyleyse yaratılış gayemiz birincisi tevdide inanmaktır. Sosyal hayatta haklının hakkını korumaktır. İkincisi mahlûka şefkattir. Şefkat nedir? Sevgidir. Sevgi nedir? Uzayıp gider. Mevlana dahil bazı İslâm âlimleri sevgiyi adaletle tarif etmiştir. Mevlana diyor ki taşa su vermek adalet değildir. Ağaca su vermek adalettir.

Öyleyse ikinci kısım ise mahlûka şefkat ve adeleti tesis etmektir. Bunu Muhammeden Resulullah ile ifade ediyoruz. La ilahi illallah Muhammeden Resulullah. Muhammed Aleyhisselâm bütün peygamberleri temsil eder. Onun için Hıristiyanlara diyorum ki siz bunu söyleyin. Bunun içinde Hazreti İbrahim de var Hazreti Musa da var. Hazreti İsa da var. Peygamberlerin temel görevi insanlarda hak bilincini geliştirmektir. Paylaşım bilincini geliştirmektir ve bütün Peygamberler yer yüzünü imar ve ıslah etmek için bu iki konuda söze başlamışlardır. Birincisi insanların ilah anlayışını değiştirmek, ikinci de nimet külfet anlayışını değiştirmektir. Neden çünkü yeryüzünde imar ve ıslahı temel şartı budur.

İnsanın yaratılış gayesi tevhid ve adalete inanarak yer yüzünü imar ve ıslah etmektir. Bu benim acizane kanaatim eğitimle yazılan filozofların görüşlerine de bakmış birisi olarak bu bizim eğitim felsefemizdir.

Eğer bizim eğitim felsefemiz insana imar ve ıslah becerisini kazandırıyorsa o zaman amacına ulaşmıştır. Bunun içindir ki bu dünya görüşünü biz hakkı üstün tutan, dayanışmacı dünya görüşü diyoruz. Bu dünya görüşünün uygulandığı dönemlerde tarihte barış olmuştur. Onun içindir ki daha önceki gün de söyledim, yeryüzünde barışı tevhid ve adalete iman edenler korumuşlar-

dır. Diğer dünya görüşü de kuvveti, kuvvete dayanan çatışmacı dünya görüşüdür. Bizim dünya görüşünde kainatta dayanışma vardır. Gezegenler arasında dayanışma vardır. Bitkiler aleminde, hayvanlar aleminde dayanışma vardır. Esas olarak sosyal hayatta dayanışmayı tesis etmektir. Diğer dünya görüşüne göre kâinatta çatışma vardır. Bu nedenle bu dünya görüşü bütün faaliyetleri güçlüyü haklı kılmaya yöneliktir. Firavunun uygulaması, Nemrutlar'ın uygulaması, eski Yunan'ın, bugünkü Kapitalizmin bütün mantığı budur. Onların demokrasi demeleri gerçeği yansıtmıyor veya onu kapatmak için diyor. Orada kim güçlüyse o halkı kalıyor. Onun içinde bunların girdiği her yerde çatışma vardır. Kavga vardır. Çatışma olmazsa insanlar uyanır, sömürüye engel olurlar. Her zaman çatışma vardır. Bu dünya görüşüne göre kurulan bir düzenin içinde yaşıyoruz. Bu düzen kapitalizmdir ve kapitalizm Firavun'un, Nemrud'un, eski Yunan site devletlerinin, Roma'nın devamıdır. Batı medeniyeti yanlış söylüyorlar Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgis, yoktur. Roma mentalizmine göre kurulmuştur. Yahudilik Hazreti İsa'dan sonra Tevrat'ın içine ırkçılık konularak Firavuni anlayışa dönmüştür. Roma'nın Hıristiyan olması, Müslüman olan Hazreti İsa ve havarilerinin anlattığı dini tahrif ederek Romalılaştırmalarıdır. Onun içindir Papa Hazreti İsa'nın temsilcisi değildir. Papa Romalı diktatörlerin temsilcisidir. Tarihteki uygulaması da böyledir. Bugün bile uygulaması böyledir. Papalığın iki görünümü yapısı vardır.Birisi gözle görülen bir de görülmeyen. Eğer görünmeyenleri insanlar bilse bir an önce o tarafa bakmazlar. Neden böyle çünkü Romanın devamıdır. Orada ikiyüzlülük esastır. Bakara suresinin ikinci sayfasında dendiği gibi halkın arasına çıkıyorlar, biz ıslah ediciyiz diyorlar. Kendi aralarında ise biz onları ifşad ediyoruz, diyorlar. Çifte standart. Dolayısıyla bugün biz tüm beşeriyetin çektiği bu zihniyetin ürünüdür. Şu Kobani'de, Suriye'de, Afganistan'da, Irak'ta yaşananların görünmeyen yüzünü bilseler ki! Bilenler de konuşmuyor maalesef! O zaman insanlık büyük dehşete düşer.

İşte dolayısıyla gelinen nokta Resulullah'ın noktasıdır. Allah'ın yardımı ne zaman gelecek? Bu sıkıntıdan ne zaman kurtulacağız? Suriye'ye giden o masum insanlar bunu söylüyor. Afganistan'da insanlar bunu söylüyor. Kapitalizmden zulme uğrayan mağdurlar bunu söylüyor. İşte biz bu dönemde kendi devletimizi inşa etmekle görevliyiz. Ben bu görevin Türkiye'de olduğuna inanıyorum. Uluslararası toplantılarda bunu söylediğim zaman biz neyiz peki diyerek Pakistanlılar, Mısırlılar karşı çıkıyor. Bende diyorum ki buyurun bu tayinle gelmiyor.

Çalışın siz yapın biz sizi tabi olalım. Bu gün geldiğimiz noktada bunu işaret ediyor. Öyleyse bizim bu medeniyetin temelini atmak için ilk adımımız eğitimdir. Eğitimle başlamalıyız. Çünkü Peygamberler yola eğitimde başlamışlardır.

Ama iki noktada insanları bilinçlendirmeliyiz. Temel görevimiz haklının hakkını korumaktır. Tevhidi anlayışa göre sistemleştirmeliyiz. Hak bilincini geliştirmeliyiz. Bunu geliştirirken de buna göre kurumsal yapıyı da düzeltmemiz lazım. Bu bizim geldiğimiz noktada biz eskiden şöyle dua etmişizdir, sizde dua ettiniz: Allah'ım bize imkan ver, dindarlar iş başına gelsin, ülkenin problemleri çözülsün. Duamızda eksik varmış. Ben bu eksikliği 1991'de fark ettim. Dindarlar gene de iyi bir şey yapmadılar demiyorum . Yaptılar ama iktidara gelmenin bizim üzerimizde büyük sıkıntıları oldu.

Orada kardeşimizin biri soruyor: Bütün âlemi neden biz konuşuyoruz da birşey çözemiyoruz. Çünkü sistem bizim sistemimiz değil. Tezgah bozuk. Dolayısıyla bir yanda biz eğitim sistemimizi düzelteceğiz, bir yanda da başta anayasa olmak üzere hepsini yeniden hak ve adalet merkezine göre düzenleyeceğiz. Dolayısıyla sürem doldu sayın başkan izin verirseniz bu muhterem ve mübarek arkadaşları daha fazla yormayayım. Bu noktada ben durayım burada şöyle diyorum. Bu tamamlanacaktır. Bu söyleyeceklerim

bir gün mutlaka tamamlayacaktır. Ben ilk defa anlatan değilim. Hazreti Adem'den beri bu anlatılıyor. Yukarıda gök, aşağıda yer varsa bu gerçekler söylenecektir.

Öyleyse biz bu gerçekler çerçevesinde bir eğitim stratejisi geliştirmekle yükümlüyüz. Ve bizim eğitim stratejimizin temel ilkeleri şunlar olmalıdır: Bir insanlarda iyilik ve takvada yardımlaşma bilincini gerçekleştirmek. Kötülük ve düşmanlıkta asla yardımlaşma bilinci geliştirmemelidir. Kuran'ın temel ilkelerinden birisidir. Ve bütün beşeriyetin istediği budur. İyilikte ve takvada yardımlaşınız. Düşmanlıkta ve günahta yardımlaşmayınız. Takva demek, sünnetullaha sığınarak yani ilme dayanmaktır. Sünnetullah ilmi şöyle tarif ediyor. İlim Allah'ın kainatta kurduğu beşer tarafından keşfedilmesidir. Yani bugün onun içinde İmamı Gazali'nin İslâmî ilimler gayri İslamî ilimleri belli ölçüde normal kabul ediyoruz. Saygı gösteriyoruz ama bütün ilimlerin sahibi Allah'tır. İlme teori karıştırıyoruz. Darwin'in teorisi ile ilmi karşılaştırıyoruz. Dolayısıyla birinci ilkemiz bu olmalıdır. Bunun üzerinde durmalıyız. İkinci ilkemiz olarak herkesi dinlemeliyiz. Sansür koymamalıyız. Ve güzeline uyumalıyız. Dolayısıyla biz konuşma özgürlüğünün anlatım özgürlüğünün sonuna kadar olmasını sağlamalıyız ve doğruları uymalıyız.

Üçüncü ilkemiz yeni medeniyetin dayanacağı 3. Prensibimiz şu olmalıdır: Biz herkesi sevmeliyiz sevmeyenleri de sevmeliyiz. Beşeriyetin muhtaç olduğu husus budur. Biz sadece zulmedenlere zülme devam ettikleri müddetçe nefret duyarız. Tövbe ederlerse onları da severiz. Bizim medeniyetimiz sevgi medeniyetidir. Kin ve nefret medeniyeti değildir. Sevgi ile barış kurarız. Tabi sevgi deyince adaletin olduğunu tekrarlamaya gerek yok. Dördüncü ilkemiz ise doğru bildiğimiz, doğruluğuna iman ettiğimiz, araştırarak doğruluğuna inandığımız gerçekleri her yerde her ortamda anlatmalıyız.

Levm edenlerin, kınayanların kınamasından asla korkmamalıyız. Hazreti Musa ile Hazreti Harun'un, Firavun'un huzurunda gösterdiği tavrını sergilemeliyiz. Firavun o zamanın süper devleti idi. Hazreti Musa ve Harun'nun hiçbir şeyi yok idi. ne bankası vardı ne de ordusu. Dolayısıyla biz böyle bir nesil yetiştireceğiz ve bizim yetiştirdiğimiz erdemli insan inandığı gibi düşünmeli, düşündüğü gibi konuşmalı konuştuğu gibi yaşamalıdır. Yani imanı, fikri, eylemi söylemi arasında bir bütünlük olmalıdır. Aslında bu bir nevi ahlak özetidir. İnandığı gibi düşünmeyene biz münafık diyoruz. Düşündüğü gibi konuşmayana biz yalancı diyoruz. Eylemini konuştuğu gibi yapmayan, davranmayana ne diyoruz? Onu söylemek bana biraz ağır geliyor, siz bulun. Öyleyse bizim eğitimimiz yeni Türkiye'nin inşasının eğitimi. Öğle nesiller yetiştirecek ki inandıkları gibi düşünecek ve düşündükleri gibi konuşacaklar. Konuştukları gibi de yaşayacaklardır. Diyorum ve burada sözüme noktalı virgül koyuyorum. Çünkü bu bir son değil!

İki başkanımıza teşekkür ediyoruz. Akif abimizi rahmetle yad ediyoruz. Sabikun olmak bizim medeniyetimiz de çok önemlidir. Öncü olmak. Kuran onlara Sabikun diyor. Kim sabikun olursa daha sonra o yolda izleyenlerin sevabı onlara ait olur. Kim Türkiye'de nasıl bir eğitim projesinin ana hatlarıyla ilgili bir cümle de olsa katkıda bulunsa o gelecekteki uygarlığın sabikunları arasında olacaktır. Allah'a geleceğin sabikun olanlarına hitap etme şerefine bana bahşettiği için hamd ediyorum. Size teşekkür ediyorum.

EĞİTİM ve AHLAK ŞÛRASI

SONUÇ BİLDİRGESİ

Eğitim ve Ahlak

1- Ülkemizin geleceğini ve toplumları hiçbir iç ve dış düşman ahlaksızlık kadar tehdit etmemektedir.

2-Türkiye ve insanlık için ahlak eğitimi stratejik bir konudur.

3-Mevcut eğitim felsefemiz ve politikamız sorgulanmalıdır. Medeniyet değerlerimize özgü eğitim felsefesi ve ahlak eğitimi hayata geçirilmelidir. "Yeniden Büyük Türkiye" hedefinin en önemli ayağı, birey ve toplumu "güzel ahlak" ile yeniden buluşturacak eğitim sistemi ve eğitim müfredatı olmalıdır.

4-Evrensel nitelik kapsamındaki insani değerler, insanlığın ahlak temelli birikimidir. Bu çerçevede, insan hak ve özgürlüklerini daha kapsayıcı bir ifadeyle insan onurunu korumak, insan onuruna yönelik ihlalleri en aza indirmek öncelikle ahlaklı insanı inşa etmekle mümkündür.

5-Güçlünün haklı olduğu değil, haklının güçlü olduğu, hak ve adaleti esas alan bir dünyanın inşası için erdemli insanlar yetiştirmek asıl hedefimiz olmalıdır.

6-Eğitim; "iyi insanı, güzel ahlaka sahip insanı inşa etme faaliyeti" olarak tanımlanmalı ve aile içi eğitimden, örgün eğitime bütün eğitim süreçleri bu temel üzerine inşa edilmelidir.

7-Ahlak dersleri müfredatında dini -evrensel ahlak ilkeleri esas alınmalıdır.

8-Başta ekonomi, siyaset, hukuk, eğitim, medya olmak üzere her alanda öncü olan insanlar topluma erdemli davranış konusunda örnek olmalıdır.

9-Okulda öğretilen ahlak, öğretenin yaşadığı ahlak ve toplum ahlakı birbirini tamamlayıcı olmalıdır.

10-Ahlaksız hukuk, hukuksuz ahlak olamayacağından dolayı ahlak ve hukuk ilkeleri birleştirilmelidir.

11-Günümüzde eğitim sistemi daha çok devasa bilgilendirme ve öğretme aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle eğitim sistemimizin her kademesinde akademik öğretim ile ahlak eğitimi bütünleştirilmelidir. Ayrıca eğitimin her kademesi ve faaliyetinde şahsiyet/karakter eğitimi esas alınmalıdır.

12-Eğitim sistemimize hâkim olan "mezun olmak" temelli okul-öğrenci ilişkisi yerine "insan olmak" hedefli okul-öğrenci ilişkisi ikame edilmelidir.

13-Okul öncesinden başlayarak çocuklarımızın mana ve kültür temelli kaynaklarımızla tanışmasını sağlayacak eğitim paradigması oluşturulmalı, çocuklarımızın, gençlerimizin kendi rol model referanslarıyla tanışmalarını önceleyen eğitim uygulama, araç ve materyalleri hazırlanmalıdır.

14-Mesleki eğitimde, üniversitelerde bir mesleğe dönük gerçekleşen eğitim süreçlerinde kendi medeniyetimizi temel alan meslek ahlakı ilkeleri (ahilik gibi) hedeflenmeli ve bu çerçevede örnek şahsiyetler öne çıkarılmalıdır.

15-Eğitimcilik mesleğine dair yeterlikler belirlenirken, ahlakiliğe dair rol model olma kapasitesi mutlaka dikkate alınmalı, öğretim elemanları ve öğretmenler, öğrencilerine ahlaka dair bilgilerin aktarıcısı olmak yanında uygulayıcıları olarak da model olmalıdır.

16-Öğretim elemanları ve öğretmenlerin başta öğrencileri olmak üzere toplum tarafından "ahlaklı birey" noktasında model alınmasını, toplumsal saygınlık elde etmesini sağlayacak tedbirler hayata geçirilmelidir.

17-Çocukların ve gençlerin hayatlarının büyük bölümünü okul ve sınıf ortamında geçirdiği de dikkate alınarak; öğretim elemanlarının, öğretmenlerin, yöneticilerin ve diğer eğitim çalışanlarının mali ve sosyal hakları ile çalışma şartlarının bütün motivasyonlarını ve çabalarını güzel ahlaklı insan yetiştirmeyi teşvik edecek düzey ve şartlarda olması sağlanmalıdır.

18-YÖK ve Milli Eğitim Bakanlığı; insan-eğitim, insan-ahlak ve eğitim-ahlak arasındaki ilişkiye yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerinde bilimsel kaynak ve bilim insanı olarak Batı orijinli tercihler yerine medeniyet tarihimizin bu kapsamdaki önemli eserlerinin okunurluluğunu ve müelliflerinin bilinirliliğini artıracak projeler ve yönelimler oluşturmalıdır.

19-Ahlak ve şahsiyet eğitimi konusunda toplumun tüm kurum ve kuruluşları (aile, çevre, okul, STK, kamu kurumları) üzerine düşen görevi hassasiyetle yerine getirmelidir.

20-İletişim, enformasyon ve sibernetik imkanların her geçen gün arttığı günümüzde çocukların ve gençlerin ahlaki yozlaşma riskleriyle yakınlaştığı alan kuşkusuz geleneksel kitle iletişim araçları ve sosyal medyadır. Farklı tür ve içerikte sosyal medya imkanlarının da zenginleştiği bu zemin ebeveynlerin fiili deneti-

mini ve yönlendirmesini de imkansız hale getirmektedir. Bütün medya araçları da dahil internet erişimlerinde çocuk ve gençlerin ahlaki yozlaşma riskinden uzak tutulmasını ve ahlakilikle buluşmalarını sağlayacak internet ve sosyal medya içerikleri mutlaka zenginleştirilmelidir.

21-Kapitalist dünya düzeninde medyanın asıl hedef kitlesi çocuklar, gençler ve kadınlar olmuştur. Bu tercih son derece anlamlıdır. Medya, yapmış olduğu yayın ve programlarda insanların özel hayatı ve kültürümüze saygı göstermeli, toplumumuzun geleceği ve nesillerimizin korunması için medya etik ilkelerine uymaya hassasiyetle özen göstermelidir.

22-Ahlak eğitiminde kaynak, dil ve üslup sorunu yaşanmaktadır. Ahlak eğitiminde Hz. Peygamber'in (SAV) yaşantısı, sözleri ve üslubu esas alınmalıdır.

23-Kur'an ve Sünnetten uzaklaşarak "şiddet", "vahşet" ve "zulüm" ile anılmakta olan İslam dünyası öncelikle kendi içlerinde ve işlerinde ahlaklı olmalı ve "Müslümanlar kardeştir" ilkesinin gereğini yapmalıdır.

Eğitim ve Ahlak Şûrası

21-23 Kasım 2014 ANKARA

Eğitim ve Ahlak Şûrası

21-23 Kasım 2014 ANKARA

Eğitim ve Ahlak Şûrası
21-23 Kasım 2014 ANKARA

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslâm diyordu

Oğuzlar Mahallesi Av. Özdemir Özok Sokak No: 5 Balgat/ANKARA
Tel: (0312) 231 23 06 / **Faks:** (0312) 230 65 28

www.**egitimbirsen**.org.tr facebook.com/egitimbirsen twitter.com/egitimbirsen